

e-ISSN: 2822 - 3136

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
1982

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl University

SBED

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
The Journal of Social Sciences Institute

2023

Yıl/Year: 2023
Sayı/Issue: 59

59

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Dergisi

Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute

e-ISSN: 2822 - 3136

Yıl/Year: 2023 Sayı/Issue: 59

Kapsam / Scope: Sosyal Bilimler / Social Sciences

Periyot / Period: Yılda dört kez (Mart, Haziran, Eylül, Aralık) yayımlanır.
The journal publishes four issues in a year (March, June, September, December)

Yayın Dili / Publication Language: Türkçe, İngilizce, Arapça, Farsça, Almanca, Fransızca, ve
Rusça / Turkish, English, Arabic, Persian, German, French and Russian

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanmaktadır.

Van Yüzüncü Yıl University The Journal of Social Sciences Institute
Uses a double-sided blind referee system in which at least two referees serve.

Dergimizin Tarandığı İndeksler/Indexes

ULAKBİM TR Dizin, MLA (Modern Language Association).

Dergimizin Yer Aldığı Veritabanları/Databases

ICI (Index Copernicus), SIS (Scientific Indexing Services), MIAR (Information Matrix for the Analysis of Journals), İfoBase İndeks, ROOTINDEXING (Journal Abstracting and Indexing Service), JOURNAL FACTOR, BASE (Bielefeld Academic Search Engine), TEİ (Türk Eğitim İndeksi), İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi), SOBİAD (Sosyal Bilimler Atıf Dizini)

Bu dergideki makaleler iThenticate programıyla taranmıştır.
The articles in the journal were processed iThenticate through program.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yayıncı | Publisher

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Van Yüzüncü Yıl University Institute of Social Sciences

Yazı İşleri Müdürü / Responsible Manager

Murat CABAZ
Sahibi | Owner

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına |
On Behalf of Van Yüzüncü Yıl University Institute of Social Sciences
Prof. Dr./Prof. Bekir KOÇLAR

Baş Editör | Editor in Chief

Doç. Dr./Assoc. Halit YABALAK (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Editörler | Editors

Doç. Dr./Assoc. Prof. Ömer OBUZ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)
Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Yunus ÖZDURĞUN (Siirt Üniversitesi/University)

Tercüme ve Dil Editörü | Translation and Language Editors

İngilizce Dil Editörü | English Language Editor

Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Sezen ASLAN (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Fransızca Dil Editörü | French Language Editor

Doç. Dr./Assoc. Prof. Mustafa SOLMAZ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Almanca Dil Editörü | German Language Editor

Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Süleyman ERATALAY (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Rusça Dil Editörü | Russian Language Editor

Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Nükhet ELTUT KALENDER (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Arapça Dil Editörü | Arabic Language Editor

Doç. Dr./Assoc. Prof. Üyesi Ramazan ÖZMEN (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Farsça Dil Editörü | Persian Language Editor

Doç. Dr./Assoc. Prof. Soner İŞİMTEKİN (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr./Prof. Aleksandar KADIJEVIC	Belgrad Üniversitesi/University of Belgrade Sırbistan/Serbia
Prof. Dr./Prof. Ivan BALTA	Osijek Üniversitesi/University of Osijek, Hırvatistan/Croatia
Prof. Dr./Prof. Mehmet Şirin ÇIKAR	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye
Prof. Dr./Prof. Serbo RASTODER	Karadağ Üniversitesi/University of Montenegro, Karadağ/Montenegro
Prof. Dr./Prof. Süleyman Turduyevič KAYIPOV	Sincan Pedagoji Üniversitesi/Xinjiang Pedagogical University, Çin/China
Prof. Dr./Prof. Timur KOCAOĞLU	Michigan Üniversitesi/Michigan State University ABD/USA
Doç. Dr./Assoc. Prof. Liliana BOŞCAN	Bükre Üniversitesi/University of Bucharest Romanya/Romania
Doç. Dr./Assoc. Prof. Tamer BALCI	Teksas Üniversitesi/The University of Texas, ABD/USA
Doç. Dr./Assoc. Prof. Vitaliy POZNAHİREV	Rusya Bilimler Akademisi/Russian Academy of Sciences, Rusya/Russia
Dr. Salih Ahmad ABDULVEHHAB	Ezher Üniversitesi/University, Mısır/Egypt

Danışma Kurulu | Advisory Board

Prof. Dr./Prof. Abdülmecit NUREDİN	Uluslararası Vizyon Üniversitesi/International Vision University Makedonya/Macedonia
Prof. Dr./Prof. Fuat GÜLLÜPİNAR	Anadolu Üniversitesi/University Türkiye
Prof. Dr./Prof. İbrahim Moh'd Mahmoud KOFAHİ	Ürdün Üniversitesi/Jordan University Ürdün/Jordan
Prof. Dr./Prof. Kemal YAKUT	Anadolu Üniversitesi/University, Türkiye
Prof. Dr./Prof. Mehmet AYGÜN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye
Prof. Dr./Prof. Orhan KILIÇ	Fırat Üniversitesi/University, Türkiye
Prof. Dr./Prof. Öztürk EMİROĞLU	Var ova Yunus Emre Enstitüsü/Warsaw Yunus Emre Institute, Polonya/Poland
Doç. Dr./Assoc. Prof. Emina BERBIC KOLAR	Osijek JJ Strossmayer Üniversitesi/JJ Strossmayer University in Osijek Hırvatistan/Croatia
Doç. Dr./Assoc. Prof. Nihada DELIBEGOVIC DZANIC	Tuzla Üniversitesi/ University of Tuzla Bosna Hersek/ Bosnia and Herzegovina
Doç. Dr./Assoc. Prof. Oqtay QULİYEV	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi Azerbaycan/ Azerbaijan

Sekreteryaya /Secretary

Ahmet KÖKLÜ

Dizgi ve Tasarım / Design

Doç. Dr. Halit YABALAK

halityabalak@yyu.edu.tr

İletişim Bilgileri / Contact Details

e-posta/e-Mail: sbedergisi@yyu.edu.tr / yyu.sbe@yyu.edu.tr

e-Ağ/Web: <http://www.yyusbedergisi.com> / <http://dergipark.org.tr/tr/pub/yyusbed>

Tel /Phone: 0432 225 11 17- 0432 225 10 24

Faks / Fax: 0432 225 10 52

Adres / Address: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, 65080, Zeve Kampüsü, Tuşba/Van

Yayın Tarihi / Publication Date

31 Aralık / December 2022

Dergide yayımlanan makalelerin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergi Yayın Kurulu gönderilen yazıları yayımlayıp yayımlamama konusunda serbesttir. Yayın Kurulu ve editöryal ekip makalelerle ilgili herhangi bir yasal yükümlülük kabul etmez

All responsibility of the articles published in the journal belongs to the authors. Editorial board of the journal is free to publish the articles. Editorial board does not accept any legal liability for articles.

Arap Dili ve Edebiyatı Alan Editörü / Area Editor of Arabic Language and Literature

Doç. Dr./Assoc. Prof. Abdulhadi TİMURTAŞ / Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Arkeoloji Alan Editörü / Area Editor of Archeology

Dr. Öğr. Üyesi/ Asst. Prof. Salih SOSLU – Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi/University

Coğrafya Alan Editörü / Area Editor of Geography

Prof. Dr./ Prof. Murat YILMAZ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Eğitim Bilimleri Alan Editörü / Area Editor of Education Sciences

Doç. Dr./Assoc. Prof. Metin ŞARDAĞ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Felsefe Alan Editörü / Area Editor of Philosophy

Doç. Dr./Assoc. Prof. Eren RIZVANOĞLU - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Fransız Dili ve Edebiyatı Alan Editörü / Area Editor of French Language and Literature

Dr. Öğr. Üyesi/ Asst. Prof. Gülşen TORUSDAĞ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Güzel Sanatlar Alan Editörü / Area Editor of Fine Arts

Doç. Dr./Assoc. Prof. Aslı ERCİYEŞ TOSUN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

İktisat Alan Editörü / Area Editor of Economics

Prof. Dr./Prof. Zafer KANBEROĞLU - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

İngiliz Dili ve Edebiyatı Alan Editörü / Area Editor of English Language and Literature

Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Sezen ARSLAN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

İşletme Alan Editörü / Area Editor of Management

Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Ertuğrul ÇAVDAR - Kastamonu Üniversitesi/University

**Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Alan Editörü /
Area Editor of Public Administration and Political Science**

Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Sait EBİNÇ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Sanat Tarihi Alan Editörü / Area Editor of Art History

Doç. Dr./Assoc. Prof. Ercan ÇALIŞ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Sosyoloji Alan Editörü / Area Editor of Sociology

Prof. Dr./ Prof. Suvat PARİN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Turizm Alan Editörü / Area Editor of Tourism

Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Sedat ŞAHİN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Tarih Alan Editörü / Area Editor of History

Doç. Dr./Assoc. Prof. Erkan AVŞAR – Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Türk Dili ve Edebiyatı Alan Editörü / Area Editor of Turkish Language and Literature

Doç. Dr./Assoc. Prof. Ulaş BİNGÖL – Constantine Emir Abdelkader Üniversitesi/University

EDİTÖRDEN

Değerli okuyucular ve araştırmacılar, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin 59. sayısı ile yeniden huzurlarınızdayız. Dergimiz yayın kalitesinden, etik ve bilimsel değerlerden taviz vermeden yoluna devam etmektedir. Her yıl 4 sayı yayınlamayı ilke edinmiş olan dergimiz, yoğun ilgi görmüştür. Bu sayı için dergimize 80'den fazla makale geldi. Bu makalelerden bir kısmı dergimiz tarafından aranan kriterlere uygun olmadığı için ön kontrol aşamasında, bir kısmı ise hakem değerlendirmeleri sonucunda reddedildi. Bu sayıda farklı disiplinlerden 16 araştırma makalesi ve 1 tane de derleme makalesi yayımlanmıştır. Bilimsel çalışmalarından dolayı dergimize makale gönderen bütün araştırmacılara, bu çalışmalarını inceleyip değerlendirmeleriyle dergimize sundukları katkıdan ötürü hakemlerimize teşekkür ediyoruz. Dergimizi daha nitelikli hale getirebilmek için yoğun bir çaba içerisindeyiz. Bunun bir göstergesi olarak dergimizi yeni kaliteli indekslerde yer alması için çalışıyoruz. Bu sayıdan sonra dergide yeni değişimleri hayata geçiriyoruz.

Önümüzdeki sayıdan itibaren uygulanmak üzere,

* Dergi yazım kılavuzumuza uymayan makalelerin ön kontrol aşamasında doğrudan reddedilmesine,

* Bir makalenin en fazla 2 defa ön kontrol sürecine alınmasına ve yazardan talep edilen eksikliklerin giderilmemesi durumunda, makalenin iade edilmesine ve aynı yayın döneminde tekrar işleme alınmamasına,

* Bildiri olarak sunulan yayınların kabul edilmeme,

Titizlikle hazırlanmış, alanlarına katkı sağlayan birbirinden değerli bu çalışmaların bilim alemine katkı sunması dileğiyle; yeni sayımızda görüşmek üzere...

FROM THE EDITOR

Dear readers and researchers, we are here again with the 59th issue of Van Yüzüncü Yıl University Journal of Social Sciences Institute. Our journal continues on its way without compromising its publication quality, ethical and scientific values. Our journal, which has adopted the principle of publishing 4 issues every year, has attracted great interest. More than 80 articles came to our journal for this issue. Some of these articles were rejected at the pre-control stage because they did not meet the criteria sought by our journal, and some of them were rejected as a result of reviewer evaluations. In this issue, 16 research articles and 1 review article from different disciplines were published. We would like to thank all researchers who submitted articles to our journal for their scientific studies, and our reviewer for their contribution to our journal by reviewing and evaluating these studies. We are working hard to make our journal more qualified. As an indication of this, we are working to have our journal included in new high quality indexes. After this issue, we are implementing new changes in the journal.

To be implemented from the next issue,

* Direct rejection of articles that do not comply with our journal writing guide at the pre-control stage,

* An article is taken to the pre-control process for a maximum of 2 times and if the deficiencies requested from the author are not eliminated, the article is returned and not processed again in the same publication period,

* Non-acceptance of publications submitted as reports,

With the hope that these meticulously prepared studies that contribute to their fields, each more valuable than the other, will contribute to the world of science; See you in our new issue...

İçindekiler

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Ahmet GÖZLÜ, Aydın EFE

Hegemonya ve Peloponnesos Savaşları

Hegemony and the Peloponnesos Wars 1

Raşit KOÇ

Millî Kültür İnşası ve Dil Bilinci Kazandırma Aracı Olarak Kosova Türk Edebiyatında Ninni

Lullaby in Kosovo Turkish Literature as a Tool for Building National Culture and Raising Language Awareness21

Şenay TANRIVERMİŞ

“Muhteşem Gatsby”nin Edebi Okuması ile Sinematik Okumasının Marksist Yapısalcılık Merceğinden Karşılaştırılması

A Comparison of the Literary Reading and the Cinematic Reading of “The Great Gatsby” Through the Lens of Marxist Structuralism40

Murat BOZYİĞİT, Abdullah Semih BİREL

Klasik Gitar Eğitiminde Kullanılan Türk Halk Müziği Düzenlemelerinin Öğretim Elemanı Görüşleri Doğrultusunda İncelenmesi

Investigation of Turkish Folk Music Arrangements Used in Classical Guitar Education According to The Opinions of Instructors.....56

Yıldırım DEMİR, Şakir İŞLEYEN, Kerem ÖZEN

Seçili Enerji Tüketimlerinin Karbondioksit Emisyonu Üzerindeki Etkisinin ARDL Sınır Testi ile Belirlenmesi

Determining the Effect of Selected Energy Consumptions on Carbon Dioxide Emissions by ARDL Limit Test80

Uğur GÜNAY YAVUZ, Ahmet Sait YILDIZ, Nafia ÖZDEMİR HANYALOĞLU

Reklam Fotoğrafında Kışkırtıcılık Ögesi Bağlamında Toplumsal Sorunların ve Trajedilerin Kullanılması

The Use Of Social Problems And Tragedies In The Context Of Provocativeness In Advertising Photography.....108

Aytemis DEPCI, Ayşe Nur TEKMEK

Haruki Murakami'nin ‘Çin’e Giden Yavaş Gemi’ Öyküsünde ‘Öteki’ Bağlamında Azınlıkların Temsili

Representation of Minorities in the Context of the ‘Other’ in Haruki Murakami's ‘Slow Boat to China’..... 129

İrfan ARIKAN, Zafer ÇAKMAK

Sosyal Bilgiler Dersinde Bağlam Temelli Öğrenme Yaklaşımının Öğrencilerin Akademik Başarısına, Finansal Okuryazarlık Becerilerine ve Öğrenmenin Kalıcılığına Etkisi

<i>The Effect of Context Based Learning Approach on Students' Academic Achievement, Financial Literacy Skills and Retention of Learning in Social Studies</i>	153
Aslı BALCI, Zeynep KİSHALI, Fatime AKSU, Zeynep Nur AYDIN KILIÇ	
Investigation of Mothers' Childhood Trauma and Their Relationships with Their Children	
<i>Annelerin Çocukluk Dönemi Örselenme Durumları ile Çocuklarıyla Olan İlişkilerinin İncelenmesi</i>	184
Uğur YÖNTEN	
Eugénie Grandet Ya da Kentsoylu Bir Ailede Kadının Rolü	
<i>Eugénie Grandet or the Role of Women in A Bourgeois Family</i>	205
Serkan GÜNDOĞDU	
Dış Politikada Karar Verme Süreci ve Modelleri Bağlamında Bürokratik Politika Modeli Örneği Olarak Cumhurbaşkanlığı Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu	
<i>The Presidential Security and Foreign Policies Council as an Example of a Bureaucratic Politics Model in the Context of Foreign Policy Decision- Making Models</i>	226
Hasan YENİÇIRAK	
İrkçılık Düşüncesinin İlk Formu: Proto-ırkçılık	
<i>The First Form of Racist Thought: Proto-racism</i>	252
Özge Çopuroğlu	
Promoting Migration-Oriented Resilience and Social Cohesion in Adana	
<i>Adana'da Göç Odaklı Dirençliliği Arttırmak ve Sosyal Uyum</i>	273
Ali ERDEM, Atıf ÇİÇEKLİ	
Yönetişim Yaklaşımının Kuramsal Değerlendirilmesi ve İdare Hukuku Bağlamında Analizi	
<i>Theoretical Evaluation of the Governance Approach and Analysis in the Context of Administrative Law</i>	283
Adnan ALKAN, Ümit ÇELEBİ	
Siirt İlinde Nüfusun ve Yerleşmelerin Yükselti Basamaklarına Göre Dağılışı	
<i>The Distribution of Population and Settlements According to the Elevation Zones in Siirt Province</i>	304
Esra SOYU YILDIRIM	
The Relationship of Geopolitical Risk and Tourism in Turkey: Fourier Toda-Yamamoto Causes Analysis	
<i>Türkiye'de Jeopolitik Risk ve Turizm İlişkisi: Fourier Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi</i>	327

Derleme Makaleleri / Compilation Articles

Kartal Murat Ayvaz, Menekşe Suzan Teker

Türkiye’de Doğal Boya Kullanan Tekstil İşletmeleri ve Bitki Atıkları ile Sürdürülebilir Bir Yaklaşım

Önerisi

Textile Enterprises Using Natural Dyes in Turkey and A Sustainable Approach Proposal with Waste of Plant 348

Düzeltilme / Correction

Yayın Adı: Kapadokya Bölgesini Ziyaret Eden Turistlerin Misafirperverlik Algısını Ölçmeye İlişkin Bir Araştırma

Yazarlar: Fazıl KAYA, İsmail Kızılırmak, Gürel Çetin

Yayın yılı: 2018 İWACT özel sayı

- Bu makale, 2018 yılı Temmuz ayında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı tarafından kabul edilen “Otantiklik ve misafirperverlik algılarının turist deneyimi üzerine etkisi: Kapadokya Bölgesi örneği” başlıklı doktora tezinden ve II Uluslararası Batı Asya Turizm Araştırmalar Kongresi (IWACT-2018) sunulan bildiri özetinden türetilmiştir.
- This article is derived from a doctoral thesis titled “The impact of authenticity and hospitality perceptions on the tourist experience: Sample of Cappadocia region”, which was accepted by the Tourism Management Department of Istanbul University's Institute of Social Sciences in July 2018, and a summary of the paper presented at the 2nd International West Asia Congress of Tourism Research (IWACT-2018).

Hegemonya ve Peloponnesos Savaşları

Hegemony and the Peloponnesos Wars

Ahmet GÖZLÜ

Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Assoc. Prof. Dr., Çankırı Karatekin University,
Faculty of Letters, Department of History,
Çankırı/Türkiye
ahmetgozlu69@hotmail.com
ORCID 0000-0001-7146-3932

Aydın EFE

Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Assoc. Prof. Dr., Çankırı Karatekin University,
Faculty of Letters, Department of History,
Çankırı/Türkiye
yorturk33@gmail.com
ORCID 0000-0001-6178-9904

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Gözülü, A. and Efe. A. (2023). *Hegemony and the Peloponnesos wars*. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 59, 1 – 21.

Gözülü, A. ve Efe. A. (2023). Hegemonya ve Peloponnesos savaşları. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 59, 1 – 21.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 25 January/25 Ocak 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 24 February/24 Şubat 2023

Published/Yayın Tarihi: 31 March/31 Mart 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: March/Mart

Issue/Sayı: 59 **Pages/Sayfa:** 1 - 21

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Ahmet GÖZLÜ-Aydın EFE).

Grant Support/Finansman: The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Hegemonya ve Peloponnessos Savaşları

Öz

Hegemonya herhangi bir tehdit durumunda ortak düşmana karşı kurulan bir güç birliği anlamına gelmektedir. Herhangi bir zorlama ya da baskı olmaksızın ortaya çıkan bu birlikliklerin en önemli koşulu ise kurulan ittifaklara üye devletlerin kendi rızasıyla dâhil olmasıdır. Yunan Klasik Çağı'ndan itibaren görülen hegemonik blokların ortaya çıkışının en önemli nedeni söz konusu dönemi karakterize eden Pers istilalarıdır. Perslerin Yunanistan'ı işgali şehir-devletlerinin ortak tehdiye karşı bir araya gelmelerini sağlamış fakat zamanla bu birlikteliğin kendi içinde başlayan güç yarışı yeni bir savaşa neden olmuştur. Peloponnessos Savaşları olarak adlandırılan ve Antik Çağ'ın en büyük mücadelesi olarak nitelendirilen bu savaşlar başlangıçta müttefik olan fakat kendi müttefiklerinin rızası dışında bir hegemonya kurmaya başlayan Atina İmparatorluğuna karşı yapılmıştır. Tam olarak yirmi yedi yıl süren ve hegemon olma yolunda yapılan mücadelelerin en önemli örneği olarak bilinen Peloponnessos Savaşları, Antik Yunan'ın en büyük iki şehir-devleti olan Atina ve Sparta arasında meydana gelmiştir. Başta Atina ve Sparta olmak üzere diğer şehir-devletlerinin bağımsızlık mücadelesinden doğan Peloponnessos Savaşları'nın yıkıcı etkisi Yunan şehir-devletlerinin bağımsızlıklarını kaybetmelerine ve yabancı bir devlet olan Makedonya hegemonyası altına girmelerine neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler:

Hegemonya, Atina, Sparta, Pers-Yunan savaşları, Peloponnessos savaşları.

Hegemony and the Peloponnessos Wars

Abstract

Hegemony means a union of forces against a common enemy in case of any threat. The most important condition of these unions, which emerged without any coercion or pressure, is that the member states are included in the alliances voluntarily. The most important reason for the emergence of hegemonic blocks seen since the Greek Classical Age is the Persian invasions that characterize the period in question. The invasion of Greece by the Persians enabled the city-states to come together against the common threat, but over time, the power race that started within this union led to a new war. This war, called the Peloponnesian Wars and described as the greatest struggle of the Ancient Age, was fought against the Athenian Empire, which was initially an ally but began to establish a hegemony against the consent of its allies. The Peloponnesian Wars, which lasted exactly twenty-seven years and are known as the most important example of the struggles to become hegemon, took place between the two largest states of Ancient Greece, Athens and Sparta. The devastating effect of the Peloponnesian Wars, which emerged from the struggle for independence of other city-states, especially Athens and Sparta, caused the Greek city-states to lose their independence and fall under the hegemony of Macedonia, a foreign state.

Keywords:

Hegemony, Athens, Sparta, Persian-Greek wars, Peloponnesian wars.

Giriş

1. Hegemonya Teriminin Tanımı

Etimolojik olarak Grekçe hegemoi “lider/yönetici/komutan” ve hegeomai “liderlik/önderlik” gibi sözcüklerden türediği bilinen hegemonia yani hegemonya genel olarak bir devletin, sosyal grubun ve hatta bir bireyin diğerleri üzerinde uygulayabileceği üstünlük anlamına gelmektedir. Fakat bu üstün olma durumunda herhangi bir baskı veya zor kullanma gibi şiddete dayalı bir boyun eğdirme söz konusu değildir (Fontana, 2008, s. 81). Bu nedenle hegemonya güç kullanımına güvenmenin aksine rızayı vurgulayan bir kavram olarak anlaşılmaktadır. Hegemonya güçlü bir devletin veyahut baskın sosyal grupların, sosyal uyum ve fikir birliğine ulaşma temelinde yönetime veya liderliğe nasıl ulaştığını tanımlar. Hegemonyanın ortaya çıktığı durumlarda, yönetici gruba otoritesi doğal olarak verilmez. Ancak yönetici grubun siyasi projelerine ve sosyal ittifakların karmaşık inşası yoluyla liderliğine rıza gösterilir. Bunlar, yönetici grubun birliğine ve bu grubun toplumun geri kalanı üzerinde egemenliğine izin vermektedir. Dolayısıyla hegemonya, rızanın inşası ve egemen grubun liderliği uygulamasıyla ilgilidir. Alt gruplar ise daha karmaşık biçimiyle bu siyasi projelerin detaylandırılması, çıkarların eklenmesi, sosyal ittifakların inşası, tarihsel blokların geliştirilmesi, devlet stratejilerinin konuşlandırılması ve pasif devrimlerin başlatılması gibi konularla ilgilenmektedirler (Joseph, 2002, s. 1). Modern Siyaset biliminde önemli bir yere sahip olan hegemonya terimi, kavramsal ve teorik bir araç olarak ilkin ikinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, İtalyan politikacı Marksist filozof Antonio Gramsci'nin (1891-1937) çalışmalarının yayılmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Fontana, 2008, s. 81). Gramsci ile birlikte kapsamı genişleyen hegemonya terimi siyasal olgunun, yalnızca devlet nezdinde değil, tüm toplumsal ilişkileri kapsayıcı bir kavram haline gelmiştir (Laclau ve Mouffe, 2001, s. 7).

Antik Yunan'da polisler arasındaki ilişkileri tanımlamak için kullanılan hegemonya sözcüğünün kökeni (Wilkinson, 2008, s. 120) Homeros dönemine değin uzanmaktadır. Söz konusu terimin Homeros'un eserlerinde çoğunlukla çeşitli şekillerde "kaptanlar", "şefler", "liderler", "efendiler" ve "komuta edenler"¹ şeklinde karşılık bulduğu düşünülmektedir. Bu nedenle homerik dünyada hegemon teriminin “komutan” olarak kullanıldığı varsayılmaktadır (Wilkinson, 2008, s. 121). Hegemonya sözcüğünün içeriği zamanla genişletilmiş olsa da terimin Homeros tarafından kullanılan anlamı değişmemiş ve sözcük Klasik Çağ'da da “askeri komuta sahibi bir kişiyi”, sıklıkla da “siyasi bir güç sahibi”, “kral” veya “imparator” gibi anlamlarda kullanılmıştır (Liddell ve Scott, 1882, s. 347). Klasik Çağ'da önceki anlamını koruyarak kullanılagelen “hegemon” terimi çoğunlukla, zayıf ve küçük bir polisin (şehir-devleti) kendisinden daha büyük ve güçlü olan diğer bir polisin askeri

¹ Homeros İlyada destanında, günümüzde Gemiler Kataloğu olarak bilinen listeyi sayarken her kavmin hegemon olarak öne çıkan isimlerini saymaktadır. Örneğin Boiotialıların hegemonu Peneleos, Leitos, Arkesilaos, Prothoneor ve Klonios, Mykenailıların hegemonu ise Agamemnon'dur. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Homeros, İlyada, II: 490-600).

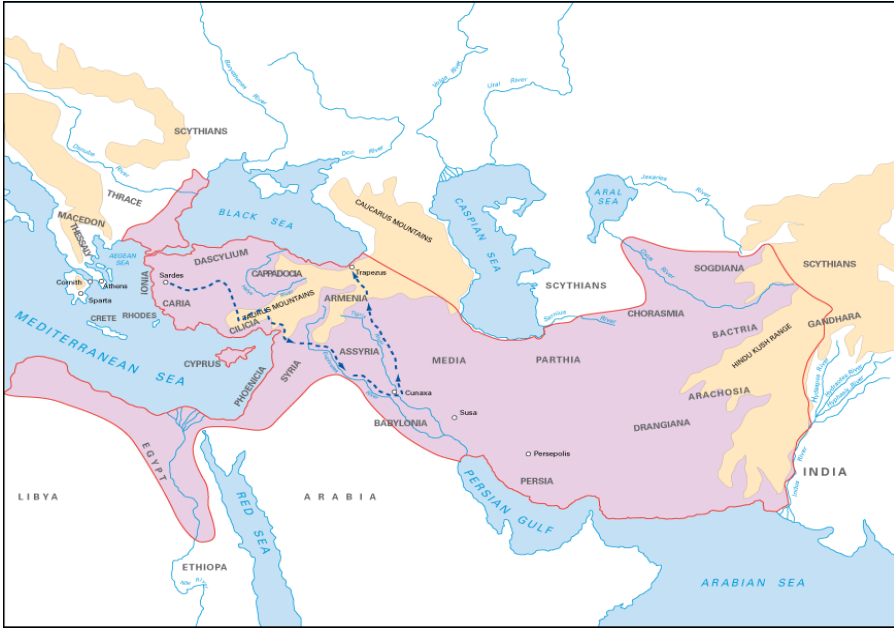
ittifakına özgürce ve gönüllü olarak girmesi şeklinde ifade edilmekteydi (Worth, 2015, s. 2-3). Bu bağlamda hegemon, herhangi bir askeri tehdide karşılık özgürce bir araya gelen ve bir dizi polisten oluşan ittifakın lideri olan polistir. Dolayısıyla hegemonya, belirli bir devletin karşılıklı olarak rıza gösteren devletler ittifakı üzerinde güç ve liderlik uyguladığı devletler arası bir sistem olarak görülmüştür (Wilkinson, 2008, s. 122). Antik Yunan'da hegemonya, bir devletin askeri bakımdan üstün olduğu ve politik liderliğe ulaştığı bir ittifakı tanımlamak için kullanılmaktaydı. Böyle bir hegemonik ittifak ise dört temel unsurla karakterize edilmekteydi. Bu unsurlardan ilki; lider devlet yani hegemon ve birbirinden farklı karakterde olan müttefik devletlerden oluşan ikili bir yapının varlığı. İkinci unsur, ittifak çapında veya ortak vatandaşlığın olmamasıdır. Böylece her polis kendi vatandaşlık ölçütlerini korumaya devam etmekteydi. Üçüncü unsur, ittifaktaki üyeliğin değişken doğasıyla ilgilidir: İttifaka periyodik olarak katılanlar veya ayrılanlar ve üyelikleri hem algılanan kişisel çıkarlarına hem de uluslararası çevrenin değişen güç ilişkilerine bağlıydı. Dördüncü unsur ise, hegemonik ittifakın bir imparatorluğa dönüşme yönündeki tarihsel eğilimidir (Fontana, 2008, s. 81-82). İşte bu eğilim ortak tehdit (Pers tehdidi) karşısında bir hegemon olarak beliren ve diğer polisler üzerinde hegemonya kurmayı başaran Atina'nın imparatorluk iddiasında bulunmasına neden olmuştur.

1.1. Hegemonik Blokların Ortaya Çıkışı

1.1.1 Pers Tehdidi

Antik Yunan'da Klasik Çağ'dan (İÖ. V.-IV. yüzyıl) itibaren önem kazanan ve güçlü şehir-devletlerinin politik bir sistemi haline gelen hegemonya kavramının uygulamada Pers-Yunan savaşlarıyla birlikte ortaya çıktığı görülmektedir. Pers-Yunan savaşlarına geçmeden önce Pers devletinden kısaca bahsetmek gerekirse; Antik Yunan kaynaklarında Parsa veya Pers isimleriyle bilinen Parsualar, siyasi bir varlık olarak Ahamenid sülalesi ile tarih sahnesine çıkmıştır (Browne, 1956, s. 4-5). Pers devletinin kurucusu Büyük Kyros olarak da bilinen ve İÖ. 559 yılında tahta geçen II. Kyros'dur (Oliphant, 1998, s. 68). Kısa sürede başarılı seferler yapan II. Kyros, Med, Lydia ve Babil gibi güçlü krallıklara son vermiş, günümüz Ortadoğu coğrafyasını, Doğu Akdeniz sahillerini ve Rusya steplerinden Hint Okyanusu'na kadar uzanan toprakları hâkimiyeti altına almayı başarmıştır (Memiş, 2018, s. 31-32). II. Kyros, Med Krallığı'nı ortadan kaldırdıktan sonra Küçük Asya'ya yönelmiş ve doğuda Urartu topraklarını batıda ise Lydia Krallığı'nı zapt etmiştir (İÖ. 546). Böylece Lydia toprakları II. Kyros'a bağlı bir satraplık haline getirilmiş ve dolayısıyla Lydia'nın hegemonyası altında yaşayan İonialılar da Pers hâkimiyetine girmiştir. Fakat Pers hâkimiyetini tanımayan İonialılar kısa bir süre sonra ayaklanmış ve isyan Pers satrabı Harpagos tarafından bastırılmıştır. Bu esnada Fenike sahil şehirleri de Pers egemenliğini kabul etmek zorunda kalmıştır. Böylece karada ve denizde büyük bir güce sahip olan Persler, Doğu Akdeniz'in ticari gelirlerine de ortak olmuştur (Memiş, 2018, s. 33). Yaklaşık otuz yıl süren saltanatı süresince devletin sınırlarını doğuda Seyhun boylarından, batıda Akdeniz'e, kuzeyde Hazar Denizi'ne, güneyde Basra körfezine, güneybatıda Mısır sınırlarına kadar genişletmeyi

başaran II. Kyros, Pers Devletini büyük bir imparatorluk haline getirmiştir (Günaltay, 1948, s. 149).

Harita 1: Pers İmparatorluğu'nun genişlemesini gösteren harita. (İÖ. V. Yüzyıl).²

Pers imparatorluğu II. Kyros döneminden sonra da genişlemeye devam etmiştir. II. Kambizes döneminde (İÖ. 530-522) Mısır'ı da hâkimiyeti altına almayı başaran Persler I. Darius ile birlikte batıya yani Yunanistan'a yönelmiştir (Garthwaite, 2021, s. 29). Perslerin büyük bir imparatorluk olarak belirlediği dönemlerde Yunanistan'da, şehir-devletleri halinde varlığını sürdüren polisler bağımsız bir şekilde kendi kendini yöneten küçük devletçikler şeklinde varlığını sürdürmekteydi (Holmes, 1988, s. 16). Bu şehir-devletleri genişleme ve güç istencinin doğal bir sonucu olarak kimi zaman ittifak kurarlar kimi zaman da birbiriyle mücadele ederlerdi. Perslerin yayılcı politikasının önünde engel teşkil eden ve Akdeniz ticaretinde önemli bir rol oynayan Yunanistan'ın ilhakı ise zorunluydu (James, 2005, s. 30).

Yunanistan'ı hâkimiyeti altına almak ve özellikle Ege ile Akdeniz ticaretini kontrol etmek isteyen Pers imparatorluğu, İÖ. 490 yıllarında I. Darius önderliğinde sefer girişimlerinde bulunmuştur (Haubold, 2012, s. 17-18). Aslında Persler ile Yunanlılar ilk kez Anadolu'nun batısında yer alan ve İonia denilen bölgede çıkan isyanlar esnasında karşılaşmışlardır (Roebuck, 1959, s. 2). Herodotos'un anlattığına göre Pers satraplarının baskıcı yönetiminden memnun olmayan İonia kentleri İÖ. 500 yıllarında Miletos'un önderliğinde ayaklanmışlardır. Fakat isyan Persler tarafından bastırılmış ve isyanı destekleyen bütün İonia kentleri şiddetli bir şekilde cezalandırılmıştır. Öyle ki I. Darius'un isyana destek verdiği için Atina'yı hiç unutmadiği anlatılmaktadır (Herodotos, Tarih, V:37-105). Atina'nın İonia isyanına destek

² <https://www.worldhistory.org/image/128/map-of-persia-and-the-march-of-the-ten-thousand/> (Erişim tarihi: 1 Ocak 2023).

vermesi Yunanistan'a saldırmak için hazırlıklı olan Perslerin harekete geçmesine neden olmuş ve böylece Pers-Yunan Savaşları (İÖ. 498-448) başlamıştır (Cox ve Sankey, 1908, s. 74).

1.1.2. Atina Hegemonyasının Doğuşu

İÖ. 498 yıllarında Yunanistan şehir-devletlerinin çoğu Pers hâkimiyetini kabul etmiş, fakat Atina, Perslerin toprak ve su isteğine³ şiddetle karşı çıkmıştır (Souza, 2003, s. 31). Öyle ki Atina ve Aigina'nın arası bu nedenle açılmış, Atina, Aigina'yı Perslerle iş birliği yapmakla suçlamış ve ikili arasında yaşanan mücadelede Atina mağlup olmuştur. Bu esnada I. Darius, Yunanistan seferi için harekete geçmiş ve Pers ordusu Eretria yakınlarındaki Marathon ovasında konuşlanmıştır (İÖ. 490). Geniş düzlüklere sahip olan Marathon ovası, Pers süvarilerinin rahatça manevra yapabilmesine imkân tanınması bakımından avantajlı bir konumdaydı (Potts, 2012, s. 1). Perslerin Marathon ovasına geldiğini haber alan Atina, Sparta'dan yardım istemiştir. Fakat beklenen yardımın gecikmesi üzerine Atina Miltiades önderliğindeki ordusu ile Marathon'a ilerlemiş ve burada yapılan savaşta Atina beklenmedik bir şekilde büyük bir zafer kazanmıştır (Herodotos, Tarih, VI: 94-115). Atina'nın, Marathon Savaşı'nda gösterdiği üstün başarısı onun diğer şehir-devletleri üzerinde hegemon olma isteğinin ilk adımı olarak görülebilir (Souza, 2003, s. 32). Çünkü Atina'nın bu zaferi tüm Yunanistan'ı geçici de olsa Pers istilasından kurtarmış ve ayrıca Atina'ya büyük bir şöhret kazandırmıştır (Markantonatos, 2013, s. 77).

Marathon mağlubiyetinin ardından I. Darius'un sefer politikasını devam ettiren halefi I. Kserkses (İÖ. 486-465), Yunanistan seferi için hazırlıklara başlamıştır (Wiesehöfer, 2001, s. 46). Pers tehdidinin ciddiyetinin farkında olan polisler ise bu ortak düşmana (Persler) karşı kendi istekleriyle bir araya gelerek Helen Birliğini kurmuşlardır (İÖ. 481). Yunanistan'ın Atina'dan sonraki en güçlü şehir-devleti olan ve karadaki askeri başarılarıyla öne çıkan Sparta kurulan bu yeni birliğin önderi olmuştur (Souza, 2003, s. 31-40). Sparta'nın da dâhil olmasıyla gerçekleşen savaşın ikinci aşaması Thermopylai geçidi ve Artemision burnunda meydana gelmiştir (İÖ. 480). Her iki savaş da Yunanlıların mağlubiyetiyle sonuçlanmıştır (Fields, 2007, s. 90). Fakat Thermopylai'da Leonidas komutasındaki Sparta ordusu tarafından cesurca verilen mücadele hiçbir zaman unutulmamış ve Sparta'nın ününü arttırmıştır (Herodotos, Tarih, VIII:1-10). Pers-Yunan savaşları ilkin Atina'nın ardından da Sparta'nın gücünü kanıtlanması bakımından belirleyici bir rol oynamıştır.

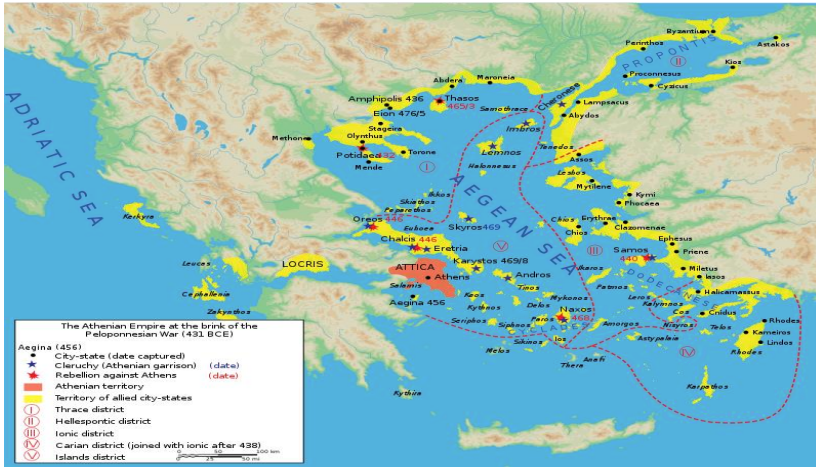
Thermopylai ve Artemision yenilgisinden sonra Yunan filosu Salamis körfezine demirlenmiştir. Mücadeleyi sürdürmekte kararlı olan her iki taraf da bu kez Salamis'de karşı karşıya gelmiş ve burada yapılan savaş Yunan donanmasının zaferiyle sonuçlanmıştır (Herodotos, Tarih, VIII: 40-86). Fakat savaşın zaferle neticelenmesine rağmen I. Kserkses, Mardonios komutasındaki ordusu ile yeniden Attika'ya saldırmış ve iki ordu Plataia ovasında karşılaşmıştır (İÖ. 479). Burada Sparta'nın önderliğinde yapılan mücadelede Yunanlılar büyük bir zafer kazanmıştır. Bu arada denizlerde üstün gelen Yunanlılar, Mykale Savaşını

³ Perslerin geleneksel olarak uyguladığı "toprak ve su isteği" aslında karşı taraf üzerinde bir hegemonya kurulması anlamına gelmektedir. Bilgi için bkz. (Plutarch's, Moralia, X: 828).

kazanmış ve böylece görünürde de olsa Pers istilasından kurtulmuştur (Herodotos, Tarih, IX:63-85-90-96). Fakat Persler, Yunanlıların tüm bu zaferlerinden sonra hala tehdit olmaya devam etmiş ve bu nedenle Pers istilasına karşı kalıcı bir çözüm arayışına girilmiştir. İşte bu noktada hâsıl olan ve Yunanlıların kendi rızasıyla ortak düşmana karşı bir arada olmasını sağlayan bir birlik kurma fikri ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Attik-Delos Deniz Birliği kurulmuş ve birliğin önderi ise Atina olmuştur (Mansel, 2014, s. 313). Fakat bu çözüm ilerde daha büyük sorunlara neden olacak olan sürecin başlangıcı olmuştur. Çünkü Atina önderliğinde kurulmasına karar verilen Attik-Delos Deniz Birliği, Atina hegemonyasının ortaya çıkışına neden olacaktır.

1.1.3. Atina Hegemonyası ve Attik-Delos Deniz Birliği

Herodotos'un anlattığına göre; Antik Yunan şehir-devletleri ilk olarak Perslere karşı Atina ve Sparta'nın hegemonik liderliği altında bir araya gelmiştir (Herodotos, Tarih, VII: 132-133). Fakat bu durum zamanla Yunanistan'ın güç dengelerinin değişmesine ve Yunanistan'da hegemonik blokların ortaya çıkışına neden olmuştur (Thukydides, Peloponnesos Savaşları, I: XVIII). Pers savaşlarından sonra Yunanistan'da çatışmalar durulmamış, Persleri Ege Denizi'nden çıkarmak isteyen Yunanlılar yeniden harekete geçmiştir. Perslere karşı başlatılan bu yeni mücadelenin öncüsü ise ilkin Sparta olmuştur. Fakat Sparta kralı Leotykhidias'ın Perslere yardım eden Thesselia'yı cezalandırmak için başlattığı seferden rüşvet alarak dönmesi ve Yunan ordusunun komutanı olan Pausanias'ın Byzantion'a geçerek burada İonia'nın desteğini kaybetmesi üzerine mücadelenin önderi değişmiştir. Sparta'nın bu girişimlerinden sonra Atina ile arası açılmış, Sparta'nın desteğini kaybeden Atina İÖ. 478 yılında yeni bir birlik kurmaya karar vermiştir (Rhodes, 2007, s. 34). Atina önderliğinde kurulan Attik-Delos Deniz Birliği'nin en temel görevi Perslerin, Ege adaları ve Batı Anadolu'dan çıkarılmasıdır (Cox, 1903, s. 5).

Harita 2: Atina'nın yükselişini gösteren harita.⁴

⁴ <https://www.worldhistory.org/image/4571/delian-league/> (Erişim tarihi: 1 Ocak 2023).

Atina liderliğinde kurulan ve üye devletlerin kendi rızasıyla dâhil olduğu Attik-Delos Deniz Birliği'nin merkezi Delos adasıdır. Adada üye olan kentlerin vermekle yükümlü olduğu vergilerden elde edilen bir birlik hazinesi oluşturulmuştur (Thukydides, Peloponnesos Savaşları, I: XCVI). Atina ile ittifak yapan ve birliğe katılan üye kentler bağımsızlıklarını ve otonomilerini korumakta, yalnızca Perslerin saldırı ihtimallerine karşılık Atina'ya, mücadele için gereken yerlerde gerekli deniz ve kara kuvvetleri bulundurma gibi kimi öncelikler tanımaktaydı (Mansel, 2014, s. 311-312).

Thukydides'in anlattığına göre; birliğe katılan devletler ilk zamanlar eşit konumdaydılar. Ancak Atina kısa sürede hem yönetim şekli hem de savaşlarda gösterdiği başarılarla üstünlüğünü hissettirmeye başlamıştı (Rawlings, 2008, s. 54). Üstelik zamanla birlik ve birliğin kaynakları dönemin en etkili liderlerinden biri olan Perikles tarafından, Perslerin büyük tahribat yarattığı Atina kentinin imarında kullanılmıştır (Tracy, 2009, s. 40). Ayrıca bu kaynaklardan Atina'nın iç ve dış politikalarını ilerletmeye ve güçlendirmeye yönelik olarak da yararlanılmıştır. Birliğin sağladığı faydaları kendi menfaatleri için kullanan Atina, birlik hazinesine de el koymuş ve gerek mali gerekse politik anlamda bir üstünlük kurmayı başarmıştır (Meiggs, 1972, s. 1-3). Atina'nın Deniz Birliği içindeki konumunu güçlendirmeye çalışan ve böylece diğer şehir-devletleri üzerinde tam bir hegemonya kurmak isteyen Perikles'in en büyük amacı Atina'yı bir deniz imparatorluğu haline getirmektir (Yılmazcan, 2022, s. 141). Böylece başlangıçta, üyelerin ortak çıkarlarına yönelik Pers tehdidini püskürtmek için Atina hegemonyası altında özgür devletlerin uzlaşmaya dayalı bir ittifakı olarak kurulan Attik-Delos Deniz Birliği, zamanla müttefiklerin bağımlı hale geldiği bir Atina İmparatorluğu haline gelmiştir. Dolayısıyla birlik zamanla kuruluş amacından uzaklaşmış ve Atina'nın hegemonyasının hâkim olduğu bir birlikteliğe dönüşmüştür (Callander, 1961, s. 14). Bu dönüşümde özellikle Perslere karşı kazanılan zafere yaptığı katkılarla muazzam bir prestij kazanan Atina'nın (Obrien, 2007, s. 41) savaşlarda gösterdiği başarılar, ekonomik ve askeri anlamda diğer kentlerden üstün oluşu etkili olmuştur (Low, 2008, s. 113). Atina'nın bu tutumu ve gücü, birliğe dâhil olan üye kentlerle ilişkilerinin bozulmasına ve Sparta gibi güçlü rakip kentin tepkisine neden olmuştur (Rhodes, 1985, s. 5-6). Neticede Atina'nın bu denli yükselişinden rahatsız olan kentler isyan etmiş ve birlik dağılmıştır. Atina hegemonyasını reddeden Sparta ile ilişkiler bozulmuş ve ikili arasında Peloponnesos denilen savaşlar başlamıştır (Kagan, 1969, s. 16-18).

1.2. Peloponnesos Savaşları

Atina ve Sparta arasındaki güç rekabetinden doğan Peloponnesos Savaşları İÖ. 431-404 yılları arasında gerçekleşmiştir. Atina ve Sparta önderliğinde yapılan savaş aslında iki büyük koalisyon arasında (Peloponnesos kentleri ve Atina İmparatorluğu) meydana gelmiştir. Thukydides'in Yunanlılar ve hatta Yunanlı olmayanlar tarafından şimdiye kadar yapılmış en büyük savaş olarak gördüğü bu savaş, "Peloponnesoslular ve Atinalılar arasındaki savaş" veya "Atinalılar ve Peloponnesoslular arasındaki savaş" olarak adlandırılmıştır (Ehrenberg, 1973, s. 207). Thukydides'in detaylı bir şekilde bilgi verdiği Peloponnesos Savaşları, Yunan dünyasında hegemon olma mücadelesinden doğan ilk büyük savaş olması bakımından önemli bir yere sahiptir (Worth, 2015, s. 21-22). Thukydides, Peloponnesos Savaşları adlı

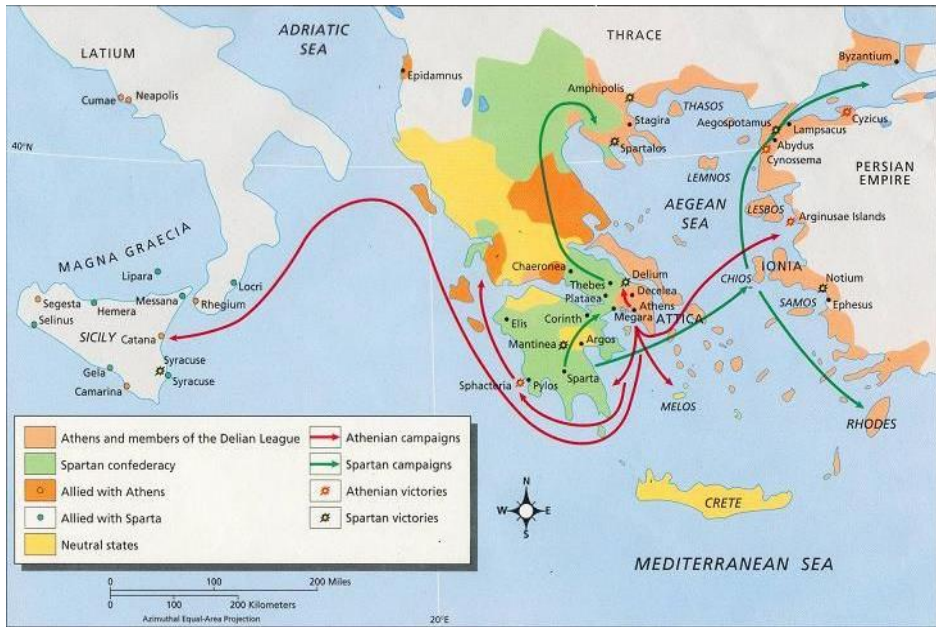
eserinde, esas olarak siyasi ve askeri liderliğin doğasıyla ilgilenmiştir. Ayrıca Atina hegemonyasının değişen temelini ve adalete karşı kişisel çıkarı dengelemeye yönelik azalan endişenin Atina'nın otoritesini nasıl aşındırdığını, imparatorluğun hayatta kalmasını giderek daha sorunlu hale getirdiğini ana hatlarıyla belirtmektedir (Lebow ve Kelly, 2001, s. 593).

Peloponnesos Savaşlarının patlak vermesinin temelinde Atina'nın gerek ekonomik gerekse politik anlamda Sparta aleyhine sürekli olarak güçlenmesi bulunmaktadır (Aristoteles, Atinalıların Devleti, Dize: 23). Tekrar etmek gerekirse, Atina ve Sparta arasındaki rekabet, Pers Savaşları'ndan sonraki yıllarda, Attik-Delos Deniz Birliği'nin başarı, zenginlik ve güç açısından büyümesi ve kademeli olarak Atina İmparatorluğu'na dönüşmesiyle gelişmiştir (Kagan, 1995, s. 27). Düşmanlığın nedenleri arasında, şehir-devletlerinin özgürlükleriyle ve uzun süredir yerleşmiş olan Sparta politikasıyla bağdaşmadığı düşünülen Atina'nın liderlik iddiası bulunmaktaydı. Ayrıca Atina müttefikleri ve diğer Yunanlıları köleleştirmekle suçlanmaktaydı (Kagan, 1970, s. 208-209).

Atina hegemonyasına karşı yapılan ve tam yirmi yedi yıl süren Peloponnesos Savaşlarında Sparta'nın savaşı yürütürken ilke edindiği sloganı, Atina İmparatorluğu'nun yıkılması ve yönettiği devletlerin kurtuluşu anlamına gelen "Yunanlılar için özgürlük" idi (Kagan, 2022, s. 57). Bir savaşlar dizisi olan Peloponnesos Savaşları, Arkhidamos (İÖ. 431-421), Sicilya (İÖ. 415-413), İonia (İÖ. 410-407), Arginussai ve Aigospotamoi (İÖ. 406-404) adı verilen dört aşamada gerçekleşmiştir (Fine, 1983, s. 442-443). Peloponnesos savaşlarının ilk yılları Arkhidamos Savaşı olarak bilinmektedir. Savaşın bu ilk aşaması adını Attika'yı yağmalamaya öncülük eden Sparta kralı Arkhidamos'tan almıştır (Kagan, 1990, s. 17). Thukydides'in anlattığına göre Arkhidamos savaşı Sparta kralı Arkhidamos'un Attika'yı yağmalamasıyla başlamıştır (İÖ. 431). Fakat Sparta ve ittifakına karşı ılımlı ve caydırıcı bir politika izleyen Perikles'in şehri önceden boşaltmak gibi stratejik planları bu yağma hareketlerinde Atina'nın ayakta kalmasını sağlamıştır. Savaş esnasında Atina'yı asıl zor durumda bırakan ise Mısır'dan geldiği düşünülen veba salgını olmuştur. Salgın Atina'da Perikles'de dâhil olmak üzere çok sayıda kişinin ölmesine neden olmuştur. Perikles'in ölmesiyle ülkede iç karışıklıklar ve politik krizler başlamıştır (Thukydides, Peloponnesos Savaşları, II: XIX-XCIV).

On yıl süren Arkhidamos Savaşı boyunca Atina bütün bu zorlu koşullar içinde mücadeleye devam etmiş, Sparta ise her fırsatta Attika'ya yağma seferleri düzenlemiştir. Buna karşılık Atina Naupaktos ve Rhion dolaylarında zaferler kazanmış, Pylos kuşatılarak ele geçirilmiş, Korinthos yağmalanmış ve Kythera adası işgal edilmiştir (Thukydides, Peloponnesos Savaşları, II: LXXI. IV: XIV-XIV. IV: XXXIV-XXXIX). Atina'nın başarılı seferleri üzerine Sparta geri çekilmiş, bu durumu fırsat bilen Atina, Peloponnesos bölgesine ilerleyerek Nisaia kentini başarılı bir şekilde kuşatmıştır. Fakat bu esnada Makedonya'nın yardımını almayı başaran Sparta, Atina için stratejik bakımdan oldukça önemli bir kent olan Amphipolis'i ele geçirilmiş ve ardından Khalkidikia'da başarılar kazanmıştır (Thukydides, Peloponnesos Savaşları, II: XIX-XCIV). Atina'nın Amphipolis'i kurtarma çabaları ise sonuçsuz kalmış, üstelik bu mücadele esnasında Sparta başarılı önderi Brasidas'ı, Atina ise komutanı

Kleon'u kaybetmiştir. Tüm bu zorlu savaşlardan yıpranmış bir şekilde büyük kayıplarla çıkan Atina ve Sparta eski gücünü kaybetmiş ve ikili arasında Nikias Anlaşması imzalanmıştır (Thukydides, Peloponnesos Savaşları, IV: CX-XVI. V:1-X). İÖ. 421 yıllarında imzalanan Nikias Anlaşmasında alınan kararlara göre her iki tarafta işgal ettikleri kentleri karşılıklı olarak iade etmeyi kabul etmiştir. Nikias Barış Antlaşmasıyla Arkhidamos Savaşı sona ermiştir. Fakat iki şehir-devleti arasındaki bu barış, Atina'nın izlediği arabozucu ve saldırgan politika nedeniyle kısa süreli olmuştur. Bu esnada Atina'da Sparta karşıtı bir lider olarak beliren Alkibiades'in önderliğinde Melos adası yağmalanmıştır. Sparta kolonisi olan Melos, Atina ittifakının dışında kalan tek Ege adasıydı. Üstelik İÖ. 426'da tarafsız olduğunu ilan etmiş ancak Atina'nın adayı yağmalaması ve burada yaptıkları katliamdan sonra Peloponnesos Savaşları kaldığı yerden devam etmiştir (Thukydides, Peloponnesos Savaşları, VI: VI-XLIII).

Harita 3: Peloponnesos Savaşlarını gösteren harita.⁵

İÖ. 415 yıllarına gelindiğinde Atina, Sicilya üzerine planlanan savaş hazırlıklarını tamamlamış ve Alkibiades ile Nikias'ın komutasındaki büyük bir kuvvet ile haziran ayı başlarında Sicilya üzerine harekete geçmiştir (Kagan, 1981, s. 157). Thukydides'in anlattığına göre bu savaşın asıl nedeni Atina'nın büyük ve verimli bir ada olan Sicilya'yı tamamen ele geçirme isteğidir. Savaşı başlatma bahanesi ise adada yaşayan müttefiklerine yardım etme gerekçesidir. İÖ. 416'da ada sakinlerinden Egestalılar ve Selionteliler arasında yaşanan bir sınır anlaşmazlığı üzerine Egesta, Atina'dan yardım istemiş, Egesta'nın bu hareketi üzerine Selionteliler de Syrakusai kentinin desteğini almayı başarmıştır. Egesta'nın yardım talebini kabul eden Atina büyük bir ordu ile Sicilya üzerine yürümüştür (Thukydides, Peloponnesos

⁵ <https://www.quora.com/Who-won-the-Peloponnesian-War/> (Erişim tarihi: 1 Ocak 2023).

Savaşları, V: XVII-XVII-LXXXIV). Fakat bu sefer ağır bir hezimetle sonuçlanmış ve Alkibiades Syrakusai'da olduğu esnada Eleusis misterlerine saygısızlıkla suçlanmıştır. Hassas bir zamanda bu şekilde suçlanan Alkibiades teslim olmamak için kaçmış ve Sparta'ya sığınarak Sicilya seferinin bütün planlarını ifşa etmiştir. Bu esnada Nikias ise ilkin Egesta'da daha sonra da Syrakusai'da önemli ölçüde başarılar kazanmıştır. Ancak Alkibiades'in ihanetiyle savaşa dâhil olan Sparta ve Korinthos'un Sicilya'ya yardım etmesi üzerine zor durumda kalan Atinalılar İÖ. 413 yılında büyük bir yenilgiye uğramıştır (Mansel, 2014, s. 343-344). Atina'nın bu büyük yenilgisi, artık şehirlerini kurtardıklarından emin olan Syrakusailılar'a, Atina kuvvetlerini tamamen yok etmeyi düşündürmüştür. Syrakusai, Atinalıların Sicilya'da tamamen yenilgiye uğratılmasının Yunanistan'ın geri kalanındaki savaşı sona erdireceğine, Atina İmparatorluğu'nu devireceğine ve Yunanlılara özgürlük getireceğine inanmaktaydı. Ayrıca Sparta ve Korinthos ile birlikte bu başarılarından dolayı şeref ve ün kazanacaklarını, hegemonya gücü statüsüne ulaşacaklarını ummaktaydılar (Kagan, 1981, s. 329). Bu düşüncelerle hareket eden düşman kuvvetler, Atina ordusu ve donanmasını yok edene değin savaşmış, Sicilya ve müttefikleri büyük bir zafer kazanmıştır. Thukydides'in anlattığına göre korkunç bir yıkımla sona eren Sicilya Savaşı, Atina'nın tarihi boyunca görmüş olduğu en büyük yenilgisidir. Thukydides'e göre savaşın en acı tarafı ise Atina ve müttefiklerinin çoğunun esir alınması ve çok ağır koşullarda muamele görmelerinden sonra köle olarak satılmaları olmuştur (Thukydides, Peloponnesos Savaşları, VII: LXXXVII).

Sicilya Savaşının yenilgiyle sonuçlanması bağımsızlığına düşkün olan Yunan kentlerinde büyük bir coşkuyla karşılanmıştır. Çünkü Atina'nın olası bir galibiyeti bütün şehir-devletleri üzerinde kuracağı hâkimiyetin açık bir göstergesiydi. Ancak böyle bir tehdidin ortadan kalkması ve üstelik Atina'nın eski gücünü ve ihtişamını kaybetmesi diğer şehir-devletlerinin harekete geçmesine neden olmuştur. Öyle ki Atina'nın müttefikleri dahi isyan etmiştir (Thukydides, Peloponnesos Savaşları, VIII: II). Atina'nın bu zor durumunu fırsat bilen Sparta, Atina'ya karşı kesin bir zafer kazanmak ve tüm kentleri hegemonyası altına almak için hemen harekete geçmiştir. Atina'nın da savaş hazırlıklarına başladığı bu süreçte, Syrakusai'nin kendisine destek vereceğinden emin olan ve müttefik arayışına giren Sparta, Perslerle işbirliği yapmıştır (Thukydides, Peloponnesos Savaşları, VIII: II-VI). Sparta'yı destekleyen Persler, Anadolu'daki Yunan şehirlerinden kolayca vergi alabilmek için Atina ile olan ittifaklarını tamamen kesmek istemekteydi. Nitekim Alkibiades'in de desteği ile Perslerle işbirliği yapan Sparta, Alkibiades komutasındaki bir donanmayı İonia'ya göndermiş ve Alkibiades Sakız, Midilli ve Miletos gibi Atina müttefikleri olan birçok kenti yanına çekmeyi başarmıştır (Thukydides, Peloponnesos Savaşları, VIII: VI-XVI).

Perslerin İonia'ya girmesi ve Sparta'nın bu işgali resmen tanınması Attik-Delos Deniz Birliği'nin dağılmasına yol açmıştır. Neticede Atina; Persler, Spartalılar ve eski müttefikleri olmak üzere birçok cephede savaşmak zorunda kalmıştı. Bu esnada Atina'da uygun bir politik ortam bulan Alkibiades tekrar Atina tarafına geçmiş ve Atina donanması, Hellaspontos'daki (Çanakale Boğazı) Kynossema'da daha sonra Abydos'ta iki parlak zafer kazanmıştır. Ayrıca İÖ. 410 yılında Kyzikos açıklarında Peloponnesos donanmasını büyük bir yenilgiye uğratan Alkibiades, bir yıl sonra Byzantion ve Khalkedon'u ele geçirerek

Boğazların kontrolünün tekrar Atina'ya geçmesini sağlamıştır. Fakat doğuda durum Atina aleyhinde gelişmeye devam etmekteydi ve Persler kesin bir zafer için Sparta ile anlaşmıştı. II. Darius oğlu Kyros'u Pers donanmasına komuta etmesi için Anadolu'ya göndermişti. Bu esnada Sparta ordusu ise yetenekli bir komutan olan Lysandros tarafından idare edilmekteydi. Pers-Sparta işbirliği üzerine İÖ. 407 sonbaharında harekete geçen Alkibiades, 100 gemilik bir donanma ile Anadolu kıyılarına gelmiş fakat Notion'da (Ahmetbeyli) demirlenmiş olan Atina donanması, Lysandros tarafından bozguna uğratılmıştır. Bu yenilgi üzerine azledilen Alkibiades İÖ. 404'te Spartalıların entrikaları sonucu Persler tarafından öldürülmüştür (Mansel, 2014, s. 348-349). Tüm bu gelişmeler Peloponnessos Savaşlarının son bölümünün ilk aşamalarında belirleyici bir dönüm noktası olmuştur (Sage, 1996, s. 101).

Peloponnessos Savaşlarının son aşaması olarak bilinen Arginussai ve Aigospotamoi savaşları hakkında detaylı bilgi veren Xenophon'un anlattığına göre, İÖ. 406 dolaylarında Sparta ordusunun başına Kallikratidas getirilmiştir. Perslerle iş birliğine devam eden Sparta, Atina kontrolündeki Methymna'yı ele geçirmiş ve ardından Konon komutasındaki Atina filosunu, Lesbos (Midilli) adasında kuşatmıştı. Sparta'nın bu saldırısı karşısında harekete geçen Atina Arginussai Adaları (Çandarlı yarımadasının güneybatısında) civarında 120 gemiden ibaret Peloponnessos donanmasına karşı büyük bir zafer kazanmıştır (İÖ. 406). Mağlup olan Peloponnessoslular ise Khios ile Phokaia'ya (Foça) sığınmıştır (Ksenophon, Yunan Tarihi, I: V-VI).

Arginussai'daki yenilginin ardından Sparta'da Lysandros yeniden göreve getirilmiştir. Perslerin mali yardımlarıyla donanmasını yeniden inşa ettiren Sparta, Lampsakos'u (Lapseki) ele geçirerek Atina'nın Hellasontos üzerindeki hakimiyetine meydan okumuştur (Powell, 2001, s. 199). Bunun üzerine harekete geçen Atina donanması, boğazın karşısındaki Aigospotamoi'de (Cumalidere) limanın olmadığı bir yerde konumlanmıştır. Fakat burada yapılan savaşta Atina donanması mağlup olmuştur (İÖ. 405). Lapseki ve Aigospotamoi'de kazandığı zaferlerden sonra Byzantion ve Khalkedon'a geçen Lysandros, bu iki kent ile anlaşarak buradaki Atina garnizonlarının uzaklaştırılmasını sağlamıştır. Ardından Lesbos'a geçerek Midilli dâhil adanın bütün kentlerini egemenliği altına almıştır (Ksenophon, Yunan Tarihi, II:I-II). Bu olaylardan sonra Lysandros, Sparta'ya dönmüş ve bütün Peloponnessos kentlerinin desteğini alarak Atina yakınlarında ordugâh kurmuştur. Ayrıca Aigina ve Melos gibi Atina gücü altında ezilen kentlere özgürlüklerini kazandırmış ve ardından Salamis'i yağmalayarak Pire'yi kuşatmıştır. Ksenophon'un anlattığına göre, karadan ve denizden kuşatıldıklarını gören Atinalılar ne yapacaklarını şaşırılmışlardı. Üstelik artık Sisam dışında bir müttefiki de kalmamıştı. Öyle ki ellerinde gemi ve buğdayları dahi yoktu. Nitekim Sparta'nın, Boğazlara ve buradan yapılan hububat sevkiyatına tamamiyle hâkim olması ise Atina'yı açlığa mahkûm etmişti (Ksenophon, Yunan Tarihi, II:II). Nihayetinde bu ağır koşullara daha fazla dayanamayan Atina, Sparta'ya elçiler göndermiş, uzun surlarının yıkılmaması ve Pire'nin elden çıkmaması koşuluyla teslim olacaklarını bildirmişlerdir. Fakat Sparta, Atina'nın bu taleplerini kabul etmemiş ve barış yapmak için oldukça ağır koşullar ileri sürmüştür. Nihayetinde açlık başta olmak üzere zorlu koşullara daha fazla direnemeyen Atina bu ağır koşulları kabul etmek zorunda kalmıştır. İkili arasında yapılan anlaşmaya göre;

Atina Pire'yi çeviren ve onu Atina'ya bağlayan surları yıkacak, on iki gemi dışında bütün gemilerini teslim edecek, sürgünler kentlerine dönecek ve Atina donanması Sparta'nın emirleriyle hareket edecektir (Ksenophon, Yunan Tarihi, II: II). Bu antlaşmadan sonra Atina, siyasal hegemonyasını kesin bir şekilde kaybetmiş ve Yunanistan'ın yeni hâkimi Sparta olmuştur (Kagan, 2022, s. 485).

1.2. 1. Savaş Sonrası ve Yunanistan'da Güç Dengelerinin Değişmesi

Atina'nın mağlubiyetiyle sonuçlanan Peloponnessos Savaşlarının sonuçları ağır olmuş ve etkisi uzun bir süre devam etmiştir. Perikles yönetimi altında uluslararası alanda emperyalist bir politika izleyerek en parlak günlerini yaşayan ve bu üstünlüğünü devam ettiren Atina, Peloponnessos Savaşları sonucunda eski ihtişamını kaybetmiştir (Yılmazcan, 2021, s. 227). Ayrıca ülkenin birçok yerinde ağır ekonomik koşullar yaşanmış, Atina'nın büyük zenginlik kaynağı ve bununla birlikte Klasik dönemde öne çıkan olağanüstü imar faaliyetleri sona ermiştir. Savaş sonrası büyük hasar gören tarım alanlarındaki tahribatın onarılması ise uzun yıllar almıştır. Önemli ticaret kentlerinden olan Korinthos, Megara ve Sikyon'un neredeyse otuz yıl boyunca Ege adaları ile ticareti ilişkileri durmuş, batıyla olan ticaretleri ise ciddi şekilde kısıtlanmıştır. Yunanistan'ın pek çok yerinde, özellikle Peloponnessos'ta, yoksulluk o kadar şiddetli olmuştur ki, birçok erkek geçimlerini sağlamak için yabancı ordularda paralı asker olmak zorunda kalmıştır. Nüfusun genelinde de büyük bir düşüş yaşanmıştır. Savaşın bitiminden on yıl sonra Atina'daki yetişkin erkek yurttaş sayısı, çatışmanın başlangıcındaki sayının yaklaşık yarısı kadardır. Nüfuslarının yaklaşık üçte birinin ölümüne neden olan vebadan en çok etkilenen Atina ise diğer kentlere nispeten daha fazla insan kaybetmiş, ancak savaşın toprak tahribatı ve ticarete olan zararı diğer devletlere de yoksulluk, yetersiz beslenme ve hastalık getirmiştir (Kagan, 2022, s. 488-489).

Harita 4: Peloponnessos Savaşları sonunda değişen güç dengelerini ve hegemonya mücadelelerini gösteren harita.⁶

⁶ <https://brewminate.com/wp-content/uploads/2017/01/Thebes02.png/> (Erişim tarihi: 1 Ocak 2023).

Peloponnessos Savaşları görünüşte kesin bir şekilde sonuçlanmış fakat buna rağmen, Pers Savaşının sona ermesinden sonra gelişen huzursuz dengenin yerini alacak istikrarlı bir güç dengesi kurulamamıştır. Dolayısıyla barışçıl bir ortam ve yeni bir düzen de yaratılamamıştır. Çünkü Spartalılar, kazandıkları imparatorluğu sürdürmek veya Peloponnessos dışındaki olayları uzun süre kontrol etmek için gereken insani, maddi ve siyasi kaynaklardan yoksundu. Bunu yapma girişimleri ise kendi devletlerine ve Yunanistan'ın geri kalanına yalnızca bölünme ve zayıflık getirdi. Peloponnessos Savaşları sonrasında Yunanistan'da aslında değişen tek şey güç dengeleriydi. Savaşın yıkıcı etkileri ise Yunanistan'ın bütün şehir-devletlerinin bağımsızlığını kaybetmesine neden oldu. Sparta'nın zaferi Atina'nın eski müttefiklerine hiçbir özgürlük getirmede, çünkü Lysandros Küçük Asya'daki birçok Yunan şehri kendine tâbi kılarken Persler de kimi kentleri yeniden ele geçirmişti. Peloponnessos Savaşları sonucunda demokrasi ile yönetilen kentlerin çoğunda rejim değişikliği yaşanmıştır. Spartalılar, "kurtarılmış şehirlere" dar oligarşiler, Spartalı garnizonlar ve valiler yerleştirerek ve onları yeniden vergiye bağlayarak Atina deniz imparatorluğunu kendi imparatorluklarıyla değiştirmişlerdi. Yunanistan'ın yeni hâkimi olarak oldukça katı bir tutum sergileyen Spartalılar, Atina'da "Otuz Tiran" denilen oligarşik bir yönetim kurmuştur. Yeni rejim, önce demokrasinin tanınmış liderlerine, sonra çıkar uğruna zenginlere ve son olarak da ılımlılara, hatta kendi içlerinden olanlara karşı, geniş çapta mal müsaderesinden ve adli cinayetten oluşan bir terör saltanatı başlatmış, olası tehlikelere karşı ülkeye garnizonlar yerleştirmiştir. Ancak Sparta'nın bu katı rejimi sekiz ay kadar sürmüş ve Atina demokrasisi İÖ. 401'de güçlkle yeniden kurulmuştur (Kagan, 2022, s. 485-488). Demokrasisini yeniden kurmayı başaran ve eski gücüne kavuşmak isteyen Atina çeşitli ittifaklar arayışına girmiş, uzun arayışlardan sonra Boiotia'nın desteğini kazanmıştır. Bunun üzerine Sparta, Boiotia üzerine sefere çıkmış ve yapılan mücadelede Lysandros'un ölmesi üzerine Thebai büyük bir zafer kazanmıştır. Thebai'in bu zaferi ile Yunanistan kısa süreliğine de olsa Thebai hegemonyası (İÖ. 371-362) altına girmiştir (Kagan, 2022, s. 486-487).

Atina ve Sparta arasındaki hegemon olma mücadelesinden doğan Peloponnessos Savaşları Yunan tarihinde büyük bir dönüm noktası olmuştur (Black, 2016, s. 128). Savaşların getirdiği sosyo-politik ve mali sorunlar, oldukça ağır olmuş, kara ve deniz ticareti sekteye uğramıştı. Bütün bu sorunların üzerine şehir-devletleri birbirleriyle olan mücadelelere devam etmiş ve Yunanistan tam bir kargaşa ortamına dönüşmüştür (Mansel, 2014, s. 352). Bu ortamda Atina-Sparta ve Thebai'in tahakküme yönelik beyhude girişimleri ise Yunan şehir-devletlerine yalnızca bölünme ve zayıflık getirmiştir. Nitekim uzun yıllar süren savaşlardan yıpranmış bir şekilde çıkan Yunan şehir-devletleri İÖ. 338 yıllarına gelindiğinde bağımsızlığını kaybetmiş ve yabancı bir gücün (Makedonya) hâkimiyeti altına girmiştir (Glantz, 1929, s. 382).

Sonuç

Bilindiği üzere Antik Yunan siyasal yaşamı polis denilen ve birbirinden bağımsız bir halde varlığını sürdüren şehir-devletleri tarafından şekillenmektedir. Herhangi bir güç ya da merkezi bir devlet çatısı altında bir araya gelmeyen Yunan şehir-devletleri ancak herhangi bir tehdit olması durumunda bir araya gelmekteydiler. Çoğunlukla güçlü bir devletin özellikle askeri komutayı ele alması üzerine oluşturularak kurulan bu ittifaklar yalnızca ortak düşmana karşı bir çeşit savunma stratejisiydi. Dolayısıyla olası bir tehdit durumunda kurulan ittifaklarda her devlet kendi otonomisini korumaktaydı. Öyle ki Klasik hegemonyanın karakteristiği de bunu gerektirmekteydi. Antik Yunan dünyasında bu tür birlikteliğin ilk örneği Pers-Yunan savaşlarında görülmektedir. Büyük bir imparatorluk kurmayı başarmış güçlü bir devlet olan Perslerin, Yunanistan'ı istilası iÖ. V. yüzyıla rastlamaktadır. Diğer polislerin aksine Pers istilasına boyun eğmeyen en önemli şehir-devletlerinden biri olan Atina, bu büyük istilaya karşı başarılı bir duruş gösterse de tek başına karşı koyamayacağı farkındaydı. Bu nedenle bütün Yunan şehir-devletlerinin bir arada olması gerekmektedir. Kimi zaman Atina, kimi zaman da Sparta'nın önderliğinde çeşitli adlar altında (Helen Birliği/Attik-Delos Deniz Birliği) fakat aynı amaca hizmet eden birliktelikler kurulmuştu. Başlangıçta Pers istilasına karşı kurulan bu birliktelikler zamanla Yunanistan'da hegemonik bloklara neden olmuştur. Özellikle Attik-Delos Deniz Birliği ile başlayan Atina'nın hegemon olma isteği Yunanistan'ın bağımsızlığını kaybetmesine giden süreçte belirleyici bir rol oynamıştır.

Atina önderliğinde kurulan Attik-Delos Deniz Birliği'nin en mühim amacı Perslere karşı kesin bir zafer kazanmaktı. Bu amacını büyük ölçüde gerçekleştiren ve gerek askeri bakımdan gerekse ekonomik bakımdan diğer üye kentlerden üstün olan Atina kısa sürede güçlenmiş ve dolayısıyla müttefikleri üzerinde otorite kurmayı başarmıştır. Atina'nın bu tutumu ve diğer şehir-devletleri arasında nihai rızanın bulunmaması onun üstünlük dönemini sona erdirmiştir. Atina, şiddete başvurarak Atina imparatorluğunun başarılı döneminde inşa edilmiş olan güveni ve Yunan sistemini bir arada tutan tüm fikri yıkmıştır. Atina'nın emperyalist politikalarıyla kuruluş amacından uzaklaşan Birlik ise zamanla Atina'nın hâkim olduğu bir imparatorluğa dönüşmüştür. Atina'nın güçlenmesi ve izlediği politika Yunan şehir-devletlerini kaçınılmaz olan yeni bir iç savaşa sürüklemiştir. Atina ve Sparta arasında meydana gelen ve tam yirmi yedi yıl süren bu savaşlar dizisi Peloponnessos Savaşlarıdır.

Peloponnessos Savaşları Yunan dünyasında hegemon olma mücadelesinden doğan ilk büyük savaş olması bakımından önemli bir yere sahiptir. Atina'nın mağlubiyetiyle sonuçlanan Peloponnessos Savaşları Yunan şehir-devletleri üzerinde ağır tahribatlara neden olmuştur. Savaştan galip çıkan Sparta'nın zaferi ise şehir-devletlerine özgürlükten ziyade baskıcı bir yönetimden başka bir şey getirmemiştir. Üstelik sükûnetin sağlanmadığı yeni savaş ortamlarına zemin hazırlamıştır. Sparta, Peloponnessos Savaşlarından sadece birkaç yıl önce Yunanistan'ın gözden düşmüş lideri, sonra Deniz Birliği'nin düşmanı ve sonunda Yunanlıların kurtarıcısı olarak belirmişti. Üstelik savaş boyunca kullanmış olduğu Yunanlılar için özgürlük sloganı ise savaş sonunda yerini baskıcı bir hegemonyaya bırakmıştı.

Sparta'nın zaferi Yunanistan'a barış getirmemiştir. Aksine hegemonyası altında kendi siyasal sisteminin dayatıldığı yeni bir baskıcı düzen getirdi. Bu baskıcı düzene karşı koymaya çalışan Atina ile Thebai gibi kentlerin mücadeleleri yeni bir hegemonya savaşına neden olmuş ve nitekim Yunanistan yabancı güçlerin istilasına hazır bir ülke haline gelmiştir. Netice de Atina ve Sparta özelinde yıllarca süren hegemon olma savaşı Yunan şehir-devletlerinin Makedonya hâkimiyetine girmesine neden olmuştur.

Kaynakça | References

Aristoteles. (2021). *Atinaluların devleti*. (X. Baskı). (A. Çokana, Çev.). İş Bankası Kültür Yayınları.

Black, A. (2016). *A world history of ancient political thought* (Second Edition). Oxford University Press.

Browne, E. G. (1956). *A literary history of persia: from the earliest times until the fall of the Sassanid Empire* (Third Edition). Vol: I, Cambridge University Press.

Callander, T. (1961). *The athenian empire and the British* (First Edition). Weidenfeld and Nicolson Published.

Cox, G. W.& Charles S. (1908). *The greeks and the persians* (Second Edition). Charles Scribner's Sons Publishing.

Cox, G. W. (1903). *The athenian empire* (Tenth Edition). Logmans, Green, and co. Published.

Ehrenberg, V. (1973). *From Solon to Socrates greek history and civilization during the 6th and 5th centuries B.C* (Second Edition). Routledge Published.

Fields, N. (2007). *Thermopylae 480 BC last stand of the 300*. Osprey Publishing.

Fine J. V. A. (1983). *The ancient greeks: A critical history* (Third Edition). Belknap Press of Harvard University Press.

Fontana, B. (2008). *Hegemony and power in Gramsci*. Howson, R.&Kylie, S. (Eds.). Hegemony studies in consensus and coercion (First Edition). Routledge Published.

Garthwaite, G. R. (2021). *İran tarihi: Pers imparatorluğu'ndan günümüze*. (F. Aytuna, Çev.). İnkılap Kitabevi.

Glötz, G. (1929). *The greek city and its institutions* (First Edition). (N. Mallinson, Translated). Kegan Paul, Trench, Trubner&Co Ltd Published.

Günaltay, M. Ş. (1948). *İran tarihi: en eski çağlardan İskender'in Asya seferine kadar* (1. Baskı) Cilt:1. TTK Basımevi.

Haubold, J. (2012). *The achaemenid empire and the sea*. Mediterranean Historical Review, (27)1, 4-23.

Herodotos. (2017). *Tarih* (XIII. Basım). (M. Ökmen, Çev.). İş Bankası Kültür Yayınları.

Holmes, R. (1988). *The world atlas of warfare: military innovations that changed the course of history* (First Edition). Viking Studio Books.

Homeros. (2019). *İlyada* (XI. Basım). (A. Erhat-A. Kadir Çev.). İş Bankası Kültür Yayınları.

James, B. (2005). *The ancient persians* (Third Edition). Lucent Books.

- Jonathan, J. (2022). *Hegemony: a realist analysis* (Fourth Edition). Routledge Published.
- Kagan, D. (1970). *Botsford and robinson's hellenic history* (Fifth Edition). Macmillian Company Published.
- Kagan, D. (1995). *On the origins of war and the preservation of peace* (First Edition). Doubleday Puhlshed.
- Kagan, D. (1990). *The archidamian war* (Third Edition). Cornell University Press.
- Kagan, D. (1969). *The outbreak of the Peloponnesian war* (First Edition). Cornell University Press.
- Kagan, D. (1981). *The peace- of nicias and the sicilian expedition* (First Edition). Cornell University Press.
- Kagan, D. (2003). *The Peloponnesian war* (Second Edition). Viking Press.
- Ksenophon, (1999). *Yunan tarihi* (1. Basım). (S. Sinanoğlu, Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Laclau, E. & Mouffe, C. (2001). *Hegemony and socialist strategy towards a radical democratic politics* (Second Edition). Verso Published.
- Lebow, R. N. & Robert, K. (2001). Thucydides and hegemony: athens and the united states, *Review of International Studies*, British International Studies Association, 27, 593-609.
- Liddell, H. G. & Robert, S. (1882). *An intermediate greek english lexicon* (Seventh Edition). American Books Company Publishers.
- Low, P. (2008). *The athenian empire* (Third Edition). Edinburgh University Press.
- Mansel, A. M. (2014). *Ege ve yunan tarihi* (10. Baskı). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Markantonatos, A. (2013). The silence of Thucydides: the battle of marathon and athenian pride. *Bulletin of the Institute of Classical Studies Supplement*, 69, 69-77.
- Meiggs, R. (1972). *The athenian empire* (First Edition). Oxford University Press.
- Memiş, E. (2018). *Eski İran tarihi (Medler, Persler, Partlar)* (Birinci Baskı). Ekin Yayınevi.
- O'Brien, P. K. (2007). *Atlas of world history* (Second Edition). Philips an imprint of Octopus Publishing.
- Oliphant, M. (1998). *The Atlas of the ancient world: charting the great civilizations of the past* (Tihird Edition), Barnes and Noble Publisher.
- Plutarch's. (1927). *Moralia* (First Edition). (H. N. Fowler Trans.). Vol: 8. Harvard University Press.
- Potts, S. (2012). *Marathon, battle of (490 BCE), the encyclopedia of war* (Second Edition). Blackwell Publishing.

Powell, A. (2001). *Athens and Sparta constructing Greek political and social history from 478 BC* (Second Edition). Routledge Published.

Rawlings, H. R. (2008). *Thucydides on the purpose of the delian league* (First Edition). (P. Low, Ed.). The Athenian Empire, Edinburgh University Press.

Rhodes, P. J. (2007). *The impact of the persian wars on classical greece. cultural responses to the persian wars antiquity to the third millennium* (First Edition). E. Brigdes & E. Hall, (Eds). Oxford University Press.

Rhodes, P. J. (1985). *The athenian empire* (First Edition). Clarendon Press.

Roebuck, C. (1959). *Ionian trade and colonization* (First Edition). Archaeological Institute of America Published.

Sage, M. M. (1996). *Warfare in ancient greece* (First Edition). Routledge Published.

Souza, P. D. (2003). *The Greek and persian wars 499-386 BC* (First Edition). Osprey Publishing.

Thukydides. (2017). *Peloponnessos savaşları* (2. Baskı). (F. Akderin, Çev). Belge Yayınları.

Tracy, S. V. (2009). *Pericles: A Sourcebook and Reader* (First Edition). University of California Press.

Wiesehöfer, J. (2001). *Ancient persia: from 550 BC to 650 AD* (Fourth Edition). I.B.Tauris Publishers.

Wilkinson, D. (2008). Hegemonia: hegemony, classical and modern, *Journal of World-Systems Research*, (XIV)2, 120-141.

Worth, O. (2015). *Rethinking hegemony* (First Edition). Palgrave Published.

Yılmazcan, D. (2021). *Antik yunan polislerinin tarihsel oluşum süreci ve yapısal karakteri*, [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Çankırı Karatekin Üniversitesi.

Yılmazcan, D. (2022). *Eski yunan tarihi ve uygarlığı* (1. Baskı). Karahan Kitabevi.

Haritalar için ilgili web siteleri

Harita 1: <https://www.worldhistory.org/image/128/map-of-persia-and-the-march-of-the-ten-t/> (Erişim tarihi: 1 Ocak 2023).

Harita 2: <https://www.worldhistory.org/image/4571/delian-league/> (Erişim tarihi: 1 Ocak 2023).

Harita 3: <https://www.quora.com/Who-won-the-Peloponnesian-War> (Erişim tarihi: 1 Ocak 2023).

Harita 4: https://brewminate.com/wpcontent/uploads/2017/01/T_hebes02.png (Erişim tarihi: 1 Ocak 2023).

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacılar verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiklerini beyan ederler.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Millî Kültür İnşası ve Dil Bilinci Kazandırma Aracı Olarak Kosova Türk Edebiyatında Ninni

Lullaby in Kosovo Turkish Literature as a Tool for Building National Culture and Raising Language Awareness

Raşit KOÇ

Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Education,
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Van, Türkiye
rasitkoc@yyu.edu.tr ORCID 0000-0002-5994-6197

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Koç, R. (2023). Lullaby in Kosova Turkish literature as a tool for building national culture and raising language awarness. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 59, 22 - 39.

Koç, R. (2023). Millî kültür inşası ve dil bilinci kazandırma aracı olarak Kosova Türk edebiyatında ninni. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 59, 22 - 39.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 05 Janury/24 Şubat 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 14 February/14 Şubat 2023

Published/Yayın Tarihi: 31 March/31 Mart 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: March/Mart

Issue/Sayı: 59 **Pages/Sayfa:** 22 - 39

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Raşit KOÇ).

Grant Support/Finansman: The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Millî Kültür İnşası ve Dil Bilinci Kazandırma Aracı Olarak Kosova Türk Edebiyatında Ninni

Öz

Çocuk edebiyatının edebi bir tür olarak ortaya çıkmasıyla birlikte, halk edebiyatı içerisinde yer alan başta masal olmak üzere, mani, ninni, halk hikâyeleri, efsane ve destan gibi anlatmaya dayalı türler yeniden ele alınarak çocuk edebiyatı yazını içerisindeki yerlerini almışlardır. Çağdaş çocuk edebiyatı yazarları hemen her türü yeniden yorumlarken edebi tarzda ninniler, ninni tarzı şiirler yazmışlardır. Çocuk edebiyatı ürünleri çocukların dil ve düşünce gelişimine katkı sağlar ve onları gelecek hayat hazırlar. Bu türler içerisinde ninnilerin özel bir yeri vardır. Çünkü hemen her dilde ve kültürde bebeklik çağında çocukları uyutmak için ya anonim ninniler ya da sonradan yazılmış edebi ninniler söylenir. Süt çağındaki çocukların dinledikleri ninniler, ana dili öğretiminin ve dinleme becerisinin kazanılmasının ilk adımını oluşturmaktadır. Modern dönemlerde çocukların ana dili ediniminde sözlü kültür ürünlerinin yerini dijital araç gereçlerin alması hem kültür aktarımı hem de çocukların bilişsel gelişimi açısından sakıncalar taşımaktadır. Bu açıdan yeni nesillere kültür kodlarını aktarmak ve çocukların dil ve düşünce gelişimlerini desteklemek açısından sözlü kültür ürünlerimizden olan ninnilerin yaşatılması önem taşımaktadır. Bu çalışmada milli bilinç kazandırma aracı olarak önemi üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda Kosova Türklerinin Prizren ve Gilan şehirlerinde söylene ninnilerin dil ve anlatım özellikleri incelenecektir.

Anahtar kelimeler

Kosova, çocuk edebiyatı, ninni, dil, kültür.

Lullaby in Kosovo Turkish Literature as a Tool for Building National Culture and Raising Language Awareness

Abstract

With the emergence of children's literature as a literary genre, narrative-based genres such as fairy tales, lullabies, folk tales, legends and epics in folk literature have taken their place in children's literature by reconsidering them. While contemporary children's literature writers reinterpreted almost every genre, lullabies and lullaby-style poems were written in the literary style. Children's literature products contribute to the development of children's language and ideas and prepare them for the future life. Within these species, lullabies have a special place of their own. Because in almost every language and culture, either anonymous lullabies or later literary lullabies are sung to put children to sleep in infancy. Lullabies listened to by children of dairy age constitute the first step in teaching the mother tongue and acquiring listening skills. In modern times, the replacement of oral culture products with digital tools in children's mother tongue acquisition has drawbacks both in terms of culture transfer and cognitive development of children. In this respect, it is important to keep alive lullabies, which are one of our oral culture products, in order to transfer cultural codes to new generations and to support children's language and thought development. In this study, the importance of lullabies as a means of raising national consciousness will be emphasized. In this context, the language and narrative characteristics of the lullabies sung by the Kosovo Turks in the cities of Prizren and Gilan will be emphasized.

Keywords

Kosovo, children's literature, lullabies, language, culture.

Giriş

Balkanlar Türk dili, tarihi ve kültür açısından önemli bir coğrafyadır. Türklerin Balkanlar'a gidişi Osmanlı Devleti'nin bu bölgeyi fethetmesinden önceye dayanır. Osmanlılardan önce Balkanlar'a Hun, Avar, Kuman, Peçenek gibi Türk boylarının gittiğini biliyoruz. Osmanlı'nın bölgeye gelişi 1390'lı yıllardadır. Osmanlı Devleti'nin bölgeyi fethetmesiyle Balkanlar tamamıyla Türk dilinin ve kültürünün etkisine girmiştir. Bu bölgede yetişen sayısız devlet adamı Osmanlı Devleti'nin yönetim kademesinde söz sahibi olurken edebiyat ve sanat alanında da Türk diline, edebiyatına ve kültürüne hizmet etmiş pek çok şair ve yazar da buradan çıkmıştır. Bu isimler arasında en bilineni Türk edebiyatının büyük şairlerinden Yahya Kemal'dir. Çocukluğu Üsküp'te geçen Yahya Kemal, Balkanlarla ilgili düşüncesini “Türk'ün gönlünde dağ varsa Balkan'dır, nehir varsa Tuna'dır” sözleriyle dile getirirken ana dili için de, “Türkçe, ağızda annemin sütü gibidir” diyerek dilin millî kimliğin ve karakterin inşasındaki önemini ifade etmiştir. Üsküp'te doğan, çocukluk ve ilk gençlik yıllarını burada geçiren şair, küçük yaşta annesini kaybetmesine rağmen ‘annemin sütü’ dediği Türkçeyi eserlerinde en güzel bir şekilde yaşatmıştır. Yahya Kemal'in ilk eğitimini aldığı annesi Nakiye Hanım, dinî ve millî duyguları sağlam bir kadındır. Bir gün evlerindeki misafirler Yahyâ Kemâl'in büyüyünce ne olmasını istediğini sorduklarında o, “İnşallah şehîd olur” diyerek ağlar (Banarlı, 1997, s. 26).

Yahya Kemal gibi daha nice vatan evladı bu denli büyük yürekleri ve dilekleri olan analar elinde büyütülüp vatan, millet ve din uğruna can feda edecek mertebeye daha kundaktayken aldıkları eğitim ve terbiye ile ulaşırlar. Çocuklarının gelecekte iyi bir insan ve büyük işler başararak millî ve dinî değerler uğrunda mücadele eden alperenler olmasını temenni eden anneler, nineler bebeklikten itibaren onlara ninniler söylerler. Kulaklarına yer eden ninnilerle büyüyen çocuklar, ilk kişilik eğitimini bu şekilde alırlar. Ninniler aynı zamanda dilimizin güzellikleriyle dimağımızı da besler.

Bir halk edebiyatı türü olan ninni, çocuk edebiyatı türleri arasında da yerini almaktadır. Zira edebi bir tür olarak ortaya çıkmasıyla başta masal olmak üzere halk edebiyatı türleri çocuk edebiyatının içerisinde değerlendirilmeye başlamıştır. Çocuk edebiyatı türü olarak ninni, okul öncesi çağıdaki çocukların ilk tanıştıkları sözlü edebiyat örnekleridir. Ninniler annelerin bebekleri uyutmak amacıyla kendine has bir ezgiyle söyledikleri manzumelerdir (Şimşek, 2002, s. 35). Pek çok sözlü halk edebiyatı ürününde olduğu gibi ninnilerin de ilk söyleyeni belli değildir. Şükrü Elçin, ninnileri, annelerin süt emme çağındaki çocuklarını uyutmak için ezgi ile söyledikleri manzum veya mensur sözler olarak tanımlamaktadır. Abdurrahman Güzel, ninnilerin bir yönüyle öğretici edebiyat ürünleri olduğunu çocukların ninniler yoluyla ana dillerini daha kolay öğrendiklerini bu nedenle ninnilerin Türkçe öğretiminde son derece önemli olduğunu belirtmektedir (Güzel ve Torun, 2033, s. 153). Dilimizde ninni kelimesi “**nenni çalmak: ninni söylemek**” ve “**uyku getirmek**” şeklinde deyimlerin türemesine vesile olmuştur. Ninniye Kaşgarlı Mahmud “**balu-balı**”, Azeri Türkleri “**laylay**”, Kerküklüler “**leyley**”, Türkmenler “**hû-di: Allah de**”, Özbekler “**elle**”, Kazanlılar “**bişik cırı: beşik türküsü**” adını vermektedirler (Elçin, 1986, s. 271). Makedonya ve Kosova Türkleri arasında ninniye “**beşik türküsü**” denildiğini biliyoruz.

Cem Dilçin'e göre ninniler anonim halk edebiyatı içerisinde türküler arasında yer almaktadır. Dilçin'in bu yaklaşımında ninnilerin bazı kaynaklarda “beşik türküleri” olarak

adlandırılması etkili olabilir. Zaten Dilçin ninniye, annenin çocuğunu uyutmak için kucakta, salıncakta ya da beşikte kendine özgü bir ezgiyle söylediği basit sözlü türküler olarak tanımlamaktadır (Dilçin, 2000, s. 290).

Ninniler genellikle çocukların ilk ilhamını ve dil eğitimini aldıkları anneler tarafından çocuklara söylenir. Fakat geniş ailelerde çocuğun bakımını üstlenen veya çocukla ilgilenen büyükanne, hala, teyze, abla gibi aile büyüklerinin de çocuklara ninniler söylediklerini görürüz. Ninnilerin konusu çocuktur. Yüzyıllar içerisinde şekillenen halk irfanından nasiplenen ninnilerde çocuklar için güzel temenniler yer alır. Çocuk erkeğe büyüüp adam olması, asker olması, okuyup adam olması gibi dileklerde bulunulurken, bebek kızsız gelin olması, anne olması gibi temenniler dile getirilir. Bu dileklerin yerine gelmesi için Allah'a dua edilir. Bazen de Hızır, Eyüp Sultan gibi din büyüklerinden çocuğa himmette bulunması istenir.

Ninniler her ne kadar anonim halk edebiyatı ürünü olsalar da Türk edebiyatında "ninni" tarzında yazılmış ya da "ninni" başlığı taşıyan şiirleri de görürüz. Edebiyatımızda ninni benzeri şiirler yazan şairlere, Tevfik Fikret, Ali Ulvi Elöve, Arif Nihat Asya, Hasan Âli Yücel, Necip Fazıl Kısakürek, Ali Akbaş, Mustafa Ruhi Şirin'i örnek verebiliriz (Şimşek, 2002, s. 38).

Bu tarz şiirlere Necip Fazıl Kısakürek'in "Ninni" ve Ali Akbaş'ın "Nineme Ninni" eserlerini örnek verebiliriz.

Ali Akbaş'ın çocuklar için yazmış olduğu şiirlerin yer aldığı "Kuş Sofrası" kitabındaki "Nineme Ninni" şiirinde çocuğun dilinden nineye dua vardır. Nasıl küçük çocuklara anneler, nineler merhamet ve rahmet nazarıyla bakıp Allah'tan o savunmasız masum için yardım istiyorlarsa, bu şiirde çocuk dilinden yaşını almış ve ahiret yolculuğuna hazırlanan nineye dair dualar ve temenniler yer almaktadır. Özellikle şiirin son iki dördlüğü bu duyguların yansıması niteliğindedir. Şiirde "uçmak (cennet)", "gökçek" gibi eski Türkçe kelimelerin kullanılması, ölüm yerine "Emr-i Hak" deyiminin kullanılması dikkate değerdir.

Anadolu kültüründe ninniler çocukları uyutmak, onlara nasihat vermek ve onlar için iyi dileklerde bulunmanın ötesinde bazen ninni söyleyenin acısını, yürek sızısını, gidip de gelmeyen bir sevgilinin arkasından duyulan özlemi de dile getirir. Bu yönüyle ninni söyleyenin her türlü duygusunun dışavurumudur.

Amaç

Çalışmanın amacı bir çocuk edebiyatı türü olarak ninnilerin ana dili ediniminde ve kültürel kodların gelecek nesillere aktarılmasındaki yeri ve önemini tespit etmektir. Bu bağlamda Kosova Türklerinin Prizren ve Gilan şehirlerinde söylenen ninnilerin dil ve anlatım özellikleri incelenecektir.

Yöntem

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi uygulanacaktır. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Kuzu, 2013, s. 109). Bu bağlamda Kosova'da Prizren ve Gilan şehirlerinde söylenen ninniler yönetime uygun olarak analiz edilerek çalışmanın amacına uygun verilerin elde edilmesi sağlanacaktır.

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini çocuk edebiyatı türü olarak ninniler oluştururken, örnekleme Kosova'nın Prizren ve Gilan şehirlerinde söylenen ninniler oluşturmaktadır. Örneklemin Prizren ve Gilan şehirlerinden seçilmesinin sebebi ise bu iki şehirde Türk dilinin ve kültürünün etkili olması ve bu şehirlerin günümüzde Türk nüfusunun yoğun olarak yaşadığı yerler olmasıdır.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde, Balkanlar ve Kosova Türk edebiyatında çocuk edebiyatı ve ninni türünde eserler veren şairler hakkında ve ninni hakkında bir değerlendirme yapıldıktan sonra yaptığımız tarama sonu ulaştığımız Prizren ve Gilan ninnilerinin şekil ve içerik özellikleri üzerinde durularak her iki şehirde söylenen ninnilerin yapısal ve anlamsal olarak benzeyen ve ayrılan yönleri ve ninnilerde görülen fonetik farklılıklar tespit edilecektir. Türkiye Türkçesinde kullanılmayan sözcüklerin anlamları metin içerisinde numaralanarak dipnot şeklinde verilecektir.

Balkanlar Türk Edebiyatında Ninni

Türk edebiyatındaki örnekleri gibi Balkanlarda da çocuk edebiyatı alanında eser veren Türk şairlerin yazdıkları eserler arasında ninni türü şiirleri görmek mümkündür. Yaşadıkları savaşlar, göçler, zorla adlarının ve kimliklerinin değiştirilmesi gibi baskılara aldırmadan var olma mücadelesi veren Balkan Türkleri, bazen bu uğurda canlarından olsalar da kültürlerini ve dillerini yaşatmak için her zaman yılmadan mücadele etmişlerdir (Koca, 2017, s. 77). Eski Yugoslavya döneminde Üsküp'te çıkarılan, Birlik gazetesinde, Sesler, Piyoner, Sevinç, Tomurcuk dergisinde, Bulgaristan'da Eylülcü Çocuk dergisinde, Filiz çocuk gazetesinde, Kosova'da Türkçem, Kuş, Çevren dergilerinde Türk dilini ve kültürünü yaşatmayı ve halkın her türlü hissiyatına tercüman olmayı başarmıştır.

Balkanlar çocuk edebiyatında çocuk şiirlerinin önemli bir yeri vardır. Balkan Türkleri çocuk edebiyatına ve özellikle çocuk şiirlerine ayrı bir önem verirler. Adnan Binyazar (Mercan, 2002, s. 15), bu konuyla ilgili düşüncelerini “Yugoslav Türk azınlığı çocuk şiirine büyük önem verdiği için gurur duyuyorum. Çocuklarını sevmeyi başarmış bir toplumun bu emeğini saygı ve övgüyle karşılıyorum” sözleriyle dile getirir.

Çocuklar için şiir yazmak zor bir iştir. Zira çocuksu duyarlılığı yakalayarak çocuğun his ve hayal dünyasına hitap edebilmek gerekir. Balkanlarda çocuk edebiyatı alanında eser veren usta kalemler bu durumun farkındadırlar. Bu nedenle Balkanlarda eser veren şair ve yazarların dili açık, anlaşılır bir Türkçedir. Burada edebiyat ve gazetecilik alanında faaliyet gösteren isimlerin çoğunluğu öğretmen kökenlidir. Bunlardan Necati Zekeriya uzun süre Üsküp'te Türklerin yoğun olarak yaşadığı Tefeyyüz okulunda öğretmenlik yapmıştır.

Necati Zekeriya “Ninniler Nasıl Doğar” başlıklı şiirinde ninnilerin annelerin dilinden nasıl ortaya çıkışını şöyle anlatır:

Mektup alırım uzak diyardan.

Zenci dostumun yeşil yurdundan.

Neylersin bir güneş düşer bayırdan.

Güneşi dağ yer, karanlık boğar.

Anamın dilinde bir ninni doğar:

Ninni yavrum saçını ben öreyim.

Ninni yavrum yüzünü ben göreyim.

Ninni yavrum gözüne düş vereyim.

(Zekeriya, 1973, s. 5)

Yine şair, yazar ve gazeteci kimliğiyle dikkat çeken Nusret Dişo Ülkü bir süre Prizren'de ilköğretim öğretmeni yapmıştır. Öğretmenli mesleğinin tecrübesini ve pedagojik hassasiyetini taşıyan bu isimler eserlerinde saf, duru, açık ve anlaşılır bir Türkçe kullanmışlardır. Özellikle Necati Zekeriya kendisinden sonra gelen, İlhami Emin, Hasan Mercan, Fahri Kaya Nusret Dişo gibi isimlere yol gösterici olmuştur (İsen, 2001, s. 48-49).

Balkanlarda ve özellikle eski Yugoslavya'da Türk edebiyatının önemli isimlerinden Fazıl Hüsni Dağlarca ve Varlık dergisi de yakından takip edilmektedir. Hal böyle olunca Balkanlarda yazan isimlerin eserlerinin dil ve üslubu zaman içerisinde Türkiye'deki örnekleriyle boy ölçüşecek bir nitelik kazanmıştır (İsen, 1997, s. 573-574).

Kosova Türk Edebiyatında Ninni

Bu bölümde Kosova'da Prizren ve Gilan şehirlerinde yaşayan Türklerin söyledikleri ninni örneklerine yer verilecektir. Kosova Türk dilinin ve kültürünün yaşadığı bir gönül coğrafyamızdır. Prizren ve Gilan hâlâ Türklerin yoğunlukla yaşadığı şehirlerdir. Bu şehirlerde yaşayan Türkler değişik dinî ve millî özelliklere sahip topluluklarla bir arada yaşamalarına rağmen dillerini ve kültürlerini canlı tutmayı başarmışlardır (Eroğlu ve Köktan, 2022, 103). Bunu yaparken de yazılı ve sözlü edebiyat ürünlerinden yararlanmışlardır. Ninniler de sözlü kültürün yaşayan unsurlarıdır.

Türk edebiyatında olduğu gibi Kosova'da yaşayan Türkler arasında da şairlerin kaleme aldıkları ninni örneklerine rastlamaktayız. Bunlardan birisi Prizrenli Hacı Ömer Lütfi'nin "Ninni" başlıklı şiirdir. Divan edebiyatının izlerini taşıyan bu şiirde, lirik bir üslubun hâkim olduğu görülür. Alışıl gelmiş ninni söyleyişinden farklı olarak bir babanın dilinden söylenen bu ninniden ninni söylenen çocuğun öksüz olduğu anlaşılmaktadır. Daha önce belirttiğimiz gibi söyleyenin ruh halini, elemi, yasını dile getiren ninnide baba yavrusuna "Uyu da anneni gör rüyada / Uyu ey mihr-i yetimânım uyu" diye seslenir.

Ninni

Uyu ey tıfl-ı meleğşânım uyu

Uyu ey necm-i dirahşânım uyu

Uyu ey gonçe-i handânım uyu

Uyu ey tuffe-i Yezdânım uyu.

Uyu ki hâline hayrân olayım

...

Hani o melce-i şefkat mâder
Hani o kân-i muhabbet mâder
Hani o mihr-i mürüvvet mâder
Hani mahv oldu nihâyet mâder
Uyu ey mihr-i yetimânım uyu

(Lütfi, 2002, s. 143)

Hacı Ömer Lütfi'ye ait ninni temalı başka bir şiir “Şükriye'min Ninnisi” başlığını taşımaktadır. Bu şiirinin dili ve şekli anonim halk edebiyatı türü ninnilere daha yakındır. Uzunca bir şiir olan bu esere şair kızını, meleğe, çiçeğe benzeterek kızı Şükriye'ye karşı duygularını bir baba şefkatiyle dile getirmektedir. Şiirin örnek aldığımız ikinci dördlüğünde şair bize adeta ninnilerin süt emme çağındaki çocukları uyutmak için söylenen manzumeler olduğunu hatırlatır.

Şükriye'min Ninnisi

...

Güzel Allah yaratmış
Koynuma bir nur atmış,
Ninni can parem yatmış,
Atmış can parem ninni.
Annen güzel avutur
Süt içirir büyütür,
Ninni söyler büyütür
Söyler uyutur ninni.

...

(Lütfi, 2002, s. 24)

Ninni tarzı şiirler yazan Kosovalı şairlerden bir diğeri de 1944 Prizren doğumlu, Hasan Mercan'dır. Kosovalı yazarlar içinde öne çıkan isimlerden olan Mercan'ın şiir, hikâye, deneme, tiyatro türünde pek çok eseri vardır. Sırpaça, Hırvatça, Makedonca ve Arnavutça'dan kitaplar tercüme etmiştir (<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hasan-mercan>). Balkanlarda yaşayan şair ve yazarların çocuk edebiyatı alanında verdikleri eserleri inceleyen “Balkanlar'da Çağdaş Türk Çocuk Edebiyatı Antolojisi” adlı eseri Balkanlarda çocuk edebiyatına verilen değeri göstermesi açısından önemli bir çalışmadır.

Hasan Mercan'ın “Adile Kıza Ninniler” başlıklı şiiri ses ve kelime tekrarları sayesinde hem eğlenceli hem de akılda kalması ve çocuklar tarafından ezberlenmesi kolay bir şiirdir. Bu yönüyle şiir, oyun tekerlemelerini andırmaktadır.

Adile Kıza Ninniler

Al kızım,
Allı kızım,

Kaçır beni!
Düş kızım,
Düşle kızım,
Aşır beni!
Gel kızım,
Yel kızım,
Uçur beni!¹

Hasan MERCAN

Prizren Ninnilerinden Örnekler:

Bu bölümde Prizren ninnilerinin yapısından, dil ve anlatım özelliklerinden örnekler vereceğiz. Prizren ninnilerinde anneler çocuklarına sevgilerini ve ileride onlardan beklediklerini, çocuklarıyla ilgili umutlarını ve iyi dileklerini basit ve sade bir biçimde ortaya koyarlar. Prizren ninnilerinin hepsi “ninna ninna” veya “dandili dandili” ifadeleriyle başlamaktadır.

Nina nina ninali	Nina nina ninali bebek
Var beşiği boyalı	Al taragi kınalı bebek
Yastığı var oyalı	Süpürün sobaları ² beg gelecek
Çocogom uyur sefali	Dayadın kapıları pare verecek

(Hafız, 1975, s. 102-103)

Ninnilerdeki söyleyiş birbirine çok yakın olabiliyor. Çünkü ortak kültür, ortak duygu ve dilekleri barındırmakta ve annelerin çocuklarıyla ilgili dilekleri benzerlik arz etmektedir. Yukarıda yer verdiğimiz ninninin bir benzeri aşağıda yer almaktadır. İkinci mısraa yer alan “var” kelimesi yerine “beşiği” kelimesine “cı” eki eklenerek “beşicigi” yapılmış ve hece tamamlanmış. Aynı durum üçüncü mısra için de geçerlidir. “Yastığı var” yerine “yasticığı” kelimesiyle aynı hece sayısı yakalanmıştır.

Ninninin dördüncü mısraı önceki ninniden farklıdır. İlk ninnide çocuğun sefali, mutlu uyuduğu anlatılırken ikinci ninninin dördüncü mısraından çocuğun yatak örtüsünün bindalı işlemeli olduğunu anlıyoruz.

Ninna nina ninali
Beşicigi boyalı
Yasticığı oyalı
Ürtücüğü bin dallı

¹ <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-17998/h/hasanmercan.pdf>

² Soba, Prizren ve Üsküp ağzında “oda” anlamında kullanılmaktadır.

(Hafız, 1975, s. 103)

Ninnilerin içeriğindeki temennilerin çocuğun cinsiyetine göre değişebildiğini ifade etmiştik. Aşağıdaki Prizren ninnisi erkek çocuğu için söylenmiş bir ninnidir. Bu ninnide çocuğun elinde fincan ve belinde altı patlar tabancayla gelecekte yiğit ve gözü pek birisi olması o zamanki kültür kodlarını da yansıtan bir ifadedir.

Alaylidir çocogom alayli

Maştrapsi kalayli

Cümüş filcan elinde

Alti patlar belinde

(Hafız, 1975, s. 108)

Dandili dandili danlari

Yanar altın mumlari

Güzel olsun çocogomon

Sünnetli rubalari³

Şirin olsun çocogomon

Cüvegilik rubalari

Dandili dandili danasi soy

Anasi çeklik babasi soy

(Hafız, 1975, s. 107)

Ninniler dilin ve kültürün taşıyıcısı ve yansıtıcısıdır. Çocuklara söylenen ninnilerde ağız özelliklerinin yanı sıra yerel söyleyişlerde kullanılan kelime ve tabirleri de görüyoruz aşağıya aldığımız ninni örneklerinde Kosova ağızında kullanılan farklı kelimeleri göreceğiz. Bunlardan biri “nuna” kelimesidir. Diğer bir farklı kullanım ise “çocuk” kelimesinin ilerleyici benzeşme yoluyla ikinci ve üçüncü hecelerdeki “u” seslerinin ilk hecedeki “o” sesinin etkisiyle “o” ya dönmesi hadisesidir. Bu benzeşme “çocuk” kelimesinden sonra gelen tamlayan eki “-un” ekini de etkileyerek “-om” şekline dönüştürmektedir. o > o > o > o ; çocogomon

Ninna ninna ninasına

Çocogom gider nunasına⁴

Nunasi vurur arkasına

Atar şadırvanın ortasına

(Hafız, 1975, s. 104)

³ Ruba (urba), giysi, elbise.

⁴ Nuna, yeni doğan çocuğun göbek bağını kesen kadın.

Ninniye söyleyen anne çocuğunda olan güzellikleri ve onun neye benzediğini ninnide dile getirir. Ninnilerin genelinde çocukların güzelliği aya, güneşe benzetilirken aşağıya örnek olarak aldığımız Prizren ninnisi, Türk edebiyatındaki benzerine nazaran sahip olduğu benzetmeler ve anlatım daha detaylıdır.

(Türk edebiyatındaki söyleniş biçimi)

Ağzı şeker hokkası

Çenesi bülbül yuvası

Yanakları misket elması

Burnu Medine hurması

(Güzel ve Torun, 2003, s. 154)

(Prizren'de söyleniş şekli) Ninnide geçen ifadelerden kendisine övgüler dizilen çocuğun erkek olduğunu anlıyoruz.

Nina nina ninasi

Başı Bosna alması

Saçları sandal ipeği

Anlı Seres ovası

Kulakları bülbül yuvası

Kaşları çemane cibi⁵

Güzleri filcan cibi

Çirpikleri kılancık kınadı

Yanakları hale cibi

Burnu kalem cibi

Ağzı misçet⁶ kutusu

Dişleri inci cibi

Sakalı cümüş tarağı

(Hafız, 1975, s. 105)

Bu ninnide benzetmelerin zenginliği ve kendisine benzetilen unsurların Balkan coğrafyasındaki yer adlarıyla tanımlanması ilgi çekicidir. Çocuğun başının yuvarlak ve mütenasip olması, Bosna elmasına, saçları ipeğe, alınının genişliği Serez Ovası'na, kulakları bülbül yuvasına, kaşları kemana (keman kaşlı), gözleri fincan gibi iri, kirpikleri kırlangıç kanadı gibi (uzun), yanakları hale gibi yuvarlak ve kırmızı, burnu kalem gibi düzgün, ağzı misket kutusu gibi küçük, dişleri inci gibi beyaz, sakalı da gümüş tarak gibi (parlak, bu coğrafya insanı genellikle beyaz tenli ve sarışındır) tasvir edilmesi zengin bir hayal

⁵ Keman gibi

⁶ Misket

gücünün ürünüdür.

Ayrıca bu ninnide; “anlı” kelimesinde metatez, yer değiştirme ses olayı vardır. Kelimenin aslı “alın>alını” iken Prizren ağzında “anlı” söyleyişini görüyoruz. Yine Rumeli ağızlarında görülen ö>ü değişmesini göz>güz örneğinde; fincan> filcan kelimesinde aykırılışma, kanadı> kınadı (kanat) kelimesinde a>ı (ünlü daralması), çirpik kelimesinde k>ç değişmesi, cibi kelimesinde g>c değişmesi ses olaylarını görmekteyiz.

Ninnilerde kullanılan dil ve benzetmeler bazen akrabalar arası rekabetin de göstergesidir. Ninniye söyleyen anne bazen bu ninnilerde kendi aile fertlerini överken, methederken eşinin (kocasının) akrabalarını da yermektedir. Onların huylarını veya kılık kıyafetlerini eleştirmektedir. Bu anlatım bize her dönemde ve kültürde kadın erkek ilişkisini yansıtmaya açısından önemlidir.

Nina nina ninalı bebek
Elleri ayakları kınalı bebek
Alaşık bulaşık naneleri⁷
Yarım papuçlu halaları
Çirli etekli hinceleri⁸
Telli pulli tezeleri
Hatlı kuşaklı dayoları
Kukali toyağoli⁹ baboları¹⁰
Paraman¹¹ çakşirli acoları¹²
Nina nina nina nina
Uyu yavrum uyu nina

(Hafız, 1975, s. 105)

Prizren ninnilerinin hemen hepsi “ninna nina” veya “dandili dandili” sözleriyle başlamasına rağmen incelediğimiz ninniler arasında bir, iki tanesi bu kuralın dışındadır. Aşağıya aldığımız birinci ninnide Türkiye’de söylenen ninnilerin nakarat kısımlarında yer alan “eee ee” ifadelerini andıran bir söyleyiş karşımıza çıkmaktadır.

E sana dedim e sana
Çeşmelerden su sana
Nazlı civanım uyu sen

⁷ Nineleri

⁸ Yengeleri

⁹ Baston sopalı

¹⁰ Dedeleri

¹¹ Yırtık, pırtık

¹² Amcaları

Küçük aslanım büyü sen

(Hafız, 1975, s. 107)

Buraya aldığımız bir diğer örnekte de ninninin giriş kısmında “ninni veya dandili” ifadesi yoktur. Bu ninninin bir benzerini Gilan ninnileri arasında görmekteyiz. Bu ninnide kullanılan “kuto” kelimesi Gilan ninnisinde “kuta” olarak kullanılmaktadır.

Hay kara kuto¹³ havlama

Kuyruguni sallama

Kuyruguni çeserım

Mangalımı silerım

(Hafız, 1975, s. 104)

Gilan Ninnilerinden Örnekler:

Gilan bugünkü Kosova ile Sırbistan sınırında yer alan bir şehirdir. Bu şehirde Türkler, Arnavutlar, Sırp bir arada yaşamaktadırlar. Arnavutça, Sırpça ve Türkçe şehirdeki resmi dillerdir. Gilan’da Türk dili ve kültürü yaşamaya devam etmektedir. Kültürümüzü canlı tutan sözlü edebiyat ürünleri arasında olan Gilan ninnileri de Prizren ninnileriyle benzerlik arz etmekle birlikte, Gilan ninnilerdeki anlatım, dil ve kelime yapısı Prizren ninnilerine nazaran bazı söyleyiş farkları görülmektedir.

Ninnilerin biçimleri çok farklılık göstermese de içerikleri değişebilmektedir. Ninniler çocukların uyuması, büyümesi, güzel ahlaklı olması gibi doğrudan mesajlar vermekle beraber, bazı ninnilerde örtük olarak verilen mesajlara rastlarız. Bu mesajlar değer yargılarını, ailenin inanç ve kültür aidiyetini de göstermektedir. İncelediğimiz Gilan ninnilerinden birisinde bu durumu görmekteyiz.

Dandili dandili

Danası

Çımdır¹⁴ çocukların babası

Yazı yazar anası

Kuran okur dayısı

(Gaşi, 1969, s. 47)

Bu ninnide çocuğun annesinin yazı yazması, dayısının Kuran okuması çocuğa dönük mesajlar içermektedir. Sağlam bir fikre ve inanca sahip olmak için hem okuma yazmanın önemi hem de “Kuran okur dayısı” mısraıyla da mensup olunan inanç sisteminin sembollerinden ve içeriğinden haberdar olunması amaçlanmaktadır.

Ninniler her zaman anne ve babanın çocukla ilgili beklentisini ve iyi dileklerini içermezler. Ninnilerde bazen çocuğun beklentilerini ve isteklerini de görürüz. Aşağıya örnek olarak aldığımız Gilan ninnisinde çocuk babasından yeni bir pantolon istemektedir.

¹³ Çocuk dilinde “köpek” manasına kullanılmaktadır.

¹⁴ Kimdir, k>ç değişmesi.

Bu ninnide “pantolon” kelimesi konuşma dilindeki biçimiyle “pantol” şeklinde kullanılmıştır.

Dandili dandili

Daz ister

Çocuk babasından don ister

Bezden donlar istemez

Kadifeden pantol ister

(Gasi, 1969, s. 47)

Bu ninnide geçen “don” kelimesi son yıllarda kazandığı iç çamaşırı anlamıyla değil, “kılık”, “kıyafet”, “giysi” anlamında kullanılmıştır.

Daha önce Prizren ninnisinde gördüğümüz örneğe benzer bir şekilde Gilan ninnilerinden birinde de ninni söyleyen kadın kendi akrabalarını (erkek ve kız kardeşini) överken, kocasının akrabalarını (eşinin kız kardeşini ve erkek kardeşini) yermektedir.

Dandini dandili

Dayısı toy

Anası çeklik¹⁵

Babası toy

Top püşülü¹⁶ dayıları var

Yırtık paçalı halaları var

Paralanık papuçli inceleri¹⁷ var

Telice pulice tezeleri¹⁸ var

(Gaşi, 1969, s. 49)

Dil özelliklerine baktığımızda; çeklik: keklik, püşül: püşül, ince (hince): yenge, teze: teze kelimelerinin ortak kullanımını görürüz. Öte yandan Prizren ağzında “dayo” kelimesi kullanılırken Gilan ninnilerinde Türkiye Türkçesindeki gibi “dayı” kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.

Aşağıya örnek olarak aldığımız ninnilerde diğer ninnilerin başında söylenen “dandili dandili”, “ninna nina” sözlerinin kullanılmadığını görürüz.

Karga da seni tutarım

Kanadını yolarım

¹⁵ Keklik,

¹⁶ Püşüllü

¹⁷ Yengeleri

¹⁸ Teyzeleri

Yelpazeler yaparım

Mini mini hanımlara satarım

Havlama kuta¹⁹ havlama

Kuyrugunu sallama

Kuyrugunu ceserim

Çocuğuma çorbalar yaparım

(Gaşi, 1969, s. 48)

Dandili dandili

Daz olur

Cüler açar yaz olur

Ben çocuğuma cül demem

Cülün ömrü az olur

(Gaşi, 1969, s. 47)

Yukarıda gösterdiğimiz son iki ninnide “c” sesinin kullanımına dikkat çekmek isteriz. “Kuyrugunu ceşerim” ve “Ben çocuğuma cül demem”, “Cülün ömrü az olur” mısralarında ilk kullanımda “kes-” fiilinin “ces-” şeklinde k>c değişimiyle kullanıldığını görmekteyiz. Diğer ninnide ise “gül” kelimesi “cül” şeklinde kullanılırken g>c değişimini görülmektedir. Bu durum bize ağız özelliği olarak bazı kelimelerin kullanımında (gül > cül) Karadeniz ağzının özelliklerinin Kosova konuşma dilinde yaşadığını göstermektedir.

Hu sana yavrum hu sana

Çeşmelerden su sana

Alaylıdır alaylı

Mastrabası²⁰ kalaylı

Çocuğumun evleri saraylı

Ninni ninni ni gaga

Yumurtalı poğaç

Pogaçanın içi yok

Çocuğumun dişleri çok

(Gaşi, 1969, s. 48)

İkinci ninnide son mısradaki geçen “çocuğumun” kelimesi Türkiye Türkçesinde kullanıldığı gibi yer almaktadır. Daha önce Prizren ninnilerinde “çocogomon” şeklinde yuvarlak ünlülü kullanım Gilan ağzında ilk heceden sonra yuvarlak dar ünlüye “u”

¹⁹ Kuta (kuto), çocuk dilinde köpek

²⁰ Maşrapa

dönüştüğünü görmekteyiz.

Örnek olarak aldığımız ninni tarzı şiirlerden ve bazı ninni örneklerinden hareketle gördük ki ninniler sadece çocukları oyalamak, uyutmak veya eğlendirmek için söylenmemektedir. Çocuğun cinsiyetine göre verilen mesajların da değiştiği ninniler bazen çocuğa, öğüt, nasihat, bazen iyi dilekler içerirken bazen de annenin veya babanın bebeğiyle, çocuğuyla dertleşmesidir. Kimselere anlatılamayan hislerin, duyguların paylaşılmasına aracılık etmektedir.

Diğer sözlü ve yazılı halk edebiyatı türleri gibi ninniler de Türkiye dışında yaşayan soydaşlarımızın dillerini, kültürlerini, millî değerlerinin muhafazası ve yaşatılması için de önemli bir yere sahiptir. Özellikle eski komünist rejimlerin yönetimi altında kalan ve dilleri, kültürleri unutturulmaya çalışılan, isimleri zorla değiştirilen Türkler için adeta bir ses bayrağı olur. Anneler çocuklarının kulaklarına fısıldadıkları ninnilerle hem adlarını hem dillerini hem de kimliklerini yaşatmaya devam etmişlerdir.

Sonuç

Anonim halk edebiyatının bir türü olan ninniler, bebekleri, okul öncesi çağıdaki çocukları beşik sallamalarında veya yataklarında uyutmak için kendine has bir ezgiyle söylenen bir türdür. Ezgiyle söylenmelerinden dolayı bazı halk edebiyatı kitaplarında türküler içerisinde değerlendirilen ninniler, beşik türküleri olarak da adlandırılmaktadır. Sözlü edebiyatın önemli türlerinden olan ninniler modern edebiyata ve müziğe de ilham olmuşlardır. Pek çok şair tarafından ninni temalı şiirler yazılmış veya çocukları uyutmak amacıyla şarkı formunda bestelenen ninni örneklerini yerli ve yabancı kaynaklarda görmek mümkündür.

Balkanlarda yaşayan Türk topluluklarının oluşturdukları edebiyatın içerisinde çocuk edebiyatı da önemli bir yer tutmaktadır. Eski Yugoslavya döneminde yetişen şair ve yazarlar, sosyalist ideolojinin ekseninde gelişen edebiyatın da etkisiyle edebi alt yapılarını sağlamlaştırmışlardır. Dönemlerinin önemli isimlerinden olan Sırp yazar Jovan Jovanoviç Zmay'dan, Türk edebiyatından Fazıl Hüsnü Dağlarca başta olmak üzere, Nazım Hikmet ve Orhan Veli gibi isimlerden etkilenerek kendi söyleyişlerini ve üsluplarını oluşturmuşlardır. Bu süreçte Türkçe ve Türkçülük onların temel söylemlerini oluşturmuştur. Nimetullah Hafız ve Ömer Lütfü gibi simlerin eserlerinde Türkçülük yanında dinî değerlerin izlerini de görmekteyiz.

Türkiye dışında yaşayan Türk toplulukları dinlerini, dillerini ve kültürlerini yaşatmak ve yeni nesillere kültürel miraslarını taşıyabilmek için bir yandan kendi şiir ve edebiyat tarzlarını oluştururken bir yandan da gelenekten kopmayarak sözlü edebiyat ürünlerini yaşatmayı başarmışlardır. Bu soydaşlarımız masallarını, manilerini ninnilerini unutmamışlardır. Kendi aralarında düğünlerde, merasimlerde söyledikleri, manileri, türküleri, halk hikâyelerini, ninnilerini Kosova'da, Üsküp'te, Sofya'da ve daha başka Eski Yugoslavya Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşadıkları şehirlerde çıkardıkları, Kuş, Tomurcuk, Eylülcü Çocuk gibi dergilerinde, Filiz çocuk gazetesi gibi mecralarda yayınlarak sözlü kültürün yeni nesillere aktarılmasına aracılık etmişlerdir.

Çalışmamıza konu ettiğimiz Kosova'da yaşayan Prizren ve Gilan Türkleri dillerini ve kültürlerini yaşatmak için "Kuş, Çevren, Türkçem" gibi dergilerdeki çalışmalarıyla yazılı ve sözlü kültür değerlerine sahip çıkmışlardır. Kosova günümüzde de Türk dilinin ve

kültürünün izlerini taşımaktadır. Özellikle Prizren tam bir Osmanlı şehridir. Sokaklarında dolaşırken her yerde tarihin izlerini görmek ve her köşede Türkçe konuşan birisine rastlamak olağan bir durumdur. Bu nedenle Prizren ve Gilan ninnilerindeki dil özellikleri yaşayan Kosova Türk ağzının da birer numunesidir.

Gilan ve Prizren Türkleri arasında söylenen ninniler üslup ve dil bakımından benzerlik göstermekle beraber bu ninnilerde yer alan giriş sözcükleri ve bazı kelimelerin kullanımı noktasında farklılıklar görülür. Prizren ninnilerinin hemen hepsi “Ninna niina”, “Dandili dandili” sözleriyle başlarken, Gilan ninnilerinde bu durum değişmektedir. Ama gerek Kosova ninnilerinde olsun gerekse Türkiye’de söylenen ninni örneklerinde olsun çocuklar için beslenen duygular, dilekler ve çocuklardan beklentiler ortaktır. Bu da bize maşeri vicdanın dünyanın her yerinde benzer refleksler verdiğini gösterir. İnsanlar nerede ve hangi kültürde yetişseler ve yaşasalar da insanî duyguları aynıdır.

Sonuç olarak Kosova Türkleri arasında söylenen ninniler yapısal açıdan ve kullanılan kelimeler bakımından Türkiye Türkçesinde söylenen ninnilere göre farklılık gösterse de çocuğun geleceğine dair beklentilere, iyi huylu ve güzel ahlaklı olması gibi değerlere ve temennilere yer vermesiyle içerik açısından benzerlik taşımaktadır.

Kaynakça | References

Akbaş, A. (1996). *Kuş sofrası*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Banarlı, N. S. (1997). *Yahyâ Kemâl'in hatıraları*. İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.

Dilçin, C. (2000). *Örneklemlerle Türk şiir bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Elçin, Ş. (1986). *Halk edebiyatına giriş*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Eroğlu, E. ve Köktan Y. (2022), Kosova'nın Prizren ve Gilan şehirlerinde yaşayan Türklerin halk kültürlerinde evlenme, *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 29, 101-115.

Gaşi, H. (1969). Gilan manileri, *Sesler Aylık Toplum-Sanat Dergisi* Yıl IV, 36-37, Mayıs – Haziran.

Güzel, A. ve Torun, A. (2003). *Türk halk edebiyatı el kitabı*, Akçağ Yayınları.

Hafız, N. (1975) Prizren ninnileri, *Çevren*, Yıl III, No 7. Priştine.

İsen, M. vd., (2001). *Balkanlarda Türk çocuk şiiri antolojisi*. Grafiker Yayınları.

İsen, M. (1997). *Ötelerden bir ses*. Akçağ Yayınları.

İsen, M. ve İsen Durmuş, T. I (2018). *Türk edebiyatı isimler sözlüğü*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hasan-mercan>

Kısakürek, N. F. (1990). *Çile*. Büyük Doğu Yayınları.

Koca, S. K. (2017). Balkan Türklerinin yakın dönem kahramanları “Yücelciler”, *Akademi Bakış Dergisi*. Sayı 60, 76-90, Mart-Nisan.

Kuzu, A. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (Ed. Kurt, A. A.) Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1708.

Mercan, H. (2002). *Balkanlar'da çağdaş Türk çocuk edebiyatı antolojisi*. Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Yayınları.

Şimşek, T. (2002). *Çocuk edebiyatı*. Suna Yayınları.

Zekeriya, N. (1973). *Ninniler*, Türkçe Yayınlar Kurumu.

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-17998/h/hasanmercan.pdf>

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacılar, verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan etmektedirler.

Çıkar Beyanı

Makale tek yazarlıdır.

“Muhteşem Gatsby”nin Edebi Okuması ile Sinematik Okumasının Marksist Yapısalcılık Merceğinden Karşılaştırılması

A Comparison of the Literary Reading and the Cinematic Reading of “The Great Gatsby” Through the Lens of Marxist Structuralism

Şenay TANRIVERMİŞ

Asist. Prof., Nişantaşı University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, English Language and Literature,

Dr. Öğretim Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü,

İstanbul, Türkiye

senayt@windowslive.com ORCID 0000-0003-1311-9767

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Tanrıvermiş, Ş. (2023). A Comparison of the Literary Reading and the Cinematic Reading of “The Great Gatsby” Through the Lens of Marxist Structuralism. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 59, 40 – 55.

Tanrıvermiş, Ş. (2023). “Muhteşem Gatsby”nin Edebi Okuması ile Sinematik Okumasının Marksist Yapısalcılık Merceğinden Karşılaştırılması. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 59, 40 – 55.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 05 January/05 Ocak 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 14 February/14 Şubat 2023

Published/Yayın Tarihi: 31 March/31 Mart 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: March/Mart

Issue/Sayı: 59 **Pages/Sayfa:** 40 - 55

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Şenay TANRIVERMİŞ).

Grant Support/Finansman: The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

A Comparison of the Literary Reading and the Cinematic Reading of “The Great Gatsby” Through the Lens of Marxist Structuralism

Abstract

"The Great Gatsby," both in its literary form written by F. Scott Fitzgerald and its cinematic adaptation directed by Francis Ford Coppola, takes place during a time when the destructive nature of capitalism is keenly understood and the ideals of the "American dream" are at their peak. The novel's protagonist, Gatsby, equates quantity with quality and cost with value, and eventually turns into a victim, believing in the illusion that the system pretends to offer. The characters in the work serve as a means of examining the interplay between Marxist structuralism and capitalism. These works offer a nuanced and multifaceted exploration of themes such as wealth, power, and the consequences of capital. The 1920s, which had become increasingly obsessed with material possessions and financial wealth as the means for indicating success, created tragedy at the end. Looking at the similarities and differences between the cinematic and literary novel versions of The Great Gatsby, it becomes clearer and more possible to understand the changing values of society by examining factors such as the social atmosphere, characters, music, and language. The different artistic expressions of the film and novel worlds do not create contradictions, but also strengthened the class antagonisms, which are examined in the essence of the work, through the characters and atmosphere. The novel and film versions, which serve as an example of the structuralist Marxist perspective, aimed to present examples of the expression forms of two different art mediums that serve this view.

Keywords

The Great Gatsby, capitalism, Marxist structuralism.

“Muhteşem Gatsby”nin Edebi Okuması ile Sinematik Okumasının Marksist Yapısalcılık Merceğinden Karşılaştırılması

Öz

F. Scott Fitzgerald tarafından yazılmış Muhteşem Gatsby adlı edebi roman ve Francis Ford Coppola tarafından yönetilen sinematik uyarlaması, kapitalizmin yıkıcı doğasının derinden anlaşıldığı ve zengin olma, bir diğer deyişle toplumun en üst sınıfında olma ideallerinin zirvede olduğu bir dönemde geçmektedir. Romanın ve filmin kahramanı Gatsby nicelik ile değeri karıştıran ve sonunda sistemin sunar gibi yaptığı ilüzyona inanarak kurbanı dönüşen biridir. İki eserde de karakterlerin içinde bulunduğu döngü, Marksist yapısalcılık ile kapitalizm arasındaki etkileşimi incelemek adına önemli araçlar olarak görülebilir. Eserin iki versiyonunda da zenginlik, güç ve kapitalizmin sonuçları gibi temaların nüanslı ve çok yönlü bir keşfi ve eleştirisi sunulmaktadır. Muhteşem Gatsby'nin sinematik ve edebi roman versiyonlarının benzerlik ve farklılıklarına bakıldığında, sosyal atmosfer, karakterler, müzik ve dil gibi faktörleri inceleyerek toplumun değişen değerlerini anlayabilmek iki eser üzerinden daha net ve mümkün hale gelmektedir. Film ve roman dünyalarının farklı sanatsal ifadeleri çelişki oluşturmadığı gibi eserin özünde incelediği sınıf karşıtlıklarını karakterler ve atmosfer aracılığıyla güçlendirmiştir. Yapısalcı Marksist perspektife örnek teşkil eden roman ve film versiyonları bu görüşe hizmet eden iki ayrı sanat mecrasının ifade biçimlerine örnekler sunmayı amaçlamıştır.

Anahtar kelimeler

Muhteşem Gatsby, kapitalizm, Marksist yapısalcılık.

Introduction

The novel *The Great Gatsby*, written by the American writer F. Scott Fitzgerald in 1925, basically tells the destructive effect of capitalism on the individual through an obsessive love story. Jay Gatsby, told by her neighbor Nick Carraway with a mixture of surprise, curiosity, pity, and admiration, is a character from the Jazz era in New York and its environs. The title "The Great Gatsby" captures the complexity of Gatsby's character and his actions in the novel. Despite his wealth and success, he is involved in questionable activities and his actions are not truly admirable. The novel explores the irony and consequences of Gatsby's choices. That is why the novel "The Great Gatsby" has been the subject of extensive analysis by critics with various intellectual backgrounds, particularly those with intellectual agendas that are typically removed from popular fiction. Marxist theorists often see Gatsby's pursuit of wealth as a reflection of the destructive nature of capitalism, his actions as a manifestation of the mythic belief in the power of money, and his tragic ending as evidence of its futility. Freudian critics, on the other hand, have found a virtual feast in the characters of Gatsby, Daisy Buchanan, and narrator Nick Carraway. Both the film and novel versions of "The Great Gatsby" are rich in signs, myths, metaphors, and codes that can be analyzed through various theoretical frameworks. For example, the character of Gatsby can be understood through Freudian terms such as death instinct, desires, dreams, fetishism, and voyeurism. The film version of the story adds a visual dimension to these symbols, rendering Gatsby himself more iconic and providing a unique perspective on the novel. In the end, both of them tell about an impossible love story. The reason why this love between Gatsby and Daisy is impossible lies in the fact that the luxurious, comfortable, and status-worthy lives promised by the American dream belong only to a privileged group of society. The class associations and conflicts of the main characters reveal themselves in economic contexts. Consciously or unconsciously, they can never fully escape from their class reality and become a channel to articulate certain ideologies. Feminist film critics have focused on the portrayal of women in the novel, arguing that they are often depicted as passive, and uninterested in intellectual or artistic pursuits.

According to Marx, all kinds of feelings, views, and logic are the product of consciousness and this consciousness is defined as follows: Consciousness is from the beginning a social product, and remains so as long as men exist at all; 'It is not the consciousness of men that determines their being, but, on the contrary, their social being determines their consciousness. The phantoms of the human brain also are necessary sublimates of men's material life process.' (T.B. Bottomore and M. Rubels. 1963) Seen in this way, the structure in which Gatsby was born constitutes his world of reason, logic, emotion, and thought. In this case, Gatsby's personality traits of greed, vanity, and passionate girlfriend obsession is an example of consciousness that represents the views of the system he was born in, not himself. For example, the flamboyant parties he gives throughout the novel and the movie, the grandiose invitations, especially the luxurious eating, drinking, and clothing consumption he makes visible are not actually the actions

he chooses, prefers, or tends to. Gatsby tries to fulfill its function as a product of the system. It would be more accurate to see Gatsby produced by the capitalist system instead of blaming, laundering, praising, or criticizing. The analysis of the functioning of ideology enables us to understand 'how social relations are reproduced through ideology's ability to shape and indeed to perform the conscious desires and beliefs of individuals. This is because the individual subject is always in a material relation to the object world, constructing it as (and the "subject's") "reality" in specific ways. (Kavanagh, 1982.) For example, The fashion sense of Great Gatsby lends itself to the clothing choices of the elitist upper class. The pieces of feathers, leather, stilettos and large accessories worn by women representing the fashion of the period are the way they appear dictated not by themselves but by the class they belong to. As Kavanagh mentions the ability of ideology to shape and realize the conscious desires and beliefs of individuals is clear. Even the desires of individuals, from the most specific feeling to the most general, are the choices of the system, not their own. When looking at the characters from a Marxist point of view, the characters perform a lifestyle. The consciousness they adopt is the consciousness of the system, but they think it is individuality. Both film and novel exemplify the American Dream ideology by dramatizing how it falsifies Americans' consciousness of their reality. Like all oppressive systems that blend reality and illusion, the American dream connects individuals to their living conditions, not a real but an imaginary relationship. People under the hypnotism of the American Dream falsely believe that they are happy in their lives, free in their decisions, and autonomous from their socioeconomic environment. It is the consciousness of the system they think is theirs that affects them to see the fact that they are subject to many economic, social, and political forces that ideology deliberately tries to hide. Fitzgerald's critique of the fascinating Jazz-era American Dream ideology focuses on how this ideology leads to death, both physically and spiritually. The characters in The Great Gatsby are left with only two choices, both tragic. Either they have to work towards realizing the consciousness of the American Dream and therefore feel false happiness based on the false belief that they are what they choose to be. Or accepting defeat with the consciousness of the same system, assuming it is one's inadequacy. As a result, death is inevitable, mental or physical, often both.

The novel's themes and characters have also been studied in relation to film theory. Andre Bazin famously said that cinema is language (Guzetti, 1973) and film theory has borrowed from Saussure's linguistic concepts, such as the relationship between the parts that make up the whole, as seen in cinema through editing, lighting, and camera angles. Psychoanalysis, particularly that of Jacques Lacan, has also influenced film theory. These theories have been used to examine the use of language and visual elements in cinema, and to better understand the relationships between characters in "The Great Gatsby" and their impact on the narrative. The social and psychological elements of "The Great Gatsby" are highly relevant and deserving of serious consideration. As both the novel and the film adaptation illustrate, the enduring appeal of "The Great Gatsby" lies in its ability to capture the essence of American life through the story of one man's doomed to

struggle. In order to understand the differences between literary and cinematic readings of "The Great Gatsby," it is necessary to examine the elements of the story, plot, theme, characters, and style in both the novel and the film. While these elements are present in both mediums, the film adds visual elements such as cinematography, lighting, and music, as well as the performances of the actors and the art of editing. These additional elements can provide a deeper and more complete understanding of the story and its themes along with the concept of Marxist structuralism, which is a theoretical approach that examines the relationship between economic structures and social dynamics. In the case of "The Great Gatsby," a Marxist structuralist analysis focuses on the role of capitalism and wealth in shaping the characters and events of the story. Through an analysis of the music and lyrics, social atmosphere, motion, and characters in both the novel and film versions of 'The Great Gatsby,' this article will explore how Marxist structuralism can provide insights into the themes of wealth and class in the storyline. The novel and the film include characters from several different socioeconomic classes and this essay aims to study the relationship between these social classes.

1. Music and Words

The Great Gatsby shows the Jazz Age by deciphering Gatsby's with fanfare, and gaudy parties. Accompanied by big live jazz orchestras, Fitzgerald reflects concrete capital and power with large and special orchestras and the struggle to get a higher social class in the book. The jazz music of the 1920s situates the narrative in a specific cultural and historical moment, Fitzgerald's jazz-age musical references—real and fictional—resonate with the novel's broader critique of the merciless American dream on both class hierarchy and ethnic identity. Jazz music serves as a fitting metaphor for the era depicted in "The Great Gatsby," and its influence can be seen throughout the novel and film. Jazz, with its rejection of traditional musical forms, was embraced by the nation's youth as the perfect expression of their abandonment. The tunes of the era can be heard frequently in the film, but Fitzgerald's use of them in his writing is particularly notable. The playing of "Ain't We Got Fun" at the first party attended by Nick Carraway effectively captures the spirit of the era, while also foreshadowing the events to come. Fitzgerald's incorporation of lyrics and references to tunes throughout the novel serves to punctuate and accentuate the mood of the story as in: "Three O'clock in the Morning', a neat, sad little waltz of that year, was drifting out the open door", (Fitzgerald, 2011). Music speaks to the individual characters on a deep level, it tells the story of the period and it does not merely re-tell a period story, it tells the audience something about their world. At the same time, The Great Gatsby provides examples of the excellent use of sound in terms of combining visuals with sound due to music informing that creating meaning, developing, identifying, supporting, or creating tension by creating a complete contrast and possible disappointments are coming.

In the novel, the syntax of the words used by Fitzgerald reveals a sense of disillusionment with the institutions of society and despair at the loss of values. The lateral and decal meanings that words create when they come one after the other are

created in music through tempo, timbre, and tones. This is reflected in the suggestion of a secret, magical dimension to the atmosphere, as seen in the description of the music drifting out of the open door. The film version captures this mood through its use of music and other techniques, creating a sense of the tumultuous times and the instability of the characters' lives. Through the lens of Marxist structuralism, the role of capitalism and wealth in shaping the events and characters of the story can be seen through the use of music and language.

To explain Marxist theory it is helpful to first understand the Marxist view of society and the mechanisms it is built upon because *The Great Gatsby* as a product of the cinema industry has partially rewritten the story in humanist, aesthetic, and romantic terms, but can't ignore the Marxist and socialist tradition. Imagification of commodities and commodification of images have become new vehicles for cinema to sell its own. The Marxist theory combines philosophy, sociology, and economic theory to assert that society is fundamentally created in relation to its economic structure. Raymond Williams (55) defines the concept of society by dividing it into three main areas. The areas will be listed as per Williams's definition and followed by clarifying examples of how each area relates to the novel: The first is a system of beliefs characteristic of a particular group or social class (i.e. capitalism). The second is a system of illusory beliefs, false ideas, or false consciousness, all of which can be countered by true or scientific knowledge (i.e. the American dream). The third is comprised of the general process of how meanings and ideas are produced through, for example, social constructs and influence. Williams's categories cover the main parts of what makes a society function, to a degree, as ideologies, beliefs, and social constructs are the foundation of the world around us and to the fictional, as well as historical, societies in novels.

Speaking more specifically about the film, the author skillfully maps successive concepts: mode of production, ideology, creative labor, and mediation. In the film adaptation of "*The Great Gatsby*," director Francis Ford Coppola uses a range of sound elements, including dialogue, sound effects, and music, to create the mood and atmosphere of the story. Coppola employs his camera like a writer would use a pen, using wide shots and high volumes of sound in the opening scenes to establish the setting and tone. He also uses music to enhance the dramatic narrative, with the flow of the music strengthening the climax of certain scenes. To highlight the dialogues, Coppola often and suddenly cuts down the music and allows silence to become more prominent, thus giving greater emphasis to the words. He also uses wide-angle camera shots and a high volume of soundtracks in the opening scenes to establish the atmosphere. The flow of the music is used to strengthen the climax of certain scenes and enhance the dramatic narrative, providing clues about potential developments. Based upon the concept of the Marxist dialectic, Coppola sought to form a structuralist film theory and method for production. This dialectic consists of two opposing points of view which, when put together, work to form a synthesis (a result that is greater than the sum of its parts). For example, the story progresses through the actions of Gatsby and narrator Nick Carraway and these two

characters provide to juxtapose two images, resulting in a synthesis of opposing ideas.

Coppola primarily employs diegetic music, in which the source of the music is visible within the world of the film, but he also uses non-diegetic music in some scenes to create contrasts and excitement. In diegesis, the narrator tells the story to the audience or implied readers, presenting the actions and thoughts of the characters. This method of storytelling has been contrasted with mimesis, which shows rather than tells by enacting the action. Diegesis involves the use of a narrator who may speak as a particular character or maybe an invisible or all-knowing presence commenting on the action or characters. This distinction between diegesis and mimesis has been discussed since the times of Plato and Aristotle. The music is often used as source music, with the camera showing the orchestra, piano, or another instrument before transitioning to other shots. Background music is also used to establish a specific mood or enhance the emotions of the scene. This approach aligns with the principles of Marxist structuralism, which view language and other semiotic systems as key elements in the construction of social and economic systems. Overall, the use of music in the film can be seen as a reflection of Fitzgerald's use of language in the novel, with both elements serving to highlight the unique linguistic developments of the Jazz Age. From a Marxist structuralist perspective, the role of music and language in the story can be seen as a reflection of the broader social and economic structures of the era, with the democratization of language and music representing the shifting values and dynamics of society. The jazz motifs formed the scream of freedom need or the alternative democratization theory that narrative represents and promote parallel to Marxist theory. Linguistic developments of jazz promote the collective over the individual and present the struggle between classes and work to heighten class consciousness. Switching now to a Marxist approach, Coppola tackles issues of race and class in "The Great Gatsby" without directly referring to the tumultuous 1920s in which it was written. The story shows how the inequalities of race in the United States have resulted in permanent underclass status and misery for the black community. Social and economic structures work together to doom the lives of African Americans, who can only internalize this for so long.

According to Sergei Einstein claims, "within every shot, there is a conflict between an object and its spatial nature or between an event and its temporal nature.", in other words, there is a conflict within every shot between an object and its spatial nature or between an event and its temporal nature. These "shots" are used to create a sense of shock and questioning, drawing on the dialectical principles of Hegel and Marx. In the case of Coppola's film adaptation of The Great Gatsby, the use of non-diegetic jazz music may have been intended to create a sense of classical drama rather than tension. The way in which the music is used can also be seen as a reference to Fitzgerald's own use of language in the novel. For example, the dialogue in between Nick Carraway and Jay Gatsby reveals the materialistic perception of society in the novel below whereas Coppola prefers to create a 'money voice' effect with the help of musical elements in the film.

"Her voice is full of money," he said suddenly.

That was it. I'd never understood before. It was full of money—that was the inexhaustible charm that rose and fell in it, the jingle of it, the cymbals' song of it." (Chapter 7, Page 75) This particular dialogue is crucial due to Gatsby's way of expressing his love for Daisy is striking in terms of the most exalted meanings given to money.

The importance of language in the novel is reflected in the film, with the dialogue being reconstructed virtually verbatim to accentuate the unique language of the Jazz Age. In this era of democratization, nothing was more democratic than language itself. This is true of language in a universal sense: "No other institution involves all the individuals all the time; no other is open to all in such a way that each person participates in it and naturally influences it." (De Saussure, 1983). Fitzgerald expertly exploits this reality in the novel through the use of "jazz" in the voices and language of the characters. This view of language as a democratic and universal institution aligns with Marxist structuralism, which posits that language is a key element in the construction of social and economic systems.

The importance of language in fiction and real life cannot be overstated, according to Barthes, "it is a collective summa of individual imprints", (Barthes, 1977). What is particularly interesting about Fitzgerald's approach is that he seems to disregard the distinction made by Barthes and Saussure between speech and language. Language is an institution and system, while speech is the individual act of selection and actualization (Barthes, 1977). However, Fitzgerald revels in blurring the lines between these concepts. When Nick encounters his cousin, Daisy, he struggles to define how she expresses herself, using musical metaphors to do so. Only later does Gatsby provide the reality: "Her voice is full of money.", (Henson, 2003). This bold approach to rendering speech and language as a reflection of the inner being aligns with Marxist structuralism, which views language as a key element in the construction of social and economic systems.

2. Social Atmosphere, Motion, and Characters

It can be argued that the film adaptation of "The Great Gatsby" differs from the novel in its treatment of racial issues, which are given more attention in the latter. The jazz music prevalent in the novel, for example, was largely created by Black Southerners and introduced to Northern listeners, providing a sufficient foundation for Fitzgerald to address the theme of race, albeit in a subtle manner. This stands in contrast to the film, which focuses more on using the era as a romantic background and only briefly acknowledges racial issues. Marxist critics may support this argument, as the emphasis on racial issues in the book is significantly more pronounced than in the film.

Fitzgerald's dramatic presentation of time, place, and characters in *The Great Gatsby* through the incorporation of such film devices as the flashback; his cinematic use of color and lighting, and his visual and dynamic presentation of minor characters that are distinctly cinematographic in purpose and method. The long shot usually focuses attention--from a distance--on a full figure of the subject, on a natural setting, the sky, a road, or on a city street. When used at the beginning of a story, it becomes an establishing

shot, similar to one in a film to "set" the location of the scene that follows. In *Gatsby*, Nick Carraway's description of the Buchanan mansion in the opening chapter is a good example of such a "shot": [The] house was even more elaborate than I expected, a cheerful red-and-white Georgian Colonial mansion, overlooking the bay. The lawn started at the beach and ran toward the front door for a quarter of a mile, jumping over sun-dials and brick walks and burning gardens--finally when it reached the house drifting up the side in bright vines as though from the momentum of its run. The front was broken by a line of French windows, glowing now with reflected gold and wide open to the warm windy afternoon... (Fitzgerald, 2011). As an "establishing shot," Nick's description does several different things. Besides setting the locale and putting a human figure in it, the "shot" captures the look of the fashionable mansion and its rich owner and fuses the two in an ironic "superimposition"--the cheerful openness of the house in sharp contrast to the arrogance and aggressiveness of its principal inhabitant.

The film, perhaps more focused on using the era strictly as a romantic background, does acknowledge this factor, but only in passing. In contrast, the novel contains recurring images and associations that inescapably point to racial and class distinctions. To convey the theme of racial tension, the director of the film uses sharp camera angles, sudden close-ups, and tense dialogues without background music. Additionally, the use of contrasting colors, brightness, and saturation strengthens the highlighting of meaning. According to Zettl, if a color is surrounded by a similar color, it loses its prominence. Contrasting hues and brightness steps are desirable and create simultaneous contrast (Zettl, 1999). For example, pastel tones and bright lighting in costumes reveal the contrast with the character's inner worlds. The film's aesthetic energy and emphasis on racial issues contribute to its success in conveying the theme of the novel. The director's use of various techniques, such as camera angles and costume design, effectively conveys the theme of racial tension and highlights the contrast between the characters' outward appearances and their inner worlds.

Racism is not merely a peripheral element in the film, but rather it shapes the period and atmosphere. In the novel, Tom declares "We're all white here." (Parkinson, 1988) yet the film showcases the tension of the era through its actions. The mimicry of the actor conveys the impossibility of living with Black people. Coppola's casting for this character is impeccable. As the screen fades to a deathly white, the camera irises Daisy's careless face, which dissolves into a close-up of Jordan's face expressing neutral and hidden thoughts. He appears to need support but is hesitant to reveal his thoughts. Coppola favored improvisation in his actors' performances and employed the "method" style of acting, allowing the actors to inject experiences from their own lives into their characters and to alter their words, mimics, and gestures as long as they seemed natural and did not change the content. As a result, dialogue takes a secondary role to "method" players. The acting in the film effectively conveys the significance of racism and the tension it creates in the period and atmosphere.

According to Roland Barthes, the death of the author suggests that each text is open

to interpretation by the reader. It is a very close link between 'literal' seeing and 'metaphorical' seeing, between 'perception' and 'interpretation'. However, this concept does not necessarily apply to cinema. In the film adaptation of "The Great Gatsby," Robert Redford's acting style adds credibility to the character of Gatsby, making him almost seem real. On the other hand, Mia Farrow, who was pregnant during filming, appears more affected by her pregnancy in the film. As Newton (1992: 34) maintains, 'it is worth noting that their ability to do this is again indicative of how the disconnectedness of the literary text naturally gives rise to a diversity of discourses.' The alternative realities which the ideologically committed critic reads into the text are of a social rather than an individual kind. The principle is the ability to conceive and artistically articulate two opposed ideas at the same time which is exactly what the dialectical structure of the book requires. The work in the Hollywood studios explores the connections between Fitzgerald's "cinematic vision" expressed in the film scripts and the style and techniques of his novels, which the director finds to be a "ritualized blend of signs, gestures, and iconography." As a result, director Francis Ford Coppola primarily used close-ups and extreme close-ups of Farrow's face, or wide camera angles that focused on her body rather than her gestures, to capture her artificial acting style and appearance. This representation of women in society aligns with Laura Mulvey's argument that value-free research, or sex-blind research, often leads to distorted portrayals of women (Osborne & Van Loon, 2009). Mulvey claims that Coppola presents Daisy as a fetishist object through the male gaze, focusing on her body as a source of aesthetic material and as a projection surface for mental states, ultimately fulfilling the pleasure derived from looking at the female body (Martin, 2006).

The portrayal of Gatsby on screen, as embodied by Robert Redford, adds multiple layers to the character. Redford's physical presence, acting style, and identity as a celebrity all contribute to the portrayal of Gatsby in the film adaptation. Additionally, the perspective of the director also plays a role in shaping the character's depiction. This is why the Gatsby from literature and the Gatsby from cinema cannot be considered the same character. For instance, Francis Ford Coppola uses silhouette lighting to introduce Gatsby in the film, which neither fully reveals nor conceals his features. This technique adds a romantic and mysterious element to the character, emphasizing his contours and hiding his identity. As a result, Gatsby is presented as a powerful and enigmatic hero.

The connections between Marxist theory and "The Great Gatsby," both in the novel and film, are undeniable. The social setting plays a central role in both works, serving as a fundamental element of the story and being shaped by popular culture. While this aspect strengthens Fitzgerald's storytelling, it also exposes him to criticism as an artist. In particular, popular culture is often perceived as corrupt or problematic, and the indulgent culture depicted in "The Great Gatsby" may be seen as too prominent to merely serve as a backdrop (Hall, 1996). In Fitzgerald's world, the characters embrace the moment, regardless of the consequences, and a Marxist perspective could interpret them as both victims and perpetrators in the decline of society. From this perspective, Marxist structuralism, at least to some extent, condemns "The Great Gatsby" for celebrating

shallow cultural narratives, even though it ultimately portrays a tragic tale. Fitzgerald exposes processes of class struggle, examining the struggles over class, consciousness, organization, goals, strategy, and boundary by mostly shallow materialistic characters and it also shows the tragic consequences of class struggle, investigating both the micro-level of subjective experience and the macro-level of class and structure.

In the film adaptation of "The Great Gatsby," class distinctions between the wealthy and the poor are conveyed through the use of different camera angles. Francis Ford Coppola often employs back projection to add a sense of motion to dialogue scenes set in vehicles. By using back-projected street scenes viewed through the windows of the vehicle, Coppola provides the audience with a different perspective on the setting and atmosphere, creating a critical view for the viewer. This technique may be used to imply that there is something amiss or unsettling about the scene. For example, the large advertisements on the poorer side of town, viewed through the back or side windows of a luxury car, are presented as back-projected figures with their contrastingly drab and worn clothing, while the people around them gaze at the car with longing. This serves to highlight the divide between the wealthy and the poor.

Myrtle is a complex character, as demonstrated by her demand that Tom buys her a dog (Parkinson, 1988). In the film adaptation of "The Great Gatsby," Francis Ford Coppola uses low-angle shots to depict Myrtle's inferiority complex and lower-class status as she makes this request. The camera then moves to an extreme close-up of her mouth, emphasizing the significance of her words and how they should be interpreted. Notably, Coppola chose an actress with a prominent mouth to portray this character. By zooming in on her mouth, he highlights Myrtle's hunger, desire, and potential danger. In both the novel and the film, the dog serves as a passive symbol, reflecting Myrtle's social status and role. The identification of dogs and humans, and especially the unconditional loyalty and love of the dog to its owner, represents the attitude and position of the working class towards the boss. Myrtle does not question her position as an identity instead she more value to the raw material. The American dream is like an illusion, prompting or nudging people to believe certain things about themselves and the world around them. This illusionary perspective also provides them with values that signify their class identification. According to Santayana (1985: 55), within any class system there are unspoken sumptuary laws understood by low and high-class individuals alike. However, instead of abiding by them, Myrtle's goal is to achieve wealth by overcoming the barriers in her own life instead of completely breaking the rules.

The tragedy of the pitifully superficial characters, hated by some in Fitzgerald's works, brings him into line with Marxist theorists. He describes the hand-in-hand complicity of the Anglo-Saxon leisure class with consumerism, racism, and class discrimination, especially through parties. The huge orchestras that accompany the parties and all the servants who provide services are given implying the invisible labors of the working class and blacks. The 'other' lives, thus transformed into detail, decipher the real story in another silent dimension. He evinces compassion for his characters but also denounces

the society in which he situates them. He fully understands that his characters are traversing the Jazz Age landscape and striving to secure positions of power by negotiating locations within the fields (Lavelle, 2011). However, Fitzgerald parts ways with his Marxist critics in his ultimate repudiation of Marxist thought itself. While Fitzgerald may lament and even censure his arena, which accurately reflects the popular culture reality of the time, he is not disposed to relinquish its fundamental structure. In the final analysis, Gatsby asserts that class stratification is an ineluctable feature of American life, and advocating for a classless society does not serve the interests of the people.

Fitzgerald is pained by the efforts made by his characters, but he cannot repudiate the class orientations that drive them, and ultimately, he does not reject them. False consciousness of characters refers to the set of beliefs and convictions that prevent an individual from perceiving the truth about social and economic realities. It could be said that Fitzgerald moves through Marxist theory as if it were a party and he was a somewhat ambivalent guest. For example, Adorno asserts that "art is the social antithesis of society, not directly deducible from it" (Adorno, 2004), and one can see Fitzgerald nodding in agreement before slipping away. More accurately, Fitzgerald cannot fully embrace this statement because he devoted his life to extracting art from society itself. Moreover, it is unlikely that he would subscribe to any theory that posits such a dichotomy; in Fitzgerald's finest work, *The Great Gatsby*, even the worst aspects of society provide material for art, a perspective that is difficult to refute. Gatsby himself, for instance, is flawed as the world he aspires to inhabit, yet he serves as a paradigm of human experience, which does not always conform to theoretical principles.

Fitzgerald is more aligned with cultural critic Greil Marcus, who, while advocating for a broader framework for cultural analysis, still reflects an almost purely Fitzgeraldian perspective: "America is a place and a story, composed of exuberance and suspicion... The story of America is one of self-invention" (Marcus, 2006). This could easily describe Jay Gatsby himself, and the crucial significance of this observation is that it does not negate Marxist theory, but rather views it as inconsequential to any examination of American culture, as the latter is inherently grounded in self-assertion. There are two extremely different worlds even within their respective class structures.

Nature imagery such as flowers, birds, moonlight, the golden sun, eyes, clocks, the sea, extremely shiny colors, clothes, cars, the Plaza Suite, shadows, Gatsby's house, gardens, the swimming pool, and Wilson's garage are all suitable signs, icons, and symbols for decoding in cinematic and literary language. In addition to traditional analytical methods, cinematic language requires some technical terms. For instance, instead of relying solely on dialogues, techniques such as zoom-in and zoom-out can be particularly significant and frequently employed in the film. For example, an extended zoom-out from Nick Carraway's house to Gatsby's mansion serves to reveal contrast, class divisions, and mood. The visual allusion through the motion of the camera and cinematography, as well as stylistic decor, conveys the message more effectively than dialogues alone.

The movie employs giant close-ups of dancing couples' feet, which adds depth and conveys the atmosphere of the era more effectively than a single chapter could. The sets and costumes, when paired with the right cast, can create exceptionally unforgettable scenes. It is impossible to forget the image of Redford in a pink suit on the white steps bathed in moonlight or starlight. His portrayal contributes significantly to Gatsby, and it could be argued that Gatsby's iconic status also enhances the actor's star persona.

Conclusion

The Great Gatsby portrays a typical image of capitalist America in the 1920s Jazz age and dramatizes how the American Dream ideology functions to disguise the bleak truth of reality in such a period, the reality that suppresses man's humanity with the system's consciousness. "The Great Gatsby," the jazz music of the era can be seen as a representation of the social and cultural upheaval happening at the time and the need for change. As Marx states in his theory, when the working class becomes aware of their exploitation, this will result in a revolt led by the proletariats. However, The Great Gatsby shows because of the exploitation of truth in, the capitalist system, there can be no original revolt and objection, and even if it does, it will fail. The youth's embrace of jazz and its rejection of traditional musical forms can be seen as a metaphor for the rejection of the old social and economic order and the desire for change. The mood of disillusionment and despair reflected in the novel's language also aligns with Marxist ideas about the negative effects of capitalism on society's consciousness. The use of jazz music in "The Great Gatsby" shows the illusionary nature of the American dream and American manners are inextricably linked. Fitzgerald embodied in his narrative works the deep polarities of the American experience: success and failure, dream and nightmare, illusion and disillusion whereas Coppola creates the same contrast with visual codes and especially with the appropriate and powerful use of jazz music in cinema.

In "The Great Gatsby," the character of Jay Gatsby is a prime example of the excesses and consequences of capitalism. Gatsby's pursuit of wealth and power is fueled by his obsession with Daisy Buchanan, and he will stop at nothing to win her over. The novel and film both focus on individualism and tyranny of the white upper class and how the existent system of private property reduces human beings to selfless masses and sucks their potential out. In any case, Gatsby's wealth and success are ultimately revealed to be illusory, and his actions have destructive consequences for himself and those around him. The tragic end of the story both implicitly and explicitly advocates structural changes in the economic institutions of America. The deaths of Myrtle, Gatsby, and Wilson the impossibility of existence even if wealth, which is the ultimate success in the capitalist system, is achieved.

From a Marxist structuralist perspective, Gatsby's story can be seen as a cautionary tale about the dangers of capitalism and the pursuit of wealth. Marxist criticism encourages readers "to see the unhappy truths about material/historical reality, for whether or not authors intend it they are bound to represent socioeconomic inequities

and ideological contradictions" (Tyson, 2006: 66). His relentless pursuit of wealth ultimately leads to his downfall, illustrating the inherent instability and degenerative nature of capitalism. This analysis can provide insights into how economic structures can shape and control the lives of individuals within a society.

While the cinematic and literary readings of "The Great Gatsby" differ in many ways, they also complement each other in important ways. The visualization of the characters and plot in the film version allows for a deeper understanding of the themes and ideas presented in the novel. In this way, reading a film can be seen as a distinct activity from reading a novel, but other literary theories can be applied to both mediums. Overall, the film and novel versions of "The Great Gatsby" provide a rich and complex exploration of the themes of wealth, power, and the consequences of capitalism. It is possible to get rid of the disasters caused by capitalism with Marxist ideology. It is seen that it is not possible to have love, property, or even your own life in the system. According to Barry, this is only possible with the abolition of private property and equal distribution of wealth. A healthy individualism will cure modern society; thus, "nobody will waste his life accumulating things, and the symbols for things. One will live. To live is the rarest thing in the world. Most people exist, that is all (Bary, 2003, s. 153)."

Kaynakça | References

- Adorno, T. W. (2004). *Aesthetic Theory*. New York: Continuum International Publishing Group.
- Barry, Peter. (2009). *Beginning Theory*. 3rd ed. Manchester UP.
- Barthes, R. (1977). *Elements of Semiology*. New York: Macmillan.
- Bottomore T.B. and Rubel. M. Selected Writings in Sociology and Social Philosophy. Harmondsworth, Penguin. 1963: 86
- De Saussure, F., & Reidlinger, A. (1983). *Course in General Linguistics*. Peru, IL: Open Court Publishing.
- Fitzgerald, F. S. (2011). *The Great Gatsby*. New York: Harper Collins.
- Guzetti, A. (1973). Christian Metz and the Semiology of The Cinema. *Journal of Modern Literature*.
- Hall, S. (1996). *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies*. New York: Psychology Press.
- Henson, K. K. (2003). *Beyond the Sound Barrier: The Jazz Controversy in Twentieth-Century American Fiction*. New York: Psychology Press.
- Irwin, J. (1992). 'Compensating Visions: The Great Gatsby.' *Southwest Review* 77. Autumn 326 – 45.
- Kavanagh, H. J. (1982). 'Marxism Althusser: Toward A Politics of Literary Theory, *Diacritics*, 27.
- Lavelle, J. F. (2011). *Blue Collar, Theoretically: A Post-Marxist Approach to Working Class Literature*. Jefferson, NC: MacFarland & Company.
- Marcus, G. (2006). *The Shape of Things To Come: Prophecy and the American Voice*. New York: Picador.
- Osborne, R., & Van Loon, B. (2009). *Sociology*. The UK.
- Parkinson, K. (1988). *The Great Gatsby*. Penguin Critical Studies.
- Santayana, G. (1985). *Character and Opinion in the United States*. Doubleday Anchor.
- Tyson, Lois. (2006). *Critical Theory Today, 2nd Edition*. New York: Routledge.
- Williams, R. (1978). *Marxism and Literature*. Oxford.
- Zettl, H. (1999). *Sight Sound Motion*. San Francisco. Wadsworth Publishing Company.
- Martin, S. (2006). *Video Art*. Taschen.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacılar, verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan etmektedirler.

Çıkar Beyanı

Makale tek yazarlıdır.

Klasik Gitar Eğitiminde Kullanılan Türk Halk Müziği Düzenlemelerinin Öğretim Elemanı Görüşleri Doğrultusunda İncelenmesi¹

*Investigation of Turkish Folk Music Arrangements Used in Classical Guitar Education
According to The Opinions of Instructors*

Murat BOZYİĞİT

Lecturer, Hitit University, Faculty of Fine
Arts and Architecture,
Öğretim Görevlisi, Hitit Üniversitesi,
Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi,
Çorum, Türkiye
bozyigitmurat@gmail.com
ORCID 0000-0003-3512-4284

Abdullah Semih BİREL

Assit. Professor, Zonguldak Bülent Ecevit
University, State Conservatory,
Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit
Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı,
Zonguldak, Türkiye
a.semihbirel@gmail.com
ORCID 0000-0002-4411-7214

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Bozyiğit, M. and Birel, A. S. (2023). Investigation of Turkish Folk Music arrangements used in classical guitar education according to the opinions of instructors. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 59, 56 – 79.

Bozyiğit, M. ve Birel, A. S. (2023). Klasik gitar eğitiminde kullanılan Türk Halk Müziği düzenlemelerinin öğretim elemanı görüşleri doğrultusunda incelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 59, 56 – 79.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 24 January/24 Ocak 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 05 February/05 Şubat 2023

Published/Yayın Tarihi: 31 March/31 Mart 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: March/Mart

Issue/Sayı: 59 **Pages/Sayfa:** 56 - 79

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

¹ This article is extracted from my doctorate dissertation entitled "Usage The Status of Turkish Folk Music Arrangements İn Classical Guitar Education", supervised by Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Semih BİREL (Master Thesis, Van Yüzüncü Yıl University, Van/Türkiye, 2019).

Bu çalışma Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Semih BİREL danışmanlığında 2019 tarihinde tamamladığımız "Klasik Gitar Eğitiminde Türk Halk Müziği Düzenlemelerinin Kullanım Durumu" başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Murat BOZYİĞİT- Abdullah Semih BİREL).

Grant Support/Finansman: The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları **CC BY-NC 4.0** lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**.

Klasik Gitar Eğitiminde Kullanılan Türk Halk Müziği Düzenlemelerinin Öğretim Elemanı Görüşleri Doğrultusunda İncelenmesi

Öz

Bu çalışmada, klasik gitar için yazılmış Türk Halk Müziği düzenlemelerinin, Türkiye'deki eğitim fakültelerine bağlı müzik eğitimi anabilim dallarındaki kullanım durumu saptanmaya çalışılmıştır. Bu araştırma betimsel bir çalışma olup, genel tarama modelindedir. Aynı zamanda durum saptamaya yönelik amaç doğrultusunda tür olarak "keşfedici" bir araştırmadır. Araştırma kapsamında klasik gitar öğretim elemanlarına uygulanan ankette; klasik gitar için yazılmış olan Türk Halk Müziği düzenlemelerinin tanınma durumu, müfredat içerisinde kullanılma durumu ve ders içeriğinde kullanılan bu düzenlemelerin hangi kriterler ya da beğeniler üzerine seçildiği, bu düzenlemelerin hangilerinin öğretim elemanının kendisi tarafından çalışıldığı / seslendirildiği ve öğrencilere çalıştırıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda, klasik gitar için yazılmış toplam 213 Türk Halk Müziği düzenlemesinin birçoğunun öğretim elemanları tarafından tanınmadığı, öğretim elemanlarının yarısından fazlası tarafından bilinen en yaygın türkü düzenlemelerinin toplam 40 adet olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonucuna göre ders içerisinde en yaygın kullanılan ve herkes tarafından bilinen tek düzenlemenin Ricardo Monayo'ya ait olan Kara Toprak adlı türkü olduğu görülmüştür. Türkü düzenlemelerinin seçiminde en çok müzikal beğeniye önem verildiği saptanmıştır. Öğretim elemanlarının gerek kendi repertuar çalışmaları için gerekse gitar derslerinde öğrencilerine çalıştırmak üzere çoğunlukla aynı klasik türkü düzenlemelerini tercih ettikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler:

Klasik gitar, Türk Halk Müziği, türkü düzenleme

Investigation of Turkish Folk Music arrangements used in classical guitar education according to the opinions of instructors

Abstract

In this study, we aimed to evaluate the use of Turkish Folk Music arrangements composed for classical guitar in the music education departments affiliated with the education faculties in Turkey, their contribution to classical guitar education. This research is a descriptive study with a general survey model. At the same time, it is an "exploratory" research in line with the purpose of determining the situation. In the survey applied to classical guitar instructors within the scope of the research; The recognition status of Turkish Folk Music arrangements written for classical guitar, their use in the repertoire and on which criteria or these appreciation of musical arrangements used during the lecture content were selected, and which of these arrangements were played / performed by the instructor himself and taught to students were attempted to detect. As a result of the study, it was concluded that most of the 213 Turkish Folk Music arrangements written for classical guitar are not recognized by the instructors, the most common folk song which are 40 pieces, these arrangements are known by more than half of the instructors. According to the results of the research, the only classical guitar folk song arrangement that is widely used in the course and known by everyone is the folk song arrangement called Kara Toprak, which belongs to Ricardo Monayo. It has been determined that the most importance is given to musical appreciation in the selection of folk song arrangements. Also it has been concluded that the instructors mostly prefer the same classical folk song arrangements both for their own repertoire work and to teach their students in guitar lessons.

Keywords:

Classical guitar, Turkish Folk Music, folk song arrangements

Giriş

Gitarın çok sesliliğe uygun yapısı, kolay edinilebilir ve taşınabilir olması ve popülerliği bakımından müzik eğitiminde kullanılmaya çok uygun olduğu birçok kaynakta ifade edilmektedir. Pek çok eğitimcinin de belirttiği üzere eğitimin çevreden evrene ilkesi, müzik eğitimi için düşünüldüğünde; müzik öğretmeni adaylarına eğitim-öğretim sürecinde verilen çalgı eğitim repertuarının, halk ezgilerimizi de içermesi yararlı olabilir.

Toplumların doğal olarak en yatkın oldukları müzik; yüzlerce-binlerce yıllık yaşamını, duyu ve düşünce dünyasını yansıtan kendi halk müziğidir. Ulusal müzik kültürünün korunması ve geliştirilmesi bakımından müzik eğitiminde kullanılması gereken en etkili temel malzemenin de o milletin kendi müziği olduğu söylenebilir.

Yabancı ülkelerin okul müzik kitaplarını karıştıracak olursak, onlarda halk şarkılarına bolca yer verilmiş olduğunu görürüz. Örneğin İngiliz okul kitaplarında 'Folk songs, Song of the British Island, Song of Britain, National songs, Folk and national songs...', Fransız okul kitaplarında 'Chanson populaire, Melodie populaire, Rondo populaire, Vielle chanson, Air de vielle chanson, Air ancien, Vielle melodie, Vielle chanson Francaise...' gibi, hep halk ezgisi, geleneksel ezgi anlamlarına gelen terimlere rastlanmaktadır. Okul müzik eğitiminde öteki ezgiler arasında halk ezgilerine bu derece önem verilmesi, ulusal ve eğitsel nedenlerden ileri gelmektedir. Çocukların kendi halk melodilerine gösterdikleri ilgi ve sevgi, elbette yabancı ezgilere olan ilgiden daha güçlü ve doğaldır. Halk ezgisi böylece okulda aynı zamanda ulusal eğitimin de önemli bir faktörü olmuştur (Yönetken, 1950; akt. Yöndem, 1998, s. 15).

Kodallı'ya (1988) göre Orta-Asya'dan birlikte getirdiğimiz müziğimizle, binlerce yıllık Anadolu uygarlıklarından miras kalan müziğin birleşmesinden oluşan, geleneksel ve gerçek anlamda ulusal müziğimiz, halk müziğimizdir. Diğer geleneksel müzik türlerimiz gibi tekdüze değildir. Konu olarak bünyesinde, doğa sevgisi, aşk, oyun, yas, ağıt, övgü, kahramanlık, halk felsefesi, ahlak değerleri, dinsel duygular gibi birçok değişik öğeleri taşır, yaşam doludur (Yöndem, 1998, s. 13-14).

1935 yılında, ülkemizde müzik kurumlarının yapılandırılmasında tecrübesinden faydalanmak üzere ülkemize davet edilen ünlü Alman besteci Paul Hindemith, ülkemizde müzik eğitiminin durumu hakkında hazırladığı raporun bir bölümünde şöyle demektedir:

Okullardaki müzik eğitiminin bugünkü durumu kötüdür... Ankara'da çeşitli okulların müzik derslerinde Avrupa halk ezgileri dinledim. Bununla birlikte kırılıp uyarlanmış opera aryları, operet parçaları ve 9. senfoniden başkamalar konusunun ilkel biçimde iki seslendirilmesini

del, Yabancı ürünlerin böylesine aktarılmasını uygun bulmuyorum. Öğrenciler ezgilerin ister-istememez yalnızca tınlayışını ve biçimsel akışını öğreniyorlar. Oysa bir halk ezgisinin değeri yalnızca bıraktığı müzik izleniminde değil, söyleyende budunsal, bölgesel ve zamansal ilişkilerle uyandırılan duygulardadır. Bunlar buranın öğrencilerine yabancı halk ezgileriyle verilemez. Dolayısıyla okul eğitiminde kullanılacak şarkılar eski ve güçlü Türk Halk Müziğinin şahane dağarından seçilmelidir... (Hindemith, çeviren: Oransay, 1983; akt. Yalçın, 2004, s. 16).

Hindemith'in, Yönetken'in ve Kodallı'nın yukarıda verilmiş sözleri de halk müziğinin müzik eğitimindeki gerekliliğini desteklemektedir. Bununla birlikte, genel müzik eğitiminde benimsenen, ulusal malzemedan yararlanma gerekliliği çalgı eğitimi için de yadsınamaz bir gerçektir. Fakat diğer batı çalgılarında da olduğu gibi, gitar literatürünün çoğu, batı müziği kaynaklı olduğundan, ülkemizde gitar eğitiminde öncelikle batı müziğine dayalı kaynaklar kullanılmaktadır. Gitarın Avrupa'daki geçmişi düşünüldüğünde bu durumun çok doğal olduğu ortadadır. Bununla birlikte 70'li yıllardan beri ülkemizde de gitar için Türk Halk Müziği kaynaklı pek çok düzenleme ve eser yazılmıştır. Özellikle son yıllarda, Türk Halk Müziği ile gitar birlikteliği ve bu malzemenin gitar eğitiminde kullanımı konusunda pek çok sanatsal ve akademik çalışma yapılmış; Türk Halk Müziği kaynaklı gitar dağarcığında önemli miktarda sayısal artış olmuştur. Türk Halk Müziği kaynaklı eserlerin ve düzenlemelerin, müzik eğitimi anabilim dallarında ne derece kullanıldığına ise tam ve güncel olarak bilinmediği düşünülmektedir. Bu sebeple çalışma başlığı doğrultusunda araştırma yapılması planlanmıştır.

1. Klasik Gitar için Türk Müziği Çalışmaları

19. ve 20. yüzyılda çok sesli müzikteki halk müziği etkisinin klasik gitar müziği için de geçerli olduğu söylenebilir. Francisco Tarrega, Regino Sainz de la Maza, Joaquin Rodrigo, Federico Moreno Torroba, Joaquin Turina, Heitor Villa Lobos, Manuel Ponce, Leo Brouwer, Antonio Lauro, Vicente Sojo, Agustin Barrios Mangore, Jorge Morel, Yukihiko Yocoh, Miroslav Tadic, Dusan Bogdanovic, Carlo Domeniconi, Ricardo Moyano gibi besteci ve gitar sanatçıların halk müziği etkisinde yazılmış eser ve düzenlemeleri klasik gitar repertuarında önemli bir yere sahiptir. Bunların bazıları kendi ülkelerinin müzik kültürünü yansıtırken; Domeniconi gibi kimi sanatçılar eserlerinde farklı kültürlerin müzikal etkilerine de yer vermiştir. Bunlardan başka Albeniz, Falla ve Granados'un, İspanyol flamenko müziğinden etkiler taşıyan, gitar için yazılmamış fakat sonradan gitara uyarlanmış eserleri büyük beğeni toplamış ve "Asturias" gibi kimi eserler dünyada artık daha çok gitardaki yorumuyla bilinmişlerdir.

Ülkemizde gitar için ilk halk müziği düzenlemeleri, Ziya Aydıntan tarafından yapılmış ve yine kendisine ait olan gitar metodunda yer almıştır. 1979 yılında, önemli gitar sanatçısı ve eğitimcilerimizden Bekir Küçükay tarafından yapılmış olan "Aman Avcı" ve "Yemen Türküsü" düzenlemeleri de o dönem yapılan ilk önemli düzenlemelerdendir (Sala, 2016, s. 23-24).

Mimar Sinan Üniversitesi'nde Türkiye'nin ilk gitar bölümünü açan, tanınmış gitarist ve besteci Carlo Domeniconi'nin Türk Halk Müziği etkisiyle yazdığı "Variations on an Anatolian Folk Song" (1982) ve "Koyunbaba" (1985) isimli eserlerini, çeşitli ülkelerden pek çok gitar sanatçısı seslendirmiştir. "Variations on an Anatolian Folk Song", Aşık Veysel'in "Uzun ince bir yoldayım" eseri üzerine yazılmış çeşitlemelerdir. Sanatçının 1987'de yayımlanan "20 Türkische Volkslieder" isimli çalışması ise klasik gitar için yazılmış yirmi türkü düzenlemesinden oluşmaktadır.

1983 yılında İstanbul Flarmoni Derneği ve Uluslararası Lions Yönetim Çevresi Federasyonunca düzenlenen 'Ulusal Gitar Müziği Beste Yarışması'nda birinciliği 'Uzun Hava ve Kırık Hava' isimli eserleriyle Sarper Özhan, 'Dört Küçük Parça' ve 'Oyun' isimli eserleriyle ikinciliği ve üçüncülüğü Mutlu Torun kazanmıştır. Ayrıca yine Mutlu Torun'un 'Saz Semaisi' ve 'İzmir Zeybeği' isimli eserleri de mansiyon almıştır (Elmas, 1986, s. 62).

Bahsi geçen bu yarışma o dönemde ülkemizde gitar besteciliğini destekleyen önemli bir organizasyon olmuştur.

Güzel (1994), bu alanda yapılmış ilk akademik çalışmasında, Türk Müziği'ne yönelik bir repertuarın ülkemiz gitar eğitimi kapsamında eksikliğini hissederek, Türk Müziği'nin gitara uygulanabilirliğine ilişkin çeşitli tekniklere yönelik etüt ve alıştırmaya örneklerine yer vermiştir. Piyanodan gitara uyarladığı örnek eserler ile ulusal repertuarın gelişmesine katkı sağlamış ve bestecilerimizin özgün gitar eserleri yazmalarını teşvik etmeye çalışmıştır. Ayrıca tüm bunları gitar eğitimi açısından değerlendirerek besteci ve gitaristlerin görüşlerini de almış ve araştırması neticesinde elde ettiği bulgularla Türk Müziği ezgi ve dizilerinin gitara uygulanabileceği sonucuna varmıştır.

Türkiye'de klasik gitar müziğine ve eğitimine çok önemli katkılarda bulunmuş olan gitar sanatçısı Ahmet Kanneçi; Alirio Diaz ve Jorge Cardoso'nun da etkileriyle; ülkemiz bestecilerinden Ertuğrul Bayraktar, Ertuğ Korkmaz, Turgay Erdener ve İstemihan Taviloğlu'nun gitar için türkü düzenlemeleri yapmasında etkili olmuştur. Daha sonra kendisi bu eserleri yurtiçinde ve yurtdışında icra etmiş, "Anatolian Pieces" (1996) isimli albümünde yer vermiş ve edisyonlarını yapmıştır (Erhan, 2006, s. 30, 58). Bu edisyonlar Sevda Cenap And Vakfı tarafından dört ayrı kitap olarak yayımlanmıştır.

Uzun zamandır ülkemizde yaşamış olan Arjantinli gitar sanatçısı Ricardo Moyano da türkü düzenlemeleri yapmış tanınmış isimlerdendir. Sanatçının Marines (1997) albümünde yer alan "Yemen Türküsü" ve "Kara Toprak" düzenlemeleri en çok bilinenleridir. Bunlardan başka "Efem", "Üsküdar" (Katibim) ve "Batum" düzenlemelerine de albümlerinde yer vermiştir.

Yöndem (1998), Türkiye'deki mesleki müzik yüksek öğretim kurumlarında klasik gitara uyarlanmış türkü kaynaklı eğitim müziklerinin öğretiminde ve seslendiriminde karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri isimli doktora tezinde; gitar öğretmenlerinden,

gitar öğrencilerinden ve gitar eğitim müzikerlerinden birer örneklem grubu oluşturmuş ve durum tespiti amacıyla 20 gitar eğitimcisine anket, 36 gitar öğrencisine performans testi uygulamış ve gitara uyarlanmış Türk Halk Müziği kaynaklı 91 eğitim müziğinin analizini yapmıştır. Elde ettiği bulgularla bu müziklerin öğretiminde ve seslendirilmesinde ortaya çıkan sorunlara çözüm önerileri getirmiştir.

Ülkemizin geleneksel müzik kaynakları çok zengindir. Eserin oluşum sürecinde her biri için uygun olduğu düşünülen bir saz vardır. Geleneksel müziklerimizden hiçbiri gitar için ya da gitar ile bestelenmemiştir. Buna rağmen incelendiğinde, bu geniş eser zenginliği içerisinde birçoğunun gitar ile icrasının mümkün olduğu görülebilir. Bu durumda çağların süzgecinden geçen geleneksel müziklerimiz, tümüyle olmasa da gitar repertuarı için zengin kaynak oluşturabilir (Kanneci, 2001, s. 37).

Daşer (2007), klasik gitar eğitiminde makamsal Türk halk ezgilerinin kullanımı adlı yüksek lisans tezinde ülkemizdeki üniversitelerin eğitim fakültelerinde gitar eğitiminde Türk halk ezgilerinin kullanım durumunu, gitar öğretim elemanlarının bu konudaki görüş ve tutumlarını araştırmıştır. Ayrıca araştırmacı tarafından 12 türkü düzenlemesi yapılmış ve çalışmaya eklenmiştir.

Ülkemizde gitar için, bu zengin halk müziği kaynağından beslenen pek çok düzenleme ve eser yazılmıştır. Türk Halk Müziğini gitar için düzenlemiş sanatçılar arasında Bekir Küçükay, Carlo Domeniconi, Ricardo Moyano, Ertuğrul Bayraktar, Ertuğ Korkmaz, Turgay Erdener, İstemihan Taviloğlu, Ahmet Kanneci, Cem Duruöz, Hasan Cihat Örtter, Mutlu Torun, Melih Güzel, Çağdaş Üstüntaş, Serkan Yılmaz, Mehmet Özkanoglu, Safa Yeprem, Okay Özdağ Kevin Seddiki ve Tolgahan Çoğulu ilk akla gelen isimlerdir.

Tolgahan Çoğulu, tasarladığı mikrotonal gitarla, türkülerin gitar için düzenlenmesi ve icrasına başka bir boyut kazandırmıştır. 2008’de tasarladığı ve 2009’da Ekrem Özkarpat tarafından yapılmış olan “Ayarlanabilir Mikrotonal Gitar” ile çeşitli ülkelerde yapılan pek çok festivalde ve üniversitede seminer ve konserler vermiştir. Mikrotonal gitarda, klavyede bulunan kanallar sayesinde bütün perdeler hareket ettirilebilmektedir ve klavyeye istenildiği kadar perde eklenip çıkarılabilir. Çoğulu bu gitarla makamsal müzikleri, çağdaş mikrotonal müzikleri ve eşit tampereman sistem dışındaki akort sistemlerini çalabilmeyi amaçlamıştır. ‘Bağlama Tekniklerinin Klasik Gitar İcrasına Uyarlanması’ isimli doktora tezi, 2011 yılında Almanya’da VDM Publishing tarafından yayımlanmıştır. Çoğulu, ayrıca her yıl düzenlediği, geleneksel müzik düzenlemelerinin yer aldığı uluslararası mikrotonal gitar yarışmasıyla yeni düzenlemeler yapılmasını da teşvik etmektedir.

Uludağ (2012), gitar eğitiminde Türk müziği içerikli akor ve kadans kurulumlarına yönelik farklı akortlarda konumlandırmalar ve etkililik düzeyleri isimli doktora tezinde; Türk müziği içerikli akor ve kadans kurgularının, klasik ve farklı akort sistemleri ile çalışmanın gitar çalma becerilerinin geliştirilmesindeki etkisini araştırmıştır.

Özdek (2013), gitar eğitiminde makamsal nitelikli eserlerin seslendirilmesine yönelik hazırlanan alıştırmaların performans etkisi isimli doktora tezinde; mevcut durumun betimlenmesi amacıyla eğitim fakültelerinde ve güzel sanatlar fakültelerinde görev yapan gitar öğretim elemanlarına 10 soruluk bir görüşme formu uygulamış ve sonuçlarını değerlendirmiştir. Araştırmanın deney safhasında Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümü gitar öğrencilerine, makamsal nitelikli eserlerin seslendirilmesine yönelik alıştırmalar verilmiş ve bu alıştırmaların etkileri sınanmıştır. Araştırma sonucunda, gitar eğitiminde kullanılan makamsal karakterdeki eserlerin makamsal yapısına dönük hazırlayıcı çalışmaların yetersiz olduğu anlaşılmış; deney aşamasında öğrencilere uygulanan alıştırmalarınsa olumlu etkileri olduğu görülmüştür.

Aykar (2014), Suzuki yönteminin Türk halk ezgileri kullanılarak başlangıç gitar eğitimine uygulanabilirliği isimli yüksek lisans tezinde Suzuki yöntemi temel alınarak Türk halk ezgilerinden oluşturulmuş repertuar, 5-12 yaş arası 6 gitar öğrencisine 16 haftalık bir süreçte uygulanmış; elde edilen bulgularda tüm hedef davranışlara ulaşıldığı görülmüştür.

Tabak (2016), klasik gitar öğretiminin makamsal içerikli etüt ve eserlerle uygulanabilirliği isimli doktora tezinde; gitar öğretiminin makamsal eser ve etütlerle mümkün olup olmadığını araştırmıştır. Araştırmada Hüseyini, Hicaz, Kürdi, Nihavent ve Rast makamlarında yazılmış olan birer etüt ve eser, müzik öğretmenliği programında okuyan 7 gitar öğrencisine, 11 haftalık bir süreç içerisinde, teorik derslerle birlikte uygulanmış ve hem teorik hem de performans bakımından olumlu sonuçlara ulaşılmıştır.

2017 yılında yapılmış bir başka çalışma ise Okay Özdağ'ın Türkiye'nin 81 ilinden o yöreye ait bir halk ezgisinin klasik gitara çoksesli olarak düzenlenmesi isimli sanatta yeterlilik tez çalışmasıdır. Tezin isminden de anlaşılabilceği gibi Özdağ, 81 türküyü klasik gitar için çok sesli olarak düzenlemiştir. Notaları henüz yayımlanmamış olmakla birlikte bu düzenlemelerin, Türk Halk Müziği kaynaklı gitar eğitim literatürüne de önemli katkısı olacağı düşünülmektedir.

Han tarafından 2019 yılında yapılan Türk Halk Müziği ezgilerinin caz armonisi ve stilleri bağlamında klasik gitarda kullanılabilmesine yönelik bir model önerisi başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında, klasik gitar eğitimi veren 3 öğretim elemanının görüşü ile belirlenen Türk Halk Müziği eserleri, yine caz armonisi ve düzenleme bilgisine sahip 3 öğretim üyesinin görüşü doğrultusunda düzenlenmiştir. Araştırma sonucunda, 3 Türk Halk Müziği düzenlemesine ait klasik gitar çalımında alışılmadık bir armonik yapı ve stil olarak farklı icrayı ortaya çıkaran repertuar modeli oluşturulmuştur.

Pala (2020) tarafından yapılan, klasik gitar için 6 makamsal ezginin model bir çok seslendirme çalışması başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında, iki türlü çok seslendirme sistemi ile oluşturulan 6 makamsal ezgiye ilişkin olarak tasarlanan model bir çok seslendirme çalışması ile klasik gitar repertuarına icrasının da yapılabileceği bir kaynak kazandırmak amaçlanmıştır.

Kasap (2021) tarafından mikro tonal sisteme sahip klasik gitarda makamsal müziğe ilişkin çok seslendirme yaklaşımlarını ortaya çıkarmak amacıyla hazırlanan mikrotonal gitarda makamsal müziğin çok seslendirilmesine ilişkin yaklaşımlar başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında, 2016 yılı itibariyle düzenlenmekte olan “Uluslararası Mikro tonal Gitar Yarışması” için eser uyarlamalarından seçilen düzenlemeler incelenmiş olup, bu doğrultuda elde edilen veriler kapsamında mikro tonal gitarda bilinen çok seslendirme yöntemlerinin kullanıldığı, ayrıca mikro tonal aralıkların çok seslendirme yaklaşımlarında önemli olduğu tespit edilmiştir.

2. Türk Halk Müziği Düzenlemelerinin Gitar Eğitiminde Kullanımı

Türkiye’de klasik gitarın mesleki müzik eğitimine girmesi ile geleneksel anlayışla beraber geleneksel eserler ve düzenlemeler de ivme kazanmıştır. Bununla birlikte, makamsal içerikli eserlerin ya da düzenlemelerin klasik gitar eğitiminde ne derece kullanıldığı belirsizliğini korumaktadır (Tabak, 2016, s. 34).

Yükseköğretim kurumlarındaki nispeten bireysel olarak kabul edilebilecek yaklaşımlar dışında ülkemizde lisans düzeyinde gitar eğitimi veren kurumlarda yerli eserlerin kullanıldığından bahsetmek oldukça zor. Bazı fakültelerin giriş sınavlarında yerli eserlerin de seslendirilebileceğinin adaylara duyurulduğuna rastlıyoruz. Bunun gibi bir başka örnek de ülkemizde son zamanlarda düzenlenen gitar yarışmalarında zorunlu eser olarak yerli kompozisyonların çaldırılmasıdır ve olumlu olarak addedebileceğimiz bir gelişmedir. Ancak bunun yeterli olduğunu söylemek oldukça güç. Kanımca hem ülkedeki gitarist-bestecileri motive etmek hem de yeni jenerasyonların bu bestecileri tanınmalarına katkıda bulunmak adına özellikle gitar lisans programlarının içinde, Türk Gitar Müziği repertuarının yorumlanması ve belli teknik destek dersleri ile birlikte (Armoni – Müzik Formları - Transcription vs..) ‘Gitar Müziği Üretme – Besteleme – Düzenleme’ konusunda yeni dersler konulmalıdır (Yeprem, 2007, s. 9).

Klasik gitar, tarihi gelişimi süresince her dönem halk müziğinden etkilenmiştir. Gitarist ve besteciler kendi ulusal müziklerini evrensel müzik boyutlarına ulaştırmak için fazla çaba göstermişlerdir. Bu arayışlar sonucunda da İspanyol, Latin ve İtalyan gitar stili gibi kendi ulusal müziklerine özgü çeşitli stiller geliştirmişlerdir (Yalçın, 2004, s. 12).

Her ne kadar ülkemizde son otuz yılda klasik gitar sistematik bir öğretime girdiyse de batı müziği kaynaklı öğretim devam etmektedir. Bununla birlikte son yirmi yılda makamsal yapıda da bir öğretimin olabileceği tartışma konusu olmuştur. Literatür taraması doğrultusunda, mevcut klasik gitar eğitiminde Türk Müziği içerikli etüt ve eserlerin az ve yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple klasik gitar eğitimi, batı müziği kaynaklı olarak devam etmektedir (Tabak, 2016, s. 1).

Yöntem

Bu araştırma var olan durumu saptamaya yönelik betimsel bir çalışmadır. Aynı zamanda model olarak genel tarama modelinde olup; tür olarak “keşfedici” bir çalışmadır. Araştırmanın evrenini, Türkiye’deki üniversitelere bağlı eğitim fakültelerinin güzel sanatlar eğitimi bölümü müzik eğitimi anabilim dallarında görev yapmakta olan klasik gitar eğitimcileri oluşturmaktadır. Örneklemini ise, ankete yanıt veren 22 öğretim elemanı oluşturmaktadır. Tüm öğretim elemanlarına ilişkin demografik bilgiler tablo biçimde sırasıyla sunulmuştur.

Tablo 1.

Öğretim Elemanları Kurum Bilgileri

Üniversite Adı	Katılımcı	Üniversite Adı	Katılımcı
1-Gazi Üniversitesi	1	11-Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	1
2-Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	2	12-Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi	1
3-Dokuz Eylül Üniversitesi	1	13-Marmara Üniversitesi	1
4-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	1	14-Uludağ Üniversitesi	1
5-Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	1	15-Necmettin Erbakan Üniversitesi	1
6-Giresun Üniversitesi	1	16-Adnan Menderes Üniversitesi	1
7-Harran Üniversitesi	2	17-Aksaray Üniversitesi	1
8-Trakya Üniversitesi	1	18-İnönü Üniversitesi	1
9-Gaziosmanpaşa Üniversitesi	1	19-Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	1
10-Kastamonu Üniversitesi	1	20-Atatürk Üniversitesi	1

Tablo 1’de araştırmaya katılım sağlayan öğretim elemanlarının kurum bilgileri yer almaktadır. Ankete, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi ve Harran Üniversitesi’nden 2’şer öğretim elemanı olmak üzere toplamda 20 üniversiteden birer öğretim elemanı katılmıştır.

Tablo 2.

Öğretim Elemanları Unvan Dağılımları

Unvan	Katılımcı
Prof. Dr.	1
Doç. Dr.	6
Dr. Öğr. Üyesi	8
Dr. Arş. Gör.	1
Öğr. Gör.	5

Ücretli Öğr. Elemanı	1
Toplam	22

Tablo 2’de araştırmaya katılım sağlayan öğretim elemanlarının unvan dağılımları yer almaktadır. Ankete, katılan öğretim elemanı toplamının çoğunluğu öğretim üyesi kadrosundan oluşmaktadır.

Tablo 3.

Öğretim Elemanları Mesleki Deneyim Dağılımları

Mesleki Deneyim	Katılımcı
1 yıldan az	1
1-3 yıl	2
4-6 yıl	1
7-9 yıl	3
10 yıl ve üzeri	15
Toplam	22

Tablo 3’te araştırmaya katılım sağlayan öğretim elemanlarının mesleki deneyim sürelerine ilişkin tablo yer almaktadır. Ankete, katılan öğretim elemanlarının çoğunluğu (15) 10 yıl ve üzeri mesleki deneyim süresine sahiptir. En az mesleki deneyime sahip öğretim elemanı sayısı 1 kişidir.

Tablo 4.

Öğretim Elemanlarının Ders Verdikleri Sınıflara İlişkin Dağılımları

Ders Verilen Sınıflar	Katılımcı
Lisans1	21
Lisans2	21
Lisans3	21
Lisans4	19
Yüksek lisans	7
Doktora	5
Toplam	22

Tablo 4’te araştırmaya katılım sağlayan toplam 22 öğretim elemanının ders verdikleri her sınıf düzeyine ilişkin verdikleri yanıtlardan oluşan tablo yer almaktadır. Ankete, katılan toplam 22 öğretim elemanının çoğunluğu lisans düzeyinde 1, 2, 3 (21) ve dördüncü (19) sınıflara ders vermektedir. Bunun yanında lisansüstü eğitim düzeyinde ders veren öğretim üyesi sayısı ise 12 kişiden oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada verilerin bir kısmı literatür tarama ile toplanmış olup, diğer kısmı için araştırmacı tarafından öğretim elemanlarının görüşlerini almaya yönelik oluşturulan üç

kısımlı anket uygulanmıştır. Anketin birinci ve ikinci kısmı için oluşturulan sorular, klasik gitar alan uzmanlarına internet ortamında gönderilerek, anlaşılabilirlik ve araştırma konusuna uygunluk bakımından değerlendirilmiştir. Anketin üçüncü kısmını oluşturan klasik gitar türkü düzenlemelerinin belirlenmesi aşamasında, çeşitli basılı kaynaklardan, ulaşılabilen kütüphane ve internet veri tabanlarından yararlanılarak toplam 213 adet klasik gitar için yazılmış Türk Halk Müziği düzenlemesine ulaşılmıştır. Alınan dönütler doğrultusunda ankete son şekli verilmiştir. Oluşturulan anket, Türkiye'deki eğitim fakültelerine bağlı müzik eğitimi anabilim dallarında görev yapan 24 klasik gitar eğitimcisine internet ortamında gönderilmiş ve doldurmaları istenmiş, gönüllülük esasına dayanan ankete 22 öğretim elemanı katılarak yanıt vermiştir.

Araştırmacı tarafından oluşturulan ve uygulanan anketin birinci kısmında, demografik bilgiler (kurum bilgisi, mesleki deneyim, eğitim vb.) yer almaktadır. Anketin ikinci kısmında öğretim elemanlarına biri çoktan seçmeli olmak üzere 3'lü likert soru tipi kullanılarak 6 soru yöneltilmiştir. Anketin üçüncü kısmında ise, 213 adet Türk Halk Müziği klasik gitar düzenlemesi; öğretim elemanları tarafından bilinip bilinmediği, öğrenciye çalıştırılıp çalıştırılmadığı ve yine öğretim elemanları tarafından seslendirilip seslendirilmediği şeklinde çoktan seçmeli soru tipi kullanılarak sorgulanmıştır.

Verilerin Analizi

Anketten elde edilen demografik bilgiler (kurum bilgisi, mesleki deneyim, eğitim vb.) *Yöntem* bölümünde tablo olarak verilmiştir. Öğretim elemanlarının görüşlerini yansıtan 3'lü likert tipi sorulardan elde edilen veriler ile klasik gitar Türk Halk Müziği düzenlemelerinin klasik gitar eğitimi müfredatındaki kullanım durumunu tespit etmek için sorulan çoktan seçmeli sorulardan elde edilen veriler, yüzde frekans analizi ile çözümlenerek ve yorumlanarak *Bulgular ve Yorumlar* başlığında tablolar şeklinde sunulmuştur.

Verilerin analizinde ve çözümlenmesinde IBM SPSS Statistics 26 istatistik programı kullanılarak "*Bulgular ve Yorumlar*" bölümünde yer alan sınıflayıcı ölçekler oransal (görelî, relatif) frekans tabloları şeklinde sunulmuştur. Veriler nitel olarak ifade edildiğinden ve öğretim elemanlarının görüşünü bildirdiğinden dolayı frekans sayıları bütünlük sağlaması bakımından "*f*" olarak verilmiştir. Tablo 4, 5, 6, 7, 8, 9 ve 10'da öğretim elemanlarına aynı soruya birden fazla yanıt verecekleri çoklu soru yöneltilmiş olup, tüm sorular için her tablo kendi içinde tek bir tabloya dönüştürülerek, veri çözümlenmesinde Multiple Response (Çoklu Yanıt) frekans analizi yapılmıştır. Dolayısıyla bu tablolarda sunulan "*f*" sayısı ve "yüzde oranları" öğretim elemanlarının görüşlerini / seçimlerini ifade etmektedir.

Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde, öğretim elemanlarının görüşlerinden elde edilen veriler doğrultusunda klasik gitar için yazılmış Türk Halk Müziği düzenlemelerinin, genel olarak klasik gitar

eğitimindeki kullanımına ilişkin bulgulara yer vermiştir.

Tablo 5.

Klasik gitar için yazılmış Türk Halk Müziği düzenlemelerinin müfredat içerisinde kullanımına ilişkin öğretim elemanı görüşleri

Klasik Gitar Türk Halk Müziği Düzenlemelerinin Eğitimde Kullanımına İlişkin Sorular	(Kısmen)		(Kesinlikle)	
	(f)	(%)	(f)	(%)
Genel klasik gitar repertuarının yanı sıra Türk Halk Müziği klasik gitar düzenlemelerinin de ders içerisinde kullanımına ilişkin öğretim elemanı görüşleri	6	27,3	16	72,7
Türk Halk Müziği klasik gitar düzenlemelerine kendi derslerinde kullanıp kullanmadıklarına ilişkin öğretim elemanı görüşleri	15	66,2	7	31,8
Türk Halk Müziği gitar düzenlemelerinin gitar derslerinde kullanımının öğrenci motivasyonu üzerinde olumlu etkisi olup olmadığına ilişkin öğretim elemanı görüşleri	8	36,4	14	63,6
Klasik gitar öğretim elemanlarının Türk Halk Müziği düzenlemelerinin ulusal bir klasik gitar repertuarı oluşumuna katkısı bakımından görüşleri	7	31,8	15	66,2
Türk Halk Müziği klasik gitar düzenlemelerinin müfredat ders içeriğinde kaynak olarak kullanılmasına ilişkin öğretim elemanı görüşleri	7	31,8	15	66,2
Toplam	22	100	22	100

Tablo 5’de öğretim elemanlarının çoğunluğu, genel klasik gitar repertuarının yanı sıra Türk Halk Müziği klasik gitar düzenlemelerinin de kullanılmasının gerekliliği (%72,7), Türk Halk Müziği gitar düzenlemelerinin gitar derslerinde kullanımının öğrenci motivasyonu üzerindeki etkisi (%63,6), Türk Halk Müziği düzenlemelerinin ulusal bir klasik gitar repertuarı oluşumuna katkısı (%66,2) ve Türk Halk Müziği klasik gitar düzenlemelerinin müfredat ders içeriğinde kaynak olarak kullanılmasının gerekliliği (%66,2) konusunda olumlu yönde görüş bildirmiştir. Öğretim elemanlarının çoğunluğu, kendi derslerinde Türk Halk Müziği klasik gitar düzenlemelerine kısmen yer verdiklerini ifade etmişlerdir (%66,2).

Tablo 6.

Kullanılan Türk Halk Müziği klasik gitar düzenlemelerinin hangi kriterler / beğeniler doğrultusunda seçildiğine ilişkin öğretim elemanı görüşleri

Seçim Kriterleri	(f)	(%)
Müzikal beğenilerime uygun olması	19	86,4
İçerdiği teknik ve/veya müzikal zorluklar bakımından geliştirici olması	16	72,7
Öğrencinin seslendirmeye istekli olması	16	72,7
Basılmış olması	14	63,6
Akademisyenler/sanatçılar tarafından konserlerde seslendirilmiş olması	7	31,8
Düzenleyenin bilinen bir sanatçı/akademisyen olması	4	18,2
Albümde yer alması	2	9,1
Armonik yönden Türk müziği karakteri ile uyumlu olması	1	4,5
Öğrencilerin seviyesine uygun olması	1	4,5
Toplam	22	100,0

Tablo 6'da derslerde kullanılan Türk Halk Müziği klasik gitar düzenlemelerinin hangi kriterler / beğeniler doğrultusunda seçildiğine ilişkin olarak yanıt veren öğretim elemanlarının yarısından fazlası başta müzikal beğeniye uygun olması (%86,4) olmak üzere, içerdiği teknik ve / veya müzikal zorluklar bakımından geliştirici olması (%72,7), öğrencinin seslendirmeye istekli olması (%72,7) ve basılmış olması (63,6) yönünde görüş bildirmiştir. Diğer %31,8'i akademisyenler / sanatçılar tarafından konserlerde seslendirilmiş olması, %18,2'si düzenleyenin bilinen bir sanatçı / akademisyen olması, %9,1'i albümde yer alması yönünde fikir beyan etmiştir. Tüm bunlara ek olarak iki öğretim elemanından biri armonik yönden Türk Müziği karakteri ile uyumlu olması diğeri ise öğrencilerin seviyesine uygun olması gerektiğini düşünmektedir.

Tablo 7.

Öğretim elemanları tarafından en yaygın bilinen Türk Halk Müziği klasik gitar düzenlemelerinin frekans ve yüzde dağılımı

Düzenleme Adı	Düzenleyen	(f)	(%)
1- Kara Toprak	Ricardo Moyano	22	100,0
2- Avcı	Bekir Küçükay	21	95,5
3- Yemen Türküsü	Bekir Küçükay	19	86,4
4- Aygız	Ahmet Kanneçi	18	81,8
5- Ham Meyva	Ertuğrul Bayraktar	18	81,8
6- Odam Kireçtir	Ertuğrul Bayraktar	18	81,8
7- Uzun İnce Bir Yoldayım varyasyonları	Carlo Domeniconi	18	81,8
8- Yemen Türküsü	Ricardo Moyano	18	81,8
9- AllıTurnam	Ertuğ Korkmaz	17	77,3

10- Süpürgesi Yoncadan	Ertuğrul Bayraktar	17	77,3
11- Ali Paşa Ağıtı	Carlo Domeniconi	15	68,2
12- AllıTurnam	Çağdaş Üstüntaş	15	68,2
13- Ankara Zeybeği	Melih Güzel	15	68,2
14- Askaroz Deresi	Melih Güzel	15	68,2
15- Hey Onbeşli	Tolgahan Çoğulu	15	68,2
16- Kâtibim	Ziya Aydınant	15	68,2
17- Kaytağı	Mehmet Özkanoglu	15	68,2
18- Naz Barı	Ertuğrul Bayraktar	15	68,2
19- Altın Yüzük	M.Safa Yeprem	14	63,6
20- Bizim Eller	Carlo Domeniconi	14	63,6
21- Bülbülüm	Ertuğ Korkmaz	14	63,6
22- Dostum	Carlo Domeniconi	14	63,6
23- Halay	Ertuğrul Bayraktar	14	63,6
24- Havada Bulut Yok	Carlo Domeniconi	14	63,6
25- Ilgaz	Ziya Aydınant	14	63,6
26- Madımak	Ertuğrul Bayraktar	14	63,6
27- Deniz Üstü Köpürür	Carlo Domeniconi	13	59,1
28- Dost Çevirmiş Yüzünü Benden	Çağdaş Üstüntaş	13	59,1
29- Hışhışı Hançer	Carlo Domeniconi	13	59,1
30- Hora	Ahmet Kanneçi	13	59,1
31- Ilgaz	Carlo Domeniconi	13	59,1
32- İndim Yarın Bahçesine	Çağdaş Üstüntaş	13	59,1
33- Laçın	Turgay Erdener	13	59,1
34- Odam Kireçtir Benim	Carlo Domeniconi	13	59,1
35- AllıTurnam	Hasan Cihat Örtter	12	54,5
36- Aman Aman Fındığım	Carlo Domeniconi	12	54,5
37- Çamdan Sakız Akıyor	Melih Güzel	12	54,5
38- Dere Geliyor Dere	Carlo Domeniconi	12	54,5
39- Haydar Haydar	Cem Duruöz	12	54,5
40- Hekimoğlu	Carlo Domeniconi	12	54,5
Toplam		22	100

Tablo 7’de çoğunluğu oluşturan 12 ve üzeri öğretim elemanının görüşüne ait bulgular yer almaktadır. Bu doğrultuda tablo, öğretim elemanları görüşlerine ilişkin olarak en yaygın bilindiği kabul edilen toplam 40 adet Türk Halk Müziği klasik gitar düzenlemesinden oluşmaktadır. Tablo 7’ye göre öğretim elemanlarının tümü (22) tarafından en yaygın bilinen tek düzenleme, Ricardo Monayo’ya ait olan “Kara Toprak” düzenlemesidir. İkinci olarak en yaygın bilinen (21) düzenleme, Bekir Küçükay’a ait “Avcı” düzenlemesidir. Öğretim elemanları tarafından yaygın olarak bilinen düzenleme sayısı %50 ile %70 aralığında 30 adet, %70 üzerinde ise 10 adettir.

Tablo 8.

Öğretim elemanları tarafından en yaygın olarak çalınan ve aynı zamanda öğrencilerine çalıştırılan Türk Halk Müziği klasik gitar düzenlemelerinin frekans ve yüzde dağılımı

No	Düzenleme Adı	Düzenleyen	(f)	(%)
1	Kara Toprak	Ricardo Moyano	10	45,5
2	Avcı	Bekir Küçükay	10	45,5
3	Yemen Türküsü	Bekir Küçükay	10	45,5
4	Aygız	Ahmet Kanneci	10	45,5
5	Ham Meyva	Ertuğrul Bayraktar	9	40,9
6	Odam Kireçtir	Ertuğrul Bayraktar	9	40,9
7	Uzun İnce Bir Yoldayım varyasyonları	Carlo Domeniconi	8	36,4
8	Yemen Türküsü	Ricardo Moyano	7	31,8
9	Allı Turnam	Ertuğ Korkmaz	6	27,3
10	Süpürgesi Yoncadan	Ertuğrul Bayraktar	6	27,3
11	Ali Paşa Ağıtı	Carlo Domeniconi	5	22,7
12	Allı Turnam	Çağdaş Üstüntaş	5	22,7
13	Ankara Zeybeği	Melih Güzel	5	22,7
14	Askaroz Deresi	Melih Güzel	4	18,2
15	Hey Onbeşli	Tolgahan Çoğulu	4	18,2
16	Kâtibim	Ziya Aydınant	4	18,2
17	Kaytağı	Mehmet Özkanoğlu	4	18,2
18	Naz Barı	Ertuğrul Bayraktar	4	18,2
19	Altın Yüzük	M.Safa Yeprem	3	13,6
20	Bizim Eller	Carlo Domeniconi	3	13,6
21	Bülbülüm	Ertuğ Korkmaz	3	13,6
22	Dostum	Carlo Domeniconi	3	13,6
23	Halay	Ertuğrul Bayraktar	3	13,6
24	Havada Bulut Yok	Carlo Domeniconi	3	13,6
25	İlgaz	Ziya Aydınant	3	13,6
26	Madımak	Ertuğrul Bayraktar	3	13,6
27	Deniz Üstü Köpürür	Carlo Domeniconi	3	13,6
28	Dost Çevirmiş Yüzünü Benden	Çağdaş Üstüntaş	3	13,6
29	Hışhışı Hançer	Carlo Domeniconi	3	13,6
30	Hora	Ahmet Kanneci	3	13,6
31	İlgaz	Carlo Domeniconi	3	13,6
32	İndim Yarın Bahçesine	Çağdaş Üstüntaş	3	13,6
33	Laçın	Turgay Erdener	3	13,6
34	Odam Kireçtir Benim	Carlo Domeniconi	2	9,1
35	Allı Turnam	Hasan Cihat Örtter	2	9,1
36	Aman Aman Fındığım	Carlo Domeniconi	2	9,1
37	Çamdan Sakız Akıyor	Melih Güzel	2	9,1

38	Dere Geliyor Dere	Carlo Domeniconi	2	9,1
39	Haydar Haydar	Cem Duruöz	2	9,1
40	Hekimoğlu	Carlo Domeniconi	2	9,1
Toplam			22	100

Tablo 8'de en az 2 öğretim elemanın kendisinin çalıştığı / seslendirdiği ve aynı zamanda öğrencisine / öğrencilerine de çalıştırdığı toplam 40 adet Türk Halk Müziği klasik gitar düzenlemesi yer almaktadır. Tabloya göre her türkü düzenlemesi için kendisi çalışıp / seslendirip öğrencilerine de çalıştıran öğretim elemanı sayısı %50'nin altındadır. Tablo 8'de öğretim elemanlarının çalıştığı / seslendirdiği ve aynı zamanda öğrencilere çalıştırmayı en çok tercih ettiği türkü düzenlemelerinin %40 üzerinde 6 adet, %20 ile %40 aralığında 7 adet, %20 altında ise 27 adet olduğu bulgusu elde edilmiştir.

Tablo 9

Öğretim elemanlarının en yaygın olarak çalıştıkları ve seslendirdikleri Türk Halk Müziği klasik gitar düzenlemelerinin frekans ve yüzde dağılımı

No	Düzenleme Adı	Düzenleyen	(f)	(%)
1	Kara Toprak	Ricardo Moyano	5	22,7
2	Avcı	Bekir Küçükay	5	22,7
3	Yemen Türküsü	Bekir Küçükay	5	22,7
4	Aygız	Ahmet Kanneçi	4	18,2
5	Ham Meyva	Ertuğrul Bayraktar	3	13,6
6	Odam Kireçtir	Ertuğrul Bayraktar	3	13,6
7	Uzun İnce Bir Yoldayım varyasyonları	Carlo Domeniconi	3	13,6
8	Yemen Türküsü	Ricardo Moyano	2	9,1
9	Allı Turnam	Ertuğ Korkmaz	2	9,1
10	Süpürgesi Yoncadan	Ertuğrul Bayraktar	2	9,1
11	Ali Paşa Ağıtı	Carlo Domeniconi	2	9,1
12	Allı Turnam	ÇağdaşÜstüntaş	2	9,1
13	Ankara Zeybeği	Melih Güzel	2	9,1
14	Askaroz Deresi	Melih Güzel	2	9,1
15	Hey Onbeşli	Tolgahan Çoğulu	2	9,1
16	Kâtibim	Ziya Aydınant	2	9,1
Toplam			22	100

Tablo 9'da en az 2 öğretim elemanı olmak üzere sadece kendisinin çalıştığı / seslendirdiği en yaygın kullanılan toplam 16 adet Türk Halk Müziği klasik gitar düzenlemesi yer almaktadır. Tabloda yer alan türkü düzenlemeleri için "kendim çalıştım / seslendirdim" ifadesine katılan öğretim elemanı sayısı toplam öğretim elemanı sayısının üçte birinden azdır. En çok tercih edilen türkü düzenlemesinin %20 üzerinde toplamda 3 adet, %10 ile %20 arasında 4 adet, %20 altında ise 9 adet olduğu görülmüştür.

Tablo 10.

Öğretim elemanlarının en yaygın olarak öğrencilerine çalıştırdıkları Türk Halk Müziği klasik gitar düzenlemelerinin frekans ve yüzde dağılımı

No	Düzenleme Adı	Düzenleyen	(f)	(%)
1	Kara Toprak	Ricardo Moyano	4	18,2
2	Avcı	Bekir Küçükay	3	13,6
3	Yemen Türküsü	Bekir Küçükay	3	13,6
4	Aygız	Ahmet Kanneci	3	13,6
5	Ham Meyva	Ertuğrul Bayraktar	3	13,6
6	Odam Kireçtir	Ertuğrul Bayraktar	3	13,6
7	Uzun İnce Bir Yoldayım varyasyonları	Carlo Domeniconi	2	9,1
8	Yemen Türküsü	Ricardo Moyano	2	9,1
9	Allı Turnam	Ertuğ Korkmaz	2	9,1
10	Süpürgesi Yoncadan	Ertuğrul Bayraktar	2	9,1
11	Ali Paşa Ağıtı	Carlo Domeniconi	2	9,1
12	Allı Turnam	Çağdaş Üstüntaş	2	9,1
13	Ankara Zeybeği	Melih Güzel	2	9,1
14	Askaroz Deresi	Melih Güzel	2	9,1
15	Hey Onbeşli	Tolgahan Çoğulu	2	9,1
16	Kâtibim	Ziya Aydıntan	2	9,1
17	Kaytağı	Mehmet Özkanoglu	2	9,1
18	Naz Barı	Ertuğrul Bayraktar	2	9,1
19	Altın Yüzük	M.Safa Yeprem	2	9,1
Toplam			22	100

Tablo 10'da en az 2 öğretim elemanı olmak üzere sadece öğrencilere çalıştırılan en yaygın toplam 19 adet Türk Halk Müziği klasik gitar düzenlemesi yer almaktadır. Tablodaki verilere göre öğrencilere çalıştırmak için en çok tercih edilen türkü düzenlemelerinin tümü toplam öğretim elemanı sayısına oranla %20 altındadır. Tabloya göre öğrencilere en çok çalıştırılan türkü düzenlemesi Ricardo Monayo'ya ait olan "Kara Toprak" düzenlemesidir.

Sonuç

Klasik gitar için yazılmış Türk Halk Müziği düzenlemelerinin müfredat içerisinde kullanımına ilişkin öğretim elemanları görüşlerinden elde edilen bulgular doğrultusunda; genel repertuarın yanı sıra klasik gitar için yazılmış Türk Halk Müziği düzenlemelerinin de derslerde kullanılmasının kesinlikle gerekli olduğu, müfredat ders içeriğinde yer alacak türkü düzenlemelerinin, yenilerinin yapılmasını teşvik edeceği ve ulusal bir gitar repertuarının oluşumuna katkı sağlayacağı, ayrıca düzenlemelerin gitar derslerinde kullanımının öğrenci motivasyonu üzerinde olumlu etki bırakacağı sonucuna varılmıştır. Bu sonuca destek olarak Güzel (2003), kullanılan çeşitli gitar tekniklerini ülkemize özgü

müzikal kaynaklar yoluyla öğretmeyi ve eğitmeyi amaç edinerek bu tekniklere yönelik etüt, alıştırma ve düzenlemeler yazmış ve öğrenciler üzerinde uygulamasını yapmıştır. Bu çerçevede yapılan eğitimin, öğrenci için daha zevkli, etkili ve çabuk olduğu sonucuna varmıştır. Bu yolla ülkemize özgü bir gitar ekolü oluşturup evrensel boyutlara da taşınmasına katkı sağlamak istemiştir. Çoğulu (2011), klasik gitar için yazılmış olan besteleri ve türkü düzenlemelerini bağlama çalım teknikleri bakımından ele almıştır. Bu doğrultuda çalışmasında bazı beste ve düzenleme örneklerine yer vermiş, bu örneklerde iki enstrümanı çalım teknikleri bakımından karşılaştırmıştır. İncelemiş olduğu bağlama çalım tekniklerinin klasik gitar türkü düzenlemelerinde ve bestelerinde kullanılmasının, gerek klasik gitara yeni eserler kazandırabileceği gerekse çağdaş klasik gitar repertuarına katkı sağlayabileceği önerilerinde bulunmuştur. Öncel (2021) tarafından yapılan çalışmada, aynı görüşe benzer olarak uzman görüşlerinden elde edilen sonuçlar doğrultusunda ulusal müzikleri seslendirmenin öğrenci motivasyonu üzerinde olumlu etki bıraktığı, genel yargı olarak ulusal müziklerin klasik gitar eğitiminde bir ihtiyaç olduğu sonucuna varılmıştır. Doğru (2022) tarafından yapılan araştırma sonucunda; Güzel Sanatlar Lisesi öğretmenlerinin geleneksel materyal sayısını yetersiz buldukları, müfredat içerisinde öğrenci seviyesine uygun olarak hazırlanmış Türk halk ezgilerinden oluşan bir materyal olması gerektiği görüşünde oldukları tespit edilmiş, öğrencilerin Türk müziğine karşı ilgileri ve klasik gitar ders motivasyonlarına ilişkin olumlu davranışsal özellikler gösterdikleri gözlemlenmiştir.

Öğretim elemanlarının çoğunluğu, derslerinde kullandıkları klasik gitar Türk Halk Müziği düzenlemelerini seçerken; müzikal beğenilerine uygun olması başta olmak üzere içerdiği teknik ve/veya müzikal zorluklarla geliştirici olması, öğrencinin seslendirmeye istekli olması ve basılı kaynak olması kriterlerini göz önünde bulundurarak tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Bunun dışında öğretim elemanlarının en az üçte biri, akademisyenler / sanatçılar tarafından konserlerde seslendirilmiş olmasını da tercih gerekçesi olarak bildirmiştir.

Klasik gitar için yazılmış Türk Halk Müziği düzenlemeleri tablosuna ilişkin olarak öğretim elemanlarının çoğunluğu tarafından en yaygın olarak bilindiği kabul edilen türkü düzenlemeleri, araştırmada yer alan toplam 213 türkü düzenlemesi arasında az sayıdadır. Birçok klasik gitar Türk Halk Müziği düzenlemesi adının öğretim elemanları tarafından çoğunlukla bilinmediği tespit edilmiştir. Tablo 7’de, klasik gitar öğretim elemanları tarafından en yaygın bilindiği kabul edilen 40 adet türkü düzenlemesi, yüzdelik oranına göre büyükten küçüğe doğru sıralanmış olup, tüm öğretim elemanları tarafından en yaygın bilinen türkü düzenlemesinin Ricardo Monayo’ya ait olan “Kara Toprak” düzenlemesi olduğu sonucuna varılmıştır. Bu duruma en yakın olarak listenin ikinci satırında, 21 öğretim elemanının biliyorum olarak işaretlediği Bekir Küçükay’a ait Avcı düzenlemesi yer almaktadır. Tabloya göre en yaygın bilindiği tespit edilen 40 adet türkü düzenlemesi içerisinde Carlo Domeniconi’ye ait düzenleme sayısının 12 adet olarak Türk bestecilerin önüne geçmesi göze çarpmaktadır. En yaygın bilinen türkü düzenlemelerinde ikinci sırada en fazla sayıya sahip olan besteci ise 6 adet türkü düzenlemesi ile Türk

besteci Ertuğrul Bayraktar'dır.

Klasik gitar öğretim elemanlarının daha önce çalıştıkları ya da seslendirdikleri ve aynı zamanda derslerinde öğrencilerine de çalıştırdıkları türkü düzenlemelerine ait bulgular Tablo 8'de sunulmuştur. En az 2 öğretim elemanı olmak üzere tüm öğretim elemanlarının görüşleri doğrultusunda oluşturulan tabloda, toplam 40 adet türkü düzenlemesine ulaşılmıştır. Yüzdeler oranı doğrultusunda büyükten küçüğe doğru sıralanan tabloda yer alan türkü düzenlemeleri, Tablo 7'de sunulan türkü düzenlemeleri ve sıralamasıyla aynı şekilde birebir uyum göstermektedir. Bu doğrultuda aynı yüzdeler orana ve katılımcı sayısına sahip olarak oluşturulan listenin başında, Ricardo Monayo'ya ait "Kara Toprak" düzenlemesi, Bekir Küçükay'a ait "Avcı" ile "Yemen Türküsü" düzenlemeleri ve Ahmet Kanneçi'ye ait "Aygız" düzenlemesi yer almaktadır. Bunun dışında, %40 üzerinde orana sahip olarak öğretim elemanları tarafından en çok tercih edilen iki adet düzenleme, Ertuğrul Bayraktar'a ait olan "Ham Meyva" ve "Odam Kireçtir" düzenlemeleridir.

Tablolarda (Tablo 7, 8) sunulan bulgular karşılaştırıldığında, klasik gitar öğretim elemanları tarafından en yaygın olarak bilinen ve öğretim elemanları tarafından çalışma / seslendirme ve aynı zamanda öğrenciye çalıştırma bakımından en çok tercih edilen düzenlemelerin yüzdeler oranı doğrultusunda büyükten küçüğe doğru sıralandığında birbiriyle eşleştiği gözlenmiştir.

Tablo 9 ve Tablo 10' da yine daha önceki tablolarla tutarlı olarak, öğretim elemanlarının sadece kendilerinin çalıştıkları ya da seslendirdikleri ve sadece öğrencilerine çalıştırdıkları türkü düzenlemelerinin büyükten küçüğe doğru yüzdeler oranı sıralamasında aynı sıralama ile eşleştiği görülmüştür.

Klasik gitar türkü düzenlemelerinin müfredat içerisindeki kullanımına yönelik yapılan bu çalışmada, klasik gitar öğretim elemanlarının çoğunluğunun ortak olarak gerek kendi çalışmaları için gerekse derslerinde öğrencilerine çalıştırmak için çoğunlukla aynı türkü düzenlemelerini tercih ettikleri sonucuna varılmıştır. Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının farklı illerde ve kurumlarda çalışıyor olmalarının çalışma sonucuna etkisi olmamıştır. Bu durumun aksine öğretim elemanlarının çoğunluğunun müzikal beğeni doğrultusunda klasik gitar için yazılmış türkü seçiminde ortak görüşe sahip oldukları ortaya çıkmıştır.

Bu araştırmanın sonuçları doğrultusunda ulusal ve geleneksel müziğimizin yaygınlaşması adına, çalışmada oluşturulan klasik gitar Türk Halk Müziği düzenlemeleri listesi kaynak olarak kullanılabilir. İnalöz (2020) tarafından yapılan çalışmada da bu öneriyi destekleyen biçimde geleneksel Türk Halk Müziği ezgilerinin yeni yapılacak araştırmalar sonucunda akademik ve evrensel olarak ileri boyutlara ulaşabileceği, yine İnalöz tarafından klasik gitar için düzenlemesi yapılan türkülerin ise klasik gitar eğitimi müfredatında kaynak olarak kullanılabilmesi önerilmektedir.

Genel literatür taramasında yok denecek kadar az sayıda makale çalışmasına ulaşılmış olup, çalışmaların çoğu lisansüstü tezlerinden oluşmaktadır. Bu sebeple gerek yazılı tezlerden gerekse yeni yapılacak çalışmalardan nitelikli yayınlar

üretilmesi alana katkı sağlayabilir. Araştırmanın sonuçlarına dayanarak, klasik gitar için yazılmış Türk Halk Müziği düzenlemelerinin, özellikle de çalışma sonucunda adının bilinmediği tespit edilen fazla sayıdaki türkü düzenlemesine ilişkin olarak, notalı ve ses CD / DVD' li bir kaynak kitap oluşturulması, klasik gitar eğitimi için faydalı olabilir. Türk müziği kaynaklı düzenleme çalışmalarını arttırmak ve geliştirmek amacıyla yarışmalar ve ustalık sınıflarının olduğu festivaller düzenlenebilir ya da yapılagelen festivaller içerisinde bu tip çalışmaların sayısı arttırılabilir. Bu öneriyi destekleyici olarak Kaya (2014) çalışmasına ilişkin önerilerinde, klasik gitar halk müziği düzenlemelerinin de içinde olduğu etkinliklerin (konser, şenlik vs.) yaygınlaştırılması yönünde öneride bulunmuştur.

Kaynakça | References

Aykar, A. (2014). *Suzuki yönteminin Türk halk ezgileri kullanılarak başlangıç gitar eğitimine uygulanabilirliği* (Tez No. 407543) [Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Çoğulu, T. (2011). *Klasik gitar için yapılmış türkü düzenlemelerinde ve bestelerde bağlama çalım teknikleri*. *Folklor / Edebiyat Dergisi*, 17 (68), 153-165.

Daşer, O. (2007). *Klasik gitar eğitiminde makamsal Türk halk ezgilerinin kullanımı* (Tez No. 207093) [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Doğru, L. (2022). *Güzel Sanatlar Lisesi klasik gitar eğitimine yönelik Türk halk ezgileri kaynaklı materyal öneri ve uygulamaları* (Tez No. 757503) [Doktora tezi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Elmas, Y. (1986). *Müzik tarihinde gitarın biçim evrimi* (Tez No. 367145) [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Erhan, M. (2006). *Uluslararası klasik gitar sanatçısı Ahmet Kanneçi'nin ulusal ve uluslararası çalışmalarının ülkemiz gitar eğitimine katkılarının incelenmesi* (Tez No. 187181) [Yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Güzel, M. (1994). *Türk Müziği ezgi ve dizilerinin gitara uygulanabilirliği* (Tez No. 34090) [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Güzel, M. (2003). *Gitar tekniklerinin ülkemize özgü müzikal kaynaklardan yola çıkılarak öğretilmesi ve geliştirilmesi* (Tez No. 136175) [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Han, A. (2019). *Türk Halk Müziği ezgilerinin caz armonisi ve stilleri bağlamında klasik gitarda kullanılabilmesine yönelik bir model önerisi* (Tez No. 584003) [Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

İnalöz, M. A. (2020). *Erzincan türkülerinin müzikal açıdan analizi ve gitar düzenlemeleri önerisi* (Tez No. 610788) [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Kanneçi, A. (2001). *Gitar için beste yapmış Türk bestecilerinin eğitimi ve yapıtlarının uluslararası gitar repertuarındaki yeri* (Tez No. 108778) [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Kasap, E. (2021). *Mikrotonal gitarda makamsal müziğin çokseslendirilmesine ilişkin yaklaşımlar* (Tez No. 702446) [Yüksek lisans tezi, Ordu Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Kaya, M. (2014). *Klasik gitarın halk müziğinde kullanımının değerlendirilmesi* (Tez No. 370383) [Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Öncel, M. B. (2021). *Klasik gitar eğitiminde ulusal müziklere yer verilmesinin öğretim ilkeleri açısından değerlendirilmesi* (Tez No. 702045) [Yüksek lisans tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Özdağ, O. (2017). *Türkiye'nin 81 ilinden o yöreye ait bir halk ezgisinin klasik gitara çöksesli olarak düzenlenmesi* (Tez No. 465841) [Sanatta Yeterlik tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Özdek, A. (2013). *Gitar eğitiminde makamsal nitelikli eserlerin seslendirilmesine yönelik hazırlanan alıştırma performans etkisi* (Tez No. 354944) [Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Uludağ, A. K. (2012). *Gitar eğitiminde Türk müziği içerikli akor ve kadans kurulumlarına yönelik farklı akortlarda konumlandırmalar ve etkililik düzeyleri* (Tez No. 326657) [Doktora tezi, İnönü Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Pala, İ. (2020). *Klasik gitar için 6 makamsal ezginin model bir çok seslendirme çalışması* (Tez No. 651908) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Okan Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Sala, B. A. (2016). *Carlo Domeniconi'nin Anadolu halk müziği düzenlemelerinin analizi ve incelenmesi* (Tez No. 436980) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Tabak, C. (2016). *Klasik gitar eğitiminin makamsal içerikli etüt ve eserlerle uygulanabilirliği* (Tez No. 436954) [Doktora tezi, İnönü Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Yalçın, G. (2004). *Halk müziğine dayalı gitar öğretimi* (Tez No. 147715) [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Yeprem, S. (2007, Şubat 1). *Türkiye'de gitar müziği çalışmaları* [Sözlü sunum]. Türk gitar müziği çalışmaları konferansı, Ankara, Türkiye.

Yöndem, S. (1998). *Türkiye'deki mesleki müzik yüksek öğretim kurumlarında klasik gitara uyarlanmış türkü kaynaklı eğitim müziklerinin öğretiminde ve seslendiriminde karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri* (Tez No. 76406) [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacılar, verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan etmektedirler.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları : Her iki yazar makaleye eşit derecede katkı sunmuştur.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Seçili Enerji Tüketimlerinin Karbondioksit Emisyonu Üzerindeki Etkisinin ARDL Sınır Testi ile Belirlenmesi

*Determining the Effect of Selected Energy Consumptions on Carbon Dioxide Emissions
by ARDL Limit Test*

Yıldırım DEMİR

Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of
Economics and Administrative Sciences,
Department of
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü,
Van, Türkiye
ydemir@yyu.edu.tr
ORCID 0000-0002-6350-8122 |

Şakir İŞLEYEN

Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of
Economics and Administrative Sciences,
Department of Econometrics,
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü,
Van, Türkiye
sakirisleyen@yyu.edu.tr
ORCID 0000-0002-8186-1990

Kerem ÖZEN

Independent Researcher / Bağımsız Araştırmacı

keremozen5@gmail.com ORCID 0000-0003-2264-2787

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Demir, Y., İşleyen, Ş. and Özen, K. (2023). *Determining the Effect of Selected Energy Consumptions on Carbon Dioxide Emissions by ARDL Limit Test. Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 59, 80 – 107.

Demir, Y., İşleyen, Ş. ve Özen, K. (2023). Seçili Enerji Tüketimlerinin Karbondioksit Emisyonu Üzerindeki Etkisinin ARDL Sınır Testi ile Belirlenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 59, 80 – 107.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 22 February 2023/22 Şubat 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 23 March/23 Mart 2023

Published/Yayın Tarihi: 31 March/31 Mart 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: March/Mart

Issue/Sayı: 59 **Pages/Sayfa:** 80 - 107

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Yıldırım DEMİR- Şakir İŞLEYEN- Kerem ÖZEN).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Seçili Enerji Tüketimlerinin Karbondioksit Emisyonu Üzerindeki Etkisinin ARDL Sınır Testi ile Belirlenmesi

Öz

Hızla artan dünya nüfusu enerji kaynaklarına olan ihtiyacı artırmakta ve bu ihtiyaçlar yenilenemeyen enerji kaynaklarının aşırı kullanımına yol açmaktadır. Bu aşırı kullanımın başta CO₂ emisyonu olmak üzere çevre üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bu bağlamda enerji tüketimi ile CO₂ arasındaki ilişki birçok araştırmada öne çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de kömür, doğalgaz, hidroelektrik ve yenilenebilir enerji tüketimlerinin CO₂ emisyonu üzerindeki etkilerini ARDL Sınır testi ile incelemektir. Çalışmada, 1972-2021 yılları arasındaki veriler kullanılmış ve veriler Dünya Bankasından alınmıştır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi için Toda-Yamamoto testi kullanılmıştır. ARDL testine göre %5 anlamlılık düzeyinde kömür, doğalgaz ve yenilenebilir enerji tüketimlerinin CO₂ emisyonu üzerindeki etkisinin anlamlı ($p < 0.05$) olduğu, ancak hidroelektrik enerji tüketiminin etkisinin anlamlı ($p > 0.05$) olmadığı belirlenmiştir. Ayrıca yenilenebilir enerji tüketiminin CO₂ emisyonunu azalttığı ve diğer üç değişkenin ise emisyonu artırdığı gözlemlenmiştir. Nedensellik testine göre; CO₂ ile doğalgaz ve doğalgaz ile hidroelektrik arasında çift yönlü, kömürden doğalgaza ve hidroelektrikten kömüre ise tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunurken, yenilenebilir enerjinin ise hiçbir değişkenle nedensellik ilişkisi bulunmamıştır. Sonuç olarak, CO₂ emisyonu üzerinde en etkili değişkenin kömür olduğu belirlenmiştir. Böylece kömür enerjisi tüketiminin azaltılması ve bunun yerine yenilenebilir enerji tüketiminin artırılması CO₂ emisyonlarını önemli ölçüde azaltacağından yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı temiz bir çevre için büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler:

ARDL, iklim değişikliği, karbondioksit emisyonları, Toda-Yamamoto.

Determining the Effect of Selected Energy Consumptions on Carbon Dioxide Emissions by ARDL Limit Test

Abstract

The rapidly increasing world population increases the need for energy resources and these needs lead to excessive use of non-renewable energy resources. This excessive use has negative effects on the environment, especially on CO₂ emission. In this context, the relationship between energy consumption and CO₂ is prominent in many studies. The aim of this study is to examine the effects of coal, natural gas, hydroelectric and renewable energy consumptions on CO₂ emission in Turkey with the ARDL Boundary test. In the study, the data between 1972 and 2021 were used and the data were obtained from the World Bank. Toda-Yamamoto test was used for the causality relationship between the variables. According to the ARDL test, it was determined that the effect of coal, natural gas and renewable energy consumptions on CO₂ emission was significant ($p < 0.05$) at the 5% significance level, but the effect of hydroelectric energy consumption was not significant ($p > 0.05$). In addition, it has been observed that renewable energy consumption reduces CO₂ emission and the other three variables increase it. According to the causality test; while there is a bidirectional causality relationship between CO₂ and natural gas, and between natural gas and hydroelectricity, and one-way causality from coal to natural gas and from hydroelectricity to coal, there is no causal relationship between renewable energy and any variable. As a result, it was determined that the most effective variable on CO₂ emission was coal. Thus, the use of renewable energy sources is of great importance for a clean environment, since reducing coal energy consumption and instead increasing renewable energy consumption will significantly reduce CO₂ emission.

Keywords:

ARDL, climate change, carbon dioxide emissions, Toda-Yamamoto.

Giriş

Atmosferdeki sera gazlarının artması hava kirliliğine ve dolayısıyla bu çağın en ciddi çevre sorunları arasında yer alan küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi iki temel soruna yol açmaktadır. Gün geçtikçe küresel boyutta çevre kirliliğinin artmasına neden olan sera gazlarındaki ve CO₂ emisyonlarındaki artışların insan faaliyetlerinden kaynaklandığı fikri bilimsel araştırmalarda daha yaygın bir şekilde dile getirilmektedir. Bu bağlamda ulusal ve uluslararası otoriteler, CO₂ emisyonlarını minimize etmek amacıyla çeşitli önlemler almaya çalışmaktadır. İşte bu noktada temel olarak fosil yakıt kullanımının azaltılarak CO₂ salınımının azaltılabileceği fikri önem kazanmaktadır. Ancak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ulaşım, turizm, imalat ve tarım gibi birçok sektörün gelişmesinde fosil enerji kaynakları yaygın olarak kullanılmaktadır (Okumuş, 2020, s. 22).

Fosil yakıtların yayılması, sera gazlarının yoğunluğunu artırmakta ve sera gazlarındaki artış, sera etkisine yol açarak dünyanın karbon depolama kapasitesini azaltmakta, böylece atmosferin doğal dengesinin bozulmasına sebep olmaktadır. İhtiyaç duyulan enerjinin büyük bir oranı, fosil yakıtlar yerine yenilenebilir enerji kaynakları gibi alternatif enerji kaynaklarından elde edilirse karbon emisyonlarının bu olumsuz etkileri tam olarak sıfırlanmasa bile bunların minimize edilmesine önemli katkılar sağlayacaktır (Çetintaş ve ark., 2017, s. 3). Zira fosil yakıtlar; gel-git, güneş, rüzgâr, jeotermal, atık enerji ve biokütle gibi primer enerji kaynaklarına dayanan yenilenebilir enerji kaynaklarına göre çok daha fazla sera gazı emisyonu üretmektedir. Sera etkisine neden olan karbondioksit emisyonlarının büyük bir oranına, enerji üretim ve tüketiminde fosil yakıtların aşırı kullanımı neden olmaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı, bu aşırı kullanım nedeniyle 2050 yılına kadar petrol talebinin %70, CO₂ emisyonları ise %130 artacağını öngörmektedir (Çoban ve Kılınç, 2015, s. 197). Benzer bir çalışmada büyüme ile enerji tüketimi ve CO₂ emisyonu arasında uzun dönemde negatif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir (Eygü ve Kılınç, 2021, s. 275).

Rezerv gibi bir probleminin olmaması yani doğada her zaman bulunması ve yenilenemez enerji kaynakları gibi karbon salınımına yol açmaması nedeniyle günümüzde yenilenebilir enerji kaynakları oldukça popüler bir konuma sahiptir. Bu enerji kaynaklarının CO₂ emisyonları çok düşük olması çevrenin korunmasına ve temiz kalmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca bu kaynaklar, enerji kaynaklarını çeşitlendirme, enerji bağımlılığını azaltarak enerji güvenliğini sağlama ve enerjide dışa bağımlılığı azaltma gibi avantajlar sağlamaktadır. Bu avantajlarından dolayı alternatif enerji kaynakları giderek tüm dünyada yaygınlaşmaktadır (Karaaslan ve ark., 2017, s. 1298). Dolayısıyla vergi sistemleri ve çevresel dışsallar azaltılarak fosil yakıtlar yerine çok daha az kirletici olan yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı teşvik edilebilir ve böylece fosil yakıt kullanımı da minimize edilebilir. Bu sayede çevre ve insan hayatını olumsuz etkileyen bazı olayların önüne geçilebilir.

Doğada meydana gelen bir olayla daha iyi ve etkili bir mücadele, soruna etki eden faktörlerin doğru belirlenmesiyle mümkün olabilir. Ancak çoğu kez sorun veya faktörler doğru belirlense bile, bunlar arasındaki ilişkileri ortaya koymada uygun model kullanılmaması hatalı sonuçlara yol açabilmektedir. Bu amaç doğrultusunda her geçen gün yeni yöntemler geliştirilmektedir. Bu yöntemlerden birisi de daha çok iktisadi alanda kullanılan ARDL modelidir. Bu model asimetrik davranışlar sergilemesi nedeniyle diğer bilim alanlarında da değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde kullanılmakta ve etkili sonuçlar vermektedir.

Bu çalışma iktisadi bir çalışma olmamasına rağmen çalışmada daha çok iktisadi alana uygulanan ekonometrik modeller kullanılarak Kömür, Doğalgaz (DG), Hidroelektrik (HE) ve Yenilenebilir (YE) enerji kaynaklarının çevre kirliliği üzerinde etkili bir parametre olan CO₂ salınımı üzerindeki etkilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca bölge, dönem, yöntem ve/veya kullanılan enerji türleri gibi özelliklerden en az birisi bakımından çalışma literatürdeki çalışmalardan farklılaşmaktadır. Bu yönüyle çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı ve iklim değişikliği konusunda üretilecek politikalara ışık tutabileceği düşünülmektedir.

1. Literatür Taraması

Farklı enerji kaynakları kullanılarak gerçekleştirilen tüketimlerin karbondioksit salınımı üzerindeki etkilerine yönelik ampirik literatür Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1.

Enerji Tüketimlerinin CO₂ Salınımı Üzerindeki Etkilerine Yönelik Kaynak Bildirileri

Yazar(lar)	Dönem	Yöntem	Bulgu
Çoban ve Kılıç (2015)	1990-2012	Zaman Serisi Analizi	Kişi başı yenilenebilir enerji tüketimiyle enerji kaynaklı kişi başı CO ₂ emisyonları arasında bir eşbütünlüğe ilişki belirlenmiştir. Ayrıca regresyon analizi, kişi başı yenilenebilir enerji tüketiminin enerji kaynaklı kişi başı CO ₂ salınımları üzerinde olumsuz, kişi başı GSYİH'daki artışın ise kişi başı CO ₂ salınımları üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu göstermektedir.
Bilgili ve ark. (2016)	1984-2015	Zaman Serisi Analizi	Analiz sonuçlarına göre, biyokütle enerji tüketiminin CO ₂ emisyonlarını azalttığı tespit edilmiştir.
Çetintaş ve ark. (2017)	1986-2013	Zaman Serisi Analizi	Fosil yakıtlardan elektrik üretiminin aşamalı olarak azaltılması zaman içinde CO ₂ emisyonlarında önemli tasarruflara yol açacağı ileri sürülmüştür. CO ₂ emisyonları artırılırken sadece elektrik üretiminde değil diğer alanlarda da emisyon tasarrufu sağlayan üretim süreçleri kullanılarak ekosistem üzerindeki olumsuz etkinin düşük tutulabileceği ifade edilmiştir.

Karaaslan ve ark. (2017)	1990-2012	ARDL Analizi	OECD ülkelerinde uzun vadede büyüme ile CO ₂ arasında pozitif bir ilişki, yenilenebilir enerji tüketimi ve nüfus artışı ile CO ₂ arasında ise negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Kısa vadede, nüfus artışı ve CO ₂ ile enerji harcaması ve CO ₂ arasında benzer ilişki elde edilmiştir. Türkiye'de kısa vadede, enerji tüketimi ile CO ₂ arasında pozitif bir ilişki, yenilenebilir enerji tüketimi, KBMG ve büyüme değişkenleri ile CO ₂ arasında ise CO ₂ negatif bir ilişki tespit edilmiştir.
Koengkan ve ark. (2017)	1980-2012	Panel Veri Analizi	10 Güney Amerika ülkesinde yenilenebilir enerji tüketiminin karbondioksit emisyonları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Analiz sonucunda yenilenebilir enerji tüketiminin alternatif kaynakların tüketilmesi durumunda karbondioksit emisyonlarını uzun dönemde % -0,0420 azaltmış kısa dönemde %1 arttırmıştır.
Squalli (2017)	2010	STIRPAT	ABD eyaletinde 2010 yılında kullanılan sera gazları verileri ile diğer emisyon kaynaklarını kontrol eden ABD ve büyük devletler yenilenebilir enerjinin daha düşük sera gazı emisyonlarına sahip olduğu tespit edilmiştir. Eyaletlerin bireysel olarak kömür kullanımındaki paylarını %41,47'nin altına indirdikleri tespit edilmiştir.
Dong ve ark. (2018)	1965-2016	Yapısal Kırılma Modelleme Yöntemi	Çin'de CO ₂ emisyonları için EKC'nin varlığını doğrulamaktadır. Ayrıca, doğal gaz ve yenilenebilir kaynakların CO ₂ emisyonlarını azaltmada uzun ve kısa vadede olumlu etkileri gözlemlenmiştir.
Naz ve ark. (2018)	1975-2016	Panel Veri Analizi	Yenilenebilir enerji tüketimi (YET), doğrudan yabancı yatırım girişleri (DYY) ve ekonomik büyümenin CO ₂ emisyonları üzerindeki etkilerinin incelenmesi sonucunda ekonomik büyümenin ve DYY girişlerinin her ikisinin de CO ₂ emisyonlarını artırdığını, YET ise çalışma süresi boyunca CO ₂ emisyonlarını önemli ölçüde azalttığı tespit edilmiştir.
Danish ve ark. (2019)	1990-2015	Panel Veri Analizi	BRICS ülkelerinde doğal kaynakların CO ₂ emisyonları üzerinde heterojen bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Doğal kaynakların bolluğu Rusya'da CO ₂ emisyonunu azaltacağını ancak Güney Afrika kirliliğe katkıda bulunacağını öne sürmüşlerdir.
Hasnisah ve ark. (2019)	1980-2014	Panel Veri, Sıradan Panel Eşbütünleşme	Çevresel kalite, ekonomik kalkınma, yenilenebilir ve yenilenemez enerji arasındaki ilişki incelemiş ve Yenilenebilir enerji tüketiminin çevresel kalite

		ve OLS	üzerinde etkisinin önemsiz olduğu tespit edilmiştir.
Subaşı (2019)	1987-2017	Eşbütünleşme, Toda ve Yamamoto	Model de değişkenler arasında durağan olmayan değişkenlere rastlandığından dolayı Toda ve Yamamoto (1994) nedensellik testi kullanılmıştır. Test sonuçları, toplam gelir ve karbon emisyonları arasında önemli bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir.
Valadkhani ve ark. (2019)	1965-2016	Panel Kıırma Regresyonu ve Zaman Serileri	Birincil enerji tüketim türlerinin (petrol, kömür, gaz, hidroelektrik ve diğer yenilenebilir kaynaklar) CO ₂ emisyonlarına etkisi incelenmiş ve sonuçlar farklı gelir seviyelerinde bir birincil yakıt kaynağından diğerine geçiş kıyaslandığında diğer ekonomiler baz alınarak yakıtta özüğü önemli kazanımlar elde etmişlerdir.
Azam ve ark. (2020)	1990-2014	Panel Eşbütünleşme ve Nedensellik Testi	Doğal gaz, yenilenebilir enerji ve nükleer enerji tüketiminin ekonomik büyüme ve CO ₂ üzerindeki etkilerin araştırılması sonucunda değişkenler arasında nedenselliğin olduğu ve uzun dönemde bir denge korelasyonun varlığını tespit etmişlerdir.
Okumuş (2020)	1968-2014	ARDL (Auto Regressive Distributed Lag)	Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki belirlenmiştir. Yenilenemeyen enerji tüketiminin, ticaretin serbestleştirilmesinin ve şehirleşmenin kısa ve uzun vadede karbon emisyonlarını artıracığı ileri sürülmüştür. Ancak yenilenebilir enerji tüketimi, kısa vadede CO ₂ emisyonlarını azaltırken, uzun vadede etkisi istatistiki olarak anlamsız bulunmuştur.
Szetela ve ark. (2022)	2000-2015	Genelleştirilmiş EKK ve iki aşamalı GMM Yöntemini	Yenilenebilir enerjinin kişi başı CO ₂ emisyonu üzerinde önemli ölçüde olumsuz etkisi bulunduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda yenilenebilir enerji tüketimindeki %1'lik artışın kişi başı CO ₂ emisyonları %1.25 azalttığı görülmektedir.
Eygü (2022)	1995-2020	ARDL Analizi	Yenilenebilir enerji ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Uzun dönem dengesinde meydana gelen sapmanın yaklaşık %46,49' u bir sonraki dönemde dengeye gelmektedir.

2. Materyal ve Yöntem

Çalışmada; Türkiye'de kömür, doğalgaz, hidroelektrik ve yenilenebilir enerji kaynakları tüketiminin karbondioksit salınımı üzerindeki etkisi ARDL testi ile incelenmiştir. 1972-2021 yıllarını kapsayan veriler Dünya Bankasının <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> uzantılı

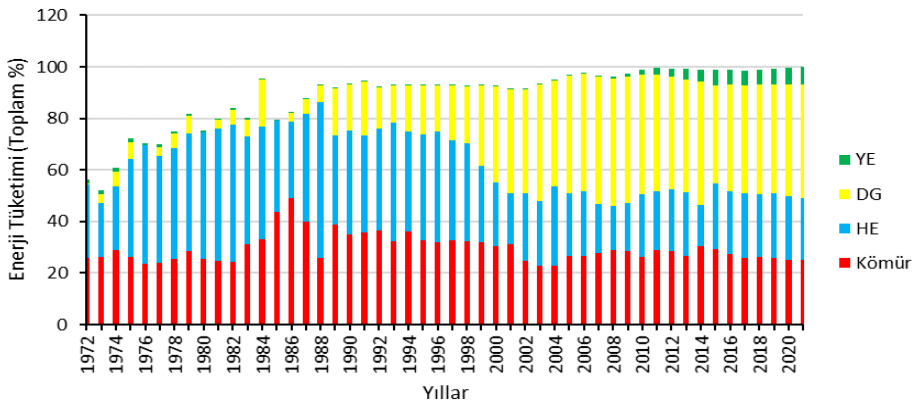
adresinden alınmıştır. Ancak Dünya bankasında sadece 1972-2015 yılları arasındaki veriler mevcut olduğundan 2016-2021 (6 yıllık) yılları için veriler ortalama atama yöntemi ile elde edilmiştir. Yaygın olarak kullanılan ortalama atama (OA), koşulsuz ortalama atama olarak da adlandırılan veri atama yöntemlerinden birisidir (Wilks, 1932).

Çalışmada, ADF ve PP gibi iki farklı birim kök testi kullanılarak serilerin durağanlığı sınanmış durağan olmayan seriler durağan hale getirilmiştir. Daha sonra Akaike bilgi kriterine (AIC) göre uygun model seçimi yapılmış ve ARDL modeli için varsayımlar sınanmıştır. Gerekli varsayımların sağlandığı belirlendikten sonra ARDL eşbütümleşme varlığı ve buna bağlı uzun dönem eşbütümleşme sonuçları incelenmiştir. Yapısal kırılmanın olup olmadığına bakıldıktan sonra aynı model üzerinden kısa dönem eşbütümleme durumu incelenmiştir. Son olarak değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığı ve varsa nedenselliğin hangi yöne doğru olduğu Toda-Yamamoto nedensellik testi ile belirlenmeye çalışılmıştır. Gerekli analizler Eviews 12 paket programı ile yapılmıştır. Ayrıca çalışmada kullanılan değişkenlere ait histogramlar Şekil 1 ve Şekil 2 ile verilmiştir.

Şekil 1 incelendiğinde 1972'den günümüze kömür, HE, DG ve YE kaynaklarından üretilen enerjinin toplam tüketilen enerji içerisindeki paylarının giderek arttığı ve 2010 yılından itibaren bu oranın neredeyse %100 olduğu görülmektedir. 1990'a kadar bu dört enerji kaynağı arasında en yüksek payın HE'ye ve daha sonra kömüre ait olduğu, doğal gazdan elde edilen enerjinin çok düşük ve yenilenebilir kaynaklardan ise minimal düzeyde enerji elde edildiği görülmektedir. 1990'dan sonra kömür ve hidrodan elde edilen enerjide düşüşler olurken, doğalgazdan elde edilen enerjide büyük artışlar meydana gelmiş ve 2010 yılından sonrada yenilenebilir kaynaklardan elde edilen enerjide de önemli bir oranda artış olmuştur.

Şekil 1.

Bağımsız Değişkenler için Veri Dağılım Grafiği

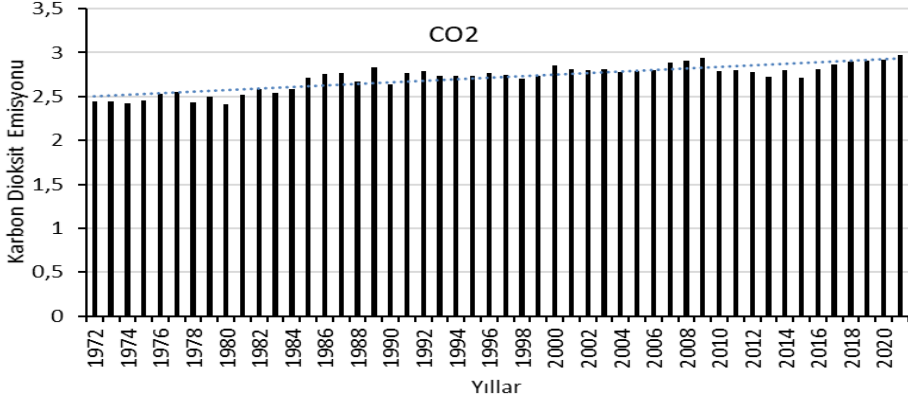

Özellikle son 15 yılda tüketilen enerjinin %45'inden fazlasının doğalgazdan ve %5 gibi bir oranın ise yenilenebilir kaynaklardan üretildiği belirlenmiştir. Böylece 2016 itibariyle Türkiye enerjisinin %50'sinden fazlasının nispeten diğer iki enerji kaynağından daha

temiz olan doğalgazdan ve yeşil enerji olarak adlandırılan yenilenebilir kaynaklardan elde edildiği söylenebilir.

Şekil 2.

CO₂ için Veri Dağılım Grafiği

Şekil 2 incelendiğinde, 1972'den günümüze elektrik enerjisi kaynaklı CO₂ emisyon oranındaki artışların doğrusal olduğu gözlemlenmektedir. Ancak Şekil 2, Şekil 1 ile birlikte değerlendirildiğinde enerji tüketimindeki ciddi artışların CO₂ emisyonunu çok fazla artırmadığı gözlemlenmektedir. Bu durum, son dönemlerde enerji tüketimindeki artışa rağmen kömür ve hidroda ki üretimin düşürülmesine, artış oranından fazlasının temiz enerji kaynaklarından üretilmesine bağlanabilir.

2.1. Zaman Serilerinde Durağanlık Testleri

Zaman serilerinde ortalama ve varyansın zamana bağlı değişim göstermemesi olayı durağanlık olarak ifade edilmektedir. Durağanlık şartını sağlayan bir zaman serisi, uzun dönemde ortalama etrafında dalgalanmakta ve ortalamaya dönme eğilimi göstermektedir. Durağan olan serilerin ortalamaya dönme eğilimi gösterebilmesi, serilere uygulanan bir birimlik geçici şokun etkisiyle mümkün olabilmektedir (Gujarati ve Porter, 2009) ve bu durağanlığın tespitinde yapısal kırılmalarda dikkate alınabilmektedir (Coşkun ve Eygü, 2020). Değişkenlerde birim kökün varlığı serinin durağan olmadığını göstermektedir. Durağan olmayan serilerin analizinde sahte regresyon olarak adlandırılan bir ilişki ortaya çıkmakta ve bu durumda güvenilir olmayan sonuçlar elde edilmektedir (Altun ve ark., 2018).

Birim kökün sınanması için birçok test bulunmaktadır. Bu çalışmada, Phillips-Perron (PP) ve Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testleriyle serilerde birim kök varlığı belirlenmeye çalışılmıştır.

2.1.1. Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi (ADF)

Dickey ve Fuller (1979) tarafından geliştirilen birim kök testinde otokorelasyon problemi göz ardı edilmiştir. Ancak modeldeki hata terimlerinin otokorelasyonlu üzerine

Dickey ve Fuller (1981) tarafından geliştirilen birim kök testinde bu problemin ortadan kaldırılması amacıyla bağımlı değişkenin gecikmeli terimleri modele dâhil edilmiştir. Daha önce Dickey ve Fuller (1979) birim kök testi için geliştirilen kritik değerler ADF olarak adlandırılan genişletilmiş Dickey ve Fuller (1981) birim kök testi için de kullanılmıştır. Genişletilmiş test için uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesinde çeşitli ölçütler kullanılmaktadır. Bu çalışmada, uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesinde sonlu örneklerde daha güçlü sonuçlar veren AIC kullanılmıştır.

ADF testi için AR(p) süreçli denklemler geliştirilerek otokorelasyon problemi ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Sabit model ve sabit modele $\beta_1 t$ eklenerek sabit+trendli model oluşturulmuştur.

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \theta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \alpha_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 t + \theta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \alpha_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Böylece eşitlik (1) sabit modellenli ve eşitlik (2) ise sabit+trendli modellenli göstermektedir. Bu eşitliklerde, ΔY_t ; değişkenlerin birinci farkını, β_0 ; sabit terimi, t ; trendi, p ; uygun gecikme uzunluğunu, Y_{t-1} ; gecikmeli fark trendini, ε_t ; hata terimini, β_1 , θ ve α ise ilişki katsayılarını göstermektedir (Pata ve ark., 2016). ADF için hipotez testleri aşağıdaki gibi kurulmaktadır.

H_0 : $\delta=0$ veya $\rho=1$ (Birim kök vardır, seri durağan değildir)

H_1 : $\delta<0$ veya $\rho<1$ (Birim kök yoktur, seri durağandır).

2.1.2. Phillips Perron Birim Kök Testi

Phillips ve Perron (1988), hata terimleri arasındaki otokorelasyonu düzeltmek amacıyla otoregresif-hareketli ortalama süreçlerini (ARMA) kullanan parametrik olmayan bir test önermişlerdir. Bu test, DF ve ADF testlerine karşı geliştirilen alternatif bir birim kök testidir. Phillips Perron testi, trendli zaman serilerinin durağanlık analizinde DF ve ADF testlerine göre daha güçlü sonuçlar vermektedir. Testle ilgili denklemler, eşitlik (3) ve (4) ile gösterilmiştir.

$$y_t = \hat{\mu} + \hat{\alpha} y_{t-1} + \hat{\varepsilon}_t \quad (3)$$

$$y_t = \tilde{\mu} + \tilde{\beta} \left(t - \frac{1}{2} T \right) + \tilde{\alpha} y_{t-1} + \tilde{\varepsilon}_t \quad (4)$$

Burada, EKK regresyon modeli katsayıları μ , α ve β , gözlem sayısı T ve hata terimi ise ε ile gösterilmektedir. Eşitlik (3) ve (4)'deki modellere sıfır dışında bir sabit terim eklendiği durumda veri oluşturma süreçleri, katsayılar ve t-istatistiği değişmeyeceğinden bu iki eşitlik yerine eşitlik (5) kullanılabilir.

$$y_t = \mu + \alpha y_{t-1} + \varepsilon_t \quad t = 1, 2, \dots, n \quad (5)$$

Phillips ve Perron (1988) tarafından, eşitlik (3) ve (4)'ten elde edilen klasik test istatistikleri dönüştürülerek Z istatistikleri tanımlanmış ve parametre bağımlılık sorunu asimptotik olarak elimine edilmeye çalışılmıştır. Bu test ile DF testi aynı limit dağılıma sahip olduğundan Z istatistikleri, DF kritik değerlerini kullanmakta ve hipotezler aşağıdaki gibi kurulmaktadır (Demir, 2021a).

H_0 : $\delta=0$ veya $\rho=1$ (Seri durağan değildir veya seri birim kök içermektedir)

H_1 : $\delta<0$ veya $\rho<1$ (Seri durağandır veya seri birim kök içermemektedir).

2.2. Eş Bütünleşme Testi

Zaman serileri ekonometrik ve iktisadi çalışmaların temelini oluşturmaktadır. İktisadi zaman serileri arasındaki ilişkilerin araştırılması amacıyla son yıllarda birçok bilimsel çalışma yayımlanmıştır. Zaman serileri arasındaki ilişkileri belirlemede eşbütünleşme analizleri yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Eşbütünleşme analizi, Granger (1981) ve Engle ve Granger (1987) tarafından geliştirilmiş ve günümüzde iktisadi alanda kullanılan popüler yöntemlerden biri haline gelmiştir. Eşbütünleşme, ortak stokastik eğilimli değişkenler arasında uzun dönemli ilişkilerin bulunması olayıdır. Böylece eşbütünleşmenin olduğu durumlarda değişkenlerin birbirinden bağımsız hareket edemediği ifade edilmektedir (İşleyen ve ark., 2017). Ancak, eşbütünleşme analizlerinin uygulanabilmesi için zaman serilerinin durağan hale getirilmesi gerekmektedir. Zira durağan olmayan zaman serileriyle gerçekleştirilecek analizlerde değişkenler arasındaki ilişkinin gerçeği yansıtabilmesinden ziyade sahte olabileceği belirlenmiştir (Engle ve Granger 1987).

2.2.1. Gecikmesi Dağıtılmış Otoresif Model (ARDL) Sınır Testi

Yaklaşımı

Pesaran ve Shin (1998) ve Pesaran ve ark. (2001) tarafından önerilen ve en küçük kareler (EKK) yaklaşımına dayanan ARDL yöntemi, değişkenler arasındaki otoresif ilişkilerin belirlenmesinde kullanılmaktadır. Zaman serileri için kullanılan regresyon analizlerinde, ardışık bağımlı model ve gecikmesi dağıtılmış (distributed lag) model olmak üzere iki model yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bağımsız değişkenler arasında bağımlı değişkenin bir veya daha fazla gecikmeli değerini içeren model ardışık bağımlı model olarak, bağımsız değişkenlerin şimdiki değerlerinin yanı sıra gecikmeli değerlerini de içeren model ise gecikmesi dağıtılmış model olarak tanımlanmaktadır. Bu modeller eşitlik (6) ve (7)'da verilmiştir (Demir, 2021b).

$$Y_t = \alpha + \beta X_t + \gamma Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (6)$$

$$Y_t = \alpha + \beta_0 X_t + \beta_1 X_{t-1} + \beta_2 X_{t-2} + \varepsilon_t \quad (7)$$

Burada, eşitlik (6) ardışık bağımlı modeli ve eşitlik (7) ise gecikmesi dağıtılmış modeli göstermektedir.

Engle-Granger yönteminde, iki değişken arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı araştırılırken, tahmini uzun dönem denge sapması kullanılmaktadır. Değişkenlerin

gecikmeli değerlerinin göz ardı edilmesi spesifikasyon hatası gibi bir soruna yol açtığından eşbütünleşme ilişkisinin belirlenmesinde ARDL modeli önerilmektedir (Sevüktekin ve Çınar, 2017). ARDL sınır test yaklaşımı, serilerin hangi düzeyde durağan olduğuna bakılmaksızın seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin belirlenebilmesi ve küçük örnekleme boyutlarında etkili sonuçlar vermesi, seri korelasyon ve içsellik sorununu önlemesi gibi önemli avantajlara sahiptir (Narayan, 2004).

ARDL sınır testi ile eşbütünleşme ilişkisini belirlemede aşağıdaki hipotezler kurulmaktadır.

$$H_0: y_1 = y_2 = \dots = 0, \text{Eşbütünleşme ilişkisi bulunmamaktadır,}$$

$$H_1: y_1 \neq y_2 \neq \dots \neq 0, \text{Eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır.}$$

Hesaplanan F istatistiği, kritik değer in üst sınırından büyük olduğunda H_0 hipotezi reddedilerek değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu, kritik değer in alt sınırından küçük olduğunda ise H_0 hipotezi kabul edilerek değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı söylenebilir. F istatistiği, kritik değer in alt ve üst sınırları arasında yer alıyorsa eşbütünleşme hakkında karar verilememektedir.

2.3. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

Literatürde, Granger nedensellik testi ile yapılan çalışmalar daha fazladır. Ancak, serilerin aynı düzeyde durağan olması durumunda bu testin kullanılması daha uygundur. Serilerin aynı düzeyde durağan olmaması durumunda bu test ile yapılan analizlerde hatalı sonuçlar elde edilebilir. Serileri aynı düzeyde durağanlaştırmak için durağan olan serilerinde farkları alınmakta, ancak bu durumda belli bir oranda veri kaybı meydana gelmektedir. Meydana gelebilecek veri kayıplarını önlemek amacıyla farklı düzeyde durağan olan seriler arasındaki nedensellik ilişkisinin belirlenmesinde vektör otoregresif (VAR) modele dayanan Toda-Yamamoto (1995) testinin kullanılmasıyla daha sağlıklı sonuçlara ulaşılabilir (Squalli, 2007; Meçik ve Koyuncu, 2020).

Toda-Yamamoto test modelinin doğru belirlenmesi ve seviyede daha iyi sonuçların elde edilmesi öncelikle maksimum bütünleşme derecesi (d_{max}) ve gecikme uzunluğu (p) belirlenmesiyle mümkündür. Bu iki parametre belirlendikten sonra, $p + d_{max}$ boyutunda VAR ($VAR_{(p+d_{max})}$) bir modeli oluşturularak Toda-Yamamoto testi kullanılmaktadır. Ancak Toda-Yamamoto nedensellik testinin kullanılabilmesi için d_{max} değerinin, p değerinden küçük veya bu değere eşit olması gerekmektedir. VAR modeli, eşitlik 8 ve 9 ile gösterilmektedir (Riyath, 2018; Demir, 2021b).

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{p+d_{max}} \alpha_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^{p+d_{max}} \alpha_2 X_{t-1} + \mu_{yt} \quad (8)$$

$$X_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^{p+d_{max}} \beta_1 X_{t-1} + \sum_{i=1}^{p+d_{max}} \beta_2 Y_{t-1} + \mu_{xt} \quad (9)$$

3. Bulgular

Analizlerde kullanılan değişkenler ait tanımlayıcı istatistiklerden ortalama, medyan, standart sapma, maksimum-minimum değerler ve değişim aralığı Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2.

Değişkenler için Tanımlayıcı İstatistikler

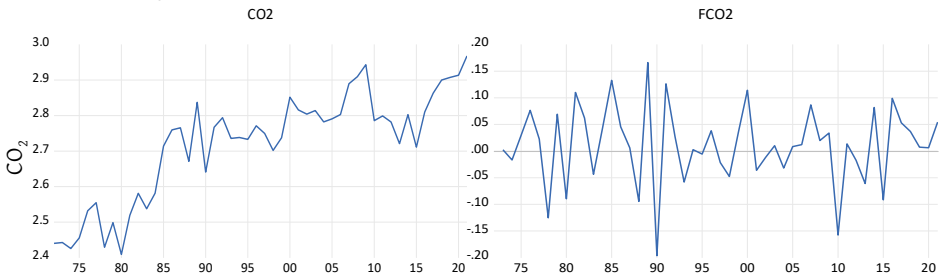
Değişken	Tanımlayıcı İstatistikler						
	N	Ortalama	Medyan	S. Sapma	Max.	Min.	D. Aralığı
Co2	50	2.7178	2.7626	0.1528	2.9678	2.4091	0.5587
Kömür	50	29.5689	28.4909	5.4172	48.9633	22.8590	26.1043
HE	50	32.7334	29.8458	10.6722	60.2502	16.1313	44.1189
DG	50	25.2888	21.1386	17.9379	49.7359	0.1695	49.5664
YE	50	1.5416	0.51296	2.1058	6.6971	0.0175	6.6796

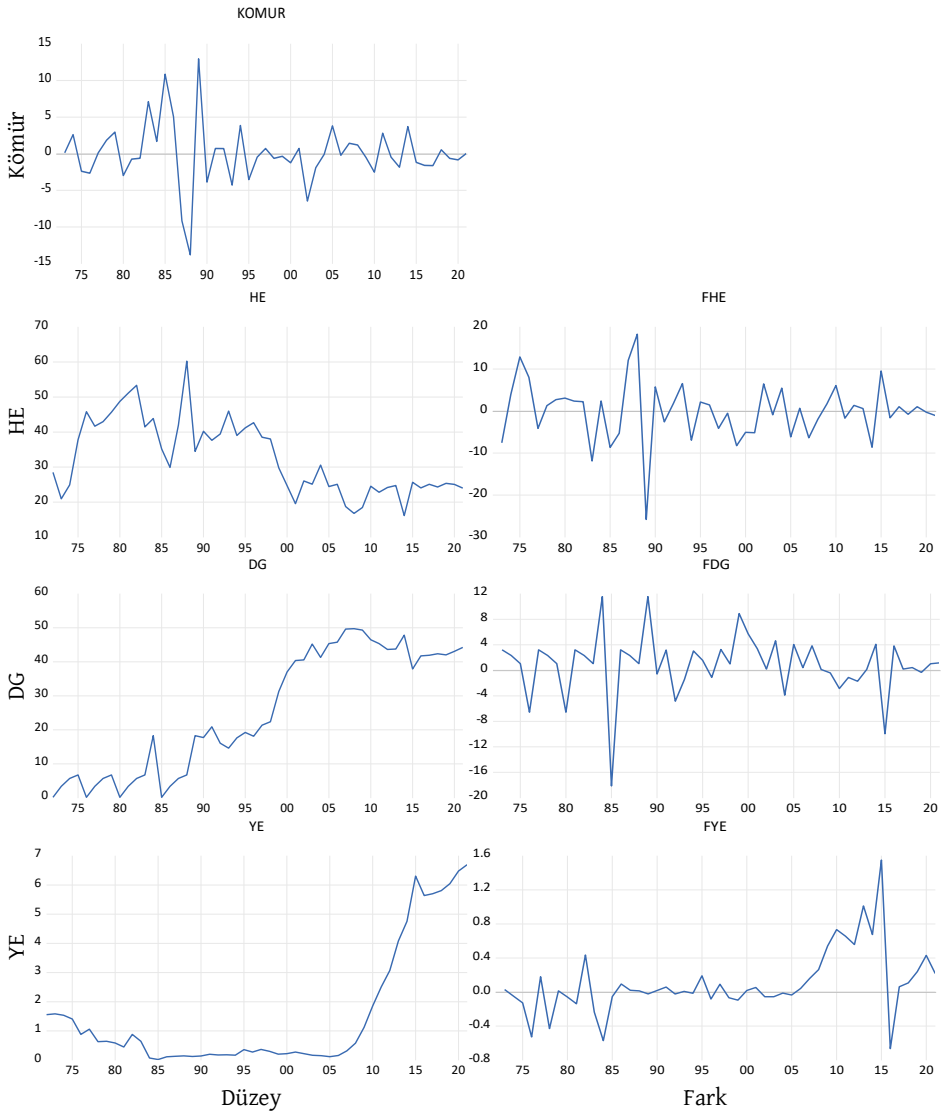
Tablo 2 incelendiğinde, son 50 yılda Türkiye için en yüksek CO₂ salınımının 2.9678, en düşük salınımın 2.4091 ve ortalama CO₂ salınım değerinin ise 2.7178 olduğu görülmektedir. Bu süre içerisinde tüketilen elektrik enerjisinin ortalama %29.5689’u kömürden, %32.7334’ü hidroelektrikten, %25.2888’i doğalgazdan ve %1.5416’sı yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilmiştir. Ayrıca kömürden elde edilen elektrik %22.8590 ile %48.9633 arasında değişim gösterirken, HE’den elde edilen enerjinin %16.1313-%60.2502, DG’den elde edilen enerjinin %0.1695-%49.7359 ve YE’den elde edilen enerjinin ise %0.0175-%6.6971 arasında değişim göstermektedir. Bu sonuçlar göz önüne alındığında oransal olarak en büyük değişimin yaklaşık 382 katla YE’de meydana geldiği ve DG’deki değişimin de çok ciddi olduğu görülmektedir.

Birim kök test sonuçlarına bakılmadan önce değişkenlerin durağanlığı hakkında fikir sahibi olmak ve serilerdeki kırılmaları belirlemek amacıyla değişkenlere ait birim kök grafikleri Şekil 3’de verilmiştir.

Şekil 3.

Birim Kök Grafiği

Şekil 3 incelendiğinde, düzeyde sadece kömür değişkenine ait gözlemlerin herhangi bir yöne eğilim göstermeden belli sınırlar içerisinde sıfır etrafında bir yayılım gösterdiği gözlemlenirken, düzeyde diğer değişkenler için bu durum gözlemlenmemektedir. Ancak kömür değişkeni dışındaki değişkenlerin birinci farkları alınarak bu değişkenler için yeni grafikler oluşturulmuş ve oluşturulan grafiklerde değişkenlere ait gözlemlerin herhangi bir yöne eğilim göstermeden sıfır etrafında bir yayılım gösterdiği gözlemlenmiştir. Böylece, kömür değişkeninin düzeyde ve diğer değişkenlerin ise birinci farkta daha durağan bir grafiğe sahip oldukları belirlenmiştir. Bu veri saçılım grafiği Tablo 3'te verilen birim kök testleriyle de desteklenmektedir.

ADF ve PP birim kök testleri kullanılarak değişkenlerin durağan olup olmadığı belirlenmeye çalışılmış ve analiz sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3 incelendiğinde, ADF ve PP testleri kullanılarak yapılan analizlerde sabit ve sabit+trendli modellerin olasılık değerlerine göre ($p < 0.05$) düzeyde kömür için H_0 hipotezi ret edilmektedir. Böylece bu değişkenin düzeyde durağan olduğu belirlenmiştir. Ancak kömür dışındaki diğer değişkenlere ait sonuçlar incelendiğinde iki test ve iki modelde de bu değişkenlere ait olasılık değerlerinin 0.05'ten büyük oldukları görülmektedir. Böylece, CO_2 , HE, DG ve YE değişkenleri için H_0 hipotezi kabul edilmekte ($p > 0.05$) ve bu dört değişkenin %5 anlamlılık düzeyinde birim kök içerdiği yani bu serilerin durağan olmadığı tespit edilmiştir. Birim kök içeren bu serilerin birinci dereceden farkları alındıktan sonra seriler tekrar analiz edilmiş, kullanılan iki test ve modele göre de düzeyde durağan olmayan bu dört değişken için H_0 hipotezi reddedilmiştir. Dolayısıyla birinci dereceden fark alma işleminden sonra %5 anlamlılık düzeyinde CO_2 , HE, DG ve YE değişkeninin de durağan hale geldiği görülmektedir.

Tablo 3.

Birim Kök Test Sonuçları

Test	Değişken	I(0)				I(1)			
		Sabit		Sabit+Trendli		Sabit		Sabit+Trendli	
		t-İst.	p-değeri	t-İst.	p-değeri	t-İst.	p-değeri	t-İst.	p-değeri
ADF	CO_2	-1.484	0.543	-3.393	0.073	-10.637	0.001	-10.580	0.001
	Kömür	-3.039	0.042	-7.604	0.005				
	HE	-2.370	0.173	-5.604	0.182	-8.690	0.001	-8.702	0.001
	DG	-0.841	0.790	-2.561	0.311	-9.783	0.001	-9.686	0.001
	YE	-1.401	0.584	-2.343	0.412	-8.073	0.001	-8.264	0.001
PP	CO_2	-1.672	0.452	-3.350	0.074	-11.027	0.001	-10.954	0.001
	Kömür	-9.181	0.003	-9.281	0.001				
	HE	-2.340	0.170	-3.412	0.070	-9.316	0.001	-9.459	0.001
	DG	-0.976	0.761	-2.427	0.372	-10.157	0.001	-10.053	0.001
	YE	-1.271	0.658	-2.223	0.484	-8.463	0.001	-10.617	0.001

$p < 0.05$

Değişkenler aynı düzeyde durağanlık göstermiyorsa bunlar arasındaki eşbütünlüğün belirlenmesinde ARDL uygun bir yaklaşımdır. Çalışmada maksimum gecikme sayısı 5 olarak alınmış ve uygun gecikme uzunluğu 4 olarak belirlenmiştir. ARDL'de uygun model tahminin yapılması için AIC kullanılmış, AIC bilgi kriterine göre uygun model ARDL (2, 2, 0, 2, 4) olarak belirlenmiş ve gerekli sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur. Ayrıca, ARDL analizlerinde EKK yaklaşımına ait temel varsayımların göz ardı edilmemesi gerekmektedir. EKK yaklaşımı varsayımları için ARDL tanimsal test sonuçları da Tablo 4'de verilmiştir.

Belirleme katsayısı (R^2), bağımlı değişkendeki değişimin ne oranda bağımsız değişkenler tarafından açıklandığını göstermektedir. Tablo 4 incelendiğinde CO_2 'daki varyasyonun yaklaşık %93'ü Kömür, HE, DG ve YE değişkenleri ile açıklanabileceği görülmektedir. Düzeltilmiş R^2 değeriyle de CO_2 'daki varyasyonun yaklaşık %88'inin bu

değişkenler tarafından açıklandığı görülmekte ve bu değer model popülasyona genelleştirildiğinde dikkate alınmaktadır. R^2 ve düzeltilmiş R^2 değerlerinin yüksek olması bağımlı değişkeni açıklamada bağımsız değişkenlerin gücünü göstermektedir. Modelin uygun olması için F-istatistiği anlamlı olması gerekmekte ve F-istatistiği olasılık değerine ($p < 0.05$) göre ARDL (2, 2, 0, 2, 4) modelin anlamlı olduğu görülmektedir. Otokorelasyon sorununun varlığı Breush-Godfrey LM testiyle belirlenmiş ve test istatistiği 2.351 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 4.

ARDL (2, 2, 0, 2, 4) Modeli için Tanısal Test Sonuçları

<i>Tanısal Testler</i>	<i>Test İstatistikleri</i>	<i>p</i>
R^2	0.934	
Adjusted R^2	0.881	
F- İstatistik	24.143	0.001
Breush-Godfrey LM Test	2.351	0.316
Breusch-Pagan-Godfrey Test	14.346	0.430
Jargue-Bera Normality Test	0.239	0.897
Ramsey-Reset Test	0.064	0.826

$p < 0.05$

Breush-Godfrey LM olasılık değerine ($p > 0.05$) göre otokorelasyon probleminin olmadığı gözlemlenmektedir. Değişen varyans problemi olan çalışmalarda hatalı sonuçlar elde edilebilir, bu nedenle çalışmada değişen varyans sorununun olup olmadığı Breusch-Pagan-Godfrey testi ile belirlenmeye çalışılmış ve test istatistiği 14.346 olarak elde edilmiştir. Breusch-Pagan-Godfrey olasılık değerine ($p > 0.05$) göre çalışmada değişen varyans sorununun olmadığı belirlenmiştir. Hataların normal dağılım gösterip göstermediği Jargue-Bera normallik testi ile belirlenmiş ve test istatistiği 0.239 olarak hesaplanmıştır. Test olasılık değerine ($p > 0.05$) göre hataların normal dağılıma sahip olduğu söylenebilir. Model kurma hatasının varlığı Ramsey-RESET testi ile sınanmış ve test istatistiği 0.064 olarak hesaplanmıştır. Test olasılık değerine ($p > 0.05$) göre model kurma hatasının olmadığı gözlemlenmiştir.

Tablo 5'de, çoklu doğrusal bağıntı problemi için VIF değerleri verilmiştir. Çoklu doğrusal bağıntı probleminin belirlenmesinde varyans şişirme değeri (VIF) yaygın olarak kullanılan yöntemlerden birisidir. Bu değer artıkça değişkenler arasındaki çoklu doğrusal bağlantı da artmaktadır. VIF değeri 10'dan büyük olduğunda ilgili bağımsız değişkenler arasında çoklu bağıntı sorunu olduğu söylenebilir.

Tablo 5.

Çoklu Doğrusal Bağlantı Problemi

	<i>Kömür (VIF)</i>	<i>DG (VIF)</i>	<i>HE (VIF)</i>	<i>YE (VIF)</i>
0	9.503	9.715	9.301	4.103

-1	9.210	9.405	5.461
-2	9.813	8.203	4.509
-3			4.050
-4			2.790

Tablo 5 incelendiğinde, dört bağımsız değişkene ait VIF değerinin de 10'dan küçük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bağımsız değişkenler arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı ve çoklu doğrusal bağıntı probleminin gözlemlenmediği belirlenmiştir.

Tablo 6'da, ARDL sınır testine göre eşbütünlük varlığının sınanması için F istatistik değerleri ve %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde kritik değerler verilmiştir.

Tablo 6.

ARDL Eşbütünlük Sınır Testi

Bağımsız Değişken sayısı (k)	p istatistiği	Anlamlılık Düzeyi	Kritik Değerler	
			Alt Sınır	Üst Sınır
		%1	3.845	5.150
4	11.97	%5	2.823	3,872
		%10	2,372	3,320

Tablo 6'da, %5 anlamlılık düzeyi dikkate alındığında F istatistik değerinin üst sınır değerinden büyük ($11.97 > 3.872$) olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken arasında eşbütünlük belirlenmiştir.

Eşbütünlük belirlendiğinden bu değişkenler arasındaki ilişkiye ait parametreler ARDL modeli ile tahmin edilmiş ve uzun dönem ARDL modeli kullanılarak hesaplanan katsayılar ve olasılık değerlerine ait sonuçlar Tablo 7'de verilmiştir. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki Tablo 7'deki bilgiler kullanılarak belirlenebilir.

Tablo 7.

Uzun Dönem ARDL Eşbütünlük Sonuçları

Değişken	Katsayılar	Standart Hata	t	p
Sabit	1.976	0.110	15.264	0.001
Kömür	0.018	0.001	9.416	0.001
DG	0.007	0.001	6.503	0.001
HE	0.003	0.002	0.479	0.639
YE	-0.039	0.004	-1.876	0.039

$p < 0.05$

Tablo 7 incelendiğinde, kömür, DG ve YE bağımsız değişkenlerinin CO₂ bağımlı değişkeni üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu ($p < 0.05$), HE bağımsız değişkeninin ise anlamlı bir etkiye sahip olmadığı ($p > 0.05$) görülmektedir. Kömür de meydana gelen bir birimlik değişimin CO₂'de 0.018'lik bir artışa, DG'de meydana gelen bir birimlik değişimin

CO₂'de 0.007'lik bir artışa ve YE'de meydana gelen bir birimlik değişimin ise CO₂'de 0.039'luk bir düşüğe neden olduğu belirlenmiştir. Ayrıca HE'de meydana gelen bir birimlik değişimin CO₂'de 0.003'lük bir artışa neden olduğu ancak bu değişimin CO₂ üzerindeki etkisinin anlamsız olduğu söylenebilir. Bu sonuçlar göz önüne alındığında bu değişkenlerden, CO₂ salınımı üzerindeki en etkili değişkenin kömür olduğu belirlenmiştir. Böylece, CO₂ ve bağımsız değişkenler arasındaki model;

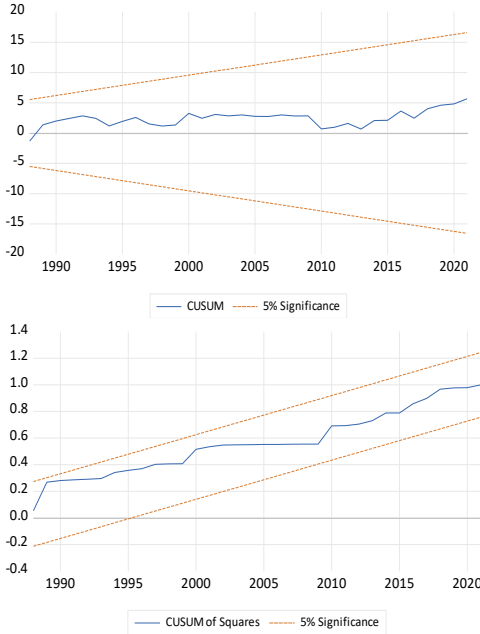
$$CO_2 = 1.976 + 0.018 * Kömür + 0.007 * DG + 0.003 * HE - 0.039 * YE$$

olarak kurulmaktadır.

Değişkenlerdeki yapısal kırılmaları sınamak amacıyla geri dönüşümlü hata terimlerinin kareleri kullanılarak CUSUM ve CUSUMQ grafikleri oluşturulmuş ve bu grafikler yardımıyla da ARDL modelinin kararlılığı incelenmiştir.

Şekil 4.

Yapısal Kırılma için CUSUM ve CUSUMQ Grafiği

Şekil 4'de, değişkenlerin %5 anlamlılık düzeyinde kritik sınırlar arasında kalması ARDL modelinin kararlı ve dolayısıyla model katsayılarının istikrarlı olduğunu göstermektedir. Tahmin edilen ARDL modeline ait kararlılığı gösteren Şekil 4 incelendiğinde, her iki grafikte de %5 anlamlılık düzeyinde değerlerin kritik sınırlar dışına taşmadığı ve bu sınırlar arasında kaldığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla değişkenlerde yapısal kırılmanın olmadığı ve uzun dönem katsayıların istikrarlı olduğu belirlenmiştir.

Hata düzeltme katsayısı CointEq(-1) ile gösterilmekte ve hata düzeltme katsayısının istatistiksel olarak anlamlı olabilmesi için, 0 ile 1 arasında negatif bir değer alması

gerekmektedir (Polat ve Gemici, 2017). Tablo 8 kısa dönem eşbütünleşme analiz sonuçlarını ve hata düzeltme teriminin çalışıp çalışmadığını göstermektedir.

Tablo 8 incelendiğinde, hata düzeltme terimi -0.783 olarak bulunduğundan istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilir. Bu durum değişkenler arasında uzun dönemde meydana gelen bir sapmanın sonraki dönemde yaklaşık olarak %79.5 oranında değişkenlerin birbirine yaklaştığını göstermektedir. Başka bir ifade ile CO₂ için oluşacak kısa dönemli sapmalar, uzun dönemde salınımlar göstererek tekrar denge noktasına yakınsama gösterebileceği tahmin edilebilir. F istatistik değerinin (5.738) %5 anlamlılık düzeyinde kritik değerin üst sınırından (3.46) büyük olduğu ve dolayısıyla kısa dönemde de bir eşbütünleşmenin bulunduğu görülmektedir. Kısa dönem R² ve düzeltilmiş R² değerlerinin uzun dönem değerlerinden daha düşük olduğu, ancak yine de bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklamada iyi bir güce sahip olduğu belirlenmiştir.

Tablo 8.

ARDL (2, 2, 0, 2, 4) Kısa Dönem Eşbütünleşme Sonuçları ve Hata Düzeltme Terimi

<i>Değişken</i>	<i>Katsayılar</i>	<i>Standart Hata</i>	<i>t- istatistik</i>	<i>p</i>
CointEq(-1)*	-0.783	0.147	-6.941	0.001
Sabit	2.052	0.323	-6.536	0.001
D(CO ₂ (-1))	0.306	0.150	2.670	0.011
Kömür	0.016	0.003	3.139	0.002
Kömür(-1)	0.004	0.004	0.472	0.062
D(DG)	0.017	0.003	5.254	0.001
D(HE)	0.005	0.002	2.953	0.004
D(HE(-1))	0.007	0.001	6.070	0.001
D(YE)	0.002	0.007	0.376	0.703
D(YE(-1))	0.013	0.009	1.260	0.205
D(YE(-2))	-0.006	0.008	-0.190	0.803
D(YE(-3))	-0.029	0.006	-3.081	0.003
<i>R</i> ²	0.795			
Düzeltilmiş <i>R</i> ²	0.739			
Test	İstatistik Değeri	Anlamlılık Düzeyi	Alt sınır	Üst Sınır
F-Testi	5.738	%5	2.63	3.46

Nedensellik yönü için uygun gecikme uzunluğu VAR modeli ile belirlenmiş ve ARDL modeli için gecikme uzunluğunun belirlenmesinde kullanılan sonuçlar Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9.

ARDL Modeli için Gecikme Uzunlukları

<i>Gecikme</i>	<i>LR</i>	<i>FPE</i>	<i>AIC</i>	<i>SIC</i>	<i>HQ</i>
0	NA	1002.830	21.191	21.301	21.162
1	231.914	9.097	16.393	17.590*	16.829
2	55.337*	5.780*	15.887*	18.087	16.706*
3	11.471	12.971	16.610	19.783	17.781
4	25.659	17.029	16.653	20.828	18.219

Tablo 9'da, her ne kadar uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesinde kullanılan 6 farklı ölçüm tekniğine ait sonuçlar verilmiş olsa da çalışmada AIC'ye göre gecikme uzunluğu belirlenmiştir. Tablo 9 incelendiğinde, uygun gecikme uzunluğu 2 olarak belirlenmiştir. Tüm değişkenlerin aynı düzeyde uygun gecikmeye sahip olması, serilerin değişen varyans ve serisel korelasyon problemlerine sahip olmadıkları, böylece normal dağılıma sahip oldukları söylenebilir. Gecikme uzunluğu belirlendikten sonra Toda-Yamamoto testi kullanılarak nedensellik analizi gerçekleştirilmiş ve test sonuçları Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10.

Toda-Yamamoto Nedensellik Testine ait Sonuçlar

		<i>CO₂</i>	<i>Kömür</i>	<i>HE</i>	<i>DG</i>	<i>YE</i>
<i>CO₂</i>	Test İstatistiği		0.381	0.251	7.763	1.190
	p değeri		0.833	0.890	0.028	0.561
<i>Kömür</i>	Test İstatistiği	3.516		0.208	18.401	1.551
	p değeri	0.184		0.907	0.009	0.468
<i>HE</i>	Test İstatistiği	3.273	10.191		12.448	1.670
	p değeri	0.197	0.008		0.006	0.438
<i>DG</i>	Test İstatistiği	7.019	3.850	7.612		0.559
	p değeri	0.037	0.151	0.028		0.763
<i>YE</i>	Test İstatistiği	1.080	0.821	0.390	0.938	
	p değeri	0.591	0.671	0.831	0.632	

p<0.05

Değişkenler arasında %5 anlamlılık düzeyinde nedensellik ilişkisinin olması olasılık değerinin 0.05'ten küçük olmasına bağlıdır. Tablo 10 incelendiğinde, CO₂ ile DG arasında ve DG ile HE arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi belirlenirken, kömürden DG'ye ve HE'den kömüre ise tek yönlü nedensellik ilişkisi belirlenmiştir. YE'nin ise hiçbir değişkenle nedensellik ilişkisi bulunmamıştır].

Sonuç

Gün geçtikçe iklim değişikliği, küresel ısınma ve buna bağlı çevresel sorunlar, insanoğlunun yaşamını daha fazla tehdit etmektedir. Bu nedenle, bu sorunlarla baş edebilmek için büyük bütçeler oluşturulmakta ve tehdit minimize edilmeye çalışılmaktadır. Fakat sorunla mücadelede daha iyi sonuçlar elde edebilmek için soruna neden olan faktörlerin doğru belirlenmesi gerekmektedir. Zira sorun ve soruna etki eden faktörler doğru bir şekilde belirlenirse, daha iyi bir sonuç, daha az bir bütçe ve kolay bir şekilde elde edilebilir. Böylece daha güzel bir çevre ve yaşanabilir bir dünya gelecek nesillere bırakılabilir. Ancak sorun ve faktörlerin doğru belirlenmesinin yanı sıra bunlar arasındaki ilişkileri ortaya koymak için uygun modeller de kullanılmalıdır. Bu amaç doğrultusunda gün geçtikçe yeni yöntemler ileri sürülmektedir. Doğru bir modelleme, genellikle değişkenler arasındaki ilişkilerin doğrusal olmayan yöntemlerle belirlenmesi ile mümkün olmaktadır. Bu modellerden birisi de ARDL modelidir.

ARDL modeli her ne kadar daha çok iktisadi değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde kullanılsa da, asimetric davranışlar sergilemesi nedeniyle diğer bilim alanlarında da değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde kullanılmakta ve etkili sonuçlar vermektedir. Çünkü zaman serisi şeklindeki verilerde, değişkenler arasındaki ilişkiler belirlenirken çoğu kez eşbütünleşme testleri kullanılmakta ve bu testlerin birçoğu ise serilerin aynı seviyede durağan olmasını ön şart olarak kabul etmektedir. Aynı seviyede sadece bir seri bile durağan değilse serileri aynı seviyede durağan hale getirmek için tüm serilere fark alma yöntemi uygulanmakta ve seriler durağan hale getirilmektedir. Bu durumda belli bir oranda bilgi kaybı yaşanmakta ve sonuçların güvenilirliği etkilenmektedir. Ancak ARDL sınır testi tüm serilerin aynı seviyede durağan olmasına ihtiyaç duymamaktadır. Böylece tüm serilere değil de sadece durağan olmayan seriye iteratif bir şekilde fark alma işlemi uygulanarak seri durağan hale getirilmekte ve bu yönüyle yöntem büyük avantajlar sağlamaktadır. Bu nedenle seçili bazı enerji kaynaklarının CO₂ salınımı üzerindeki etkileri bu yöntemle incelenmiştir.

CO₂ salınımının çevre kirliliği üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğu bilinmekte ve bu nedenle bu çalışmada CO₂ salınımını etkileyen enerji kaynaklarından kömür, DG, HE ve YE ele alınarak bunların etkileri ARDL eşbütünleşme sınır testi ile incelenmiştir. %5 hata barındıran analiz sonuçları, uzun dönemde karbondioksit üzerinde hidroelektriğin pozitif ve istatistiki olarak anlamsız, kömür ve doğalgazın pozitif ve anlamlı, yenilenebilir enerji kaynaklarının ise negatif ve anlamlı bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Böylece, kömür enerjisi tüketiminde meydana gelecek %100'lük bir artış %1.8'lik, doğalgaz enerjisi tüketiminde meydana gelecek %100'lük bir artış %0.7'lik ve hidroelektrik enerjisi tüketiminde meydana gelecek %100'lük bir artış %0.3'lük CO₂ emisyonu artışına neden olurken, yenilenebilir enerji kaynakları tüketiminde meydana gelecek %100'lük bir artış ise %3.9'luk CO₂ emisyonu düşüşüne neden olmaktadır. Uzun dönemde, bu dört bağımsız değişken CO₂'daki varyasyonun yaklaşık %93'ünü açıklarken, kısa dönemde bu değer biraz düşse de yine CO₂'daki varyasyonun yaklaşık %79'unu açıklamaktadır. F istatistik değerleri dikkate alındığında hem uzun hem de kısa dönemde bağımsız değişkenlerle bağımlı

değişken arasında eşbütünleşme belirlenmiştir. Ayrıca -0.783 hata düzeltme terimi, kısa dönemde CO₂'de meydana gelen sapmaların uzun dönemde salınımlar göstererek tekrar denge noktasına geldiğini göstermektedir. Nedensellik sonuçlarına göre %5 anlamlılık düzeyinde CO₂ salınımı ile sadece doğalgaz arasında bir nedensellik ilişkisi olduğu ve bu ilişkinin de çift yönlü olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bu sonuçlar literatürdeki bazı çalışmalarla karşılaştırılmıştır.

Çoban ve Kılıç (2015) çalışmalarında, Türkiye'nin kişi başı yenilenebilir enerji tüketimiyle enerji kaynaklı kişi başı CO₂ emisyonları arasında bir eşbütünleşme olduğunu ve kişi başı yenilenebilir enerji tüketiminin enerji kaynaklı kişi başı CO₂ salınımları üzerinde negatif etkiye sahip olduğunu göstermektedirler. Bilgili ve ark. (2016), 1984-2015 dönemi verileriyle Amerika Birleşik Devletleri'nde biyokütle enerji tüketiminin CO₂ emisyonlarını azalttığını tespit etmişler. Çetintaş ve ark. (2017), 1986-2013 verilerini kullanarak Türkiye üzerine yaptıkları çalışmada fosil yakıtlardan elektrik üretimi aşamalı olarak azaltıldığı zaman CO₂ emisyonlarında önemli düşüşler meydana geleceğini ileri sürmüşler. Karaaslan ve ark. (2017) tarafından, 1990-2012 dönemi verileriyle OECD ülkelerinde CO₂ emisyonları için etkili faktörler araştırılmış ve yenilenebilir enerji tüketimi ile CO₂ arasında negatif bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ayrıca Türkiye'de kısa vadede, enerji tüketimi ile CO₂ arasında pozitif bir ilişki, yenilenebilir enerji tüketimi ile CO₂ arasında ise negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Dong ve ark. (2018) tarafından, Çin ait 1965-2016 dönemi verileri kullanılarak doğal gaz ve yenilenebilir enerji kaynaklarının CO₂ emisyonlarını azaltmada uzun ve kısa vadede olumlu etkilere sahip olduğu gözlemlenmiştir. Naz ve ark. (2018), 1975-2016 dönemi verileriyle yenilenebilir enerji tüketiminin CO₂ emisyonları üzerindeki etkisini incelemekte ve yenilenebilir enerji tüketiminin CO₂ emisyonlarını önemli ölçüde azalttığı tespit etmişler. Okumuş (2020), Türkiye'de yenilenemeyen enerji tüketiminin kısa ve uzun vadede CO₂ emisyonlarını artıracak ve yenilenebilir enerji tüketiminin ise kısa vadede CO₂ emisyonlarını azaltacağını, ancak uzun vadede etkisinin istatistiksel olarak anlamsız olacağını ifade etmiştir. Szetela ve ark. (2022), 2000-2015 dönemi verilerini kullanarak yenilenebilir enerjinin kişi başı CO₂ emisyonu üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğunu ve yenilenebilir enerji tüketimindeki %1'lik artışın kişi başı CO₂ emisyonlarını %1.25 azalttığını belirlemişler.

Bu çalışma, bölge, dönem, yöntem ve/veya kullanılan enerji türleri gibi özelliklerden en az birisi bakımından çalışma literatürdeki çalışmalardan farklılaşmaktadır. Ancak bu farklılıklara rağmen çalışma sonuçları literatürdeki sonuçlara benzerlik göstermekte, hatta sözü edilen ilk üç özelliğin tümünden farklı olduğu çalışmalarla da paralel sonuçlar çalışmadan elde edilmiş ve dolayısıyla çalışmanın literatürle uyumlu olduğu söylenebilir. Bu farklılık ve benzerlikler bağlamında çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı ve iklim değişikliği konusunda üretilecek politikalara ışık tutabileceği düşünülmektedir.

Sonuç olarak, CO₂ salınımı üzerinde en etkili değişkenin yenilenebilir enerji kaynaklarının olduğu ve daha sonra kömürün geldiği belirlenmiştir. Ancak kömür enerjisi kullanımı arttığında CO₂ salınımı da artarken, yenilenebilir enerji kaynakları kullanımı

artığında ise CO₂ salınımı azalmaktadır. Böylece daha temiz ve yaşanılabilir bir çevre için kömür enerjisi kullanımı minimize edilmeli ve bunun yerine daha çok alternatif enerji kaynakları kullanımına eğilim gösterilmelidir. Bu bağlamda geliştirilecek politikalar ve yapılacak teşvik ve yatırımlar büyük önem arz etmektedir.

Kaynakça | References

Altun, Y., İşleyen, Ş. ve Görür, Ç. (2018). Türkiye’de eğitim ve sağlık harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi: 1999-2017. *Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 39, 223-244.

Azam, A., Rafiq, M., Shafique, M., Zhang, H. & Yuan, J. (2020). Analyzing the Effect of Natural Gas, Nuclear Energy and Renewable Energy on GDP and Carbon Emissions: A multi-variate Panel Data analysis. *Energy*, 219, 1-11.

Bilgili, F., Öztürk, İ., Koçak, E., Bulut, Ü., Pamuk, Y., Muğaloğlu, E. ve Bağlıtaş, H. H. (2016). The influence of biomass energy consumption on CO₂ emissions: a wavelet coherence approach. *Environ Sci Pollut Res*. 23(19), 19043–19061. doi: 10.1007/s11356-016-7094-2

Coşkun, H. ve Eygü, H. (2020). Ar-Ge harcamaları ve ihracat ilişkisinin incelenmesi: Türkiye Örneği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(İktisadi ve İdari Bilimler), 233-242. <https://doi.org/10.18506/anemon.761623>

Çetintaş, H., Bıcıl, I. M. ve Türköz, K. (2017). Türkiye’de enerji üretiminde fosil yakıt kullanımı ve CO₂ emisyonu ilişkisi: Bir senaryo analizi. *EconWorld Working Paper Series No: 2017-002*, 1-12. doi: 10.22440/EconWorld.WP.2017.002

Çoban, O. ve Kılınç, N. Ş. (2015). Yenilenebilir enerji tüketimi ve karbon emisyonu ilişkisi: TR örneği. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 38(1), 195-208.

Danish, Baloch M. A., Mahmood, N. & Zhang, J. W. (2019). Effect of natural resources, renewable energy and economic development on CO₂ emissions in BRICS countries. *Science of the Total Environment*, 678, 632-638. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2019.05.028>

Demir, Y. (2021a). Analyzing the effect of employment in the agricultural and industrial sectors on economic growth with the ARDL bounds test. *International Journal of Contemporary Economics and Administrative Sciences*, XI(1), 178-192. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5136851>

Demir, Y. (2021b). Eğitim, sağlık ve ar-ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ARDL sınır testi ile belirlenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 1758-1770. <https://doi.org/10.33206/mjss.918786>

Dickey, D. A. & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American statistical association*, 74(366a), 427- 431

Dickey, D. A. & Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49(4), 1057-1072. <https://doi.org/10.2307/1912517>

Dong, K., Sun, R. & Dong, X. (2018). CO₂ emissions, natural gas and renewables, economic growth: assessing the evidence from China. *Science of the Total Environment*, 640-641, 293-302. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2018.05.322> 0048-9697

Engle, R. F. & Granger, C. W. (1987). Co-Integration in error correction: Representation, estimation and, testing. *Econometrica*, 55(2), 251-276. <https://doi.org/10.2307/1913236>

Eygü, H. ve Kılınç, A. (2021). Enerji tüketiminin ve karbondioksit salınımının ekonomik büyümeye etkisinin incelenmesi: panel veri analizi yaklaşımı. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 268-280.

Eygü, H. (2022). Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı ve ekonomik büyüme ilişkisi: 1995-2020 Türkiye örneği. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 8(2), 387-397. <https://doi.org/10.30855/gjeb.2022.8.2.012>

Granger, C. W. J. (1981). Some properties of time series data and their use in econometric model specification. *Journal of Econometrics*, 23(1), 121-130. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(81\)90079-8](https://doi.org/10.1016/0304-4076(81)90079-8)

Gujarati, D. N. & Porter, D. C. (2009). *Basic Econometrics* (5nd ed.). McGraw-Hill/Irwin.

Hasnisah, A., Azlina, A. A. & Taib, C. M. I. C. (2019). The Impact of Renewable Energy Consumption on Carbon Dioxide Emissions: Empirical Evidence from Developing Countries in Asia. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 9(3), 135-143.

İşleyen, Ş., Altun, Y. & Görür, Ç. (2017). The causality relationship between interest rate and income with investment in Usa: 1965-2016. *The Journal of Academic Social Science*, 60(5), 146-163. <http://dx.doi.org/10.16992/ASOS.13112>

Karaaslan, A., Abar, H. ve Çamkaya, S. (2017). CO₂ salınımı üzerinde etkili olan faktörlerin araştırılması: OECD ülkeleri üzerine ekonometrik bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(4), 1297-1310.

Koengkan, M. & Funhas, J. A. (2017). The Negative Impact of Renewable Energy Consumption on Carbon Dioxide Emissions: An Empirical Evidence from South American Countries. *Revista Brasileira de Energias Renováveis*, 6(5), 893-914.

Meçik, O. ve Koyuncu, T. (2020). Türkiye’de göç ve ekonomik büyüme ilişkisi: TodaYamamoto nedensellik testi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(3), 2618-2638. <https://doi.org/10.15869/itobiad.748770>

Narayan, P. K. (2004). Fiji’s tourism demand: The ARDL approach to cointegration. *Tourism Economics*, 10(2), 193-206. <https://doi.org/10.5367/000000004323142425>

Naz, S., Sultan, R., Zaman, K., Aldakhil, A. M., Nassani, A. A. & Abro, M. M. Q. (2018). Moderating and Mediating Role of Renewable Energy Consumption, FDI İnflows, And Economic Growth On Carbon Dioxide Emissions: Evidence from Robust Least Square Estimator. *Environmental Science and Pollution Research*, 26, 2806-2819.

Okumuş İ. (2020). Türkiye’de yenilenebilir enerji tüketimi, tarım ve CO₂ emisyonu ilişkisi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 6(1), 21-34. <https://doi.org/10.20979/ueyd.659092>

Pata, U. K., Yurtkuran, S. ve Kalça, A. (2016). Türkiye'de enerji tüketimi ve ekonomik büyüme: ARDL sınır testi yaklaşımı. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 38(2), 255-271. <https://doi.org/10.14780/muiibd.281411>

Pesaran, M. H., Shin, Y. & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326. <https://doi.org/10.1002/jae.616>

Phillips, P. C. B., Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346. <https://doi.org/10.2307/2336182>

Polat, M. & Gemici, E. (2017). Analysis of the relationship between BIST and BRICS stocks in terms of portfolio diversification: cointegration analysis with ARDL boundary test. *Journal of Economics, Finance and Accounting*, 4(4), 393-404.

Riyath, M. I. M. (2018). Toda and Yamamoto causality test between US\$ exchange rates and stock market prices in Sri Lanka. *SAJSSE*, 2(3), 1-9.

Sevüktekin, M. ve Çınar, M. (2017). *Ekonometrik zaman serileri analizi: Eviews uygulamalı* (Beşinci baskı). Dora Yayın.

Squalli, J. (2007). Electricity consumption and economic growth: Bounds and causality analyses of OPEC members. *Energy Economics*, 29(6), 1192-1205. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2006.10.001>

Squalli, J. (2017). Renewable Energy, Coal as A Baseload Power Source, and Greenhouse Gas Emissions: Evidence from U.S. State-Level Data. *Energy*, 127, 479-488.

Subaşı, S. (2019). *CO₂ emisyonları, doğal gaz, yenilenebilir enerji kaynakları ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye'deki dinamik değişkenlerin analizi* [Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi]. Dicle Üniversitesi.

Szetela, B., Majewska, A., Jamroz, P., Djalilov, B. & Salahodjaev, R. (2022). Renewable energy and CO₂ emissions in top natural resource rents depending countries: the role of governance. *Front. Energy Res.*, 10, 1-7. <https://doi.org/10.3389/fenrg.2022.872941>

Valadkhani, A., Smyth, R. & Nguyen, J. (2018). Effects of Primary Energy Consumption On CO₂ Emissions Under Optimal Thresholds: Evidence from Sixty Countries Over the Last Half Century. *Energy Economics*, 80, 680-690.

Wilks, S. S. (1932). Moments and distributions of estimates of population parameters from fragmentary samples. *The Annals of Mathematical Statistics*, 3(3), 163-195.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Reklam Fotoğrafında Kışkırtıcılık Ögesi Bağlamında Toplumsal Sorunların ve Trajedilerin Kullanılması

The Use Of Social Problems And Tragedies In The Context Of Provocativeness In Advertising Photography

Uğur GÜNAY YAVUZ

Associate Professor, Akdeniz University,
Faculty of Fine Arts, Photography Department,
Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar
Fakültesi, Fotoğraf Bölümü,
Antalya, Türkiye
ugurgunay@gmail.com
ORCID 0000-0002-3111-8277

Ahmet Sait YILDIZ

Lecturer, Akdeniz University, Faculty of Fine
Arts, Photography Department,
Öğretim Görevlisi, Akdeniz Üniversitesi, Güzel
Sanatlar Fakültesi, Fotoğraf Bölümü,
Antalya, Türkiye
ahmetsaityildiz@akdeniz.edu.tr
ORCID 0000-0002-3287-2108

Nafia ÖZDEMİR HANYALOĞLU

Assit. Prof., Akdeniz University, Faculty of Fine Arts, Photography Department,
Dr. Öğretim Üyesi Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Fotoğraf Bölümü
Antalya, Türkiye

nafiahanyal@gmail.com ORCID 0000-0002-6533-2626

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Yavuz, U.G., Yıldız, A.S and Özdemir Hanyaloğlu (2023). The Use Of Social Problems And Tragedies In The Context Of Provocativeness In Advertising Photography. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 59, 108 – 128.

Yavuz, U.G., Yıldız, A.S ve Özdemir Hanyaloğlu (2023). Reklam Fotoğrafında Kışkırtıcılık Ögesi Bağlamında Toplumsal Sorunların ve Trajedilerin Kullanılması. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 59, 108 – 128.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 10 December/10 Aralık 2022

Accepted/Kabul Tarihi: 05 January/05 Ocak 2023

Published/Yayın Tarihi: 31 March/31 Mart 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: March/Mart

Issue/Sayı: 59 **Pages/Sayfa:** 108 - 128

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Uğur GÜNAY YAVUZ- Ahmet Sait YILDIZ- Nafia ÖZDEMİR HANYALOĞLU).

Grant Support/Finansman: The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Reklam Fotoğrafında Kışkırtıcılık Ögesi Bağlamında Toplumsal Sorunların ve Trajedilerin Kullanılması

Öz

Her sektörden markalar arasında yaşanan rekabet ortamında kilit önem taşıyan reklamlarda cinsellik, şiddet, savaş, ölüm, açlık, ırkçılık, doğal afetler, çevre sorunları, ekonomik eşitsizlik, gibi tam anlamıyla hedef kitleyi sarsıcı temalar, reklam stratejileri haline getirilerek geçmişten bugüne uzun yıllardır kullanılmaktadır. Rakipleri arasından sıyrılarak tüketicilerin dikkatini çekmek isteyen markalar, reklam kampanyalarında kışkırtıcı görseller ve sloganlar kullanma yoluna başvurmaktadır. Çalışma kapsamında reklamda kışkırtıcılık ögesinin gerçek hayattan konuların ele alındığı olayların ve fotoğrafların kullanımına dair farklı coğrafyalardan ve zaman dilimlerinden iki fotoğraf ele alınmıştır. Bunlardan ilki 1990 yılında Therese Frare tarafından AIDS hastası David Kirby'nin son nefesini verirken çekilen ve Benetton tarafından reklam kampanyasında kullanılan Pieta adıyla anılan fotoğraftır. Diğeri ise 2012 yılında Hindistan'da Nirbhaya yani Korkusuz takma adı verilen Jyoti Singh Pandey'in başına gelenlerden yola çıkılarak Hintli moda fotoğrafçısı Raj Shetye'nin Yanlış Yol projesi kapsamında çektiği ve paylaştığı fotoğraflardır. Her iki fotoğraf da çok eleştirilmiş ve tartışılmıştır. Görülmektedir ki aradan yıllar geçse de her iki fotoğrafın da ortaya koyduğu üzere reklam sektöründe gerçek hayatta yaşanan toplumsal sorunlar ve trajediler, insanlar üzerinde etkili olması nedeniyle reklamcılar için önemli bir malzeme olarak görülmektedir. Bu etki kamuoyu oluşturmayı ve diğer rakipler arasında öne çıkmayı önemseyen reklamcılar ve markalar için önemli bir kaynak olarak dün de bugün de tercih edilmekte ve kullanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Sanat, reklam, fotoğraf, Benetton, Nirbhaya, kışkırtıcılık.

The Use Of Social Problems And Tragedies In The Context Of Provocativeness In Advertising Photography

Abstract

Themes such as death, pain, violence, hunger, racism, economic inequality, war, sexuality and other themes that literally shock the target audience have been used as advertising strategies for many years. Brands that want to stand out from their competitors and attract the attention of consumers resort to using provocative visuals and slogans in their advertising campaigns. Within the scope of this study, two photographs from different geographies and time periods have been discussed regarding the use of events and photographs in which the element of provocativeness in advertising is handled with real-life subjects. The first of these is the photograph known as Pieta, which was taken by Therese Frare in 1990 at the moment when David Kirby, an AIDS patient, while breathing his last breath and used by Benetton in its advertising campaign. The other is the photographs taken and shared by Indian fashion photographer Raj Shetye as part of the Wrong Way project, based on what happened to Jyoti Singh Pandey, nicknamed Nirbhaya, or Fearless, in India in 2012. Both photographs were criticized and discussed a lot. It is seen that even though years have passed, as both photographs reveal, real-life social problems and tragedies in the advertising industry are seen as an important material for advertisers because of their impact on people. This effect is preferred and used as an important resource for advertisers and brands that care about creating public opinion and standing out among other competitors.

Keywords:

Art, advertisement, photography, Benetton, Nirbhaya, provocativeness.

Giriş

Her geçen gün gıda, inşaat, kozmetik, konfeksiyon ve daha nice birbirinden çok farklı sektördeki firmalar arasında markalaşma yolunda yoğun bir rekabet yaşanmaktadır. Bu rekabet ortamının en önemli parçasını da reklam ve tanıtım kampanyaları oluşturmaktadır. Günümüzde geleneksel kitle iletişim araçlarının da ötesinde her an her yerde ve her platformda yazılı, görsel ve işitsel olarak reklamlar üretilmekte ve bombardıman halinde insanlara ulaşmaktadır. John Berger yaşadığımız kentlerde hepimizin her gün yüzlerce reklam imgesi gördüğümüzü, karşımıza bu denli sık çıkan başka hiçbir imge olmadığını, tarihte başka hiçbir toplumun böylesine kalabalık bir imgeler yığını, mesaj yağmuru görmediğini, kişilerin bu mesajları aklında tutabileceğini ya da unutabileceğini ama görmeden edemeyeceğini (Berger, 2016, s. 129) vurgular.

Rakipleri arasında sıyrılarak tüketicilerin dikkatini çekmek ve diğerleri arasında kaybolup gitmeden tüketicinin belleğinde yer almak ve hatırlanmak, reklam kampanyalarının ana hedefi haline gelmektedir. Luke Sullivan insanların ana yola bakmak için değil, ana yoldaki kazaya bakmak için yavaşladıklarını, reklamcılıkta çatışma=dram=ilgi formülüne dayanarak anlatılacak bir öykünün olması gerektiğini, sorun ve çatışma var olduğunda tüketicinin ilgisinin de olacağını (Sullivan, 2000, s. 250) belirtmektedir.

Ürün pazarında tüketicilere ulaşma çabasındaki reklamcılar için kışkırtıcılık bir strateji olarak kendini göstermektedir. Reklamlarda kışkırtıcılık dikkatleri üzerine çekmek, görünür olabilmek ve kamuoyunda, gündemde yer edinebilmek amacıyla kullanılmaktadır. Hedef kitle üzerinde şok etkisi oluşturmak amacıyla, başta moda olmak üzere tüm sektör reklamlarında kullanılmaktadır. Benetton, reklamlarda kışkırtıcılığı ilk kullanan firma olarak anılmaktadır

1. Reklam ve Reklam Fotoğrafı

Reklam kelimesinin kökeni Fransızca réclame; iddia, protesto, bağırarak ileri sürülen şey, ilan” sözcüğünden gelmektedir. Réclamer “yüksek sesle ileri sürmek, tellal ile ilan etmek” fiilinden türetilmiş isimdir. Bu fiil Latince aynı anlama gelen reclamere fiilinden alıntıdır. Latince clamare “çağırarak, çığırarak, okumak” fiilinden -re eki eklenerek türetilmiştir (<https://www.nisanyansozluk.com>). TDK Sözlüğüne göre ise reklam; bir şeyi halka tanıtmak, beğendirmek ve böylelikle sürümünü sağlamak için denenen her türlü yol (<https://sozluk.gov.tr/>) olarak ifade edilmektedir. Erol Mutlu ise mal ve hizmetlerin elde edilebilirliğiyle ve nitelikleriyle ilgili bilgilerin geniş bir kamuya bildirilmesi süreci ve araçları (Mutlu, 1998, s. 286) olarak açıklamıştır. Tanses Gülsoy’a göre ise:

İnsanları gönüllü olarak belirli bir davranışta bulunmaya ikna etmek, belirli bir düşünceye yöneltmek, dikkatlerini bir ürüne, hizmete, fikir ya da kuruluşa çekmeye çalışmak, onunla ilgili bilgi vermek, ona ilişkin görüş ve tutumlarını değiştirmelerini veya

belirli bir görüşü ya da tutumu benimsemelerini sağlamak amacıyla oluşturulan, iletişim araçlarından yer ya da süre şartı olmak yoluyla sergilenen veya başka biçimlerde çoğaltılıp dağıtılan ve bir ücret karşılığında oluşturulduğu belli olan (diğer bir deyimle parasal destek sağlayan kişi ya da kuruluşların kimliği açık olan) duyuru” olarak tanımlanmaktadır (1999, s. 9).

John Berger’in çekicilik üretme süreci (Berger, 2016, s. 131) olarak ifade ettiği reklam, tüketicilerin ürün, hizmete ve markaya yönelik olarak bilgi verme, imaj oluşturma, hatırlatma, ilgi uyandırma, dikkat çekme, motive etme, istek yaratma, gibi amaçlardan biri veya birden fazlasına yönelik gerçekleştirilmektedir. Markanın tüketici olması hedeflenen kitle üzerindeki imajı ve farkındalığını sağlamakta ve ürünlerini satın almaya yönlendirmeyi amaçlamaktadır.

Luke Sullivan reklamın bir bilim dalı olmasının istenebileceğini bu sayede daha basit olabileceken, reklamın incelik gerektiren, sürekli değişen bir sanat olduğunu, formüle edilmesinin zor olduğunu, tazeliğini yitiren, bir gün çok etkili olanın ertesi gün orijinal çarpıcılığını yitirdiği için hiçbir etkiye sahip olamadığından bahsetmektedir. (Sullivan, 2000, s. 26)

Uğur Batı, reklamcılığın dil ve imajlar yani görseller arasındaki ilişki olduğunu, kelimelerin imajlara bağlandığını, reklamlara maruz kalanların duygularını ve inançlarını harekete geçiren belirtenler yani imleyenler olarak işlev gördüğünden, anlamı sağlayan esas faktörün reklam imajının kendisi (Batı, 2019, s. 36) olduğuna dikkat çekmektedir. Mike Destiny bira reklamlarından örnek verir, birçok rakip bira markasının tat, renk, alkol oranı açısından neredeyse aynı olduğunu, hatta iki bardaktan sonra bir eksperin bile aradaki farkı söyleyemeyeceğini, tüketicinin tamamen reklamı içtiğini, reklamın artık marka olduğunu (Sullivan, 2000, s. 33) ifade etmektedir. Yavuz bu süreci şöyle anlatmaktadır:

20. yüzyıl başlarında reklamcılığın iki görevi söz konusudur. Bunlardan ilki, kitlesel olarak üretilen malların pazarlanmasına yardımcı olarak tüketilmelerini sağlamaktır. Reklam birinci işlevini, malların nasıl kullanılacağı konusunda rehberlik ederek, mal kullanımının modernliğin bir parçası olduğunun altını çizerek gerçekleştirmiştir. Reklamın ikinci işlevi ise; anonim şehir yaşantısı içinde insanların benlik arayışında, onlara benliklerini sunma, teşhir etmek için mal tüketimini önermektir. Reklam bu işlevini, insanların yaşadığı boşluğu reklam sloganlarıyla doldurmak suretiyle yerine getirmiştir (Yavuz, 2013, s. 7).

Tarihte ilk reklam örnekleri Mısır’da kaçan esirin bulup getirilmesi durumunda ödül verileceğini duyuran papirüs ve söz konusu esirlerin özelliklerini ve fiyat bilgisinin duvarlara kazınması (Ünsal, 1984, s. 20) olarak verilebilir. Frizot’a göre yirminci yüzyılın en fark edilir sosyal olaylarından biri, basit reklamın tanıtım endüstrisine dönüşmesidir. İkisi arasındaki temel fark, kullandığı araçlardadır (aktaran Göçmen, 2016, s. 96).

Reklamı oluşturan temel unsurları metin, slogan, amblem/logo ve görseller olarak sıralamak mümkündür. Resim, illüstrasyon, fotoğraf gibi görseller o reklamın daha hızlı ve kolay algılanması, ilgi çekici olması noktasında en önemli unsur olarak diğerlerinden öne çıkmaktadır. Fotoğrafı diğerlerinden ayıran unsur, fotoğrafın sahip olduğu gerçekliği yansıtma özelliğidir. Reklamlarda fotoğraf kullanılmasının genel amaçlarını; tüketicinin ilgisini çekmek, hızlı ve etkili bir biçimde açıklamak, inanılabilirliğini, güvenilirliğini ve gerçekliğini arttırmak olarak saymak mümkündür.

Metin Kasım reklam fotoğrafını bir ürün veya hizmetin tanıtılması veya satışının sağlanması amacı ile yapılan çalışmalar için çekilen fotoğraflar (Kasım, 2005, s. 99) olarak tanımlamaktadır. Reklam fotoğrafının ürün veya hizmet hakkında kişileri bilgilendiren ve kişilerin satın alma psikolojisini hedef alan, kişileri ikna etme amaçlı hazırlanan mesajların fotoğrafının kadrajı aracılığı ile yansıtılması olduğunu söylemek mümkündür.

Fotoğrafın reklam amacıyla kullanımının ilk örnekleri 1850'lerde başlamasına rağmen teknolojinin fotoğraf ve kağıt basma konusundaki yetersizliği nedeniyle 1900'lerde fotoğrafların da kullanıldığı afişlere rastlanmaktadır. Yıllar ilerledikçe ve yılların paralelinde fotoğraf ve baskı teknolojisi de geliştikçe reklam fotoğrafçılığı da gelişmiş, 1920'lerde reklamların yaklaşık yüzde on beşinde fotoğraf kullanılırken 1930'larda bu oran yüzde seksenlere ulaşmıştır (aktaran Göçmen, 2016, s. 96). Renkli fotoğraf da bu anlamda önemli bir gelişme olmuş, 1950'li yıllara geldiğinde ürün yerine ürünü kullanan kişileri göstermeye yönelindiği, 1960'larda ise daha güçlü kurgusal sahnelerin hazırlanmasının örnekleri görülmektedir. 1980'ler ile fotoğraf ve görüntü işleme programları, dijital fotoğraf ve baskı teknolojisindeki gelişmeler, reklam fotoğrafının, reklamların en vazgeçilmez unsuru olmasını sağlamıştır. Yıllar içinde reklamı yapılan ürünü merkeze alma ve bu görsellerin kullanılma yaklaşımı yerini, ürüne dair sembollerin ve görsellerin kullanılmasına bırakmıştır. Markalar arasındaki rekabet, reklam ve reklam fotoğrafı dünyasında da kendini göstermiş gerek teknik ve estetik öğeler gerekse içeriğindeki mesajlar olarak zengin reklam kampanyaları kapsamında fotoğraflar tasarlanmasını ve çekilmesini sağlamıştır.

Reklam fotoğrafında çekimlerde tercih edilen ışık, renk, bakış açısı ve kompozisyon öğeleri ile ürün için oluşturulacak anlatım dili ve mesajı şekillendirilmektedir. Reklam fotoğraflarının dünyanın her yerinde anlaşılabilen ortak evrensel bir görsel dile sahip olması ve geniş kitleleri etkileme gücü nedeniyle de propaganda amacıyla da kullanılmakta olduğu bilinmektedir.

Reklam metinlerinde ve fotoğraflarında sıklıkla mitler kullanılmaktadır. Banu Dağtaş reklam-mit ilişkisi, reklam-kültür ilişkisinin bir parçası olduğunu, reklamın kültürel öğeleri kullandığı sürece, kültürel değerleri yansıttığı sürece mitleri de kullanacağını (Dağtaş, 2009, s. 51) ifade eder.

1.1. Kışkırtıcılık Kavramı

TDK sözlüğüne göre kışkırtma; herhangi bir kişiye, gruba, kuruluşa veya devlete karşı girişilen ve onları sonradan ağır sonuçlar verecek bir karşı eylemde bulunmaya zorlayan, önceden tasarlanmış girişim, kışkırtı, provokasyon, tahrik olarak tanımlanmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/>). Bu çalışma kapsamında kışkırtma kavramının maruz kalan kişilerde şiddet, cinsellik gibi dürtülerini, öfke, acıma gibi duygularını harekete geçirmeyi hedefleyen planlı bir girişim olduğunu söylemek mümkündür. Kışkırtılmaya maruz kalan her bireyin tepkisi de dini, siyasi veya ideolojik olarak hayata bakış açısına bağlı olarak kişisel hassasiyetleri ve kışkırtıldığı durumlarda verebileceği tepki bağlamında, kişiden kişiye farklılık göstermektedir.

Korku, şaşkınlık, heyecan, öfke gibi duyguları harekete geçirmeyi hedefleyen kışkırtma eylemi, miting ve cenaze gibi kalabalığın arasına karışan ve topluluğun hassas olduğu konularda daha fazla tepki vermesini sağlamak amacıyla hareket etme şeklinde de kendini göstermektedir. Bu noktada önem kazanan inandırıcılık, hassas noktaları bilip tahrik etme, gerginliği ve öfkeyi harekete geçirme şeklinde gerçekleştirilmektedir.

1.2. Kışkırtıcılık ve Reklam İlişkisi

'Shockvertising' İngilizce 'shocking' ve 'advertising' kelimelerinin bir araya getirilmesi ile çeşitli pazarlama iletişimi enstrümanlarıyla markaya ilişkin potansiyel hedef kitle üzerinde şok etkisi yaratacak imajlar geliştirmek ve sürecin sonuna 'şok edici' bir marka algısına sahip olmak olarak tanımlanmaktadır. Türkçe'ye de 'şok edici reklamlar' (Bati, 2013, s. 289) olarak çevirmek mümkündür. Şok edici reklam stratejisinde gündelik hayatta karşılaşılanın, alışılmışın ötesinde kullanılan etnik, dini, ahlaki, politik, cinsel, şiddet içeren öğelerin kullanıldığını görmek mümkündür. David Zeitlin ve Richard Westwood'a göre reklamların etkili olabilmesi için tüketicinin reklamdan hoşlanması ya da reklamı beğenmesinin gerekmediğini, sinir bozucu, itici, insanı rahatsız eden reklam kampanyalarının da başarılı olabileceğini (aktaran Çakır, 2006, s. 63) savunmaktadır.

Dönemsel olarak eğilimler değişiklik gösterse de genel olarak reklamlar aracılığı ile güzel ve kusursuz insanlar, eğlencenin odağında kurulan özgür, sınır tanımayan yaşam tarzları sunulmaktadır. Modellerin bakışları, birbirlerine dokunuşları, müzik, ışık, aksesuarlar da çağrıştırmaya yoluyla dikkat çekerek rakipler arasında akılda kalıcı olunması ve gündemde yer etmesi, üzerinde konuşulması hedeflenmektedir. Toplumsal normlar tarafından dayatılan yazılı olmayan kurallar nedeniyle insanların yaşamayı arzuladıkları, ancak yaşayamadıkları ve bastırmak zorunda kaldıkları cinsel arzular, yönelimler, ölüm, şiddet ve tabu olarak kabul edilen konular kışkırtıcı reklamların ana temalarını oluşturmaktadır. Tüketicie alışılanın, beklenenin ötesini göstererek dikkatini çekerek şaşırtmak markanın akılda kalıcılığını sağlamaktadır. Markalar her zaman pazarda öne çıkabilmeleri için en etkili yola başvurma çabası içinde olmuştur. Tüketicilerin dikkatini çekebilmek için reklamın diğerlerinden farklı ve ilgi çekici olması gereklidir. Reklamların en önemli unsurlarından olan görsellerin seçimi bu noktada büyük önem taşımaktadır.

Seth Godin dikkat çekici olan bir şeyin konuşulmaya, dikkate değer, istisna, yeni, ilginç ve mor inek olduğunu, sıkıcı olanın fark edilmeyeceğini ve kahverengi inek (Godin, 2003, s. 14) olduğunu ifade etmektedir. Ferruh Uztuğ'a göre reklamcılar benzersiz olabilmek adına cesur adımlar atmalıdır. Aynılığı bir nevi intihar etmek olarak değerlendirerek, önemli olanın rekabeti diğer kişiden daha iyi yapmak olmadığını, onu yok etmek olduğunu, başarılı bir reklamın tüm öğelerinin şaşırtıcı, olağanüstü ve beklenmeyi yakalamanın önemini vurgular. Bu noktada önemli olan, herkesin yaptığını tekrarlayan değil, diğerlerinin tekrarlamak isteyeceği fikirleri ortaya koyan olmaktır (Uztuğ, 2008, s. 299). Bu yaklaşımın öncüsü de reklamda kışkırtıcılık dendiğinde akla özgün ve tabuları yıkan reklam stratejisi ürünü olan serileri ile Benetton ve Oliviero Toscani gelmektedir.

2. Oliviero Toscani ve Benetton ile Reklamda Kışkırtıcılık

Luciano Benetton'ın 10 yaşındayken kamyon şoförü babasını kaybetmesinin ardından kız kardeşinin ördüğü rengarenk kazakları satarak başladığı serüvende ileriki yıllarda da rengarenk tekstil ürünleri ile öne çıkan firma, 1882 yılında fotoğrafçı ve tasarımcı Oliviero Toscani ile kreatif direktör olarak çalışmaya başlaması sonrasında reklam politikası ve beraberinde reklam kampanyalarındaki yaklaşım büyük bir değişime uğramış, United Colors of Benetton markalaşma noktasında tüm firmalara öncü olmuştur. Walter Landor'un "Ürünler fabrikalarda, markalar zihinlerde üretilir" (aktaran Kurtbaş, 2016, s. 78) sözleri markalaşmanın önemini çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır.

Küresel bazda tüm insanlığı etkileyen sorunlara odaklanan kampanyalar ile tanınan bir marka haline gelen Benetton markası, Toscani ile 1982-2000 yılları arasında açlık, hastalıklar, savaşlar, çocuk ölümleri, AIDS, ırkçılık, göçmenler, silahlanma, toplumsal ve cinsel kimlik, çevre sorunları gibi konuları tema olarak kullandığı reklam kampanyaları yürütmüştür. Benetton reklamlarında mutlu ve kusursuz dünya tasvirinin ötesinde, insanlığın yüz yüze kaldığı en büyük sorunları tüm gerçekliği ile göstermiştir. Ölen Boşnak askerin kanlı üniforması, göçmenlerle dolu bir gemi, ölüm döşeğindeki bir AIDS hastası, gerillanın bir elindeki silah ve diğer elindeki insan kemiği ve daha niceleri Benetton reklam kampanyalarında kullanılan sarsıcı fotoğraflar olmuştur. Bir giyim markasından beklenen güzel mankenlerin giymiş olduğu rengarenk giysilerin ötesinde bunları hiç göstermeden, insanları şok edecek hayatın görmezden gelinen gerçeklerini göstermiştir. Aynı zamanda hem çok konuşulan ve tartışılan hem de çok beğenilen ve tepki alan reklam kampanyaları yürütülmüştür. Bazı kesimler için rahatsızlık verici bulunmuş, bazıları tarafından ise beğenilen ve ilgi çekici, ses getiren, gündem yaratan kampanyalara imza atmıştır. Bu yaklaşım, Benetton'ın 18 yıllık reklam stratejisinin temelini oluşturmuştur.

Toscani öteden beri büyük gazetelerin onu yıkımdan, felaketten yararlanmak ile suçlamalarına şaşırmış olduğunu, zamanını toplumun acınası yönlerini fotoğraflamak, anlatmak ve incelemekle geçirenlerin asıl onlar olup olmadığını, başka medyaların da aynı konulara el atmasına neden katlanamazlar (Toscani, 1996, s. 60) sorusunu yöneltmektedir. 2000 yılında Amerikan hapishanelerinde cinayet suçu nedeniyle idam cezası alan mahkumların portrelerinden oluşan Biz, Ölüm Hücrelerinde (We on death row) serisi ile

idam cezasını eleştiren reklam kampanyası sonrasında, kurbanların ailelerinin tepkileri ve gelen eleştiriler neticesinde Benetton ve Toscani'nin yolları ayrılmıştır. İleriki yıllarda Benetton markasının bu yaklaşımını Diesel, Esprit, Moschino gibi diğer firmalar da takip etmiştir ve bu yaklaşım günümüzde birçok marka tarafından uygulanmaktadır. David Ogilvy'nin reklamının büyük bir fikir içermiyorsa, gecenin içindeki bir gemi gibi geçip gider. Yüz kampanya içinden bir tanesinin büyük fikirleri içerdiğinden şüpheliyim (aktaran Rogers, 2015, s. xii) sözleri reklam sektöründe özellikle farklı fikirlerin önemini vurgulamaktadır.

2.1. Therese Frare'nin David Kirby Fotoğrafi

Therese Frare, AIDS hastalığı nedeniyle hayatını kaybetmekte olan 32 yaşındaki David Lawrence Kirby'yi ailesi ile vedalaşırken fotoğraflamıştır. Gazetecilik yüksek lisans öğrencisi olan Frare, Columbus'taki AIDS hastaları için bakım evi olan Pater Noster House'da gönüllüler, hastalar ve ailelerin fotoğraflarını çeker (Görsel 1-2). Stafford Ohio AIDS Vakfı'nı kuran aktivist kimliği ile toplumda AIDS hastası olan kişiler için çalışan Kirby, hastalıkla mücadelesinin son dönemlerinde ailesinin yanına dönmüş ve son günlerini onlarla geçirmiş ve üç yıllık mücadelesinin sonunda hayatını kaybetmiştir. Therese Frare bu fotoğrafın çekim anını şu sözlerle anlatmaktadır:

David'in öldüğü gün Peta'yı (David 'in Pater Noster House'daki bakıcılarından biri) ziyaret ediyordum. Personelden bazıları Peta'yı David'e götürmek için almaya geldi ve beni yanına aldı. David'in odasının dışında kaldım, kendi işime baktım David'in annesi dışarı çıktı ve bana ailenin son vedalarını yaparken fotoğraflarını çekmemi istediğini söyledi. İçeri girdim ve sessizce köşede durdum, zorlukla hareket ettim, sahneyi izledim ve fotoğrafladım. Daha sonra o odada, tam önümde gerçekten inanılmaz bir şeyin ortaya çıktığını biliyordum, kesinlikle biliyordum (Cosgrove, B.).

5 Mayıs 1990'da Kirby hayatını kaybetmiş, aynı yıl Kasım ayında bu fotoğraf Life'da yayınlanmıştır. Life dergisinde fotoğrafa şu açıklama eşlik etmiştir: "AIDS'e ve onun toplumsal damgalarına karşı üç yıllık bir mücadelenin ardından, David Kirby artık daha fazla savaşamadı. Stafford, Ohio AIDS Vakfı'nın 32 yaşındaki kurucusu ve lideri, babası, kız kardeşi ve yeğeni ıstırap içinde yanında dururken, hayatının uçup gittiğini hissetti. David fisıldadı. Hazırım, son bir nefes aldı ve yenik düştü" (Rarehistoricalphotos). Fotoğrafların yayınlanmasının ardından AIDS'in hastalar üzerindeki yıkıcı etkisi tüm çıplaklığıyla gözler önüne serilmiş ve büyük bir etki uyandırmıştır. AIDS hastalarının ve ailelerinin insani yüzünü, hastaların ailelerinin yanında olabileceğini göstermiştir. Fotoğrafta Kirby'nin yakalanmış olduğu hastalık nedeniyle zayıf düşmüş bedeni, o son nefeslerini verirken aile üyelerinin bu ölüm karşısında yaşadıkları acı ve çekmiş oldukları ızdırap çarpıcı bir şekilde görülmektedir.

Görsel 1-2: Therese Frare, Kirby ailesi ve Peta ile David Kirby'nin vedası, 1990

Görsel 1-2: <https://www.life.com/history/behind-the-picture-the-photo-that-changed-the-face-of-aids/> (Erişim Tarihi: 13.03.2023)

David Kirby'nin babası Bill, kız kardeşi Susan ve yeğeni Sarah'ın yanısıra fotoğrafta aile üyeleri ile birlikte Peta da yer almıştır. Gerçek adı Patrick Church olan Peta yarı Kızılderili yarı Amerikalı'dır ve merkezde çalışan gönüllülerden biridir. Peta Kirby'ye baktığı dönemde AIDS hastalığını kapmış, 1991 yılında durumu ağırlaşıncaya kadar ölmekte olan AIDS hastalarının bakımları ile ilgilenmiş ve onların yanında olmuş, sonrasında David Kirby'nin annesi ve babası 1992 yılında hayatını kaybettiği güne kadar Peta'nın oğullarına baktığı gibi bu sefer onlar Peta'ya bakmış, yalnızlığını paylaşmış ve ölüm anında onun yanında olmuştur. Frare, Peta'nın 2 yıllık hastalık sürecini de fotoğraflamıştır (Görsel 3-4).

Görsel 3-4: Therese Frare, Peta'nın hastalık sürecinde yanında olan David Kirby'nin anne-babası, 1990

Görsel 3-4: <https://www.life.com/history/behind-the-picture-the-photo-that-changed-the-face-of-aids/> (Erişim Tarihi: 13.03.2023)

Frare yayınlanan fotoğrafı ile (Görsel 5) 1991 yılında, Dünya Basın Fotoğrafı Yarışmasında Genel Haber kategorisinde ikincilik, Avrupa Sanat Yönetmeni Kulübü ödülünü ve Houston Uluslararası Fotoğraf Merkezi'nin Sonsuzluk Ödülü'nü almıştır. Fotoğraf 2003 yılında Life dergisinin 'Dünyayı değiştiren 100 Fotoğraf' koleksiyonuna dahil edilmiş, TIME dergisinin 20. Yüzyılın en iyi 100 fotoğrafından biri olarak seçilmiş ve AIDS'in gerçek yüzü fotoğraf altıyla yayınlanmıştır.

Görsel 5: Therese Frare tarafından çekilen ve Life dergisinde yayınlanan fotoğraf, 1990 **Görsel 6:** Benetton tarafından reklam kampanyasında kullanılan fotoğraf, 1992

Görsel 5: <https://www.life.com/history/behind-the-picture-the-photo-that-changed-the-face-of-aids/> (Erişim Tarihi:10.10.2022) **Görsel 6:** <https://www.benettongroup.com/en/media-press/image-gallery/institutional-communication/historical-campaigns/> (Erişim Tarihi: 13.03.2023)

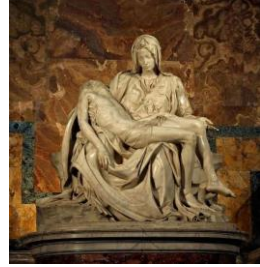
Toscane'nin birlikte çalıştığı Tibor Kalman'ın Frare'nin fotoğrafını görmesi sonrasında bu fotoğrafın reklam kampanyalarına dahil edilmesini önermesi ile aile ve fotoğrafçı ile iletişim kurulmuş, United Colors of Benetton firması 1992 yılı reklam kampanyasında Frare'nin fotoğrafını aileden ve fotoğrafçıdan izin alarak kullanmıştır. Fotoğrafın orijinali siyah beyazken, Benetton firmasının reklamlarında renklendirilerek sadece markanın logosu eklenerek yayınlanmıştır (Görsel 6). Bunun gerekçesini Toscani siyah beyaz olmasının gerçekçi olmasını engellediğini daha gerçek görünmesini istediği için renklendirdikleri şeklinde açıklamıştır (Time, 2016). Bilgisayar üzerinden programlar aracılığı ile renklendirme işleminin henüz uygulanmadığı yıllar olması nedeniyle Ann Rhoney söz konusu fotoğrafı boya ve fırçalar kullanarak elle renklendirmiş ve bu haliyle tüm dünyada yayınlanmıştır.

2.2. Therese Frare'nin David Kirby Fotoğrafı'nın Benetton Reklamında Kullanımına Gelen Eleştiriler

David Kirby fotoğraflarının Benetton tarafından reklam kampanyalarında kullanılmasına yönelik iki noktada eleştiri olduğu görülmektedir. Bu eleştirilerden ilkinin dini ve etnik sebeplerle yapıldığı, Kirby'nin AIDS sebebiyle verdiği kilolar neticesinde görsel açıdan İsa peygamberle olan benzerliğinin kullanıldığı yönündedir. Diğer eleştirinin ise AIDS gibi dönemin yıkıcı hastalığının ticari bir meta olarak kullanılmasının etik açıdan doğru bulunmadığı şeklindedir.

Reklamcılıkta kullanılan görsel öğeler zaman zaman sanat tarihinden bazı eserlerden yola çıkılarak yaratılır veya hazırlanan bu görsellerdeki benzer öğeler nedeniyle eserleri çağırıştırır. Berger bu benzerlikleri alıntı ve tıpatıp (Berger, 2016, s. 134) olarak nitelendirmektedir. Görsellerde kullanılan imgeler aracılığı ile çağırıştırmakta veya açık olarak benzeri olabilmektedir. Kirby'nin hastalık sonrasında görüntüsünün İsa peygambere benzemesi ile sanat tarihinden farklı alanlardan pek çok yapıtta Pieta yani çarımhtan indirilen İsa peygamberin imgesini görmek mümkündür. Özellikle kiliselerde yer alan mozaik ve vitraylarda bu tasvir sıklıkla kullanılmaktadır. Ayrıca resim ve heykel sanatında da ele alınan temalardan olmuştur. Örneğin Andres Mantegna'nın "Ölü Mesih"

(Dead Christ) resmi ve Michelangelo'nun Meryem Ana, Nicodemus ve Mary Magdalene'nin İsa peygamberi çarmıha gerilmesinin sonrasında indirilmesi anını betimlediği Pieta bandini ve Meryem Ana'nın kucağında yatan İsa'nın tasvir edildiği Pieta heykeli akla ilk gelen örneklerdendir (Görsel 7-8-9).

Görsel 7: <https://stock.adobe.com/images/vienna-austria> (Erişim Tarihi: 13.03.2023) **Görsel 8:** [https://en.wikipedia.org/wiki/Lamentation_of_Christ_\(Mantegna\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Lamentation_of_Christ_(Mantegna)) (Erişim Tarihi: 13.03.2023) **Görsel 9:** <https://www.loveinartsz.com/michelangelonun-pieta-heykeli/> (Erişim Tarihi: 13.03.2023)

David Kirby İsa peygambere, etrafında yer alan ailesi ve Petra da İsa peygamberin yanındaki Meryem Ana ve diğerlerine sarılmaları ile benzerlik göstermiştir. Toscani bu fotoğrafa verdiği isimle ilgili: “David Kirby ve ailesinin resmine “La Pieta” adını verdim çünkü bu gerçek bir Pieta. Michelangelo'nun Rönesans dönemindeki pietası sahte olabilir İsa mesih hiç var olmamış olabilir. Ama bu ölümün gerçekleştiğini biliyoruz. Gerçek olan bu” (Griva, 2018) açıklamasını yapmıştır.

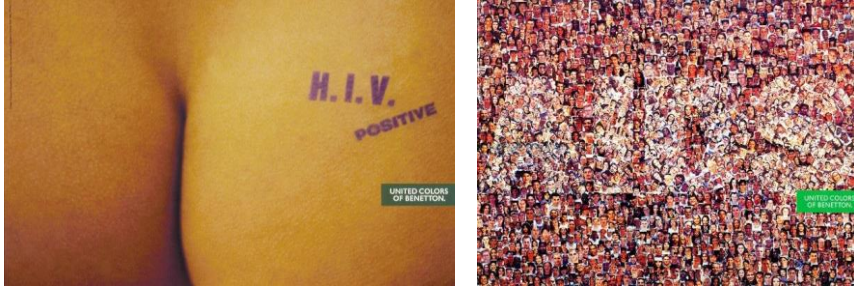
La pieta gibi kutsal olarak kabul edilen bir imgenin çağrıştırdığı fotoğrafın aynı zamanda da AIDS hastalığının ve bir hastanın ölüm anının bir ticari meta olarak kullanılması, satışların artırılması amacıyla yayınlanan reklam malzemesi haline getirilmesi, sömürülmesi noktasında Benetton kadar, kullanımına izin veren fotoğrafı çeken Frare ve Kirby'nin annesi-babası da eleştirilmiştir. Aile de bu eleştirilere cevaben televizyon programlarına katılmış, gazete ve televizyonlarda röportajlar vermiş ve “Benetton bizi kullanmıyor, biz Benetton'u kullanıyoruz” (Time, 2016) açıklamalarını yapmıştır. David Kirby'nin toplumu AIDS hakkında bilinçlendirme anlamında çalışan bir aktivist olduğunu, oğullarının bu fotoğraf aracılığı ile hayatta olduğundan çok daha yüksek sesle konuşuyor olduğunu, AIDS hastalığı hakkında bilgi sahibi olmayan toplumlar üzerinde hastalığı ve etkisini gözler önüne sererek bilinirliğini arttırmış olduğunu, önleyici tedbirlerin yanı sıra AIDS hastalarının dayanışması gibi konularda başarı elde ettiğinden dolayı rahatsızlık hissetmediklerini vurgulamıştır (Griva, 2018).

AIDS hastalarının da hala bir ailenin parçası olduğunu, bu hastalık sonrası ailesi tarafından terk edilmediğini yanında ona destek olduklarını göstermiş olması anlamında da önem taşımaktadır. David Kirby'nin tedavi gördüğü Pater Noster House Bakımevi yöneticisi Barb Cordle Frare'nin fotoğrafının insanların AIDS konusundaki kalplerini şimdiye kadar gördüğünden daha fazla yumuşattığını, o resme bakıp AIDS'li birinden

nefret edemezsiniz, yapamazsınız (Cosgrove) sözleriyle insanların üzerindeki etkisini ifade etmiştir.

Benetton reklam kampanyalarında AIDS teması Kirby'nin fotoğrafının yanısıra pek çok kez kullanılmıştır (Görsel 10-11). 1991'de renkli prezervatiflerin üretimine başlamıştır.1993 yılında ise "H.I.V-Positive" dövmesi olan kol, kalça ve kasık fotoğraflarının yer aldığı çok sayıda insan portresinden oluşan ve bütününde AIDS yazısı oluşturan bir kolaj ile bu hastalığın yaş, cinsiyet, ırk ayrımı olmadan herkesin bu hastalığı kapabileceği bilgisini vermiştir.

Görsel 10-11: Benetton tarafından yürütülen AIDS temalı kampanya görselleri

Görsel 10-11: <https://www.benettongroup.com/en/media-press/image-gallery/institutional-communication/historical-campaigns/> (Erişim Tarihi: 13.03.2023)

3. Nirbhaya'dan Moda Fotoğrafına

Günümüzde kadına yönelik gerek fiziksel gerekse psikolojik şiddet olaylarının sayıları artmakta ve tüm dünya ülkelerinin ortak sorunu haline gelmektedir. Hindistan'da Jyoti Singh Pandey'e yaşatılanlar da bu anlamda akla gelen vahşet olaylarından biridir. 23 yaşındaki Tıp Fakültesi fizyoterapi bölümü öğrencisi olan Pandey, 16 Aralık 2012 tarihinde Yeni Delhi'de Life of Pi filmi sinemada izledikten sonra, saat 21:30'da evine dönmek üzere erkek arkadaşı ile bindiği otobüste, arkadaşı dövülmüş Pandey de 6 kişinin tecavüzüne uğramış ve sonrasında darp edilmiştir. Uygulanan fiziksel şiddet sonrası hareket halindeki otobüsten atılan Pandey ve arkadaşı, hastaneye götürülmüştür. Arkadaşını da demir sopayla döven grup, Pandey'in vajina ve anüsüne demir sopa sokmuş, bağırsaklarını çıkarmış, demirin iç organlarına zarar vermesi nedeniyle yapılan tüm tıbbi müdahaleler yetersiz kalmış ve sonrasında tedaviye Singapur'da devam edilmiş ancak yaşam savaşını 12 gün sonra 29 Aralık'ta hayatını kaybeden Pandey'in cenazesi 30 Aralık günü yüksek güvenlik tedbirleri arasında yakılmıştır.

Hindistan Ceza Kanunu'nuna göre tecavüz kurbanını toplum içinde yaşayabilecekleri olumsuzluklardan korumak adına kimliğini açıklamak yasak olduğu için ve ölmeden önce tecavüzcüleri hakkında polise ifade vermesi ve cezalandırılmaları konusunda şikayetçi olması nedeniyle "korkusuz" anlamına gelen "Nirbhaya" kelimesi kendisi ile ilgili haberlerde ve protestolarda adının yerine kullanılmıştır. En küçüğü 17 yaşında olan altı tecavüzcü kısa sürede yakalanmış, tecavüzcülerden biri olan otobüs şoförü 11 Mart

2013'te cezaevinde hücrelerinde asılmış olarak bulunmuş, diğeri yaşının olay anında 18'den küçük (17 yaş 6 ay) olması nedeniyle, üç yıl hapis cezası almış, 20 Aralık 2015'te serbest bırakılmıştır. Diğer dört sanık tecavüz, cinayet, adam kaırma, soygun ve saldırı suçlarından suçlu bulunmuş, ölüm cezasına çarptırılmıştır. Olaydan 8 yıl sonra 20 Mart 2020 günü dört tecavüzcü idam edilmiştir.

Pandey'e yaşatılanların duyulması sonrası başlayan ve ölümünün sonrasında şiddetlenen Hindistan ile kısıtlı kalmayan tüm dünya genelinde her yaş, eğitim, gelir düzeyi ve cinsiyet ayrımı olmadan kişilerin katıldığı can kaybının da yaşandığı protesto gösterileri düzenlenmiştir. Protestoların odağında Hindistan toplumunda kadına bakış ve kadınlar için daha güvenli hale getirilmesi için harekete geçilmesi ve değişim gerekliliği vardır. Bu protestolar sayesinde Hindistan'da tecavüzün konuşulmaması ve üstünün kapanması gerektiği, utanması gerekenin saldırıya uğrayan kişi ve ailesi olduğuna dair tabu yıkılmıştır. Protestocular hep birlikte bu toplumsal anlayışa ve düzene isyan etmiş, yas tutmuş, toplumsal değişim arzusunu dile getirmiş, medyada ve toplumda konu tartışılır hale gelmiştir. Bu konu, sanatın farklı alanlarında çalışan toplumsal olaylardan beslenen sanatçılar tarafından konu olarak ele alınmış ve eserler üretilmiştir.

3.1. Raj Shetye'nin Yanlış Yol (The Wrong Turn) Serisi

Hintli fotoğrafçı Raj Shetye'nin Yanlış Yol projesi kapsamında çekmiş olduğu fotoğraflar, Bob Garfield'in reklam endüstrisinin etik ilkelere bağlı kalma konusunda hiçbir zaman başarılı olmadığını yönündeki sözlerini akla getirmektedir (Garfield, 2004, s. 58). Çekim mekanı olarak otobüsün, model olarak da çok sayıda erkek arasında bir kadının kullanılması ve hazırlanan konseptte Panley'in tecavüz olayını çağrıştıran anların canlandırılması nedeniyle dikkatleri üzerine çeken bir proje olmuştur (Görsel 12-13-14-15). Otobüste erkek modellerin kadın modeli yere yatırma, tutma davranışı göstermesi, kadın modelin yüz ifadesi Panley'e yaşatılanların estetize edilerek ve göz alıcı hale getirilerek sunulmuş olduğunu düşündürmekte ve bu nedenle de yoğun bir şekilde eleştirilmesine neden olmuştur.

Görsel 12-13: Raj Shetye'nin Yanlış Yol Projesi

Görsel 12-13: <https://www.dailymail.co.uk/news/article-2717612/Indian-photographers-fashion-shoot-depicting-woman-sexually-assaulted-bus-sparks-outrage.html> (Erişim Tarihi: 13.03.2023)

Shetye, yaşadığı toplumun bir parçası olarak Nirbhaya olayının içten içe kendisini harekete geçirdiğini, fotoğrafçı olarak iletişim kurabildiği tek aracın fotoğraflar, moda fotoğrafçısı olarak da yapabildiği en iyi şeyin bu olduğunu, bunun film yapmak, makale yazmak, şiir yazmak gibi sanat yapmak ve konuyu ele alma yolları olduğunu, amacının bu kötü eylemi büyülemek değil ışık tutmanın bir yolunu ortaya koymak olduğunu, çekimlerde kullanılan giysilerin çok ünlü modacıların tasarımları olduğunu, ancak bunun ön plana çıkarılmayıp, toplumda biraz tepki toplayacak sanat yaratmanın amacının da bu olduğunu sözlerine eklemiştir (Jha, 2014).

Görsel 14-15: Raj Shetye'nin Yanlış Yol Projesi

Görsel 14-15: <https://www.gazetevatan.com/yasam/galeri-hint-fotografcidan-otobuste-toplucavuz-kareleri-1536343/1> (Erişim Tarihi: 13.03.2023)

3.2 Raj Shetye'nin Yanlış Yol Serisine Gelen Eleştiriler

Fotoğraflar fotoğrafçının Behance platformunda yer alan sayfasında yayınlanmış, ancak kısa süre sonra gelen sert tepkiler üzerine fotoğrafçı hem bu platformdan hem de kişisel web sitesinden fotoğrafları kaldırmıştır. Shetye kişisel olarak da birçok tepki aldığını bunun kendisini yaptığı işten memnun hissettirdiğini, yaptığı işin o kadar etkili olduğunu gördüğünden tatmin olduğunu ama kendisini mutlu hissetmediğini söylemiştir (Jha, 2014).

Görsel 16-17: Raj Shetye'nin “Yanlış Yol” projesine tepkilerden bazıları

Görsel 16-17: <https://www.hindustantimes.com/art-and-culture/when-it-isn-t-right-to-say-cheese/story-Y31NHq2rsv7HhYPQR1BACN.html>, (Erişim Tarihi: 13.03.2023)

Fotoğrafların fotoğrafçı Shetye tarafından paylaşılması sonrasında kişiler tepkilerini sosyal medya hesaplarından da paylaşmıştır (Görsel 16-17). Bir kullanıcının: “Az önce Nirbhaya’nın Delhi çetesini tasvir eden bir moda yayılımı mı gördüm? İğrenç! Umarım herkes utançtan ölür! Duyarsız domuz!” (VishalDadlani, 2014) paylaşımı dikkat çekicidir. Bir diğeri ise: “Moronların sıkıntısı yok, Nirbhaya toplu tecavüzünden “ilham alan” bir moda fotoğrafı çekimi. Bu ülkede tecavüz ve insanlık onurunu ne kadar ciddiye alıyoruz. (Gayatrewrites, 2014) tweet’idir. Fotoğrafçının fotoğraflarını paylaştığı Facebook hesabına gelen yorumlardan birinde de “Nirbhaya’nın tecavüz sırasında bağırsaklarının çıkarılmasına vurgu yapılarak bağırsak yerine mücevher, kan yerine saç spreyi ve o korkunç gecenin çığlıkları yerine o aptal surat asmaları, bazı insanlar kendi kibirleri için her şeyi sömürecekler mi?” (Samyuktha, 2014) sorusunu sormaktadır. Sosyal medyada yapılan yorumlarda fotoğraflar ve fotoğrafçının yaklaşımının sert bir şekilde değerlendirildiği görülmektedir.

Shetye’nin fotoğraflarında tasarım olan giysiler ve aksesuarlar ile bakan kişiye marka logosu olmasa dahi profesyonel modellerle tecavüz anı yeniden canlandırılmaktadır. Shetye’nin fotoğraflarında kullanılan kostümler ve aksesuarlar ile estetik kaygıyla moda fotoğrafı çekimlerinde görmeye alışık olduğumuz bir ortam yaratılmış, şık giyimli yakışıklı erkekler bu eylemi gerçekleştirmekte, Pandey’e yaşatılan toplu tecavüz ve şiddeti bir anlamda estetize ederek yeniden sunmakta ve meşrulaştırmaktadır.

Sonuç

Günümüzde kapitalist ekonomik sistem içindeki tüketim toplumu için vazgeçilmez bir parçası haline gelen markalar, reklamlar aracılığı ile tüketicinin zihninde yer alma yarışındadır. Hedef kitle olan tüketiciler birbirine çok benzeyen ürünlerin yine birbirine çok benzeyen reklamlarına maruz kalmaktadır ve birbirine benzeyen reklamlar arasında sıyrılmamanın tek yolu, diğerlerinden farklı olmak bu sayede görünür ve fark edilir olabilmektedir. Reklam kampanyaları markaların kitlelerin dikkatini çekmesinde, akılda kalmasında ve kamuoyu yaratmasında önemli rol oynamaktadır, yenilikçi, cesur yaklaşımlar ile marka bilinirliği anlamında büyük önem taşımaktadır. Her bir reklam kampanyası ile başlayan tartışmalar ve eleştirilere rağmen Olivero Toscani’nin Benetton’un başarılı bir şekilde marka bilinirliğini arttırmış olduğunu söylemek mümkündür. Toscani ile birlikteliği sürecinde Benetton en çok konuşulan, tartışılan ve bugün de üzerinde akademik çalışmalar yapılan bir dönem geçirmiştir. Toscani kendisinin Benetton kazakları satmadığını, fotoğrafçılık ve reklamcılık sanatında yeni bir anlayışı savunmaya çalıştığını (Toscani, 1996, s. 62) belirtmiştir.

Gillian Dyer’a göre reklamlar tüketicieye mal ve hizmetlerle dair bilgi vermekten ziyade, toplumsal değerler ve tutumlarla ilgili manipülasyon işlevi görmektedir (aktaran Dağtaş, 2009, s. 42). Beklenmedik içerik, görseller veya sloganlar kullanılan reklamlar bu noktada diğerlerinden ayrılmayı başarmaktadır. Bu durumda tüketicileri yakalamanın ve

dikkatlerini çekmenin yolu beklenenin ötesinde olmak, farklılaşmak ve ezber bozmaktır. Kışkırtıcı reklam stratejisi ile tüketicilere beklenilenin, öngörülenin ötesinde görmeye alışmadıkları tabu olarak kabul gören içerikleri ve sloganlar aracılığı ile onların dikkatlerini çekmeyi hedeflemektedir. Benetton markası ile 1982 yılında başlayan ve kamuoyu üzerindeki etkisi nedeniyle diğer markalar tarafından da tercih edilen kışkırtıcılık, tüketicilerin dikkatini çekmesi, gündem oluşturması ve farkındalık sağlaması gibi iletişim amaçları doğrultusunda kullanılmaktadır. Kişiler sadece bir ürün satın almakla kalmamakta, var olan bilgilerinin aksine tutum oluşturmakta veya değiştirmekte, bilinçaltında da etkili olabilmektedir. Hedef kitle üzerinde etki yaratabilmek ve oluşturulan, hedeflenen mesajın ulaşabilmesi amacıyla görsellerde kullanılan dil, renk ögesi, gizlenen kodlar ve metafor aracılığı ile algı oluşturulmakta ve istenildiği gibi yönlendirilmektedir. Reklamlarda kullanılan her türlü görsel ve işitsel öğeler aracılığı ile tüketim davranışı ve yaşam tarzı konusunda yönlendirmelerde bulunmaktadır. Görsel öğeler arasında hedef kitle üzerinde gerçeklik konusunda etkili olması, hızlı bir mesaj iletmesi özelliği nedeniyle fotoğraf sıklıkla kullanılmaktadır.

Sutherland ve Sylvester, herhangi bir markanın değişmez olarak bir görsel araç, uygulama kullandığında, bu araç veya uygulama söz konusu markaya ait olur, görüldüğü anda söz konusu markayı düşünmemenin mümkün olmadığını ifade etmektedir (Sutherland ve Sylvester, 2004, s. 288). Benetton markasının herhangi bir ürününün yer almadığı, sadece logosunun kullanıldığı fotoğraflar, reklam kampanyaları ile ürünlerden ziyade marka imajı ve verilen ırkçılık, savaş, ayrımcılık, çevre felaketleri, AIDS gibi toplumsal konulara karşı mesajları öne çıkarmıştır. Therese Frare tarafından çekilen AIDS hastası David Kirby'nin son nefesini verirken ailesi ile vedalaşma anına dair Life dergisinde de yayınlanan fotoğrafı, 1992 yılında Benetton firması için hazırlanan reklam kampanyasında kullanılmıştır. AIDS o yıllarda hakkında pek çok yanlış bilgiye sahip olunan toplumsal sorunken görünür, konuşulur olmuştur. Fotoğraf, gerek AIDS temasının gerekse İsa peygambere benzerlik kurulması nedeniyle çok eleştirilmiş aile ve fotoğrafçı bu fotoğrafın kullanım hakkının verilmesi kararının AIDS konusunda toplumsal farkındalık ve hastaların hakları konusunda da çalışmalar yapan aktivist David Kirby'nin isteyebileceği bir durum olduğunu, Frare David Kirby'e fotoğraflarını çekme konusunda izin istediğinde kişisel çıkarlar için olmadığı sürece sorun değil cevabını almış olduğunu ifade etmiştir (Time, 2016).

1992 yılında Luciano Benetton, Olivero Toscani, David Kirby'nin annesi Kay ve babası Billy Kirby'nin de bulunduğu gazeteciler, sivil toplum kuruluşları ve halktan katılımla reklam kampanyası Toscani'nin deyimiyle dertlerini anlatmak amacıyla (Toscani, 1996, s. 57) bir dizi basın toplantısı düzenlenmiş, Billy Kirby bu toplantıda bir kez daha Benetton'un gücünden ve ününden, tüm ülkelerde insanların, yüzyüze gelmekten çekinilen bu ürkütücü, bilinmedik hastalığı sonunda öğrenmesi ve onunla savaşması için yararlanmış olduklarını (Toscani, 1996, s. 58) ifade etmiştir.

Benetton ile başlayan ve bugün de devam eden toplumsal olaylar ve felaketler aracılığı ile kışkırtıcı reklam fotoğrafları kullanımına dair çalışma kapsamında ele alınan bir başka

örnek ise 2012 yılında Hindistan'da Jyoti Singh Pandey'in yaşadıkları sonrası Raj Shetye'nin çekmiş olduğu fotoğraflar olmuştur. Uğradığı toplu tecavüz sonrası anüsüne sokulan demir borunun iç organlarını parçalaması nedeniyle hayatını kaybeden, basın tarafından kendisine korkusuz anlamına gelen Nirbhaya takma adı verilen Pandey'in ölümü ile tüm dünyada protestolar düzenlenmiş ve bu konu konuşulmaya ve tartışılmaya başlanmıştır. Moda fotoğrafçısı Shetye'nin çekmiş olduğu fotoğrafları paylaşması sonrasında kısa sürede gelen sert tepkiler ve eleştiriler nedeniyle fotoğrafları paylaştığı platformlardan silmiştir.

Bu yapıda görsellerin kullanımının tercih edilmesinin temelinde daha çok provokatif olma hedefi yatmaktadır. Bu çalışma kapsamında ele alınan her iki fotoğrafın da bu anlamda kullanım amacına ulaştığı, düşünülmektedir. Ancak her iki fotoğrafın ayrıldığı bir nokta olduğu kanaati oluşmuştur. David Kirby'nin fotoğrafının Benetton reklam kampanyasında kullanılması ile AIDS, AIDS'li bir hasta ve ailesi kamuoyunda hakkında konuşulan ve tartışılan bir imge haline gelmesini sağlarken, dünya genelinde düzenlenen Nirbhaya eylemleri ve Hindistan toplumunda kadının konumu tartışılırken fotoğrafçı Raj Shetye'nin çekmiş olduğu fotoğraflar aracılığı ile tüm dünyada gündemdeki bir toplumsal olay ile ün kazanma çabası içinde olduğu düşünülmektedir. Shetye tüm dünyada basına açıklamalar yapan çekmiş olduğu fotoğraflar ile konuşulan bir moda fotoğrafçısı olmuştur.

Kaynakça | References

Batı, U. (2013). *Markethink ya da farkethink: deneyimsel pazarlama ve duyuşal markalama*. Ece Bilişim.

Batı, U. (2019). *Reklamın dili*. Alfa.

Berger, J. (2016). *Görme biçimleri* (22. baskı). Metis.

Cosgrove, B., The photo that changed the face of AIDS. LIFE. <https://www.life.com/history/behind-the-picture-the-photo-that-changed-the-face-of-aids/>

Çakır, V. (2006). *Reklam ve marka tutumu*. Ütopya.

Dağtaş, B. (2009). *Reklam kültür toplum*. Ütopya.

Garfield, B. (2004). *Biraz da ben konuşayım*. Mediat.

Gaytre [@Gaytrewrites]. (2014, 5 Ağustos). No death of morons, a fashion photo shoot inspired by the Nirbhaya gang rape. [Tweet]. Twitter. https://twitter.com/Gaytrewrites/status/496554696228614144?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwtterm%5E496554696228614144%7Ctwtgr%5E%7Ctwcon%5Es1&ref_url=https%3A%2F%2Fwww.buzzfeed.com%2Fregajha%2Fthis-glamorous-fashion-%20%20photo-shoot-depicts-an-indian-woman

Godin, S. (2003). *Mor inek*. Elma.

Göçmen, P. Ö. (2016). Görsel hikaye anlatımı bağlamında basılı reklamlarda fotoğraf kullanımı. *STD*, 2016 Haziran, 91-105

Griva, M. (2018, 9 Mart) La Pieta, United Colors of Benetton's most controversial campaign. Medium. <https://medium.com/ad-discovery-and-creativity-lab/la-pieta-united-colors-of-benettons-most-controversial-campaign-10615499a103>

Gülsoy, T. (1999). *Reklam terimleri ve kavramları sözlüğü*. Adam.

Jha. R. (2014, 5 Ağustos). This fashion photo shoot depicts an Indian woman being abused by several men on a bus. Buzzfeed. <https://www.buzzfeed.com/regajha/this-glamorous-fashion-photo-shoot-depicts-an-indian-woman>

Kasım, M. (2005). *Reklam fotoğrafçılığı*. Çizgi.

Kurtbaş, İ. (2016). Marka yönetimi ve başarılı markanın yarar ve etkileri, *Karadeniz*, 32. 32-75

Mutlu, E. (1998). *İletişim sözlüğü*. Ark Bilim ve Sanat.

Nişanyan Sözlük. (t.y.) Reklam. <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/reklam>

A father comforts his son on his deathbed. The photo that changed the face of AIDS. Rare Historical Photos. <https://rarehistoricalphotos.com/father-son-deathbed-david-kirby-1989/>.

Rogers, D. (2015). *Campaigns that shock the world*. Kogan.

Samyuktha, K. (2014, 6 Ağustos). Mumbai-based photographer's work sparks social media outrage. Deccan Chronicle. <https://www.deccanchronicle.com/140806/lifestyle-booksart/article/mumbai-based-photographer-raj-shetye%E2%80%99s-work-wrong-turn-sparks>

Güncel Türkçe Sözlük. (t.y.) Türk Dil Kurumu. <https://sozluk.gov.tr/>

Sullivan, L. (2000). *Satan reklam yaratmak*. Kapital Medya.

Sutherland, M. Ve Sylvester, A. (2004). *Reklam ve tüketici zihin*. Mediacat.

Time. (2016, Kasım 21). The face of AIDS: The story behind Therese Frare's Photo [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=jxaCvvPr98E&t=8s>

Toscani, O. (1996). *Reklam bize sırttan bir leştir*. AD.

Uztuğ, F. (2008). *Reklamcılıkta anna karenina ilkesi: kesmece reklam mümkün müdür?*. Beta Basım Yayım Dağıtım.

Ünsal, Y. (1984). *Bilimsel reklam ve pazarlamadaki yeri*. ABC.

Vishal Dadlani [@VishalDadlani]. (2014, Ağustos 5). Did i just see a fashion-spread depicting the Delhi gangrape of Nirbhaya? [Tweet]. Twitter. https://twitter.com/VishalDadlani/status/496564095454162944?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwtterm%5E496564095454162944%7Ctwgr%5E%7Ctwcon%5Es1&ref_url=https%3A%2F%2Fwww.buzzfeed.com%2Fregajha%2Fthis-glamorous-fashion-%20%20photo-shoot-depicts-an-indian-woman

Yavuz, Ş. (2013). Türk toplumunun tüketim toplumuna dönüşümünde reklamcılığın rolü. *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 36, 219-240.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacılar verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiklerini beyan ederler.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Haruki Murakami'nin 'Çin'e Giden Yavaş Gemi'¹ Öyküsünde 'Öteki' Bağlamında Azınlıkların Temsili

*Representation of Minorities in the Context of the 'Other' in Haruki Murakami's 'Slow Boat to China'**

Aytemis DEPCI

Asist. Prof., Iskenderun Technical
University, School of Foreign Languages,
Department of Foreign Languages,
Iskenderun,
Dr. Öğr. Üyesi, Iskenderun Teknik
Üniversitesi, Yabancı Diller
Yüksekokulu, Yabancı Diller Bölümü,
Hatay, Türkiye
aytemis.depci@iste.edu.tr
ORCID 0000-0002-6536-9584

Ayşe Nur TEKMEK

Prof., Ankara University, Faculty of
Languages, History and Geography,
Japanese Language and Literature
Department,
Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve
Tarih Coğrafya Fakültesi, Japon Dili ve
Edebiyatı Anabilim Dalı,
Ankara, Turkey
tekmen@ankara.edu.tr
ORCID 0000-0001-8167-3378

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Depci, A. and Tekmen, A. N. (2023). Representation of minorities in the context of the 'other' in Haruki Murakami's 'Slow Boat to China'. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 59, 129 – 152.

Depci, A. ve Tekmen, A. N. (2023). Haruki Murakami'nin 'Çin'e Giden Yavaş Gemi' öyküsünde 'öteki' bağlamında azınlıkların temsili. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 59, 129 – 152.

¹ Öykünün orijinal başlığı 「中国行きのスロウボート」 Chuugoku yuki no surō bōto'dur. Öykünün başlığı ve öyküden alıntılanan bölümler makalenin yazarları tarafından Türkçeye kazandırılmıştır. Japonca'nın Latin alfabesinde yazılmasında Hepburn sistemi kullanılmış olup uzun okunan ünlü seslerde uzun okunması gerektiğini belirtmek için harf üstü çizgi kullanılmaktadır.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 05 January/05 Ocak 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 20 February/20 Şubat 2023

Published/Yayın Tarihi: 31 March/31 Mart 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: March/Mart

Issue/Sayı: 59 **Pages/Sayfa:** 129 - 152

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Aytemis DEPCI- Ayşe Nur TEK MEN).

Grant Support/Finansman: The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Haruki Murakami'nin 'Çin'e Giden Yavaş Gemi' Öyküsünde 'Öteki' Bağlamında Azınlıkların Temsili

Öz

Makalede, Haruki Murakami'nin Çin'e Giden Yavaş Gemi adlı öyküsündeki Japon başkişinin hayatının üç farklı döneminde karşılaştığı toplumun dışlamasına maruz kalmış Japonya'da yaşayan üç Çinli karakter ile ilgili deneyimleri postkolonyalizm ve oryantalistdeki "öteki" kavramı ile ilişkilendirilerek irdelenmektedir. Kolonyal söylemin haklı göstermeye çalıştığı uygulamalar sonucu bir toplumun içindeki farklı kimlikler ve kültürler daha aşağı görülerek, bilinçli ya da bilinçsizce bu bireyler üzerinde baskı oluşturulmaktadır. Öyküde toplumsal pratikler ve oryantalist söylemin etkisi ile 'öteki' konumunda olan karakterlerin toplumdan uzaklaşarak toplumun dışında kaldıkları görülmektedir. Başkişinin bu karakterler ile ilgili deneyimleri ve yaşadığı yabancılaşma duygusunun postkolonyal ve oryantalist söylemin ele aldığı öteki sorunu üzerinden değerlendirilmesi makalenin amacını oluşturmaktadır. Makalede öyküdeki Çinli karakterler bağlamında azınlıklara yönelik önyargılı bakış ve yabancılaştırılmaları oryantalist söylemin etkisi ve postkolonyal yöntem ışığında tahakkümün sosyal hayatta deneyimlenmesinin izleri sürülerek açıklanmıştır. Japon toplumunun algısında etnik etiketin etkisi ve başkişinin bilinçdışında ötekiye karşı oluşturduğu kültürel önyargılar ve ayrımcılık nedeniyle başkişinin kendi toplumuna yabancılaştığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Öteki, yabancılaşma, postkolonyalizm, oryantalist, Japon edebiyatı.

Representation of Minorities in the Context of the 'Other' in Haruki Murakami's 'Slow Boat to China'

Abstract

In this study, the experience of the protagonist in three phases of his life with three Chinese characters, living in Japan and exposed to the social exclusion, are examined in the story of *Slow Boat to China* of Haruki Murakami, in relation to the concept of the "other" in postcolonialism and orientalism. The different identities and cultures in a society have been consciously or unconsciously suppressed while considering downward as a consequence of the practices that colonial rhetoric is trying to justify. In the story, the characters in the position of other, have been removed from the society as inferior other due to the orientalist discourse and the practices of society. The purpose of the study is to discuss the experiences of the protagonist with these characters, and his alienation, elaborating the issue of other described by postcolonial and orientalist discourse. In the paper, the prejudiced view regarding minorities – in this sense the Chinese characters- and their alienation have been explored in the light of the postcolonial method and orientalist discourse while tracing the experience of domination in social life. It has been concluded that the protagonist is alienated from his own society due to the effect of the ethnic label in the perception of the Japanese society and the cultural prejudices and discrimination that the protagonist creates against the other in his own subconscious.

Keywords:

Other, alienation, postcolonialism, orientalism, Japanese literature.

Giriş

Çağdaş Japon yazar Haruki Murakami 村上春木 eserlerinde sistemin bireyler üzerindeki emperyalist hegemonyası üzerine odaklanmakta ve özellikle Yaban Koyununun İzinde 羊をめぐる冒険 (1982), Zemberek Kuşunun Güncesi, ねじまき鳥クロナクル (1994-1995), Kumandanı Öldürmek 騎士団長殺し (2017) gibi romanlarında Japonya'nın Asya'yı kolonileştirmesini ve sömürgeleştirici gücün acımasız etkisini kurgusal boyutta ele almaktadır. Yazarın Fare üçlemesi olarak da bilinen üçüncü romanı olan Yaban Koyunun İzinde romanı Japonya'nın kuzeyinde yaşayan yerli halk olan Ainu halkının konumu ve Japonya'nın 1930'lu yıllardaki Kıta Çin'e olan politikası² gibi motifler ile bezelidir. Zemberek Kuşunun Güncesi adlı romanında II. Dünya Savaşı sırasında Japonya'nın Mançurya'yı işgalinin rahatsız edici sahnelerini etkileyici bir şekilde tasvir eden yazar, Çin ve Japonya arasındaki tarihsel meselelere değinmektedir (Murakami: 1994)³. Murakami, savaşın şeytani doğasını içeren sahnelerin kurgulandığı Kumandanı Öldürmek (2017) romanında Nanking katliamına dikkat çekerek bir Japonun bakış açısı ile savaş sonrası travmayı ele alırken, Filin Yitişi 象の消滅 (1993) adlı öykü seçkisi içinde yer alan Çin'e Giden Yavaş Gemi (1980) adlı öyküsünde ise modern Japonya'nın çok etnikli sosyal gerçekliğini gözler önüne sermekte ve asimile edilen Çinli azınlığın yaşadığı yabancılaşmaya postkolonyal bir eleştiri getirmektedir. Çin'e Giden Yavaş Gemi 中国行きのスロウ・ボート (1980), Murakami'nin ilk defa Çin - Japon ilişkilerine ve Japonya'nın Çin politikasına gönderme yaptığı eseri olması itibariyle yazarın ovresinde ayrı bir önem taşımaktadır.

Doğulu olmasına rağmen emperyalist kimliği içselleştiren Japonya'nın yazınında postkolonyal ve oryantalist söylemin etkisi ile kaleme alınmış edebi eserler ile bu eserler üzerinden yapılan çeşitli incelemeler bulunmaktadır. Japon edebiyatında postkolonyal ve oryantalist söylemin hâkim olduğu eserler üzerine Güven (2018)'in çalışmaları önemli bir yere sahiptir. Güven (2018, s. 23-25), Ikezawa Natsuki'nin 池澤夏樹 Ağabeyine Çiçek Taşıyan Kız 花を運ぶ妹 romanında yazarın şarkiyatçı/oryantalist ideolojinin bir eleştirisini yaptığını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra, Pinnington ise (2006, s. 76) Tanizaki Junichiro'nun 谷崎潤一郎 Bebeğin Ağıtı 人形の嘆き adlı eserindeki oryantalist unsurları değerlendirmektedir. Depci (2021, s. 143-163) ise, Murakami'nin Yaban Koyununun İzinde

2 1930'larda Çin- Japon ilişkileri iyice gerilir (Boyd, 2002; Morley, 1983; Peattie, 1975; Shimada, 1963; Sugihara, 1997; Wilson, 2002:1-11). Eylül 1931'de Japonlar, Çin'in Mançurya eyaletini işgal etmiş ve Mançukuo'yu bir kukla devlet olarak kurmuşlardır. Temmuz 1937'de Pekin yakınlarındaki Marco Polo Köprüsü'ne yapılan Japon saldırısı ile Japon ordusu Kuzey Çin'de, Yangtze Vadisi'nde ve kıyı boyunca ilerleme göstermiştir. Japonlar, Aralık 1941'de Hong Kong'u ve Şangay'ı işgal ederek İngiltere'nin gayri resmi Çin imparatorluğunu fiilen sona erdirdiler (The National Archives).

3 "Kaçan Çinli askerler üniformalarını çıkarıp halkın arasına saklandılar. Böyle olunca kimin düşman olduğunu anlayamadık. Bu yüzden haydutları ve başıboşları avlayarak pek çok masum insanı öldürüp yiyecekleri yağmaladık" (Murakami, 1994-I: 310). Zemberek Kuşunun Güncesi romanından yapılan bu alıntı savaş zamanı Japon askerlerin masumları da katlettiklerini göstermektedir.

adlı romanında yazarın Japonya'nın kolonyal geçmişine vurgu yaptığını öne sürerek eserde postkolonyal söylemin izlerinin bulunduğunu ve romandaki koyun imgesinin ise emperyalizm, sömürü, kapitalizm ve modernizm gibi unsurları simgelediğini ortaya koymaktadır.

Bu makalede ise çağdaş Japon yazar Haruki Murakami'nin Çin'e Giden Yavaş Gemi adlı öyküsündeki ötekileştirilme postkolonyalizm ve oryantalizmdeki "öteki" kavramı bağlamında ele alınmaktadır. Çalışmada öncelikle postkolonyal kuram ve oryantalizm kavramlarına kısaca değinildikten sonra bu kuramların "öteki" kavramı ile ilişkisi irdelenmektedir. Bu makalenin amacı eserde ele alınan Batının hegemonyasında dayatılmış çarpık doğu temsilleri yüzünden uzaklaşan ve ötekileştirilen karakterlerin Japon toplumundaki yerini postkolonyal ve oryantalist söylem üzerinden incelemek ve öyküdeki azınlıkların Japon toplumunda maruz kaldıkları önyargılı bakışı ortaya koymaktır. Murakami'nin eserindeki yabancılaşma olgusunun öteki imajı bağlamında postkolonyal söylem üzerinden ele alınması ile Murakami çalışmalarına yeni bir bakış açısı getirilmesi hedeflenmektedir.

1. Çin'e Giden Yavaş Gemi Öyküsünün Ana Hatları

Öyküde başkışı, çocukluk, ilk gençlik ve 30'lu yaşlar olmak üzere hayatının 3 farklı döneminde karşılaştığı farklı yaşlarda ve cinsiyetteki 3 farklı Çinli ile olan deneyimlerini anlatır. Başkışının ilk tanıştığı Çinli, ilkokuldayken bir deneme sınavı için gittiği bir okuldaki gözetmen öğretmendir. Kırk yaşından fazla göstermeyen ve elinde bastonu ile hafif aksayan bu Çinli öğretmenin yaptığı konuşma başkışının hafızasında yer etmiştir. Başkışının gittiği okul şehir merkezinden uzakta ve sadece Çinli öğrencilerin alındığı bir ilkokuldur.

Başkışının anlattığı ikinci Çinli ise on dokuz yaşında üniversite öğrenciliği yıllarında yarı zamanlı olarak çalışırken tanıştığı Çinli bir kızdır. Bir yayın evinin deposunda üç hafta boyunca beraber çalıştığı üniversite öğrencisi kız Çinli olmasına rağmen Japonya'da doğup büyümüş ve hayatında hiç Çin'e gitmemiştir. Japon okullarında okuyan ve Çinceyi pek bilmeyen kızın Çin ile tek bağı etnik kökenidir. İlk zamanlar muhabbet etmekten kaçınan kız ile sonraları aralarında bir yakınlık gelişmeye başlar ve beraber çalıştıkları son gün kızı Shinjuku'da bir diskoya götürür. Gecenin sonunda kızı Shinjuku istasyonunda Yamonote hattının ters yönündeki trene bindirdiğini farkederek başkışı düşüncesizce bir kusur işlediğini fark ettiğinde çok geç kalmıştır.

Başkışı, kızla Komagome istasyonunda karşılaştıklarında özür diler ve kız ile birlikleyken eğlendiğini, kız bilerek yanlış trene bindirmediğini ve ertesi gün tekrar buluşmak istediğini söyleyerek hatasını telafi etmek ister. Ancak başkışı bu noktada gecenin ikinci büyük hatasını yaparak sigarasını içtikten sonra sigara paketiyle önceden kızın telefon numarasını yazdığı kibrit kutusunu da çöpe atar. Hatasını fark ettiğinde çok geçtir ve yarı zamanlı çalıştıkları yerdeki isim listesinde de, telefon rehberinde de,

üniversitenin öğrenci işlerine de baktığı halde kızın numarasını bulamaz ve daha sonra kızla bir daha hiç karşılaşamaz.

Öyküde tasvir edilen üçüncü Çinli aslında lisede öğrenciyken tanıştığı bir arkadaşının arkadaşı olan birkaç kez konuşmuşluğu olduğu bir karakterdir. Başkisi bu Çinli ile Aoyama'da bir kafede karşılaştıklarında yirmi sekiz yaşındadır ve altı yıldır evlidir. Başkisi bu kişinin kim olduğunu hatırlayamaz ve aralarındaki diyalog ilerledikçe adamın ansiklopedi satıcısı olduğu ortaya çıkar ve başkisi kendisine de ansiklopedi satmaya çalıştığını düşünür. Ancak adam böyle bir niyeti olmadığını fakir olsa da henüz bu kadar alçalmadığını, ayrıca uzmanlık alanının Çinliler olduğunu söyleyince başkisinin kafasında bir şeyler belirir ve adamın liseden tanıdığı bir Çinli olduğunu hatırlar.

2. Kuramsal Çerçeve

Çalışmanın odak noktasını oluşturan ve öyküde ele alınan postkolonyal unsurlar ile ötekileştirme probleminde açıklama getirebilmek için postkolonyal kuramdan yararlanmak gerekmektedir. Postkolonyal kuram ile birlikte Edward Said'in ortaya attığı Şarkiyatçılık (Oryantalizm) öyküyü çözümlemede makalenin dayanak noktasını oluşturmaktadır.

2.1. Postkolonyal Kuram

Postkolonyalizm ya da sömürge sonrası kuramı, geniş anlamda ele alındığında sömürgecilikten sonraki zamana denk düşen sömürgeciliğin bıraktığı mirası sorunsallaştıran teoriler bütünüdür. Emperyal gücün etkili olduğu alanlarda ortaya çıkan Postkolonyal edebiyat İkinci Dünya savaşı sonrası döneme bir eleştiri getirmektedir.

Postkolonyalizm ifadesinde 'post' önekinin bulunması postkolonyalizmin tanımlanması ve yorumlanmasında bazı karışıklıklara yol açmaktadır. Post ön ekinin sözcük anlamı bir şeyin sonrasını ifade ettiği için bazı eleştirmenlerce bu kuram "sömürge sonrası" olarak tanımlanmaktadır. Bu sebeple bazı araştırmacılar bunun sömürgeciliğin 'ötesinde' ve 'sonrasındaki' bir bağımsızlık mücadelesi mi ya da sistemin bir devamı ve yoğunlaşması mı olduğu hususunda tartışmaları yoğunlaştırırlar. Buradan hareketle Postkolonyal eleştirinin ne antkolonyalist ne de anti-emperyalist bir eleştiri olduğuna kanaat getirip bunun hepsini kapsayan "bir şemsiye terim" olduğunu ifade ederler (Selden, Widdowson ve Brooker, 2005, s. 229).

Postmodern ve postyapısalcı fikirlerden etkilenen Postkolonyalizmin önemli bir yönü de baskılayıcı ve bastırılmış arasındaki karmaşık ilişki sonucu kültürlerin çatışmasını göstermesidir. Postkolonyalizm ayrıca hem kolonize edenin hem de kolonize edilenin kimlik anlayışlarını değiştirerek kimlik çatışmaları ve kültürel ait olma duygularını sorgulayarak marjinalleşme, karşılıklı ödünç alma ve hibridizasyona değinir. Gittikçe küreselleşen dünyamızda ekonomik nedenlerle yapılan göçün getirdiği politik ve sosyal problemler arasında emperyal ulusun göç eden insanlar üzerinde yarattığı arada kalmışlık, farklılık ve aidiyet yoksunluğu gibi sorunlar da Postkolonyalizmin tartışma

alanı içinde yer almaktadır.

Postkolonyal edebiyat, Batının kendi söylemleri aracılığıyla Batılı olmayan dünyanın değerlendirilmesindeki yanlılığını tartışarak bu söylemler ile ortaya atılan 'öteki'ni sorgular ve yapı sökülümüne uğratır. Batı'nın, Doğu üzerinde uygulamaya çalıştığı emperyalizmi meşru hale getirme isteği sonucunda Doğu'nun Batı tarafından karşı kimlik olarak üretilmesi ve betimlenmesi sorunu olan Oryantalizm ise Said tarafından bir öteki problemi olarak ortaya konulmuştur.

2.2. Oryantalizm/Şarkiyatçılık

Oryantalizm/şarkiyatçılık alanındaki çalışmalar güç ve egemenlik ilişkilerini kolonyal ve postkolonyal dönemler üzerinde durarak inceler. Edward Said'in Şarkiyatçılık (Oryantalizm) adlı eseri, Şark'a ve Şarklılığa bakışı tekrar ele alarak bu coğrafyada ciddi etkileri bulunan kolonyal güçlerin uygulamalarını da yeniden sorgular. Kolonileşme amacı güden Batılı ülkelerin sosyoekonomik ve politik dayatmaları Doğulu ülkelerin hegemonya altına alınması üzerinde belirleyici olmuştur. Said'in belirttiği gibi kolonyal söylemler ile Doğu çağdışı, geri kalmış, edilgen ve feminen olarak, Batı ise medeni, gelişmiş ve erkeksi olarak tanımlanmış ve Doğu, Batının hegemonyasına maruz kalmıştır. Ancak, Şarklıyı, barbar ve ezik; Garplıyı medeni ve üstün yapan bilgi sistemi Garplıya aittir. Batı Şarkiyatçılığı bir söylem olarak "...Şark'la-Şark hakkında saptamalar yaparak, ona ilişkin görüşleri meşrulaştırarak, onu betimleyerek, öğreterek, oraya yerleşerek, onu yöneterek- uğraşan ortak kurum olarak, kısacası Şark'a egemen olmakta, Şark'ı yeniden yapılandırmakta, Şark üzerinde yetke kurmakta" (Said, 2013, s. 13) dir. Batı kendisinin ortaya attığı bu söylemler ile kendi çıkarlarını güttüğü kolonyal pratiklerin doğruluğunu ve haklılığını savunur. Batı kolonyalizmi aydınlatma ve medenileştirme misyonuna dayanan modernleşmenin de başlangıcını oluşturur ve modernizm de bilim, teknolojik ilerleme, gelişmişlik ve özgürlük gibi söylemlerin esas olduğu evrensel normlar üzerine kurulmuştur.

Evrensel modernleştirmeyi savunan Batı dünyası, evrenin merkezine kendini yerleştirmiş; Avrupalı veya batılı olmayan bütün ulusları "öteki" olarak ilan etmiş ve "öteki"ni sömürme ve asimile etme isteğini modernleşmeyle ifade etmiştir. Dolayısıyla, kolonyal arzusunun gerçekleştirilmesine yönelik uygulamaları haklı nedenlere dayandırma çabası olarak nitelendirilebilecek kolonyal söylemlerin başında modernleştirme gelmektedir.

19. yüzyılın sonlarından bu yana Avrupa-Amerikan merkezli modernliğin etkisine maruz kalan ve sömürülen tarafta olmak istemeyen Japonya kısa zamanda modernleşerek kendi başına emperyal bir güç haline dönüşmüştür⁴. Emperyal güç olarak Japonya,

4 Japonyanın içsel kolonizasyonuna karşı körlüğü ve kolonize olmasının getirdiği travmayı silmek için aldığı zorunlu bir tedbir olarak gözlerini dışarıya genişlemeye ve kolonize etmeye yöneltme kararı ile Komori,

Tayvan, Kore, Mançurya, Güney Doğu Asya ve Kıta Çin'i kolonize etmiştir⁵. Nishihara'nın da belirttiği gibi hem Doğu'nun hem de Batı'nın özelliklerini barındıran Japonya coğrafi olarak Doğulu olsa da politik olarak Batının kolonyal söylemini uygulamıştır ve uyguladığı strateji kendi içinde çelişkilidir:

Ulus için Japonya'nın eşsizliği üzerinde ısrar edilmesi gerektiğinde öncelikle Doğulu olma ruhu üzerinde durulur. Medenileşme söz konusu olduğunda ise, Japonya tamamen Batılılaşmış bir devlet gibi davranır. Ulusun diğer Asyalı ülkeler ile işbirliğine ihtiyacı olduğunda, Japonya biz- Asyalıyız politikasını benimser. Ancak komşu ülkelere hükmettiğinde ise Batı tarzı emperyalizmi uygular (Nishihara, 2005, s. 245).

Batı'nın Japonya'yı Oryantalist söylemlere göre tanımlaması ve Japonya'nın Batı'nın modernliğini alıp kendi kendini oryantalize etmesi (Iwabuchi, 1994, s. 3) tartışılmakla birlikte, ulus devlet sistemini güçlendirmek amacıyla 'Japonluk tartışmaları' 日本人論 ('nihonjinron')⁶ ile ortaya çıkan bu 'self-oryantalizm'⁷, bireyciliği minimize ederken ulusal çıkarları maksimize etmiştir (Hasegawa ve Hirose, 2005, s. 246).

Iwabuchi'nin de ifade ettiği üzere Japonya, 'Japonluk tartışmaları' ile kendi üyeleri arasında ve Öteki tarafından farklı şekillerde algılanmış olsa da Japonya Öteki ile etkileşimi sonucu, kendini diğer toplumlardan ayırtmıştır (Iwabuchi, 1998, s. 3). Batılı oryantalist söylem 'Japonluğun' inşasını ve korunmasını desteklerken, Japonya'nın kendini yapılandırması ve Batı'dan farklılığını ortaya koyması Miller'ın da belirttiği gibi self-Oryantalizmin bir sonucudur (Miller, 1982, s. 209). Japonya kapalı, homojen ve statükocu bir toplum olmasa da, ulusun içindeki heterojenliği bastırmak ve hayali ve homojen 'biz'-'onlar' söylemi yaratarak kendini yapılandırmak ve grupçuluğu korumak

Japonya'nın modernliğindeki ikilemi özetlemektedir (Kleeman, 2007, s. 272).

⁵ Hutchinson ve Williams'ın belirttikleri gibi kolonyal Japonya 20. yy. 'da imparatorluğun sınırlarını genişlettikçe kazandığı fiziksel hareketliliğin yanı sıra Tayvan, Kore, Mikronezya adasında ikamet edenler ile Güney Mançurya'nın bazı kısımları dâhil çeşitli insanları vatandaşı olarak kabul etmeye başlamıştı. Bu insanların Japon adalarına seyahat ederek iş bulması sonucunda Japonya'nın etnik oluşumu çarpıcı biçimde değişti (Hutchinson ve Williaams, 2007, s. 2).

⁶ Japon ulusunun eşsizliği söylemi. Japonların dünyanın geri kalanından farklı, özel ve eşsizliğine vurgu yapan edebi-sosyal-kültürel bir söylemdir. Kubata'nın da belirttiği gibi Japon kültürünün ve insanların niteliklerinin Japon vatandaşların arasında uyum, ahenk ve homojenliği destekleyen ideolojik bir yapısı olduğunu öne süren bu söylem, bireysel istekler yerine grubun amaçlarını ve başarısına öncelik vermeyi savunarak Japon hükümetinin ve büyük işletmelerin ortak çıkarlarına da hizmet etmiştir. Japon kimliği ve Japon ulusal karakteri sorunu Japonların yoğun olarak yabancılar ile etkileşime geçtikleri Meiji döneminden (1868- 1912) beri çok tartışılan bir konu olmuş, daha yakın dönemde ise endüstrileşme ve modernleşme sonucu hızlı ekonomik gelişmenin yaşandığı 1960 ve 1970'lerde Japonlar üzerinde teoriler kuran 'Nihonjinron' (the discourse on Japaneseness) teorisi tartışılmıştır (Kubata, 1999, s. 19,20).

⁷ Kelime anlamı olarak "kendi kendini Doğululaştırmak" olan Said'in oryantallizm kavramından üretilen Self oryantallizm, toplumun "kendi (öz)nde de bir batılı canlanmanın olması"ni gerektiren ve bu canlanmanın toplumdaki elit modern tabaka ile gerçekleştirildiği bir kavramdır (Bezci ve Çiftçi, 2012, s. 143).

için Ötekinin söylemini kullanır (Iwabuchi, 1998; Hasegawa ve Hirose, 2005).

Kendi üstünlüğünün farkında olan Japonya Batılı olmayan ülkelerden kendini ayırır. Iwabuchi'nin de üzerinde durduğu gibi Japonya Batı hegemonyasını yapışökümüne uğratmaktan ve "Batı" ile "gerisi" arasındaki ikiye bölünmeyi değiştirmekten ziyade ikili mantığı değiştirmeden "Japonya", "Batı" ve "gerisi" olarak üçe ayırma düşüncesine öncülük etme eğilimindedir (Iwabuchi, 1998, s. 6). Bu düşünceden hareketle, Japonya'nın Batı'nın oryantalist söylemini kullanarak Batılı olmayan ülkeleri sömürmede yegâne Batılı olmayan emperyal güç konumuna ulaştığını söylemek mümkündür.

2.3. Postkolonyalizm ve Oryantalizm'de Öteki

Said'e göre oryantalizm, Doğu'yu anlatmaz; onu Batı gözüyle kurar ve bunu da modernizm ile açıklar. Oryantalizmde söylemsel bir kurgu olan 'öteki' kavramı, Batılı düşüncenin Doğu'yu algılama, onu kendi karşıtı olarak yeniden kurma, dolayısıyla kendi varlığını hegemonik olarak evrenselleştirme sürecidir. Neticede oryantalizm, farklı olanın söylemsel bir pratik olarak ötekileştirilmesi girişimidir (Keyman, 2002, s. 22).

Postkolonyalizm'de kullanılan 'öteki' kavramı ise esasen psikanalist Jacques Lacan'ın ortaya attığı kimliğin oluşum evrelerinin açıklanmasında kullanılan öteki kavramından türetilmiştir. Lacan, dilbilim, göstergebilim ve psikanaliz arasında bağ kurarak kişiliğin oluşum sürecini açıklar. Lacan'a göre imgesel evrede bebek, 6-18 aylar arasında aynadaki yansımasını gördüğünde fiziksel bir bütün olduğunu ve aynı zamanda anneden de ayrı olduğunu anlar. Bu dönemde bebeğin aynayla karşılaşması ile birlikte ben/öteki diktomisi ortaya çıkar. Bebeğin kimlik ve ego gelişimi, kendisini kendi dışındaki bir imgeyle özdeşleştirmesine bağlıdır ve böylece bebek anne imgesi üzerinden anneye benzerliği ve farklılığıyla ben ve ötekini algılar. Bu noktadan sonra, çocuk annesinden ayrılıp toplum hayatına adım attığında kendi kimliğini oluşturmak üzere dilin yapısının kurulduğu 'simgesel' alana geçer. Toplumsal düzene girilen bu evrede çocuk dili kullanarak kendinden önce var olan sembolik kuralları öğrenir.

Bebeğin aynada gördüğü bütünlük yanılmasına neden olan ilk "öteki", Lacan'a göre "küçük" öteki'dir. Büyük "Ö" ile yazılan 'Öteki' (burada 'Öteki' olarak ifade edilecek) simgesel evrede ortaya çıkar ve bilinçaltı da bu "Öteki'nin söylemidir" (Lacan, 2006, s. 459). Özne, öteki ile imgesel evrede karşılaşıp benliğini kurduktan sonra, simgesel düzene geçtiğinde ise Öteki ile karşılaşılarak benliğini kurar.

Lacancı psikanalize göre ötekine duyulan arzu, hayal kırıklığı, tatminsizlik ve parçalanmaya yol açar ancak ötekine duyulan istek egoyu oluşturarak benliği şekillendirir. Post yapışalcı Foucault'ya göre ise bilgi güce eşittir ve diğerinin temsili güç ile mümkündür. Benlik ötekinin belli bir görüntüsünün temsili ile oluşturur. Dil, bilgi ve güç arasındaki ilişki ve söylemsel hareket Foucault'nun çalışmalarının önemli noktaları arasındadır (Foucault, 1972; 1980, s. 50). Foucault, *The Archaeology of Knowledge* adlı

eserinde konuşan öznenin temsil edilen özne üzerinde güç sahibi olduğundan bahseder (1972, s. 138). Foucault'nun güç ilişkileri ile ilgili düşünceleri Spivak (1987), Said (2013) ve Bhabha (1994) gibi Postkolonyal araştırmacıları da etkilemiştir.

Öteki kavramı, güç ilişkilerini temel alan postkolonyal teoride kolonize edilmiş insanların kimlik sorunlarını çözümlenmede kullanılmaktadır. Lacan'ın belirttiği imgesel evredeki öteki, postkolonyal teoride emperyalist söylemin marjinalleştirdiği insanları ifade ederken simgesel düzende ortaya çıkan Öteki emperyalist ya da kolonyalist imparatorluğu ya da imparatorlukların merkezini temsil eder. Kolonyalist söyleme göre kendi kimliğini inşa eden öteki marjinalleşmeye ve dışlanmaya maruz kalır ve ötekileştirilir. Kolonyalist ve oryantalist söylemler bireyin ötekileştirilme sürecine etki eder. Kubota'nın da aşağıdaki belirttiği gibi Öteki emperyalist klişeler ile inşa edilmiştir:

Egzotik Öteki'nin kültürel temsili, Öteki'ni tanımlayan belirli söylemlerin inşası aracılığıyla görülebilir. Kültürel ikiliği sembolize eden etiketler kültürel farklılıklar yansıtmaktan ziyade bu farklılıkları oluşturmak ve sürdürmek için hizmet vermektedir. Öteki'nin bu inşası sömürgeci söylemin parçasıdır. Öteki'nin sömürgeci inşası ve kültür, ırk, etnisite ve cinsiyet alanlarındaki öznellikleri birçok eleştirmen tarafından tartışılmıştır (örneğin Bhabha 1994; Fanon 1967; Memmi, 1967; Minh-ha 1989; Nandy 1983; Said 1978; Sardar, Nandy, and Davies 1993) (Kubota, 1999, s. 16).

Genel olarak ifade edildiğinde, Oryantalist söylem, Batının hegemonyasını kurarken kendi iktidarını sağlamlaştırmak için Doğuya kendisinden aşağı sıfatlar yüklemesi ile gerçekleştirdiği Doğu-Batı ayırımına dayanan 'öteki' ile ilgilenirken, Postkolonyal teori ise emperyalist sistemin yabancılaştırdığı, yersizleştirdiği insanların dışlanması ile inşa edilen 'öteki' kavramı ve bunun sonucunda oluşan kimlik sorunuyla ilgilenmektedir. Bu makalede incelenecek öyküde ise öteki, her iki bağlamda ele alınmaktadır.

3. Çin'e Giden Yavaş Gemi'de Öteki

Murakami'nin Çin' Giden Yavaş Gemi adlı öyküsünün başlığı Frank Loesser'ın jazz parçası olan "A Slow Boat to China"dan alınmıştır (Lo, 2004, s. 261). Öykünün başlığının seçiminde Japoncası yerine İngilizce'den geçen ve katakana alfabesi ile gösterilen surō bōtosurou bootō⁸ sözcüklerinin kullanımı hem bu şarkıya gönderme yapmak hem de Çin ile Japonya arasında psikolojik olarak kurulan mesafeye vurgu yapmak amacını taşımaktadır.

Öyküde Japon olarak kimlik algısının ilk oluşmaya başladığı dönemden olgunlaştığı döneme kadar olan farklı süreçlerde başkişinin 'öteki'ye olan bakışı betimlenmektedir. Öyküde tasvir edilen Çinli karakterler Japonya'da yaşayan Çinlilerdir ve Çin de tarihi ve politik anlamlarından ziyade, özlem duyulan ve uzun süredir unutulmuş bir sembol gibi tanımlanmaktadır.

⁸ スロウボート (slow boat)

Öykü “ilk kez bir Çinli ile ne zaman karşılaştım acaba?” (1993, s. 292) sorusuyla başlar. Başkışı ilk kez bir Çinliyle karşılaştığı tarihi hatırlamaya çalışırken 1959 veya 1960⁹ yıllarını üç kez vurgulayarak bu yıllardan hangisi olursa olsun fark etmeyeceğini söyler. Belleğinin fazla kuvvetli olmadığını belirten başkışı o yıllarda Johnson ve Patterson’un arasındaki dünya ağır siklet karşılaşmasını televizyonda gördüğünü anımsar ve o yıllara ait gazeteleri kontrol etmek için kütüphaneye gider.

“Kuşların ismi olmadığı gibi benim de belleğimin tarihi yok ” (Murakami, 1993, s. 293) diye belirten başkışıye göre tarihin içi boşaltıldığı için bilinçli olarak tarih belleğinde olmasa da bilinçaltında tarihin öneminin farkındadır. Karatani’nin de ifade ettiği gibi, “Murakami “1960”ın ne anlama geldiğinin farkındadır elbette, ama farkında değilmiş gibi yapar. Bu kelimenin özgün anlamıyla ironidir. Murakami unutulmaması gereken önemli meseleleri siler” (2013, s. 146). Aslında yazar hatırlamaya hiç gerek olmayan ve muhtemelen okurun da bilemeyeceği Johnson ve Patterson’un müsabakasından bahsederek, o dönemde Japonya’daki savaş karşıtı olan önemli politik gelişmeleri yadsımış gibi yapar. Muhtemelen anlamsız bir müsabakadan bahsederek tarihsel bilinci boşaltma yoluyla ironi yapmaktadır.

Özne olarak sürekli varlığını ispatlama çabasında olan başkışı kafasında bu sözcükler ile giderken ölümü düşünür. “Ölüm neden acaba bana Çinlileri hatırlatıyor” (Murakami, 1993, s.295) diye sorgular. Çinliler ile ölüm arasında kurduğu ilişki başkışının bilinçdışını yansıtmaktadır. Murakami’nin Çine olan ilgisini babasıyla olan ilişkisine dayandıran Lo’nun da belirttiği gibi Murakami’nin Çinlileri ölüm ile ilişkilendirmesi küçüklüğünde babasının anlattığı travmatik anıları sebebiyledir (Lo, 2004, s. 259). Murakami’nin Ian Buruma ile yaptığı “Becoming Japanese” başlıklı röportajda babasının 1930’larda gönderildiği Çin’deki savaşa ait deneyimlerini çocukken duyan yazar bunların tam olarak ne olduğunu anımsaymadığını ama onu çok rahatsız ettiğini ifade eder. Murakami röportajda belki de şu anda hala Çin yemeği yiyememesini buna bağlamaktadır. Hem babası hem de kendi için sarsıntı yaratan anıları ile ilgili babasına bir şey sormadığını, babası ile iyi geçinemediği için kendinin de çocuk sahibi olamadığını belirtmektedir (Buruma, 1996 s. 70-71). Lo, babasının Çin’deki travmatik deneyimleri yüzünden Çin yemeği yiyemeyen Murakami’nin babası ile bağlarını koparması ile Çin ile olan geçmişini koparması ve soyunu devam ettirmemesi arasında bir bağlantı kurulabileceğini iddia eder. Çin yemeği yememesi ve dolayısıyla Çin’den gelen her şeyi reddetmesi ve çocuk sahibi olmaması babasının Çin’deki savaş tecrübelerinin bir belirtisi olarak görülebileceğini belirten Lo’ya göre Murakami babasının anlattığı deneyimlerini hatırlayamadığını söylese

⁹ Bu dönemde Japonya’da Ampo Mücadelesi olmuştur. ABD-Japonya Güvenlik Anlaşması’nın yenilenmesini durdurmaya çalışan ama başarılı olamayan, 1959 ve 1960’lardaki kitlesel siyasi ayaklanmadır. Güvenlik anlaşması Japonya’nın ABD üssü olmasının devamını sağlayarak ABD’nin savaşlarına destek vermesini gerektirecekti. Zengakuren (Ulusal Özerk Öğrenci Dernekleri Federasyonu), Ampo mücadelesinde önemli rol oynamıştır.

de bunlar yazarın üzerinde travmaya sebep olmuştur (Lo, 2004, s. 260). Travmatik deneyimler ne kadar bastırılırsa bastırılırsın mutlaka bir şekilde su yüzüne çıkarlar ve bunun muhtemel etkileri yazarın Çini ele aldığı diğer eserlerinde görülebilir.¹⁰ Yazar, 2009 yılında Jerusalem ödülünü alırken yaptığı konuşmada babasının her sabah evlerindeki Budist altarnının önünde savaş alanında ölen insanlar için uzun uzun dua ettiğini ve ölümün gölgesinin onu sardığını hissettiğinden bahseder. Murakami, öldüğünde babasının asla bilemeyeceği hatıralarını da alıp götürdüğünü ancak sadece belleğinde iz bırakan şeyin babasının etrafında gizlenen ölümün varlığı olduğunu belirtmektedir (Murakami, 2009). Babasının Çindeki savaş zamanı anılarına karşı duyduğu farkındalık duygusu ile orada yaşanan ölümlerin ruhunda derin izler bıraktığı yazarın Çin'e karşı sorumluluk hissettiği düşünülebilir.

Öyküdeki başkişinin bilinçdışı da aslında Murakami'nin bilinçdışının bir yansıması gibidir. Başkişinin Çinliler ile ilgili ilk anılarını anımsamaya çalışırken hatırladığı boks müsabakası ve beyzbol maçında geçirdiği kaza aslında şiddet içeren unsurlar barındırır ve Çinlileri hatırlamaya çalışırken şiddet içeren olayları anımsaması bilinçdışında Çinlileri ölüm ve şiddet ile ilişkilendirmesi sebebiyledir. Yazarın babasından duyduğu Çin'deki vahşet içeren savaş anılarının yazarda bıraktığı travmatik izlerin yansımaları başkişi de gözlemlenmektedir.

Murakami'nin öyküsünde tanımlanan üç karakter de fiziksel olarak zayıf veya hasta olarak betimlenmektedir. ilkokul öğretmeni olan Çinli topaldır, üniversiteli kız ise çabuk paniğe kapılan, aşırı gayretli ve çekingen biri olarak anlatılırken üçüncü Çinli ise yıpranmış bir görünüme sahiptir ve midesinden rahatsızdır. Takagi (2009, s. 163) Murakami'nin "Çinli karakterleri egzotik, feminen ve zayıf" (Takagi, 2009, s. 163) olarak oryantalleştirdiğini iddia etse de karakterler feminen değildir ve aslında bu da feminenliğe önyargılı bakıştan kaynaklanan bir yorumdur. Ayrıca, başkişi bu dışlanmış ve ötekileştirilmiş üç karakter aracılığıyla kendi kimliğini ve ait olma duygusunu sorgulamaktadır.

3.1. Etnik Öteki ile İlk Karşılaşma ve Ayrımcılık

Başkişi ilk Çinli ile ilkokul döneminde sınava girmesi için gönderildiği okulda karşılaşır. İlkokul dönemini savaş sonrası demokrasi döneminde geçen zavallı garip altı yıl olarak gören başkişi bunları ifade ederken otuz yaşlarını geçmiş olduğundan savaş sonrası demokrasi döneminde yaşadığı sıkıntı ve sancuların bilincindedir. 1949 yılı doğumlu olan yazarın da öyküde betimlenen başkişi ile aynı dönemde ilkokul eğitimi almış olduğu göze alınırsa burada Murakami savaş sonrası demokrasi döneminde yaşadığı sıkıntılara vurgu yapmaktadır. Bu dönemde ülkenin gelişimini hızlandırmak için bireyin sorumlulukları

10 Yazar, Japonya'nın savaş zamanı Çine uyguladığı şiddete Yaban Koyununun İzinde (2004) ve Zemberek Kuşunun Güncesi (1994) gibi kitaplarında da değinmiştir.

artırılmış ve toplum bilinci kuvvetlendirilmiştir.¹¹ Trenle yarım saat mesafede olan okul ile ilgili başkışının çevresindekilerin de hiçbir şey bilmemesi ve başkışının okulu “dünyanın bir ucundaki Çinli ilkokulu” (Murakami, 1993, s. 295) olarak tanımlaması Japonların kendilerini etnik ötekinin dünyasından soyutladıklarının bir ifadesidir. Ayrıca, okulun ismini hatırlamayan başkışının sadece Çinli erkek öğrencilerin alındığı okulu Çinli ilkokulu¹² olarak betimlemesi aslında bilinçdışı olarak kurulan öteki algısının bir yansımasıdır ve farkında olmadan ayrımcılık yaptığıının bir göstergesidir.

Çinli okulunun kendi okulundan farklı olmadığını; hatta daha temiz olduğunu farkederek başkışı kafasında kurduğu ön yargılarının asılsız olduğu sonucuna ulaşır. Başkışı bilinçdışı olarak Çinlilerin ilkokulunun kendi okulundan daha aşağı olacağını düşündüğü için ayrımcılık yapmaktadır. Bu ayrımcılığın sebebi oryantalist söylemin diğerini kendi zıttı olarak algılama ve algılatma ve öteki üzerinde üstünlük kurarak kendinden farklı olanı daha aşağı, pis, zayıf, gelişmemiş, yabancı gibi kavramlar üzerinden tanımlayarak kendi egemenliğini ve üstünlüğünü haklı çıkarma çabasıdır.

“O gerçekten bir Çinliye benzemiyordu” (Murakami, 1993, s. 298) diye düşünen başkışının, öğretmeni Çinliye benzetmemesinin sebebi daha önce hiç bir Çinli ile karşılaşmamasından dolayı bilinçaltında taşıdığı önyargılar dır. Başkışı kolonyal söylemin ötekileştirip toplum dışına ittiği Çinliler hakkında kalıplaşmış düşüncelere sahip olduğu için gözlemlerinin bilinçaltındaki yargılarından farklı olmasından dolayı bu çelişkileri yaşamaktadır.

Başkışı, Çinli gözetmenin kendinden bahsederken ‘watakushi’ diyerek kibar birinci tekil şahıs kişi zamir kullanmayı tercih etmesine şaşırır: “Bendeniz bu sınavın gözetmeniyim” o ‘bendeniz’ dedi.” (Murakami, 1993, s. 297) Takagi’nin de belirttiği gibi Çinli gözetmenin ‘watakushi’ kişi zamirini tercih etmesi kendisini yabancılaştırmasına ve egzotikleştirmesine neden olmaktadır. Yetişkinler tarafından resmi durumlarda özellikle dinleyicinin sosyal olarak daha yüksek pozisyonda olduğu durumlarda kullanılan bu zamirin ilkokul sınıflarında duyulması pek beklenilmeyen bir durumdur. Bir yetişkin

¹¹ Japonya Millî Eğitim Bakanlığı’nın *Japan’s Growth and Education* adlı yazısında, 2. Dünya savaşı sonrası Japonya’nın işgali sırasında ülkenin demokratikleştirilmesini kolaylaştırmak için eğitim sisteminin demokratikleştirilmesi yoluna gidildiği belirtilmektedir. Buna göre, okul müfredatı, 1951 ve 1958 yıllarında revize edilmiştir. Japonca ve aritmetik gibi konularda skolastik başarıyı arttırmak, bilim ve teknik eğitimin standardını yükseltmek ve ahlak eğitimi için ayrı ders saati ayrılarak bireylerin sorumluluğunu vurgulamak ve kendi yerel topluluklarının ve ülkenin refahına ve gelişimine katkıda bulunacak etkinliklere katılımı sağlamak 1958 yılındaki revizyonun önemli noktaları arasındadır.

Saito’nun da belirttiği gibi çocukların akademik başarısının savaştan sonra Amerika’dan alınan yeni eğitim sistemi sonucunda düşmüş olması sonucunda eğitimde revizyon yapılmıştır (Saito, 2004).

¹² Yokoyama’nın *Japonyadaki Yabancı Çocuk Öğrencilerin Eğitimi* adlı çalışmasında belirttiği üzere Japonya’da yabancı öğrenciler için ayrı okullar bulunmaktadır. Koreli, Çinli, Brezilyalı ve Perulu öğrenciler için açılan okulların yanı sıra uluslararası okulların da tüm ülkede bulunduğunu belirten Yokoyama çalışmasında Brezilyalı ve Koreliler için açılmış okullardan örnek vererek inceleme de bulunmuştur (Yokoyama, 2006).

olarak çocuklara hitap ederken bu şekilde bir resmiyete gerek duyulmaması bu gereksiz kibarlığın çocuklar ve kendi arasında daha geniş bir mesafe açtığı izlenimi uyandırmaktadır (Takagi, 2009, s. 163).

“Ben bu okulda çalışan bir Çinli öğretmenim” (Murakami, 1993, s. 298) diyerek kendini tanıtan gözetmen etnik kimliğini belirtir ve sınav başlamadan önce sınava girecek Japon öğrenciler için bir konuşma yapar:

Elbette her iki ülkenin benzeyen yönleri olduğu gibi benzemeyen yönleri de var. Birbirimizi anladığımız yönler olacağı gibi anlamayacağımız yönler de olacaktır. (...) Ancak, çaba harcarsak kesinlikle iyi anlaşacağımıza inanıyorum. Ama bunun için, ilkin birbirimize karşılıklı saygı göstermeliyiz. Bu ilk adımdır (Murakami, 1993, s. 299).

Ancak öğretmen bunları anlatırken 'Japonlar ve Çinliler', 'biz ve siz' olarak ayrımcılık yapmaktadır ve kendini ötekileştirmektedir. Çinli öğretmenin birbirlerini anlama ve saygı duyma ve iyi geçinme ile ilgili mesajı aslında iki ülkenin arasındaki sorunlara işaret etmektedir.

Çinli öğretmen ayrıca sıraların çizilmemesi, sandalyelere sakız yapıştırılmaması, sıraların içinin kurcalanmaması söyleyerek aynı durum onların başına gelse ne hissedeceklerini sorarak kendilerini Çinli öğrencilerin yerine koymalarını ister ve Çinlilere saygı duymaları konusunda öğrencileri uyarır. Lo'nun da belirttiği gibi kendini ötekinin yerine koyma kendi içinde özdeşleştirdiği ve inkâr ettiği kendine ait ötekini ortaya çıkarabilir (Lo, 2004, s. 264). Öğretmenin birbirlerine saygı göstermeleri gerektiğini belirtmesi hem biz ve öteki ayrımını vurgulamakta hem de Japonya'da yaşayan Çinlilerin saygı görmediklerini ortaya koymaktadır. Öğretmenin konuşması ve ötekinin okulunda edindiği ilk izlenimleri başkışının bir çocuk olarak kavrayışında ötekiye yapılan ayrımcılığa yönelik ilk farkındalık filizlerinin yeşermesini sağlamıştır.

3.2. İkinci Karşılaşma ve Önyargılar

Kolonyal söyleme göre, sömüren taraf kendinden olmayı daima öteki olarak dışlamakta ve aşağı ırk, ezik, yönetilmeye mahkûm gibi kolonyal söylemler yoluyla onu, öteki olmayı kabullenip, güce boyun eğmeye zorlamaktadır. Dolayısıyla, baskılanmanın ve aşağılanmanın etkisiyle Japonya'da yaşayan azınlıklar asimilasyona uğramaktadırlar. Öyküde başkışının lise döneminde Çinlilere bakışının ayrımcı olmadığı üzerinde durulmaktadır. Çinlilerin özel ya da farklı olduğunu düşünmeyen başkışı aynı Japonlar gibi Çinlilerin de bireysel olarak birbirlerinden farklı olduklarını ifade eder:

Lisemin liman şehrinde olması yüzünden çevremde yeterince fazla Çinli vardı. Çinli dediysem de özellikle bizden farklı bir tarafları olduğu anlamına gelmez. Yine, onları sıradan yapacak belirgin bir özellikleri de yoktu. Herbiri çok farklıydı ve bu noktada da biz de onlar da tamamen aynıydık. Her vakit düşünüyorum da bireylerin bireyselliğinin tuhaflığı, tüm kategorileri ve genellemeleri aşmaktadır (Murakami, 1993, s. 300).

Ancak başkişi ne kadar bireyselliği vurgulamaya çalışsa da bilincinin derinliklerinde barındırdığı ön yargıları sebebiyle 'onlar ve bizler' diyerek ayrımcılık yapmaktadır.

Sınıftaki Çinlilerin bazılarının notlarının iyiyken bazılarının kötü olduğunu, bazılarının neşeli bazılarının sessiz olduğunu ve birinin görkemli bir köşkte yaşarken birinin ışık almayan tek odalı bir dairede yaşadığından bahseden başkişi, çevresinde farklı sosyal sınıftan ve farklı karakterde Çinliler olsa da sınıftan kimse ile – ister Japon olsun ister Çinli- yaklaşmadığını belirtir. Aslında başkişinin bireyleri kategorilere ayırmaya çalışmadığını, sadece insanlar ile kolay yakınlık kurmadığı yorumunu yapmak mümkündür.

Başkişinin öteki olarak bir Çinli ile ilk defa yakınlaşmaya başlaması üniversitede yarım zamanlı işte çalıştığı döneme denk gelir. Hikâyede anlatılan bu ikinci Çinli karakter işinde hevesle çalışan bir kızdır. Önceleri başkişi ile iletişime geçmekten kaçınan kız ile nihayetinde yakınlaştıkları bir anda kız kendisinin bir Çinli olduğunu açıklar. Kızın çevresindekiler ile yakınlaşmakta güçlük çekmesi, yaptığı ufak bir hatanın sonucunda aşırı telaşlanması ve işine büyük bir hevesle sarılması etnik kökeni, ötekileştirilme, aşağılanma ve yabancılaşma duygusundan kaynaklanmaktadır. Nitekim başkişi ile yakınlaşmalarının hüsrarla sonuçlanması da bunun bir göstergesidir.

Başkişi işteki son günlerinin akşamı beraber Shinjuku'da eğlenmelerinin ardından kızı ters yöndeki trene bindirme hatasına düşer. Kızın kaldığı apartman dairesi Komagome'de başkişinin kaldığı yurt ise Mejiro'da olduğu için kızla aynı trene binseler hiçbir sorun olmayacakken neden kızı özellikle ters yöndeki trene bindirdiğini düşünür. Bunun sebebinin içkiyi çok kaçırmaması ya da kafasının çok meşgul olması değildir. Başkişi aslında bilinçdışı olarak ayrımcılık yapmaktadır. Kız onun için ötekidir ve oryantalist söylemin ayrıştırıcı etkisi sebebiyle başkişi kızın kendisi ile aynı trene binemeyeceğini ve kendisinden farklı bir muhitte oturması gerektiğini düşünmektedir.

Kız neden sonra Komagome istasyonuna geldiğinde, başkişi kızı banka oturtup aptalca bir hata yaptığını söyleyerek özür diler. Ancak kız bilerek yaptığını düşünmüştür. Kız “gerçekten hata etmiş olsan da, aslında kalbinin derinliklerinde öyle umut etmiş olmandan dolayı” (Murakami, 1993, s. 307) diyerek başkişiye üzülmemesini söyler. Kız başkişinin içinde gizlediği ayrımcılıktan kaynaklanan duyguların farkındadır. Sonra kız, “böyle bir şey ilk değil son da olamayacak” (Murakami, 1993, s. 307) diye belirtir. Başkişi önyargılarından dolayı Çinli kızı yanlış trene bindirmiştir ve kız da bunun bilincindedir çünkü daha önce de buna benzer durumlar başına gelmiştir.

Oryantalist söylemin 'öteki'ne yüklediği yaftalardan dolayı bireylerin bilinçaltına işlenen etiketler gerçeklerin önüne geçerek insan ilişkilerini biçimlendirir. Said'in de belirttiği gibi “insan toplumlarının, en azından diğerine göre daha ileri kültürlerin, “öteki” kültürlerle ilişki açısından bireye emperyalizmden, ırkçılıktan, ve etnikmerkezcilikten gayri pek bir şey sunmadıkları” (2013, s. 216) göz önünde

bulundurulduğunda başkişinin yanlış yargı ve ırkçı klişelerden etkilenecek kızın yaşadığı yer konusunda bilinçsizce hata yaptığı ve kızla ilişkisine istemeden de olsa set çektiği anlaşılmaktadır.

Kızın da söylediği gibi başkişi bir yanlış daha yaparak söz verdiği halde ertesi gün de kızla buluşmaya gelemeyecektir. Bilinç dışında kız kendinden uzaklaştırarak yabancılaştıran başkişi, sürekli hata yapmasının sebebinin kendi de farkında değildir. Asari'nin de belirttiği gibi kızın kendine acımayla dolu aşırı korumacı bir yapıya sahip olması ve mağduriyet duygusu hissetmesinin haklı sebepleri vardır (Asari, 2010, s. 260). Kız Japonya'da hiçbir zaman aidiyet duygusu hissedemeyeceğinin ve buranın bir parçası olamayacağını farkındadır.

Kız da önceleri başkişinin istemeden hata yaptığını düşünerek yine de trene binmiştir ama sonra bir şeylerin yanlış olduğunu anlamıştır. Gözlerinden yaşlar süzülen kız tekrar bu duruma düşürülmek istemediği belirtir ve şöyle devam eder: "Önemli değil. Burası başından beri benim olmam gereken bir yer değil. Burası benim için uygun bir yer değil" (Murakami, 1993, s. 308). Yabancılaşma yaşayan kız kendisinin ayrımcılığa uğradığını düşünmektedir ve kendisini buraya ait hissetmemektedir. Çinli kız ve öyküdeki diğer Çinli karakterler Lacan'ın belirttiği imgesel evredeki gibi toplumda kabul görmek, topluma karışmak ve arzu nesnesi olmayı istemekte ancak bu ideallerine ulaşamamaktadırlar. Kolonyal söylem etnik azınlıkları yersizleştirdiği için simgesel düzende -simgesel düzende Öteki konumunda sömürgeci, otoriter Japonya bulunmaktadır- Öteki için bir arzu nesnesi olmama ve ait olmama duygusu sebebiyle eksiklik hissetmelerine neden olmaktadır.

3.3. Üçüncü Karşılaşma ve Yabancılaşma

Murakami'nin öyküde tanımladığı üçüncü Çinli karakter ise başkişinin bir türlü hatırlayamadığı düzgün ancak biraz yıpranmış görünümlü bir adamdır. Fakat bu yıpranmış görünümünün kıyafetlerinin eskimesi ya da yorgun olmasından kaynaklanmadığı, yüz ifadesinin bir yerlerden zorla toplanmış parçaların yığılmış gibi durduğu betimlenmektedir. Bu durum oryantalist bir bakış açısıyla azınlıkların hor görülmesi ve dışlanmalarından kaynaklanan yorgunluğun yansımaları olduğunu düşündürmektedir.

Çinli karakter başkişinin masasına gelip onun ismini söyleyerek başkişinin kimliğini onaylatır. Murakami başkişinin adını özellikle belirtmemektedir. Başkişi Çinlinin kim olduğunu hatırlayamaz ve her zaman insanların yüzünü hatırlayamamaktan yakındır. Çinli ise eskide olmuş şeyleri unutmamasını başkişinin bilinçaltına atmasına bağlar ve kendisinin de tam tersi sebeple, unutmaya ne kadar çabalarsa çabalasın geçmişi en ufak ayrıntısına kadar hatırladığını anlatır: "Hatırlamama gerek olmayan şeyleri bile hatırlıyorum. Sadece geçmişle ilgili olan şeyleri bu kadar iyi hatırlayınca bundan sonraki belleğinde daha fazla şeye yer kalmayacağından huzursuzluk duyacak kadar belleğim açık" (Murakami, 1993, s.312). İsimleri, tarihleri, yüzleri hatırlamakta zorlanan başkişinin aksine her şeyi

hatırlayan üçüncü ötekileştirilen karakter de unutmak istediklerini bilinçaltına atamadığı için rahatsızlık duymaktadır. Üçüncü ötekinin başkişinin tam tersi sebeple her şeyi hatırladığını belirtmesi başkişi ve öteki arasındaki zıtlığı göstermektedir. Hutchinson ve Williams'ın da vurguladığı gibi kökeni fenomenolojiye dayanan ikili karşıtlıklar bir şeyin tanımını diğeri ile zıtlığına göre yapmaktadır. Bu durumda, postkolonyalizmdeki Doğu ve Batı, Şarkiyatçılık ve Garbiyatçılık, sömüren ve sömürülen karşıtlıkları Kendi ve Öteki söylemindeki zıtlığı gerektirir (Hutchinson ve Williams, 2007, s. 2). Dolayısıyla başkişinin kendi karşıtı olarak üçüncü karakter 'öteki' konumunda betimlenmektedir. Ayrıca başkişinin Japonya için önemli olan tarihi meseleleri unutmaması ve geçmişini hatırlamakta zorlanması Japonya'nın savaş zamanı Çine yapılan şiddeti unutturmasının bir eleştirisi gibidir.

Başkişi Çinlinin ismini sorup hatırlayamadığı için kötü hissettiğini söyleyince Çinli bunu hatırlasa da hatırlamasa da ismin onun için önemli olmadığını buna takılmamasını ifade eder. Murakami başkişinin de üç Çinli karakterin de isimlerini belirtmemektedir. Buradaki Çinli karakter sadece üçüncü Çinlidir. Yazarın, karakterlere isim vermeden onları birinci, ikinci ve üçüncü Çinli olarak ayırması onları ayrışık göstergeler olarak görmesi ile ilgilidir. Karakterlerine isim vermesi durumunda tekrar edilemez bir tekilliğe sebep olacağı içindir ki Karatani'nin de iddia ettiği gibi Murakami sıklıkla rakamlara başvurarak tekilliği/tarihselliği reddeder (Karatani, 2013, s. 145).

Başkişi bu adamın liseden tanıdığı bir Çinli olduğunu fark edince ismini de hatırlar. Çinli olduğunu anlayamadığı süre boyunca kim olduğunu da hatırlayamaması bilinçaltındaki kategorileştirmeyi de ifade etmektedir. Böylece başkişinin daha önce söylediği "bireylerin bireyselliğinin her türlü kategori ve genellemelerin üzerinde olduğu" (Murakami, 1993, s. 300) düşüncesi ile çelişmektedir. Yazar, Japon toplumunun algısında etnik etiketin bireylerin isimlerinden de bireysel kimliklerinden de daha etkili ve baskın olduğunu ortaya koymaktadır.

Çinli adam sadece Çinlilere ansiklopedi sattığını, rehberden Çinli ailelerin isimlerini bulup bir liste hazırlayıp kapı kapı dolaşarak sanki memleketten tanıdıkmiş gibi ansiklopedileri pazarladığını anlatır. Şartların onu nasıl bu noktaya getirdiğini, nasıl ansiklopedi satıcısı olacak kadar zor duruma düştüğünü anlamadığını belirten adam iyi yetiştirilmiş, notları başkişiden yüksek olan, lisede kızların ilgi duyduğu biridir. Başkişi bir iş adamıyken arkadaşının düştüğü aşağı konum toplumdaki etnik ayrımcılığın bir izahatıdır.

Başkişi ileride bir gün işleri düzelince arkadaşından ansiklopedi satın almak istediğini belirtince üçüncü Çinli o zamana kadar ansiklopediler ile işinin bitmiş olacağını Çinlilere yönelik başka bir işi olacağını ifade eder: "Bundan sonra Çinliler için zarar sigortası veya Çinliler için mezar taşı satışı olabilir. Satacak bir şeyler vardır mutlaka" (Murakami, 1993, s. 318). Üçüncü Çinlinin sadece Çinlilere yönelik işlerde çalışması toplumda dışlandığı ve

öteki konumuna itildiğini göstermektedir. Başkişi, arkadaşının düştüğü durumu farkedince ona karşı bir sorumluluk hisseder ve Japon toplumunun grupçuluğu korumak adına Japon olmayanları ötekileştirip yabancılaştırıldığı biz - onlar söylemi yüzünden kendine yabancılaşır.

Başkişinin ilk defa bir Çinli ile karşılaşmasını anımsamaya çalışırken ilkokul döneminden hatırladığı ikinci olay ise yaz tatili sonrası oynadığı bir beyzbol maçında kafasını çarpıp düşmesi sonucu bir bankta gözlerini açtığına sayıkladığı sözlerdir: “Tozunu temizlersen yine de yiyebilirsin” (Murakami, 1993, s. 294). Başkişinin bir arkadaşı utanarak bu kelimeleri sayıkladığını başkişiye söylemiştir ama başkişinin neden bu kelimeleri söylediği hakkında bir fikri yoktur.

Başkişi otuz küsur yaşında tekrar bunları düşünürken yine beyzbol topu peşinde koşarken düşüp başımı çarpsam ve bayılsam, gözlerimi açtığımda acaba bu sefer ne derim diye hayal kurar ve şöyle söyleyeceğine karar verir: “Burası benim için de uygun bir yer değil” (Murakami, 1993, s. 318). Bu durum başkişi için bir dönüm noktası olmuştur ve artık o da bir aidiyet sorunu yaşamaktadır. Bu şehirde elde ettiklerinin sıfır olduğunu düşünerek Çinli kızın sözlerini anımsar: “Başından beri burası benim olmam gereken bir yer değil” (Murakami, 1993, s. 319). Çinli kızın sözleri ile kendi düşüncelerinin örtüşmesi yıllar sonra toplumdaki ötekileştirme ve yabancılaşmanın farkına varması ve kendi de aynı şekilde yaşadığı şehre yabancılaşması dolayısıyladır. Sınavın gözetmeni olan Çinli öğretmen idealist konuşmasının sonunda “kafanızı kaldırıp göğsünüzü kabartın ve gururlu olun” (Murakami, 1993, s. 300) diye Japon öğrencilere öğüt vermiştir. Burada geçen ‘gurur’ anlamındaki ‘hokori’ (誇り) sözcüğü ile ‘toz’ anlamındaki ‘hokori’ (埃) sözcüğü sesteş sözcüklerdir. Asari’nin de belirttiği gibi başkişinin baygın halde mırıldanarak söylediği “tozunu temizlersen yine de yiyebilirsin” cümlesindeki ‘toz’ anlamındaki ‘hokori’ (埃) sözcüğü ile bilinçaltının derinliklerine kazınan Çinli öğretmenin söylediği ‘gurur’ anlamındaki ‘hokori’ (誇り) sözcüğü birbiriyle bağlantılıdır. Arkadaşının bu lafı utanarak başkişiye söylemesi bu sözcüğü duyan arkadaşını bile utandıracak kadar zalimce bir yankıya sahip olmasındadır. ‘Toz’ anlamındaki ‘hokori’ (埃) sözcüğü ile Çinli öğretmenin bağırdığı ‘gurur’ anlamındaki ‘hokori’ (誇り) sözcüğünün sesteş olması kendine acımasından kaynaklanmaktadır (Asari, 2009, s. 258). Ancak şu da unutulmamalıdır ki, burada Murakami kendine acımadan ziyade gururun silinmesine gönderme yaparak aslında geçmişte savaş zamanı yapılmış katliamların tarihten silinmeye çalışıldığını ima etmektedir.

Murakami sesteş olan 'hokori' sözcüğünü metafor olarak tekrar kullanarak vurgulamaktadır. Öykünün sonunda başkışı "ben sadık bir dış saha oyuncusu olarak küçük gururumu bavula doldurup (...) ne zaman görüneceği belli olmayan Çin'e giden yavaş gemiyi bekleyeceğim" (Murakami, 1993, s. 320) diye boş ufuklara dalarak Çin'i düşünür. Başkışının "dış saha oyuncusu" olması kendisinin toplumdan uzaklaşıp yabancılaşmasını, "gurur"unu (hokori) bavula koyup gitmesi de Japonluk gururunu saklayarak uzaklaştırıldığı Çine dönme özlemini yansıtır.

Tokyo'ya bakarak Çin'i düşünüyorum. İşte böyle bir sürü Çinli ile tanıştım. Ayrıca Çin ile ilgili bir sürü kitap okudum. 'Yıllıklar'dan 'Çin'in Kırmızı Yıldızı'na kadar. Çin ile ilgili daha çok şey öğrenmek istemiştım. Yine de bu Çin, sadece benim Çin'im değil. Bu benim sadece okuduğum Çin. Sadece bana bir mesaj gönderen Çin. Yerkürenin üstünde sarı ile boyanan Çin'den farklı, dahası tek Çin. Bu bir hipotez, bir deneme. Anlam olarak bu Çin diyebileceğimiz sözcükten koparılan ben kendimim (Murakami, 1993, s. 319).

Başkışı, Japonya'da ötekileştirilen azınlıklar ile edindiği deneyimlerini düşünürken aslında kendinin Çin'den uzaklaştırılıp yabancılaştırıldığının farkına varmıştır. Çini tanıma ve anlama isteği duyan başkışının Japonya'nın oryantalist ve kolonyalist söylemleri benimseyerek Çin'i ötekileştirmesi sonucunda Çin'den koparılması nedeniyle kimliğinin bütünlüğü bozulmuş ve kişiliğinde tutarsızlığa neden olmuştur. Başkışı için 'sembolik düzen'de bir arzu nesnesine dönüşen Çin'e dönme ve tekrar bütünlüğüne kavuşma isteği Çin'e giden yavaş gemiyi ufukta beklemesi ile tasvir edilmiştir.

Sonuç

Öyküde Japon başkışının hayatının üç farklı döneminde karşılaştığı toplumun dışlamasına maruz kalmış Japonya'da yaşayan üç Çinli ile ilgili deneyimleri betimlenmektedir. Eserde Japon toplumunun algısında etnik etiketin bireylerin isimlerinden de bireysel kimliklerinden de daha etkili ve baskın olduğu görülmektedir. Kolonyal söylemin yarattığı hegemonya ile farklı kimliklerin ve kültürlerin daha aşağı görülerek, kasıtlı ya da bilinçsizce baskı altına alınmaları ve yersizleştirilmeleri sonucunda öyküdeki karakterler de öteki konumuna düşürülerek toplumdan uzaklaştırılmaktadırlar: Hâkim güç tüm toplumu yönetmek için azınlıkları baskı altına alarak kendi hegemonik üstünlüğünü kurmaktadır. Sömürgecilik sonrası dönemde de müstemleke politikalarının mirası olan azınlıkların önyargılı temsilleri, bireylerin özne olarak kendi benliklerini inşa etmelerini engelleyen bir unsur olarak öyküde ortaya çıkmıştır. Kolonyal dönemden post kolonyal döneme geçilse de hegemonyacı bilinç yüzünden öyküdeki bireyleri kategorileştiren etiketlerin yeniden üretildiği ve dolayısıyla ötekileştirmeyi teşvik ettiği anlaşılmıştır.

Oryantalist anlamdaki öteki Batı gibi hareket eden Japonya'nın kendini diğer Asyalı

milletlerden üstün görmesi ile öyküde yansımalarını bulurken, toplumdaki biz ve onlar ayrımının yarattığı önyargılar sonucu azınlıkların dışlanması ise postkolonyal söylemdeki ötekiyi sembolize etmektedir. Japonya'nın öteki söylemi, batının oryantalist ötekisi ve postkolonyal söylemin Ötekisi olmak üzere iki öteki algısını da barındıran emperyalizm kaynaklı bir söylemdir. Japonya'nın Batılı emperyalist politikaları benimseyerek bu politikaları Asyalı devletlere uygulaması sonucu Japonya'nın öteki söylemi ortaya çıkmıştır. Öyküde Çinli karakterler bağlamında ötekiye yönelik önyargılı yaklaşımın kaynağı emperyalist devletlerin yarattığı Öteki söylemidir.

Başkişi ne kadar ayrımcılık yapmak istemese de ötekiye karşı oluşturduğu kültürel önyargılar ve aşağılamalar, ötekine kendinden aşağı sıfatlar yükleyerek, sözde farklılıklar oluşturaran oryantalist sistemin amacına ulaştığını göstermektedir. Öyküde oryantalist söylemin marjinalleştirdiği karakterler için imgesel dönemdeki ilk arzu objesi olan Japon toplumuna kabul edilme ve ait olma duyguları, simgesel düzende bulanık sömürgeci, otoriter Japonya tarafından ötekileştirilmeleri sonucunda hissettikleri bir eksiklik ve hiçbir zaman ulaşamayacakları bir arzudur.

Başkişinin öykünün sonunda "dış saha oyuncusu" gibi toplumdan yabancılaşması ve "gurur"unu bavula koyarak Çin'e giden yavaş gemiyi ufukta beklemesinin uzaklaştırıldığı Çin'e geri dönme özlemi arzusundan kaynaklandığı sonucuna varılmıştır. Japon toplumunda yaşayan azınlıkların ötekileştirildiğini fark eden başkişi aslında kendinin de Çin'den koparıldığının farkına varmıştır ve bu durum kimliğinin bütünlüğünü bozmuş ve başkişi için 'sembolik düzen'de bir arzu nesnesine dönüşen Çin'e dönme ve tekrar bütünlüğüne kavuşma isteği olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, eserde Çin'in tarihi ve politik anlamlarından ziyade, başkişinin uzaklaştırıldığı, özlem duyulan ve uzun süredir unutulmuş bir sembol gibi tanımlandığı ortaya çıkmaktadır. Japon toplumunun algısında etnik etiketin etkisi ve başkişinin bilinçdışında ötekiye karşı oluşturduğu kültürel önyargılar nedeniyle yaşadığı içsel çatışmalar sonucunda başkişinin kendi benliğine ve Japon toplumuna yabancılaştığı sonucuna varılmıştır.

Kaynakça | References

- Asari, F. (2010). (村上春木の中国 「中国行きスロウ・ボートという観点から」)Murakami Haruki no Chuugoku 'Chuugoku yuki surou bouto to iu kanten kara. *Hosei Daigaku*, 253-266.
- Bezci, B. & Çiftçi, Y. (2012). Self oryantalizm: İçimizdeki modernite ve/veya içselleştirdiğimiz modernleşme. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(1), 139-166.
- Bhabha, H. (1994). *The location of culture*. London: Routledge.
- Boyd, J. (2002) In Pursuit of an Obsession: Japan in Inner Mongolia in the 1930s, *Japanese Studies*, 22:3, 289-303, DOI: 10.1080/1037139022000036977.
- Buruma, I. (1996). *Becoming Japanese*. The New Yorker, 60-71. Web. 11 Mart 2020.
- Depci, A. (2021). Haruki Murakami'nin "Yaban Koyununun İzinde" adlı romanında modernizm, militarizm, emperyalizm ve kapitalizm bağlamında koyun imgesi. *Humanitas*, 9(17), 143-163.
- Foucault, M. (1972). *The archaeology of knowledge* (A.M. Sheridan-Smith Trans.). NY: Pantheon.
- Foucault, M. (1980). *Power / Knowledge: Selected interviews and other writings, 1972-1977*. NY: Pantheon Books.
- Hasegawa, Y. & Yukio H. (2005). What the Japanese language tells us about the alleged Japanese relational self. *Australian Journal of Linguistics*, 25(2), 219-251.
- Hutchinson R. & Williams M. (2007). *Representing the other in modern Japanese literature: a critical approach*. NY: Routledge.
- Iwabuchi, K. (1994). Complicit exoticism: Japan and its other. *Continuum*, 8(2), 49-82.
- Karatani, K. (2013). *Tarih ve Tekerrür*. Metis.
- Keyman, E.F. (2002). Globalleşme, oryantalizm ve öteki sorunu: 11 Eylül sonrası dünya ve adalet. *Oryantalizm-II Doğu-Batı Dergisi*, 20, 11-32.
- Kleeman, F.Y. (2007). *Modernity, history, and the uncanny: Colonial encounter and the epistemological gap*. In M. Williams & R. Hutchinson (Eds), *Representing the other in modern Japanese literature: a critical approach* pp 271-291. NY: Routledge.
- Kubota, R. (1999). Japanese culture constructed by discourses: Implications for applied linguistics research and ELT. *Quarterly*, 33(1), 9-35.
- Lacan, J. (2006). *Écrits: The first Complete edition in English*. (Trans. B. Fink). NY: W.W. Norton. (Original work published 1966).

- Lo, K. C. (2004). Return to what one imagines to be there: Masculinity and racial otherness in Haruki Murakami's writings about China. *Novel*, 37(3), 258-276.
- Miller, R. A. (1982). *Japan's modern myth: The language and beyond*. NY: Weather Hill.
- Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology. Japan's Growth and Education 1963. Japan. Web. 12 Kasım 2019.
- Morley, J. W. (1983). *The China Quagmire, Japan's Expansion on the Asian Continent, 1933-1941*. New York: Columbia University Press.
- Murakami, H. (1991). (象の消滅) Zō no shōmetsu. Tokyo: Shinchōsha.
- Murakami, H. (1994). (ねじまき鳥クロニクル) Nejimakidori kuronikuru. Tokyo: Shinchōsha.
- Murakami, H. (2004). (羊をめぐる冒険) Hitsuji o meguru bouken. Tokyo: Kabushikigaisha.
- Murakami, H. (2017). (騎士団長殺し) Kishidanchō Goroshi. Tokyo: Shinchōsha.
- Murakami, H. (2009, 28 Şubat). *Haruki Murakami's acceptance speech for the Jerusalem award. Atticus in Japan*.
- <https://atticusinjapan.wordpress.com/2009/02/28/haruki-murakamis-acceptance-speech-for-the-jerusalem-award/>
- National Archives. The Cabinet Papers: China and Japan.
- <https://www.nationalarchives.gov.uk/cabinetpapers/themes/china-japan.html>
- Nishihara, D. (2005). Said, Orientalism, and Japan, *Journal of Comparative Poetics*. *Alif: Journal of Comparative Poetics*, 25, 241-253.
- Peattie, M.R. (1975). *Ishiwara Kanji and Japan's Confrontation with the West*. Princeton: Princeton University Press.
- Pinnington, A. (2006). *Foreign bodies: 'Race', gender and orientalism in Tanizaki Junichiro's 'the mermaid's lament*. In *Representing the other in modern Japanese literature: A critical approach* (pp. 75-95). Routledge Taylor & Francis Group.
- Said, E. W. (2013). *Şarkiyatçılık: Batı'nın sark anlayışları* (B. Ülner Çev). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal basım tarihi 1978).
- Saito, Y. (2004). The history of Japan's educational development.
- https://www.jica.go.jp/jica-ri/IFIC_and_JBICI-Studies/english/publications/reports/study/topical/educational/pdf/educational_02.pdf

- Selden R., Widdowson P. & Brooker P. (2005). *A Reader's guide to contemporary literary theory* (5th Edition). London: Longman.
- Shimada Toshihiko (1963). Taiheiyō sensō e no michi: Kaisen gaikōshi. Nihon Kokusai Seiji Gakkai Taiheiyō Sensō Gen'in Kenkyūbu. 太平洋戦争への道: 海戦外交史. 日本国際政治学会太平洋戦争原因研究部 Volume 2. Tokyo: Asahi Shimbun Sha.
- Spivak, G. C. (1987). *In Other Worlds: Essays in Cultural Politics*. NY: Methuen.
- Sugihara, K. (1997). *The Economic Motivations behind Japanese Aggression in the late 1930s: Perspectives of Freda Utley and Nawa Toichi*. Journal of Contemporary History, 32(2), 259–280. <https://doi.org/10.1177/002200949703200208>
- Takagi, C. (2009). *From postmodern to post bildungsroman from the ashes: An alternative reading of Murakami Haruki and postwar Japanese culture (Diss)*. The University of North Carolina, Greensboro.
- Wilson, Sandra. (2002). The Manchurian Crisis and Japanese Society, 1931–33 (London: Routledge. pp. 1–11. Yokoyama, M. (2006). (日本における外国人児童生徒の教育) Nihon ni okeru gaikokujin jidou seito no kyouiku. Kokusaigakubu Kokusaigakka, 1-24.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacılar verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiklerini beyan ederler.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İrkçılık Düşüncesinin İlk Formu: Proto-ırkçılık

The First Form of Racist Thought: Proto-racism

Hasan YENİÇIRAK

Assist. Prof., Kırklareli University, Faculty of Health Sciences, Department of Social Work,
Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü,
Kırklareli, Türkiye

hasanyenicirak@klu.edu.tr

ORCID 0000-0001-8769-6669

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Yeniçirak, H. (2023). The first form of racial thought: Proto-racism. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 59, 252-272.

Yeniçirak, H. (2023). İrkçılık düşüncesinin ilk formu: Proto-ırkçılık. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 59, 252-272.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 27 December/27 Aralık 2022

Accepted/Kabul Tarihi: 31 January/31 Ocak 2023

Published/Yayın Tarihi: 31 March/31 Mart 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: March/Mart

Issue/Sayı: 59 **Pages/Sayfa:** 252 - 272

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Hasan YENİÇIRAK).

Grant Support/Finansman: The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research. Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır/ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**.

İrkçılık Düşüncesinin İlk Formu: Proto-İrkçılık

Öz

Bu çalışma ırkçılığın egemen anlatısının dışına çıkıp, gölgede kalan alternatif ırkçılık anlatısını görünür kılmaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda, ilk olarak ırkçılığın egemen anlatısını inceledik. Bu anlatıya göre, ırkçılık modernitenin ürünüdür, moderniteye ruhunu veren Aydınlanma felsefesinin ürünüdür. Modern dönemde kölelik, çevresel faktörler ve saf kan üzerine fikirler ırkçılığın gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Köle emek gücünü kullanmak için ırkçılık meşrulaştırılmış; bu düşünce, çevresel faktörlere göre ırklar arasında derecelendirmeler yapılarak güçlendirilmiş ve saf kan ile ırkların karışmaması gerektiği fikriyle tamamlanmıştır ki, ırkçılığın bu formu bilimsel ırkçılık olarak adlandırılmıştır. İrkçılığın egemen anlatısını verdikten sonra, ikinci olarak, ırkçılık düşüncesinin izlerini Antik Yunan düşünürlerinde sürdürdük. Bu incelemeyi gerçekleştirirken, odak noktası, yine kölelik, çevre (iklim) ve saf soy üzerine fikirler olmuştur. Bu doğrultuda, Aristoteles'in kölelik ve iklim üzerine fikirlerine ve Platon'un saf soy ve karma evliliklerin kınanması fikirlerine odaklandık. Bu incelemede, Platon'un ve Aristoteles'in fikirlerinin ırkçılık düşüncesinin ilk formunu oluşturduğu, modern ırkçılığın prototipi olduğu sonucuna vardık ki, ırkçılığın bu formu proto-ırkçılık olarak adlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Bilimsel ırkçılık, modernite, aydınlanma, proto-ırkçılık, Antik Yunan

The First Form of Racist Thought: Proto-racism

Abstract

This study tries to go beyond the dominant narrative of racism and make visible the alternative narrative of racism. In line with this, we first examined the dominant narrative of racism. According to this narrative, racism is the product of modernity, the product of the Enlightenment philosophy that gave modernity its soul. In the modern era, ideas on slavery, environmental factors, and pure blood played an essential role in the development of racism. Racism was legitimized to use slave labor power; this idea was reinforced by rating between races according to environmental factors and complemented by the idea that pure blood and races should not mix. This form of racism was called scientific racism. After giving the dominant narrative of racism, secondly, we traced the idea of racism in Ancient Greek thinkers. In conducting this review, our focus was again on ideas on slavery, the environment (climate), and pure lineage. In this framework, we focused on Aristotle's ideas on slavery and climate and Plato's ideas of pure lineage and condemnation of mixed marriages. In this review, we concluded that the ideas of Plato and Aristotle formed the prototype of modern racism. This form of racism was called proto-racism.

Keywords

Scientific racism, modernity, enlightenment, proto-racism, Ancient Greek.

Giriş

İrkçilik üzerine literatüre baktığımızda, ırkçılığın kökenlerini modernite öncesine, modernitenin başlangıcı sayılan Yeni Dünya'nın keşfi öncesine götüren çalışmaların sayısı neredeyse yok denecek kadar azdır.¹ İrkçılığın başlangıç noktası genelde moderniteyle, modernitenin başlangıcı sayılan Yeni Dünya'nın keşfiyle tarihlendirilmiştir. Bu yüzden, ırkçılık nedir sorusuna verilen en yaygın cevap, "ırkçılık modernitenin ürünüdür" şeklinde olmuştur.

İrkçılığın modernitenin ürünü olduğunu söylemek, moderniteye ruhunu veren Aydınlanma felsefesinin ürünü olduğunu söylemek anlamına gelir. Nitekim Robert Bernasconi, İrk Kavramını Kim İcat Etti: Felsefi Düşüncede İrk ve İrkçilik adlı çalışmasında, ırkçılık düşüncesinin Aydınlanma filozoflarında nasıl ortaya çıktığını göstermiştir. Bernasconi (2011) Locke ile başlayıp Kant ile devam eden bir seyir içerisinde bilimsel ırk kavramının felsefi temellerini açığa çıkarmaya çalışmıştır. Aydınlanma felsefesi ise kökleri Antik Yunan'a kadar giden uzun bir düşünce geleneğine sahiptir (Cevzici, 2017). Platon ve Aristoteles gibi Antik Yunan düşünürlerinin Aydınlanmacılar üzerindeki etkisi yadsınamaz.

Bu mantık silsilesini takip ettiğimizde; ırkçılık Aydınlanma felsefesinin bir ürünüyse, Aydınlanma filozofları tarafından yaygın olarak kabul gören bir düşünceyse, Isaac'ın (2004, 2006, 2009) de işaret ettiği gibi, Aydınlanma filozoflarını etkileyen Antik Yunan düşünürlerinde de ırkçılığın bazı nüvelerinin bulunabileceğini iddia edebiliriz. Bu amaçla, bu çalışmada, özellikle Isaac (2004, 2006, 2009) ve Popper'in (2018) düşüncelerine dayanarak, ırkçılık düşüncesinin modern dönemde icat edilmediğini, "proto-ırkçılık" olarak adlandırılan ırkçılığın ilk biçiminin Antik Yunan düşünce dünyasında geliştirildiği fikrini ileri sürüyoruz. Özellikle ülkemizde, Antik Yunan düşünce dünyasında ırkçılığın gelişiminin izini süren çalışmaların şimdiye kadar eksik olması, bu çalışmanın önemini daha da artırmaktadır.²

Temel problematiğini bu şekilde oluşturduğumuz bu çalışmada öncelikle, ırkçılığın herkes tarafından kabul edilen yaygın anlatımını vereceğiz. Bir başka ifadeyle, "bilimsel ırkçılık" olarak adlandırılan, ırkçılığın modern dönemdeki gelişimini inceleyeceğiz. Biyolojik temellere dayanan bilimsel ırkçılığın modern dönemdeki gelişimini ise üç kavram ekseninde ele alacağız: Kölelik, çevre (iklim) ve saf kan. Kölelik, modern dönemde gelişen ırkçılık için temel niteliğindedir. Köleliğin önemi, özellikle, kapitalist sistemin

¹ Böyle bir çabayı Benjamin Isaac'ın (2004, 2006, 2009) ve Karl R. Popper'in (2018) çalışmalarında net bir şekilde görmekteyiz. Albert Memmi (2000) ve Martin Bernal (1978) yer yer bu düşünceye yer vermiştir. Frank Snowden (1999) ise renk ve fenotipik özellikler temelindeki farklılıklar hakkındaki fikirlerin eski toplumlarda bulunabileceğini göstermeye çalışır.

² Ülkemizdeki ırkçılık üzerine yapılan çalışmalar, ırkçılığın başlangıç noktasını moderniteyle tarihlendirmişlerdir. İrkçilik üzerine en değerli ve en kapsamlı çalışmaların başında gelen Alâeddin Şenel (1993), Mehmet Taş (1999) ve Hür Sinan Özbek (2021); bunlara ilaveten Ahu Sumbas (2000), Hatice Çoban Keneş (2012) ile Emine Erden Kaya ve Şenol Durgun (2020) bu düşünce geleneğini takip etmişlerdir.

gelişmesi ekseninde ortaya çıkmaktadır. Irkçılık düşüncesi de Yeni Dünya'nın keşfiyle birlikte yeni toprakların elde edilme sürecinin meşrulaştırılmasında, kapitalizmin gerekli duyduğu işgücünün sağlanmasında önemli bir dayanak noktası oluşturmuştur.

İrkçılık düşüncesi böyle bir dayanak noktası işlevini görürken, aynı zamanda çevresel faktörlerle desteklenmiştir. İnsanları çevresel faktörlere göre ırklarına ayırarak ve buna uygun şekilde insanlara değerler yükleyerek “doğal kölelik” fikri meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Buna göre, bu kategorileri oluşturanlar, kendilerini, beyaz, uygar, kurtarıcı (insan) şeklinde tanımlarken, diğerlerini siyah, işe yaramaz, tembel (hayvan) şeklinde tanımlamışlardır. Bunun için de sahte bilimsel temeller oluşturmuşlardır. Irkçılık üzerine bu egemen bakış açısı, aynı zamanda “saf kan” fikriyle, ırkların karışmaması gerektiği fikriyle desteklenmiştir. Böylece, kölelik, çevre ve saf kan bilimsel ırkçılığın gelişmesinde katalizör görevi görmüştür.³

Bilimsel ırkçılığın modern dönemdeki gelişim sürecini inceledikten sonra, “proto-ırkçılık” olarak adlandırılan, ırkçılığın ilk biçimini inceleyeceğiz. Bu incelemeyi gerçekleştirirken, odak noktamız, tekrardan kölelik, çevre ve saf soy olacaktır. Aydınlanma felsefesi ile Antik Yunan düşünce dünyası arasındaki bağlantıyı düşündüğümüzde, bilimsel ırkçılığın ilk formu olan proto-ırkçılığın da kölelik, çevre ve saf soy noktalarında açığa çıkması beklenir. Bu doğrultuda, Aristoteles ve Platon'da ırkçılığın ilk biçimlerinin nasıl açığa çıktığını inceleyeceğiz.

1. Irkçılığın Modern Dönemdeki Gelişimi: Bilimsel Irkçılık

16.yy'dan önce ırkçılığın olup olmadığını belirlemek kolay değildir, ancak Yeni Dünya'nın keşfiyle birlikte biyolojik temellere dayanan bilimsel ırkçılık düşüncesinin geliştiğini çok rahat bir şekilde ifade edebiliriz. Yeni Dünya'nın keşfiyle birlikte Avrupalılar Amerika ve Afrika'nın farklı bölgelerini keşfettiler ve burada kendilerinden çok farklı olan “öteki” insan topluluklarıyla etkileşime girdiler. Bu etkileşim sırasında, “öteki”nin görünüşünü anlamak ve açıklamak için, kendi çıkarları doğrultusunda “öteki”ne nasıl davranılacağını belirlemek için, Avrupalılar bir “öteki imge”sini yarattılar. Buna göre, Avrupalıların ötekisi vahşi, aşağılık, yaşamayı daha az hak eden yaratıklardır. Modern dönemde biyolojik temellere dayanan bilimsel ırkçılığın gelişim sürecini yoğunlaştıran da bu “öteki imgesi” olmuştur. Bu yüzden Arnold Toynbee (1978, s. 98),

³ Irkçılık üzerine literatüre baktığımızda, modern dönemdeki ırkçılığın ilk formu olan bilimsel ırkçılık, 20.yy'ın ikinci yarısından itibaren yerini başka bir forma bırakmıştır. Çalışmanın sınırları içerisinde yer almadığından metin içerisinde ırkçılığın bu formundan hiçbir şekilde bahsedilmeyecektir, ancak herhangi bir kafa karışıklığına yol açmamak için çok kısa bir şekilde burada değinmemiz gerekmektedir. 20.yy'ın ikinci yarısından itibaren yeni bir forma sahip olan ırkçılık pek çok şekilde adlandırılmıştır: Yeni ırkçılık (klasik ırkçılığın karşıtı olarak), farklılıkçı ırkçılık (eşitsizlikçi ırkçılığın karşıtı olarak), kültürel ırkçılık (bilimsel-biyolojik ırkçılığın karşıtı olarak). Nasıl adlandırılırsa adlandırılınsın, buradaki temel ayrım, 17.yy'dan 20.yy'ın ilk yarısına kadar hüküm süren bilimsel-biyolojik ırkçılık anlayışının yerini kültürel ırkçılığa bırakmasıdır (Balibar, 2007; Fanon, 1967). Irkçılığın hedefi artık bireysel insan değil, belirli bir yaşam biçimidir, kültürdür (Fanon, 1956, s. 123). Yeni ırkçılıkta kültürler hiyerarşiye tabi tutularak ötekileştirilir, düşmanlaştırılır (Baker, 1981).

“ırkçılık modasının ... on beşinci yüzyılın son çeyreğinden bu yana Batı Uygarlığı'nın yeryüzü üzerinde yayılmasının ürünüdür”; ırkların uygun olmayan koşullarda birbirleriyle ilişkiye geçmelerinin ürünüdür demektedir. Yeni Dünya'nın keşfiyle ortaya çıkan bu klasik ırkçılık⁴ ise yerli Amerikalıların yok edilmesini ve Afrikalıların köleleştirilmesini öngören ikiz politika ile el ele gitmiştir (Bernal, 1998, s. 296).

1.1. Amerikan Holocaust'u ve Köleleştirme

Oliver C. Cox'un da belirttiği gibi, şayet modern ırk ilişkilerinin başlangıç noktasını tarihlendirmek zorunda kalsaydık, 1493-94'ü seçmemiz gerekirdi çünkü 1493-94'le birlikte renkli halklar tamamen hiçe sayılmaya, Yeni Dünya iki büyük Avrupa ülkesi tarafından talan edilmeye başlanmıştır. Bu noktada özellikle, 1493'te Papa VI. Alexander'in İspanyol baskısı altında yayınladığı sınır belirleme beyannamesine ve 1494'te İspanya ile Portekiz arasında imzalanan Tordesillas Antlaşması'na dikkat çekmemiz gerekmektedir çünkü sınır belirleme beyannamesi ve Tordesillas Antlaşması ile birlikte, yerli halklar ve onların kaynakları tamamen İspanya ve Portekiz'in emrine verilmiştir (Cox, 2001, s. 72). Bu yüzden ırkçılık öğretisinin gelişmesi sürecinde ötekileştirilen ilk halklar Amerikan yerlileri olmuştur. İspanyollar ve Portekizliler yeni bir tür olarak gördükleri yerlilere karşı savaş başlatmışlardır; Stannard'ın (1992) ifadesiyle, holocaust gerçekleştirmişlerdir. Stannard (1992, s. 71) bu Amerikan Holocaust'u şöyle anlatır: “Küba'da yüzden fazla İspanyol'dan oluşan bir birlik, kurumuş bir nehrin kıyısında durdu ve nehir yatağındaki bileme taşlarında kılıçlarını bilede. Bıçaklarının keskinliğini karşılaştırmak hevesiyle ... silahlarını çektiler ve erkek, kadın, çocuk, yaşlı demeden herkesin karınlarını deşmeye, kesip öldürmeye başladılar.”

İspanyollar ve Portekizliler tarafından yürütülen bu holocaust, daha sonra İngilizler ve Hollandalılar tarafından devam ettirildi. İngiltere ve Hollanda kontrolündeki yerel yönetimler Kızılderili ırkını toptan yok edercesine çok sert uygulamalara imza atmışlardır. Bu uygulamaların şiddetini görmek için Şenel'den (1993, s. 146-147) şu aktarımı yapmak yerinde olacaktır: “1832'de topraklarını vermek istemeyen bir Kızılderili şefine açılan savaş sonucunda, kabilenin sayısı 1000'den 150'ye düştü; 1850'de California'da 110-130 bin kadar Kızılderili yaşarken, otuz yıl sonra, 1880'de, bu sayı 20 binin altında düştü”.

Yerli Amerikalıların yok edilme sürecinin meşrulaştırılmasında ise devreye ırkçılık ideolojisi girmektedir. İrkçılığın yardımıyla Amerikan yerlilerinin, biyolojik olarak daha düşük değerde olduğu ilan edildi (Özbek, 2021). Buna göre, yerliler doğuştan tembel, saldırgan, korkak ve aylaktırlar. Mesela, İspanyol Rönesans hümanisti, filozofu ve ilahiyatçısı Juan Gines de Sepulveda, yerlilerin mantıklı düşünme yetisine sahip olmadıklarını, doğası gereği köleleştirmeye uygun olduğunu, yerlilerin fetihçi efendilerine hizmet için yaratıldığını söyler (Akt: Fenton, 2001). Böylece, bu ırkçılık düşüncesi, Stannard'ın Amerikan Holocaust'u dediği şeyi ortaya çıkarmıştır: Yerli

⁴ Bilimsel ırkçılık aynı zamanda klasik ırkçılık olarak da adlandırılmaktadır (Todorov, 2001, s. 64-70).

Amerikalıların mülksüzleştirilmeleri ve katledilmeleri. Bu Amerikan Holocaust'u ırkçılığın bir sonucudur.

Amerikan Holocaust'u ile başlayan bu süreç Afrikalıların köleleştirilmesi ile devam etmiştir. İspanyollar ve Portekizliler, Amerikan kıtasını yağmalamaya başladıktan sonra, Afrika'nın batı sahilleri boyunca köleleştirilen insanların ticaretini de oluşturmuşlardır. İspanya ve Portekiz ile başlayan bu köle ticareti daha sonra Hollanda, Fransa ve İngiltere'nin de devreye girmesiyle çok yoğun bir şekilde devam etmiştir. 1526'dan 1870'e kadar, üç buçuk milyondan fazlası sadece Brezilya'da olmak üzere, yaklaşık yirmi milyon Afrikalı köleleştirilip Yeni Dünya'da satılmıştır (Fenton, 2001).

Köleliğin bu derece yaygınlaşması ise esasında onun modern kapitalist sistemin önemli bir itici gücü olmasıyla bağlantılıdır. Amin'in de (2020, s. 87-89) belirttiği gibi, Yeni Dünya'nın keşfiyle birlikte çağcıl bütün dünyayı şekillendirecek köklü dönüşümün iki boyutu ortaya çıkmıştı: Avrupa'da kapitalist toplumun belirginleşmesi ve dünyanın bu toplumca fethi. Ve bu fetih sürecinde köleleştirme önemli bir rol oynamıştır. Kölelik, köle iş gücü modern kapitalist sistemin genişlemesinde adeta motor işlevi görmüştür.

Köleliğin, köle iş gücünün modern kapitalist üretim ilişkisinin önemli bir itici gücü olarak ortaya çıkmasıyla birlikte, ırkçılık da bu ilişkiler ağını meşrulaştıran bir ideoloji haline gelmiştir (Sumbas, 2000). Kapitalist üretim ilişkisi varlığını devam ettirmek için ırkçılık ideolojisine sarılmak zorunda kalmış; ırkçılık kapitalist üretim ilişkisinin yerleşmesini ve devamını sağlayan bir ideoloji haline gelmiştir (Özbek, 2021, s. 109). Bu yüzden, kapitalist sistemin gelişmesi bir ölçüde ırkçılığın gelişmesine bağlıdır diyebiliriz.

Modern kapitalist sistem geliştikçe ırkçılık da çok daha fazla yoğun şekilde ortaya çıkmıştır. Kapitalist sistemin genişlemesi beraberinde daha fazla emek gücü gerektirdiğinden, daha fazla "öteki" inşa edilmesi gerekmektedir. Tam da bu yüzden, ırkların sınıflandırılması artmıştır: "beyaz" Avrupalı ırkların karşısına, Afrika'nın "siyah" ırkına ek olarak, Asya'nın "sarı" ve diğer "kahverengi" ırkları yerleştirilmiştir. Cox'un (2001), ırkçılığı kapitalist sömürüyü tanımlayan bir olgu olarak almasının sebebi budur. Callinicos da benzer noktaya dikkat çekmiştir. Irkçılığın kapitalizmin dünya ölçeğinde üretim tarzı olmasıyla birlikte yaygınlaştığını söyleyen Callinicos, ırkçılığın ortaya çıkışını köle emeğinin kullanılma sürecine bağlamıştır (Akt: Özbek, 2021, s. 56-57).

İrkçılık köle emeğinin meşrulaştırılması için önemli bir işlev görmüştür; ancak ırkçılık aynı zamanda kapitalizmin yarattığı boşlukları doldurma, kapitalizmin yarattığı çelişkileri örtme işlevini de üstlenmiştir. Miles'a (1987, s. 249-250) göre ırkçılık üç yapısal çelişkiden dolayı kapitalist sosyal oluşumların tarihsel evriminin ayrılmaz bir parçasını teşkil eder: İlk çelişki, meta şeklinde kendini gösteren evrenselleştirici ve eşitleyici eğilimler ile sosyal eşitsizliğin gerekli çoğalmı arasında; ikinci çelişki, aynı evrenselleştirici eğilimler ile sosyal oluşumların ayrılmasında yatan geniş kapsamlı kültürel farklılık gerçeği arasında; üçüncü çelişki, aynı evrenselleştirici eğilimler ile sosyal oluşumların millileştirilmesi arasında. Irkçılığı böylece kapitalist dünya ekonomisinin gelişimi

ışığında ele alan ve sömürgeyi meşrulaştırma aracı olarak gören Miles (1987, s. 244), onu “sömürge paradigması” olarak tanımlamıştır.

1.1.1. Irkçılığın Düşünsel Temelleri ve Irkçılık İmgesi

Modern kapitalist sistemin gelişmesine paralel olarak ırkçılık öğretisi de gelişmiş ve yaygınlaşmıştır. Ancak ırkçılık öğretisinin bu denli hızla gelişmesi ve yaygınlaşması dönemin Aydınlanmacı düşünsel ikliminden ayrı düşünülemez. Irkçılığın gelişiminde özellikle bahsetmemiz gereken düşünür Locke’tur. Köleci Amerikan kolonileriyle kişisel olarak ilişki içinde olan Locke’ta ırkçılık düşüncesi çok açık bir şekilde bulunur (Bernasconi, 2011). Locke, Hıristiyan Avrupalıların kafir Afrikalılara ve Amerikan yerlilerine karşı saldırısını, mülkiyet ekseninde meşru görmüştür (Bernal, 1998). Locke (2012, s. 23-27), Tanrı’nın bütün insanlara ortaklaşa olarak verdiği ortak mülkiyetten özel bir mülk edinmek için emek gücünün kullanılmasını şart koşar; ona göre toprak üzerinde hak iddia etmenin yolu emek gücüyle toprağı ekip biçmekten geçer. Ancak, Locke’a göre Afrikalılar ve yerli Amerikalılar ekip biçmezler, tarım yapmazlar; bu da onların Avrupalılar tarafından köleleştirilmesini meşru kılar (Bernal, 1998). Locke’un düşüncesinde Afrikalıların ve yerli Amerikalıların topraklarını biçmemesi, tembel, uyusuk karakterleri, onların, daha sonra değineceğimiz üzere, Aristotelesçi anlamda “doğal köle” oldukları inancına kapı açar.

Locke’ta gördüğümüz bu ırkçılık düşüncesini, Hume, Voltaire, Hegel ve Kant’ta da açık bir şekilde görmekteyiz. Mesela, Hume, zencilerin, beyazlar dışında diğer kalan bütün insan türlerinden doğal olarak aşağı olduğunu ve beyazlar dışında uygarlaşmış bir ulusun ortaya çıkmadığını iddia ederken, Voltaire, zencileri ırk kategorisinde en alt basamağa yerleştirir ve “zencilerin maymunlardan, maymunların istirdyelerden” olduğu gibi, beyazların da “bu zencilerden üstün” olduğunu yazar (Akt: Kaya ve Durgun, 2020, s. 90). Hegel, siyahların insanlığın yüzkarası olduğunu ve Afrika’nın Dünya tarihinin bir parçasını oluşturamayacağını çünkü bu yönde herhangi bir gelişme sergilemediğini söylerken, Kant Afrika siyahlarının doğadan zekâ almadıklarını ileri sürer (Akt: Taş, 1999, s. 40).

Bu ırkçı düşüncenin altında ise “beyaz” Avrupalı insanın kurtarıcı rolü yatmaktadır. 16.yy’da İspanyolların “uygarlık misyonu”yla, Amerika yerlilerinin “doğal aşağı oluşlarını” öne sürmesi, böylece işgal eylemlerini meşru kılması buna bir örnektir (Memmi, 2014). Victor Hugo, “19.yy’da beyaz, siyahı insan yaptı. 20.yy’da Avrupa, Afrika’yı bir dünya yapacak” (Akt: Ertekin, 2020, s. 65) derken “beyaz” Avrupalının bu kurtarıcı rolüne dikkat çekmiştir. Ancak, “beyaz” Avrupalı insanının bu kurtarıcı misyonunu bize en iyi anlatan, İngiliz sömürgeciliğe yazdığı övgülerle tanınan Rudyard Kipling’in Beyaz Adamın Yükü adlı şiiridir:

Dök ortaya en iyi mahsulünü

Gönder oğullarını sürgüne

Efendilerinin istediğı hizmete

(...)

Yüklen beyaz adamın yükünü

Vahşidir barışın savaşları

Doldur tıka basa açlığın ağzını

Ve emret hastalığa durmasını

Sen hedefine en yakın olduğunda

Sona erer ötekilerin arayışı

Tembelden ve budala kafirden gözünü ayırma

Düşürür senin bütün umutlarını suya (Akt: Kalın, 2016, s. 21).

“Beyaz” Avrupalı insanının bu kurtarıcı misyonu, “siyah” ötekinin “doğal aşağı oluşu” anlatısıyla paralel gelişmiştir. “Beyaz” Avrupalı kendisini kurtarıcı olarak görürken, “siyah” ötekisini “hayvan” kategorisine yerleştirmekteydi. “Beyaz” Avrupalı insanının “siyah” öteki ile arasındaki fiziksel ve kültürel farklılıklar, “siyah”lara hayvani karakterler atfedilerek açıklanıyordu. Bu doğrultuda, “siyah”larla maymunlar arasında varsayılan benzerliklere dikkat çekiliyordu. Mesela, John Hawkins Dominik’i “yamyamlar adası” olarak tarif ediyordu; James Lancaster Ümit Burnu sakinlerini “hayvan gibi siyahlar” olarak niteliyordu (Akt: Miles, 2000, s. 35). Bu özdeşleşmeyi pek çok yerde görürüz, ancak edebiyat dünyasında bu en açık şekildedir. Ünlü Fransız yazarlardan Jules Verne’in Balonla Beş Hafta adlı eserinde, bir bilgin ve kâşif olan Dr. Samuel Fergusson, hizmetçisi Joe ve profesyonel avcı Richard Kennedy ile Doğu Afrika seyahatinde geçen aşağıdaki diyalog, “siyah” ötekinin hayvan kategorisiyle nasıl özdeşleştirildiğini gözler önüne serer:

-Aman Allahım!

-Ne gördün?

-Orada, bir zenci sürüsü balonun etrafını sardı!

İçlerinden bazıları ağaçlara hatta en yüksek dallara tırmanıyorlardı.

Birkaç dakika sonra, Victoria balonla yükseliyor ve doğuya yöneliyordu, rüzgâr normaldi.

-Al bir baskın daha! dedi Joe

-Yerlilerle kuşatıldığını sandık.

-Allahtan sadece maymunlardı diye doktor cevap verdi.

-Uzaktan pek farkı anlaşılıyor sevgili Samuel.

-Ne de yakından! dedi Joe (Akt; Ertekin, 2022, s. 58-59).

1.2. Irkçılığa “Bilimsel” Bakış

Modernitenin gelişimi, ırkçılığın gelişimidir. Irkçılık modernitenin en önemli ideolojik bileşenlerinden birisidir. Modernliğin, modern kapitalist sistemin gelişimine dayanak oluşturan ırkçılık, bu gelişim sürecine paralel olarak ortaya çıkan çelişkileri çözme işlevi görmüştür. Irkçılığın bu gelişimi ise modern dönemde bilimle meşrulaştırılmıştır. Bu doğrultuda sistematik ve sahte bilimsel açıklamalar yapılmıştır. Irkçı yargıların bilimle garanti altına alınabileceği sanısı egemen olmuştur. Bu yüzden, insanları, toplumları çeşitli ırk sınıflarına ayırmak için pek çok ölçüt kullanılmıştır: deri rengi, kafatası, boy, saç, burun. Bu bilimsel ırk kuramlarının pek çok öncülü vardır ancak biz burada çevre teorisine vurgu yaparak, sahte bilimsel teorinin önünü açan Buffon ve Linnaeus ile saf kan ve ırkların karışmaması gerektiği fikrini ileri süren Gobineau, Darwin ve Spencer’a değineceğiz.

1.2.1 Çevrenin Belirlenimciliği ve Saf Kan ile Irkların Karışmaması Gerektiği Vurgusu

Önce çevre teorisi ile ne demek istediğimizi ifade edelim. Çevre teorisinde vurgu çevrenin belirlenimciliğidir. Buna göre, insan gruplarının kolektif özellikleri kalıcı olarak iklim ve coğrafya tarafından belirlenir; bir başka ifadeyle, beden ve zihnin temel özellikleri dışarıdan gelir ve daha sonra da kalıtsal hale gelerek mutlaklaştırılır (Isaac, 2006, s. 35).

Çevre teorisine vurgu yaparak ırkçılığın sahte bilimsel temellerinin gelişmesinde etkili olan isimlerden biri George Louis Buffon’dur. Fransız doğa bilimcisi Buffon türlerin değişimi kavramına varıp, iklimi ırksal farklılıkların temel nedeni olarak görür (Şenel, 1993, s. 14). Buffon, insanların karakterlerinin oluşmasında iklimin etkisini göstererek, ırkçılığı çevre teorisine göre açıklar. Bu doğrultuda Buffon, kusursuz beden örneği olarak güzellikleri ile ön plana çıkarılanların “Güney Avrupa’nın ölçülü ikliminde yaşayan beyazlar” olduğunu; siyahların ise “yozlaşmış, çirkin ve soysuzlaşmış” olduğunu söyler (Kaya ve Durgun, 2020, s. 85-86).

İrkçılığın gelişiminde çevre teorisine dikkat çeken önemli isimlerden biri de Linnaeus’tur. İsviçreli araştırmacı Carolus Linnaeus, 1735’te yayınlanan Doğal Sistem çalışmasıyla ırkçı düşünceye katkıda bulunmuştur. Linnaeus insanoğlunu daha önce hayvanlar ve bitkiler için yapılmış olan biçimsel sınıflandırmanın içine sokan ilk kişidir. Linnaeus homo sapiensi dört farklı coğrafi bölgeye karşılık gelecek şekilde çeşitlere ayırdı:

American rebescens inatçı, küçük şeylerle yetinen ve özgür bir karaktere sahipti ve alışkanlıklarıyla hareket ediyordu; Europaeus albus, uysal, zeki ve yaratıcıydı ve adetleriyle yaşıyordu; Asiaticus fuscus, haşin, mağrur ve hırslıydı ve kanırları yönetiyordu onu; Africanus Niger, kurnaz, tembelle, savsaktı ve keyfi hareket ediyordu (Bernasconi, 2011, s. 41).

Coğrafyaya, çevreye, iklime göre ırkları aşağı yukarı şeklinde ayırma girişimi, ırkların karışmaması gerektiği fikriyle daha da güçlenmiştir. Bu anlamda, ortaya koyduğu

kuramlarla biyolojik ırkçılığa öncülük eden isimlerden biri olan Joseph-Arthur de Gobineau'nun fikirleri önemlidir. Gobineau, ırkların karışmaması gerekliliğine dikkat çeken en önemli isimlerden birisidir. İrkların çatışmasının, tarihin durmaksızın yinelenen konusu olduğunu söyleyen Gobineau, bütün uygarlıklarda ve yüksek ırklarda dikkat çeken en önemli özelliğin, saf kanlarıyla övünmek ve avam halkla karşılaşmamak olduğunu belirtir (Şenel, 1993, s. 86). Daha da önemli olan nokta, aksi bir durumda yani saf kanın bozulması, saf soyun bozulması, ırkların karışması durumunda ulusların yıkılacağı düşüncesidir ki, Gobineau'ya göre, tarihteki tüm devletler yabancı kanın karışmasıyla yıkılmıştır (Şenel, 1993, s. 87; Kaya ve Durgun, 2020, s. 89). İrkların karışmaması gerektiğini öne süren Gobineau daha sonra ırkları ayırır⁵ ve en üstün ırk olan beyaz ırkı, yani Alman halkını, ırk piramidinin zirvesine yerleştirir.

İrkların karışmaması gerektiği fikrini Kant'ın düşüncelerinde de çok net bir şekilde görmekteyiz. Kant, ırkların birbirine karışmasının “kötü ırkı” iyileştirmeksizin “iyi ırkı” alçaltacağına dikkat çeker. Bu noktada en dikkat çekici cümleleri şunlardır: “İrkların kaynaştırılması önerilmeli mi? İrklar birbiri içinde erimezler ve eritilmemelidirler. Beyazlar alçalırlar. Çünkü her ırk Avrupalıların geleneklerine ve ahlaki değerlerine uyum sağlayamaz” (Bernasconi, 2011, s. 63).

İrkçilik öğretisi özellikle 19.yy'ın ikinci yarısında Darwinciliğin etkisiyle “üstün ırk” ve “saf kan” söylemlerinde çok güçlü bir şekilde dile getirilmiştir. Charles Darwin ve takipçileri ırkçılığın yayılmasına, kurumsal ırkçılığa büyük ölçüde katkıda bulunmuşlardır (Rafter, 2004; Jeynes, 2011). İrkçilik teması Darwin'in özellikle *The Origins of Species* (Türlerin Kökeni) ve *The Descent of Man* (İnsanın Düşüşü) adlı çalışmasında belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Darwin (2017), diğerlerinden üstün olan ve doğal seçim sürecinde tercih edilen bazı ırkların olduğunu öne sürer. Bu doğrultuda, Darwin (1981, s. 106) düşük seviyeli bir hayvanın zihninden Newton'un zihnine uzanan kapsamlı bir varlık zinciri oluşturur. Darwin hayvanlar ile uygar insanlar arasındaki zekâ ve ahlaki duygu farkının çok büyük olduğunu belirttikten sonra, aradaki boşluğu doldurmak için en koyu renk tonu olan alt ırkları “kayıp halka” olarak değerlendirir (Jeynes, 2011). Beyaz ırkı üstün ırk olarak varlık zincirinin zirvesine yerleştiren Darwin, doğal seçim sürecinde, alt ırkların, siyah grupların soyunun ilk tükeneneğini belirtir. Böylece, Darwin ve düşüncelerini takip eden takipçileri beyaz olmayan ırkların bazı özelliklerini hayvansı olarak tasvir eden bir varlık zincirini ileri sürerek ırkçılık öğretisinin gelişmesinde önemli bir rol oynar.

Erasmus Darwin'in biyolojik evrim kuramını toplumlara uygulayan Herbert Spencer ise “en uygun olanın hayatta kalması” fikriyle sosyal Darwinizm'in önemli bir savunucusu olmuştur. Sosyal Darwinizm en temelde evrimin toplumu genel olarak iyileştirmek için

⁵ Gobineau'ya göre, zenciler tutkusuz, anarşist, endividüalist doğaldır, yırtıcı hayvanlardır. Fizik ve moral nitelikleri ancak maymununkilerle karşılaştırılabilir. Sarı ırk komünizme eğilimlidir; çıkarın ve alçaklığın temsilcisidir. Beyaz ırk ise, kaynağı bakımından, güzelliğin, zekanın ve güçlülüğün tekelini elinde tutmakta olup, feodalizme, liberalizme, parlamentarizme ve öteki insanların iyiliği için çabalayan türden bir emperyalizme eğilimlidir (Şenel, 1993, s. 88).

uygulanması gerektiği inancına dayanır. Bu evrim doğrultusunda, sorunlu gruplar olarak addedilen aşağı gruplar yok olmaya terk edilir. Spencer “doğal düzende toplum sürekliliği olarak sağlıklı olan, embesil olan ve daha az yalpalayan üyeleri dışarı atar” diyerek bu fikrini savunmuştur (Akt: Jeynes, 2011, s. 539).

Kant, Gobineau, Darwin ve Spencer tarafından savunulan bu düşünceler ise öjenizm gibi tehlikeleri görüşlerin öncülüğünü yapmıştır; pek çok ülkede vahşete sebep olmuştur. Bunu Bauman’ın Holocaust’unda görmekteyiz. Nazi Almanyası “ari, üstün ırk”a dayalı mükemmel bir toplum yaratmayı amaçlamıştı. Tasarlanan bu toplum, özgürleşmiş Alman ruhunun krallığı olan, Alman ruhundan başka hiçbir şeye yer vermeye bin yıllık Reich idi. Bu toplum tasarımı Yahudilere yer yoktu çünkü Yahudiler ruhsal olarak dönüştürülemez ve Alman halkının Geisti’ni kucaklayamazdı. Irkçılık, böylece, bu toplum mühendisliğinde halka görevi görmüştü (Bauman, 2001, s. 216). “Saf kan” fikrine dayanan bu bilimsel ırkçı görüş, bahçıvan eğretilmesi ile daha fazla güç kazanarak Alman ulusal kültürün dengesini bozan Yahudilerin soykırımına yol açmıştı (Bauman, 2014).

2. Antik Yunan Düşüncesinde Irkçılık: Proto-Irkçılık

Irkçılık üzerine literatüre baktığımızda, ırkçılığın modern zamanlarda ortaya çıktığı konusunda bir fikir birliği var gibi gözükmektedir. Daha önce kanıtlanmadığı düşünülmediğinden, geleneksel akıl genellikle Antik dünyada herhangi bir ırkçılık fikrinin olmadığını iddia eder. Ancak, bilimsel anlamda ırkçılık yaygın olarak kabul edildiği gibi modern dönemde ortaya çıksa da, ırkçılık düşüncesinin tarihi daha öncesine dayanmaktadır. Irkçılığı ortaya çıkaran şey, ırkçılığın sahte bilimsel açıklamaları değildir; ırkçılığın bir felsefesi vardır ki, yukarıda gördüğümüz üzere modern dönemde bu Aydınlanma olmuştur.

Aydınlanma’nın kökleri de Antik Yunan dünyasına gider. Dolayısıyla, Isaac’ın (2004; 2006; 2009) ve Popper’in (2018) çalışmalarını temel alarak, ırkçılığın bazı nüvelerinin Antik Yunan düşüncesinde bulunabileceğini ifade edebiliriz. Ancak, burada herhangi bir yanlış anlaşılmaya mahal vermemek adına şunu net bir şekilde ifade etmemiz gerekmektedir. Antik Yunan düşüncesinde olduğunu belirttiğimiz ırkçılığın nüveleri, kesinlikle modern biçimiyle ortaya çıkan bilimsel ırkçılığın kendisi değildir. Modern dönemde gördüğümüz ırkçılığın yol açtığı sistematik zulümler Antik Yunan dünyasında söz konusu değildi. Antik Yunan dünyasında var olan ırkçılık, Isaac’ın (2004, s. 1) ifadesiyle ırkçılığın ilk biçimi olan “proto-ırkçılık”tır; 18.yy’da gelişen modern ırkçılığın prototipidir.

Tabii ırkçılığın prototipinin Antik Yunan düşüncesinde olduğunu ifade etmek, beraberinde ırkçılığın modern tanımlamalarının dışına çıkmamızı gerektirmektedir. Eğer ırkçılığı, çok dar ve spesifik şekilde bilimsel ırkçılığın benimsediği gibi, sadece deri rengi (ya da kafatası ölçümleri) üzerinden açıklayacak olsak, evet ırkçılık modern dönemde ortaya çıkmıştır. Literatürde de belirtildiği gibi, Antik Yunan düşünce dünyasında deri rengi üzerinden kesinlikle bir ırkçılık söz konusu değildir (Şenel, 1993; Özbek, 2021). Ancak böylesi dar bir tanımlama, ırkçılığın farklı türlerinin anlaşılmasına izin vermez. Bu

yüzden, ırkçılığın farklı türlerini de kapsayacak şekilde, daha geniş bir tanımlamasını yapmak gerekmektedir. Bu noktada özellikle dikkati Albert Memmi'ye çekebiliriz. Memmi de önce ırkçılığın dar bir tanımını vermiştir. Memmi'ye (2000, s. 101) göre, dar anlamda ırkçılık, “gerçek veya hayali, biyolojik farklılıkların değerlendirilmesidir”. Ancak böyle dar bir ırkçılık tanımlaması, sınırlandırmayı amaçladığı şeyin çoğunu hesaba katmaz. Bu yüzden Memmi yeni bir tanımlama getirir. Memmi'ye (2000, s. 184; 2014, s. 83) göre, ırkçılık, toplumsal veya fiziksel düşmanlığı ve saldırıyı meşrulaştırmak için gerçek veya hayali farklılıkların, onları tanımlayanın ve uygulayanın lehine, bu eyleme maruz kalanın aleyhine mutlaklaştırılmasıdır.

Bu tanım yalnızca biyolojik farklılıklara odaklanan bakış açısını bir kenara bırakır; ırkçılığı daha genel bir pratik olarak ele alır. Daha da önemli olan nokta ise, geniş anlamda kullanılan ırkçılık düşüncesi anlaşılmadan, dar anlamda kullanılan ırkçılık düşüncesinin anlaşılamayacağıdır. Geniş anlamda kullanılan ırkçılık düşüncesi daha yaygın olduğu için görece yeni bir olgu olan ve daha spesifik olan bilimsel ırkçılığı ve uygulamalarını, genel “ırkçılığın” özel bir durumu olarak değerlendirmek daha makul görünmektedir (Memmi, 2000, s. 94).

2.1 Kölelik

İrkçılığı, Memmi'nin işaret ettiği şekliyle daha geniş anlamda kullanmak çalışmamız açısından önemlidir çünkü ırkçılığı modernite bağlamı dışında önemli bir olgu olarak ele almamızı mümkün kılan böyle bir ırkçılık anlayışıdır. İrkçılığın bu tanımı da bizi Antik Yunan dönemindeki proto-ırkçılığın açığa çıktığı üç noktadan birincisine götürmektedir: Kölelik.

On yedinci yüzyılda doruğa ulaşan Afrika köle ticareti, yukarıda da gösterdiğimiz üzere, bilimsel ırkçılığın ilk açıklamalarıyla uyumlu bir şekilde ortaya çıkmıştır. Ancak söz konusu kölelik olunca, Memmi'nin (2000, s. 185) de belirttiği gibi, bazı Antik düşünürler arasında da ırkçı görüşler, ırkçı teorik incelemenin ilk formları bulunabilir. Ancak, herhangi bir yanlış anlaşılmaya mahal vermemek adına burada bir parantez daha açarak şunu belirtmemiz gerekir ki, Antik Yunan dünyasında kölelik, modern tarihte olduğu gibi ahlaki bir ikilem teşkil etmez; Antik Yunan dünyasında kölelik üzerine tartışma, özgür insanlar ile köleler arasındaki doğa farkı üzerinden gitmiştir. Aristoteles (2012), bazı insanların doğaları gereği tam teşekküllü insanların bazı temel niteliklerinden yoksun oldukları için köleliğin doğal olduğunu öne sürer. Buna göre, köleler, kalıtsal özellikler yoluyla, özgür insanlardan fiziksel ve zihinsel olarak farklıdır, bu yüzden her zaman hizmet etmeye mecburdurlar.

Aristoteles'in bireysel düzeyde köleliğe atfettiği bu argüman, beraberinde yabancı halklara da atfedilmiştir. Bu durum ırkçılığın doğasında var olan bir gerçekliktir. Memmi'nin (2016, s. 84-85) de belirttiği gibi, tüm ırkçı baskı bir insan grubuna topyekün yöneltilir ve o grubun tüm üyeleri bu baskının kurbanı olur. Antik Yunan dünyasında böyle bakış açısının en açık örneği Thukydides'tir. Isaac'ın (2006, s. 42) aktarımına göre, Thukydides, köleleştirmeyi bir halkın diğerine boyun eğdirilmesini ifade etmek için

kullanmıştır. Böylelikle kölelik Antik Yunan dünyasında yayılcı ideolojinin çok önemli bir parçası haline gelmiştir.

Hem bireysel düzeyde hem de halklar düzeyinde baktığımızda, Antik Yunan dünyasında kölelik ile gerçekleşen şey ise ırkçılığın daha geniş tanımında gördüğümüz, toplumsal veya fiziksel düşmanlığı ve saldırıyı meşrulaştırmak için “gerçek veya hayali farklılıkların, onları tanımlayanın ve uygulayanın lehine, bu eyleme maruz kalanın aleyhine” mutlaklaştırılmasıdır. Nitekim, Bernal de tam olarak bu noktaya işaret etmiştir. Bernal'e (1998, s. 297) göre, Aristoteles, başka halkları, özellikle de “köleliğe yatkın” olanları köleleştirme fikrini savunarak, ırksal üstünlüğü ilan etmesi açısından ırkçılığın ilk biçimini vermektedir. Isaac da benzer noktaya dikkat çekmektedir. Isaac'a (2004, s. 46) göre, Aristoteles'teki insanlığın bazı üyelerinin köle olmak için doğduğu iddiası, proto-ırkçılığın nihai biçimi olarak tanımlanabilir.

2.2 Çevre Teorisi

Antik Yunan düşünürlerinin kölelik üzerine düşünceleri, Antik Yunan dünyasında var olan proto-ırkçılığın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Ancak Antik Yunan dünyasında proto-ırkçılığın ortaya çıktığı çok daha önemli ikinci bir nokta bulunmaktadır. Antik Yunan dünyasındaki ırkçı düşüncüyü, aynı zamanda kölelikle de bağlantılı olan “çevre teorisi”nde görmektediriz. Çevre teorisiyle kastettiğimiz şeyi burada tekrardan vurgularsak, insan gruplarının kolektif özelliklerinin kalıcı olarak iklim ve coğrafya tarafından belirlenmesidir. Burada, bireyselliğe yer yoktur, bireysel değişim göz ardı edilir. Çevre teorisini özellikle Aristoteles'in (2012, s. 207) Politika eserinde çok açık bir şekilde görürüz:

Soğuk bölgelerde yaşayan ırklar ve Avrupa'dakiler cesaret ve tutkuyla doludurlar, fakat beceri ve beyin güçleri biraz kıttır; bundan ötürü, genellikle bağımsız kalabilmelerine karşın, siyasal birlikleri ve başkalarına egemen olma yetenekleri yoktur. Öte yandan, Asyalı ırkların hem beyinleri hem de becerileri vardır, ama cesaret ve iradeleri eksiktir; bu nedenle, hep köleleştirilir ve uyruk olarak kalırlar. Coğrafyaca orta bir durumda bulunan Hellen ırkı ise her ikisinden de bir ölçüde pay almıştır. Dolayısıyla, en iyi siyasal kurumlara sahip olarak, özgürlüğünü sürdürüyor ve tek bir anayasa altında birleşse, bütün öteki ülkelere egemen olabilecek yetenekte.

Aristoteles'te gördüğümüz bu çevre teorisi ise Isaac'a (2006, s. 35) göre, kesinlikle proto-ırkçılığın bir ifadesidir. Antik Yunan düşüncesinde yaygın bir şekilde kabul edilen çevre teorisinin, modern dönemdeki bilimsel ırkçılığın nasıl önemli bir parçasını teşkil ettiğini yukarıda gösterdik. Buffon, Linnaeus ve Kant, ırksal özelliklerin dış etkiler tarafından belirlendiğini; daha da önemlisi, bu özelliklerin birkaç nesil sonra kalıtsal hale geldiğini söyleyerek çevre teorisinin ırkçılık açısından önemini gözler önüne sermişlerdir. Modern dönemdeki bu düşünce, coğrafya ve iklim tarafından belirlenen kendi halklarını dünyanın en iyisi olarak gören Antik Yunan geleneğinin bir başka formunu teşkil eder (Isaac, 2004, s. 12). Dolayısıyla, Antik Yunan dönemindeki çevre teorisini ırkçılığın ilk biçimi olarak, prototipi olarak kabul edilebilir.

Isaac bu argümanı güçlendirmek için, çevre teorisi ile eski emperyalizm arasında bir bağlantı kurmaktadır. Isaac (2006, s. 35-36) çevre teorisinin hırslı emperyalistler için yararlı bir ideoloji haline getirildiğini söyleyerek, modern dönemdeki ırkçılık ile emperyalizm arasındaki bağlantının bir benzerini Antik Yunan dönemde de kurmaktadır. Aristoteles'in yukarıdaki alıntısından da anlaşılacağı üzere iklim, siyasi gelişim üzerinde çok büyük bir etkiye sahiptir. İklim sayesinde siyasi açıdan gelişen ülkeler, iklimden kaynaklı siyasi açıdan gelişmeyen ülkeler üzerinde bir güç elde eder. Aristoteles'e (2012) göre Yunanlıların başkalarını yönetme yeteneğine sahip olmasının sebebi Yunanistan'ın Avrupa ile Asya arasında en uygun çevreye sahip olmasıdır. Antik dönemdeki Yunanistan'ın bu durumu, modern dönemdeki Avrupa'nın içinde bulunduğu durumun sadece bir başka versiyonudur. Tam da bu yüzden, modern dönemde ırkçılığa yol açan çevre teorisini, Antik dönemde de buluruz.

2.3 Saf Soy ve Karma Evliliklerin Kınanması

Antik Yunan döneminde ırkçılığın prototipini hem kölelik hem de çevre teorisinde görmekteyiz. Ancak, Antik Yunan dönemindeki proto-ırkçılığı en net şekilde, saf soy vurgusunda ve karma evliliklerin kınanması fikrinde görmekteyiz. Saf soy fikri, saf soyun karışık kökenlerden gelen yavrulardan daha kaliteli yavrular verdiği fikri Antik Yunan düşüncesinde yaygın bir şekilde benimsenmiştir (Isaac, 2004, s. 46). Karma evliliklerin sonucundaki karışık kan, yozlaşmaya, soysuzlaşmaya, çürümeye yol açar. Bu, aşağıda göstereceğimiz üzere, tam anlamıyla proto-ırkçı bir tutumdur. Saf soy vurgusu ve karma evliliklerin kınanması, modern dönemdeki saf kan vurgusu ve ırkların karışmaması gerektiği fikrinin bir başka versiyonudur. Modern dönemdeki saf kanın ve ırkların karışmaması gerektiği fikrinin bilimsel ırkçılıkta merkezi bir öneme sahip olması, Antik Yunan düşüncesindeki saf soy vurgusunu ve karma evliliklerin kınanmasını, ırkçılığın nüveleri olarak kabul etmemize olanak sağlar. Bizim burada yapacağımız şey, bu düşüncenin izlerini Antik Yunan dünyasında izlemek olacaktır.

Saf soyun sürmesi ve karma evliliklerinin kınanmasının izlerini, dolayısıyla ırkçılık düşüncesinin izlerini, Antik Yunan dünyasının en önemli filozoflarından biri olan Platon'da net bir şekilde sürebiliriz. Platon'daki ırkçılık düşüncesini açığa çıkarmak için ise öncelikle Platon'un devlet üzerine düşüncelerinden çok kısa bir şekilde bahsetmemiz gerekmektedir.

Platon devlet üzerine düşüncelerini temel bir tarih yasası üzerinden inşa eder. Bu yasaya göre, bütün toplumsal değişim bozulma ya da çürüme yahut soysuzlaşma yönündedir. Platon'un tarihsel yasası çürüme yasasıdır. Platon'a göre devlet ilk başta "yetkin", "kusursuz" haldeydi, Platoncu bir ifadeyle "idea" halindeydi. Ancak tarih yasası gereği devletin ilk yetkin hali çürümeye, bozulmaya eğilimlidir. Devlet'teki bu çürüme ise şu sırayı takip eder: Erdem düşkünlüğüne sahip olan aristokrasi yerini şeref düşkünlüğü, savaş, coşkunsuluk gibi değerlerin baskın olduğu timokraziye; timokrazi yerini mal-mülk edinme düşkünlüğü değerine sahip olan oligarşiye; oligarşi yerini, yasalsızlık demek olan

özgürlüğün yönetimi demokrasiye; demokrasi de yerini çürümenin zirve noktasını oluşturan tiranlığa bırakır (Platon, 2014, s. 293-329).

Bu çürüme safhalarını birer hastalık olarak gören Platon, devletin bu hastalığının kaynağında, insan doğasının hastalığını görmektedir. Popper'e (2018, s. 101) göre, Platon'un devletin hastalığı insanın -daha özel olarak yönetici sınıf üyelerinin- doğasının bozulmasının doğrudan doğruya ürünüdür; devletin soysuzlaşmasındaki her bir aşama, insan doğasının, insan ırkının soysuzlaşmasının bir sonucudur. Platon, böylece, devletlerin çürümesinin tarihinin temeline, insan ırkının biyolojik soysuzlaşmasının tarihini yerleştirerek ırkçılık düşüncesinin zemini oluşturmaktadır.

İrkçılık düşüncesinin zemini oluşturduktan sonra Platon, yine devlet üzerinden hareketle, ırkçılığı somut bir şekilde inşa etmeye devam etmektedir. Platon'un yetkin devleti en katı sınıf ayrımlarına dayanan devlettir. Buna göre Platon'un en iyi devletinde üç kesim bulunmaktadır: yönetici sınıfı oluşturan bekçiler (birinci kesim) ile silahlı yardımcıları ya da savaşçılar (ikinci kesim) ve yönetilen sınıfı oluşturan işçiler (üçüncü kesim). Platon'a (2014) göre, devletin birliğini korumanın en iyi yollarından biri yönetenlerin her zaman aynı soydan gelmesini sağlamaktır. Her ne zaman yöneticiler soysuzlaşmaya başlar, işte o zaman devlet çökmeye, çürümeye başlar. Tam da bu yüzden Platon, "bir sınıftan ötekine geçmek ya da karışmak, şehre karşı işlenmiş en büyük suçtur" demektedir (Akt: Popper, 2018, s. 74).

Platon böylece ırkçı savını somut bir şekilde inşa etmektedir. Daha sonra, hayvanları büyük bir dikkatle üretmemize karşılık insan ırkının ihmal edildiğini söyleyen Platon, hayvan üretme ilkelerinin insan ırkına da uygulanması gerektiğini belirterek ırkçı savını daha da güçlendirmeye çalışır; "bekçilerin ırkı saf tutulmalıdır" diyerek ırkçı görüşünü tam anlamıyla oluşturur. Platon'un (2014, s. 179-185) bu düşüncesini, Glaukon'la geçen diyalogda görmekteyiz:

Bir devlet için, mümkün en iyi kadınların ve erkeklerin o kentte dünyaya gelmesinden daha iyi bir şey yoktur... Bu yüzden, en faydalı evlilikler en kutsal evliliklerdir. Peki bu fayda nasıl sonuçlanacaktır? Söyle bana Glaucon, görüyorum ki senin evinde av köpeklerin ve bir sürü cins horozun var. Seçkin bir cins olmalarına rağmen aralarında bazıları kendilerini diğerlerinden daha güzel göstermez mi?... Sen ayırım yapmaksızın hepsinin mi yavrulamasını sağlarsın, yoksa en iyilerinden yavru almaya mı dikkat edersin?... Eğer çoğaltımları esnasında bu çeşit kurallara uyulmazsa kuşlarının ve tazılarının soylarının büyük ölçüde bozulacağını beklersin, değil mi? ... Demek ki, eğer bu ilke insanoğlunu da içine alıyorsa, ... evlilikler ve çocukların dünyaya getirilmesi konusunda bu tür bir 'doğru'ya ihtiyaç duyulacak... En iyi adamlar en iyi kadınlarla mümkün olduğunca çok birleşmeli ve en kötü adamlarla en kötü kadınlarla da mümkün olduğunca az... İyilerin evlatları yetiştirilmeli, diğerlerinininkiye yetiştirilmemeli... Koruyucuların saflığını korumak için bu şart.

Platon (2014, s. 127), ırkçı olan "bekçilerin ırkını saf tutma" düşüncesini, metaller teorisiiyle destekler.

Tanrı, aranızdan yönetimi elinde tutmaya uygun olanlarınızı yaratırken onların soyuna, en değerliler onlar oldukları için altın katmıştır. Yardımcıların soyuna, gümüş ve çiftçiler ve diğer zanaatkarlarına ise demir ve pirinç... Zaman zaman altın bir babanın gümüş bir oğlu olabilir... Bu yüzden Tanrı'nın yöneticilere ilk ve en önemli buyruğu; evlatlarının ruhlarındaki bu madenlerin karışımı hususunda çok dikkatli olmaları gerektiği ve eğer kendi çocukları pirinç veya demir karışımıyla doğarlarsa onları ... zanaatkarların ve çiftçilerin arasına sokmalarıdır. Yöneticiler, yapısında demir ya da pirinç bulunan bir kişi koruyucu olduğunda, devletin çökeceğini iddia etmeli.

Platon'un bu düşünceleri bizi tekrardan, eğer çürümekten, soysuzluktan kaçınmak gerekiyorsa, hayvanlarda olduğu gibi insanların da belirli 'doğru'ya göre üretilmesi gerekir fikrine getirir. Aksi takdirde insan doğası, dolayısıyla devletler çürüyecek, soysuzlaşacaktır. Nitekim, Platon devletin yönetim şekillerinin çürümesinden bahsederken, tam da bu noktaya dikkat çekmektedir. Buna göre, ideal devlette en kusursuz yönetici olan filozoflar hata yapar ve yanlış kişileri yanlış dönemde evlendirerek doğru niteliklere sahip olmayan çocuklar ortaya çıkar. Bu çocuklar en iyi görevlere atanarak koruyucu sınıfa girerler. Böylece koruyucu sınıfın içinde, erdeme düşkün olan altın ve gümüş soylu önceki kuşak ile coşkunsuzluk ve savaş gibi yeni değerlere düşkün olan demir ve pirinç soylu yeni kuşak bir arada olur. Timokrasinin egemen olduğu bu yeni yönetim şeklinde ise, bu yanlış evlilikler devam ettiği için, daha sonra oligarka dönüşecek çocuklar ortaya çıkar. Bu süreç, çocukların doğasının bozulmasına paralel olarak çürümenin artmasıyla birlikte önce demokrasiye daha sonra da en kötü yönetim şekli olan tiranlığa doğru gidecektir (Platon, 2014).

En nihayetinde, Platon'un devletinin çöküşüne yol açan sürecin temelinde ırkın soysuzlaşması, çürümesi gelmektedir. Tam da bu yüzden Platon, Popper'in (2018, s. 103) de belirttiği gibi, biyolojik ve ırkçı toplumsal dinamik teorisini oluşturmuştur, modern ırkçılığın prototipini inşa etmiştir diyebiliriz.

Sonuç

Bütün bu ırkçılık anlatısı bize neyi göstermektedir? Bu anlatı, öncelikle, ırkçılığın insanları bir varlık zinciri içerisinde derecelendiren, toplumları hiyerarşi ekseninde konumlandıran eşitsizlikçi dünya görüşünün bir parçası olduğunu göstermektedir. Eşitsizlikçi dünya görüşü, tekrardan Memmi'nin düşüncelerine başvurursak, ilk olarak insanlar arasındaki farklılıklara vurgu yapar, ardından bu farklılıkları birinin lehine, diğerinin aleyhine sınıflandırır ve son olarak bu farklılıkları mutlaklaştırır. Modern dönemde bu farklılaştırma sahte bilimsel temellere dayanmıştır. Kölelik, çevre, saf kan gibi unsurlar kullanılarak, sahte bilimsel temeller inşa edilerek ırkçılık meşrulaştırılmaya çalışılmıştır ki, buna da "bilimsel ırkçılık" denmiştir. Bilimsel ırkçılığı oluşturan bu unsurlar Antik Yunan düşüncesinde de prototip olarak bulunmaktadır. Antik Yunan dünyasındaki kölelik, çevre teorisi ve saf soy üzerine düşünceler de ırkçılığın üç bileşeni olan 1- farkları keşfetmek ve ortaya koymak, 2- farkları uygulayanın lehine, maruz kalanın

aleyhine değerlendirmek ve 3- ve bu farkları mutlaklaştırmak süreçlerinin hepsini içinde barındırmaktadır. Bu yüzden, yaygın olarak kabul edilen aksine, Antik Yunan dünyasında ırkçılığın izlerini çok rahat bir şekilde sürebiliriz.

İkincisi ve daha da önemlisi, ırkçılığın böyle bir incelemesi, ırkçılığı modern dönemin tahakkümünden çıkararak aynı zamanda Batı uygarlığının tahakkümünden de çıkarmasına olanak sağlar. Irkçılık düşüncesi modern döneme özgü olmadığı gibi, Batı uygarlığına da özgü değildir. Irkçılık pek çok farklı yerde farklı biçimlerde kendini gösterebilir. Irkçılık farklı toplumsal konjonktürlerde sabit bir ilke olarak vuku bulan bir toplumsal olgu değildir; aksine ırkçılık her toplumun kendi yapısına göre değişebilen, dönüştürülen bir olgudur. Irkçılık tek tip bir olgu değildir; içinden çıktıkları topluma göre farklı şekillerde kendini var eden bir olgudur. Burada şu soru ortaya çıkmaktadır: Eğer ırkçılık farklı zamanlarda, farklı mekanlarda farklı nitelikler alabiliyorsa, ırkçılığın dinamik ögesini ne oluşturur, ırkçılığın özünü ne oluşturur? Bu soruya cevap arayışı, öncelikle ırkçılığı, şimdiye kadar yapılan dar tanımlamalardan kurtarıp, ırkçılığın farklı yerlerde, farklı bölgelerde hangi formlarda var olduğunu ortaya çıkarmayı gerektirir. Böyle bir çaba, ırkçılığın dinamik ögesine, özüne yolculuğun önemli bir adımını teşkil eder.

Kaynakça | References

- Amin, S. (2020). *Avrupa-merkezcilik: Bir ideolojinin eleştirisi* (2. Basım). (M. Sert, Çev.). Yordam Kitap.
- Aristoteles. (2012). *Politika* (15. Basım). (M. Tuncay, Çev.). Remzi Kitabevi.
- Baker, M. (1981). *New racism*. Junction Books.
- Balibar, E. & Wallerstein, I. (2007). *İrk ulus sınıfı: Belirsiz kimlikler* (4. Basım). (N. Ökten, Çev.). Metis Yayınları.
- Bauman, Z. (2001). Modernity, racism, extermination. In L. Back, & J. Solomos (Eds.), *Theories of race and racism* (pp. 212-228). Routledge.
- Bauman, Z. (2014). *Modernlik ve müphemlik* (2. Basım). (İ. Türkmen, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Bernal, M. (1998). Kara Atena: Eski Yunanistan uydurmacası nasıl imal edildi? 1785-1985 (Ö. Buze, Çev.). Kaynak Yayınları.
- Bernasconi, R. (2011). *İrk kavramını kim icat etti? Felsefi düşüncede ırk ve ırkçılık* (3. Basım). (Z. Direk, İ. Esiner, T. Meriç ve N. Ökten, Çev.). Metis Yayınları.
- Cevizci, A. (2017). *Aydınlanma felsefesi*. Say Yayınları
- Cox, O. C. (2001). Race relations: Its meaning, beginning, and progress. In L. Back, & J. Solomos (Eds.), *Theories of race and racism* (pp. 71-78). Routledge.
- Çoban-Keneş, H. (2012). Biyolojik mitten kültürel mite: "Yeni ırkçılık nedir?". *Dipnot*, 9, 5-25.
- Darwin, C. (1981). *The descent of man, and selection in relation to sex*. Princeton University Press.
- Darwin, C. (2017). *Türlerin kökeni* (B. Kılıç, Çev.). Alfa Bilim.
- Ertekin, A. (2022). *Öteki, ırkçılık ve Fransız edebiyatı*. Çizgi Kitabevi.
- Fanon, F. (1956). Racism and culture. *Presence Africaine Cultural Journal of the Negro World*, Special Issue, 122-131.
- Fanon, F. (1967). *Toward the African revolution: Political essays*, (H. Chevalier, Trans.). Grove Press.
- Fenton, S. (2001). *Etnisite: İrkçilik, sınıf ve kültür* (N. Şad, Çev.). Phoenix Yayınevi.
- Isaac, B. (2004). *The Invention of racism in classical antiquity*. Princeton University Press.
- Isaac, B. (2006). Proto-racism in Graeco-Roman antiquity. *World Archaeology*, 38(1), 32-47. doi: 10.1080/00438240500509819.

Isaac, B. (2009). Racism: a rationalization of prejudice in Greece and Rome. In M. Eliav-Feldon, B. Isaac, & J. Ziegler (Eds.), *The Origins of racism in the West* (pp. 32-56). Cambridge University Press.

Jeynes, W. H. (2011). Race, racism and darwinism. *Education and Urban Society*, 43(5), 535-559. doi: 10.1177/0013124510380723

Kalın, İ. (2016). Ben, öteki ve ötesi: İslâm-Batı ilişkileri tarihine giriş (5. Baskı). İnsan Yayınları.

Kaya, E. E. ve Durgun, Ş. (2020). İrkçılığın dönüşümü: Kavramsal ve kuramsal bir analiz. *Akademik Hassasiyetler*, 7(13), 79-102.

Locke, J. (2012). Yönetim üzerine ikinci inceleme: Sivil yönetimin gerçek kökeni boyutu ve amacı Üzerine Bir Deneme (2. Baskı). (F. Bakırcı, Çev.). Ebabil Yayınları.

Memmi, A. (2000). *Racism* (S. Martinot, Trans.). University of Minnesota Press.

Memmi, A. (2014). Sömürgecinin ve sömürgeleştirilenin portresi (Ş. Süer, Çev.). Versus.

Miles, R. (1987). Günümüz Avrupa'sındaki ırkçılığı açıklarken. A. Rattansi, ve S. Westwood (Der.), *Batı cephesinde ırkçılık, modernite ve kimlik* (S. Akyüz, Çev.) (s. 231-268) içinde. Sarmal Yayınevi.

Miles, R. (2000). *İrkçilik* (S. Yaman, Çev.). Sarmal Yayınevi.

Özbek, H. S. (2021). *Teori ve pratikte ırkçılık*. Fol Kitap.

Platon. (2014). *Devlet* (N. Akbıyık, Çev.). Lacivert Yayıncılık

Popper, K. R. (2018). *Açık toplum ve düşmanları* (6. Baskı). (M. Tuncay ve H. Rızatepe, Çev.). Liberte Yayınları.

Rafter, N. (2004). Criminalization of mental retardation. In S. Noll, & J. W. Trent (Eds.), *Mental retardation in America: A historical reader* (pp. 232-257). New York University Press.

Snowden, F. (1999). Images and attitudes. In M. Bulmer, & J. Solomos (Eds.), *Racism* (pp. 21-30). Oxford University Press.

Stannard, D. E. (1992). *American holocaust: The conquest of the New World*. Oxford University Press.

Sumbas, A. (2000). Batı Avrupa'da yükselen yeni ırkçılık üzerine bir deneme. *Alternatif Politika*, 1(2), 260-281.

Şenel, A. (1993). *İrk ve ırkçılık düşüncesi* (2. Baskı). Bilim ve Sanat Yayınları.

Taş, M. (1999). *Avrupa'da ırkçılık*. İmge Kitabevi.

Todorov, T. (2001). Race and racism. In L. Back, & J. Solomos (Eds.), *Theories of race and racism* (pp. 64-70), Routledge.

Toynbee, A. (1978). *Tarih bilinci* (M. Belge, Çev.). Bateş Yayınları.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacılar verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiklerini beyan ederler.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Promoting Migration-Oriented Resilience and Social Cohesion in Adana

Adana'da Göç Odaklı Dirençliliği Arttırmak ve Sosyal Uyum

Özge ÇOPUROĞLU

Assistant Prof., Adana Alparslan Türkeş Science and Technology University,
Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Psychology,
Dr. Öğr. Üyesi, Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü,
Adana, Türkiye

ocopuroglu@atu.edu.tr ORCID 000-0002-0435-6982

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Çopuroğlu, Ö. (2023). Promoting Migration-Oriented Resilience and Social Cohesion in Adana. Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute, 59, 273 – 282.

Çoproğlu, Ö. (2023). Adana'da Göç Odaklı Dirençliliği Arttırmak Ve Sosyal Uyum. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 59, 273 – 282.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 10 January/10 Ocak 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 23 March/23 Mart 2023

Published/Yayın Tarihi: 31 March/31 Mart 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: March/Mart

Issue/Sayı: 59 **Pages/Sayfa:** 273 - 282

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Özge Çopuroğlu).

Grant Support/Finansman: The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Promoting Migration-Oriented Resilience and Social Cohesion in Adana

Abstract

This study analyses the vulnerabilities, opportunities and urban resilience and social cohesion awareness that emerged in Adana province in the face of the mass migration movement towards Adana province after the civil war that started in Syria in 2011. In this respect, we will first try to make conceptual fixations on resilience awareness. After explaining the historical origin and evolution of the concept, we will address the issue of putting the issue on the agenda of our country and municipalities at the local level. Afterwards, we plan to make use of the Migration Master Plan prepared by Adana Metropolitan Municipality with the perspective of increasing urban resilience against migration and establishing resilience. Based on these points, we would like to summarize the study under three main headings. In the introduction section, we will try to reveal the political and historical background of the issue at the scale of Adana. In the first section, we will discuss the issue of urban resilience in the face of migration by making conceptual fixations. In the second section, we will try to understand the impact of Syrian migration on the city in Adana. In the third part, we will discuss the vulnerabilities and opportunities set out in the Migration Master Plan prepared by Adana Metropolitan Municipality and discuss the problems, targets and solution vision. The study will conclude with a general evaluation on the subject.

Keywords:

Syrian migration, social cohesion, resilience, municipal services, Adana district.

Adana'da Göç Odaklı Dirençliliği Arttırmak ve Sosyal Uyum

Öz

Bu çalışma 2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaş sonrasında Adana iline doğru gelen kitlesel göç hareketi karşısında Adana ilinde görünen kırılmalıklar, fırsatlar ve bu denkleme ortaya çıkan kentsel direncin arttırılması ve sosyal uyum farkındalığının incelemesini içermektedir. Bu açıdan ilk olarak dayanıklı esneklik farkındalığına ilişkin kavramsal sabitlemeler yapmaya çalışacağız. Kavramın tarihsel kökeni ve evrimini anlattıktan sonra konunun ülkemiz ve yerel seviyede belediyelerimizin gündemine alınması hususunu ele alacağız. Sonrasında Adana Büyükşehir Belediyesi'nin göç karşısında kentsel direncin arttırılması ve dayanıklı esnekliğin tesis edilmesi bakış açısıyla hazırlanmış olduğu Göç Ana Planı'ndan faydalanmayı planlıyoruz.

Bu noktalardan yola çıkarak çalışmayı üç ana başlıkta toplamak istiyoruz. Giriş bölümünde politik ve tarihsel arka planı Adana ölçeğinde konunun arka planını ortaya koymaya çalışacağız. İlk bölümde kavramsal sabitlemeler yaparak göç karşısında kentsel rezilyans konusunu tartışmaya açacağız. İkinci bölümde Adana ilinde Suriyeli göçünün kent bazında nasıl bir etki ortaya koyduğunu anlamaya çalışacağız. Üçüncü bölümde Adana Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan Göç Ana Planında ortaya konan kırılmalıklar ve fırsatları ele alarak konu edilen sorunlar, hedefler ve çözüm vizyonunu tartışmaya açacağız. Çalışma konuya ilişkin genel bir değerlendirme ile son bulacaktır.

Anahtar kelimeler:

Suriyeli Göçü, Sosyal Uyum, Dayanıklı Esneklik, Belediye Hizmetleri, Adana.

Introduction

Adana, due to its geographical location, is one of the provinces directly affected by all the movements and migration waves, especially in the Middle East. In 2011, due to the insecure environment and civil war that started in Syria, Adana has taken its share of the migration problem that our country has faced and started to host a large population of Syrian asylum seekers. While the first group of migrants was 16,000, according to the Provincial Migration Administration data for 2019, the number of migrants with temporary protection status living in Adana is 236,015 and Adana ranks 5th in the list of provinces hosting the highest number of Syrians.

It has been determined that the most effective approach to identify the effects of migration on cities, to reveal the existing knowledge on this issue and to enable municipalities to develop solutions to the problems they face with their own capacities is to prepare a Migration Master Plan at the city scale. With the Migration Master Plan, the urban problems and experiences of municipalities in the face of migration have been addressed in a realistic perspective. In this plan, the problems and weaknesses that emerged at the Adana scale were clustered, and new ideas were presented to us on what can be done to increase opportunities and resilience. The preparation of Migration Master Plans to improve the resilience of municipalities in the face of migration is a process that was first introduced and put into practice with the Reslog Project (Resilience in Local Governance Project)(Reslog, 2021). In the first phase of this process, it was determined how the reality of migration, particularly Syrians, affects municipal services in the Çukurova region. In this way, decision-makers will have the opportunity to develop strategies by looking at the most affected service areas and will have the opportunity to plan activities that will eliminate negative effects or turn them into positive ones.

In their conceptual analysis of multi-layered social resilience, Obrist, Pfeiffer and Henley argue that the prerequisite for sustainable development is to develop a model of resilience rather than risk management. According to the authors, resilience is a much bigger phenomenon than coping (Brigit Obrist et al., 2010, p. 284). Resilience is a process that includes not only coping with and reacting to challenging situations, but also planning, prevention and avoidance based on what individuals have learnt from their past experiences and the cumulative knowledge and experience that exists in society. The approach also includes reactive capacities and approaches such as anticipation, modification and search for new options. Accordingly, to achieve multi-layered resilience, the capacities of individuals, communities and societies need to be strengthened and made to function in an interconnected manner (Adger, 2000, pp. 348–350). This depends on the co-operation of public, private and civil society. And especially the role of education in providing a resilience to increase adaptive capacity has been revealed in the studies(Carpenter et al., 2001, p. 779).

1. Conceptual Explanations On Urban Resilience in The Context Of Mass Migration

Resilience take source from the latin verb “resilire” which means to bounce back or come back, but recent innovative work on sustainable development models suggests that the concept should also be understood as resilience, i.e. the ability to recover or recover quickly after any disturbance or disruption; the ability to absorb the shocking impact and the ability to return life to normal (Lewis, 2020, p. 3). Resilience assessment is a systematic analysis tool developed for municipalities to become more resilient, prepared and cautious in the face of migration and its impacts. It is based on analysing the positive and negative impacts of migration on different thematic service areas of municipalities. Resilience assessment provides a very broad evaluation structure that includes not only the social but also the economic and environmental dimensions of migration, thus enabling the assessment of potentially overlooked impacts. However, the emphasis on the risk society inevitably presented by modernity will now be directed towards establishing a balance in which it will be considered normal to flex, rebound and turn it into an opportunity due to the nature of a world order full of risks (Beck, 2019, p. 29).

Recently, municipalities in Turkey have faced the serious challenge of rapidly responding to increasingly differentiated urban and social problems. The first test for local governments was to meet a vulnerable population that had to reside in another country after forced migration and to ensure the coordination of humanitarian aid services at the local level. In the following decade, as a natural consequence of the process, migrants and refugees with a different language and culture of life became a part of labour markets and everyday life. This made municipalities the main actors in two challenging issues: planning infrastructure for the growing population and defining the services needed to live with different cultures and to achieve and maintain social cohesion. However, limited financial resources, staff shortages and uncertainties related to ongoing mass migration, such as the unpredictability of whether Turkey will be subject to a new influx of mass migrants in the near future, as well as the focus of current national migration policies on central government-level strategies rather than the needs of local governments in the field of migration and urbanisation, have limited municipalities' ability to act. In summary,

international mass migration and the Syrian refugee crisis have radically changed the space in Turkish cities in terms of demographic, social, economic, cultural and ecological aspects, and have brought about the need to reconsider issues of urbanisation, infrastructure, municipal service provision and urban planning. In order to manage these multilayered and complex processes and respond to migration-induced urban problems, local governments need new knowledge, skills and implementation tools that will enable them to understand their sphere of action and produce innovative solutions with limited resources within this sphere of action, and resilience is also measured by the ability to manage change in itself (Folke, 2006, p. 255).

In 2011, the sudden and intensive migration resulting from the Syrian crisis had a significant impact on cities and municipalities. Considering that a large proportion of Syrians are already living in urban areas, municipalities, especially those hosting a significant number of Syrian migrants compared to their own resident population, have faced the challenge of delivering municipal services of the same quality to a larger population with the same budget, personnel, equipment and organisational structure, despite the unexpected increase in the number of people waiting for services. This situation negatively affects the quality of life in cities and threatens local sustainable development. In this context, it has been determined that the most effective approach to identify the effects of migration on cities in the context of Syrian migration, to reveal the existing knowledge on this issue and to enable municipalities to develop solutions to the problems they face with their own capacities is to prepare a city-scale migration master plan. With the Migration Master Plan prepared, the urban problems and experiences of the municipalities in the face of migration have been addressed in a realistic perspective.

The preparation of Migration Master Plans to improve the resilience of municipalities in the face of migration is a process that was first introduced and put into practice with the Reslog Project. Resilience of Local Governance Project is a project implemented simultaneously in Turkey and Lebanon between 2018-2020 with the initiative of the Swedish Association of Local Authorities and Regions and with the funding of the Swedish government. In the first phase of this process, it was determined how the reality of migration, especially Syrian migration, affects municipal services at the local level. In the second stage, the most affected service areas were identified as focal areas and activities were planned to eliminate the negative effects in these areas or transform them into positive ones during the strategy development phase. In this context, Adana Metropolitan Municipality, Seyhan Municipality and Sarıçam Municipality of Adana province became stakeholders of the project and took initiatives to increase resilience against migration at the urban level. Firstly, Çukurova Municipality became a stakeholder of the project as of 2019. As a result of the workshops organised with other municipalities that are stakeholders in the project, it participated in the preparation of the Migration Master Plan, the effects of migration at the urban level were graded, weak points and opportunities were identified, and as a result, strategic planning was tried to be made.

In the context of migration and municipalities, the Migration Master Plan is an approach that responds to the current stage of Syrian migration. Sunata states that mass and forced migration takes place in three stages: first arrival, settlement and mutual adaptation (Sunata, 2013, p. 206). In the case of Syrian migration, although new migration movements continue today, it is seen that the arrival phase is already behind and the settlement phase has already begun. This transition is not controlled or planned as a result of national and local policies, but rather has developed spontaneously over time within the dynamics of migration itself (Erdoğan, 2015, pp. 41-44). In particular, it can be said that the prolonged stay of migrants in Turkey is effective in this. Apart from meeting their basic humanitarian needs such as food and shelter, many Syrian migrants continue their lives in this settlement phase by resorting to different ways such as finding a job and working, establishing their own business, acquiring a suitable housing, and benefiting from the opportunities offered by the city with the aim of self-sustainability.

From the perspective of municipalities, the situation is more complex. Factors such as the temporary protection status granted to Syrians in Turkey, the lack of a local migration policy focusing on municipalities, lack of resources, and the uncontrolled/irregular settlement process negatively affect the planned service provision of municipalities. Factors such as lack of awareness and dialogue, misconceptions, limited access to limited opportunities may also lead to tensions between migrants and local people who use the same public services, including municipal services, in the same urban environment. Therefore, municipalities are faced with the challenge of ensuring that their fellow citizens live together in peace and tranquility while institutionally combating the effects of migration.

The COVID-19 pandemic crisis, which emerged in early 2020 when the Migration Master Plans were being implemented, took the situation to a completely different dimension and brought the concept of multi-layered resilience in the face of multi-layered shocks to the agenda of municipalities (Reslog, 2021, p. 14). On top of the migration crisis that emerged in 2011, municipalities faced another unexpected shock such as the pandemic, adding new ones to the challenging effects of migration on municipalities and deepening some of them. The importance of this shock in terms of Syrian migration is that it has

disrupted the efforts of municipalities to develop and support the coexistence of local people and migrants, on the basis that the migration movement has now entered the settlement phase. With the pandemic crisis, in addition to forced isolation, urgent humanitarian needs have emerged for the local population, including a significant number of people who have never needed any assistance in the past. Many people have become unemployed or have had to close their businesses, and municipalities have been unable to collect their revenues. Therefore, there is a serious economic bottleneck. The challenging economic conditions fuelled by the pandemic also make it difficult to live together. Taking all these conditions into account, as a result of the studies carried out by Çukurova Region, we see 33 thematic areas where Syrian migration has an impact on the service areas of the municipality, from the most effective area to the least effective area, together with the degree of impact in the relevant table.

Table 1. Areas where Syrian migration is effective according to Adana Metropolitan Municipality's Migration Master Plan

Row	Thematic areas	Degree of impact
1	Decision making mechanisms	(-)4
2	Police	(-)5
3	Parks and green spaces	(-)5
4	Education	(-)5
5	Employment environment	(-)4
6	Data and statistics collection and use	(-)4
7	Residence and accomodation	(-)4
8	Environmental health and cleaning	(-)4
9	Language teaching	(+)4
10	Public safety	(-)4
11	Institutional coordination and public cooperation	(+)4
12	Public relations and communication	(-)4
13	Fresh water supply	(-)4
14	Energy (Electricity, natural gas etc.)	(-)4
15	Budget and expenses	(-)3
16	Solid waste management	(-)3
17	Urban planning	(-)3
18	Health services	(-)3
19	Staff structure	(-)3
20	Access to public spaces	(-)3
21	Human Rights	(-)3
22	Entrepreneurship	(-)3
23	Transport infrastructure	(-)3
24	Purification of wastewater	(-)3
25	City information system	(-)3
26	Transportation services	(-)3
27	Fire department	(-)3
28	Safety and tourism	(-)3
29	Culture and arts	(-)4
30	Funeral and cemeteries	(-)3
31	Reception of immigrants	(-)3
32	Social gender equality	(-)2

33	Participation (citizenship/ NGO's)	(-)2
----	-------------------------------------	------

Source: Adana Metropolitan Municipality, Migration Master Plan, 2020-2024, p. 15.

2. How does the Migration Master Plan for Adana express the current situation in terms of migrants?

The Migration Master Plan is expected to present a planning approach developed for municipalities to make their institutional structures and service provision prepared, cautious and more resilient against the ongoing and possible future effects of migration. By analysing the effects of migration on 33 different thematic service areas at Adana scale, the issue of service provision, vulnerabilities and resilience of the city is opened to discussion in a broad perspective. In this way, the Migration Master Plan can make visible not only the negative but also the positive effects of migration at the Adana scale. At this point, municipalities seem to have returned to emergency humanitarian aid-oriented services at the arrival stage in the face of increasing poverty with the pandemic. Coexistence and social cohesion services have come to a standstill, job losses, economic problems, limited access to information and education due to language barriers and limited access to the internet, courses (language and vocational) and face-to-face services have stopped, further increasing the isolation of Syrians in Adana and the distance between the two communities.

According to the Table 1, the most affected area of Adana Metropolitan Municipality is the police services. It has been observed that the number of complaints about Syrian beggars in the city centre, especially in traffic, has increased significantly, and police inspections have been increased to ensure order at this point. According to the plan, parks and green areas are the other most affected service area in Adana. The amount of green areas per capita has decreased due to population growth. In the Migration Master Plan, the reason for the increase in maintenance and repair costs is attributed to the careless use of Syrian migrants. It is stated that destruction and damage to urban furniture and common use areas have increased.

According to the Migration Master Plan, another area with the highest degree of impact is education (-5 impact factor). It is stated that the increasing needs of Syrian migrants pose an obstacle to local citizens' access to social cohesion and opportunities. In addition, it is also emphasised that as the number of Syrian migrants among beneficiaries' increases, the maintenance and repair needs of educational facilities and youth centres increase.

After the three most affected areas mentioned above, the employment environment is the area with the fourth negative impact. Syrian migrants are employed as cheap and uninsured workers in small and medium-sized enterprises, which are numerous and not institutionalised throughout the province. This situation has created the negative proposition "Syrian migrants are taking away our jobs" on local citizens. At this point, there is a need for municipalities to carry out awareness raising activities on the importance of qualified labour force in order to increase urban resilience. In this field, seminars and information meetings are organised especially by the relevant councils of the City Council. In addition, activities are also carried out for the personal development of Syrian migrants. In the "Migrant Coordination and Adaptation Centre" opened in cooperation with IOM, Syrian migrants are provided with job and vocational counselling services.

According to the Migration Master Plan, a four-grade negative impact is also assessed in the area of Data statistics collection and utilisation. Adana Metropolitan Municipality Urban Information System studies have been largely completed as of the beginning of 2019. However, since the ratio of Syrian migrants identified as a result of fieldwork to registered Syrian migrants is not known, a healthy statistic cannot be created. In the period after the completion of the fieldwork, due to the arrival of migrants to Adana and their continued settlement in abandoned houses, deviations occur in the spatial and socio-economic data of the city due to these unregistered settlements. In order to keep the data up-to-date, fieldwork should be carried out and recorded frequently in order to increase urban resilience. The impact of Adana Metropolitan Municipality in the Housing and Accommodation area is assessed as a negative impact with 4 degrees. In Adana, Syrian migrants, who are concentrated in Meydan, Gürselpaşa and Mirzaçelebi neighbourhoods in Seyhan, Yenidoğan in Yüreğir, and neighbourhoods in Sarıçam districts, have settled in old buildings vacated by their owners. In addition to this, problems such as Arabic signboards, an increase in paper collectors, pavement occupation, occupation of abandoned houses, opening workplaces without a licence and employing workers have emerged. The transformation of the aforementioned neighbourhoods into areas where Syrians show a tendency of ghettoisation is sometimes met with reactions by the locals. In the table, it is evaluated that there is another negative impact of 4 degrees in the field of Environmental cleanliness and health. As stated in the official sources of the Municipality, there is an increase in the rate of pests, black flies and mosquitoes, especially rats, due to the "sloppy wild storage of Syrian immigrants who have no urban culture and collect paper, cardboard and plastic bottles", and an increase in the number of complaints about spraying due to insufficient spraying services (Adana Büyükşehir Belediyesi, 2020, p. 28).

In the area of decision-making mechanisms, a negative resilience of 4 degrees was assessed. There is a need for rapid reorganisation of the institutional structure. Since the problems related to Syrian migrants are multidimensional, decision-making mechanisms need to be accelerated. For this reason, a rapid institutional restructuring process was initiated in relation to the reality of migration. In 2017, the Migration and Migrant Affairs Branch Directorate was established. In addition, a Migration and Refugee Council was established within the City Council. A Migrant Coordination and Integration Centre was established to work in the service areas needed. Public safety is also one of the areas with a significant degree of impact (negative impact factor of 4). With the increase in the Syrian migrant population, the opposition to the inspections carried out by the police teams of Adana Metropolitan Municipality has increased. With their more coordinated and crowded structures, migrants have started to develop resistance systems and impositions that negatively affect community and public safety. They started to shop from unlicensed workplaces they opened themselves instead of shopping areas that provide services in a legal order. In addition, the migrant population in the city tried to sell freely by establishing marketplaces and adopted the culture of begging, which gradually led to municipality-migrant conflicts. Public relations and communication is another area where a negative impact of 4 degrees was identified. In the Public Relations Unit, which is the first place where migrants who come to the municipality for social aid etc. are welcomed, there is a need for linguistic staff. The migrant population applied to the ALO 153 Complaint Line of the municipality and could not explain their problems due to the language barrier.

Social services and assistance is an area with a negative impact factor of 3 degrees. Since the number of migrants was much higher than expected, it was initially difficult to meet their basic needs such as shelter, food and clothing. However, since these issues are of vital importance, solutions were quickly sought for accommodation problems. Drinking water supply has gradually become one of the important areas where metropolises are negatively affected due to population growth caused by migration. One of the most important impacts is that Syrian migrants have increased the potential for illegal water use. In municipal reports, it is estimated that 80 per cent of Syrian migrants living in old buildings use illegal water due to their illegal accommodation. Healthcare services were also affected by the process with a negative impact of 3 degrees. The services offered by the Municipality to local citizens such as screening, home health, transport, etc. and the access to health vehicles such as mammogram vehicle, health screening vehicle, ambulance, etc., which serve within the Municipality, have decreased due to the population increase. The fact that these services are provided by mobile vehicles has facilitated the announcement of the service and reaching the citizens.

In access to public open spaces, the negative impact with a rating of 3 is predominantly associated with security. Citizens started to question the safety of parks and green areas. Since the urban furniture placed in public areas were damaged, problems arose in citizens' access to these services. This has caused problems for local citizens in terms of social cohesion. The International Crisis Group, a think tank based in Belgium, published a report in 2018 titled "Syrian Refugees in Turkey: Mitigating urban tensions", it was reported that the number of incidents related to Syrian refugees tripled in one year, and that by 2018, Turkish society's compassion and hospitality towards Syrians had been replaced by worry and anxiety (International Crisis Group, 2018). In the field of conservation and tourism, a negative impact of 3 degrees was evaluated and this impact was associated with the perception that Adana is not safe. The perception of social life brought by the cosmopolitan structure in Adana, which is frequently the subject of third page news, has been negatively affected by the increase in Syrian immigrants. With the contributions of Adana Governorship and Adana Metropolitan Municipality, festivals have been organised on an international scale in recent years in order to develop beach and health tourism in Adana and to promote gastronomy and culinary arts identified with Adana. The most important obstacle to all these tourism activities is the negative perception that Adana is not a safe city.

When the table is analysed, a negative effect of 2 degrees is observed in the field of participation. The adaptation of Syrian migrants to social life and their active participation in urban life is a time-consuming and difficult process. In order to turn this degree of negative impact into a positive one, plans are being made for the social cohesion of Syrian migrants and citizens of Adana on different platforms by getting support from opinion leaders in the neighbourhoods.

In the Migration Master Plan prepared on the areas in which Adana province is affected by mass migration, it is seen that after all these negative effects, a positive resilience has been put forward in only two areas. Firstly, in the field of language teaching, a positive resilience of 4 degrees was evaluated. The reason for this is that it has been determined that the language barrier significantly affects Syrian migrants' access to public services and sustainable mechanisms have been developed for the dissemination of language teaching at the institutional level. Another positive effect is evaluated in the field of Institutional Coordination with a positive effect of 4 degrees. The presence of Syrians has resulted in increased inter-institutional cooperation and coordination on migration. The Provincial Migration Board was established by the Governorship in order to carry the activities to a productive platform and it was decided to hold meetings in the first week of each month at

the governorship level with the public institutions and NGOs related to the subject, where the activities of each institution for migrants are explained.

3. Resilience awareness in Adana province

As can be seen from the table, since the beginning of the Syrian migration, municipalities have been dealing with this issue in different ways. Some municipalities try to solve the problems within the framework of their own limited means, while others utilise national/international funding sources. The studies on Syrian migrants show that municipalities have dealt with this issue mostly from a humanitarian aid perspective. However, at the point reached since 2011, the situation has exceeded the humanitarian aid dimension. While humanitarian aid was more related to the first arrival phase of the forced migration originating from Syria, today it is seen that it has largely moved to the settlement and coexistence phase. Therefore, there is a need for municipalities to address this issue with a permanent, sustainable and comprehensive planning approach that goes beyond humanitarian aid.

Adana has become a city of attraction for Syrians due to its proximity to the Syrian border, employment opportunities and being a city historically accustomed to receiving migration. According to the official sources of the Ministry of Internal Affairs' Migration Department, as of 2020, there are 247,671 Syrians under temporary protection in Adana province (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2020). As a result of the gradual increase in the migrant population and the increasing visibility of Syrians in the social fabric of the city, Adana Metropolitan Municipality City Council has started to work on increasing urban resilience while conducting some workshops in order to raise social awareness and bring scientific approaches to immigrants living in the city. The Migration and Migrant Affairs Branch Directorate was established on 9 February 2018 to ensure that basic living materials and accommodation needs are met within the institutional order. As mentioned in the previous section, during the preparation phase, Adana Metropolitan Municipality collaborated with many public institutions, international organisations and non-governmental organisations. Adana Metropolitan Municipality, in cooperation with the Directorate General of Migration Management, the International Organisation for Migration, the International Labour Organisation, the International Centre for Migration Policy Development, the German International Cooperation Agency and the Association for Solidarity with Asylum Seekers and Migrants, made preparations to meet the needs that may arise in the face of the increasing presence of Syrians in the city (Kaya, 2020, p. 20). After 2017, the City Council played an important role in determining the urgent needs of the Syrians who came to the city in an increasing mass.

In 2018, the Migrant Coordination and Integration Centre was established within the Migration and Migrant Affairs Branch Directorate in order to provide services to migrants in the city, especially Syrians, in an integrated manner with the International Organisation for Migration. The services of the Migrant Coordination and Integration Centre are not only limited to reception, information and counselling services, but the Centre also responds to the requests of migrants who come to apply for a job and tries to ensure that migrants and their families can stand on their own feet and thus have access to financial capital and confidence that will allow them to solve their own problems.

Some approaches are tried to be adopted at the administrative level. Based on the studies conducted in this context, it is thought that working towards the establishment of a migration commission in the Parliament within Adana province; adopting a rights-based language and preventing hate speech; ensuring the inclusion of host communities as well as refugees in projects; facilitating access to education for school-age children; sharing experiences with stakeholders in Turkey and other countries hosting refugees and sharing good practice examples between studies will contribute to increasing the resilience of cities against mass migration both at local and national level. In addition, making Migration Master Plans gender-sensitive will ensure that the roles, responsibilities, needs and problems of women and men are recognised and that these differences and unequal positions are taken into account in the planning process. As understood from the studies, the aim of this approach is not to prepare a gender equality plan for local governments. The aim is to plan the work of local governments to increase their resilience to migration by taking into account how gender affects or may affect both individuals and services.

Conclusion

As Kaya states, the phenomenon of migrant communities developing the practice of living together with indigenous communities takes place in three different layers: a) individual family-friend relations; b) relations with state institutions; c) relations with socio-economic structures (Kaya, n.d., p. 22). Therefore, in order for coexistence to be realised in harmony, the individual should be able to experience feelings of respect, self-confidence and social prestige along with healthy relationships to be experienced in these three layers. From this point of view, it should be essential that a multiculturalist understanding is established and that communities that are in the minority in socio-economic and political terms are not confined to their own ethno-cultural or religious boundaries, providing an environment of cohesion and eliminating the risk of segregation. It is

known that the practice of living together transforms society. The presence of migrant communities leads to the transformation of the majority society in social, economic, political, cultural and psychological terms. From this perspective, the co-operation of the local level, the national umbrella government and the private sector is expected to increase the resilience of cities exposed to the impact of mass migration.

With the principle of “citizenship law” in the Municipal Law, municipalities are made responsible for providing the daily needs of all kinds of people living in cities based on the point that everyone is considered as a fellow citizen of the town where they reside (Municipal Law number: 5393, 2005) Nevertheless, Article 14 of the law, which emphasises the provision of services to citizens in the closest places and in the most appropriate way at the point of access to services, opens the framework of “citizenship” to discussion and reveals a contradictory situation. From this point of view, the legal framework for improving the living conditions of the migrant population in social cohesion should be implemented more effectively after the necessary arrangements. In the Migration Master Plan, the areas of weak and high resistance at the scale of Adana have been identified, and the need for strategic planning to develop projects and services to meet the needs of disadvantaged groups has become concrete. With the support of the “Seyhan Halk Kart”, Syrian migrants have been provided with home health and care services, laundry services, education services, cash assistance, and assistance to families of newborn children, without any discrimination. However, it is also stated that some of the Syrian migrants cannot benefit from the services because they do not have an identity card. The lack of an adequate software system to register and track unidentified migrants is an important issue highlighted in the Migration Master Plan as a negative resilience in terms of inter-institutional information transfer and sharing.

The Women's Solidarity Centre was opened with the support of German International Cooperation Agency under the roof of Seyhan Municipality, which values women and carries out many projects related to women. In the centre, psychologists and lawyers provide social, psychological and legal support to women, and language training, vocational training and rehabilitation services are provided to migrant women. Migrants and local women prepared meals and desserts with an intercultural approach. In Abbots' work, women are described as cultural guardians who maintain the relationship with the homeland through food (Abbots, 2011, pp. 221–222). It should be hoped that some gastronomic events organised by the municipality to bring Syrian citizens together with local residents will make a significant contribution to the harmonisation process. However, a closer look at the Migration Master Plan reveals that it does not go beyond the gendering of food and does not comprehensively include an assessment of current impacts from a gender perspective.

As stated Adger, the social capital is accepted as an important component of resilience (Adger, 2003, pp. 1–3). Based on this point, it is clear that in order to strengthen social cohesion and increase resilience at the local level, it is necessary to provide favourable conditions for coexistence. However, as it is understood from the Migration Plan, it should be the primary duty of local administrations not only to provide services to Syrians but also to address the concerns of the local population and to increase the possibilities of peaceful coexistence.

References | Kaynakça

- 5393 No'lu Belediye Kanunu. (2005). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5393.pdf>
- Abbots, E.-J. (2011). It Doesn't Taste as Good from the Pet Shop"; Guinea Pig Consumption and the Performance of Class and Kinship in Highland Ecuador and New York City, 14(2), 205–224.
- Adana Büyükşehir Belediyesi. (2020). Adana Büyükşehir Belediyesi Göç Ana Planı (2020-2024).
- Adger, W. N. (2000). Social and ecological resilience: Are they related? *Progress in Human Geography*, 24, 347–364.
- Adger, W. N. (2003). Building Resilience to Promote Sustainability An agenda for coping with globalisation and promoting justice. *IHDP Update*, 2, 1–3.
- Beck, U. (2019). *Risk Toplum: Başka Bir Modernliğe Doğru*. İthaki Yayınları.
- Brigit Obrist, Constanze Pfeiffer, & Henley, B. (2010). Multi-Layered Social Resilience: A New Approach in Mitigation Research. *Progress in Development Studies*, 10(4), 283–293. <https://doi.org/DOI: 10.1177/146499340901000402>
- Carpenter, S., Walker, B., Anderies, M. J., & Abel, N. (2001). From Methaphor to Measurement: Resilience of What to What? *Ecosystems*, 4, 765–781. <https://doi.org/10.1007/s10021-001-0045-9>
- Erdoğan, M. M. (2015). *Türkiye'de Suriyeliler, toplumsal kabul ve uyum: İstanbul*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Folke, C. (2006). Resilience: The emergence of a perspective for social–ecological systems analyses. *Global Environmental Change*, 16(3), 253–267. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2006.04.002>
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (n.d.). Retrieved 5 July 2020, from <http://www.goc.gov.tr/gecicikoruma5638>
- International Crisis Group. (2018). *Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler: Kentsel Gerilimleri Azaltmak* (No. 248; Europe and Central Asia). <https://www.crisisgroup.org/tr/europe-central-asia/western-europemediterranean/turkey/248-turkeys-syrian-refugees-defusing-metropolitan-tensions>
- Kaya, A. (2020). *Türkiye'de Suriyeli Göçü ve Belediye Deneyimleri: Kitlesel Göçler, Yerel Yanıtlar* (RESLOG Resilience in Local Governance). SKL International.
- Lewis, D. (2020). *Rezilyans Kavramı: Ortaya Çıkışı, Evrimi ve Uygulanabilirliği, Bir Kentsel Rezilyans Kılavuzu*. SKL International.
- Reslog. (2021). *Birlikte Yaşam İçin Elverişli Ortam ve Aktif Hemşehrilik Kavram, Metot ve Pratik* (SKL International AB, Vol. 4).
- Sunata, U. (2013). Göçmen İşçinin Sıla Hasreti: Bir Yabancılaşma Hikâyesi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(27), 197–218.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacılar verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiklerini beyan ederler.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yönetişim Yaklaşımının Kuramsal Değerlendirilmesi ve İdare Hukuku Bağlamında Analizi

*Theoretical Evaluation of the Governance Approach and Analysis in the Context of
Administrative Law*

Ali ERDEM

Akdeniz University, Faculty of Economic
and Administrative Sciences,
Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi,
Antalya, Türkiye
alierdem@akdeniz.edu.tr
ORCID 0000-0002-2633-7555

Atıf ÇİÇEKLİ

Antalya Antalya City Governorship
Antalya Valiliği
Antalya, Türkiye
atificekli@gmail.com
ORCID 0000-0002-3391-3805

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Erdem, A. and Çiçekli, A. (2023). Theoretical Evaluation of the Governance Approach and Analysis in the Context of Administrative Law. Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute, 59, 283 – 303.

Erdem, A. ve Çiçekli, A. (2023). Yönetişim Yaklaşımının Kuramsal Değerlendirilmesi ve İdare Hukuku Bağlamında Analizi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 59, 283 – 303.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 16 December/16 Aralık 2022

Accepted/Kabul Tarihi: 06 January/06 Ocak 2023

Published/Yayın Tarihi: 31 March/31 Mart 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: March/Mart

Issue/Sayı: 59 **Pages/Sayfa:** 283 - 303

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Yazar isim/lerl).

Grant Support/Finansman: The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Yönetişim Yaklaşımının Kuramsal Değerlendirilmesi ve İdare Hukuku Bağlamında Analizi

Öz

Yönetişim günümüzde kamu yönetimi açısından yeni bir dünya olmakla birlikte yerindelik ve katılımcılığın vurgusuyla her derde deva olduğu düşünülmektedir. Hem özel sektör yönetim teknikleri aktarımı, hem yönetim içinde etken ve edilgen olarak nitelenebilecek farklı grupların aynı potada buluşmasını öngören, çözümsel bir model olarak sunulmaktadır. Modern dünyanın en önemli örgüt modeli sayılan Weberyen bürokrasi ve türev modeller, eksik kalan kısımlarıyla eleştirilmektedir. Dönüşüm devam ettikçe yeni modellere ve yönetsel formülasyonlara ihtiyaç duyulması kaçınılmaz görünmektedir. Yeni Kamu Yönetimi (YKY) ve Yeni Kamu İşletmeciliği gibi modellemeler ve bu hibrit modellerin ortak lokomotif öznesi yönetim kavramıdır. İdari yapılanma modellerindeki değişim, paydaş sayısını ve idari mevzuatı dönüştürmüştür. Çalışmada nitel yöntem benimsenmiş olup literatür incelemesi tekniği uygulanmıştır. Çalışmada; bazen bir sonuç, bazen de ise yönetsel/örgütsel değişimin önceli olarak ortaya çıkan idare hukuku alanındaki değişimin; idare-yönetim kavramları arasında teknik bir inceleme yapılmaksızın, yönetim kavramı üzerinden anlatılması amaçlanmıştır. Bu anlamda, yönetim kavramı, kavramı önceleyen/temellendiren kavram ve kuramlardan olan klasik bürokrasi anlayışı eleştirisi ile yeni kamu yönetimi üzerinden anlatılmaya çalışılacaktır. Sonuç olarak; bahse konu kuram ve kavramların yönetsel teknik değişimleri ile örgütsel yeniden yapılandırmalar sonucu ile, idare hukuku alanının özel hukuk lehine daraldığı aktarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler:

Bürokrasi, yeni kamu yönetimi (yky), yönetim, çok aktörlülük, idare hukuku

Theoretical Evaluation of the Governance Approach and Analysis in the Context of Administrative Law

Abstract

The governance is seen as a new world in terms of public administration (management structures), as well as it is thought to be a solution with high level decentralization and participation. It is presented as an analytical model that meets of different groups (described as active and passive) in the same pot. Weberian bureaucracy and derivative models have been criticized for many years in terms of missing parts. As transformation continues, the need for new models and managerial formulations based on models seems inevitable. The governance is common locomotive concept of models such as New Public Administration, New Public Management and the hybrid models of them. The number of actors and administrative Law changed by transformation of administrative structure models. In the study, the qualitative method was adopted and the literature review technique was applied. The transformation of administrative law will be discussed and evaluated in the framework of governance. In this sense, the classical bureaucracy will be criticized with help of New Public Management. As a result; It will be emphasized that the field of administrative law has narrowed in favor of private law.

Keywords:

Bureaucracy, new public administration, governance, multi-actor, administrative law

Giriş

Yönetim alanında güncel gelişmeler incelendiğinde, değişim ve dönüşümün en çok gerçekleştiği yönetim kademeleri “Yerel Yönetimler”, alanlar ise “kamusal-hizmetlerin sunum teknikleri” olmuştur. Yerel birimler, yerindelik, katılım, etkinlik, verimlilik, yönetişim gibi kavramlarla tanışıp bu yönde evrimleşirken, Kamu hizmetleri ise; özelleştirmeler, özel sektör tekniklerinin aktarımı, etkinlik ve verimlilik gibi kavramlar, söylemler sunum tekniklerini, sonrasında örgütsel değişimler, devamında ise tabii olunan hukuk alanlarında farklıklar ortaya çıkmıştır.

Katılımcılığın en etkin işletileceği yönetim kademeleri olan yerel yönetim kademelerindeki değişimi “küresel düşünüp yerel davranabilmek” sloganı iyi şekilde özetlemiştir. Yerel birimlerin dönüşümünde etkili olan kavramların “yönetişim” dışında olanların hemen hepsi “yerel” nitelikte ve doğrudan yerel yönetimle ilgiliyken, “yönetişim” ise tüm bunlara ek olarak, sürecin ya da işleyişin tarafları ile bu tarafların rolleri ve sorumluluklarıyla ilgilidir. “Yönetişim”, kamusal merkezli denkleme, olabildiğince paydaşı eklemektedir.

Devletin sosyo-ekonomik konumu ve işlevleri, refah devletinin çöküşüne paralel olarak sorgulanmaya başlanmıştır. Buna bağlı olarak devletin sosyal konumu ve işlevlerinin, kuramsal ve uygulama düzeyinde, tartışılması, yeniden biçimlendirilmesi önemli bir durum haline gelmiştir. Bu durumda devletin hangi yapısal dönüşümlerle, ulusal ve ulus-üstü aktörlerle ilişkilerini düzenleyeceği ve işlevsel etkinliğini arttıracakları düşünülmeye başlanmıştır. Dönüşümün ana ekseninde, küreselleşme, yerelleşme, özelleştirme ve yönetişim kavramları yer bulmaya başlamıştır. Bu kavramları konu bütünlüğü açısından kısaca ele almak gerekirse: ulus-devlet yapı ve işleyişinin, ulus-üstü yapıların etkisine girmesi Küreselleşme, ulus-devlet yapı ve işleyişinin, yerele yetki devri merkezli dönüşümü Yerelleşme, devletlerin kamusal alan/olan kapsayıcılığının küçültülmesi Özelleştirme, kamu politikası oluşturma konusundaki tekelin sivil toplum ve sermaye sahipleriyle birlikte en az üç ve fazlası aktörün/paydaşın katılımıyla kırılarak birlikteliğini vurgulayan yönetişim. Bahse konu dönüşüm genel hatlarıyla işletme biliminin örgütsel ve işleyişsel özelliklerinin kamu yönetimi yapıları üzerinde yoğunlukla hissedildiği biçiminde yorumlanabilir. Sonuç olarak kamu yönetimi disiplini, maliyet etkinliği, verimlilik, performans, toplam kalite yönetimi, müşteri, analitik bütçe, stratejik yönetim gibi özel sektör konu ve kavramları yoğun şekilde yer almaya başlamıştır (Özel vd., 2008, s. 42).

Küreselleşmenin etkisini arttırdığı neoliberal politikaların, kamusal olan/alanı daraltarak yaptığı müdahale, özel sektöre bir teslimiyete ek olarak (özelleştirmeler) "küçük devlet" veya "etkin devlet" (Kalfa vd., 2008, s. 230) güncel deyimleriyle daha az ancak daha etkin kamusal olan/alan düşüncesini hakim kılabilmektedir. Devletin düzenleyici faaliyetlerinin ön plana geçtiği bu anlayışın günümüzdeki temel dayanağı ise "yönetişim" kavramı etrafında şekillenmektedir (Tokatlıoğlu, 2005, s. 115).

Fransızca karşılığı "gouvernance" olan yönetişim, 18. yüzyılda yönetmek anlamında kullanılırken bugün artık önüne "iyi" sözcüğü eklenerek "good governance" "iyi yönetişim" ve dönüşüme bağlı olarak "küresel yönetişim", "işletme yönetişimi" gibi terimler için de kullanılmaya başlanmıştır. Kavram 1970'lerin ortalarından itibaren sosyal bilimler alanına girmiştir (Sönmez, 2004(a), s. 115-116). Tekeli'nin ifadesiyle yönetişim yaşadığımız evrensel dönüşüm sürecinin ne ilk ürünüdür ne de son ürünü olacaktır. Bilgi toplumuna geçiş, esnek üretime geçiş, kürselleşmeye geçiş veya post modern topluma geçiş gibi görüşlerin hepsi yeni arayışların sürekli olacağını açıkça göstermektedir (Tekeli, 2012, s. 662,663). Ve yine yönetişimle beraber dengenin devletten topluma doğru kaydığı, çok aktörlü bir sistemle birlikte, karşılıklı etkileşimle yönlendirme sürecinin vurgulandığı görülmektedir.

Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü'nün (TODAİE) Kamu Yönetimi Sözlüğünde "bir toplumsal politik sistemdeki ilgili tüm paydaşların birlikte yönetimi ile elde edilen sonuçların oluşturduğu yapı/düzen" olarak açıklanmıştır (TODAİE, 2014, s. 274).

Bu bağlamda yönetişim, çok aktörlü, toplumsal ağları ve beklentilerini gözetken, çok kimlikli yurttaşlarını aktif olarak yönetim sürecine dahil etmektedir.

Yönetişim katılımcı demokrasi anlayışıyla yakından alakalıdır. Kavramın küresel/ulusüstü, ulusal ve yerel farklı boyutları bulunmaktadır (Genç , 2012, s. 52).

Yönetişim (governance) kavramı, etkili bir aktör olan Dünya Bankası tarafından üç farklı boyutta tanımlanmıştır: İlki, modern devletin kuramsal yapı ve emredici karar verme sürecini anlatan bir 'sistem', bütüncül olarak iktidarın bölüşümü sistemi, minimal devlet içinde demokratik kapitalist yapı olarak ele alınan iyi yönetişim (good governance). Yukarıdaki tanım/algılar incelendiğinde; ikinci tanımlama, batı rejimlerini referans alan, demokratik bir yapıyı anlatan ve erkler ayrılığı üzerine inşa edilmiş, başkanlık ya da parlamenter sistemle yönetilen ancak düzenli ve serbest çoğulcu sistemlerle belirlenen, yürütme erkini etkileme ve denetleme kapasitesi olan siyasal bir rejimi, son tanımlama ise, bağımsız, etkin, saydam, hesap sorulabilen "yönetimsel" bir yapıyı anlatmaktadır (Leftwich , 1994, aktaran Soyupek, 2018, s. 294).

Yerel ve ulusal kapsam yanında küresel düzeylerdeki yönetim süreçleri için de kullanılan yönetim başlıca aktörleri arasında IMF, Dünya Bankası, Dış Ticaret Örgütü, Dünya Ekonomik Forumu, Avrupa Birliği kurumları bulunmaktadır. Bu kurumlar uluslararası sermaye ile birlikte küresel yönetişimin güçlü aktörleri olan ulusal devletler üzerinde güçlü siyasal baskı yaratabilmektedirler. Bu kurumlar, ulusal ya da küresel sermaye yanına STK'ları da alarak katılımcı demokrasi bağlamında yönetişimi sağlamayı hedeflemektedirler.

Yönetişim'e bağlı örgütsel yapılarının oluşturulamama veya başarıya kavuşmama gerekçelerinden önemli bir unsur "hukuksal boyut" tur. Kamu kesimi içinde eleştirilen temel noktalar, bürokrasinin patolojik yönü, kırtasiyecilik, nepotizm, iş/işlemlerin uzun sürelere yayılması, idare hukuku hükümlerine tabi olmanın sağladığı negatif çıktılar vb. Kamu kesimi eleştirilen bu noktalarda daha verimli ve etkin çalışabilmek için, farklı yönetim modelleri uygulama yolunu tercih etmektedir. Özel Sektör yönetim tekniği ve Özel finansman ihtiyacı, önceleri finans yetersizliği gerekçesiyle kullanılmaya başlanmış olsa da, özellikle "yönetişim" ile birlikte artık özel sektör yönetim teknikleriyle daha rekabetçi, verimli, etkin ve katılımcı bir ortamda hizmet sunabilmek için oluşturulmakta ve kullanılmaktadırlar. Bu nedenle, yönetişim kavramıyla, özel hukuk alanı genişlemekte ve "idare hukuku" yerine, "özel hukuk" a kaymalar olmaktadır (Karasu, 2009, s. 81).

Hukuk alanındaki bu değişim, sözleşme ilişkisi esaslı hizmet görme yolunu ön plana çıkarmaktadır. Bu vesile ile sadece tabi olunan hukuk sistemi değil (idare hukukundan özel hukuka kayma) aynı zamanda kamu yönetimi yapısal ve işlevsel (örgüt, iş, işleyiş) anlamda değişmektedir. Çünkü değişim/dönüşüm ya da süreç, hizmetin ve örgütlenmenin asli unsurlarını değiştirmektedir (Karasu, 2009, s. 89).

Klasik liberal yaklaşım, A.Smith'ten bu yana kamusal olan/alanın minimize edilmesi düşüncesine dayanmaktadır. Fakat, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, genişleme bakış açılarıyla bu yaklaşım hem teorik hem ideolojik olarak arka plana itilmiştir. Kamusal alandaki genişleme, gün geçtikçe eleştirilmiş buna bağlı olarak da klasik-liberal yaklaşım, iyileştirmeye dönük bir müdahale stratejisi olarak tekrar önemli bir konuma erişmiştir. Bu yaklaşıma temel kazandıran kuramlar; "Kamu Tercih Teorisi", "Mülkiyet Hakları Teorisi", "Vekalet Teorisi", iktisatta "Yeni Kurumsalcılık", özel sektörde "Yönetimcilik" ve kamu sektöründe "Yeni Kamu Yönetimi (New Public Management)"dir. Yaklaşımın ana ekseninde, kamusal alanın minimize edilmesi, etkinlik ve verimlilik anlamında bu alanlara yoğunlaşılması yatmaktadır. (Neaschold-Bogumil, aktaran Özel vd., 2008, s. 160-161). Minimize edilen kamu hizmetleri alanında daha ağırlıklı olarak paydaşlar söylemi çerçevesinde, yoğunlukla özel sektör ve STK'lar yer almaktadır.

Kamu yönetimi alanında, 1960'lı yıllarda önemli gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır. Sistem yaklaşımdan dolayı kendilerine oldukça güvenen modern kamu yöneticileri, bir çok sorunun üstesinden bu yaklaşımla gelebileceklerini düşünmüşlerdir. Değişim için irade ve uzmanlığa sahip oldukları düşüncesi bu dönemin “bilimsel-teknik dönem” olarak nitelendirilmesi sonucunu doğurmuştur. Kamu yönetiminde bilim ve tekniğin bir sentezi; Taylorcu geleneksel örgüt analizine davranışsal açıklamalar ve sosyo-psikolojik yaklaşımlar eklenerek, öncelikle ABD’de yapılmaya çalışılmıştır (Güler, 1994, s. 11). Odaklaşmanın çoğulculuktan çok elitist, uzmanlaşmaktan çok sentezci ve komünaldan çok hiyerarşik olması, bilim, teknoloji ve kamusal politikaların önemi kısmi kalmıştır (Özer, 2005, s. 104).

1970’li yıllara gelindiğinde temelinde çoğunlukla akademisyenlerden oluşan 1968 gençliğinin yer aldığı, 1960’ların sonunda siyaset-yönetim ayrımının bir sonucu olarak ortaya çıkan ve geleneksel kamu yönetimine meydan okuyan, kamu idarecilerini değer, moral, ahlak konuları ile ilgilenmeye iten, toplumsal sorunların çözümünde daha etkin rol üstleyen “Yeni Kamu Yönetimi Hareketi” görülmeye başlanmıştır (Özer, 2005, s. 106).

Yeni Kamu Yönetimi (YKY), farklı çözümsel bakış açısı yanında, kamu yönetimi-politika bilimi ve yönetim bilimi ilişkilerini yeniden düşündürten, yönetim dışı piyasa tabanlı reformlara bağlı olarak kamu-özel ortaklıklarını gündeme getiren bir yaklaşım olmuştur. Reformlarla kamusal olan/alan hacimsel ve faaliyetsetel bakımdan daraltılmış olsa da özellikle faaliyet alanlarında çelişkili şekilde genişlemeler olmuştur (Özer, 2005, s. 108). 1970’li yıllardaki akıma uygun olarak, radikal değişimler 198’li yıllarda da artan oranda devam etmiş, kamu yöneticileri, Yeni Kamu Yönetimi, Kamu İşletme Yönetimi, Ekonomik Örgüt Teorileri, Kamu Tercih (KTO) gibi yöntemler üzerinde daha fazla durmaya başlamışlardır (Özer, 2005, s. 109).

1. Klasik Bürokrasi Eleştirisi ve Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı

Kamu yönetimindeki tarihsel değişimin, en belirgin şekilde görülebileceği yapı bürokrasidir. Bürokrasinin dünden bu güne nasıl değiştiğini açıklamak ve gelecekte ne olacağı konusunda fikir yürütmek yeni kamu yönetimi anlayışına ve yönetişim kavramına ışık tutulmasına yardımcı olacaktır.

1745’lerden günümüze Gourney tarafından, biraz daha özel sektör kapsamında büroların egemenliğini betimlemek için kullanılmaya başlansa da, zaman içerisinde kapitalist tanımlamalar ve bileşenlere bağlı olarak idari/yönetsetel bir kavram olarak gelişmiştir bürokrasi. Bu bağlamda, ekonomik gelişmeye bağlı özel bir yöntem olarak değerlendirmek pek yanlış olmayacaktır (Fişek, 2012, s. 98).

Bürokrasi, idari/yönetimsel bir tarz/yöntem (örgüt tipi) şeklinde algılanışı yanında, yönetimsel kronik birtakım sorunlar içinde (kırtasiyecilik vb.) kullanıla gelmiştir (Övgün, 2010, s. 18).

Kapitalist sistem içinde bürokrasi kavramı, ortaya çıkmasından modern dünya düzeni içindeki konumu kapsamında tüm örgütsel modellerde, aynı kaynaktan beslenmek suretiyle farklı kavramlar etrafında gelişim/devinimini sürdürmüştür. Kavram, çağdaş üretim koşulları ile devlet örgütü düzeyinde (kamu hukuku), tekelci üretim koşulları ile ise özel sektör örgütü düzeyinde (şirketler- özel hukuk) somutlaşmıştır. Sonuç olarak kavram, farklı dinamik/kavram ve saiklere sahip örgütler ile farklı hukuksal çerçevede somutlaşabilmiştir. Hem devlet (idari) yapılanması hem de özel sektör yapılanmalarında hayat bulmuş veya buralardaki örgütsel tanımlama boşluğunu uzunca süre doldurabilmiştir demek yanlış olmayacaktır (Fişek, 2012, s. 98).

Bu örgütsel farklılaşma neticesinde kamu yönetimi perspektifinde bürokrasi uzun yıllar varlığını korumuş olsa da, verimlilik, etkinlik, değişim ve toplumsal koşullara uyum konusunda sürekli eleştirilmiş ve kavram yönetimsel bir modelden çok yukarıda bahsi geçen idare'nin kronik sorunu algı düzeyine takılıp kalmıştır.

Kamusal alandaki değişimin kamusal hukuktaki değişim zorluğuna bağlı olarak, Bürokrasi'nin kronik tarafının ağır basması ve kamusal alanda değişime (uyum/uyarlanma zorluğu; Kamusal üstünlük ve irade serbestisi olmayışı) dirençli oluşuna karşın özel hukuka bağlı, değişim/uyum kolaylığı (irade serbestliği, taraflar arası eşitlik ilkeleri gibi) kabiliyetine sahip olan özel sektörde, varlığını değişim/devinimin sonucu olarak yönetişim'e evrimleşmiştir demek yanlış olmayacaktır. Bu açıklamalar; yönetişimin, örgütsel bir model mi yoksa yönetimsel bir teknik mi olarak değerlendirilmesi sorunu/sorunsalını karşımıza çıkarmaktadır. Ancak yönetimsel bir teknik olarak bile ele alınsa, nihayetinde kurumsal/örgütsel değişimi de beraberinde getirmesi vesilesiyle bir modele evrimleştiği söylemek yanlış olmayacaktır. İster örgütsel bir model olarak dizayn edilsin, isterse mevcut örgütsel yapı içinde yeni yönetimsel teknik olarak kullanılsın, son kertede örgütsel yapıda değişiklik ortaya çıkmaktadır.

Tüm bu somut veriler ışığında, kamusal ve özel hukuk alanı içerisinde farklı dinamiklerden beslenen ve değişen bürokrasi kavramı, yeni perspektiflere bürünmüş ve bu alanların birbirini etkileme konusundaki dönemsel kırılmalarla yüz yüze gelmiştir. Bir tarafta, kamusal yarar saiki ve kamu hukuku üstünlüğü/sınırlamalarıyla kuşatılmış ya da kısıtlanmış İdare, diğer tarafta kar/kazanç/büyüme/maliyet saiki ve özel hukuk serbestisi ile donatılmış özel sektör. Özellikle 1980'ler sonrası neoliberal politikalar sonucu, özel sektörün perçinlenmesi, karşısında Kamu'nun regülatör rolünde oluşu ve kamusal

alandaki daralmaya bağlı olarak, üstlenilen kamusal hizmetlerde etkinlik ve verimlilik arayışları, özel sektör başarı hikayeleriyle ilişkilendirilmek suretiyle arayışlar ve yönetsel model/teknik transferleri yoğunluk kazanmaya başlamıştır. Küçük ancak etkin, kürek çeken değil dümen tutan devlet söylemlerinin artması, ve yine özellikle 1950'lerden sonra Kamu İdareleri söyleminin yavaş yavaş Kamu Yönetimi söylemine dönüşmesi, özel sektöre ait Yönetim kavramının, kamuya ait olan İdare kavramı yerine kullanılmaya başlanması, karşılıklı etkileşimde edilgen tarafın hangisi olacağı konusunda şüpheye yer bırakmamış, özel sektör yöntem/teknikleri ağırlık kazanmaya başlamış ve idare hukuku alanı ise özel hukuk lehine daralmaya başlamıştır.

Kamu idarelerinden Kamu yönetimine evrimleşen perspektifiyle günümüze gelen bürokrasi anlayışı, ihtiyaç duyulan toplumsal ve yönetsel faydayı sağlayamadığı gerekçesiyle eleştirilere maruz kalmış, kavramsal anlamda; idare-yönetim-yönetişim, politik anlamda; kamusal - özelleştirme- hibrit model (kamu-özel ortaklıkları), hukuksal anlamda ise kamu hukuku-özel hukuka yönelme- karma hukuk şeklinde bir gelişim/dönüşüm geçirmiştir.

Yönetişimin idari yapılanma içerisindeki konumlandırılması incelendiğinde, çok aktörlü (Kalfa vd., 2008, s. 235), yönetsel paydaşları dikkate alan, yerindelik ile seçimler arası süreçte yönetime katılımı da öngören, etkileşime dayalı bir yapılanma olduğu görülecektir. Bu yapılanma, sadece sürecin paydaşları arasında etkileşimi öngörmekten öte, sürecin bütün bileşenleri arasında dengeli bir birliktelik dizayn etmektedir. Süreç paydaşlarının tabii oldukları hukuksal yapıları da birbirine yaklaştırmakta, ara modeller önermektedir. Dolayısıyla örgütsel değişim beraberinde hukuksal değişimi de getirmektedir.

İşte bu noktada özel yönetim perspektifiyle beslenen yönetim anlayışının kamu yönetimi perspektifinde kendini yeniden tanımlamaya çalışan bürokrasiyi yeniden yorumlamada bütüncül bir model olarak görülmesi kaçınılmaz hal almıştır.

Tüm bu süreç, İdarenin; yaşanan değişim ve dönüşümlere ayak uydurmaya, sorunlara kabul edilebilir ve sürdürülebilir cevaplar bulmaya çalışması ile şekillenmiştir. 1971 yılında Fredericson "Yeni Kamu Yönetimine Doğru" adlı makalesinde kamu yönetiminde yeni arayışlardan, değişimden ve sorunlara çözüm üretmekten bahsetmesi de arayış ve değişim gerekliliğini vurgulamıştır.

Yeni Kamu Yönetimine; toplumsal eşitliği sistematik olarak engelleyen politikaları ve yapıları değiştirmenin yollarını arayan (Fredericson, 2016, s. 450) etkinlik, verimlilik, şeffaflık, katılımcılık, hesap verilebilirlik gibi aksiyon ve değerleri bünyesinde bulunduran

ve bu saikle gerekli örgütsel modellere açık bir vizyonu temsil eden üst bir kavram yeni bir bakış açısıdır demek yanlış olmayacaktır.

Merkeziyetçilikten uzaklaşma, yetki devri, projeler, sözleşmeler, duyarlılık eğitimi kurumsal gelişim, sorumluluğun genişlemesi, sözleşme ve müşteri kitlesinin dahil edilmesi, Yeni Kamu yönetiminin niteliğini şekillendiren anti-bürokratik kavramlardır. Bu kavramlar hem bürokratik hem de siyasi değişikliği ve böylelikle toplumsal eşitlik ihtimalini arttırmak için tasarlanmıştır (Fredericson , 2016, s. 450,451).

Yeni kamu yönetimi anlayışı, alt kavramsal söylemlerle her ne kadar net bir şekilde ifade edilmemiş olsa da; Kamu Yönetimine hakim olan ilke ve oldukça popüler olan kavramlar; değişimlere duyarlı, sorunlara çözüm üretme gayreti içerisinde olunduğunun ispatıdır. İşte bu noktada haricen de olsa birkaç ayrı noktada vurgulanmaya çalışılan temel kavram veya lokomotif kavram yönetişimdir.

Diğer taraftan bürokrasinin modern anlamda Weber'in perspektifinden nasıl tanımlandığına, kaynağının ne olduğuna ve neleri eleştirdiğine bakıldığında, yönetişimin bugünkü bürokrasi eleştirisi ile bazı ortak yönleri olduğu da ortaya çıkmaktadır.

Weber'in düşüncesinde bürokrasi, modern devlete özgü bir olgu olarak kapitalist ekonomik sistem ve ona dayanan sosyalleşme, şehirleşme ve bu gelişmelere bağlı olarak oluşan uzmanlaşma, rasyonelleşme ve örgütlenme sonucunda ortaya çıkmış olan bir yönetimdir. Buna bağlı olarak, modern kapitalist devletten önceki yönetsel uygulamaların ekonomik gelişme için kısmi de olsa tehlike oluşturmaktadır. İktidar sahiplerinin ussal düzenlemelerden uzak geniş takdir yetki ve etkileri yolsuzluk ve rüşvet gibi bürokrasinin (kronik yönü) istenilmeyen sonuçlarını ortaya çıkarmaktadır (Övgün, 2010, s. 27).

Günümüzde yönetişimin klasik kamu yönetimine getirdiği temel eleştirilerinden birinin yolsuzluk ve rüşvetin azaltılması olduğu düşünüldüğünde, bürokrasi kavramının yönetsel boyutuyla ne derecede aşındığı konusunda ipucu vermektedir.

Weber'in bürokrasisi feodal düzeni eleştirirken, imtiyazlar ve geleneksel yönetim ilişkilerinin yerine uzmanlık ve hukuk kuralları temelinde işleyen verimlilik esasına dayanan disiplinli, güvenilir, demokrasinin gelişimine katkı sağlayan eşitlikçi bir yönetim bakış açısı getirmektedir (Övgün, 2010, s. 30,31). Bu eleştiri silsilesi, modern bürokrasi tarafınca, klasik bürokrasi, yönetişim tarafınca ise modern bürokrasiye yöneltilmektedir demek yerinde olacaktır.

Ancak ister klasik ister modern bürokrasi anlayışı olsun, ana ekseninde kamusalın olduğu, diğer paydaşların ise edilgen konumda oldukları, demokratik katılım haklarını ise seçimden seçime kullanabildiklerini, fren-denge sistemlerinin bu vesile ile etkin

yürütülüp yönetilmediğini söylemek oldukça doğru bir tespit olacaktır. Yönetişim ise, bu perspektiften bakıldığında, eleştiri odaklarından farklı olarak, tüm paydaşları, etkenleri, tüm sürece dahil etmekte ve amaç-süreç-çıktı-hesap verilebilirlik bütünlüğünü sağlayabilmektedir.

2. Neo-liberal Bakış Açısı ile Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı

Yeni kamu yönetimini fikrinin ya da uygulamalarının ortaya çıkışından bu yana, lehte ve alehte birçok sav öne sürülmüş, nihayetinde uygulama örnekleriyle sağlaması kısmen de olsa yapılmıştır demek yanlış olmayacaktır. Anglo sakson ve kıta avrupalı ülkelerinde farklı yönetim yapı/kültürlerine rağmen gerek bir bütün gerek parçasal bazda uygulama alanı bulmuştur. Merkez ülkelerin etkisinde kalan çevre ülkeler ise, bir taraftan yerel yönetimsel/ekonomik kronik sorunlar ile savaşıırken, diğer taraftan küreselleşmenin etkisiyle, karşılıklı/bağımlılık/bağımlılıkların arttığı, her birimin bütünü bir parçası halinde olması gerekliliği fikri ile, merkez ülkelerin tavsiye ettiği veya dayattığı yeni yöntemleri gerek ihtiyari gerek mecburi olarak denemek durumunda kalmışlardır.

Dolayısıyla Yeni kamu yönetiminin doğuşu ve ilk haliyle nasıl kurgulandığı, neyi amaçladığı ve normatif boyutları tartışılarak günümüze etkilerini tespit etmek yerinde olacaktır.

Yeni kamu yönetimi, söylemi içerisinde yer alan “yeni” kavramı aslen mevcut yönetim anlayışının sorunlu kısımlarına çözümler anlamında bir yenilik getirmektedir. Bu anlamda; H. George Fredericson 1971 tarihli “Yeni Kamu Yönetimine Doğru” çalışmasında, yeni kamu yönetiminin ne olduğuna dair tespitlerinde günümüz kamu yönetimi anlayışı ve yönetişimin izlerini bulmak mümkündür.

Yönetimin idari verimlilik ile siyasi cevap verebilirlik açısından yaşadığı ikileme değinen Fredericson, yeni kamu yönetiminin ne olduğunu konusunda temelde şunu ifade etmektedir:

Geleneksel veya klasik kamu yönetimi şu iki soruya cevap arar: (1) Eldeki kaynaklarla nasıl daha fazla veya daha iyi hizmet sunabiliriz (yeterlilik) ? ve (2) daha az para harcayarak hizmetlerimizi nasıl devam ettirebiliriz (ekonomi) ? Yeni Kamu yönetimi şu soruyu soruyor: Bu hizmetler toplumsal eşitliği artırıyor mu? (Fredericson, 2016, s. 448).

Toplumsal eşitlik ifadesiyle; Klasik bürokrasinin eliteleştiği, toplumun genel çıkarından, kamu yararından ziyade belli toplumsal azınlıkların sözcülüğünü yapar hale geldiğini vurgulamak suretiyle, mevcut durumda bürokrasinin ya da klasik kamu yönetimi anlayışının sürdürülebilirliği ve toplum nazarında gördüğü hoşgörünün soru

işaretleriyle dolu olduğu daha geniş bir çıkarımla “meşruiyetin” sorgulandığı bir hal aldığı anlatılmaktadır (Fredericson , 2016, s. 449-450).

Yukarıdaki açıklamalara paralel olarak, mevcut sistemdeki sorunları tespit etmek yolu ile, şu çözüme ulaşmaktadır; en basit haliyle “yeni kamu yönetimi toplumsal eşitliği sistematik olarak engelleyen politikaları ve yapıları değiştirmenin yollarını aramaktadır ” (Fredericson , 2016, s. 450).

Toplumsal eşitliğe ve politika-yapıları değiştirmeye yapılan vurgular çıkış noktası kabul edilirse, toplumun diğer katmanlarının ya da yönetim sürecinin tüm paydaşlarının farkında olmaktan başlayan ve günümüzde bu katman/paydaşları birer aktör olarak görerek yönetime dahil etmeye çalışan yönetim anlayışı/örgütsel yapısı ortaya çıkmaktadır (çok aktörlü/paydaşlı yönetim). Yeni kamu yönetimi anlayışı, Toplumsal eşitliği sağlamak adına çok aktörlülüğün yanı sıra, verimliliği artıracak şekilde bürokratik hiyerarşinin yapısını değiştirmeyi de amaçlamaktadır.

Yeni Kamu Yönetiminin çıkış referanslarından klasik kamu yönetimine yapılan eleştiri ve buna bağlı yeni kamu yönetiminin bu noktalarda getirdiği yenilik; istikrar yeteneği ile dikkat çeken geleneksel bürokrasi, değiştirilmiş örgütsel yapıları test etme/savunma niyetindedir. Yeni kamu yönetimi perspektifinde; yerelleşme, yetki devri, projeler, sözleşmeler gibi anti-bürokratik kavramlar ile hem bürokratik hem siyasi değişikliği ve böylelikle toplumsal eşitlik ihtimalini arttırma eğilimindedir (Fredericson , 2016, s. 450-451).

Bu ifadeler açıkça göstermektedir ki yeni kamu yönetiminin temel bürokrasi eleştirisinin ve sunduğu alternatiflerin neredeyse tamamı içeriği değişerek ya da zenginleşerek günümüze kadar uzanmıştır. İfade edilenler yeni kamu yönetimi anlayışının ve yönetim perspektifinin özü niteliğindedir demek yanlış olmayacaktır.

Yukarıdaki tüm açıklamalara paralel olarak; Fredericson’un Yeni Kamu Yönetimine ilişkin perspektifi şu şekildedir: “Yeni Kamu Yönetimi; yalnızca kanuni talimatların, - mümkün merteye etkili ve ekonomik şekilde- yerine getirilmesinin yanında, genellikle herkesin hayat kalitesini arttıran politikaları etkilemek ve yönetmek ister.” (Fredericson , 2016, s. 452).

Bir takım kavramsal/söylemsel farklılıklar olsa da; yeni kamu yönetimi ve yeni kamu işletmeciliğinin özü itibarıyla, aynı sorun/kaynaktan beslendikleri, aynı alana çözüm önermeleri sebebiyle birbirinden ayrıldıklarını söylemek doğru olmayacaktır. Ancak her ne kadar yeni kamu işletmeciliğinin en temel kavramlarından biri olan verimliliğin postmodern kuramcılar tarafından yapıbozuma uğratılmaya mahkum modern

kavramlardan biri olarak görünmesi eleştirileri olsa da (Şener, 2007, s. 43), öneriler konusunda, özel hukuk/özel sektör söylemlerini inceleme konusunda daha cesur davranabilmektedir. Yeni Kamu İşletmeciliğinin doktrinel bileşenleri çerçevesinde, kamunun teşkilatlanması, işleyişi ve hizmet sunumuna ilişkin Hood'un temel öngörüsü şu şekildedir:

a. Güç paylaşımı yerine eylem sorumluluğu için açık görev tanımının yapılması suretiyle hesap verebilirlik için kamu Sektöründe pratik uygulamaya dayalı profesyonel yönetim; Üstte yönetim serbestisine sahip ünvanlı kişilerin organizasyonu aktif, görünür ve isteklerine bağlı kontrol etmesi,

b. Tanımlanmış açık amaçlar ve detaylı incelenmiş hedefler ile hesap verebilirlik ve verimlilik için Açık, performans standartları ve ölçütleri; Tercihen sayılar terimlerde ifade edilen, özellikle profesyonel hizmetler için, amaçların ve hedeflerin tanımlanması, başarı göstergelerinin belirlenmesi,

c. Süreç yerine sonuçlara odaklanma yolu ile çok daha fazla çıktıların kontrol edilmesine odaklanma; Kaynak dağıtımı ve ödüllendirmenin performans ölçümü ile ilişkilendirilmesi; bürokrasi genelinde merkezileşmiş personel yönetiminin alt kademelere devredilmesi,

d. Yönetilebilir birimlerin oluşturulmasının gerekliliği. Arz ve talep taraflarının ayrımının yapılması, sözleşmeli hizmet alımının verimlilik avantajlarını elde etme ya da kamu sektörü içinde olduğu kadar dışında da imtiyaz düzenlemeleri yapma yolu ile Kamu sektöründeki birimlerin ayrışmasına geçiş; Eski tek yapılı birimlerin bölünmesi, U biçimli yönetim sistemlerinin ürün odaklı (kamu sermayeli) işletmeci mantıkla işleyen, birimlere ayrıştırılması, yerleştirilmiş tek kademeli bütçeler üzerinden faaliyet yürütülmesi, birimlerin birbiriyle yatay şekilde (en az hiyerarşi ile-heterarşi) işlerini yürütmesi,

e. Düşük maliyetler ve daha iyi standartların anahtarları olarak mücadeleyi öne çıkararak Kamu sektöründe büyük oranda rekabete geçiş; Süreli sözleşmeler ve kamu ihale prosedürlerine yönelme,

f. Kamu sektöründe "kanıtlanmış" özel sektör yönetim araçlarını kullanarak Özel sektör yönetim usullerinin uygulanmasına odaklanma; Askeri tarz "kamu hizmeti etiğinden" uzaklaşma, işten

çıkarma ve ödüllendirmede yüksek serbestlik; halkla ilişkiler tekniklerinin çok fazla kullanılması,

g. Kamu sektörü kaynak taleplerini kontrol ederek ve az kaynak ile çok iş yaparak Kaynak kullanımında sıkı disiplin ve tasarrufun vurgulanması; Doğrudan maliyetleri azaltma, çalışanların disiplinini arttırma, sendikaların taleplerine direnme, işe uyum (bürokratik maliyetleri) maliyetlerini sınırlandırma (Hood , 2016, s. 751).

Her biri ayrı bir akademik tartışma konusu olabilecek yukarıdaki ifadelerden şu sonucu çıkarabiliriz: Klasik bürokrasi eleştirileriyle başlayan bürokratik değişim taleplerinin 1990'larda geldiği nokta, kamu yönetimi anlayışında tüm süreçleri kapsar nitelikte işletmeciler ve özel sektör mantığının model alınması gerekliliğidir. Bilindiği üzere yönetsel değişimler (örgüt/teknik) devletlerin kamusal hizmet sayı ve sunumlarındaki yoğunlukları ile kullandıkları teknikler düzeyinde; geniş kapsayıcılık/kontrolçülük zayıf performans sürecinden, , sonrası ise özelleştirmeleri tehlikeli görüp özel sektör yönetim tekniklerine yönelme olarak ifade edebileceğimiz bir yelpaze içinde hareket etmiştir. Ayrı bir araştırma konusu olabilecek kamu-özel ortaklığı/işbirliği yapılarına “yönetişim” kavramının örgütsel/yöntemsel karşılığı demek yerinde olacaktır. Zira bu yapılarla bir yandan örgütsel yapılar değişirken, hizmet görme teknikleri farklılaşırken diğer yandan kamusal alanda özel hukuk idare hukuku aleyhine genişlemektedir.

Klasik kamu yönetimi'nin eleştirisi ile başlayan ve onu ortak çıkış noktası olarak kendine sarıh ya da zimni referans alan yeni kamu işletmeciliği ve yeni kamu yönetimi uygulamada bazı farklı stratejileri içerseler de aynı amaca benzer örgütsel yapı önerilerine yönelmişlerdir.

Bunun dışında hem yeni kamu yönetiminin hem de yeni kamu işletmeciliğinin asgari müştereklerinden en önemlisinin “yönetişim” kavramı olduğu varsayılırsa bürokrasi ve yönetişim karşılaştırmasına da burada değinmek gerekecektir.

Bürokratik devlet; kalkınmacı, müdahaleci, üretim odaklı, kamusal alan merkezli, merkezi kontrol, yurttaş odaklı, güvenceli istihdam, doğrudan denetim, kamu hukuku ağırlıklı iken, Yönetişimci devlet; büyüme esaslı, düzenleyici, tüketici odaklı, sivil toplum merkezli, yerleşme temelli, müşteri odaklı, esnek istihdam, denetimin azaltılması ve özel hukuk eksensidir (Övgün, 2010, s. 73).

Burada altı çizilmesi gereken konu bu kavramların her birinin hem teorik hem de uygulama anlamında başlı başına bir çalışma alanı olduğudur. Bu çalışmada yeni kamu yönetimi ve yeni kamu işletmeciliği anlayışlarının asgari müştereklerinin yönetişim olduğundan yola çıkıldığından ve her ikisinin de temel kaynağının klasik bürokrasi

eleştirisi olduğu varsayıldığında, yeni olanın: Yukarıda belirtilen tüm kavramları, süreçleri ve öngörülerini anlamlı hale getiren çok aktörlülük olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Klasik yöneten ve yönetilen ayrımının yanına sivil toplum adı verilebilecek çok sesli yeni bir aktörler topluluğunun varlığı ve önemsenmesi bürokrasi tanımını ve işleyişini temelden sarmış ve dönüştürmüştür. Aksi halde diğer tüm yeni önermeler değişen beşeri, teknik ve teknolojik kaynaklarla uyum sağlayacak şekilde değişime tabi tutulabilir. Yöneten-yönetilen'e eklenen diğer paydaşlar formülasyonu; kamu-özel-sivil toplum üçlü saçı ayağı şeklinde de hayat bulurken, yönetim kavramı, sadece paydaşların sayıları düzeyinde örgütsel genişleme ve katılımı değil aynı zamanda seçimler arası yönetime katılım sıklığını öngören bir yaklaşımdır.

Yeni kamu yönetiminin en önemli kaynağı işletimcilik (managerialism)- özel sektör yönetici elitler); ikinci kaynağı liberal iktisat kuramından beslenen yeni kurumcu iktisat ve KTO gibi akımlar (devletin toplumda öncülük yapmasına ve ekonomide rol almasına karşı olmalarıdır); üçüncü kaynağı, uluslararası kuruluşlar; Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) (öneri ve yaptırımlar, uyum paketleri), dördüncü kaynağı ise başta Anglosakson ülkeler olmak üzere farklı ülkelerin kamu yönetimi uygulamaları ve raporlarıdır (Yalçın, 2010, s. 140,141).

Yeni Kamu Yönetimi'nin yarattığı değişimleri, kamu yönetiminin nesnel dışsal faktörlere, verdiği bir tepki olarak gören, YKY'nin doğuşuna özellikle gelişmiş ülkelerin nüfus yapısında ortaya çıkan değişimleri, ortaya çıkan beyaz yakalıların hizmet kalitesi artış taleplerinin, zemin hazırladığını Hood vurgulamıştır (Manning, 2001, s. 301).

YKY'de piyasa koordinasyonuna dayalı bir toplumsal örgütlenme tercih edilmektedir. Devlete ait olan alanın piyasaya açılmasını ve piyasaya ait olan alanın devlet "müdahale"sine kapanmasını amaçlamaktadır.

YKY'nin önerilerinden birincisi; evrensel olduğu ve uygulandıkları her yerde başarılı olacakları, ikincisi; özel sektör deneyimlerinin ve yönetim ilkelerinin kamu yönetimine taşınabileceği, Üçüncüsü ise; piyasanın en iyi örgütleyici olduğudur. YKY'ye göre, toplumsal koordinasyon akıl ve iradeyle yapılamaz, kendi amacına ulaşmak isteyen bağımsız örgütlerin birbirlerine karşı pazarlık güçlerini ve başka yola getirme yöntemlerini kullanmalarıyla yapılır. Dördüncü varsayım, toplumun ilişkilerden değil birbirinden bağımsız parçalardan oluştuğudur. YKY çok katmanlı büyük örgütlerden oluşan toplumu yıkıp, onun yerine birbirine sözleşmelerle bağlanmış küçük, bağımsız örgütlerden oluşan bir toplum kurmayı hedeflemektedir (Yalçın, 2010, s. 129-132).

Pollitt, YKY'nin birbirleriyle uyumsuz görünen önerilerine şu eleştirileri getirmiştir. "Bütçeyle ilgili önerilerin temel amacı devleti küçültmek; örgütlenmeyle ilgili önerilerin temel amacı devleti oluşturan büyük parçaları parçalamak; personelle ilgili önerilerin temel amacı artık küçülmüş olan parçaların cazibesini azaltmak ve gücünü daha da kırmak; hizmet sunumuyla ilgili önerilerin temel amacıysa, devlet örgütlerini küçük işletmelere dönüştürmektir" (Pollitt, 2007, s. 38).

Dunleavy'e göre YKY'de; parçalama, rekabet ve ödüllendirme üç temel fikirdir. Kamu kuruluşları gözlemlendiğinde genel eğilimin parçalanma, rekabetin arttırılması ve personelin her türlü eyleminin standartlara ve ödül ve cezalara bağlanması biçiminde olduğu ortaya çıkmıştır. Rekabet birincil kavram olarak alınırsa ondan yola çıkılarak geliştirilen YKY öneri ve uygulamaları şunlardır: kupon sistemleri, taşeronlaşma, kamu kurumları arası sözleşmecilik, serbestleşme, kullanıcı ücretleri (Dunleavy vd., 2006, s. 470).

Sonuç olarak denilebilir ki; YKY farklı ülkelerde farklı şekillerde adlandırılmasına rağmen temel felsefesi özünde aynıdır: devlet uygulama projelerinde başlatıcı bir unsur iken, "Özel sektörün ilkelerinin kamu sektörüne aktarılması ve hukuk tabiyetinin özel hukuk alanı olması" asli olandır (Özer, 2005, s. 265).

3. Çok Aktörlülük ve İdare Hukuku Perspektifinden Yönetişim Eleştirisi

Çalışmanın bu bölümünde yönetişimin yönetim dünyasına getirdiği yeni perspektif olan çok aktörlülükten ya da paydaşların ortak yönetimi anlayışından yola çıkarak konu açıklanmaya çalışılacaktır. Yönetişim perspektifinden kurgulanan yönetim anlayışının bulunduğu ve idealize edilmiş yönetim modeli içinde yerinin, duruşunun, rollerinin belki de en çok yadırgadığını "çok aktörlü dünya" nasıl bir dünya? Bunun açıklanması, yönetim ve örgüt kuramı içinde yerinin belirlenmesi, "ağ yönetişimi" kavramı ile mümkündür.

Çok genel ve basit düzeyde ifade edilecek olursa; ağ yönetişimi kuramı keskin hatlarla birbirinden ayırılmış toplumsal ağların karşılıklı iletişim ve etkileşim ortamları içerisinde kamu siyasalarını oluşturma sürecini vurgulamaktadır (Üstüner, 2003, s. 49).

Kavramın belirgin yönlerini vurgulamak gerekirse, ağ yönetişimi normatif, disiplinlerarası, çoğulculuk kuramı (Robert Dahl) ve yönetişim okulunun temel önermeleriyle temellendirilebilecek bir kavramdır. Özellikle çoğulculuk yaklaşımına nazaran sergilediği tutum ilginç ve kavram açısından özgündür. Kamu siyasası oluşturma açısından bakıldığında çoğulculuk yaklaşımı da sisteme yeni aktörleri dahil eder. Çıkar grupları daha genel anlamda paydaşlar olarak adlandırabileceğimiz bu aktörlerin varlığı bu noktada sistemi başka bir seviyeye taşımamaktadır. Çünkü; çıkar gruplarına geleneksel yönetim hiyerarşisi içerisinde yer verilmektedir. Klasik olarak var olan yöneten ve

yönetilen bağımsız ve güçlü olduğu varsayılır. Öte yandan ağ yönetişiminin perspektifinde yönetim, siyasi karar alma sürecinde aktörler arası hiyerarşiyi azaltma, yatay ilişki yaratma veya ast-üst ilişkisine dayalı hiyerarşiyi ortadan kaldırmayı yerine heterarşik bir yapı hedeflemektedir. Buna ek olarak görece bağımsız ve hiyerarşik olarak eşit durumdaki aktörler arasında uzlaşmaya dayalı bir güç oyununu ifade eder (Üstüner, 2003, s. 51-61). Sonuç olarak, birbiriyle etkileşim halinde olan paydaşların, seçimler arası yönetime etkin ve sıklıkla katılmaları sağlanmış olur, ki bu da çoğulcu/katılımcı demokrasinin temel prensiplerinin başında gelir.

Makro düzeyde ifade edilecek olursa ağ yönetişimi çerçevesinde dünya; “Küreselleşen dünyada yönetişimin varlığı ile ilgili herhangi bir hiyerarşi yoktur ancak ulus devletler, özel şirketler, sivil toplum örgütleri ve hükümetin alt birimlerinden oluşan bir ağ vardır. Bu süreçte ulus devlet “yerli ve küresel yönetişimin temel aracı” olmaya devam etse de oluşan rekabet ortamı ve işbirliği ulus ötesi kolektivitelerden oluşan “çok merkezli” bir vizyondur. Yani yönetişimin hakim olduğu günümüzde, dünya bir ağdır ve ağlar dünyadır (Rhodes, 2009, s. 440; Ünlükaplan vd., 2015, s. 256). Bu ağlar ise sistematik bir bağ/ilişki içinde olmak durumundadır. Tek taraflı iletişim değil, etkileşimi önceleyen, ortak akıla önem veren, taraflar arası eşitlik (nispi eşitlik/adalet ekseninde) prensibiyle hareket eden, yetki ve sorumluluk paralelinde, etkin, verimli, şeffaf ve hesap verebilir bir yönetim sanatı demek yerinde olacaktır. Şimdiye kadar tasviri yapılan yönetim dünyasında her şey kusursuz gibi görünse de, ilk tanışanı mevcut sistem açıklarına getirilen eleştirilerle ikna etse de, karanlıkta kalan birkaç noktaya ışık tutmak gerekecektir.

İlk olarak, çok aktörlü dünyada hiyerarşinin azaltılması, neredeyse tamamen yatay hale gelmesi (heterarşik yapı) nasıl mümkün hale getirilecektir?

Bir diğer nokta ise, neoliberal politikalar ışığında hareket eden ve kendi sınırlarına ulaşan sermayenin (özel sektörün) amaçlanan yönetim modelinde, ortak akıl, kamusal yarar/verimlilik, sürdürülebilirlik (ki kamu hizmetlerinin devamlılığı ilkesi vazgeçilmezdir) gibi temel konularda hangi saikle hareket ettiğinin ve samimiyetinin tespiti oldukça önemlidir. Sermayenin sınır-engel döngüsü kapsamında sürekli kar/kazanç/büyüme (ki bu büyüme sadece ekonomik çıktılar olarak değil, pazardaki rakip sayısını azaltmaya ve pazarı büyütmeye yönelik bir büyüme) gibi gerekçelerle hareketi sonucu karlı bir alan gibi gördükleri kamusal alanlara müdahale için bir yol/yöntem olabilir mi yönetişim. Ve yine idare hukuku (kamu hukuku) ile koruma zırhına büründürülmüş (hukuka uygunluk karinesi, re’sen icra, üstünlük ilkesi gibi...) “kamusal olan ya da alan” bu yöntemlerle aşındırılarak, Özel hukuk/özel sektörün (Eşitlik ilkesi, irade serbestisi ilkesi gibi...) müdahalesine açık hale mi getirilmektedir. Yine kamu-özel

sektör dışında sivil toplumun, yönetsel denemelerin, başlarında ve başarısızlıkları durumunda meşruiyet gerekçesiyle sisteme dahil edilmiş olabileceği düşüncesidir. Yukarıdaki şüphelerin doğru çıkması durumunda; sivil toplum sistem içinde günah keçisi konumunda yer almaktadır denilebilir. Bir tarafta Kamu; ki yürütme erki'nin diğer erkler karşısında daha da güçlenmiş durumda olduğu yapıda, yasamanın etkin denetim yollarının kapatıldığı ortamlarda ve yine yürütmenin yasamanın fonksiyonunu kısmen gasp ettiği süreçlerde, yürütme siyasi saiklerle kamu yararını ne düzeyde karşılar düşündürücüdür. Diğer tarafta Özel sektör; Kar/kazanç/büyüme amaçlayan ve kendi sınırlarına ulaşmış bir yapının kamusal ekseninde hareket etmesi de pek olası görünmemektedir. Son olarak Sivil toplum ya da diğer paydaşlar; temsil ettikleri tabanın çıkarlarını herhangi bir beklentiye düşmeden gönüllülük esasına göre koruyan yapı. Bu üçlü saç ayağında, en masum görünen sivil toplumun günah keçisi rolü ya da meşruiyet kaynağı olarak tutulması oldukça gerçekçi ve inanılabilir gelmektedir. Yönetişim kavramında, her paydaş sisteme kattığıyla var olacak yeteneğine göre konumlandırılacaksa eğer kamu tarafı politika üretici olarak, özel sektör tarafı sermaye sağlayıcılık ve profesyonel teknik donanımı ile sivil toplum/paydaşlar ise beklenti/temenni ve talepleriyle var olacaktır demek yerinde görünüyor. Durum böyleyken, sivil toplumun hayal edilen heterarşik yönetsel dizayn içindeki özgün ağırlığının pek de tatmin edici olmayacağı anlaşılmaktadır. Bunun dışında Özel sektörün sınır/engel tanımaz amaçları nasıl kontrol altında tutulacak, denetlenecek daha da ilerisi bu süreç nasıl sürdürülebilir kılınacaktır. Bir bütün olarak bakıldığında ağ yönetişimi yaklaşımı bu süreçlerin bütünüyle kontrol altında tutulabileceği varsayımına kuşkuyla bakmaktadır (Üstüner, 2003, s. 53).

Örneğin nükleer santral yapılması düşünülen Mersin'de siyasa oluşturma süreci yüzde yüz kamu otoritesi, bu projeyi yapmaya talip sermaye grupları ve projeye destek veren ya da karşı çıkan sivil aktörler tarafından uzlaşma ile yapılacak olsaydı karşımıza nasıl bir aktörler ilişkisi ya da hiyerarşisi çıkardı?

Kamu otoritesi uluslararası ve ulusal ölçekte enerji politikalar, rasyonel ihtiyaçlar vb gibi faktörlere odaklanırken, projeyi yapmaya talip sermaye grupları projenin karlılığına odaklı olarak içinde yer almaya çalışacak ve birbirleriyle rekabet edeceklerdi. Diğer aktörlere gelince sivil toplumun projeye destek veren ve vermeyen aktörlerinin bu siyasa oluşturma sürecinde eşit temsil edileceği, fırsat eşitliğine sahip olacağını düşünmekse iyi niyetten öte saflık gibi durmaktadır.

Diğer bir eleştiri; öngörülen ağ yönetişimi sisteminin uzlaşma odaklı olmasıdır (Üstüner, 2003, s. 59). Siyasa oluşturma sürecinde çatışma olduğunda ne olacağı belirsiz

bırakılmıştır. Çoklu aktörlerden hangisinin çatışmada ağır basan taraf olacağı belirsizdir. Bu noktada doğacak farklı sonuçlara kamu otoritesinin vereceği tepki belirsizdir. Kurgulanan oyun senaryolarında aktörlerin güç faktörler, örgütlenmeleri ve otoriteleri göz ardı edilmiştir. Nihayetinde kurgunun test edilebilirliği mevcut yapının parçalanması ile mümkün olduğundan, kurgunun başarısız olması ya da istenen verimliliğe ulaşmaması durumunda kamu otoritesinde yarattığı geri dönülmez hasarlar neler olacaktır. Tüm bunlar kavramın karanlıkta kalan ve gün ışığına çıkmamış taraflarıdır.

Sonuç

Herhangi bir sistemin 'denge noktasını' koruyabilmesi için bulunduğu çevreyle 'uyumunu' sürekli gözetmeli ve çevreden gelen değişim etkilerine kısa süre içinde tepki vererek kendini yeni denge noktasına taşımalıdır (Üstüner, 2003, s. 53).

Bu bağlamda düşünüldüğünde klasik Weberyen bürokrasi anlayışı modern dünyanın örgütlenmesi ve verimliliğine ilişkindir. Değişime ve koşullara ayak uyduramadığı düşünülmektedir ki; 1970'li yıllardan beri eleştirilmektedir. Bu eleştiriler ışığında gündeme gelen tüm reform çabaları da istenen sonucu vermemektedir. Bu çerçevede yönetim ekseninde geliştirilen tüm yeni yönetim yaklaşımları klasik bürokrasi eleştirisinden kaynaklanmaktadır. Tüm bu değişim ve yenilenme taleplerini bürokrasinin çağa uygun ve verimli hale gelmesi olarak görebiliriz. Ancak çok aktörlülük ve yatay hiyerarşiye dayalı siyasa oluşturma süreçleri kamu otoritesinin zayıflatılması ya da otoritenin parçalanması amacına hizmet eder derecede kuşku yaratmaktadır. Kamusal örgütsel daralma, hizmet sunum tekniklerinde özel sektörün yoğunlaşmasıyla taçlanmakta, kamu yararını gözeten, geneli bireyden üstün tutan, sürdürülebilirlik, devamlılık ilkesini işleyen, eşitlik ve adalet çerçevesinde bireylere dolayısıyla toplumsal düzene üstün bir koruma sağlayan Kamusal hukuk alanı (idare hukuku) yerini özel hukuka bırakmaktadır. Fren denge sisteminin hukuksal düzlemde oturtulamaması, denetimin etkin ve kamu yararına işletilememesi bu süreçte, idari işlem ve eylemlerin meşruiyet kaynaklarını derinden sarsacak ve meşruiyet krizine sebep verebilecektir.

Bu kuşkunun yerindeliği test edildiğinde ise kamu otoritesi geri dönülmez derecede hasar görmüş olduğundan sürecin temkinli, titiz ve kuşkuculuğu elden bırakmadan sürdürülmesi gerekmektedir.

Kaynakça | References

Dunleavy, P., Margetts, H., Bastow, s. , ve Tinkler, J. (2006). New Public Management Is Dead—Long Live Digital-Era Governance. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 16(3), 467–494.

Fişek, K. (2012). Yönetim. Kilit Yayınları.

Fredericson , H. G. (2016). Yeni Kamu Yönetimine Doğru. J. M. Shafritz, A. C. Hyde , H. Akdoğan ve S. Altuntop (Ed.), *Kamu Yönetimi Klasikleri* (s. 447-470) içinde. M. Kara (Çev.), Global Politika ve Strateji Yayınları.

Genç, F. N. (2012). Yönetişim, Yönetime Katılma ve Farklı Katılma Türleri. F. N. Genç (Ed.), *Yönetişim ve Yönetim Ekseninde Kamu Yönetimi* (s. 47-86) içinde.

Güler, B. (1994). Nesnesini Arayan Disiplin: Kamu Yönetimi. *Amme İdaresi Dergisi*, 27(4), 3-19.

Hood , C. (2016). Tüm Zamanlar İçin Kamu İşletmeciliği Kamu İşletmeciliğinin Yükselişi. J. M. Shafritz ve A.C. Hyde (Ed.), *Kamu Yönetimi Klasikleri* (s. 749-772) içinde. Global Politika ve Strateji Yayınları.

Kalfa, C. ve Ataay, F. (2008). Yönetişim: Devlet-Toplum İlişkilerinde Yeni Bir Aşama. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 229-240

Karasu, K. (2009). *Kamu Özel Ortaklığı: Sözleşme Sisteminin Genelleşmesi, Kamu Yönetimi: Yapı İşleyiş Reform*, No:5, 79-93, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi- Kamu Yönetim Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını.

Manning, N. (2001). The Legacy of New Public Management in Developing Countries. *International Review of Administrative Sciences*, 67(2), 298–312.

Övgün, B. (2010). *Bürokrasiden Yönetişime Örgüt Tipinin Değişmesi*. (Tez No. 265588) [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Özel, M. ve Eren, V. (2008). *Devletin Dönüşüm Dinamikleri ve Kamu Yönetimi*. M. Özel ve V. Eren (Ed.), *Devletin Dönüşümü ve Yeni Dönem Kamu Yönetimi* (s. 1-13) içinde. Çizgi Kitabevi.

Özer, M. A. (2005). *Yeni kamu Yönetimi – Teoriden Uygulamaya*. Platin Yayınları.

Rhodes, R.A.W. (2009). *Policy Network Analysis*. M. Moran, M. Rein and R. E.. Goodin (Eds.), in *The Oxford Handbook of Public Policy* (425-447). Oxford University Press.

Soyupek, Y. (2018). Eğitim, Sağlık, Ekonomi ve Bireysel Özgürlüklerin Yönetişime Etkisi. *Yönetim ve Ekonomi*, 25(1), 291- 308.

Sönmez, S. (2004). *Küresel Finansal Düzen, Yönetişim ve Büyüme*. N. Y. Mızrak (Ed.), Dünya Ekonomisinde Bütünleşme Hareketleri ve Türkiye (111-141) içinde. Siyasal Yayınevi.

Şener, H.E. (2007). *Kamu Yönetiminde Postmodernizm*. S. Aksoy ve Y.Üstüner (Der.), Kamu Yönetimi: Yöntem ve Sorunlar (31-47) içinde. Nobel Yayınları.

Tekeli, İ. (2012). *Yönetim Kavramı Yanısıra Yönetişim Kavramının Gelişmesinin Nedenleri Üzerine*. B. Aykaç, Ş. Durgun ve H. Yayman (Ed.), Türkiye'de Kamu Yönetimi (s. 661-672) içinde. Nobel Akademik Yayıncılık.

Tokatlıoğlu, M. Y. (2005). *Küreselleşme ve Kamu Hizmetleri*. Alfa Aktüel Yayınları.

Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü. (2014). *Kamu Yönetimi Sözlüğü*. TODAİE Yayınları.

Ünlükaplan , İ., ve Canıkalp , E. (2015). Hiyerarşik Düzendeki Heterarşik Düzene: Yönetişim Kavramı ve Yönetişim Teorileri. *TİSK Akademi*, 10(20), 251-269.

Üstüner, Y. (2003). Siyasa Oluşturma Sürecinde Ağ Yönetişimi Kuramı. *Amme İdaresi Dergisi*, 36(3), 49-65.

Yalçın, L. (2010). *Kamu yönetimi kuramları: Yöntembilimsel bir değerlendirme*. (Tez No. 265359) [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacılar, verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan etmektedirler.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Her iki yazar makaleye eşit derecede katkı sunmuştur.

Çıkar Beyanı

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. Çatışması bulunmamaktadır.

Siirt İlinde Nüfusun ve Yerleşmelerin Yükselti Basamaklarına Göre Dağılışı¹

The Distribution of Population and Settlements According to the Elevation Zones in Siirt Province

Adnan ALKAN

Ankara Hacı Bayram Veli University
Faculty of Letters, Department of
Geography,
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Ankara, Türkiye
ad_alkan@hotmail.com
ORCID 0000-0002-5377-4726

Ümit ÇELEBİ

Siirt University Faculty of Science and
Letters, Department of Geography,
Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Siirt, Türkiye
clbi.umit@gmail.com
ORCID 0000-0002-3230-4987

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Alkan, A. and Çelebi, Ü. (2023). The Distribution of Population and Settlements According to the Elevation Zones in Siirt Province. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 59, 304- 326.

Alkan, A. ve Çelebi, Ü. (2023). Siirt İlinde Nüfusun ve Yerleşmelerin Yükselti Basamaklarına Göre Dağılışı. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 59, 304- 326.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 08 January/08 Ocak 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 20 March/20 Mart 2023

Published/Yayın Tarihi: 31 March/31 Mart 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: March/Mart

Issue/Sayı: 59 **Pages/Sayfa:** 304- 326

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed

¹ Bu makale, 12-14 Ekim 2022 tarihlerinde Ankara Üniversitesi'nde düzenlenen "TUCAUM 2022 Uluslararası Coğrafya Sempozyumu'nda" sunulan aynı başlıklı bildirinin genişletilmiş halidir.

*This article is at the end of the same archive of the publications at the "TUCAUM 2022 International Geography Symposium" held at Ankara University on 12-14 October 2022.

while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Adnan ALKAN-Ümit ÇELEBİ).

Grant Support/Finansman: The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Siirt İlinde Nüfusun ve Yerleşmelerin Yükselti Basamaklarına Göre Dağılışı

Öz

Bu çalışmanın amacı Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle Bölümü'nde yer alan Siirt ilinde nüfusun ve yerleşmelerin yükselti kademelerine göre nasıl bir dağılışı gösterdiğini ortaya koyulmasıdır. Siirt ilinde kısa mesafelerde büyük yükselti farkı dikkat çekmektedir. Cumhuriyet döneminden günümüze kadar Siirt ilinde nüfus artışı değişkenlik göstermiş olup, nüfusun bazen belirgin bir şekilde arttığı bazen de keskin düşüşler yaşadığı gözlemlenmiştir. Bu durumun en önemli sebepleri arasında yerleşmelerin yapısal özelliklerinin farklılaşması, göçler ve ilin idari taksimatında meydana gelen değişimler yer almaktadır. Bu çalışmada Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) kullanılarak Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TUİK) 2021 yılına ait nüfus verileriyle yerleşmelerin yükselti basamaklarına göre nasıl bir dağılışı gösterdiği ele alınıp sınıflandırılmıştır. Elde edilen veriler neticesinde Siirt ilinde yerleşmelerin genellikle yükseltinin az olduğu sahalarda yoğunlaştığı anlaşılmıştır. Ayrıca sahada hem yerleşme sayısı hem de nüfus miktarı bakımından 410-1250 metre yükselti basamakları arasında bir kümelenme gözlemlenmiştir. Siirt ilinde 2000 metrenin üstündeki alanlarda yerleşme sayısı ve nüfus miktarında kayda değer bir düşüş görülmektedir. Bundan dolayı Siirt ilinde 2000 metre yükseltisi daimî yerleşmeler ve nüfuslanma için üst sınırı oluşturmaktadır. Sahada bazı yerleşmeler, coğrafi koşulların oluşturduğu dezavantaja rağmen engebeli ve yüksek kesimlerde konulanmıştır. Sonuç olarak Siirt ilinde nüfus ve yerleşme bakımından farklılıkların oluşmasında iklim, topoğrafya, ziraat ve hayvancılık faaliyetlerinin oldukça etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Yerleşme, nüfus, yükselti basamakları, CBS, Siirt

The Distribution of Population and Settlements According to the Elevation Zones in Siirt Province

Abstract

The aim of this study is to reveal how the population and settlements are distributed according to the altitude levels in Siirt province, which is located in the Dicle Section of the Southeastern Anatolia Region. In the province of Siirt, the difference in altitude draws attention in short distances. The population growth in Siirt province has varied from the Republican period to the present, and it has been observed that the population has sometimes increased significantly and sometimes experienced sharp decreases. Among the most important reasons for this situation are the differentiation of the structural features of the settlements, migrations and changes in the administrative division of the province. In this study, by using Geographic Information Systems (GIS), the population data of the Turkish Statistical Institute (TUIK) for the year 2021 are discussed and classified according to the altitude steps of the settlements. As a result of the data obtained, it has been understood that the settlements in Siirt are generally concentrated in areas with low elevation. In addition, a clustering was observed between 410-1250 meters of altitude in terms of both the number of settlements and the amount of population in the area. There is a significant decrease in the number of settlements and population in areas above 2000 meters in Siirt. Therefore, the altitude of 2000 meters in the province of Siirt constitutes the upper limit for permanent settlements and population. Despite the disadvantage of geographical conditions, some settlements in the area are located in hilly and high areas. As a result, it is understood that climate, topography, agriculture and animal husbandry activities are very effective in the formation of differences in terms of population and settlement in Siirt province.

Keywords:

Settlement, population, elevation zones, GIS, Siirt

Giriş

Yerleşmelerin mekân üzerinde bir yer kaplaması ve bir doku ya da tip olarak yeryüzünde var olma süreçleri, buldukları doğal ortam ve beşerî coğrafya koşullarından etkilenmektedir. Yerleşme olayı da insanlığın dünya üzerinde varoluş anından günümüze kadar devam eden dinamik bir süreci oluşturmaktadır. İnsanların temel gereksinimlerinden biri olan barınma ihtiyacı, yerleşmelerin mekân üzerinde bir özellik kazanmasında oldukça etkili olmuştur.

Yeryüzünde yerleşilmiş alanların ve mekânların bütünü fonksiyonel özelliklerine göre örgütlenmişlerdir. Yerleşmeler de konut mekânlarının örgütlenmesi olarak ortaya çıkmış dinamik yapılar (Tümertekin ve Özgüç, 2015, s. 361). Yerleşme yapıları, buldukları doğal coğrafya koşullarından ve toplumsal-kültürel yapıdan etkilenen unsurlardır (Dölek, Avcı, ve Harunoğulları, 2018, s. 1012). Fiziki coğrafya koşullarına bağlı olan unsurlar (iklim, topoğrafya, bitki örtüsü, toprak, su kaynakları) büyük oranda yerleşmelerin kuruluş yerlerini etkilemektedir. Eğim değerinin belirli bir oranın üzerine çıktığı yerlerde, iklim koşullarının fazla sıcak ve soğuk, bitki örtüsünün çok yoğun olduğu alanlar, çöller ve kutuplar gibi sahalar yerleşme faaliyetlerini sınırlamaktadır (Tuncdilek, 1983, s. 183, Durmuş, 2018, s. 341, Yılmaz ve Atik, 2006, s. 8). Tüm bu etkenlere rağmen doğal çevre koşullarını her şeyin üstünde tutmak ve doğanın insanoğluna oldukça hâkim olduğunu ve onu istediği gibi şekillendirdiğini söylemek yanlış bir yaklaşım olur (Yücel, 1987, s. 1). Doğal çevrenin baskınlığını ön plana çıkaran bu durum günümüzden çok öncesine ait olan ve şimdilerde önemini kaybetmiş bir görüş olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya üzerinde varlık gösteren belirli bazı kültür ve medeniyetler teknolojik araçları kullanarak, çevre koşullarının yaratmış olduğu bu olumsuz koşulları yenebilmişlerdir (Özgüç ve Tümertekin, 2000, s. 215). Günümüzde dünyanın belirli alanlarında yaşayan bazı kültür ve topluluklar teknolojik ve kültürel birikimleriyle doğaya olan bağımlıklarını önemli bir oranda azaltmıştır. Fakat dünyanın geri kalmış ve bazı gelişmekte olan ülkelerinde insanoğlu, gerekli gelişmeyi sağlayamadığı için hâlâ doğal çevre şartlarından tam anlamıyla kurtulamamıştır.

İnsanlar yeme-içme, barınma gibi birincil gereksinimlerini karşılayabildikleri ve kendilerini dış tehditlerden koruyabildikleri alanlara yerleşmişlerdir. İlk yerleşme nüveleri de coğrafi ortam koşullarına göre kurulmuştur. Dünya üzerinde yerleşilmiş alanların büyük çoğunluğu, oldukça köklü bir tarihi geçmişe sahiptirler. Başka bir ifadeyle yakın zamanda kurulup gelişme göstermiş yerleşme sayısı oldukça azdır. Anadolu coğrafyasında yer alan yerleşmelerin kuruluş tarihi oldukça eskiye dayanır. Türkiye'deki ilk yerleşmeler, kompleks yapılarına rağmen coğrafi ortam koşullarına uygun bir şekilde düzenlenmiştir. Tarihsel süreç boyunca yerleşmeler üzerinde etkili olan jeomorfolojik etkenler, tarımsal faaliyetlere izin verme durumu, konut yapımına uygunluk, litolojik malzemeyi kolay bir şekilde elde etme gibi faktörler yerleşmelerin kuruluşunda etkili bir rol oynamışlardır. Bunun dışında ulaşım, savunma, çevreye hâkim bir konumda bulunma gibi faktörler de yerleşmelerin kuruluşu ve dağılışı üzerinde önemli bir etki bırakmıştır (Karadoğan, 2018, s. 52).

Yükselti faktörü, coğrafi şartların şekillenmesinde önemli bir yere sahip olmakta ve yerleşmeler de bu faktörden etkilenmektedir. Diğer coğrafi ortam koşullarıyla birlikte yükselti etkeni de yerleşmelerin dağılımında, dokusunda ve tipinde etkili bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Güngör, 2010, s. 532). Türkiye, kısa mesafelerde büyük yükselti farklarının olduğu topoğrafik bir yapıya sahiptir (Tunçdilek, 1985, s.42; Sergün, 2012, s. 7). Özellikle Doğu Anadolu, Karadeniz, Akdeniz bölgeleri ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin bazı kesimlerinde kısa mesafelerde büyük yükselti farkları meydana gelmekte ve topoğrafik yapı çeşitlilik göstermektedir. Bu sahalarda konumlanmış olan yerleşmelerin, yükselti kademelerine bağlı olarak sayı ve şekilleri ile dokularında değişiklikler görülmektedir (Avcı, 2017, s. 203; Tunçdilek, 1967, s. 36). Yükselti kademelerine göre yerleşmelerin sayı, tip ve dokularında meydana gelen değişimi analiz etmek, bir alandaki nüfus ve yerleşme planlamasına önemli katkılar sunabilmektedir. Bu sayede arazi kullanımı doğru planlanarak insan gücü ve ekonomik kaynaklar doğru bir şekilde değerlendirilebilir (Taş ve Yakar, 2009, s. 148).

Bu çalışmada Siirt ilinde yükselti kademelerine göre nüfus ve yerleşmelerin dağılımı ele alınmıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle Bölümü'nde yer alan Siirt ili, Mezopotamya düzlükleri ile Doğu Anadolu Bölgesi dağlık sahaları arasında bir geçiş bölgesinde yer almaktadır (Şekil 1). Kurtalan, Eruh, Tillo, Şirvan, Baykan, Pervari ve Merkez ilçe olmak üzere toplamda 7 ilçeden oluşan Siirt ili, topoğrafik yapı olarak Türkiye ile büyük benzerlikler göstermektedir. Zira Siirt ilinde kısa mesafelerde büyük yükselti farkı oluşmakta ve yeryüzü şekilleri çeşitlilik arz etmektedir. Bu durum Türkiye'nin birçok bölgesinde olduğu gibi Siirt ilinde de yerleşmelerin, sayı, tip ve doku olarak topoğrafik yapıya göre büyük farklılıklar göstermesine yol açmaktadır.

Amaç ve Yöntem

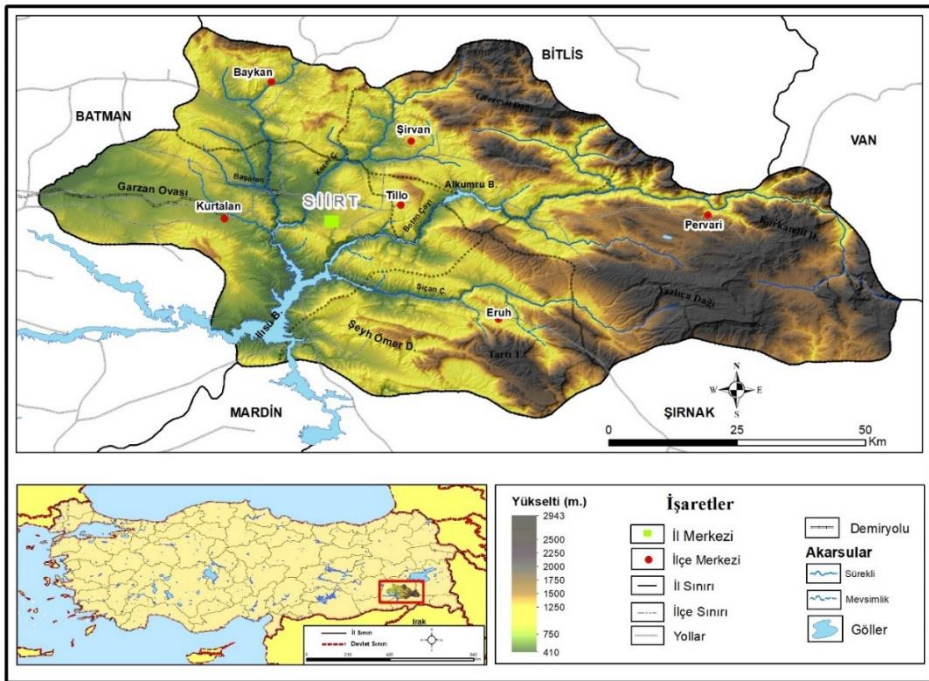
Bu çalışmada öncelikli olarak Siirt ilinde yer alan yerleşmelerin ve nüfusun yükselti basamaklarına göre nasıl bir dağılım gösterdiği coğrafi bakış açısıyla ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışmanın temel amacı; Siirt ilinde yükselti kademelerine göre nüfus ve yerleşmelerin dağılımının sorgulanması ve bu dağılıma etki eden faktörlerin ortaya çıkarılmasıdır. Ayrıca sahada nüfus ve yerleşme düzeni üzerinde çeşitli planlama önerileri sunmak çalışmanın bir diğer önemli amacını oluşturmaktadır. Yerleşmelerin irtifa aralıklarına göre gösterdiği dağılım düzeni incelenmeden önce Siirt ilinin mevcut coğrafi özellikleri ve yapısı ele alınarak belirlenmeye çalışılmıştır. Kırsal ve şehrsel yerleşmelerin hangi yükselti düzeyinde yer aldığını göstermek amacıyla öncelikle Siirt iline ait 1/100.000'lik topoğrafya haritası sayısallaştırılarak altlık veriler oluşturulmuştur. Çalışma sahasına ait Sayısal Yükselti Modeli (SYM) ile topoğrafya haritaları kullanılmıştır. Verilerin analiz edilmesinde Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ArcGIS 10.5 ve Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2021 yılına ait nüfus verileri Excel programları birlikte kullanılarak sınıflandırılmıştır. Oluşturulan Sayısal Yükselti Modelinin çözünürlüğü 30 m'dir. SYM kullanılarak 250 metre aralıklarla yükselti basamakları haritası oluşturulmuş ve yeniden

sınıflandırılmıştır. Bu şekilde her yükselti basamağında bulunan yerleşme sayısı ve nüfus miktarı bulunmuştur. Elde edilen veriler tablo, grafik ve haritalar ışığında anlatılmıştır.

1. Siirt İlinin Topoğrafya Özellikleri

Doğal ve beşerî ortamın belirlediği şartlar nüfusun ve yerleşmelerin miktarında, artışında ve dağılımında etkili olmaktadır (Akbulut, 2007, s. 94). Doğal ve beşerî faktörler ve yerleşmeler arasındaki karşılıklı ilişkiyi anlayabilmek için yerleşmelerin ve nüfusun dağılımını incelemek gerekir. Siirt ilinde yerleşmelerin ve nüfusun dağılımında hem doğal hem de beşerî coğrafya faktörleri birlikte etkili olmaktadır. İlde yerleşmelerin yapısal özellikleri, dağılışı ve sayısında öncelikle doğal ortam koşullarından topoğrafik ve iklimatik faktörler etkili olurken aynı zamanda beşerî coğrafya faktörlerinden tarım, ulaşım ve idari fonksiyon da yerleşmelerin sayısı ve dağılımında oldukça belirleyici bir etkiye sahiptir.

Şekil 1: Siirt ili lokasyon haritası

Fiziki ortam şartlarının yerleşmelerin dağılışı üzerinde oldukça etkili olduğu Siirt ilinde, yerleşmeleri etkileyen faktörlerin başında jeomorfolojik yapı gelmektedir. Siirt ilinin kurulmuş olduğu saha Güneydoğu Toros Dağlarının etekleri ve güney kenarını oluşturmaktadır. Siirt ili topoğrafya özellikleri bakımından çeşitlilik arz eden bir yapıya sahiptir. Sahanın yüzey şekilleri ortalama 750-1000 metre yükseltiyeye sahip oldukça deformeli ve parçalı görünümdeki platolardan meydana gelmektedir. Yörede kuzeye ve doğuya doğru gidildikçe yüksek ve engebeli dağlık alanlar artış gösterirken güneye ve

batıya doğru gidildikçe düz ve düze yakın sahalara ve hafif dalgalı yüzeyler belirgin bir şekilde kendini göstermektedir (Alkan, 2017, s. 71). Bu durumun oluşmasının nedeni Arabistan levhasının Anadolu plakasını sıkıştırmasıdır.

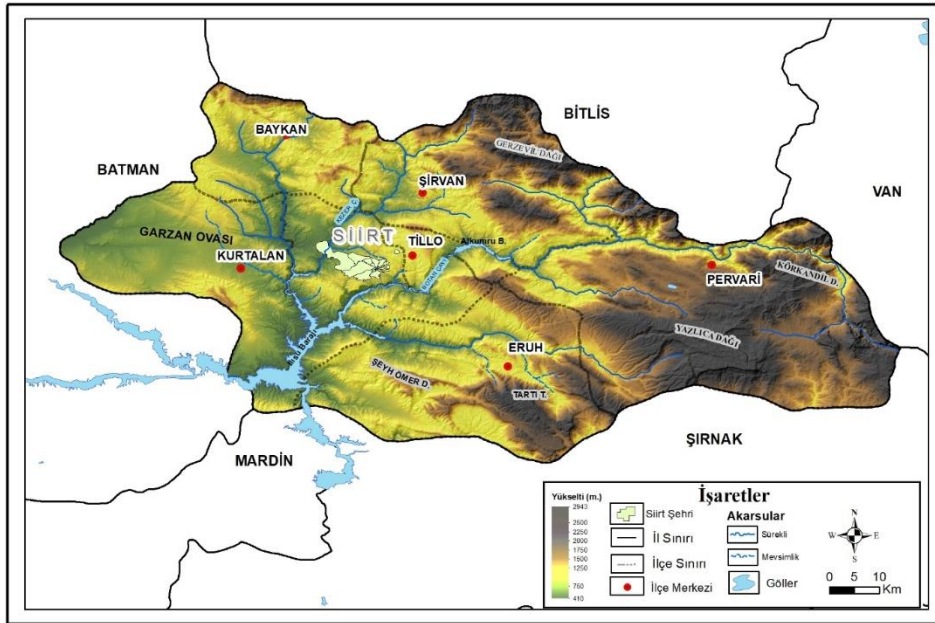
Çalışma sahasında tektonik süreçler neticesinde oluşmuş olan jeomorfolojik birimler ele alındığında, en dikkat çekici yer şekillerini dağlar oluşturmaktadır. Genel olarak Güneydoğu Toroslar olarak anılan dağ sırası, doğudan güneydoğuya doğru genişçe bir yay çizerek Hakkâri dağları ile birleşmektedir. Bu kuşak üzerinde yer alan en önemli morfolojik birimi, Siirt Doğusu Dağları oluşturmaktadır. Bitlis Çayı Vadisi'nin doğusundan, güneye doğru açılan bu dağlar, Siirt'in doğusunu kaplar. Yükseltisi hızla azalarak Güneydoğu düzlüklerine doğru sokulan Siirt Doğusu Dağları, genellikle tek tek kütleler halinde yükselmektedir. Bu kütleler, Dicle Irmağı'na karışan küçük akarsuların açtığı vadilerle parçalanmış durumdadır. Siirt Doğusu Dağlarının ana gövdesini Pervari, Siirt Merkez, Eruh ve Şirnak'ı da kapsayan Yazlıca (Herekul) Dağı oluşturmaktadır. Doğuda çok geniş bir kütle oluşturan Herekul Dağı 2838 metrelik yükseltisiyle ilin en yüksek noktasını oluşturmaktadır. Bu doruğu kuzeyden 2444 metre yükseltili Süleyman Tepesi ile daha düşük yükseltili Körkandı Dağı izlemektedir. Ayrıca Siirt Doğusu Dağları, bu kütleler dışında Şirvan-Pervari-Van üçgeni içinde önemli yükseltiler oluşturmaktadır. Kuzeydoğuda genellikle tek tek yükselen bu dağların başlıcaları, Doğruyol (2741 m), Kapılı (2631 m) ve Koran (2530) ile Gerzevil (2612) dağlarıdır. Çalışma sahasının güneydoğusunda ise dağlık kütleler daha dağınık ve alçaktır. Bu kesimdeki en önemli doruklar; Eruh'un güneyindeki Yassı Dağı (2280 m) ve bunun batı yönündeki uzantısını oluşturan Şeyh Ömer Dağıdır (1409). Çalışma sahasında söz konusu dağların dışında da bazı yükseltiler bulunmaktadır. Bunların en önemlisi Kurtalan'ın güneyinde yer alan Dilek Tepedir (Özgen ve Karadoğan, 2006, s. 642-643).

Siirt'te dağlardan sonra en ağırlıklı morfolojik birim ise platolardır. Büyük bir bölümü yüksek düzlükler şeklinde olan bu platolar; Siirt Doğusu Dağlarının kuzey bölümünü oluşturan Doğruyol, Kurtalan, Kapılı ve Yazlıca Dağlarının Botan Çayı ve kollarınca yarılmış vadilere bakan yamaçlarında toplanmıştır. Başlıcaları, Pervari'de Çemikarı, Çeman ve Herekul platoları ile Şirvan'da Bacavan ve Siirt merkezdeki platolardır. Sahadaki platolar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, bozkır kuşağında kalanların dışındakiler hayvancılık ve yerleşme açısından oldukça önemlidirler. Zengin çayır kaplı olan yaylalar, yöre halkı ve göçerler için yazın önemli yerleşme sahası ve ekonomik faaliyetlerin yürütüldüğü alanları oluşturmaktadır.

Çalışma sahasındaki vadi oluşumları çok önemlidir. Yörede kalkerli kayaç grupları egemen durumdadır. Suya karşı direnci çok düşük olan bu kalkerli yapılar, akarsu ve yüzey sularıyla hızla aşındırılmış, dar ve dik vadi tiplerini ortaya çıkarmıştır. Sahanın kuzey ve doğusundaki dağlık kesimlerden güneye ve batıya doğru yönelen vadiler, Güneydoğu Anadolu düzlüklerinin doğu ucuna ulaşmaya dek genellikle dar ve derindir. Botan Vadisi, sahadaki en önemli vadi oluşumudur. Güneydoğu Torosların güney eteklerinde başlayan vadi, dar ve derin bir şekilde güneye uzanır. Doğruyol, Kuran ve Kapılı dağlarının arasında bulunan Botan Vadisi, Ülkemizin en sarp ve dik vadilerinden

birini oluşturur. Bunun yanında Botan Çayı'nın bir kolunu oluşturan Bitlis Çayı ve oluşturduğu vadi, sahanın batı ve güneyine doğru uzanır. Bu vadiler, bol debili akarsularla, kalkerli yapıda oluşmuş derin yarıklar meydana getirir. Sahadaki bir diğer vadi oluşumu ise Behrancı Vadisidir. Herekul Dağlarının güneydoğu yamaçlarından çeşitli kollar halinde başlayan Behrancı Vadisi de dar ve diktir. Vadi, güneydoğudan güneybatıya doğru genişçe bir yay çizerek Türkiye-Suriye sınırında Habur Vadisi'ne açılır. Bahsi geçen jeomorfolojik koşullar Siirt ilindeki yerleşmeleri, sayı ve dağılışı bakımından oldukça etkilemektedir. Nitekim engebenin, eğimin ve dağlık alanların fazla yer kapladığı bir topoğrafyadan oluşan ilin, kuzey ve doğu kısımlarına az yerleşilirken daha çok vadi tabanı, düzlükler ve platolardan müteşekkil güney ve batı kısımlarına ise daha yoğun bir yerleşme ve nüfuslanma görülmektedir.

Şekil 2: Siirt ilinin topoğrafya haritası

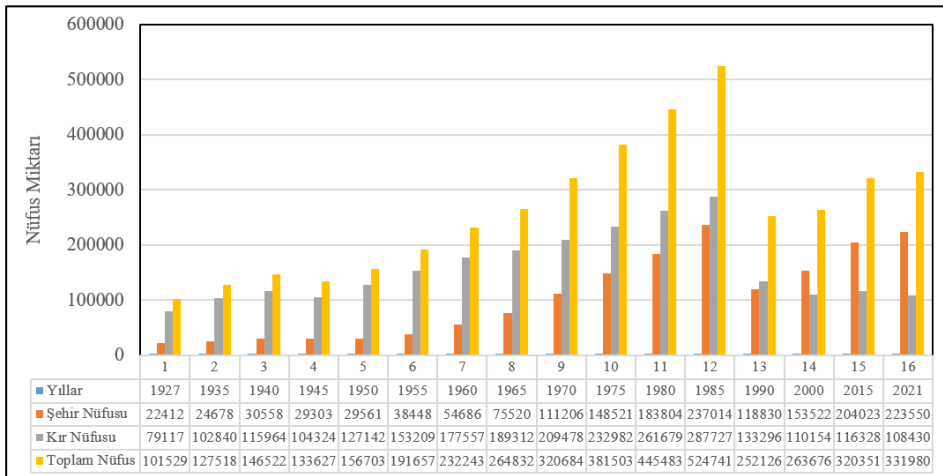

Siirt'te yer yapısından kaynaklı olarak yaşamı olumsuz etkileyip kısıtlayabilecek kayalara pek rastlanılmamaktadır. Ayrıca Siirt ilinde yer yapısı özellikleriyle ilişkili olarak yerleşmeleri ve nüfuslanmayı etkileyen depremler ve diğer doğal afetlere pek rastlanılmamaktadır. Sahada bu doğa olayları yerleşme ve nüfuslanmayı etkileyecek düzeyde değildir. Ancak çok az dahi olsa Siirt'te yer yapısından kaynaklı yerleşmeleri kısıtlayan ve sınırlayıcı bir özelliğe sahip olan doğal afetin heyelan olduğu görülür. Bu doğa olayı daha çok Botan Vadisi ve çevresindeki eğimin fazla olduğu yamaçlarda ve ilin kuzeyindeki dağlık alanlarda meydana gelmektedir (Alkan, 2017, s. 72).].

2. Siirt İlinde Nüfusun Tarihsel Gelişimi

Yerleşmelerin kuruluşu ve gelişimi üzerinde etkili olan tarihsel faktörler, nüfus miktarını, nüfusun dağılımını ve yoğunluğunu etkileyebilmektedir. İnsanoğlunun, tarih boyunca bazı yerleşim alanlarını daha fazla tercih etme sebebine bakıldığında bu durumun yerleşme coğrafyası açısından önemli olduğu görülür. Ayrıca doğal ortamın belirli bir alanın geleceğinin şekillenmesinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu bilmek o alandaki nüfuslanma sürecine etki eden faktörleri ve nüfustaki değişimi anlamayı da sağlamaktadır. Konuya bu açıdan yaklaşıldığında, Siirt ili ve yakın çevresinin günümüzdeki yerleşme ve nüfuslanma sürecini anlayabilmemiz için bu alanda daha önceki mevcut dönemlerin yerleşmelerinde tarihsel geçmişe ve geçirmiş oldukları sürece hâkim olmak gerekir.

Şekil 3: Siirt ilinin yıllara göre nüfus değişim grafiği (1927-2021)

Kaynak: TÜİK (2021).

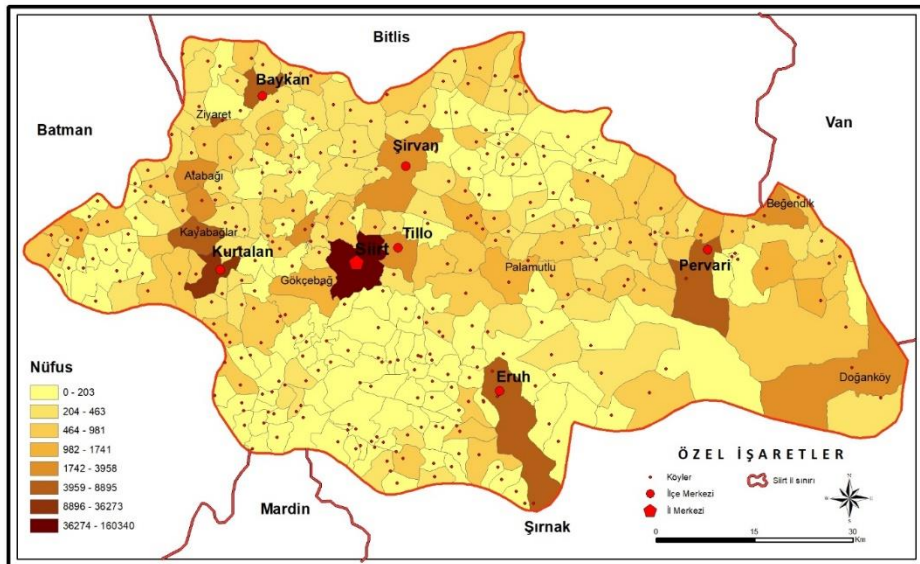
Siirt ili ve yakın çevresi günümüzde olduğu gibi eskiden de farklı iki bölge olan Anadolu ve Mezopotamya bölgelerinin kesişim alanında yer almıştır. Siirt, söz konusu iki bölgeden tarihsel süreç içerisinde meydana gelmiş hem politik hem de kültürel birçok olaydan önemli derece etkilenmiştir (Saraçoğlu, Yıldız, 2006, s. 620). Bu nedenden dolayı yörenin kuzeyinde ve güneyinde kurulmuş ve gelişmiş uygarlıklar yörenin kültürel yapısı, yerleşme ve nüfus özellikleri üzerinde oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Buna rağmen yörenin tarihî gelişim sürecine bakıldığında alanda ulaşım ve topoğrafik koşulların oluşturduğu dezavantajlardan dolayı önemli sayılabilecek az sayıda yerleşme ve gelişmiş kent merkezi yer aldığı görülmektedir.

Siirt ilinin bilinen en eski tarihinin M.Ö. 3000'li yıllara dayandığı düşünülmektedir (Siirt İl Yıllığı, 1998, s. 33). Siirt ve yakın çevresinin İslam egemenliğine girmesiyle birlikte alanda önemli sayılabilecek bir gelişme olmuştur. İslam egemenliğiyle alanın yerleşme

özellikleri ve nüfus yapısı etkilenmiştir. Siirt ilinin fethi, Hz. Ömer'in komutanlarından İyaz Bin Ganem tarafından 639 yılında gerçekleştirilerek İslam etkisine girmiştir. İslam inancının yerleşmesiyle Siirt ve yakın çevresine sırasıyla birer İslam devleti olan Emevîler ve Abbasiler egemen olmuşlardır. Akabinde yine yöreye sırasıyla Mervaniler, Artuklular ve Anadolu Selçuklu gibi devletler hâkim olmuşlardır. Siirt, 1230'lu yıllarda Moğolların istilasına maruz kalmış ve yakılıp yıkılarak nüfusunun büyük bir kısmını kaybetmiştir (Özdemir, 2010, s. 35). Moğolların Anadolu'yu istilasından sonra Siirt ve yakın çevresi sırasıyla İlhanlılar, Akkoyunlular ve Safeviler egemenliğinde kalmıştır. Yöre 1514 yılında Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Savaşı'nda Safevi hükümdarı Şah İsmail'i yenilgiye uğratmasıyla Doğu ve Güneydoğu'nun diğer yerleriyle birlikte Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altına girmiştir (Sözer, 1969, s. 93; Tuncel, 2009, s. 173).

Osmanlı İmparatorluğunun hakimiyeti altına giren Siirt, 1523 yılında Diyarbakır Beylerbeyliği'ne bağlı bir kaza konumuna gelmiştir. Osmanlı Döneminde yöre nüfusu hakkında güvenilir bilgilere XIX. yüzyıldan sonra ulaşılmaya başlanmıştır. 19. yüzyılda Siirt ili hakkında en doğru veriler ise 1871 tarihli Diyarbakır Vilayet Salnamesi'nden elde edilmektedir. Bu tarihte yapılan nüfus sayımı sonuçlarına bakıldığında, Siirt sancağında 52143 Müslüman ve 17306 Gayrimüslim nüfus yaşamaktaydı (Sırma, 2006, s. 123). 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Siirt ve yakın çevresi, vuku bulan Ermeni olayları, aşiretler arası anlaşmazlık ve çatışmalar ile merkezi yönetime yönelik başkaldırıları nedeniyle nüfus yapısı bakımından ve yerleşme dağılışı açısından zarar görmüştür (Tuncel, 2009, s. 174).

Şekil 4: Siirt İli Yerleşim Birimlerine Göre Nüfus Dağılım Haritası

Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında, Siirt ilinin nüfusunda göze çarpan en önemli özellik, nüfusun oldukça azalmış olduğudur. Çünkü 1. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında tüm Anadolu'da olduğu gibi Siirt'te de nüfus kayda değer bir oranda düşüş yaşamıştır. Bu yıllarda nüfus yapısı dinamizmini kaybederek durağanlaşmıştır. Cumhuriyet Dönemiyle beraber Siirt ile ilgili daha güvenilir ve sağlıklı veriye erişim imkânı artmıştır. Siirt ili kaza konumundan il statüsüne bu dönemde geçmiştir. Cumhuriyet Dönemiyle birlikte 1927 yılında yapılan sayım, Türkiye nüfusu ile ilgili düzenli ve sistemli olarak yapılan ilk resmi sayım olarak kayıtlara geçmiştir. Bu sayım döneminde Siirt ilinin nüfusu 101529 olarak tespit edilerek hem ülke genelinde hem de bölgede kırsal nüfus oranının, kentsel nüfustan fazla olduğu gözlemlenmiştir. Siirt'te de bu dönemde kırsal nüfus oranı %78 oranında iken kentsel nüfus ise %22 düzeylerinde kalmıştır (Şekil 3).

Siirt ilinde Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfus artışı daha çok doğal artış hızı dışındaki etkenlerle meydana gelmiştir. Özellikle Siirt 1923 yılında il statüsüne kavuştuğu için etrafındaki birçok yerleşim yeri de buraya bağlanmıştır. Bu dönemde Siirt ilinin nüfusunu etkileyen en önemli unsur, ilin idari taksimatında olan değişiklik olmuştur. Ülkemizde 1930'lu yıllardan itibaren kalkınma hamleleriyle beraber nüfus artış hızı doğal seyrine dönmeye başlamış ve bu durum Siirt'te de belirgin bir şekilde görülmüştür. Ancak 1940'lı yıllarda İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine ülkemizdeki seferberlik hali tüm yerleşim yerlerini etkilemiş, nüfus artışı yavaşlamış ve bu durum 1950'li yıllara kadar etkisini göstermiştir. 1950'li yıllardan itibaren ülkemizdeki kalkınma hamlesi ve ileriye doğru gelişme süreci Siirt'i de olumlu etkilemiştir. Bu dönemde Kurtalan'a Demiryolu hattı ulaştırılmış ve Batman'da Petrol Rafinerisi hizmete açılmıştır. Böylelikle yöre hızlı bir kalkınma sürecine girmiştir. 1955 yılında yapılan nüfus sayımında Siirt'in nüfusu 191657 kişiye ulaşmış ve Siirt, Cumhuriyet tarihinin en yüksek nüfus artış hızını bu dönemde yakalamıştır.

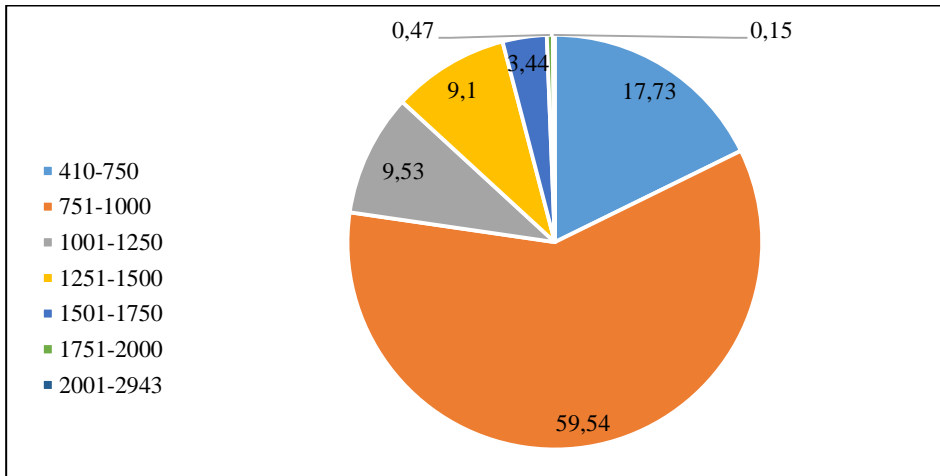
1955'ten 1990'lı yıllara kadar Siirt'e nüfus artışı genel olarak olumlu ve doğal artış seyrini takip ederken 1990 yılında ilin idari taksimatında yapılan değişikliklerle beraber ilin nüfusu neredeyse yarıya kadar düşmüştür. Bu dönemde Şırnak ve Batman gibi ilçe statüsünde olan yerleşim yerleri Siirt'ten ayrılarak il statüsüne kavuşmuştur. Ayrıca bu dönemde Siirt'in nüfus kaybetmesindeki en büyük etkenlerden biri de bölgedeki terör ve güvenlik olayları olmuştur. Yörede 1990'lı yıllarda, terörden dolayı kırsal alanlardan birçok kişi farklı yerlere ve kentlere göç etmek durumunda kalmıştır. Siirt'te 2000'li yıllara gelindiğinde nüfus artışı, artan güvenlik ve asayiş önlemleri ile birlikte doğal seyrine dönmüştür. Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2021 yılı verilerine göre Siirt ilinin nüfusu 331980 olarak kayıtlara geçmiştir (Tablo 1). Siirt ilinin nüfusu 1927-2021 dönemleri arasında yaklaşık 3,5 kat artmıştır. Öte yandan Siirt'te 1927 yılında yapılan nüfus sayımında nüfusun büyük çoğunluğu kırsal bir nitelikte iken 2021 yılına gelindiğinde bu durum tersine dönmüş ve nüfusun önemli bir kısmı kentleşmiştir (Kaştan, 2006, s. 66).

3. Bulgular

3.1. Siirt İlinde Yükselti Basamakları ve Yerleşmeler

Siirt ilinde yerleşmeler kuruluş yeri bakımından incelendiğinde topoğrafya koşulları ve iklimin oldukça önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Yükseltinin fazla olduğu kuzey ve doğudaki engebeli alanlarda yerleşme sayısında yükseltilere doğru gidildikçe azalma meydana gelmektedir. Aynı şekilde bu alanlarda engebeden kaynaklı yerleşmeler dağınık bir dokuya sahip olmaktadır. Ancak sahada yükseltinin düşük olduğu ve eğitim oranlarının düştüğü güney ve batı kısımlarda ise yerleşme sayısı artmakta ve daha derli toplu bir görünüm ortaya çıkmaktadır. Fiziki ortam koşullarının dışında ekonomik faaliyetler de yerleşmelerin kuruluşu ve dağılışında oldukça önemlidir. Siirt ilinde ekonomik faaliyet olarak yerleşmeleri etkileyen unsurların başında ulaşım, ziraat ve hayvancılık gelmektedir. Çalışma alanında toplamda 288 tane yerleşme birimi mevcuttur. Yerleşme birimleri en küçüğünden en büyüğüne kadar farklı özellik ve karaktere sahip olup dokularına, tiplerine ve kırsal ya da kentsel özellikte olmalarına göre birçok farklı şekilde sınıflandırılabilir. Siirt ilinde yükselti basamaklarına göre yerleşme sayılarının dağılımı incelendiğinde 410-750 metre aralığında 65, 751-1000 metre aralığında 77, 1001-1250 metre aralığında 62, 1251-1500 metre aralığında 53, 1501-1750 metre aralığında 28, 1751-2000 metre aralığında 2 ve 2001 metre üzeri yükseltiye sahip 1 yerleşme yer almaktadır (Tablo 2). Buna göre sahada yerleşmeler daha çok 401-1000 metre aralığında bulunan vadi yamaçları ya da plato yüzeylerinde yer almaktadır.

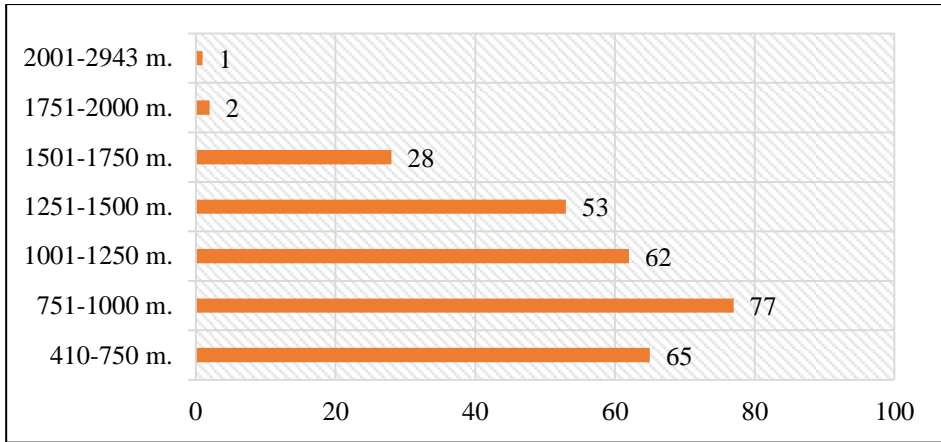
Tablo 1: Siirt İlinde Yükselti Kademelerine Göre Nüfus Oranları

Yerleşmelerin yükselti kademelerine göre dağılımını ve yükselti ile nüfuslanma arasındaki ilişkiyi doğru analiz edebilmek için kuşkusuz ayırt edilen her yükselti kademesinin yüzölçümünün bilinmesi gerekmektedir (Sergün, 2012, s. 7). Siirt ilinde

ortalama yükselti değeri 1060 metre olup, Türkiye ortalamasına yakın bir değer göstermektedir. Siirt ilinin arazi büyüklüğü yaklaşık 5721 km²'dir. Bu arazinin yükselti basamaklarına göre dağılımı incelendiğinde; 410-750 metre aralığı 964 km², 751-1000 metre aralığı 1249 km², 1001-1250 metre aralığı 835 km², 1251-1500 metre aralığı 777 km², 1501-1750 metre aralığı 812 km², 1751-2000 metre aralığı 563 km² ve 2001 metre üstündeki yükselti kademesi 521 km² oluşmaktadır (Şekil 6). Sahada yükselti kademelerine göre nüfus ve yerleşmelerin dağılışı şu şekildedir:

Tablo 2: Siirt İlinde Yükselti Kademelerine Göre Yerleşme Sayıları

3.1.1. 410-750 metre Yükselti Basamağındaki Yerleşmeler

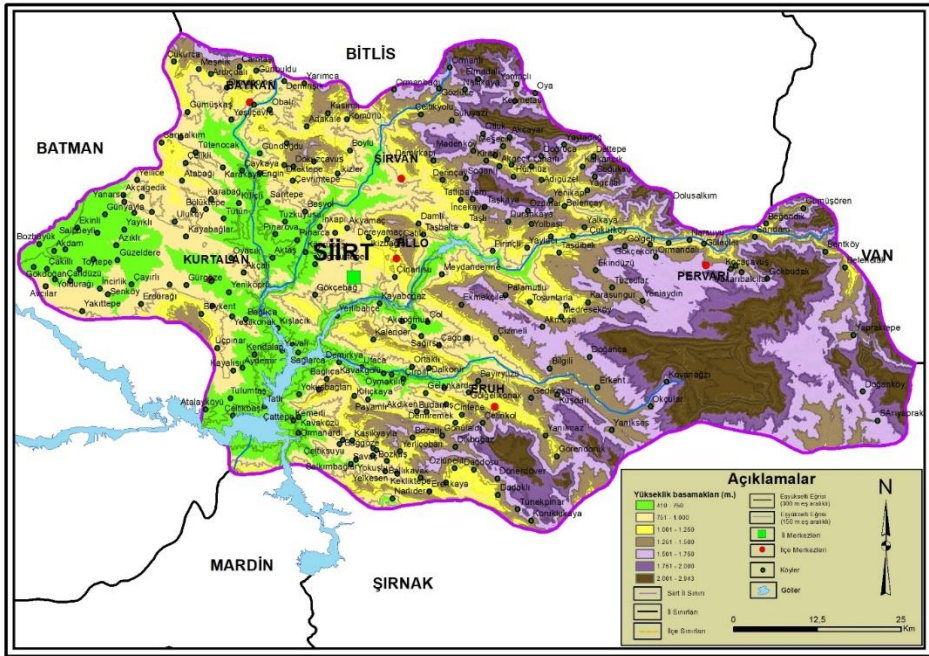
Bu yükselti basamağındaki yerleşmelere bakıldığında, Siirt ilinde yer alan toplam 288 yerleşmenin 65'i yani yaklaşık olarak %22,56'sı, 410-750 metre yükselti basamağında yer almaktadır. 65 yerleşmenin 1'i şehir, 1'i kasaba ve 63 tanesi de köy yerleşmesinden oluşmaktadır. 410-750 metre yükselti basamağı il yüzölçümünün yaklaşık olarak %16,9'luk bir kısmını kaplamaktadır. İl genelinde bu yükselti basamağındaki yerleşmelere bakıldığında Kurtalan, Baykan ve Siirt merkez ilçe idari sınırlarına dahil olan köy yerleşmeleri yer almaktadır. Kurtalan sahanın güneybatısında yer alırken, Baykan ise kuzeybatıda konumlanmıştır. Bu yükselti basamağında yer alan yerleşmelerin çoğunluğu Kurtalan ilçe merkezi sınırları dahilinde yer alır ve Botan nehrinin Dicle Havzası kısmında konumlanmışlardır. Ayrıca bu yükselti kademesinde Merkez ilçenin idari sınırında bulunan yerleşmeler de yine Botan Nehri ve vadisi boyunca konumlanmışlardır.

Yükselti kademesinde Kurtalan şehri, Baykan kasabası, Siirt merkez ilçeye bağlı Akdoğmuş, Aktaş, Pınarca, Pınarova, İnkapı, Tuzkuyusu, Saritepe, Yerlibahçe, Kayaboğaz, Kurtalan ilçesine bağlı Yeniköprü, Kendalan, Tulumtaş, Atalay, Kemerli, Savaş, Ormanardı, Yokuşbağları, Yuvalı, Sağlarca, Çırpılı, Akçagedik, Yayıklı, Çayırılı, Yoldurağı, Gökdoğan, Çakıllı, Günyayla, Akçagedik, Baykan ilçesine bağlı Gündoğdu ve Çaykaya gibi köyler yer almaktadır (Şekil 5). Nüfus açısından incelendiğinde yükselti kademesinde 58887 kişinin

yaşadığı ve bu açıdan bakıldığında en kalabalık ikinci kademe oluşturduğu görülmektedir. Sahadaki toplam nüfusun %17,73'ü bu yükselti kademesinde yer almaktadır. Genel olarak hafif engebeli düzlükler ve vadi oluklarından oluşan yükselti kademesi, iklimatik ve topoğrafik açıdan yerleşmeye uygun olup, sahada en fazla yerleşme ve nüfusun kümelendiği aralıklardan biridir. Bu yükselti kademesinde uygun topoğrafik koşullardan dolayı zirai faaliyetlerden özellikle bağ ve bahçe tarımı oldukça yoğun yürütülmektedir.

Günümüzde insanların temel gereksinimlerinden biri olan gıda ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için tarımda daha fazla üretim ve verimlilik sağlanması gerekir. Bu nedenle seracılık faaliyetlerinin etkin bir şekilde yapılması tarımda oldukça önemli hale gelmiştir. Kurtalan ilçesine bağlı ve Bitlis Çayı'na yakın bir konumda bulunan Kılıçlı köyünde yapılan seracılık faaliyetleri, Siirt ilinde yapılan tarımsal üretime katkı sağlamaktadır. Ayrıca bu yükselti kademesi, sahada yoğun olarak yürütülen göçebe hayvancılık faaliyetleri için de kışın uygun barınak alanları oluşturmakta ve kış döneminde göçebeler daha çok bu yükselti kademesinde kışlamaktadır.

Şekil 5: Siirt İlinde Yükselti Kademelerine Göre Yerleşmelerin Dağılımı Haritası

3.1.2. 751-1000 metre Yükselti Basamağındaki Yerleşmeler

Siirt ilinde 751-1000 metre yükselti basamağında toplamda 77 tane yerleşme bulunmaktadır. İldeki yerleşmelerin yaklaşık olarak %26,73'ü bu yükselti basamağında yer alır. 751-1000 metre yükselti basamağı, il yüzölçümünün yaklaşık %21,8'lik bölümünü

kaplamaktadır. Yükselti basamağının kapladığı alan 1249 km²'dir ve yükselti basamakları içinde en fazla alan kaplayan basamağı oluşturur. Özellikle yükselti basamağına bakıldığında, diğerlerine göre bünyesinde daha fazla yerleşme ve nüfus barındırdığı görülmektedir. En önemli yerleşmeyi ise Siirt şehri oluşturmaktadır.

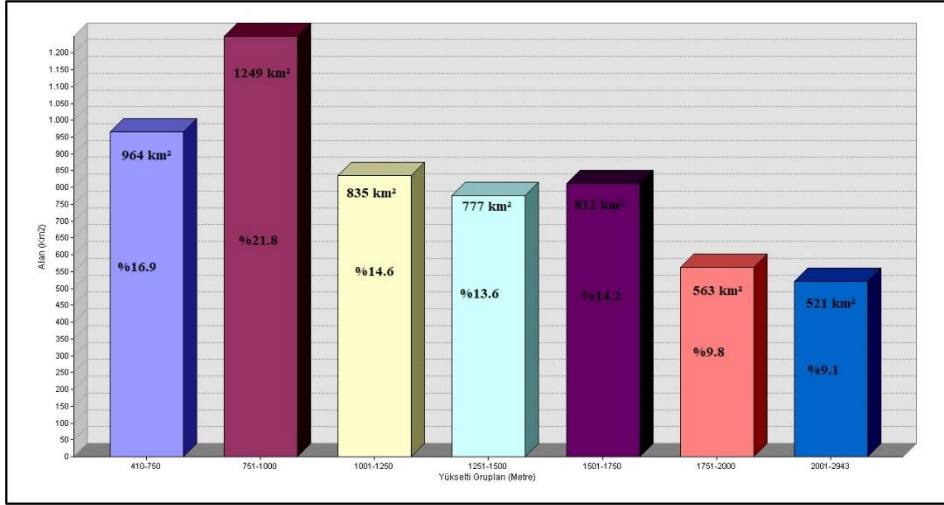
Söz konusu yükselti basamağında ayrıca Gökçebağ beldesi, Kayabağlar ve Veysel Karani beldesi, ile birlikte 73 tane köy yerleşmesi yer almaktadır. Bu yükselti basamağında Siirt merkez ilçeye bağlı Beşyol, Koçlu, Sağırsu, Çağbaşı köyleri, Kurtalan ilçesine bağlı Bağlıca, Akçalı, Erdurağı, Yakıttepe, Şenköy, Avcılar, Uluköy, Kapıkaya, Yellice, Ballıkaya, Yanarsu, Yeşilkonak köyleri, Baykan ilçesine bağlı Obalı, Yeşilçevre, Demirişik, Dedebakırı, Tütenocak, Çelikli, Karakaya köyleri, Eruh ilçesine bağlı Payamlı, Akdiken, Üzümlük, Kekliktepe ve Salkımbağları gibi köyler bulunmaktadır.

Sahada 751-1000 metre yükselti kademesi, nüfus özellikleri açısından incelendiğinde 197668 kişi ile en fazla nüfusa sahip yükselti basamağını oluşturur. Nüfusun yüzdelik oranları açısından bakıldığında yine bu basamak %59,54 ile ildeki nüfusun yarısından fazlasını bünyesinde bulundurmaktadır. Siirt iline ait bu basamakta yer alan yerleşmeler ve nüfus, dağlık alanlardan ve 751-1000 metre irtifaya sahip deformeli plato yüzeylerinden etkilenmektedirler. Siirt şehri de bir plato yüzeyi üzerinde kurulmuş ve söz konusu yükselti basamağının nüfusunun fazla olmasında önemli bir yere sahiptir. Yerleşmelerin ve nüfusun söz konusu basamakta fazla ve yoğun olmasında, iklimik faktörler ve yüzey şekillerinin elverişli olması etkili olmuştur. Tarımsal faaliyetler ve ulaşımın kolay bir şekilde sağlanması yine söz konusu basamağın yerleşme ve nüfus artışında olumlu bir rol oynamaktadır. Baykan ilçesine bağlı 540 nüfuslu Ulaştı köyünde 45 dekarlık alanda örtü altında ve tarlada olmak üzere yapılan seracılık faaliyetleri tarımsal üretimde verimliliği ve modern tekniklerin uygulaması açısından Siirt ilinin tarımsal faaliyetlerine katkıda bulunmaktadır. Genel olarak bu yükselti basamağında yer alan yerleşmeler toplu ve düzenli bir şekilde dağılışı gösterirken, daha yükseklerde konumlanmış olanlar ise daha dağınık bir şekilde yayılmışlardır.

3.1.3. 1001-1250 metre Yükselti Basamağındaki Yerleşmeler

Siirt ilinde yer alan 288 yerleşmeden 62 tanesi bu basamakta yer almaktadır. İldeki yerleşmelerin yaklaşık olarak %21,52'si bu yükselti basamağında bulunmaktadır. Yerleşme sayısı bakımından 410-750 metre yükselti basamağı ile benzer bir özelliğe sahiptir. 835 km²'lik alanı ile il yüzölçümüne oranlandığında yükselti aralığının Siirt ilinin %14,6'sını kapladığı görülmektedir.

Şekil 6: Siirt İlinde Yükselti kademelerine Göre Yüzölçümü Oranları

Yükselti basamağında Erüh ilçe merkezi ve ona bağlı Meşelidere, Kılıçkaya, Bozatl, Yerliçoban, Özlüpelit, Ballıkavak, Gülburnu, Erenkaya, Tillo ilçe merkezi ve ona bağlı Fersaf, Hatrant, İkizbağlar ve Taşbalta köyleri, Baykan ilçesine bağlı Atabağı beldesi ile Meşelik, Ardıçdalı, Gümüşkaş, Çamtaşı ve Şirvan ilçe merkezine bağlı Derince, İncekaya, İkizler, Yarımtepe, Çınarlı gibi köyler yer almaktadır. Siirt'te yükseltinin artmasıyla beraber nüfusun ve yerleşmelerin yapısında ve dağılımında değişiklikler meydana gelmiştir. Nitekim yükseltinin az olduğu ve düzlük alanların fazla olduğu 410-750 metre yükselti basamağında Kurtalan, Baykan ve Siirt il merkezine bağlı yerleşmeler çoğunlukta iken, 1001-1250 metre aralığında bu merkezlere ait yerleşme sayısında kayda değer bir düşüş meydana gelmiştir. Erüh, Şirvan ve Pervari ilçe idari merkezi sınırları dahilinde bulunan yerleşmeler artış göstermeye başlamıştır. Nüfus özellikleri bakımından incelendiğinde bu yükselti basamağında 31667 kişi yaşamaktadır. Klimatik ve topoğrafik koşulların etkilerini daha fazla hissettirmeye başladığı bu basamakta yerleşme sayısı ve nüfus azalmaktadır. Basamakta görülen yükselti ile engebe ve eğim değerlerinin artmasıyla birlikte tarımsal faaliyetler kısıtlanmış, ulaşım koşulları da daha zor olmaya başlamıştır.

3.1.4. 1251-1500 metre Yükselti Basamağındaki Yerleşmeler

Siirt'te 1251-1500 metre yükselti basamağında 53 tane yerleşmenin varlığı saptanmıştır. İldeki yerleşmelerin yaklaşık olarak %18,40'ı bu basamakta bulunmaktadır. Yerleşme basamağı 777 km²'lik bir alana sahiptir ve il yüzölçümünde %13,6'lık bir yer kaplamaktadır.

Pervari ilçe merkezi ve ona bağlı Beğendik beldesi, Palamutlu, Ekindüzü, Tuzcular, Yeniaydın, Sarıdam, Gümüşören, Belenoluk, Erkent, Okçular köyleri, Şirvan ilçe merkezi ve ona bağlı Adıgüzel, Cevizlik, Durankaya, Tatlıpayam, Taşyaka, Hürmüz, Demirkapı ve Kirazlı gibi köyler bu yükselti kademesinde yer almaktadır. Kurtalan, Baykan, Tillo ve Siirt merkez ilçe idari alanında yer alan yerleşmeler bu yükselti basamağında neredeyse yok denecek kadar azdır. Nüfus özellikleri açısından incelendiğinde bu yükselti basamağında 30214 kişi yaşamaktadır ve nüfus yoğunluğu bu kademedede belirgin şekilde düşmektedir. Klimatik koşulların zirai faaliyetleri sınırlandırdığı basamakta tarım ve hayvancılık faaliyetleri beraber yürütülmektedir. Kışın düzlük alanları ve vadi tabanlarını barınak olarak kullanan göçebeler, baharın gelişiyle birlikte otlak ihtiyacını karşılamak için sahadaki bu kademelere doğru hayvanlarıyla birlikte göç ederler. Özellikle sahadaki bu yükselti kademesi ilkbahar ve yaz aylarında göçebelerin yaylacılık faaliyetlerinde bulunmaları ve hayvancılık aktivitelerini sürdürmeleri için oldukça önemli alanlardır.

3.1.5. 1501-1750 metre Yükselti Basamağındaki Yerleşmeler

Çalışma sahasında 1501-1750 metre yükselti basamağı incelendiğinde, Siirt ilinde yer alan yerleşmelerin 28'inin bu kademedede yer aldığı görülmektedir. Bir önceki yükselti düzeyine göre neredeyse, yerleşme sayısının %50 oranında düştüğü görülmektedir. İldeki yerleşmelerin yaklaşık olarak %9,72'si bu aralıkta bulunmaktadır. Basamak 812 km²'lik alanıyla Siirt ilindeki toplam arazinin %14,2'lik kısmını oluşturmaktadır. Söz konusu kademedede arazi ve eğim koşullarından ötürü yerleşme sayısı ve oranında keskin bir düşüş meydana gelmiştir.

İdari olarak ilçe merkezi ve kasaba konumuna sahip yerleşme bulunmamakla birlikte Pervari'ye bağlı Doğanköy ve Gökbudak köyleri bu basamakta önemli bir nüfusa sahiptirler. Ayrıca Şirvan ilçesine bağlı Akçayar, Akmeşe, Bilgili, Çavuşlu, Doğanca, Doğruca, Dönerdöver, Elmadalı, Gedikaşar, Gökbulak, Gölge, Keskin, Kışlacık, Pervari ilçesine bağlı Kocaçavuş, Nallıkaya, Ormanbağı, Ormandalı, Ormanlı, Otluk, Oya, Özpınar, Sarıyaprak, Sırçalı ve Suludere köyleri bu yükselti kademesinde yer almaktadır. Oldukça yüksek bir alanda bulunan bu yerleşmelerde daha çok hayvancılık faaliyetleri ön plana çıkmaktadır. Yükselti basamağında yer alan yerleşmelerin tamamı Pervari ve Şirvan ilçelerine bağlı köylerden oluşmaktadır. Pervari ve Şirvan ilçe idari merkezlerinin sınırında bulunan ve Sehi ormanları bölgesine yakın bir konumda yer alan Bacavan Yaylası da bu basamakta yer almakta ve son yıllarda yörede göçebe hayvancılık ve besicilik ile geçinen kişiler için oldukça önemlidir.

3.1.6. 1751-2000 metre Yükselti Basamağındaki Yerleşmeler

Siirt ilinde 1751-2000 metre yükselti basamağında bulunan yerleşme sayısı oldukça azalmıştır. Yükselti artışı, iklim ve topoğrafya koşullarının değişmesiyle birlikte yerleşme sayısında da büyük oranda düşüş yaşanmıştır. Siirt ilinde bulunan yerleşmelerin yaklaşık olarak %1'i bu basamakta bulunmaktadır. Yerleşmeler toplu olmaktan ziyade dağınık bir özelliğe sahiptir. Nüfus miktarı bakımından incelendiğinde basamakta 2000 civarında kişinin yaşadığı anlaşılmaktadır ve nüfus miktarında da önemli bir düşüş meydana

gelmiştir. Yükselti kademesi 563 km²'lik alanıyla Siirt ilinde arazinin %9,8'lik bir kısmını oluşturmaktadır.

Şirvan ilçesine bağlı Kesmetaş ve Yamaçlı köyleri bu basamakta yer almaktadırlar. Yaylaların sayısı ve kapladığı alan açısından önem kazandığı basamakta tarımsal faaliyetler iklim koşullarına bağlı olarak yok denecek kadar az olmaktadır. Otlaklara bağlı olarak sürdürülen hayvancılık bu basamakta ekonomik bir faaliyet olarak sürdürülmektedir.

3.1.7. 2001 metre ve Üstünde Yükselti Basamağındaki Yerleşmeler

Genel olarak Türkiye'de 2000 metrenin üzerindeki alanlara bakıldığında yerleşme sayısı ve nüfus miktarında kayda değer bir düşüş meydana geldiği görülmektedir. Siirt ilinde de bu durum Türkiye'de görülene paralel olarak kendini göstermekte ve 2000 metrenin üstündeki alanlarda yerleşmeler yok denecek kadar azdır. Sahada 2000 metre üstü yükseltiye sahip sadece Pervari ilçesine bağlı Dolusalkım köyü yer almaktadır. 523 nüfusa sahip olan köy, çalışma sahasında en yükseğe konumlanmış olan daimî yerleşmedir. Siirt ilinde 2000 metre ve üzerindeki sahalar, 521 km²'lik büyüklüğüyle sahadaki toplam arazinin %9,1'lik kısmını oluşturmaktadır.

Sahada daimî yerleşme dışında bu yükselti kademesinde çok sayıda geçici yerleşme yer almaktadır. Tarımsal faaliyetlerin sınırlandığı ve onun yerine hayvancılık faaliyetlerinin önem kazandığı basamakta Pervari ilçe merkezi sınırlarına dahil olan ve Herekol Dağı eteklerinde 2047 rakımlı Çemikari yaylası bulunmaktadır. Yaz ve kış ayları oldukça yağışlı geçen yaylada otlaklar, hayvancılık faaliyetleri için önemli bir yere sahiptir. Çemikari Yaylası'nda güvenlik önlemleri sayesinde son yıllarda bal üretimi ekonomik bir faaliyet haline gelmiş ve buradan hasat edilen bal, ülkemizin her tarafına gönderilmektedir.

Sonuç

Siirt ilinin ortalama yükselti değeri 1060 metre olup, Türkiye'nin ortalama yükselti değerine yakındır. Siirt ilindeki yerleşmelerin ve nüfusun yükselti basamaklarına göre incelendiği çalışmada önemli sonuçlar elde edilmiştir. Toplam 288 yerleşmeye sahip olan Siirt ilinde yükselti ve eğim gibi doğal ortam koşulları, yerleşmelerin dağılışı, tipi ve sayısında değişikliklere sebep olmaktadır. Yükselti artışına bağlı olarak yerleşme sayısında düşüş meydana gelmesi bu durumu iyi açıklar niteliktedir. 1000 metre yükseltiye kadar olan kesimlerde Siirt'teki 288 yerleşmeden 142 tanesi yer almakta iken, bu yükselti basamağından sonra yerleşme sayılarında ve nüfuslanmada belirgin düşüşler yaşanmaktadır. Yükseltinin ve eğim değerlerinin düşük olduğu yerlerde, düz ve düze yakın alçak kesimlerde, vadi tabanlarında ve plato alanlarında yerleşme sayısı ve nüfus yoğunluğu oldukça fazladır. Özellikle Dicle Nehri havzasında yer alan Botan Nehri ve diğer sulak alanlarda önemli bir nüfuslanma ve yerleşme yoğunluğu göze çarpmaktadır. Kurtalan ve Baykan ilçe merkezleri ile Siirt şehri ve bunlara bağlı köylerin büyük çoğunluğu 1000 metrenin altında yükseltiye sahip alanlarda yer almaktadırlar.

Siirt ilinde yükselti kademelerine göre nüfusun dağılımı incelendiğinde toplam nüfusun %77'si 1000 metre ve altındaki yükselti basamaklarında yaşadığı görülmektedir. Nüfus bakımından önemli bir yere sahip Siirt, Kurtalan, Baykan ve bunlara bağlı beldelerin ve yerleşim yerlerinin bu basamaklarda yer alması bu durumun en önemli sebebidir. Özellikle 900 metrelik rakımıyla Siirt şehri, çalışma sahasının en önemli yerleşmesi konumunda olup, tek başına çalışma sahasının toplam nüfusunun yaklaşık olarak yarısına sahiptir. Bunun yanında 410-750 metre yükselti basamağında yer alan Kurtalan ilçe merkezi de Siirt ilinin nüfus ve gelişmişlik düzeyi bakımından önemli bir yerleşim yeridir. Demiryolu ağına sahip, karayolları açısından erişilebilir bir yerde olması Kurtalan'ın gelişmesi ve büyümesinde kilit rol oynamaktadır. Baykan ilçesi ise Diyarbakır-Bitlis Karayolunun kavşak noktasında bulunmasından ötürü gelişmeye müsait bir konumda yer almaktadır.

Siirt ilinde yerleşmeye elverişli sahalardan oluşan 1000 metrenin altındaki yerleşim yerlerinde tarım önemli bir ekonomik faaliyet alanını oluşturmaktadır. Sulama imkanlarının elverişli olduğu nehir ve ırmaklara yakın yerlerde sulu tarım, bu sahalardan uzak kesimlerde ise kuru tarım faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Klimatik koşulların ve topoğrafyanın uygun olması, 1000 metre ve altındaki yükselti basamaklarında bağ bahçe tarımının yoğun olmasında oldukça etkilidir. Tarımsal üretim açısından önemli bir faaliyet olan seracılık son zamanlarda Siirt ilinde yaygınlaşmaya başlamıştır. 1000 metre ve altında yapılan seracılık, Kurtalan'a bağlı Kılıçlı ve Baykan'a bağlı Ulaştı köylerinde yapılmaktadır. Daha çok sebze fidesi yetiştirilen bu köylerde üretilen ürünler bölgede ve bölge dışındaki yerlere ihraç edilmektedir. Seracılığın tarımsal üretime yaptığı katkının yanında, diğer olumlu bir katkısı da daha önce bu köylerde yaşayıp göç eden köylülerin, bu faaliyet ile tekrar köylerine dönmelerini sağlaması ve bölge dışına göçü önlemesidir.

Bununla birlikte sahada 1000 metre ve altındaki kesimler kış aylarında göçebelerin hayvancılık faaliyetleri için önemli bir kışlak alanı konumundadır. Siirt ilinde 1500 metrenin üzerindeki basamaklarda yerleşme sayısı ve nüfus miktarında belirgin bir düşüş meydana gelmektedir. Bu alanlarda hem iklimik koşullar hem de topoğrafya özellikleri yerleşme ve nüfuslanmayı oldukça sınırlandırmaktadır. Siirt ilinde 1500 metre ve üzerinde yer alan önemli yayla yerleşmeleri mevcuttur. Yaylalar Şirvan'a bağlı Bacavan ve Pervari'ye bağlı Çeman, Herekol ve Çemikari'dir. Göçebe hayvancılık faaliyetleri amacıyla yaz aylarında yerleşilen bu alanlar Siirt ilinde son yıllarda güvenlik önlemleri ile birlikte önemli yerleşim yerleri haline gelmişlerdir. Hayvancılık faaliyetlerinin dışında, Çemikari Yaylasında arıcılığa bağlı bal üretimi ekonomik geçim kaynağı olmuştur. 2000 metre ve üzerindeki daimî yerleşmelerin neredeyse olmadığı bu alanlar daha çok birkaç aylık geçici yerleşme alanlarıdır. Siirt ilinde yer alan yaylalar turizm faaliyetlerine kazandırılmalı ve doğal yapıları korunmalıdır.

Sonuç olarak Siirt ilinde yükselti kademelerine bağlı olarak yerleşme ve nüfuslanma belirgin bir şekilde değişmektedir. Bu durum doğal coğrafya koşullarının günümüzde de beşerî faaliyetleri güçlü bir şekilde etkilediğini ortaya koymaktadır. Ulaşım, tarım ve ticaret gibi beşerî faaliyetlerin yükselti, topoğrafya ve iklim faktörlerinden etkilenerek

sahanın belirli alanlarında bu faaliyetlerin yürütülmesi coğrafi koşulların beşerî faaliyetler üzerindeki kısıtlayıcı etkisini göstermektedir. Örneğin topografik ve iklimik koşulların beşerî açıdan genel olarak dezavantajlı olduğu Pervari, Şirvan, Erüh ilçelerinde zirai faaliyetler oldukça kısıtlı olup bu durum nüfusun belirtilen sahalarda oldukça seyrek olmasına yol açmıştır. Öte yandan az eğimli ve yükseltinin fazla olmadığı Kurtalan ve Siirt Merkez ilçede ise ziraate uygun sahalara oldukça fazladır. Özellikle bu alanlarda tahıl ziraatı ve meyvecilik faaliyetleri oldukça yaygın olup, bu durum sahada nüfusun bu alanlarda kümelenmesine neden olmuştur. Bununla birlikte sahada yürütülen beşerî faaliyetler sahanın topoğrafik yapısına da oldukça uyum sağlamıştır. İnsan doğa etkileşiminin güçlü olduğu Siirt ilinde, yerleşmeler bu etkileşimin bir sonucu olarak tip, doku ve form olarak çeşitlilik göstermiştir.

Kaynakça | References

- Alkan, A. (2017). Siirt ilinin nüfus gelişimi, yapısı ve dağılışı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22(37), 53-82.
- Akbulut, G. (2007). Sivas ilinin başlıca nüfus coğrafyası özellikleri. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(1), 83-100.
- Arınç, K. (2016). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri* (1. baskı). Biyosfer Araştırmaları Merkezi Yayınevi.
- Avcı, V. (2017). Bingöl ilinde nüfus ve yerleşmelerin yükselti basamaklarına göre dağılışı. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13), 201-222.
- Dölek, İ., Avcı, V., Harunoğulları, M. (2018). Nüfusun ve yerleşmelerin yükseltiye göre değişimi: Muş ili örneği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(6), 1011-1022.
- Durmuş, E., Çağlıyan A. (2018). State of sericulture production in recent years in Turkey. R. Efe, *Social Sciences Research in the Globalizing World* (280-299) içinde. St. Kliment Ohridski yayınevi.
- Eriñç, S. (1980). Kültürel çevre bilim açısından *Güneydoğu Anadolu*. *Güneydoğu Anadolu Tarih Öncesi Araştırmaları I* (65-72) içinde. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Güngör, Ş. (2010, Eylül 24-26). *Gazipaşa İlçesi'nde (Antalya/Türkiye) Yerleşmelerin Yükseltiye Göre Dağılışının CBS Yöntemi ile Değerlendirilmesi* [Tam Metin Bildiri]. International Computer And Instructional Technologies Symposium, Konya, Türkiye.
- Karadoğan, S. (2017, Eylül 11-15). *Güneydoğu Anadolu'da troglodit barınak, mesken ve yerleşmeler* [Sözlü sunum]. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi, Tiran, Arnavutluk.
- Kaştan, Y. (2006). Cumhuriyet döneminde nüfus hareketlerinin fonksiyonu. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 65-76.
- Özdemir, A., H. (2010). Moğol istilâsından bazı öğrenilmiş çaresizlik örnekleri. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29(29), 21-41.
- Özgen, N., Karadoğan, S. (Eylül 19-20-21). *Yeryüzü Şekilleri Açısından Siirt Çevresinin Paleocoğrafik Evrimi* [Tam Metin Bildiri]. Uluslararası Siirt Sempozyumu, Siirt, Türkiye.
- Özgüç, N., Tümertekin E. (2000). *Coğrafya, geçmiş, kavramlar, coğrafyacılar* (1. baskı). Çantay Kitabevi.
- Sergün, Ü. (2012). Türkiye'de kır nüfusunun yükselti kademelerine göre dağılışı. *Coğrafya Dergisi*, 0(4), 7-15.

Sırma, İ., S. (2006, Eylül 19-21). *Siirt ve civarının müslümanlaşması ve müslümanların gayrimüslimlerle olan ilişkileri* [Sözlü sunum]. Uluslararası Siirt Sempozyumu, Siirt, Türkiye.

Sözer, A.N. (1969). *Diyarbakır havzası* (1. baskı). Diyarbakır Tanıtma ve Turizm Derneği Yayınları.

Taş, B., Yakar, M. (2009). Afyonkarahisar ilinde yerleşmelerin yükselti basamaklarına göre dağılışı. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 7(2),141-161.

Tuncel, M. (2009). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi: Siirt maddesi (Cilt 37). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Tunçdilek, N. (1985). *Türkiye’de relief şekilleri ve arazi kullanımı* (1. baskı). İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Yayınevi.

Tunçdilek, N. (1967). *Türkiye iskân coğrafyası, kır iskanı (köy-altı iskân şekilleri)* (1. baskı). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

TÜİK (2021). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi ve Genel Nüfus Sayımları Verileri.

Yücel, T. (1987). *Türkiye coğrafyası* (1. baskı). Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınevi.

Yıldız, M. Z., Saraçoğlu, H. (2006, Eylül 19-21). *19. Yüzyıldan günümüze Siirt ilinin idari ve demografik yapısında meydana gelen değişimler* [Sözlü sunum]. Uluslararası Siirt Sempozyumu, Siirt, Türkiye.

Yılmaz, B., Atik, G. (2006). Doğal peyzaj özelliklerinin kırsal yerleşimler üzerindeki etkileri: Bartın örneği. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 8(10), 1-9.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacılar verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiklerini beyan ederler.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

The Relationship of Geopolitical Risk and Tourism in Turkey: Fourier Toda-Yamamoto Causes Analysis

Türkiye’de Jeopolitik Risk ve Turizm İlişkisi: Fourier Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi

Esra SOYU YILDIRIM

Lacturer dr., Aksaray University, Aksaray Vocational School of Social Sciences,
Öğr. Gör. Dr., Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO,
Aksaray, Türkiye
esrasoyu@aksaray.edu.tr ORCID 0000-0003-1614-0967

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Soyu Yıldırım, E. (2023). The Relationship of Geopolitical Risk and Tourism in Turkey: Fourier Toda-Yamamoto Causes Analysis. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 59, 327 – 347.

Soyu Yıldırım, E. (2023). Türkiye’de Jeopolitik Risk ve Turizm ilişkisi: Fourier Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 59, 327 – 347.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 04 January/04 Ocak 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 27 March/27 Mart 2023

Published/Yayın Tarihi: 31 March/31 Mart 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: March/Mart

Issue/Sayı: 59 **Pages/Sayfa:** 327- 347

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Yazar isim/lerl).

Grant Support/Finansman: The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

The Relationship of Geopolitical Risk and Tourism in Turkey: Fourier Toda-Yamamoto Causes Analysis

Abstract

The tourism sector is of vital importance for developing countries. Therefore, it is important to investigate the risk factors that may affect the tourism sector. It is a necessity to investigate the relationship between geopolitical risk and tourism, especially in Turkey, which is at the center of geopolitical tensions. The aim of the study is to examine the relationship between geopolitical risk and tourism in Turkey. In this study, the relationship between the number of tourists and geopolitical risk, Brent oil, the real effective exchange rate, and inflation in the 2003:02-2021:01 period was examined by Fourier Toda-Yamamoto (TY) and fractional Fourier TY causality tests. According to the results, a causal relationship between GPR and TOUR could not be determined. However, according to the results of the Fourier TY causality test, while a bidirectional causality relationship was detected between TOUR and BRENT, a unidirectional causality relationship was found from CPI to TOUR and from REER to CPI. In addition, according to the results of the Fractional Fourier TY causality test performed to test whether the shocks are permanent, a bidirectional causal relationship was determined between TOUR and BRENT and between TOUR and CPI.

Keywords:

Geopolitical risk, tourism, fourier TY causality analysis, Türkiye

Türkiye’de Jeopolitik Risk ve Turizm İlişkisi: Fourier Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi

Öz

Turizm sektörü gelişmekte olan ülkeler için hayati öneme sahiptir. Dolayısıyla turizm sektörünü etkileyebilecek risk faktörlerinin araştırılması önemlidir. Özellikle jeopolitik gerilimlerin merkezinde yer alan Türkiye’de, jeopolitik risk ve turizm ilişkisinin araştırılması bir gerekliliktir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Türkiye’de jeopolitik risk ve turizm arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu çalışmada 2003:02-2021:01 döneminde turist sayısı ile jeopolitik risk, brent petrol, reel efektif döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişki Fourier Toda-Yamamoto (TY) ve Kesirli Fourier TY nedensellik testi ile incelenmiştir. Bulgulara göre, GPR ile TOUR arasında nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Ancak Fourier TY nedensellik testi sonucuna göre, TOUR ile BRENT arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilirken, CPI’dan TOUR’a doğru ve REER’den CPI’ya doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Ayrıca şokların kalıcı olup olmadığını test etmek için yapılan Kesirli Fourier TY nedensellik testi sonucuna göre ise, TOUR ile BRENT ve TOUR ile CPI arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler:

Jeopolitik risk, turizm, fourier TY nedensellik analizi, Türkiye.

Introduction

Tourism is an important sector in the economic development of developing countries (Demir, Simonyan, Chen & Lau, 2020). This sector attracts more and more attention all over the world due to its direct and indirect economic effects. Tourism generates foreign exchange income, contributes to employment, increases industry income and positively affects the gross domestic product (GDP) of nations (Lee & Chang, 2008). In this context, considering the importance of the tourism sector for the economy, it is of great importance to understand the risk factors that may affect the sector. One of these factors is geopolitical risk (GPR) and uncertainty (Hailemariam & Ivanovski, 2021). Geopolitical risk is described as "the risk connected with wars, acts of terrorism, and conflicts between nations that undermine the regular and peaceful flow of international relations" by Caldara & Iacoviello (2018). Travelers delay or postpone their plans due to concerns about their personal safety when geopolitical risks (GPRs) rise in a nation. Tourists are hesitant to travel to countries where GPRs are rising. As a result, a country's ability to thrive economically is constrained by the decline in tourism-related numbers and income (Demir et al., 2020).

Events like geopolitical conflicts, tensions, and even elections cause political turbulence or uncertainty and can significantly affect tourism arrivals, tourism imports, overnight stays, and other tourism development indicators (Akdiri, Eluwole, Akadiri, & Avci, 2019). According to Balli, Uddin, and Shahzad (2019), the risks connected with wars, terrorism, tensions, ethnic and political violence, and wars inside and between states—all of which are referred to as "geopolitical risks"—greatly impact the socio-economic environment. Tensions claim that the dangers of racial and political violence frequently result in issues like decreased tourism to impacted places. According to Hall and O'Sullivan (1996), visitors' travel habits might be affected by the existence or danger of violent protests, social instability, civil war, terrorist actions, and human rights violations. Because the tourism industry is very sensitive and prone to panic. This is why occurrences like wars, terrorism, tensions, and ethnic or political violence can influence both investors and tourists' behavior (Chiang Lee, Olasehinde-Williams & Akadiri, 2020).

The geography where Turkey is located draws attention in terms of geopolitical risk. As a country that synthesizes eastern and western cultures, Turkey has hosted different cultures throughout history. This situation has brought many problems, both economically and politically. The effects of the Arab Spring, which started especially in the Middle East, were deeply felt in Turkey as well. Because, together with the Arab Spring, terrorist incidents, wars and internal turmoil in the geography of Turkey have significantly affected the geopolitical risk level of the country in question. The developments in this process have shown that the risk factors around Turkey have changed the economic and political structure of the country (Gülcan & Ceyhan, 2022). This situation also disrupts the tourism sector, which makes a great contribution to the economy of a developing country like Turkey. Tourism-related income inflows play a

significant role in economic growth, particularly in developing nations. Through a number of transmission mechanisms, such as tourist inflows into the host nation, the enticement of foreign investments, the generation of foreign exchange, and the creation of tax-related income and employment possibilities, it mobilizes foreign capital (Alam & Paramati, 2016; Tiwari, Das, & Dutta, 2019). In this context, an increase in the GPR level may delay the decision-making process of market participants and negatively affect both demand and supply channels (Yang, Zhang, Yi & Peng, 2021). Therefore, policyholders should understand the impact of local and global uncertainties on tourism (Zhang, Jiang, Gao & Yang, 2022).

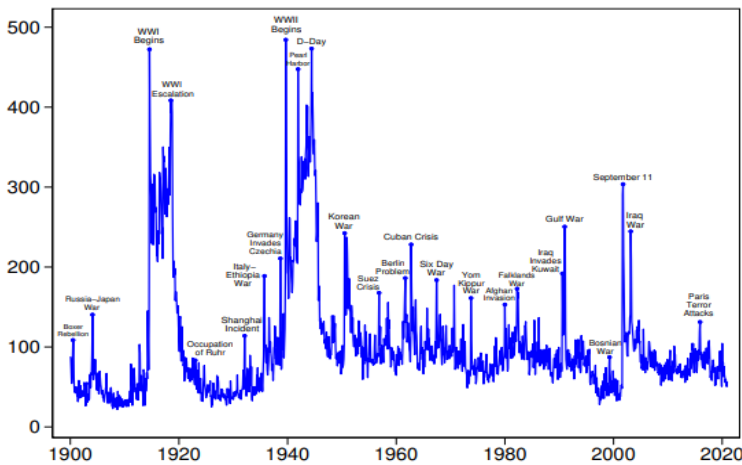
Considering that the era of geopolitical risks started with the September 11 terrorist attack, many countries in the world have been more or less affected by the events that took place after this date (Neacşu et al., 2018). In this context, some events that directly or indirectly concern Turkey are as follows: The oil embargo from Iraq (2002), the US invasion of Turkey's border neighbor Iraq (2003), the Danish Cartoon Crisis (2005), Iraq's the death penalty of former President Saddam Hussein (2006), the cross-border operation in Iraq (Güneş Operation -2008), Iran Nuclear Weapons Studies (2009), Arab Spring (2010-present), Mavi Marmara Attack (2010), The beginning of the civil war in Libya (2011), the migration from Syria to Turkey (2012 and later), the downing of the reconnaissance plane of the Turkish Air Force by Syria (2012), the official declaration of the civil war in Syria (2012), Turkey -İŞİD conflict (2013- present), Russia-Ukraine crisis (2014), operations in Syria (2015, 2016, 2018, 2019, 2020), Russian Su-24 downing (2015), Paris terrorist attack (2015), July 15 coup attempt (2016), Brexit referendum (2016), North Korean nuclear crisis (2017), Turkish convoy attacked by Syria in Idlib (2020), Covid-19 pandemic (2019), Russia and Ukraine war (2022). The events that started with the "Arab Spring events" were soon replaced by armed conflicts. Parallel to these events, the war on Turkey's southern border triggered terrorist incidents in many cities of the country. Some of these incidents are as follows: Police attack in Hatay (2010), terrorist attack in Diyarbakır-Silvan (2011), car bomb explosion in Ankara Kızılay Kumrular Street (2011), terrorist attack in Bingöl (2011), terrorist attack in Çukurca district of Hakkari (2011), the attack on the Police Department in Kayseri (2012), the conflict in the Hakkari-Dağlıca region (2012), the bomb attack in Gaziantep (2012), the Cilvegözü attack (2013), the Hatay-Reyhanlı attack (2013), the Şanlıurfa- Suruç attack (2015), Hakkari- Yüksekova district Dağlıca region attack (2015), Ankara Station attack (2015), Sultanahmet Square attack (2016), Ankara Kızılay attack (2016), Istanbul Atatürk Airport terrorist attack (2016), near Vodafone Arena Stadium and Maçka Park such as two attacks (2016).

In some of these incidents, touristic areas were directly targeted. For example, as a result of the September 11 terrorist attack, tourists in the United States made 20% to 50% reservation cancellations to accommodation establishments (Goodrich, 2002). Again, after this attack, the airline transportation sector suffered great financial losses (Inglada & Ray, 2004). Apart from this incident, 146 people were killed in 3 separate bomb attacks in Paris, the capital of France, in 2015; In 2016, 32 people were killed in attacks on the Belgian

capital Brussels national airport and metro station. According to STR data, the hotel occupancy rate, which was 82% a few days before the Brussels explosion in 2016, dropped to 25% in the 7-day period immediately after the explosion, while there was a 136% decrease in flight bookings to Brussels. Again, after the 2015 Paris explosions, flight ticket cancellations to Paris decreased by 101%, hotel occupancy rates experienced a loss of 15.1% compared to previous years. Likewise, as a result of the explosion in London, hotel occupancy rates suffered a loss of 27.7% (Acar & Çetin, 2017). There is no doubt that Turkey is one of the countries that have to fight terrorism the most. Apart from this, many events such as the terrorist attack in Istanbul Reina, the Istanbul Vodafone Park, Istanbul Sultanahmet, Ankara Kızılay attacks had echoes in the world press. One of the main purposes of these terrorist incidents is to damage the national and regional economy by damaging the image of the country through the press and media. Apart from terrorist incidents, many political and social events both inside and outside the country have also affected the tourism sector. For example, the plane crash with Russia in 2015 and the assassination attempts on the Russian Ambassador in 2016 caused serious tension between Russia and Turkey. Thus, tourism activities between the two countries have come to a standstill. Some political problems with the US, Dutch, and Israeli governments also caused serious damage to the Turkish tourism sector. Likewise, as a result of the coup attempt on July 15, the number of tourists in the previous year decreased by about 11 million (TÜRSAB, 2023).

In the light of this information, it has become a necessity to examine the effect of geopolitical risks on tourism in this study. Because research on the impact of geopolitical risks on tourism is limited (Lee et al. 2020). However, it is seen that there is an increase in both geopolitical risks and geo-economic tensions in the world today.

Figure 1. Historical Geopolitical Risk Index

Source: Caldara ve Iacoviello (2022).

In the geopolitical risk index in Figure 1, it is seen that the geopolitical risk index was high during the September 11 terrorist attack, the Iraq war, the tensions in the Middle East, the Paris attack, the Brexit process, and the tensions between North Korea and the USA. In recent times, examples such as the Russia-Ukraine war, the impact of which has been deeply felt by most countries, have caused disintegration among the major world economies. Therefore, it becomes more and more important to answer questions related to geopolitical risks (Ghosh, 2022; Bouoiyour, Selmi, Hammoudeh & Wohar, 2019).

In this setting, the question of whether geopolitical risk in Turkey and tourism-related activities are related arises. Although finding an answer to this question is necessary, it is anticipated that the findings will add to the body of literature. With the use of the Fourier Toda Yamamoto (TY) causality test and the fractional Fourier TY causality test, the study's objective is to investigate the connection between geopolitical risk and tourism in Turkey. The amount of visitors visiting Turkey, geopolitical risk, Brent oil, real effective currency rate, and CPI variables were all used to study this link between 2003:02 and 2021:01.

The study consists of six chapters. These sections are: introduction, literature review, variables and data set, methodology, empirical findings, respectively. The conclusion follows next.

The Relationship between Tourism and Geopolitical Risk: A Literature Review

Traveler arrivals, travel imports, the number of overnight stays, and other indices of tourism development can all be significantly impacted by geopolitical tensions or threats, which also cause market swings or uncertainty (Lanouar & Goaiad, 2019). In this context, current studies examining the relationship between geopolitical risk factors (such as war, political crisis, terrorism) and tourism in the world and in Turkey are given below.

Chiang-Lee, Olasehinde-Williams, and Akadiri (2020) investigated the impact of geopolitical concerns on demand for international travel. A sample of 16 nations was drawn between January 2005 and December 2017. The findings demonstrate that geopolitical risk has a negative influence on tourism demand, and pandemic outbreaks exacerbate this impact.

Geopolitical threats' impact on tourism was examined by Demir, Gözgör, and Paramati (2019) using panel data from 18 nations for the years 1995 to 2016. The findings demonstrate that geopolitical risks have a negative effect on tourism.

With the aid of Wavelet analysis, Tiwari, Das, and Dutta (2019) looked at how economic policy uncertainty and geopolitical concerns affected Indian tourism. The results show that geopolitical risks have a greater influence than economic policy uncertainties. Additionally, geopolitical risks affect visitor arrivals over the long run, and economic policy uncertainty affects them over the near term.

Geopolitical risk's contribution to understanding India's tourism demand was examined by Ghosh in 2022. Geopolitical risk was found to have a negative impact on foreign travel in the study, which used the cointegration method. The Granger causality test also supports the one-way causality between geopolitical risk and tourism as well as between economic uncertainty and tourism.

The impact of geopolitical risk on the Borsa Istanbul (BIST) tourism index and visitor arrivals was examined by Polat, Alptürk, and Gürsoy in 2021. Time series analysis techniques were applied to the data from January 1998 to October 2020. The results show that the BIST tourist index and Turkey's geopolitical risks have an unbalanced relationship. Returns on tourism BIST significantly decline as geopolitical risks in Turkey rise. Likewise, BIST tourism returns rise when risk goes down. On the other side, the decline in Turkey's geopolitical risk results in a rise in visitor numbers.

From January 1999 through August 2020, Hailemariam & Ivanovski (2021) looked at how geopolitical risk affected the demand for tourism services exported from the US. It was done using the structural VAR model. The findings show that geopolitical risk has a negative and considerable impact on exports of tourism-related services.

A non-linear autoregressive distributed lag model was used by Demir, Simonyan, Chen, and Lau (2020) to investigate how geopolitical concerns affected travelers to Turkey between January 1990 and December 2018. This practice causes a decline in the number of tourists visiting Turkey, although a rise in GPRI has no immediate effects.

Geopolitical risks (GPRs), economic policy uncertainty (EPU), and tourist arrivals in South Korea were examined by Kazakova & Kim in 2021. Whether people from China and Japan were impacted by South Korean geopolitical developments and economic changes between January 2003 and November 2019 is the subject of the study. The findings show that GPR and EPU play a significant role in explaining fluctuations in the number of Chinese and Japanese tourists traveling to South Korea.

Zhang, Jiang, Gao, and Yang (2022) used the TVP-VAR model to analyze the connection between EPU, geopolitical concerns, and tourism. According to empirical studies, unpredictably shocks on tourist arrivals have considerably time-varying properties, and the direction of the effect changes.

In the example of Turkey, Akadiri, Eluwole, Akadiri, and Avcı (2020) looked at the causal relationship between the geopolitical risk index, tourism, and economic growth. According to empirical findings from a multivariate causality analysis that used quarterly frequency data from 1985Q1 to 2017Q4, there is a unidirectional causal relationship between the geopolitical risk index and both economic growth and tourism.

The impact of the Geopolitical Risk (GPR) Index on the cash holding decisions of 166 listed lodging firms in Malaysia, Mexico, Thailand, Turkey, Argentina, Brazil, and China from 2008 to 2017 was explored by Demir, Diez-Esteban, and Garcia-Gómez (2019). The findings demonstrate that geopolitical risks have a detrimental impact on lodging

enterprises' cash holdings and support their strong reliance on geopolitical turbulence.

Gazopoulou (2011), sought to investigate how terrorist acts between 1980 and 2009 affected travel to Greece. Contrary to expectations, they discovered that terrorist attacks barely have any impact on traveler demand.

In their 2002 study, Aly and Strazicich sought to determine whether temporary effects of external shocks like terrorism on travel demand for Egypt (1995–1997 timeframe) and Israel (1971–1997) existed. They discovered that both countries' tourism demand shocks had only short-term consequences.

In India between 2006 and 2012, Ranga and Pradhan (2014) calculated the association between tourism and terrorism. They came to the conclusion that they were unaffected by terrorism, tourism, and other political factors in their study, which used a variety of methodologies.

Güvenek and Alptekin (2015), in their study in which they analyzed whether the terrorist attacks against tourists in Turkey during the 1993–2008 period negatively affected the tourism of the country, concluded that terrorist attacks did not have a significant effect on the number of tourists.

Muzindutsi and Manaliyo (2016) analyzed the relationship between political risk and tourism revenues for South Africa in the period of January 2007–December 2015 with the ARDL test approach. In their analysis, there is no relationship between political risk and tourism revenues in the short run.

Neumayer (2004) examined the impact of political violence on the tourism sector. According to the findings, it has been concluded that violence in the political arena, human rights violations, conflicts and other politically motivated violence negatively affects the tourist network and accordingly the tourism sector.

Within the scope of the literature examined in the light of this information, it is seen that factors such as geopolitical risks, terrorism, political violence, and political risk are effective or ineffective on variables such as the number of tourists, tourism demand, and variables such as the BIST Tourism Index. However, it can be said that this effect is generally negative.

Variables, Dataset and Model

The dependent variable

Tourist arrivals is the dependent variable. The unit of measure is the number of tourists. In this study, monthly observations from February 2003 to January 2021 are discussed. The data source for TOUR is available at the URL: <https://www.tursab.org.tr>.

Explanatory variables

The most significant explanatory variable is geopolitical risk (GPR). Using datasets

created by Caldara and Iacoviello (2021), monthly observations were acquired between February 2003 and January 2021. Available at URL: <https://www.policyuncertainty.com/gpr.html>

The GPR index displays the pre-programmed search results of electronic archives of national and international daily newspapers, claim Caldara & Iacoviello (2021). An index was made utilizing keywords associated with geopolitical concerns in these search results (nuclear threats, acts of war and terrorist acts, war threats and terrorist threats).

The GPR index serves as the primary explanatory variable in the study's current econometric model. By analyzing the connection between GPR and tourism, this study contributes to the body of empirical research already available. By examining whether the GPR is a significant estimator of the number of foreign visitors visiting Turkey, the value of the GPR in the development of the tourism industry has been examined.

Other explanatory variables are Real Effective Exchange Rate (REER), Consumer Price Index (CPI), Brent Oil (BRENT). Data for REER and CPI are taken from the TCMB page. Current URL: <https://evds2.tcmb.gov.tr>. The data of Brent petroleum is taken from investing.com tr address.

In this study, the model described below was used to examine the relationship between the number of tourists and the geopolitical risk index:

Model:

$$\ln TOUR = \alpha_0 + \alpha_1 \ln GPR + \alpha_2 \ln REER + \alpha_3 \ln BRENT + \alpha_4 CPI + e_t$$

In this model, the number of tourists, geopolitical risk index, real exchange rate and CPI variables are used to reveal the relationship in question. Descriptive statistics of the variables are given in Table 1.

Table 1. Descriptive Statistics

	TOUR	GPR	BRENT	REER	CPI
Mean	6.2759	2.0627	1.8155	2.0022	0.7887
Med.	6.2866	2.0643	1.8176	2.0210	0.7000
Max.	6.8206	2.4011	2.1456	2.1062	6.3000
Min.	4.3844	1.7142	1.3743	1.7807	-1.4400
Std. Dev.	0.3263	0.1395	0.1756	0.0751	0.8639
Skew.	-1.7889	0.0282	-0.3230	-1.1821	1.3278
Kurt.	10.9578	2.3978	2.4906	3.7104	9.8582
J-B.	685.1581	3.2922	6.0909	54.852	486.8003
Prob.	0.0000	0.1927	0.0475	0.0000	0.0000
Sum	1355.616	445.5494	392.1603	432.4808	170.3800
Sum Sq. Dev.	22.9003	4.1876	6.6349	1.2128	160.4701
Obs.	216	216	216	216	216

Method

While examining the causality relationship between the variables, Granger (1969) causality method is mostly used. This method is based on the VAR model and if the series are not stationary, the analysis is made by taking the first difference. However, when the difference of the series is taken, it may cause a loss of information in the long term. To solve this negative situation, Toda-Yamamoto (1995) Granger causality method was developed. Both the Granger (1969) and Toda-Yamamoto (1995) tests, which are among the traditional causality methods, do not take structural changes into account. Therefore, causality tests may give biased results in analyses made with series containing structural breaks.

Enders and Jones (2016) extended the Granger causality approach with Fourier functions, while Nazlıoğlu, Görmüş, and Soyaş (2016) extended the Toda-Yamamoto causality method with Fourier functions to create a method that takes structural changes into consideration. The assumption that the constant term does not vary over time has been expanded in order to take into account structural breaks in the Fourier Toda-Yamamoto causality analysis, which was introduced to the literature by Nazlıoğlu, Görmüş, and Soyaş (2016). Thus, the formulation of the VAR (p+d) model is as follows:

$$y_t = \alpha(t) + \beta_1 y_{t-1} + \dots + \beta_{p+d} y_{t-(p+d)} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$\alpha(t)$ in equation (1) is a function of time, and y_t refers to the structural changes that occur. When the structural break date, number and form of the series are unknown, the Fourier equation to be estimated to detect the gradual structural changes is as in equation (2):

$$\alpha(t) = \alpha_0 + \sum_{k=1}^n \alpha_{1k} \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \sum_{k=1}^n \alpha_{2k} \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) \quad (2)$$

In equation (2), the symbol n represents the frequency number between 1 and 5, the symbol T represents the number of observations and k the frequency value. A large value for n may result in stochastic parameter variation and an overfitting problem may arise. Therefore, the Single Fourier function tries to fill with deterministic components, ignoring the break sites, date, number and form (Nazlıoğlu et al., 2016). The established model is as in equation (3).

$$\alpha(t) = \alpha_0 + \alpha_{1k} \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \alpha_{2k} \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) \quad (3)$$

Equation (4) is obtained by substituting equation (3) in equation (1).

$$y_t = \alpha_0 + \alpha_{1k} \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \alpha_{2k} \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \beta_1 y_{t-1} + \dots + \beta_{p+d} y_{t-(p+d)} + \varepsilon_t \quad (4)$$

Empirical Findings

Find out if the series is stationary before using the Fourier TY causality test. The stationarities were examined using ADF and FADF tests. The alternative hypothesis in the FADF unit root test is that the series is stationary. If the calculated statistical value is greater than the critical value in the absolute value, the hypothesis, which states that the series is not stationary, is rejected and the alternative hypothesis is accepted.

Table 2. Fourier ADF Unit Root Test Results (t=216)

Variables		Frequency (k)	Ft	Ap. lag length	FADF
TOUR	Constant	1	6.15379	2	-8.517571
	Const. + trend	1	5.69576	2	-8.504975
GPR	Constant	1	5.50957	4	-4.368547
	Const. + trend	1	4.05057	4	-4.351443
REER	Constant	1	1.89395	4	-1.355982
	Const. + trend	1	6.54364	3	-4.282945
BRENT	Constant	3	1.77496	1	-3.075570
	Const. + trend	3	1.74956	1	-3.059390
CPI	Constant	1	4.39736	3	-9.247755
	Const. + trend	1	3.94346	3	-9.694493

Table 3. Significance of Trigonometric Terms Test Results

Model	Variable	Calculated test statistics value	Critical Values		
			%1	%5	%10
Constant	TOUR	-8.517571*	-3.93	-3.26	-2.92
	GPR	-4.368547*	-3.62	-2.98	-2.65
	REER	-1.355982	-3.62	-2.98	-2.65
	BRENT	-3.075570	-4.37	-3.78	-3.47
	CPI	-9.247755*	-3.74	-3.06	-2.72
Constant and trend	TOUR	-8.504975*	-4.62	-4.01	-3.69
	GPR	-4.351443*	-4.27	-3.63	-3.31
	REER	-4.282945**	-4.38	-3.77	-3.43
	BRENT	-3.059390	-4.87	-4.02	-4.81
	CPI	-9.694493*	-4.38	-3.77	-3.43

In Table 3, it is seen that TOUR, GPR and CPI variables do not contain unit roots in both fixed and trend models. The REER variable is only constant and there is no unit root in the trend model. Because the calculated test statistic value is greater than the absolute critical values. According to the results of the Fourier ADF test, the stationarity of the said variables requires testing the significance of the trigonometric terms. In this context, the

critical values in Table 4 are used to test the significance of the trigonometric terms.

Table 4. Critical Values

Model	Critical Values		
	%1	%5	%10
Constant	11.52	8.76	7.53
Constant and trend	9.78	7.29	6.16

According to the results in the table, it was concluded that the trigonometric terms were not significant for both models. Because when the critical values in Table 4 are compared with the F statistics values in Table 2 and Table 3, it is seen that the trigonometric terms are not significant. In this case, it is more appropriate to use traditional unit root tests, as suggested by Enders and Lee (2012). ADF unit root test results from traditional unit root tests are given in Table 5.

Table 5. ADF Unit Root Test Results

		ADF				
		Level		First differences		Decision
		Test ist.	Prob	Test ist.	Prob	
Constant	TOUR	-1.5611	0.5006	-2.9601	0.0405	I(1)
	GPR	-2.9031	0.0467	-11.6864	0.0000	I(0)
	REER	0.0358	0.9599	-8.1943	0.0000	I(1)
	BRENT	-2.9442	0.0421	-11.5466	0.0000	I(0)
	CPI	-2.8505	0.0532	-9.4898	0.0000	I(0)
Constant and trend	TOUR	-0.0738	0.9950	-4.1762	0.0058	I(1)
	GPR	-3.3666	0.0588	-11.6374	0.0000	I(0)
	REER	-1.8425	0.6805	-8.4124	0.0000	I(1)
	BRENT	-2.8358	0.1862	-11.5919	0.0000	I(1)
	CPI	-3.5436	0.0375	-9.4886	0.0000	I(0)

As a result of the ADF unit root test obtained, GPR, BRENT and CPI in the fixed model, GPR and CPI in the fixed and trend model are stationary at the level, that is, I(0). Other variables are aware stationary in both fixed and constant and trend models. In other words, the decision for the variables is I(1). After the stationarity levels of the variables are determined, the stage of determining the lag levels is started with the help of information criteria. The results regarding this are given in Table 6.

Table 6. Appropriate Delay Length Test Results

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
-----	------	----	-----	-----	----	----

0	172.3805	NA	1.38e-07	-1.609428	-1.529198	-1.576987
1	971.5633	1552.259	8.05e-11	-9.053493	-8.572117	-8.858849
2	1073.031	192.2035	3.86e-11	-9.788760	-8.906238*	-9.431914*
3	1104.476	58.05149	3.63e-11*	-9.850727*	-8.567059	-9.331677
4	1126.570	39.72773	3.74e-11	-9.822790	-8.137975	-9.141538
5	1147.206	36.11350	3.91e-11	-9.780831	-7.694870	-8.937376
6	1169.640	38.18073	4.03e-11	-9.756157	-7.269050	-8.750499
7	1195.985	43.57012*	4.01e-11	-9.769087	-6.880833	-8.601226
8	1216.131	32.34977	4.23e-11	-9.722414	-6.433013	-8.392349

Table 6 shows the appropriate lag lengths determined by the information criteria. The appropriate delay length according to SC and HQ is the 2nd delay. After this stage, the Fourier TY causality test can be performed. Fourier TY causality and fractional Fourier TY causality tests were performed to test whether the shocks were transient or permanent. Fourier TY causality test results are given in Table 7.

Table 7. Fourier Toda-Yamamoto Causality Analysis Results

	Test stats	Bootstrap prob.	Appropriate delay (p)	Appropriate frequency (k)
GPR=>TOUR	2.483	0.290	2	1
REER=>TOUR	0.946	0.618	2	1
BRENT=>TOUR	54.403*	0.000	2	1
CPI=>TOUR	12.168*	0.003	2	1
TOUR=>GPR	2.631	0.270	2	1
REER=>GPR	1.666	0.437	2	1
BRENT=>GPR	0.297	0.858	2	1
CPI=>GPR	4.431	0.111	2	1
TOUR=>REER	0.369	0.823	2	1
GPR=>REER	0.849	0.652	2	1
BRENT=>REER	0.283	0.865	2	1
CPI=>REER	4.247	0.121	2	1
TOUR=>BRENT	8.750**	0.016	2	1
GPR=>BRENT	0.117	0.948	2	1
REER=>BRENT	1.252	0.528	2	1
TÜFE=>BRENT	2.821	0.236	2	1
TOUR=>CPI	4.543	0.105	2	1
GPR=>CPI	0.735	0.688	2	1
REER=>CPI	25.934*	0.000	2	1
BRENT=>CPI	4.117	0.132	2	1

Note: *, ** and *** denotes 1, 5, and 10 percent level of statistical significance, respectively

According to the Fourier TY causality test results, there is a causality relationship from BRENT and CPI variables to TOUR variable, from TOUR variable to BRENT variable, and from REER variable to CPI variable. In other words, there is a bidirectional causality relationship between BRENT and TOUR, and a unidirectional causality relationship from CPI to TOUR and from REER to CPI. For the other variables, a causal relationship could not be determined.

More broadly, the result of the Fourier TY causality test shows that there is no causal relationship between the number of tourists and geopolitical risk, which is the aim of the current study. It is seen that inflation and oil prices, which are determined as control variables, are variables that determine or affect the number of tourists.

In addition, Fractional Fourier TY causality test was also performed to test whether the shocks are permanent. The results regarding this are shown in Table 8.

Table 8. Fractional Fourier TY Causality Test Results

	Test stats	Bootstrap prob.	Appropriate delay (p)	Appropriate frequency (k)
GPR=>TOUR	0.876	0.646	2	0.20
REER=>TOUR	1.338	0.503	2	0.20
BRENT=>TOUR	48.019*	0.000	2	0.20
CPI=>TOUR	11.257*	0.004	2	0.20
TOUR=>GPR	4.353	0.114	2	0.20
REER=>GPR	1.405	0.493	2	0.20
BRENT=>GPR	0.514	0.767	2	0.20
CPI=>GPR	3.739	0.161	2	0.20
TOUR=>REER	0.796	0.660	2	0.20
GPR=>REER	0.613	0.739	2	0.20
BRENT=>REER	0.032	0.984	2	0.20
CPI=>REER	3.042	0.219	2	0.20
TOUR=>BRENT	10.067**	0.012	2	0.20
GPR=>BRENT	0.120	0.939	2	0.20
REER=>BRENT	1.839	0.396	2	0.20
CPI=>BRENT	3.386	0.182	2	0.20
TOUR=>CPI	5.015***	0.087	2	0.20
GPR=>CPI	0.522	0.772	2	0.20
REER=>CPI	26.111*	0.000	2	0.20
BRENT=>CPI	4.289	0.119	2	0.20

Note: *,** and *** denotes 1, 5, and 10 percent level of statistical significance, respectively

According to the results obtained from the fractional Fourier TY causality test, it is seen that there is a bidirectional causality relationship from BRENT and CPI to TOUR, from TOUR to BRENT and CPI. In addition, there is a one-way causality relationship from

REER to CPI. The results show that the shocks are permanent.

As with the results of the Fourier TY causality test, the fractional Fourier TY causality test results also show that there is no causal relationship between the number of tourists and geopolitical risk. According to the results of both tests, it is noteworthy that there is no causal relationship between geopolitical risk and the number of tourists. Another remarkable point is that there is a causal relationship between inflation and oil prices, which are used as control variables, and the number of tourists. Economic theory expresses the inflation rate of the host country of tourists as one of the main variables of tourism demand (Lee et al., 1996). In terms of tourism, the inflation rate causes the prices of many variables such as transportation, accommodation, food, and beverage services to increase (Delisle & Venne, 2005). Therefore, the theory in question confirms the result of the present study. In addition, tourism is heavily dependent on oil for transportation. The travel industry is adversely affected by the fluctuations in oil prices. Because the increase in oil prices creates uncertainty about prices. Due to this uncertainty, price increases are passed on to customers (Becken & Lennox, 2012).

Conclusion

GPR shocks have an immediate, detrimental effect on supply-side tourism flow. A higher GPR may cause attractions to close, direct flights to be canceled, the supply of tourists to be interrupted, and vacation plans to be postponed or canceled. Therefore, policy holders must be aware of how risks and uncertainties on a local and global scale affect tourism.

With Turkey being the focal point of current geopolitical tensions, it is planned to look into the connection between geopolitical risk and travel there. Fourier TY and Fractional Fourier TY causality analysis were used in the study to investigate the relationship between the variables (control variables; Brent oil, real effective exchange rate, and CPI) affecting the number of tourists in the context of geopolitical risk in Turkey from 2003:02 to 2021:01.

According to the Fourier TY causality test results, there is a causal relationship from the BRENT and CPI variables to TOUR variable, from TOUR variable to BRENT variable, and from REER variable to CPI variable. In addition, according to the results of the Fractional Fourier TY causality test performed to test whether the shocks are permanent, it is seen that there is a causal relationship from BRENT and CPI to TOUR, from TOUR to BRENT and CPI. In addition, there is a one-way causality relationship from REER to CPI. The results show that the shocks are permanent.

When the findings are compared with the literature, the following conclusions are reached. (i) studies examining the relationship between geopolitical risk and tourism; a negative relationship (Chiang- Lee, Olasehinde-Williams & Akadiri (2020); Demir, Gözgör & Paramati (2019); Polat, Alptürk & Gürsoy (2021); Hailemariam & Ivanovski (2021); Demir, Simonyan, Chen & Lau (2020)) and one-way causality from geopolitical risk to tourism

(Ghosh (2022); Akadiri, Eluwole, Akadiri & Avci (2020)). However, no causal relationship was found in the current study. (ii) It is possible to see different results in studies examined in the context of terrorism and tourism. For example, between two variables; low impact (Gazopoulou (2011)), transient shocks (Aly & Strazicich (2002)) and no impact (Ranga & Pradhan (2014)). (iii) There are studies where there is no short-term effect between political risk and tourism (Muzindutsi & Manaliyo (2016)) and there is no significant effect between the two variables (Güvenek & Alptekin (2015)). (iv) Also it is possible to see study (Neumayer (2004)) in which political violence negatively affects tourism.

This result; studies examining the relationship between terrorism and tourism (Gazopoulou (2011), Aly & Strazicich (2002), Ranga & Pradhan (2014)) and studies examining the relationship between political risk and tourism (Muzindutsi & Manaliyo (2016), Güvenek & Alptekin (2015)) partially consistent with the results.

In addition, it is noteworthy that there is a causal relationship between the control variables used in the current study -inflation and oil price- and the number of tourists. This is because tourism is greatly affected by inflation and oil prices. In recent years, many political, social, and economic events (the COVID-19 pandemic, the Russia-Ukraine war, the energy and grain crises) both inside and outside the country have both increased oil prices and adversely affected food prices. Because both the transportation sector and the accommodation-food sector directly or indirectly affect the tourism sector.

The findings obtained are of great importance in terms of tourism in Turkey. Because, although research is carried out in the context of geopolitical risk, there is a relationship between the risks and uncertainties in macroeconomic factors and the tourism sector. Instability, both inside and outside the country, affects the country's economy. In this case, policymakers have an important role to play. Factors that will increase the risk factor of the country should be determined, and measures should be taken to reduce those factors with appropriate policies.

In addition, studies examining the relationship between geopolitical risks and tourism can be expanded in the future by using different variables and different econometric techniques. In particular, it can investigate the effects of geopolitical, economic, or financial risks or uncertainties on tourism (number of tourists, tourism revenues).

References

Acar, A. & Çetin, G. (2017). Terör ve turizm arasındaki ekonomik ilişki. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 4, (Special Issue 1), 255-274.

Akadiri, S. S., Eluwoleb, K. K., Akadiri, A. C. & Avci, T. (2020). Does causality between geopolitical risk, tourism and economic growth matter? Evidence from Turkey. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 43, 273-277.

Alam, M. S. & Paramati, S. R. (2016). The impact of tourism on income inequality in developing economies: Does Kuznets curve hypothesis exist?. *Annals of Tourism Research*, 61, 111-126.

Aly, H. Y. & Strazicich, M. C. (2000). Terrorism and tourism: Is the impact permanent or transitory?: Time series evidence from some MENA Countries. Ohio State University.

Balli, F., Uddin, G. S. & Shahzad, S. J. H. (2019). Geopolitical risk and tourism demand in emerging economies. *Tourism Economics*, 25, 1-9.

Becken, S. & Lennox, J. (2012). Implications of a long-term increase in oil prices for tourism. *Tourism Management*, 33(1), 133-142.

Caldara, D. & Iacoviello, M. (2018). Measuring Geopolitical Risk. Working paper Board of Governors of the Federal Reserve System.

Caldara, D. & Iacoviello, M. (2021). Measuring Geopolitical Risk , Working Paper, Board of Governors of the Federal Reserve Board, Kasım 2021.

Caldara, D. & Iacoviello, M. (2022). Measuring Geopolitical Risk, International Finance Discussion Papers 1222r1. Washington: Board of Governors of the Federal Reserve System, <https://doi.org/10.17016/IFDP.2022.1222r1>.

Chiang Lee, C., Olasehinde-Williams & Akadiri, S. S. (2021). Geopolitical risk and tourism: Evidence from dynamic heterogeneous panel models. *Int J Tourism Res.*, 23, 26-38.

Delishe, J. & Venne, S. (2005). Tourism in Canada and its various economic facets. *Statistics Canada*, 87, 57- 65.

Demir, E., Díez-Esteban, J. M. & García-Gómez, C. D. (2019), The impact of geopolitical risks on cash holdings of hospitality companies: Evidence from emerging countries. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 39, 166-174.

Demir, E., Gözgör, G. & Paramati, S. R. (2019). Do geopolitical risks matter for inbound tourism?. *Eurasian Business Review*, 9, 183-191.

Demir, E., Simonyan, S., Chen, M. H. & Lau, C. K. M. (2020). Asymmetric effects of geopolitical risks on Turkey's tourist arrivals. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 45, 23-26.

Enders W. & Jones P. (2016). Grain prices, oil prices, and multiple smooth breaks in a

VAR. *Studies in Nonlinear Dynamics and Econometrics*, 20(4), 399-419.

Enders, W. & Lee, J. (2012). The Flexible Fourier form and Dickey– Fuller Type Unit Root Tests. *Economics Letters*, 117(1), 196-199.

Gazopoulou, H. (2011). Assessing the impact of terrorism on travel activity in Grece, Working Papers from Bank of Greece, 127.

Ghosh, S. (2022). Geopolitical risk, economic growth, economic uncertainty and international inbound tourism: an Indian illustration. *Review of Economics and Political Science*, 7 (1), 2-21.

Goodrich, J. N. (2002). September 11 2001 attack on America: A record of the immediate impacts and reactions in the USA travel and 345ourism industry. *Tourism Management*, 23, 573-578.

Granger, C. (1969). Investigating causal relations by econometric models and crossspectral methods. *Econometrica*, 37(3), 424-438.

Gülcan, N. & Ceyhan, T. (2022). Jeopolitik riskin pay senedi fiyatlarına etkisinin fourier yaklaşımıyla değerlendirilmesi: Türkiye örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14(3), 2531-2545.

Güvenek, B. & Alptekin, V. (2015). Turistlere yönelik terör saldırılarının turizme etkisi: Türkiye üzerine ampirik bir çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 17(1): 21-38.

Hailemariam, A. & Ivanovski, K. (2021). The impact of geopolitical risk on tourism, *Current Issues in Tourism*, DOI: 10.1080/13683500.2021.1876644, 1-8.

Hall, C. M. & O'Sullivan, V. (1996). Tourism, political stability and violence. A Pizam & Y. Mansfeld In *Tourism, crime and international security issues*, (105–121). New York, NY: Wiley.

Inglada, V. & Rey, B. (2004). Spanish air travel and the September 11 terrorist attacks: a note. *Journal of Air Transport Management*, 10 (6), 441-443.

Kazakova, A. & Kim, I. (2021). Geopolitical-Risk and Economic Policy–Uncertainty Impacts on Tourist Flows from Neighboring Countries: A Wavelet Analysis. *Sustainability*, 13, 13751.

Lanouar, C. & Goaid, M. (2019). Tourism, terrorism and political violence in Tunisia: Evidence from Markov-switching models. *Tourism Management*, 70, 404–418.

Lee, C. C. & Chang, C. P. (2008). Tourism development and economic growth: A closer look at panels. *Tourism Management*, 29(1), 180-192.

Lee, C. C., Olasehinde-Williams, G. & Akadiri, S. S. (2020). Geopolitical risk and tourism: evidence from dynamic heterogeneous panel models, *International Journal of Tourism Research*, 23 (1).

Lee, C., Var, T. & Blaine, T. W. (1996). Determinants of inbound tourist expenditures. *Annals of Tourism Research*, 23(3), 527-512.

Ming, Y. & Liu, N. (2020). Political uncertainty in the tourism industry: Evidence from China's anti-corruption campaign. *Current Issues in Tourism*, 1-15.

Muzindutsi, P. F. & Manaliyo, J. C. (2016). Effect of political risk shocks on tourism revenue in South Africa: Time series analysis. *International Journal of Business and Management Studies*, 8(2), 169-186.

Nazlıoğlu, S., Gormuş, N. A., & Soytaş, U. (2016). Oil prices and real estate investment trusts (reits): Gradual-shift causality and volatility transmission analysis. *Energy Economics*, 60, 168-175.

Neacşu, M.C., Neğuş, S. & Vlăsceanu, G. (2018). The impact of geopolitical risks on tourism. *Amfiteatru Economic*, 20, 870-884.

Neumayer, E. (2004). The impact of political violence on tourism: Dynamic cross-national estimation. *The Journal of Conflict Resolution*, 48(2), 259-281.

Newbold, P. & Granger, C.W.J. (1974). Spurious regressions in econometrics. *Journal of Econometrics*, 2 (2), 111-120.

Polat, M., Alptürk, Y. & Gürsoy, S. (2021). Impact of geopolitical risk on BIST tourism index and tourist arrivals in Turkey. *Journal of Tourism Theory and Research*, 7(2), 77-84.

Ranga, M., & Pradhan, P. (2014). Terrorism terrorizes Tourism: Indian tourism effacing myths?. *International Journal of Safety and Security in Tourism*, I.(5), 26-39.

Saint Akadiri, S., Eluwole, K. K., Akadiri, A. C. & Avci, T. (2020). Does causality between geopolitical risk, tourism and economic growth matter? Evidence from Turkey. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 43, 273-277.

Tiwari, A. K., Das, D. & Dutta, A. (2019). Geopolitical risk, economic policy uncertainty and tourist arrivals: Evidence from a developing country. *Tourism Management*, 75, 323-327.

Toda, H. ve Yamamoto, T. (1995). Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes. *J. Econom.*, 66(1), 225-250.

TÜRSAB, (2023). Türkiye'ye gelen yabancıların yıllara ve aylara göre dağılımı (1990 - 2023).<https://www.tursab.org.tr/turkiye-turizm-istatistikleri/ziyaretci-sayilari>.

Zhang, H., Jiang, Z., Gao, W. & Yang, C. (2022). Time-varying impact of economic policy uncertainty and geopolitical risk on tourist arrivals: Evidence from a developing country. *Tourism Management Perspectives*. 41, 100928.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Türkiye’de Doğal Boya Kullanan Tekstil İşletmeleri ve Bitki Atıkları ile Sürdürülebilir Bir Yaklaşım Önerisi

Textile Enterprises Using Natural Dyes in Turkey and A Sustainable Approach Proposal with Waste of Plant

Kartal Murat AYVAZ

Lecturer, Munzur University,
Fashion Design Program,
Öğr.Gör., Munzur Üniversitesi,
Moda Tasarımı Programı,
Tunceli, Türkiye

kmuratayvaz@munzur.edu.tr

ORCID 0000-0001-8914-098X

Menekşe Suzan TEKER

Associate Professor, Akdeniz University,
Textile and Fashion Design Department,
Antalya, Turkey
Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Tekstil ve Moda
Tasarımı Bölümü,
Antalya, Türkiye

menekseteker@akdeniz.edu.tr

ORCID 0000-0001-9328-7722

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Ayvaz, K. M. and Teker, M. S. (2023). Textile Enterprises Using Natural Dyes in Turkey and A Sustainable Approach Proposal with Waste of Plant. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 59, 348 – 362.

Ayvaz, K. M. ve Teker, M. S. (2023). Türkiye’de Doğal Boya Kullanan Tekstil İşletmeleri ve Bitki Atıkları ile Sürdürülebilir Bir Yaklaşım Önerisi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 59, 348 – 362.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 24 January/24 Ocak 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 12 March/12 Mart 2023

Published/Yayın Tarihi: 31 March/31 Mart 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: March/Mart

Issue/Sayı: 59 **Pages/Sayfa:** 348 - 362

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Yazar isim/leri).

Grant Support/Finansman: The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını **CC BY-NC 4.0** lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**.

Türkiye’de Doğal Boya Kullanan Tekstil İşletmeleri ve Bitki Atıkları ile Sürdürülebilir Bir Yaklaşım Önerisi

Öz

Sürdürülebilirlik; tekstil sektörünün hammadde temini, iplik eğirme, dokuma, örme, terbiye, boya/baskı ve konfeksiyon bileşenlerinin tüm süreçleriyle ilgili bir kavramdır. Sürdürülebilir bir yaklaşım insan sağlığı ve ekosistem açısından sentetik madde kullanımının en aza indirilmesi, hızlı tüketim anlayışından vazgeçilmesi, sınırlı ve kıt kaynakların iktisatlı kullanılmasını gerektirmektedir. Sentetik boyaların üretimi ve kullanımı sonrasında oluşan atıkların çevre ve insan sağlığı açısından yarattığı sorunlar birçok akademik çalışma ile ortaya konmuştur. Doğal boyaların bu noktada ön plana çıktığı bilinmektedir. Türkiye’de tekstil işletmelerinde doğal boya kullanımına daha gerçekçi ve çözüm odaklı yaklaşabilmek adına Türkiye’de doğal boyalı giysi ve aksesuar üretimi yapan tekstil işletmeleri incelenmiştir. İşletmelerin tekstil ve çevre konusundaki bakış açıları, ürünleri ve kullandıkları doğal boya kaynaklarına yer verilmiştir. Hammadde kaynaklarının sürdürülebilir bir yaklaşım ile değerlendirilmesi noktasında işletmelerden yalnızca bir tanesinin atık olarak değerlendirilebilecek boyarmadde kaynakları kullandığı görülmüştür. Hem mevcut uygulamalara dair hem de “doğal boyaların tekstil endüstrisinde kullanımı” probleminde alandaki akademik çalışmalardan, tartışmalardan, gözlem ve deneylerden hareketle tıbbi ve aromatik bitkilerin uçucu yağı alınmış posaları ile tıp, gıda ve kozmetik sektörlerinde kullanılan bitkilerin atıklarının (posalarının) kullanımına yönelik çalışmalar derlenerek öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler:

Sürdürülebilirlik, tekstil, doğal boya, atık, posa

Textile Enterprises Using Natural Dyes in Turkey and A Sustainable Approach Proposal with Waste of Plant

Abstract

Sustainability; It is related to all processes of raw material supply, spinning, weaving, knitting, finishing, dyeing/printing and apparel components of the textile sector. In terms of human health and ecosystem, it is necessary to minimize the use of synthetic substances, abandon the understanding of fast consumption, and use limited and scarce resources economically. The problems created by the waste generated after the production and use of synthetic dyes in terms of environment and human health have been revealed by many academic studies. It is known that natural dyes come to the fore at this point. In order to have a more realistic and solution-oriented approach to the use of natural dyes in textile enterprises in Turkey, textile enterprises producing naturally dyed clothes and accessories were examined. The perspectives of the enterprises on textile and environment, their products and the natural dye sources they use are given. At the point of evaluation of raw material resources with a sustainable approach, it has been observed that only one of the enterprises uses dyestuff resources that can be considered as waste. Based on the academic studies, discussions, observations and experiments in the field, both on current applications and on the problem of "use of natural dyes in the textile industry", studies on the use of the essential oil extracted pulp of medicinal and aromatic plants and the wastes (pulses) of plants used in medicine, food and cosmetics sectors are compiled and suggestions are presented.

Keywords:

Sustainability, textile, natural dye, waste, pulp

Giriş

Özellikle 20. yüzyıldan itibaren dünyayı etkisi altına alan kapitalist ekonomi, endüstrileşme, küreselleşme, kentleşme ve hızlı üretim/ tüketim temeline dayanan yenedünya sistemi sebebiyle ciddi çevre sorunları ortaya çıkmıştır. Yeni dünya düzeni; ekosistemin zarar görmesi, atıkların artması, doğal kaynakların tükenmesi, doğal ortamın yok olması, bazı canlı türlerinin yok olması, ozon tabakasının incilmesi ve iklim değişikliği gibi birçok tehdidi beraberinde getirmiştir. Bahsedilen tüm bu sorunların en büyük aktörü, endüstri devriminin ilk uygulama alanı olan tekstil sektörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Sektörde yüksek miktarlarda kullanılan doğal kaynak ve kimyasal maddelerin ortaya çıkardığı olumsuzluklar, bilinçli tüketiciler ve uluslararası kuruluşlar tarafından dikkat çekmiş ve tepki toplamaya başlamıştır. Bu noktada dünya genelinde birçok alanda etkili olmaya başlayan çevrecilik, ekoloji ve sürdürülebilirlik yaklaşımları tekstil sektörü için de gündeme gelmiştir. Tekstil sektöründe sürdürülebilirlik yaklaşımı literatürde: tekstil ekolojisi, ekolojik sürdürülebilirlik, sürdürülebilir tasarım/ moda, yavaş moda, yavaş tasarım, yeşil üretim gibi kavramlarla yer bulmaktadır.

Sektörün; hammadde temini, iplik eğirme, dokuma, örme, terbiye, boya/baskı ve konfeksiyon süreçlerinde sürdürülebilirlik yaklaşımına taban tabana zıt bir anlayış hakimdir. Ekolojik sürdürülebilirlik, tekstilin tüm alanları ve süreçleri için elzem duruma gelmiştir. Bu çalışma ise belirlenmiş olan problem cümlesi gereği yalnızca Türkiye'de faaliyet gösteren ve tekstil ürünlerinde doğal boya kullanan işletmeler açısından yürütülmüştür.

Doğal boya, insanoğlunun asırlardır bildiği ve uyguladığı yöntemleriyle varlığını sürdürmüş olmasına rağmen endüstri devriminden itibaren değişen üretim sistemleri karşısında neredeyse yok olma noktasına gelmiştir. Ancak kullanılan kimyasal boyaların insan sağlığına verdiği zararlar birçok araştırmayla kanıtlanıp medya aracılığıyla kitleler üzerinde bilinçlendirme faaliyetlerinin yürütülmesi küresel ölçekte yankı uyandırmış ve hem uluslararası kuruluşlar hem de devletler birçok kimyasal boyanın/ maddenin kullanımını yasaklamıştır.

TNS Worldpanel Fashion tarafından yapılan araştırmaya göre, Britanya'daki tüketicilerin çoğunluğu (23,1 milyon) satın aldıkları giysilerin etik üretimini önemli görmektedir. Marks&Spencer tarafından yaptırılan bir araştırmaya göre (2006), tüketicilerin %78'i; fabrikalardaki çalışma koşulları, üretimlerde kullanılan kimyasallar ve kıyafetlerin nasıl üretildiği hakkında bilgi sahibi olmak istemekteler (Lee, 2007, s. 56-62).

Dünyanın farklı yerlerinde gelişen bu ve benzeri üretici ve tüketici araştırmaları doğal boyaların kullanımını gündemde tutmaktadır. Fakat doğal boyaların sektörde endüstriyel boyutta kullanımı mevcut haliyle oldukça problematik ve sofistike görülmektedir. Doğal liflerin, kumaşların ve boyaların kullanımı insan ekolojisi açısından oldukça önemlidir. Sentetik hammaddeler yerine doğal hammaddelerin kullanımı ekolojik sürdürülebilirliğin temel prensiplerinden olmasına rağmen, bu hammaddeleri endüstride kullanmak doğanın

sınırlı kaynaklarının tükenmesine sebebiyet vereceği için sürdürülebilirliğin temel felsefesiyle çalışmakta ve ciddi bir paradoks oluşturmaktadır. Aynı şekilde zirai olarak üretim süreçlerindeki olumsuzluklar da düşünüldüğünde mevcut konjonktürde bu probleme çözüm önerisi getirmek adına Türkiye’de doğal boyalı giysi ve aksesuar üretimi yapan tekstil işletmeleri incelenmiştir. Ulaşılan dört tekstil işletmesinin yalnızca bir tanesinin atık olarak değerlendirilebilecek boyarmadde kaynakları kullandığı görülmüştür. Doğal boyarmadde kaynağında yaşanan sıkıntılar göz önüne alındığında, tıbbi ve aromatik bitkilerin uçucu yağı alınmış posaları ile tıp, gıda ve kozmetik sektörlerinde kullanılan bitkilerin atıklarının (posalarının) kullanımına yönelik çalışmalar üzerinden sürdürülebilir kaynaklara yer verilmektedir.

1. Sentetik Yaşam Endüstrisi: Tekstil Sektörü

Tekstil ve hazır giyim sektörü çevre problemlerinin en önemli aktörlerinden biri olarak görülmektedir. Özellikle boya/baskı ve bitim işlemlerinde kullanılan sentetik maddelerin hem tekstil ürününde hem de fabrikaların atık oluşturmaları açısından oldukça ciddi problemler oluşturmaktadır. Sektörün üretim- tüketim hacmini, insan sağlığına ve çevreye olan etkilerini daha iyi anlayabilmek için bazı bilgilere ve sayısal verilere yer vermek gerekmektedir. Fortune Business Insight’ın 2022 Nisan ayında yayınlanan “Market Research Report” sentetik boyalar ile ilgili şu bilgilere yer verilmektedir:

EPA (Environmental Protection Agency / Çevre Koruma Ajansı), Mülkiyet, Koruma ve İyileştirme Yasası (RCRA) kapsamında bu endüstriden gelen kalıntıları tehlikeli olarak sınıflandırmıştır. Ürünün üretiminden kaynaklanan atıklar, EPA tehlikeli atık K181 olarak sınıflandırılır. Atık, yerinde meydana gelen üretim tesislerinde boyaların ve pigmentlerin hazırlanması ve işlenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu ürünlerin bu grupları giyim, kâğıt, kumaş, deri, mürekkep, boya ve kaplama, et, ilaç ve kozmetik renklendirme için yaygın olarak kullanılmaktadır. Ulusal çapta 36 kadar tesis, bu mevzuatın teorik olarak etkileyebileceği boya ve pigment atığını üretmekte ve üretimini sürdürmektedir. EPA, bu tesislerin yılda yaklaşık 36.000 mt potansiyel olarak etkilenen atık ürettiğini bildiriyor. Endüstriden kaynaklanan atıklar su kütlelerini, insanları ve su yaşamını olumsuz yönde etkiler. Bu nedenle, bu sektörden üretilen atıkların pazarın büyümesini engellemesi muhtemeldir (Dyes and Pigments Market, 2022).

Sektörde kullanılan kimyasallar, insan ve çevre için ciddi tehlikeler oluşturmaktadır. Laboratuvar çalışmaları alerjik rahatsızlıkların %2’sinin tekstil ürünleri sebebiyle olduğunu ortaya koymaktadır. Giyim tekstillerindeki ağır metal iyonları ter yoluyla vücuda geçmektedir. Özellikle renklendirme (boya/ baskı) işlemlerinde kullanılan maddeler ciddi sıkıntılar oluşturmaktadır. İşlenmemiş boyalar, insan hayatını olduğu kadar su kaynaklarında balıkları ve diğer su canlılarını tehdit eden kimyasal ve biyolojik değişikliklere de neden olmaktadır (Kurtoğlu ve Şenol, 2004; Chavan, 2013; Kant, 2011; Mani ve Bharagava, 2018). Günümüzde içerisinde bulunulan durumu somutlaştırmak adına araştırmalar sonucu elde edilen bazı sayısal verileri aktarmak faydalı olacaktır:

Sektörde 8 binden fazla kimyasal madde kullanılırken, böcek ve tarım ilaçlarının yüzde 25'i pamuk üretimi için kullanılmaktadır (Can ve Ayvaz, 2017, s.113).

Zara, yılda yaklaşık 11.000 adet ürün seçeneği ile ürün çeşitliliğinin yüzde 70'ini her 15 günde bir yenilemektedir (Gürcüm ve Yüksel, 2012, s.49).

ABD'de son 20 yılda her yıl son kullanıcıdan kaynaklı 15 milyon ton tekstil atığı ortaya çıkmaktadır (Batalier, 2018).

Türkiye'de yıllık yaklaşık 1.155.000 ton tekstil atığının ortaya çıktığı tespit edilmiştir (Altun, 2014, s.11-15).

Dünyada yılda yaklaşık 80 - 100 milyar ton hazır giyim ürünü üretilmektedir. ABD'de son 20 yılda yıllık 15 milyon ton tekstil atığının (tüketim sonrası) meydana geldiği ifade edilmektedir (Batalier, 2018). Türkiye'de her yıl yaklaşık olarak 1.155.000 ton tekstil atığının ortaya çıktığı görülmektedir. Türkiye'de atık hale gelen polyester ve pamuk ürünler geri kazanılmışsa, yılda yaklaşık 13,1 milyar kwh enerji pamuktan, 14 milyar kwh enerji polyesterden kazanılabilecektir (Altun, 2014, s.11- 15).

2.Türkiye'de Doğal Boya Kullanan Tekstil İşletmeleri

Yapılan araştırmalar kapsamında Türkiye'de giysi ve aksesuar üretiminde doğal boya kullanan dört tekstil işletmesine ulaşılmıştır.

2.1. Sat-Su-Ma

Lisans ve Yüksek Lisans eğitimini Biyoloji/ Bitki Biyolojisi üzerine almış olan Özge Horasan, Sat-Su-Ma markasının kurucusudur. 2013 yılından beri doğal malzemeler ve boyalar ile çalıştığını, üniversite eğitiminde kazandığı bilimsel bakış açısı ve yaratıcı kişiliğini birleştirerek, bitkilerle kumaş boyama denemeleri yapmaya başladığını ifade eden Horasan, bir süre sonra tekniğinin yeterli seviyeye geldiğini hissettiğinde Datça'daki markasını kurmaya karar verdiğini belirtiyor (Satsuma, 2022). Özge Horasan doğal boya sürecini şöyle anlatıyor:

Doğal boya kısaca, genellikle bitkilerden elde edilen rengi, hayvansal bir life bağlamakla yapılır (Güler, 2017). Doğal boyama, bitkilerin kendileri için çeşitli işlevlerle ürettikleri ve biriktirdikleri bazı bileşikler bizim boya olarak kullanmamız anlamına geliyor. Bu bileşikler şaşırtıcı derecede renkli oluyor; kırmızılar, morlar, sarılar, maviler... Onları kimyası gereği sadece pamuk, keten, yün ve ipek gibi doğal elyaflara bağlayabiliyoruz. Geleneksel boyama yöntemlerinde elyafa doğal tuzlarla bir ön işlem uygulanıyor ve sonrasında çay yapar gibi elde edilen boyanın içinde elyaf kaynatılıyor (Solakoğlu, 2022).

Markanın üretim süreci incelendiğinde de ekolojik bir anlayışla hareket edildiği görülmektedir. Kumaşlarda Ege'de yetiştirilen organik pamuklar kullanılmakta, giyim eşyaları organik tekstil konusunda sertifikalı bir fabrikada dikilmektedir. Boyama işlemi

ise nar, akasya, indigo, kökboya bitkisi gibi organik sertifikalı bitkisel boyalar ile elde boyanmaktadır (Satsuma, 2022).

2.2. Armaggan

Markanın kuruluşu 2007 yılına dek uzansa da ürünlerin ortaya çıkışı 2010 yılına kadar süren AR-GE çalışmaları sonucunda hayat bulmuştur. Armaggan, tekstil ürünlerinin yanı sıra el işçiliğiyle mücevher, sanatsal objeler de üretmektedir. Armaggan koleksiyonları sınırlı sayıda üretilmekte olup, nesilden nesile aktarılabilir, zamansız tasarımları ile ön plana çıkarmayı amaçlamaktadır (Armaggan, 2022).

Tekstil ürünlerinin üretimi ile ilgili firmanın resmi internet sitesinde aşağıdaki bilgiler yer almaktadır:

ARMAGGAN Doğal Boya Tekstil Koleksiyonları, Turkish Cultural Foundation'ın desteği ile kurulmuş olan Doğal Boya Araştırma Tasarım Uygulama Laboratuvarı (DATU) ile iş birliği içinde üretilmektedir. ARMAGGAN Doğal Boya Tekstil Koleksiyonları, doğal boyama ve basmaları, antibakteriyel ve antimikrobiyel özellikleri, el yapımı dikiş teknikleri, Anadolu'nun bölgesel ve tarihsel iğne oyaları, bölgesel ipekli dokumacılığını yeniden yapılandırma çalışmaları, tasarımlarındaki çağdaş yorumları, özel dokuma ve üretimleri ile kültürel mirasımızın taşıyıcısıdır (Armaggan, 2022).

2000 yılında ABD'de kurulan Turkish Cultural Foundation'ın desteği ile Doğal Boya Araştırma Tasarım Uygulama Laboratuvarı (DATU) Prof. Dr. Recep Karadağ'ın danışmanlığında İstanbul'da farklı bitki ve böceklerden üretilen 30 adet renkli doğal organik pigment örnekleri koleksiyonunu restoratör, sanatçı ve bilim insanlarının hizmetine sunmaktadır.

2.3. Bahar Bozacı

İzmirli tekstil sanatçısı Bahar Bozacı, tekstil endüstrisinde zararlı kimyasal boyaların kullanımının oldukça yaygın olduğunu keşfettikten sonra eko-baskı tekniğini araştırmaya başlamıştır. Şimdi ise Eko-baskılı ve botanik boyalı kumaşları ve iplikleri için arka plan olarak kullanarak linol baskı, dikiş veya patchwork ile tekstil yüzeyinde bir görsel oluşturmaya çalıştığını ifade etmektedir (Bahar Bozacı, 2022). Bozacı deri üzerine ekolojik baskı çalışmalarıyla tanınan ve bu konuda atölye çalışmaları yürüten bir tasarımcıdır (Çermikli, 2019, s.6). Ekolojik baskı konusunda çalışmalar yapan Bahar Bozacı, atölye çalışmaları ile doğal boya/ baskı çalışmalarının çok sayıda kişiye ulaşmasını sağlamaktadır (Bilir, 2018, s.67). Bahar Bozacı kullanmış olduğu tekniği şöyle özetliyor:

Ekolojik baskıda yün, ipek, keçe, pamuklu ve keten gibi doğal kumaşlar kullanılır. Mordan olarak da demir, şap gibi maddeler kullanılır. Mordan; boyanın kumaşa tutunmasını sağlayan bir maddedir. Doğal boya işlemini gerçekleştirirken toplanan bitkiler kumaş üzerine istenilen tasarım kurgusuyla dizilir. Daha sonra bohça şeklinde bağlanır. Bakır ya da çelik kazanlarda 1,5 saat kadar kaynatılır ve beklemeye bırakılır. Bu işlemle bitki kumaşa transfer edilmiş olunur (Bahar Bozacı, 2022).

2.4. Darwin's

Yaptığımız araştırma esnasında atık kullanımına rastladığımız firmanın temel prensibi "kiminin çöpü kiminin hazinesi"dir. Saç kurdelesi, saç bandı, şapka, çanta vb. birçok aksesuar üretiminin yanı sıra kadınlar için gömlek ve bluz ile erkekler için papyon ürünlerine de yer verilmektedir. Doğal boya kaynağı olarak atık durumunda olan bitkileri, çiçekleri, meyve ve yaprakları kullanan firma hakkında aşağıdaki bilgiler yer almaktadır:

Doğanın yaşam döngüsünde atık olmamasından ilham alarak, bu döngüyü gündelik hayatımıza uygulamak için çalışıyoruz. Yaşam evresinin sonuna gelmiş bitkilerin, çiçek, meyve ve yapraklarını çöpe atmak yerine, onlardan elde ettiğimiz renkleri doğal kumaşları boyamak için kullanıyoruz. Petrol ya da yağdan üretilen, fabrikalarda sentezlenen, yenilenemez ve geri dönüştürülemez sentetik boyaların aksine bu doğal boyalar sayesinde ileri dönüşüme ve döngüsel moda katkı sağlamayı hedefliyoruz. Tüm Darwin's ürünlerini, hiçbir kimyasal kullanmadan, tamamen bitkilerden elde ettiğimiz renklerle, tek tek elde boyuyoruz. Bu sebeple her biri tek ve eşsizdir, tıpkı doğadaki tüm canlılar gibi... Çevre dostu Darwin's ürünlerini tercih ederek ileri dönüşümün bir parçası olduğunuz, daha atıktan arınmış ve daha sürdürülebilir bir dünya hayallerimize katkıda bulunduğunuz için teşekkür ederiz (Darwin's, 2022).

Firmanın ürünleri kendi dükkânın yanı sıra Beymen, Souq Dükkan Kanyon ve Berlin, Faraway ve Local Hareket'te satılmaktadır.

3.Sentetik Yaşamdan Kaçış: Sürdürülebilirlik ve Doğal Boya

Sürdürülebilirliğin temelleri, Rachel Carson'un, Silent Spring (1962) adlı eserinde bulunabilir (Türkmen, 2009, s.11). Kavram ilk kez "Büyümenin Sınırları 2" 1972 başlıklı raporda yer almıştır (Mangır, 2016, s.145). Sürdürülebilirlik; ekolojik, ekonomik ve sosyal boyutları olan bir kavram ve olgudur (Joy ve ark., 2012, s.274).

Sektörün mevcut haliyle sürdürülebilir olmadığı düşünülmektedir. Tekstil sektöründe yoğun olarak özellikle üretim ve renklendirme işlemlerinde kullanılan kimyasallar, çeşitli avantajlar sağlasa da artan çevre kirliliği, sağlık problemleri ve doğada çözünmeyen atıklar gibi sorunları beraberinde getirmektedir.

Sentetik boyarmaddelerin 19. yüzyılın ikinci yarısında bulunuşuna kadar insanların tek renk kaynağının doğa olduğu unutulmamalıdır. Duvar resimlerinden seramiklere, resimden tekstile tüm alanlarda doğal boyarmaddeler kullanılmaktaydı. 1957 yılında Kuzey Irak'ta Şanidar Mağarası'nda yapılan kazılarda bulunan Neandertal adamı kalıntıları yanında mezarda bulunanlar, bitki-insan ilişkisinin başlangıcına ait ilk veri olarak kabul edilmektedir. 60 bin yıl öncesine tarihlendirilen mezarda civanperçemi, kanarya otu, mor sümbül, gül hatmi, peygamber çiçeği, ebegümeci ve efedra gibi bitki türleri bulunmuştur (Kendir ve Güvenç, 2010, s.49). Franco Brunello "The Art of Dyeing in the History of Mankind" kitabında, boyanın bir diğer kullanım şekli olan ilk baskı

örneğin Paleolitik dönemde, insanın toprağa bulanmış eli ile pürüzsüz bir zemin üzerine açıkça bıraktığı renkli iz olduğunu ifade etmiştir (Brunello, 1973, s.32).

Doğal boyarmaddelerin temel kaynağını bitkiler oluşturmaktadır. Etnobotanik çalışmalarına göre, Türkiye 174 familyaya ait 1251 cins ve 12.000'den fazla tür ile oldukça zengindir. Bu türlerin 234'ü yabancı kaynaklı ve kültür bitkisidir. Geriye kalan türler ise yurdumuzda doğal yayılış gösteren bitkilerdir (Kendir ve Güvenç, 2010, s.55).

Doğal boyalarda hammadde kaynaklarına yönelik sorunlar nedeni ile yeni arayışlar ortaya çıkmıştır. Bu arayışlar, tıbbi ve aromatik bitkilerden kekik, adaçayı ve defne bitkilerinin uçucu yağı alınmış posaları (Teker, 2012; 2016; 2019; 2021), siyah havuç (*Daucus carota*) ve yaban mersini (*Vaccinium myrtillus*) posaları (Kayahan, Karaboycu ve Dayık, 2016), soğan kabuğu (Önal, 1996), kızılgaç yaprakları, portakal kabukları ve çay demi atıkları (Eser, 2013), endüstriyel yiyecek ve içeceklerden elde edilen atıkları (Bechtold vd., 2006), safran çiçeği taç yaprakları (Raja vd., 2012), Kızılçam (*Pinus brutia* Ten.) kerestesinin atık kabukları (Avinc vd., 2013), badem kabuğu atığı (Erdem İşmal vd., 2013) gibi birçok doğal boya kaynağını ortaya çıkarmıştır. İşmal (2019) gıda, içecek, tarımsal ve endüstriyel atıkların/yan ürünlerin doğal boyamada kullanımı, biyomordanlar, tekstillere çok işlevli bitim işlemi etkileri kazandırılması (antibakteriyel, UV koruyucu, haşere kovucu, koku giderici) ve ekolojik modern yöntemlerin (plazma, enzim, ozon, kitosan, ultrason, mikrodalga, UV, gama ışınları vd.) uygulanması konularındaki bazı güncel gelişmeleri ele aldığı bir çalışma yayınlamıştır. Üzüm çekirdeği posasının doğal boyamada kullanımına ilişkin bir çalışma ise Üner (2017) tarafından yapılmıştır.

Hammadde kaynağının yanı sıra boyama işleminin de sürdürülebilir olması adına doğal boyama ve batık tekniğinin uygulanma sürecinin sürdürülebilir temeller üzerinden incelendiği önemli bir çalışma da bulunmaktadır (Hartini vd., 2021). Sürdürülebilir değer akışı haritalaması ile doğal boyalı batık üretim sürecinde ortaya çıkan sorunların kaynağı belirlenmekte ve bu çalışma ile ekonomik ve çevresel boyutların verimliliğini artırmak için 3R (azaltma, yeniden kullanma ve geri dönüştürme) tavsiyeleri sunulmaktadır. Bu çalışma, sonuçlarından ziyade; amacı, yöntemi ve ileriye yönelik olarak yapılabilecekler hakkında önemli bir yol haritası ortaya koyduğu için oldukça önemlidir. Sürdürülebilirlik endeksinin hesaplandığı çalışmada; üretim öncesi, tüketim esnası ve tüketim sonrası aşamalar gibi geniş bir çerçeveden konuya bakılarak bir batık firmasının sürdürülebilirlik performansının değerlendirilmesinin yapılabileceği belirtilmektedir.

Tekstil sektöründe sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için genel olarak:

Elyaftan bitmiş halde ürüne kadarki tüm süreçlerde sürdürülebilirlik anlayışıyla hareket edilmeli,

Sektörde; kullanım aşamasında kullanıcıya zarar vermeyen, uzun süre kullanım imkânı olan, ekosisteme zarar vermeyen ve geri dönüşümü mümkün olan malzemeler kullanılmalı,

Kıyafetlerin kullanım sebebiyle kolay yıpranması gibi durumların yol açtığı ekonomik kayıpların önüne geçilmeli, giyim süresini uzatacak akıllı kumaş fikirleri veya kullanım önerileri geliştirilmeli,

Üretimde rol oynayan çalışanların haklarından atıkların yol açtığı su ve hava kirliliğine kadar birçok etik kaygı dikkate alınmalı,

Kıyafetlerin yeniden kullanımı, kullanılmış tekstil malzemeleriyle yaratılan yeni ürünler, modüler tasarımlar, fireye engel olacak yeni kalıp fikirleri geliştirilmeli veya fire veren parçalar başka alanlarda değerlendirilmelidir.

Tekstil sektöründe sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için sunulan bu önerilerin çoğu geniş kesimlerce kabul görmüştür. Birçok marka ve tasarımcı üretimlerini bu anlayış çerçevesinde yapmaktadır. Ancak tekstil malzemesinin renklendirilmesi (boya- baskı) işleminin nasıl daha sürdürülebilir olacağı konusunda ciddi tartışmalar bulunmaktadır. Bu tartışmalara istinaden İTKİB'e göre (İTKİB, 2005);

Doğal boyarmadde eldesi için çok ciddi miktarda bitki yetiştirilmesine ve endüstriyel olarak ürün toplama ve ekstraksiyon teknolojisine ihtiyaç vardır.

Sentetik boyarmaddelerle karşılaştırıldığında atık su yükünü arttıran döküntü yığınları ortaya çıkmaktadır.

Doğal boyarmaddeler zor standardize edilmektedir. Renk tonları kısıtlıdır.

Doğal boyarmaddeler kimyasal boyarmaddelerden 5-10 kat daha pahalıdır.

Saxena ve Raja (2014), sürdürülebilirlik açısından doğal boyaların kullanımı ile ilgili olarak:

Doğal boyalarla renklendirilen tekstiller ağırlıklı olarak çevreye duyarlı tüketiciler tarafından tercih edilmekte ve günümüzde bu tür tekstiller için niş bir pazar da bulunmaktadır. Ancak doğal boyaların tekstil sektöründe kullanıma uygun standart formda bulunmaması, makine kullanımına uygun olmaması gibi bazı teknik ve sürdürülebilirlik sorunları bulunmaktadır. Yenilenebilir ve biyolojik olarak parçalanabilir olduklarından doğal boyalar kendi başlarına sürdürülebilirdir, ancak tarım arazilerinin gıda ve yem amaçlı tercihi kullanımı nedeniyle tekstil sektörünün büyük talebini karşılayamazlar. Ayrıca, boya elde etmek için doğal kaynakların aşırı kullanılması, ormansızlaşmaya neden olabilir ve nesli tükenmekte olan türleri tehdit edebilir. Bu nedenlerden dolayı, Global Organik Tekstil Standardı (GOTS) güvenli sentetik boyaların kullanımına izin verir ve nesli tükenmekte olan türlerden doğal boyaların kullanılmasını yasaklar. Sağladıkları muazzam çevresel avantaj açısından doğal boyaların eksikliklerini gidermek için tüm dünyada çeşitli araştırma çabaları gerçekleştirildiği bildirilmiştir.

Sonuç

Türkiye’de doğal boyalı giysi ve aksesuar üreten firmaların sayısının oldukça sınırlı olduğu, bu firmalar içerisinde atık kapsamında değerlendirilebilecek boyar madde kaynaklarının yalnızca bir firma tarafından kullanıldığı görülmüştür. Gıda, kozmetik ve tıp alanları için tarımı yapılan bitkilerin doğal boyarmadde kaynağı olarak değerlendirilmesi hammadde sorununun çözümü olarak karşımızda durmaktadır.

Doğal boyarmadde içeren bitki atıklarının analizleri yapılarak, içerikleri belirlenerek bir listeleme çalışması yapılmalıdır. Ekstraksiyon yöntemlerinde yapılacak çalışmalar ile bu posalardan elde edilecek pigmentler birçok alanda kullanıma sunulabilir. Tekstil sektöründe de farklı desenlendirme teknikleri için kullanıma sunulması mümkün görülmektedir.

Ancak, bu konudaki en büyük sorun, hem akademinin hem de endüstriyel işletmelerin kendi içlerinde birbirlerinden farklı yaklaşımlara sahip olmaları sebebiyle müşterek çalışmaların ortaya çıkmıyor olmasıdır.

Akademi-sanayi iş birliği kapsamında yapılacak bir çalıştay ile işletmelerin yıllık bitki atık miktarları, bu atıkların içerikleri, değerlendirildikleri alanlar ve akademik olarak çalışılan farklı bitkilerin boyama sonuçları birleştirilerek sürdürülebilir bir yaklaşım izlenmelidir.

Dünyanın en büyük endüstrilerinden olan tekstil ve hazır giyim sektörünün üretim süreçlerinin tamamında doğal boya kullanımı şu aşamada mümkün görülmemektedir. Ancak atıklardan (posalardan) elde edilecek doğal boyaların sistemli bir planlama ve çalışmayla ihtiyacı karşılar hale getirilebilmesi için araştırmaların devam etmesi gerektiği sonucu ortadadır.

Kaynakça | References

- Altun, Ş. (2016). Tekstil üretim ve kullanım atıklarının, geri kazanımı, çevresel ve ekonomik etkileri. Uşak Ticaret ve Sanayi Odası/
https://usaktso.org/dosya/kurumsal/trk_teks_ger_don.pdf
- Armaggan (2022). Hakkında. Armaggan. <https://www.armaggan.com/kurumsal/tr/hakkımızda>
- Avinc, O., Celik, A., Gedik, G., & Yavas, A. (2013). Natural dye extraction from waste barks of Turkish red pine timber and eco-friendly natural dyeing of various textile fibers. *Fibers and Polymers*, 14(5), 866-873. <https://doi.org/10.1007/s12221-013-0866-0>
- Batalier, M. (2018). The textile issue – london textile forum 2018: What, why, how and when? London sustainability exchange. <http://www.lsx.org.uk/blog/textile-issue-london-textile-forum-2018/>
- Bechtold, T., Mussak, R., Mahmud-Ali, A., Ganglberger, E., & Geissler, S. (2006). Extraction of natural dyes for textile dyeing from coloured plant wastes released from the food and beverage industry. *Journal of the Science of Food and Agriculture*, 86(2), 233-242.
- Bilir, M. Z. (2018). Ekolojik boyama esaslı çok renkli yüzey tasarımı. *Yedi: Sanat Tasarım ve Bilim Dergisi*, 20, 63- 73. <https://doi.org/10.17484/yedi.384974>
- Bozacı, B. (2022). *Doğal baskı*. Bahar Bozacı, <http://www.baharbozaci.com/>
- Brunello, F. (1973). *The art of dyeing in the history of mankind*. Neri Pozza.
- Can, Ö. ve Ayvaz, K. M. (2017). Tekstil ve modada sürdürülebilirlik. *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 110-120. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1263291>
- Chavan, R. B. (2013). Health and environmental hazards of synthetic dyes. *Textile Review Magazine*, <https://www.fortunebusinessinsights.com/dyes-pigments-market-102333>
- Çermikli, M. A. (2019). *Ekolojik baskılar ve tekstil yüzeylerde uygulanması* (Tez No. 587463) [Yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Darwin's (2022). Hakkında, Darwin's. <https://darwins.com.tr/hakkında/>
- Erdem İşmal, Ö., Özdoğan, E., & Yıldırım, L. (2013). An alternative natural dye, almond shell waste: Effects of plasma and mordants on dyeing properties. *Coloration Technology*, 129 (6), 431-437. <https://doi.org/10.1111/cote.12047>
- Eser, F. (2013). *Bitkisel atık maddelerin tekstil endüstrisinde boyar madde kaynağı olarak değerlendirilmesi*. Proje No: 2012/107 Gaziosmanpaşa Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu

Güler, G. (2020). Satsuma ile doğal giyim. Özge Horasan'la söyleşi. otuzbeslik.com/yazilar/ozge-horasan-sat-su-ma-dogal-giyimin-ozu

Gürcüm, B. ve Yüksel, C. (2012, Ekim 8-10). Moda sektörünü yavaşlatan eğilim: eko moda ve moda'da sürdürülebilirlik. *Akdeniz Üniversitesi I. Uluslararası Moda ve Tekstil Tasarımı Sempozyumu*, Antalya, Türkiye.

Hartini, S., Manurung, J. ve Rumita, R. (2021). Sustainable-value stream mapping to improve manufacturing sustainability performance: case study in a natural dye batik sme's. *Materials Science And Engineering*, Doi:10.1088/1757-899X/1072/1/012066

Horasan, Ö. (2022). Doğal boya. Satsuma. <https://sat-su-ma.studio/tr>

İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri. (2005). Tekstil konfeksiyon sektöründe ekoloji ve ekolojik etiketler. <https://www.yumpu.com/tr/document/read/23582613/tekstilde-ekoloji-uenco>

İşmal, Ö. E. (2019). Doğal boya uygulamalarının değişen yüzü ve yenilikçi yaklaşımlar. *Yedi: Sanat Tasarım ve Bilim Dergisi*, (22), 41-58.

Joy, A., Sherry, J. F., Venkatesh, A., Wang, J. & Chan, R. (2012). Fast fashion, sustainability, and the ethical appeal of luxury brands, *Fashion Theory*, 16(3), 274. <https://www3.nd.edu/~jsherry/pdf/2012/fastfashionsustainability.pdf>

Kant, R. (2012). Textile dyeing industry an environmental hazard. *Natural Science*, 4(1), 22-26. doi:10.4236/ns.2012.41004

Kayahan, E., Karaboycu, M., ve Dayık, M. (2016). Bitkisel atıklar kullanılarak yün, pamuk ve rejenere soya lifleri için ekolojik boyama. *Tekstil ve Mühendis*, 23(102), 111-125. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/227929>

Kendir, G. ve Güvenç, A. (2010). Etnobotanik ve Türkiye'de yapılmış etnobotanik çalışmalara genel bir bakış. *Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi*, 30(1), 49- 80. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/842044>

Kurtoğlu, N. ve Şenol, D. (2004). Tekstil ve ekolojiye genel bakış, karsinojen ve alerjik etki yapabilen tekstil kimyasalları. *K.S.Ü. Fen ve Mühendislik Dergisi*, 7, 26- 38. <https://docplayer.biz.tr/278090-Tekstil-ve-ekolojiye-genel-bakis-karsinojen-ve-allerjik-etki-yapabilen-tekstil-kimyasallari.html>

Lee, M. (2007). The a to z of eco fashion. *Ecologist*. 37(8), 56- 62. <https://theecologist.org/2008/jan/10/z-eco-fashion>

Mangır, A. F. (2016). Sürdürülebilir kalkınma için yavaş ve hızlı moda. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 19, 143-154. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/264360>

Mani, S. & Bharagava, R. N. (2018). Textile industry wastewater: environmental and health hazards and treatment approaches. In *Recent Advances in Environmental Management*,

https://www.researchgate.net/publication/328701616_Textile_Industry_Wastewater_Environmental_and_Health_Hazards_and_Treatment_Approaches

Önal, A. (1996) Extraction of dyestuff from onion (*allium cepa* l.) and its application in the dyeing of wool, feathered-leather and cotton. *Turkish Journal of Chemistry*, 20 (3), <https://journals.tubitak.gov.tr/chem/vol20/iss3/3>

Raja, A. S. M., Pareek, P. K., Shakyawar, D. B., Wani, S. A., Nehvi, F. A., & Sofi, A. H. (2012). Extraction of nat-ural dye from saf-fron flower waste and its applica-tion on pashmina fabric. *Pelagia Research Library*, 3(1), 156- 161. <http://www.pelagiaresearchlibrary.com/>

Satsuma. (2022) Satsuma resmî. Satsuma. <https://www.sat-su-ma.studio>

Satsuma. (2022). Hipicon resmî. Hipicon. <https://www.hipicon.com/sat-su-ma>

Saxena, S. & Raja, A. (2014). Doğal boyalar: kaynaklar, kimya, uygulama ve sürdürülebilirlik sorunları. Muthu, S. (Ed.), *Tekstil Bilimi ve Giyim Teknolojisi*, 37- 80.

Solakoğlu, E. (t.y.). Satsuma. Özge Horasan'la söyleşi. [https:// www. instyle. com. tr/ tasarimci- dosyasi-sat-su-ma-16763](https://www.instyle.com.tr/tasarimci-dosyasi-sat-su-ma-16763).

Teker, M. (2019). Investigation on fastness properties and color measurements of silk and cotton fabrics dyed with pulp of *laurus nobilis*. *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 4(2), 119-125. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/906415>

Teker, M. S. (2012). *Akdeniz bölgesinde yetişen bazı boya bitkilerinin drog ve posaları ile ilmeklik yün ipliklerinin boyanması ve haslık değerleri* (Tez No. 411897) [Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Teker, M. S. (2016). *Rezerve boyama tekniği ile indigo, kökboya, kekik posasının giysi koleksiyonunda kullanılması*. Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sanatta yeterlik Tezi. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Teker, M. S., Zaimoğlu, Ö., & Turgut, K. (2021). A research of color and fastness values on silk, wool and cotton fabrics dyed with pulp of oregano (*origanum onites*) and sage (*salvia tomentosa*). *International Journal of Innovative Approaches in Science Research*, 5(2). <https://doi.org/10.29329/ijiasr.2021.357.3>

Türkmen, N. (2009). *Tekstil ve moda tasarımı açısından sürdürülebilirlik ve dönüşüm* (Tez No. 231443) [Sanatta yeterlik tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Üner, İ. (2017). *Ekolojik tekstil üretiminde üzüm çekirdeği posasının doğal boyacılıkta kullanımı*. II. Uluslararası Akdeniz'de Sanat Sempozyumu, Antalya, Türkiye

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacılar verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiklerini beyan ederler.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar atışması bulunmamaktadır.

Sosyal Bilgiler Dersinde Bağlam Temelli Öğrenme Yaklaşımının Öğrencilerin Akademik Başarısına, Finansal Okuryazarlık Becerilerine ve Öğrenmenin Kalıcılığına Etkisi¹

*The Effect of Context Based Learning Approach on Students' Academic Achievement,
Financial Literacy Skills and Retention of Learning in Social Studies*

İrfan ARIKAN

Harran University, Department of
Turkish and Social Studies Education
Harran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Şanlıurfa, Türkiye

irfanarikan@harran.edu.tr

ORCID 0000-0002-1546-4786

Zafer ÇAKMAK

Fırat University, Department of Turkish
and Social Studies Education,
Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Elazığ, Türkiye

zcakmak@firat.edu.tr

ORCID 0000-0002-0612-814X

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Arıkan, İ. and Çakmak, Z. (2023). The effect of context based learning approach on students' academic achievement, financial literacy and retention of learning in social studies. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 59, 153 – 183.

Arıkan, İ. and Çakmak, Z. (2023). Sosyal bilgiler dersinde bağlam temelli öğrenme yaklaşımının öğrencilerin akademik başarısına, finansal okuryazarlık becerilerine ve öğrenmenin kalıcılığına etkisi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 59, 153 – 183.

¹ Bu çalışma Prof. Dr. Zafer ÇAKMAK danışmanlığında 2021 tarihinde tamamladığımız "Sosyal Bilgiler Dersinde Bağlam Temelli Öğrenme Yaklaşımının Öğrencilerin Akademik Başarısına, Finansal Okuryazarlık Becerilerine ve Öğrenmenin Kalıcılığına Etkisi" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

* This article is extracted from my doctorate dissertation entitled "The Effect of Context Based Learning Approach on Student' Academic Achievement, Financial Literacy Skills and Retention of Learning in Social Studies", supervised by Prof. Dr. Zafer ÇAKMAK (Ph.D. Dissertation, Fırat University, Elazığ/Turkey, 2021).

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 14 October/14 Ekim 2022

Accepted/Kabul Tarihi: 02 February/02 Şubat 2023

Published/Yayın Tarihi: 31 March/31 Mart 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: March/Mart

Issue/Sayı: 59 **Pages/Sayfa:** 153 - 183

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (İrfan ARIKAN- Zafer ÇAKMAK).

Grant Support/Finansman: The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Sosyal Bilgiler Dersinde Bağlam Temelli Öğrenme Yaklaşımının Öğrencilerin Akademik Başarısına, Finansal Okuryazarlık Becerilerine ve Öğrenmenin Kalıcılığına Etkisi

Öz

Bu araştırmanın amacı, sosyal bilgiler dersinde bağlam temelli öğrenme yaklaşımının öğrencilerin akademik başarısına, finansal okuryazarlık becerisine ve öğrenmenin kalıcılığına etkisini incelemektir. Araştırma örneklemini 2020-2021 eğitim öğretim yılında Şanlıurfa ili Haliliye ilçesine bağlı bir köy okulunda 6.sınıfa devam eden 53 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada karma yöntem desenlerinden açıklayıcı ardışık desen kullanılmıştır. Nicel veriler SPSS 22 programında analiz edilmiştir. Nitel veriler betimsel olarak analiz edilmiştir. Bağlam temelli öğretim etkinliklerinin uygulandığı deney grubundaki puan artışının, herhangi bir müdahalenin uygulanmadığı kontrol grubundaki puan artışına göre anlamlı derecede fazla olduğu görülmüştür. Deney grubunun son-test ve kalıcılık test puanları arasında istatistiki olarak fark bulunmazken; kontrol grubunun son-test ve kalıcılık testi puanları arasında son-test lehine anlamlı bir fark bulunmuştur. Deney ve kontrol grubunun finansal okuryazarlık davranış ölçeği ön-test ve son-test puanları karşılaştırıldığında harcama ve bütçe alt boyutlarında istatistiki olarak anlamlı bir fark bulunmaz iken; tasarruf alt boyutunda deney grubu lehine istatistiki olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Nitel verilerin de nicel verileri desteklediği görülmektedir. Görüşmeye katılan öğrenciler bağlam temelli öğrenme yaklaşımına yönelik olumlu görüş beyan etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler:

Sosyal bilgiler, bağlam temelli öğrenme yaklaşımı, finansal okuryazarlık, akademik başarı, öğrenmenin kalıcılığı

The Effect of Context Based Learning Approach on Students' Academic Achievement, Financial Literacy Skills and Retention of Learning in Social Studies

Abstract

The aim of this study is to investigate the effect of context-based learning approach on students' academic achievement, financial literacy skills and retention of learning in social studies course. The sample of research consists 6th grade students. Explanatory sequential design, one of the mixed method designs, was used in the study. It was observed that the score increase in the experimental group was significantly higher than the score increase in the control group in which no intervention was applied. While there was no statistical difference between the posttest and retention test scores of the experimental group; There was a significant difference in favor of the post-test in the control group. When the financial literacy behavior scale pre-test and post-test scores of the groups were compared, a statistically significant difference was found in favor of the experimental group in the savings sub-dimension. Qualitative data also seem to support quantitative data. The students who participated in the interview expressed a positive opinion about the context-based learning approach.

Keywords:

Social Studies, context-based learning approach, financial literacy, academic achievement, retention of learning

Giriş

Değişen eğitim anlayışına bağlı olarak öğretim programları yeniden yapılandırılmıştır (Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı [TTK], 2006). Bu doğrultuda öğretim süreçlerinde önemli değişiklikler yaşanmıştır. Geleneksel öğretim strateji, yöntem ve tekniklerin yanında, beyin tabanlı öğrenme, proje tabanlı öğrenme, araştırma ve sorgulamaya dayalı öğrenme ve probleme dayalı öğrenme gibi eğitimde yeni yaklaşımlar uygulanmaya başlamıştır (Demirel, 2005). Söz konusu yeni yaklaşımlardan biri de bağlam temelli öğrenme yaklaşımıdır.

Bağlam temelli öğrenme yaklaşımının temellerini ABD'li John Dewey ve Rus psikolog Vygotsky atmıştır (Rose, 2012). Bağlam temelli öğrenme yaklaşımı öğrencilere konu ve gerçek yaşam durumları arasında bağlantı kurma fırsatı sağlayan bir yaklaşımdır (Elmas, 2012). Bağlama dayalı yaklaşım, derslerin içeriğini daha ilgi çekici ve daha eğlenceli bir hale getirerek öğrencilerin konuyu anlamasını kolaylaştırmaktadır (Acar ve Yaman, 2011). Bu yaklaşım çoğunlukla sınıfta öğretimi güçlendiren; öğrencilerin bilgi, beceri ve motivasyonlarını arttıran; anlamlı öğrenmeyi destekleyen ve bilgi aktarımını gerçekleştiren bir stratejidir (Elmas, 2012).

Bu yaklaşım sayesinde öğrenciler, derste öğrendikleri bilgi ve becerileri nasıl ve niçin kullanacaklarını öğrenmektedir (Şensoy ve Gökçe, 2017). Bağlam temelli öğrenme yaklaşımında amaç günlük hayattaki bir olay veya sorundan yola çıkarak, öğrenilen bilgileri ihtiyaç haline getirmek böylece kavram ve ilişkileri bu olay ve sorunların çözümünde araç olarak kullanmayı hedeflemektir (Berns ve Erickson, 2001). Bu yaklaşımda bağlamlar, öğretilen kavramlar için bir başlangıç veya gerekçe olarak verilir. Bağlamlar yalnızca öğrencileri kavramlara yönlendirmek için verilmez aynı zamanda öğrencileri yeni kavramların öğretilmesi için de motive etmektedir. (De Yong, 2008).

Sosyal bilgiler, toplumsal gerçekle kanıtlamaya dayalı bağ kurma süreci ve bunun sonunda elde edilen dirik bilgiler bütünüdür. Toplumsal gerçek, insanın yaşamında kullandığı ve zorunlu olan, onun daha kolay, rahat, mutlu yaşamasını, kendi gizli güçleri doğrultusunda geliştirip gerçekleşmesini sağlayan tüm toplumsal olgular ve ilişkilerdir (Sönmez, 2010). Bu ders tarih, coğrafya, ekonomi ve sosyoloji gibi bireyi ve toplumu konu alan disiplinlerden oluşturulmuş disiplinler arası bir derstir. Bu nedenle bu dersin içeriği insan ve insanın faaliyetlerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla dersin konusuyla gerçek yaşam arasında bağlam oluşturan bağlam temelli öğrenme yaklaşımının, konusu insan ve insanın faaliyetleri olan sosyal bilgiler dersine uygun bir yaklaşım olduğu düşünülmektedir.

Sosyal bilgiler dersi öğrencilerin yaşama etkin katılımını sağlayacak temel becerilerin kazandırıldığı bir derstir (Öztürk, 2012). Bu becerilerden biri de finansal okuryazarlık becerisidir (Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı [TTK], 2018). İlk olarak 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında bu beceriye yer verilse bile 2005 ve 2015 Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında söz konusu becerisinin kazandırılmasına yönelik kazanımların ve

içeriklerin mevcut olduğu görülmektedir. Ekonomi konularını içeren “üretim, dağıtım ve tüketim” öğrenme alanı 2005 öğretim programıyla beraber sosyal bilgiler dersinde yer almaya başlamış ve finansal okuryazarlık örtük bir şekilde programda yer almıştır. Dünyada ve Türkiye’de yaşanan ekonomik gelişmeler, bütün dünya da etkili olan 2008 ekonomik kriz, finansal ürün ve hizmetlerin artması gibi amiller finansal okuryazarlığın önemini ortaya koymuştur.

Finansal kararların bireylerin yaşam kaliteleri üzerinde önemli bir etkisi olmaktadır. Yaşamda verdiğimiz önemli kararlardan biri finansal kararlardır. Çünkü bireyler finansla ilgili küçük ya da büyük bazı kararlar vermek durumundadır. Finans ile ilgili verilen doğru kararlar bireyin yaşamını olumlu etkilerken verilen yanlış kararlar da bireyin yaşamını olumsuz etkilemektedir (Gökmen, 2012). Doğal kaynakların sınırlı olması, dünya nüfusun giderek artması, artan israf ve dünya genelinde yaşanan ekonomik krizler, finansal eğitime olan ihtiyacı daha da arttırmaktadır.

Finans konuları yalnızca ekonomistleri ilgilendiren bir mevzu değil çocuk, genç, yaşlı olmak üzere bütün bireyleri ilgilendiren konulardır. Finansal eğitime erken başlamak bilimsel olarak yadsınamaz bir gerçektir (Turan İçke, 2017). Çocuklar ebeveynlerinin bazı ürünler için para verdiklerine tanık olurlar ve kendileri de alışveriş için para harcamak durumunda kalırlar. Parayı hediye olarak algılayan çocuklar, para biriktirir hatta banka hesabı açma girişimde bulunurlar. Aynı zamanda çocuklar gerçekten ihtiyaç duydukları şeyler ile sadece istedikleri şeyler arasında tercih yapmak zorunda kalabilirler (Seefeldt, Castle ve Falconer, 2015). Bu nedenle erken yaşta kazanılan finansal bilgi, tutum ve davranışın önemi büyüktür (Gökmen, 2012). Türkiye’de ilkökul ve ortaokul kademesinde finansal okuryazarlık dersi yoktur. Fakat ilkökul ve ortaokul düzeyinde matematik, sosyal bilgiler, hayat bilgisi gibi dersler aracılığıyla öğrencilere finansal okuryazarlıkla ilgili bazı yeterlikler kazandırılmaya çalışılmaktadır (Güvenç, 2015).

Sosyal bilgiler dersi ile finansal okuryazarlık arasında yakın bir ilişki vardır. Zorunlu dersler içerisinde finansal okuryazarlıkla ilgili en fazla öğrenme çıktısına sahip ders sosyal bilgiler dersi (Güvenç, 2017). Sosyal bilgiler dersi marifetiyle öğrencilere ekonomi ile ilgili birçok beceri kazandırılması hedeflenir. Bu derste doğal kaynakların korunması için sürdürülebilir bir çevre anlayışı öğrencilere kazandırılır (Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı [TTK], 2018). Bilgili’ye (2009) göre ekonomi konularının sosyal bilgiler dersinde öğretimi öğrencilerde vatandaşlık bilincinin gelişmesine de katkı sağlamaktadır. Literatür incelendiğinde, Adalar (2019) sosyal bilgiler dersinde finansal okuryazarlığın kazandırılmasında günlük yaşam durumlarının kullanımının önemine değinmiştir. Akhan (2013) sosyal bilgiler dersinde ekonomi konularının öğretimde öğrencilerin derse olan katılımını artırmak amacıyla ekonomi konularıyla gerçek yaşam arasında bağlantı kurulması gerektiğini ifade etmektedir. Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA) finansal okuryazarlığın sosyal hayatta deneyimlenmesi gereken bir beceri olduğunu vurgulamıştır (OECD, 2020). Bu minvalde finansal okuryazarlık becerisinin konu ve gerçek yaşam durumları arasında bağlantı kurma fırsatı sağlayan, çağdaş bir öğretim yaklaşımı olan bağlam temelli öğrenme yaklaşımı ile öğretimin etkili olacağı tahmin

edilmektedir. Dersin konusuyla gerçek yaşam arasında bağlam oluşturan bağlam temelli öğrenme yaklaşımının, konusu insan ve insanın faaliyetleri olan sosyal bilgiler dersinde akademik başarıyı ve öğrenmenin kalıcılığını artıracakı düşünölmektedir.

1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, “6.sınıf sosyal bilgiler dersinde üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanında bağlam temelli öğrenme yaklaşımının öğrencilerin akademik başarısına, finansal okuryazarlık becerilerine ve öğrenmenin kalıcılığına etkisini” incelemektir. Bu amaçla aşağıda yer alan alt problemlere cevap aranmıştır:

1.1. Araştırmanın Nicel Boyutuna İlişkin Sorular

1-Deney grubunda yer alan öğrencilerin üretim, dağıtım ve tüketim başarı testinden elde etmiş oldukları puan artışı kontrol grubundaki puan artışına göre istatistiki olarak anlamlı mıdır?

2-Deney grubunda yer alan öğrencilerin üretim, dağıtım ve tüketim son-test ve kalıcılık testi puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir fark var mıdır?

3-Kontrol grubunda yer alan öğrencilerin üretim, dağıtım ve tüketim son-test ve kalıcılık testi puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir fark var mıdır?

4-Deney ve kontrol grubunun finansal davranış ölçeğinin alt boyutlarından almış oldukları son-test puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir fark var mıdır?

Araştırmanın Nitel Boyutuna İlişkin Sorular:

1-Bağlam temelli öğrenme yaklaşımı uygulamalarına yönelik öğrenci görüşleri nelerdir?

2-Bağlam temelli öğrenme yaklaşımının akademik başarı ve kalıcılığa etkisine yönelik öğrenci görüşleri nelerdir?

3-Bağlam temelli öğrenme yaklaşımının finansal okuryazarlığa etkisine yönelik öğrenci görüşleri nelerdir?

Yöntem

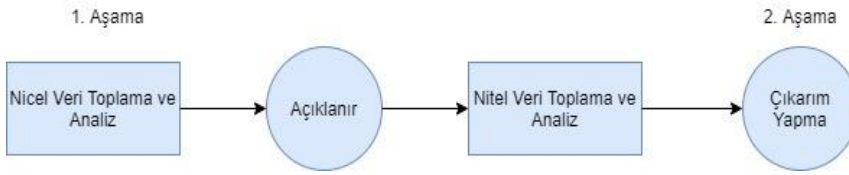
Bu bölümde araştırmanın deseni, örnekleme, veri toplama araçları, araştırma süreci, geçerliliğe ve güvenilirliğe ilişkin önlemler ile verilerin analizine yer verilmiştir.

1.2. Araştırmanın Deseni

Bu araştırma yöntemi karma araştırma yöntemlerden açıklayıcı ardışık desendir. Bu desen, nicel araştırma ile başlayıp ikinci aşamada nicel sonuçları açıklamak için yürütölen nitel araştırmadır (Creswell, 2017, s. 39). Aşağıdaki Şekil 1’de yer alan diyagramda açıklayıcı ardışık desene ilişkin işlem süreci verilmiştir.

Şekil 1

Açıklayıcı ardışık desen (Creswell, 2017, s. 39).

Araştırmaya yönelik nicel verilerin elde edilmesinde yarı deneysel desen işe koşulmuştur. Tablo 1’de araştırmanın deneysel sürecine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 1

Araştırmanın deneysel süreci

Gruplar	Ön Testler	Öğretim Yöntemi	Son Testler	Kalıcılık Testi
Kontrol Grubu	-Başarı Testi - Finansal Okuryazarlık Ölçeği	6.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı ve etkinlikleri	-Başarı Testi - Finansal Okuryazarlık Ölçeği	Kalıcılık Testi
Deney Grubu	-Başarı Testi -Finansal Okuryazarlık Ölçeği	Bağlam Temelli Öğrenme Yaklaşımı ve etkinlikler (Akşehir’de zeytin günü- Elazığ’da balık bereketi- Bor madeninden yatak üretildi-Erzurum’da süte değer projesi- Ali’nin başına gelenler-Zihni Derin)*	- Başarı Testi - Finansal Okuryazarlık Ölçeği	Kalıcılık Testi

* Ek-1’de örnek ders planına, örnek etkinliğe ve öğrenci ürünlerine yer verilmiştir.

Bu çalışmada uygulanacak yarı deneysel desende, bağımlı değişkenler öğrencilerin akademik başarısı, öğrenmenin kalıcılığı ve finansal okuryazarlık becerisidir. Bağımsız değişken ise bağlam temelli öğrenme yaklaşımıdır.

1.3. Araştırmanın Örnekleme

Araştırma örnekleme nicel ve nitel olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Araştırmanın nicel boyutunda tipik durum örnekleme türü seçilmiştir. Burada tipik olarak kastedilen, sıra dışı özellik göstermeyen, evrenin genel karakterini yansıtan anlamına gelmektedir (Büyüköztürk, Çakmak Kılıç, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2014). 6.sınıf üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanı finansal okuryazarlık konularını içeren ve deneysel çalışma yapmaya imkân sağlayan kazanım ve ders sürelerini içerdiği için, uzman görüşü de alınarak, çalışmanın altıncı sınıflarda yapılmasına karar verilmiştir. Araştırmanın

uygulama süreci 2019-2020 eğitim öğretim yılı ikinci dönem Şanlıurfa İli Haliliye İlçesine bağlı bir ortaokulda başlamıştır. Fakat Covid-19 salgını nedeniyle uygulamanın 3. haftasında okullar kapatılmıştır. Araştırmacı zorunlu olarak uygulama sürecine ara vermek durumunda kalmıştır. Söz konusu bu durum yarı deneysel araştırma koşullarını sağlamanın zorluklarını da göstermiştir. MEB'in 2020-2021 eğitim öğretim yılı birinci dönem köy okullarını yeniden açma kararı üzerine araştırmacı yeniden okul arayışına girmiş ve evrenin genel karakterini yansıtan temsil gücü yüksek Şanlıurfa İli Haliliye İlçesine bağlı bir ortaokulda uygulama süreci yeniden başlatılmıştır.

Deneysel çalışmalarda sonuç üzerinde etkili olacak değişkenleri sistematik bir biçimde kontrol edebilmek amacıyla grupların denkliliği sağlanmaya çalışılır. Grupların denkliliğini kontrol etmek amacıyla okulda yer alan iki şubeye ön-test olarak "üretim, dağıtım ve tüketim" başarı testi ile "finansal okuryazarlık davranış ölçeği" uygulanmış ve ön-test puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığına bakılmıştır. Yapılan ilişkisiz gruplar için *t* testi sonucunda gruplar arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte her iki gruba sosyo-ekonomik özellikler içeren kişisel bilgi formu uygulanmıştır. Daha sonra bu demografik değişkenlere göre gruplar karşılaştırılmıştır. Grupların sosyo-ekonomik özelliklerinin de birbirine benzer olduğu görülmüştür. Nihai olarak kura marifetiyle iki gruptan biri deney biri de kontrol grubu olarak seçilmiştir. Uygulayıcılar arasında oluşabilecek farklılıkları ortadan kaldırmak amacıyla her iki şubede ders veren öğretmenin aynı kişi olmasına dikkat edilmiştir. Tablo 2'de araştırmanın nicel örnekleme ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 2

Araştırmanın nicel örnekleme

Değişken	Deney		Kontrol	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Cinsiyet				
Kız	13	46%	12	48%
Erkek	15	54%	13	52%

Bu araştırmanın nitel boyutunda ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu minvalde bağlam temelli öğrenme etkinliklere aktif katılan, devamsızlık yapmayan ve deney grubunda yer alan dört kız ve altı erkek öğrenci görüşme sürecine katılmıştır. Görüşme süreleri 15 ile 20 dakika arasında değişmektedir. Katılımcılar, E=Erkek, K=Kız ve K1= Birinci katılımcı şeklinde kısaltılarak kodlanmıştır. Örneğin birinci görüşmeci kız K-K1, yedinci katılımcı erkek E-K7 şeklinde gösterilmiştir.

1.4. Veri Toplama Araçları

Araştırmada nicel veri toplama aracı olarak Arıkan (2021) tarafından geliştirilen "Üretim, Tüketim ve Dağıtım Başarı Testi" ile "Finansal Okuryazarlık Davranış Ölçeği" kullanılmıştır.

Arıkan (2021) tarafından geliştirilen üretim, dağıtım ve tüketim başarı testinin ön uygulaması 2018-2019 eğitim öğretim yılının 2. yarısında Şanlıurfa ilinde ortaokul

6.sınıfa devam eden 202 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Ön uygulamada elde edilen veriler TAP (Test Analysis Program) programında analiz edilmiştir. Analiz sonucunda testin KR-20 iç güvenirlik katsayı değeri 0.91 olarak hesaplanmıştır. Ön uygulamanın madde güçlük indeksi ortalaması 0.71, madde ayırt edicilik indeksi ortalaması 0.48 olarak hesaplanmıştır. Madde analizi sonucunda madde ayırt edicilik indeksi 0.30'dan düşük olan 3 soru teste dâhil edilmemiştir. Nihai test her kazanımdan en az 4 soru olmak üzere toplam 36 sorudan teşkil etmiştir.

Arıkan (2021) tarafından geliştirilen finansal okuryazarlık davranış ölçeğinin açılımlayıcı aktör analizi 2018-2019 eğitim öğretim yılının 2. yarıyılında ortaokul 6. sınıfa devam eden 241 öğrenciyle gerçekleştirilmiştir. Açılımlayıcı faktör analizi (AFA) sonucunda 21 maddeden oluşan üç faktörlü(harcama, bütçe ve tasarruf) bir yapı ortaya çıkmıştır. Aynı dönem farklı öğrencilerden oluşan ve 234 kişiyle gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizi (DFA) sonucunda ölçeğe ilişkin iç tutarlılık katsayıları (Cronbach Alfa) harcama boyutu için 0.773, bütçe boyutu için 0.804, tasarruf boyutu için 0.669 ve ölçeğin bütünü için 0.846 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin üç faktörlü yapısına ilişkin uyum indekslerine bakıldığında RMSEA değeri (.045) ile birlikte mükemmel uyum göstermiştir. SRMR (0.063), GFI (0.90) ve CFI (0.93) değerlerinin ise mükemmel uyum göstermeseler de iyi uyum olarak nitelendirilebilecek değerlere sahip oldukları görülmektedir.

Nitel veri toplama aracı olarak “Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu” uzman görüşleri çerçevesinde literatür göz önüne bulundurulularak hazırlanmıştır. Hazırlanan bu formu deney grubunda yer alan fakat görüşmeye katılmayacak olan iki öğrenciye pilot olarak uygulanmıştır. Öğrencilerden gelen dönütler çerçevesinde soruların anlaşılır olup olmadığına ve uygunluğuna karar verilmiştir.

1.5. Araştırma Süreci

Uygulama öncesinde işlenecek derslere yönelik olarak hazırlanan ders planları ve materyaller iki alan uzmanına ve iki sosyal bilgiler öğretmenine incelenmiştir. Bu araştırma için “Fırat Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulundan” (13.12.2018-04) etik izin alınmıştır. Araştırmanın pilot uygulaması 2019-2020 eğitim öğretim yılının birinci döneminde Şanlıurfa ili Haliliye İlçesine bağlı bir ortaokulda gerçekleştirilmiştir.

Deney grubunda yer alan 6.sınıf öğrencilerine “üretim, tüketim ve dağıtım öğrenme alanına” ilişkin kazanımlar beş hafta süresince bağlam temelli öğrenme yaklaşımıyla işlenmiştir. Kontrol grubunda dersler beş hafta süreyle mevcut öğretim programına uygun bir şekilde işlenmiştir. Bu sürece araştırmacı gözlemci olarak katılmış, sürece ilişkin alan notları tutmuştur.

1.6. Geçerliliğe ve Güvenirliğe İlişkin Alınan Önlemler

Nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin geçerliliğe ve güvenirliğe ilişkin izlenmiş oldukları prosedürler bahsi geçen araştırmaların doğası gereği farklıdır. Bu nedenle geçerliliğe ve güvenirliğe ilişkin alınan önlemler nicel ve nitel olarak ayrı ayrı ele alınarak

raporlanmıştır. Araştırmanın nicel boyutunu oluşturan yarı deneysel desende araştırmannın geçerliliğini artırmak için deney ve kontrol gruplarının homojen olmasına dikkat edilmiştir. Yine araştırmannın deneysel boyutunun geçerliliğini arttırmak için katılımcı kaybının önüne geçilmiş, beklenti etkisini ortadan kaldırmak için deney grubunda ye alan öğrencilere araştırmannın mahiyeti hakkında detaylı bilgi verilmemiş ve veri toplama araçları amaca hizmet edecek bir şekilde kullanılmıştır. Araştırmannın güvenilirliğini arttırmak için araştırmacı, araştırma süresince nesnel ve yansız bir tutum içerisinde olmaya çalışmıştır.

Nitel boyutun inandırıcılığını artırmak için araştırmacı uygulama süresince gözlemci olarak araştırmannın içerisinde yer almış, görüşme sonrasında elde edilen veriler görüşmecilere teyit edilmiş ve görüşmelerde öğrencilerin kendilerini rahat ve güvende hissetmeleri sağlanmıştır. Araştırmannın aktarabilirliğini gerçekleştirmek üzere araştırmacı, süreci ayrıntılı ve şeffaf bir şekilde betimlemiş ve katılımcı görüşlerine doğrudan yer vermiştir.

1.7. Verilerin Analizi

Nicel araştırmaya ait verileri SPSS 22 programında analiz edilmiştir. Parametrik testlerin tamamı normal dağılım başta olmak üzere gerekli bütün varsayımları karşılamıştır. Aşağıda yer alan Tablo 3'te üretim, dağıtım ve tüketim başarı testi ve finansal okuryazarlık davranış ölçeğine ilişkin normallik değerleri yer almaktadır. Nitel veriler ise betimsel olarak analiz edilmiştir. Nitel veri analizi sonucunda öne çıkan kavramlar şema ile gösterilmiştir.

Tablo 3

Başarı Testi ve Finansal Okuryazarlık Davranış Ölçeği Normallik Değerlerini Gösteren Çarpıklık ve Basıklık Katsayıları

Üretim, Dağıtım ve Tüketim Başarı Testi	Çarpıklık	Basıklık
Deney son-test	-.394	-.436
Kontrol son-test	.411	-1.196
Deney Grubu Son-test ve kalıcılık fark	-.011	-.325
Kontrol Grubu Son-test ve kalıcılık fark	.852	.585
Finansal Okuryazarlık Davranış Ölçeği	Çarpıklık	Basıklık
Harcama Boyutu		
Deney	-.518	.490
Kontrol	.284	.287
Bütçe Boyutu		
Deney	-.654	-.132
Kontrol	.268	.605
Tasarruf Boyutu		
Deney	.538	-.626

Kontrol	.077	-1.039
---------	------	--------

Normallik değerleri incelendiğinde çarpıklık ve basıklık değerleri -1.196 ile .852 değerleri arasında değişmektedir. George ve Mallery (2003)'e göre; çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2 ile +2 arasında yer alması dağılımın normal olduğunu göstermektedir.

Bulgular

Bu bölümde araştırmanın alt problemlerine cevap bulmak amacıyla yapılan nicel ve nitel analizler neticesinde ortaya çıkan bulgulara ve yorumlara yer verilmiştir.

1.8. Nicel Araştırma Sorularına Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde nicel araştırma sorularına yönelik olarak ortaya çıkan bulgulara ve yorumlara yer verilmiştir.

1.1.1. Birinci Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Tekrarlı yapılan ölçümler arasındaki değişimin deney ve kontrol gruplarına göre anlamlı bir fark gösterip göstermediğini test etmek amacıyla iki faktörlü varyans analizi (MIX ANOVA) yapılmıştır. Aşağıda yer alan Tablo 4'te grupların (deney-kontrol) "üretim, dağıtım ve tüketim" başarı testinden almış oldukları puan ortalamaları gösterilmektedir.

Tablo 4

Grupların Ön Test ve Son Test Puan Ortalamaları

Gruplar	Ön Test			Son Test		
	N	\bar{X}	sd	N	\bar{X}	sd
Deney	28	15.03	6.54	28	22.78	6.98
Kontrol	25	14.68	7.22	25	18.36	7.37

Tablo 4'te görüldüğü üzere her iki grubun son-testlerinde bir artışın olduğu görülmektedir. Bağlam temelli öğrenme yaklaşımının uygulandığı deney grubundaki puan artışının, herhangi bir müdahalenin uygulanmadığı kontrol grubundaki puan artışına göre anlamlı derecede fazla olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan karışık ölçümler için iki faktörlü varyans analizi (MIX ANOVA) sonuçları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5

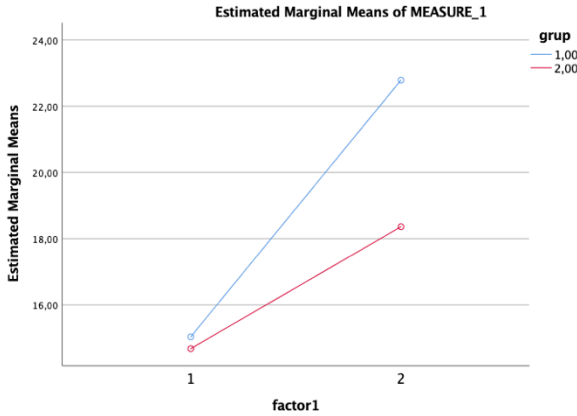
Grupların MIX ANOVA sonuçları

Varyansın Kaynağı	Karelerin Toplamı	sd	Ortalamaların Karesi	F	p
Ön ve son test	862,749	1	862,749	233.615	.00*
Ön ve son test * GRUP	109,391	1	109,391	29,621	.00*
Hata (Ön ve son test)	188,345	51	3.693		

Tablo 5'te görüldüğü üzere yapılan analiz sonucunda, bağlam temelli öğretim etkinliklerinin uygulandığı deney grubundaki puan artışının, herhangi bir müdahalenin uygulanmadığı kontrol grubundaki puan artışına göre anlamlı derecede fazla olduğu görülmüştür ($F_{1-51} = 29.621, p < .05$). Şekil 2'de yer alan grafikte deney ve kontrol grubunun ön-test ve son-test puan ortalamaları karşılaştırılmıştır.

Şekil 2

Deney ve kontrol grubunun ön-test ve son-test puan ortalamalarını gösteren grafik

Şekil 2 incelendiğinde grupların ön-test puanlarının birbirine oldukça yakın olduğu görülmektedir. Grupların son-test puanları karşılaştırıldığında hem deney hem de kontrol grubunda bir puan artışı olduğu görülmektedir. Fakat deney grubunda puan artışının kontrol grubundaki puan artışına göre daha fazla olduğu söylenilebilir. Bu sonuçlardan hareketle deney grubundaki bağlam temelli öğrenme yaklaşımının akademik başarı üzerinde etkili sonuçlar verdiği söylenebilir.

1.1.2. İkinci Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Deney grubunda yer alan öğrencilerin son-test ve kalıcılık puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı test etmek amacıyla yapılan ilişkili gruplar için t testi sonuçları Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6

Deney grubunun son-test ve kalıcılık testi puanlarının farkının t testi sonuçları

Testler	N	\bar{X}	sd	df	t	p
Son Test	28	22.78	6.98	27	1.982	.058
Kalıcılık	28	22.50	6.74			

Tablo 6'daki sonuçlara göre; deney grubunun başarı testinin son-test ve kalıcılık puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan ilişkili gruplar için t testinde, deney grubunun son-test puan ortalaması ($\bar{X}=22.78$) ile kalıcılık puan ortalaması ($\bar{X}=22.50$) arasında anlamlı bir fark görülmemiştir ($t_{27}= 1.982, p > .05$). Bu

sonuç bağlam temelli öğrenme yaklaşımının öğrenmenin kalıcılığını sağladığı şeklinde yorumlanabilir.

1.1.3. Üçüncü Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Kontrol grubunda yer alan öğrencilerin son-test ve kalıcılık puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı test etmek amacıyla yapılan ilişkili gruplar için t testi sonuçları Tablo 7'de gösterilmektedir.

Tablo 7

Kontrol grubunun son-test ve kalıcılık testi puanlarının farkının t testi sonuçları

Testler	N	\bar{X}	sd	Df	t	p	d
Son Test	25	18.36	7.37	24	2.701	.012*	.54
Kalıcılık	25	17.84	7.10				

Tablo 7'deki sonuçlara göre; kontrol grubunun başarı testinin son-test ve kalıcılık puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan ilişkili gruplar için t testinde, kontrol grubunun son-test puan ortalaması (\bar{X} =18.36) ile kalıcılık puan ortalaması (\bar{X} =17.84) arasında istatistiki olarak son-test lehine anlamlı bir fark görülmüştür (t_{24} = 2.701, $p < .05$). Kontrol grubu son-test ve kalıcılık puanları arasındaki farkın etki büyüklüğü Cohen'd= 0.54 olarak hesaplanmıştır. Farkın orta düzeyde olduğu görülmektedir (Green ve Salkind, 2005). Bu sonuç mevcut öğretim programının uygulandığı kontrol grubunda öğrenmede anlamlı derecede bir unutmamanın olduğu şeklinde yorumlanabilir.

1.1.4. Dördüncü Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Deney ve kontrol grubunda yer alan öğrencilerin finansal okuryazarlık davranış ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin son-testten aldıkları puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı test etmek amacıyla yapılan ilişkisiz gruplar için t testi sonuçları Tablo 8'de gösterilmektedir.

Tablo 8

Deney ve kontrol grubunun finansal okuryazarlık davranış ölçeği son-test puanlarının t testi sonuçları

Alt Boyutlar	Grup	N	\bar{X}	sd	df	t	p
Harcama	D	28	2.91	.48	51	-1.95	.84
	K	25	2.94	.46			
Bütçe ve planlama	D	28	3.04	.65	51	1.458	.151
	K	25	2.79	.57			
Tasarruf	D	28	3.37	.30	51	2.340	.023
	K	25	3.14	.41			

Tablo 8'de görüldüğü üzere deney ve kontrol gruplarının finansal okuryazarlık davranış ölçeğinin harcama ve bütçe alt boyutlarında istatistiki olarak anlamlı bir fark bulunmaz iken; tasarruf alt boyutunda deney grubu lehine istatistiki olarak anlamlı bir

fark bulunmuştur. Elde edilen bu anlamlı farkın etki büyüklüğü $\eta^2 = .09$ hesaplanmıştır. Green ve Salkind (2005)'e göre bu fark orta düzeydedir.

1.9. Nitel Araştırma Sorularına Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde nitel araştırma sorularına yönelik olarak ortaya çıkan bulgulara ve yorumlara yer verilmiştir.

1.1.5. Birinci Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Katılımcılara bağlam temelli öğrenme yaklaşımıyla işlenen sosyal bilgiler dersi hakkında ne düşündükleri sorulmuştur. Aşağıda konuyla alakalı öğrenci görüşleri yer almaktadır.

Sosyal bilgiler dersinin bağlam temelli öğrenme yaklaşımıyla işlenmesine yönelik olarak K-K3 görüşlerini şu sözlerle ifade etmiştir: *"Güzeldi, etkileyiciydi. Derslerimize çok yardımcı oldu. Yeni ve farklı şeyler öğrendik. Günlük yaşamla ilgili sosyal bilgiler dersinde öğretici ve eğitici şeyler öğrendik."* K-K3 bağlam temelli yaklaşımla işlenen sosyal bilgiler dersinin etkileyici olduğunu, derslerde günlük yaşamla ilgili konular öğrendiğini ifade etmiştir. E-K7'de benzer ifadelerle yer vermiştir. E-K7 *"Bu ders sayesinde gerçek hayatta ilgili şeyler öğrendik. Günlük yaşamla ilgili şeyler öğrendik. Kısacası işe yarar şeyler öğrendik."* ifadeleriyle derste işlenen konuların günlük yaşamla ilgili olduğunu ve işe yarar olduğunu ifade etmiştir. Zaten bağlam temelli öğrenme yaklaşımında konuların günlük yaşamla ilişkilendirilmesi önemli bir katedir. E-K5 *"...dersleri iyice dinliyorum. Arkadaşımla beraber iyi ders yaptık. Dersleri iyice dinledik. Ders sıkıcı değildi. Dersi birlikte işledik. Ailemden dersle ilgili destek aldım..."* ifadeleriyle derslerin işbirlikçi olarak işlendiği vurgusunu yapmıştır. Kaldı ki bağlam temelli öğrenme yaklaşımında işbirliği yapılması hedeflenen bir durumdur. Konuyla alakalı K-K4 *"...eğlenceli bir şekilde öğrendik. Sosyal bilgiler dersinin bu şekilde işlenmesini istiyorum. Tüm etkinlikleri çok sevdim..."* ifadeleriyle sosyal bilgiler dersinde bağlam temelli öğrenme yaklaşımının etkililiğini vurgulamıştır. Yine konuyla alakalı olarak K-K8 *"Normalde derslere çok katılmayan biriyim. Fakat yapılan etkinlikleri çok eğlenceli bulduğum için derslere daha çok katıldım"* cümleleriyle sosyal bilgiler dersinin kendisini aktif kıldığını ifade etmiştir. Çağdaş bir öğrenme yaklaşımı olan bağlam temelli öğrenme yaklaşımında hedef, öğrenciyi derste olabildiğinde aktif kılmaktır. Aşağıda bağlam temelli öğrenme yaklaşımıyla işlenen sosyal bilgiler dersine yönelik diğer öğrenci görüşlerine yer verilmiştir:

"Güzeldi, keyifliydi eğlendik. Bilmediğimiz şeyleri öğrendik. Derslerimize yaradı. Eğlenerek öğrendik. Sıkılmadık" K-K1

"Bazı konular çok farklı geldi. Bazı konular ise çok kolay geldi. Bilmediğimiz şeyleri öğrendik. Sosyal bilgiler dersini daha çok sevdim. Çok farklı etkinlikler yaptık. İpek böcekçiliği güzel anlamda değişti. İpek böcekçiliğinin Urfa'da yapılabileceğini öğrendik. Bazı konular beni şaşırttı. Bazıları ise bildiğim konulardı. Urfa'da ipek böcekçiliğinin yapıldığını bilmiyordum. Yaptığımız etkinlikler günlük hayatta da işimize yaradı." K-K2

“Bu ders sayesinde tarım, hayvancılık, madencilik, bu ders sayesinde meslekleri tanıdık, doğal kaynakların korunması gerektiğini öğrendik. Mesela Konya’da obrukların oluşmasında insanların suçu var.” E-K6

“Arkadaşlarımızla birlikte etkinlikler yaptık. Bazı etkinlikleri ise evde yaptık anne ve babamıza sorduk onlardan da yardım aldık. Merak ettiğimiz konuları öğretmenimize sorduk. İşe yarar şeyler öğrendiğimizi düşünüyorum” E-K9

“Yapılan etkinlikler konuları daha iyi anlamamızı sağladı. Ekonomiyle ilgili de önemli konular gördüğümüzü düşünüyorum. Doğamızı neden korumamız gerektiğini öğrendik. Derslerin eğlenceli olduğunu söyleyebilirim” E-K10

Verilen cevaplara bakıldığında katılımcıların tamamı bağlam temelli öğrenme yaklaşımıyla işlenen dersler hakkında olumlu görüş ifade etmiştir. Katılımcılar derslerde eğlendiklerini, konuları daha iyi öğrendiklerini, işlenen konuların günlük hayatla ilişkili olduğunu, derslere aktif katıldıklarını ifade etmiştir. Aşağıda yer alan Şekil 3’te bağlam temelli öğrenme yaklaşımı hakkında öğrenci görüşlerinde ön plana çıkan kavramlara yer verilmiştir.

Şekil 3

Öğrenci görüşlerine göre bağlam temelli öğrenme yaklaşımında öne çıkan kavramlar

Şekil 3’te görüldüğü üzere öğrenciler bağlam temelli öğrenme yaklaşımını eğlenceli, keyifli, işe yarar, öğretici bulmakta ve derslere aktif katıldıklarını, dayanışma içerisinde olduklarını ve işbirliği içerisinde hareket ettiklerini vurgulamaktadır.

1.1.6. İkinci Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Bağlam temelli öğrenme yaklaşımıyla işlenen sosyal bilgiler dersinin öğrencilerin öğrenmeleri üzerinde nasıl bir etki yaptığı sorusuna, katılımcıların tamamının olumlu görüş bildirdiği görülmektedir. Mesela K-K1 “..öğrendiğimiz şeyler aklımızda kaldı. Keyiflice öğrendik. Hiç sıkılmadan öğrendik. Hatta devam etseydi daha da güzel olabilirdi...” ifadeleriyle derslerin öğretimin kalıcılığı üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu vurgulamıştır. K-K2 “...soru çözerken bir şey okurken beni gayet etkiledi...” ifadesiyle dersin akademik başarı üzerindeki etkisini vurgulamıştır. K-K4’te “...başarımızın arttığını düşünüyorum. Öğrenmemiz

kolaylaştı. Öğrendiğimiz konuları unutmuyoruz, hatırlıyoruz...” ifadesiyle K-K1 ve K-K2'nin ifadelerini destekleyecek bir biçimde bağlam temelli öğrenme yaklaşımının hem akademik başarı üzerinde hem de öğretimin kalıcılığı üzerindeki etkisini vurgulamıştır. “ ...bu ders sayesinde derse daha çok ilgi duydum. Daha çok çalıştık, daha iyi öğrendik, heyecanla bu dersin gelmesini bekliyordum..” ifadeleriyle E-K5 bağlam temelli öğrenme yaklaşımının sosyal bilgiler dersine olan ilgiyi arttırdığını düşünmektedir. E-K10 “ ..sosyal bilgiler dersi sayesinde daha çok merak ettim. Öğrendiğimiz konularla ilgili internette araştırmalar yaptım...” cümleleriyle bağlam temelli öğrenme yaklaşımıyla işlenen derslerin merak duygusunu tetiklediğini ve kendisini araştırmaya sevk ettiğini ifade etmiştir. Aşağıda yine konuyla alakalı bazı öğrenci görüşlerine yer verilmiştir:

“Evet düşünüyorum. Öğrenmem kolaylaştı. Etkinlikler başarıyı arttırdı. Derslerle ilgili çok şeyler öğrendik. Mesela test çözerken ben bu konuyu öğrenmişim diyorum. Göbeklitepe'yi artık unutmam. İpek böcekçiliğini ne zaman olsa hatırlarım.” E-K6

“Bu ders olmasaydı enerji kaynaklarımızı öğrenemezdik. Urfa güneşli sıcak bir il. Özellikle yazı çok sıcak. Bu ders sayesinde güneş enerji kaynaklarını öğrendik. Doğal kaynaklar hepimizin. Bazen televizyonda bir şey izlediğimde ben bunu derste öğrenmişim diyorum. Sağla yağı örneği çok güzeldi. İnsanların ağaçtan nasıl ilaç ürettiğini öğrendik. Ben geçenlerde belgeselde de görmüştüm. İpek böcekçiliğiyle ilgili bir video izlemiştik ya yani ben onu belgeselde izlemiştim. Muğla deyince aklıma sağla yağı geliyor.” E-K7

“Sosyal bilgiler dersinde çok şey öğrendik. Bazı konuları önceden de biliyorum. Fakat bazı konuları ilk defa bu derste öğrendik. İleride bu konuların bizlere yardımcı olacağını düşünüyorum. Öğrendiğimiz konuların diğer derslerde de işe yarayacağını düşünüyorum.” K-K8

“Yapılan etkinliklerin başarıyı arttırdığını düşünüyorum. Çevremizle ilgili doğayla ilgili önemli şeyler öğrendik. Artık çevremde bazı şeylere daha çok dikkat ettiğimi düşünüyorum. Çiftçi olduğumuz için tarım konusu daha çok dikkatimi çekmişti.” E-K9

Görüşmeler neticesinde elde edilen bulgular bağlam temelli öğrenme yaklaşımının öğrenmeyi kolaylaştırdığı, öğrenmenin kalıcılığını, öğrencilerin derse olan ilgisini ve merak duygusunu artırdığı, öğrencileri araştırma yapmaya sevk ettiği söylenebilir. Şekil 4'te bağlam temelli öğrenmenin akademik başarıya etkisine yönelik öğrenci görüşleri çerçevesinde ön plana çıkan kavramlara yer verilmiştir.

Şekil 4

Öğrenci görüşlerine göre bağlam temelli öğrenme yaklaşımının akademik başarıya etkisinde öne çıkan kavramlar

Şekil 4'te görüldüğü üzere katılımcılar bağlam temelli öğrenme yaklaşımının öğrenmeyi kolaylaştırdığı, başarıyı artırdığı ve öğrenmenin kalıcılığını sağladığını ifade etmiştir. Yine katılımcılar bağlam temelli öğrenmenin ilgi ve merakı artırdığını ve öğrencileri araştırmaya sevk ettiğini ifade etmiştir.

1.1.7. Üçüncü Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Bağlam temelli öğrenme yaklaşımıyla işlenen sosyal bilgiler dersinin finansal okuryazarlık becerisi üzerindeki etkisine yönelik katılımcı görüşleri aşağıda verilmiştir.

Soruya ilişkin K-K4 “*Ekonomiyle ilgili çok güzel etkinlikler öğrendik. Bu etkinliklerin çok işe yarar olduğunu düşünüyorum.*” ifadesi, K-K8 “*Ekonomiyle ilgili önemli şeyler öğrendik. Fakat daha çok zaman olsaydı daha da güzel etkinlikler yapabiliirdik.*” ifadesiyle bağlam temelli öğrenme yaklaşımıyla işlenen sosyal bilgiler dersinin finansal okuryazarlık becerilerini kazandırmaya katkısını vurgulamıştır. E-K7 “*Tasarruf edilmesi gerektiğini öğrendik. İsraf etmemeyi, enerji kaynaklarını tasarruflu kullanmayı. Uyumadan önce ışıkları kapatıyorum. Boşa elektrik gitmesin. Yemek yediğimizde annem az yemek yapar. Fazla kaldığında bizim orada hayvanlar var. Keçilerimiz, köpeğimiz, kedilerimiz var onlara veriyoruz. Bir kere bile çöp atmıyoruz. Mesela su, dişlerimi fırçalarken suyu kapatıyorum. Fırçayı yıkadığımda açıyorum.*” ifadesiyle finansal okuryazarlık açısından önemli bir değer olan tasarrufun önemini açıklamıştır. K-K2 ve E-K5’de, E-K7’nin görüşlerini destekler nitelikte bu etkinlikler sayesinde “*israf edilmemesi gerektiğini ve nasıl tasarruf yapılacağını*” öğrendiklerini ifade etmiştir. “*Bu ders sayesinde nasıl alışveriş yapacağımızı öğrendik. Ayağımızı yorganımıza göre uzatmalıyız. Her istediğimizi almamalıyız. Öncelikle ihtiyaçlarımızı almalıyız. Para önemlidir. İstedığımız gibi harcamamalıyız. Bütçe ile ilgili etkinliği beğendim. Öğrendiğimiz şeyleri genellikle uyguluyorum. Evde, okulda israf etmemem gerektiğini düşünüyorum. Alışveriş yaparken ürünlerin son kullanma tarihine bakıyorum. Bir de ambalajlarına bakıyorum.*” ifadeleriyle E-K6, harcama yaparken

nelere dikkat edilmesi gerektiğini, bütçe yapmanın önemini vurgulamıştır. E-K10'da doğal kaynakların israf edilmemesi gerektiğini şu cümlelerle ifade etmiştir: "Doğal kaynakların bizim için ne kadar önemli olduğu gördük. Bize de önemli görevler düşüyor. İsraf etmememiz gerekiyor." Aşağıda konuyla alakalı diğer bazı katılımcı görüşlerine yer verilmiştir:

"Parayı nasıl kullanacağımızı, nasıl harcayacağımızı, nasıl tasarruf yapacağımızı, israf etmemiz gerektiğini, bunlarla ilgili etkinlikler yaptık. Resim çizdik. Hem eğlendik hem öğrendik. Yere çöp atmamamız, suyu israf etmememiz gerektiğini, parayı nasıl harcayacağımızı öğrendik." K-K1

"Nasil para biriktireceğimizi, nasıl tasarruf yapacağımızı, israf etmeyeceğimizi, alış veriş yaparken nelere dikkat edeceğimizi öğrendik." K-K2

"Bütçe ile ilgili bir etkinlik yaptık. Gelirimiz-giderimiz toplam ödemelerimiz ne kadar gidiyor ne kadar bize kalıyor gibi bir tablo yapmıştık. Aldığımız şeyler bazıları istek bazıları normal gider, ihtiyaçlarımız. Bunlar günlük hayatta işe yarar şeyler. Musluk açıksa kapatıyorum. Lamba açıksa, gereksizse kapatıyorum." K-K3

"Ekonomiyle ilgili çok iyi şeyler öğrendik. İsraf etmememiz gerektiğini öğrendik. Nasil para biriktireceğimizi öğrendik. Nasil tasarruf yapacağımızı öğrendik. Bütçe yapıyorum. Gelirlerimizi ve giderlerimizi kontrol ediyoruz." E-K5

"Dünya nüfusu artıyor. Fakat doğal kaynaklarımız sınırlı. Doğal kaynaklarımızı korumamız gerekiyor. Bunun için de bizlere önemli görevler düşünüyor. İsraf etmemiz gerekiyor. Paramızı gelişmiş güzel harcamamız gerekiyor." E-K9

Katılımcı ifadelerinde görüldüğü üzere bağlam temelli öğrenme yaklaşımıyla işlenen sosyal bilgiler dersinin finansal okuryazarlık becerileri üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Katılımcılar bağlam temelli öğrenme yaklaşımıyla işlenen dersler sayesinde istek ve ihtiyaçlarını ayırt edebileceklerini, harcama yaparken nelere dikkat etmeleri gerektiğini, tasarruf ve bütçe yapmanın önemini öğrendiklerini açıklamışlardır. Aşağıda yer alan Şekil 5'te katılımcıların bağlam temelli öğrenme yaklaşımının finansal okuryazarlık üzerindeki etkisini vurgulayan kavramlara yer verilmiştir.

Şekil 5

Öğrenci görüşlerine göre bağlam temelli öğrenme yaklaşımının finansal okuryazarlığa etkisinde öne çıkan kavramlar

Şekil 5'te gösterildiği gibi katılımcılar bağlam temelli öğrenme yaklaşımıyla işlenen derslerde doğal kaynakların korunması gerektiğini, tasarrufun önemini, istek ve ihtiyaçlarını ayırt ederek alışverişlerde ihtiyaçların öncelenmesi gerektiğini öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar gelir gider dengesinin sağlanması için bütçe yapmanın önemini ve bilinçli tüketici olmanın gerektiğini vurgulamışlardır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu bölümde akademik başarıya, öğrenmenin kalıcılığına ve finansal okuryazarlığa ilişkin tartışma ve sonuçlara; uygulayıcılara ve araştırmacılara yönelik önerilere yer verilmiştir.

1.10. Akademik Başarıya İlişkin Sonuç ve Tartışma

Bağlam temelli öğrenme yaklaşımının akademik başarıya etkisinin olup olmadığının test edildiği bu çalışmada yapılan iki faktörlü varyans analizi sonucunda bağlam temelli öğretim etkinliklerinin uygulandığı deney grubundaki puan artışının, herhangi bir müdahalenin olmadığı kontrol grubundaki puan artışına göre anlamlı derecede fazla olduğu görülmüştür. Bu sonuç 6.sınıf sosyal bilgiler dersi üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanında bağlam temelli öğrenme yaklaşımıyla işlenen derslerin mevcut öğretim programıyla işlenen derslere göre akademik başarı üzerinde daha etkili olduğunu göstermektedir.

Bağlam temelli öğrenme yaklaşımının akademik başarı üzerinde etkili olmasında birçok etken önemli rol oynamaktadır. Bağlam temelli öğrenme yaklaşımının dersin içeriği ile gerçek yaşam durumları arasında bağlantı kurması (Elmas, 2012); ders içeriğini ilginç ve eğlenceli bir hale getirmesi (Acar ve Yaman, 2011) öğrenmeyi

kolaylaştırmaktadır. Derslerde gerçek yaşamla alakalı bağlamlar oluşturulması bilginin transferini gerçekleştireceği için öğrenmeyi kolaylaştırmaktadır (Demirkan, 2019). Çepni, Özmen ve Ayvacı (2016) bağlam temelli öğrenme yaklaşımının başarılı olmasını öğretmenlerin öğrencilerine etkili rehberlik yapmasına, zengin öğrenme ortamı sunmalarına ve öğrencilerin bilgi, beceri ve deneyimlerini ilişkilendirebilecek sosyal, kültürel ve teknolojik çevreye sahip olmasına bağlamaktadır.

Literatürde bağlam temelli öğrenme yaklaşımının akademik başarıyı artırdığına dair birçok araştırma mevcuttur. Bu araştırmaların ekseriyetinin fen bilimleri alanında olduğu görülmektedir. İlkokul fen bilgisi dersinde (Yıldırım, 2015; Badeli, 2017; Ergün, 2018) ve ortaokul fen bilgisi dersinde (Güneş Koç, 2013; Kara, 2016; Stanisavljević, Pejić ve Stanisavljević, 2016; Yıldırım 2018; Tulum, 2019; Akın Yanmaz, 2021) bağlam temelli öğrenme yaklaşımının akademik başarıyı anlamlı bir şekilde artırdığını tespit etmiştir. Lisans düzeyinde de bağlam temelli öğrenme yaklaşımının akademik başarıyı artırdığına dair çalışmalar yer almaktadır (Choi ve Johnson, 2005; Uzun 2013; Ültay, 2014; Mangala Gowri ve Sahbanathul Mısıriya 2015). Sosyal bilimler alanında ise bağlam temelli öğrenme yaklaşımıyla ilgili literatürde tek bir çalışma yer almaktadır. Ceylan (2017) tarafından yapılan bu çalışmada 9. sınıf coğrafya dersinde harita konularının öğretiminde bağlam temelli öğrenme yaklaşımının akademik başarıyı artırdığı bulgusu elde edilmiştir. Sonuç itibarıyla sosyal bilgiler dersinde bağlam temelli öğrenme yaklaşımın akademik başarıya etkisinin incelendiği bu çalışmada elde edilen bulgular ile yukarıda yer alan mezkûr çalışmalar karşılaştırıldığında bağlam temelli öğrenme yaklaşımının akademik başarıyı anlamlı derecede artırdığı bulgusunun örtüştüğü görülmektedir.

Araştırmada elde edilen nitel verilerin nicel verileri desteklediği görülmüştür. Görüşmeler sonucunda öğrencilerin tamamı bağlam temelli öğrenme yaklaşımıyla işlenen sosyal bilgiler dersi hakkında olumlu görüş belirtmiştir. Katılımcılar bağlam temelli öğrenme yaklaşımıyla işlenen derslerde eğlendiklerini, konuları daha iyi öğrendiklerini, konuların günlük hayatla ilişkili olduğunu ve derslere aktif bir şekilde katıldıklarını ifade etmiştir. Katılımcılar bu etkinliklerin derse olan merak ve ilgilerini artırdığını ve kendilerini araştırma yapmaya sevk ettiğini söylemiştir. Literatür incelendiğinde bu araştırmanın nitel sonuçlarıyla örtüşen çalışmaların olduğu görülmektedir. Tekbıyık (2010), dokuzuncu sınıf öğrencileriyle yapmış olduğu mülakat sonucunda bağlam temelli öğrenme yaklaşımının öğrencilerin konuları anlamalarını, soyut kavramları somutlaştırmalarını ve aktif öğrenmeyi sağladığını ortaya koymuştur. Akın Yanmaz (2021), yedinci sınıf öğrencileriyle yapmış olduğu mülakat sonucunda fen eğitiminde bağlam temelli öğrenme yaklaşımıyla geliştirilen materyallerin öğrenmeyi kolaylaştırdığı, dersi eğlenceli ve ilgi çekici kıldığı, kalıcı öğrenmeyi sağladığı, günlük yaşamla ilişki kurmayı, araştırma yapmayı ve derse katılımı artırdığı sonucuna ulaşmıştır. Tulum (2019) beşinci sınıf öğrencileriyle yapmış olduğu görüşme sonucunda fen bilgisi dersinde bağlam temelli öğrenme yaklaşımıyla işlenen derslerin öğrencileri motive ettiği, öğrencilerin derste eğlendikleri ve konuları daha iyi öğrendiklerini ifade etmiştir. Yıldırım (2018), öğrencilerin bağlam temelli öğrenme yaklaşımını eğlenceli ve faydalı bulduklarını

söylemiştir. Kara (2016) ise beşinci sınıf öğrencileriyle yapmış olduğu görüşmelerde bağlam temelli öğrenme yaklaşımıyla işlenen fen bilgisi dersinde öğrencilerin daha iyi öğrendiklerini, dersten hoşlandığını ve öğrencilerin eğlendiklerini ifade etmiştir.

1.11. Öğrenmenin Kalıcılığına İlişkin Sonuç ve Tartışma

Araştırmanın alt problemlerinden biri bağlam temelli öğrenme yaklaşımının öğrenmenin kalıcılığına etkisini ortaya koymaktır. Bu bağlamda bağlam temelli öğrenme yaklaşımının uygulandığı deney grubu ile mevcut öğretim programının uygulandığı kontrol grubunun son-test puanları ile kalıcılık testi puanları karşılaştırılmıştır. Yapılan ilişkili gruplar için *t* testi sonucunda deney grubunda son-test ve kalıcılık testi puanları arasında anlamlı bir fark bulunmazken; kontrol grubunda son-test ve kalıcılık test puanları arasında son-test lehine anlamlı bir fark bulunmuştur. Elde edilen bu bulgular bağlam temelli öğrenme yaklaşımının öğrenmenin kalıcılığını olumlu bir katkı sunduğu şeklinde yorumlanabilir.

Literatürde bağlam temelli öğrenme yaklaşımının öğrenmenin kalıcılığı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğuna ilişkin birçok araştırma yer almaktadır (Ekinci, 2010; Uzun, 2013; Ültay, 2014; Ergün, 2018). Bahsi geçen bu çalışmaların tamamı bu araştırmanın bulgularıyla örtüşmektedir. Fakat literatürde bağlam temelli öğrenme yaklaşımının öğrenmenin kalıcılığı üzerinde bir etkisinin olmadığına ilişkin çalışmalarda yer almaktadır (Güneş Koç, 2013; Badeli, 2017).

Bu çalışmada elde edilen nitel bulguların nicel bulguları desteklediği görülmektedir. Yapılan mülakat sonucunda bazı katılımcılar bağlam temelli öğrenme yaklaşımı ile öğrendikleri konuları unutmadıklarını, konuları hatırladıklarını ifade etmiştir. Örneğin K-1 “..öğrendiğimiz şeyler aklımızda kaldı. Keyiflice öğrendik. Hiç sıkılmadan öğrendik. Hatta devam etseydi daha da güzel olabilirdi...” ifadesiyle, K-3 “...başarımızın arttığını düşünüyorum. Öğrenmemiz kolaylaştı. Öğrendiğimiz konuları unutmuyoruz, hatırlıyoruz...” ifadesiyle ve K-6 “ ...mesela test çözerken ben bu konuyu öğrenmişim diyorum. Göbeklitepe’yi artık unutmam. İpek böcekçiliğini ne zaman olsa hatırlarım.” ifadesiyle bağlam temelli öğrenme yaklaşımının öğrenmenin kalıcılığı üzerinde müsbet bir tesire neden olduğunu vurgulamıştır. Literatürde bu çalışmanın nitel bulgularıyla örtüşen araştırmaların olduğu görülmektedir (Kara, 2016; Yıldırım, 2018; Tulum 2019; Akın Yanmaz, 2021).

1.12. Finansal Okuryazarlığa İlişkin Sonuç ve Tartışma

Araştırmanın alt problemlerinden biri de bağlam temelli öğrenme yaklaşımının finansal okuryazarlığa etkisini araştırmaktır. Deney ve kontrol grubunun finansal okuryazarlık davranış ölçeği son-test puanlarını karşılaştırmak için yapılan ilişkisiz örneklem için *t* testi sonucuna göre harcama, bütçe alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaz iken tasarruf alt boyutunda deney grubu lehine anlamlı bir farkın olduğu görülmüştür. Sosyal bilgiler dersinde bağlam temelli öğrenme yaklaşımıyla işlenen derslerin finansal okuryazarlığın diğer alt boyutlarını kazandırmakla birlikte, özellikle tasarruf alt

boyutunun kazandırılmasında etkili sonuçlar verdiği söylenebilir. Öğrencilerle yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen nitel bulgular bu araştırmanın nicel bulgularını desteklediği görülmüştür.

Öğrencilerle yapılan görüşmeler bağlam temelli öğrenme yaklaşımının finansal okuryazarlık üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Görüşmeler neticesinde elde edilen bulgular, bağlam temelli öğrenme yaklaşımının finansal okuryazarlık üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Katılımcıların tamamı bu minvalde görüş beyan etmiştir. Katılımcılar bağlam temelli yaklaşımla işlenen derslerde nasıl harcama yapacaklarını, neden tasarruf etmeleri gerektiği, istek ve ihtiyaçlarını ayırt edebileceklerini, tasarruf ve bütçe yapmanın önemini öğrendiklerini ifade etmiştir. Bazı katılımcılar doğal kaynakların sınırlı olduğunu vurgulayarak israf etmemek gerektiğini vurgulamıştır. Bazı katılımcılar derste öğrenilen konuların günlük hayatta işe yarar olduğunu bazı katılımcılara da derste öğrendiklerini günlük hayatta uyguladığını söylemiştir.

Literatür incelendiğinde bağlam temelli öğrenme yaklaşımının finansal okuryazarlık üzerindeki etkisini araştıran spesifik bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Fakat bağlam temelli öğrenme yaklaşımının finansal okuryazarlık üzerinde etkili olabileceğini vurgulayan bazı araştırmalara rastlanılmıştır. Akhan (2013) sosyal bilgiler dersinde ekonomi konularının öğretiminde konular ile gerçek yaşam arasında bağlantı kurulabilmesi için öğrencileri aktif kılmak gerektiğini ifade etmiştir. Adalar (2019), sosyal bilgiler dersinde finansla ilgili kavramları öğretirken günlük yaşam durumlarını sınıfa taşımamız gerektiğini ifade etmiştir. Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programının (PISA) raporunda önemli bir yaşam becerisi olan finansal okuryazarlığın öğretiminde gerçek yaşam deneyiminin önemi vurgulanarak söz konusu becerinin öğretiminde okul dışı faaliyetlere yer verilmesi gerektiği beyan edilmiştir (OECD, 2020).

Öneriler

Bu çalışmada elde edilen bulgular neticesinde ve araştırmacının deneyimlerinden hareketle uygulayıcılara ve öte araştırmalarla ilgili olarak bazı önerilerde bulunmuştur. Uygulayıcılara yönelik olarak:

Bu araştırma neticesinde bağlam temelli öğrenme yaklaşımının akademik başarıyı artırdığı ve öğrenmenin kalıcılığını sağlamakta etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çağdaş bir öğretim yöntemi olan bağlam temelli öğrenme yaklaşımının sosyal bilgiler dersinde kullanılması önerilmektedir. Yine bu yaklaşımın finansal okuryazarlığa olumlu bir etkisi olduğu görülmüştür. Bu minvalde bu yaklaşımın finansal okuryazarlık becerilerinin kazandırılmasında işe koşulması önerilmektedir.

Bu araştırmanın uygulama süreci sonunda öğrencilerle yapılan görüşmeler neticesinde katılımcılar, bazı bağlamların ilgi çekici olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla bağlam temelli öğrenme yaklaşımını uygulayan öğretmenlerin derslerde ilgi çekici ve öğrencilerin derse olan merak duygularını celp edici bağlamlar kullanılması önerilmektedir.

Akademik başarıda ve öğrenmenin kalıcılığında deneyim önemli bir faktördür. Bu nedenle öğrencilerin konuyu deneyimleyebilecekleri ortamların yaratılması gerekmektedir. Bunun için de konuyla ilgili gerçek mekânların görülmesi veya deneyimlenmesi önemli bir faktördür. Bağlam temelli öğrenme yaklaşımı çerçevesinde oluşturulan bağlama ilişkin geziler gerçekleştirilebilir. Şayet imkânlar elvermiyorsa sanal geziler de gerçekleştirilebilir.

Araştırmacılara ve öte araştırmalara ilişkin öneriler:

Bu araştırmada deney ve kontrol grubundan müteşekkil yarı-deneysel bir çalışma olup, araştırmada bağlam temelli öğrenme yaklaşımı ile işlenen dersler ile mevcut öğretim programı çerçevesinde işlenen dersler karşılaştırılmıştır. Öte araştırmalarda bu yaklaşım ile başka bir çağdaş öğretim yaklaşımı ve yöntemi karşılaştırılabilir.

Araştırmada “bağlam temelli öğrenme yaklaşımının akademik başarı üzerindeki etkisi” incelenmiştir. Akademik başarı da kavramların önemi göz önünde bulundurulduğunda bağlam temelli öğrenme yaklaşımının kavram yanılgıları üzerindeki etkisi incelenebilir.

Bu çalışmada “6.sınıf sosyal bilgiler dersinde bağlam temelli öğrenme yaklaşımının finansal okuryazarlık üzerindeki etkisi” araştırılmıştır. Öte araştırmalarda bağlam temelli öğrenme yaklaşımının sosyal bilgiler öğretim programında yer alan ve başta alana özgü beceriler olmak üzere başka becerilere etkisi de incelenebilir.

Bu araştırma “6.sınıf sosyal bilgiler dersi üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanında” gerçekleştirilmiştir. Benzer uygulamalar ilkökul ve ortaokul sosyal bilgiler dersinin farklı kademelerinde ve farklı öğrenme alanlarında gerçekleştirilebilir.

Bu araştırma nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin birlikte kullanıldığı açıklayıcı karma desende bir araştırmadır. Açıklayıcı karma desen nicel araştırmanın ağırlıkta olduğu ve nitel yöntemlerin nicel araştırma bulgularını desteklediği bir desendir. Öte araştırmalarda nitel araştırmanın ağırlıkta olduğu ve nicel araştırmaların nitel araştırma sonuçlarını desteklediği keşfedici karma desen veya her iki yöntemin birlikte işe koşulduğu iç içe karma desen gibi farklı karma desende araştırmalar kurgulanabilir. Ya da eylem araştırması, durum çalışması ve teori oluşturma gibi uygulama sürecinde araştırmacının aktif bir rol aldığı nitel araştırma yöntemlerine dayalı araştırmalarda yapılabilir.

Bu araştırmada bağlam temelli öğrenme yaklaşımının uygulama sürecine ve etkiliğine yönelik öğrenci görüşlerine müracaat edilmiştir. Fakat öğrencilerin sosyal bilgiler dersine yönelik tutumları veya motivasyonları ele alınmamıştır. Öte araştırmalarda bağlam temelli öğrenme yaklaşımının öğrencilerin sosyal bilgiler dersine yönelik tutumları ve motivasyona etkisi incelenebilir.

Kaynakça | References

- Acar, B. ve Yaman, M. (2011). Bağlam Temelli Öğrenmenin Öğrencilerin İlgi ve Bilgi Düzeylerine Etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (40), 01-10.
- Adalar, H. (2019). Finansal okuryazarlık. B. Aksoy, B. Akbaba, B. Kılcan (Ed.), *Sosyal bilgilerde beceri eğitimi* (149-182) içinde. Ankara: Pegem Akademi.
- Akhan, N. (2013). Adım adım ekonomi okuryazarlığı: sosyal bilgiler dersleri için alternatif yollar. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2013 Sayı:14, 1-36. <http://doi.org/10.14520/adyusbd.569>.
- Akın Yanmaz, E. (2021). Bağlam temelli öğrenme yaklaşımına göre geliştirilen rehber materyallerin ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin kavramsal anlamaları üzerine etkisi: "Aynalar ve ışığın soğurulması" örneği (Tez No. 655044) [Yüksek lisans tezi, Giresun Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Arıkan, İ. (2021). Sosyal bilgiler dersinde bağlam temelli öğrenme yaklaşımının; öğrencilerin akademik başarısına, finansal okuryazarlık becerilerine ve öğrenmenin kalıcılığına etkisi (Tez No.683469) [Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Badeli, Ö. (2017). İlkokul 4. sınıf "saf madde ve karışım" konusunun öğretiminde 5E modeli ile desteklenen bağlam temelli öğretim yönteminin öğrencilerin kavramsal anlamalarına, fen'e yönelik tutumlarına ve bilgilerinin kalıcılığına etkisinin incelenmesi (Tez No.470227) [Yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Berns, R. B. ve Erickson, P. M. (2001). *Contextual teaching and learning;preparing students for the new economy, the highlight zone: research* © Work No. 5.
- Bilgili, A. S. (Editör). (2009). *Sosyal bilgilerin temelleri*. (2. Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak Kılıç, E., Akgün Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. (18.baskı). Pegem Akademi.
- Ceylan, D. (2017). Coğrafya eğitiminde 5E modeliyle uygulanan bağlam temelli öğretim yaklaşımının akademik başarıya etkisi (Tez No. 485911) [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Choi Hee Jun & Scott D. Johnson (2005) The Effect of Context-Based Video Instruction on Learning and Motivation in Online Courses, *The American Journal of Distance Education*, 19:4, 215-227. http://doi.org/10.1207/s15389286ajde1904_3.
- Creswell, J. W. (2017). *Karma yöntem araştırmalarına giriş*. (M. Sözbilir, Çev. Ed.). Pegem Akademi (Orijinal eserin basım tarihi 2015).
- Çepni, S., Özmen. H. ve Ayvacı. H. Ş. (2016). Yaşam (bağlam) temelli, beyin temelli öğrenme kuramları, 21.yüzyıl becerileri FeTeMM yaklaşımı ve fen bilimleri öğretimindeki uygulamaları. Çepni, S. (Ed.). *Kuramdan uygulamaya fen ve teknoloji eğitimi*. (13.baskı, 121-190) içinde. Pegem Akademi.
- De Yong, O. (2008). Context-based chemical education: how to improve it? *Chemical Education International*, 8(1), 1-7.
- Demirel, Ö. (Ed.). (2005). *Eğitimde yeni yönelimler*. (2. Baskı). Pegem A Yayıncılık.

- Demirkan, Ö. (2019). *Yapılandırmacı yaklaşımda kullanılan bir yöntem: bağlaşıklık öğretimi*. Kriter Yayıncılık.
- Ekinçi, M. (2010). *Bağlam temelli öğretim yönteminin lise 1. Sınıf öğrencilerine kimyasal bağlar konusunun öğretilmesine etkisi* (Tez No. 278060) [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Elmas, R. (2012). *The effect of context based instruction on 9th grade students' understanding of cleaning materials topic and their attitude toward environment* (Tez No. 318941) [Doktora tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Ergün, E. C. (2018). *4. sınıf basit elektrik devreleri konusunun öğretiminde bağlam temelli öğretim yönteminin öğrencilerin Fene yönelik tutumlarına, başarılarına ve bilgilerinin kalıcılığına etkisi* (Tez No. 488651) [Yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- George, D. ve Mallery, M. (2003). *SPSS for windows step by step: a simple guide and reference 11.0 update* (4.bs.). Pearson.
- Gökmen, H. (2012). *Finansal okuryazarlık*. Hiberlink Yayınevi.
- Green, S.B. and Salkind, N.J. (2005). *Using Spss for Windows and Macintosh: Analyzing and Understanding Data* (4th edition). New Jersey, Pearson Prentice Hall Press.
- Güneş Koç, R. S. (2013). *5E modeli ile desteklenen bağlam temelli yaklaşımın yedinci sınıf öğrencilerinin ışık ünitesindeki başarılarına, bilgilerinin kalıcılığına ve fen dersine karşı olan tutumlarına etkisi* (Tez No. 349031) [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Güvenç (2015). Öğretim programlarımızda finansal okuryazarlık. *EJER Congress Bildiri Özetleri Kitabı* (08-10 Haziran, Hacettepe Üniversitesi, Beytepe Kampüsü), s.371-372.
- Güvenç, H. (2017). Öğretim programlarımızda finansal okuryazarlık. *İlköğretim Online*, 16 (3), 935-948.
- Kara, F. (2016). *5. sınıf "maddenin değişimi" ünitesinde kullanılan bağlam temelli öğrenmenin öğrencilerin bilgilerini günlük yaşamla ilişkilendirme düzeyleri, akademik başarıları ve fene yönelik tutumlarına etkisi* (Tez No. 419310) [Doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Mangala Gowri, P. ve Sahbanathul Missırıya, M.A. (2015). Context based learning: introducing newer learning approach in nursing. *International Journal of Pharma and Bio Sciences*, 6(4), 72-76.
- Organization for Economic Co-operation and Development (2020), PISA 2018 results are students smart about money? Volume IV. https://read.oecd-ilibrary.org/education/pisa-2018-results-volume-iv_48ebd1ba-en#page1.
- Öztürk, C. (2012). Sosyal bilgiler: toplumsal yaşama disiplinlerarası bir bakış. Öztürk, C. (Ed.). *Sosyal bilgiler öğretimi* (3.baskı, s. 01 -32) içinde. Pegem Akademi.
- Rose D.E. (2012) Context-Based Learning. Seel N.M. (eds) In *Encyclopedia of the Sciences of Learning*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-1428-6_1872.
- Seefeldt, C., Castle. S. and Falconer. R. C. (2015). *Okul öncesi/ ilkököl çocukları için sosyal bilgiler öğretimi*. (Çev. Edi. S. Ç. Keskin). Nobel Yayınevi.
- Sönmez, V. (2010). *Sosyal bilgiler öğretimi*. (6. Baskı). Anı Yayıncılık.

- Stanisavljević, J. D., Pejčić, M. G & Stanisavljević, L. Ž. (2016). The application of context-based teaching in the realization of the program content "the decline of pollinators". *Journal of Subject Didactics*, 1(1), 51-63. <https://doi.org/10.5281/zenodo.55476>.
- Şensoy, Ö. ve Gökçe, B. (2017). Yaşam temelli öğrenme yaklaşımının öğrencilerin başarı ve motivasyonları üzerindeki etkisi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 56, 37-52.
- Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (2006). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi 6. sınıf öğretim programı ve kılavuzu*, Ankara.
- Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı*. <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SOSYAL%20BİLGİLER%20ÖĞRETİM%20PROGRAMI%20.pdf>.
- Tekbıyık, A. (2010). *Bağlam temelli yaklaşımla ortaöğretim 9. sınıf enerji ünitesine yönelik 5e modeline uygun ders materyallerinin geliştirilmesi* (Tez No.270703) [Doktora tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Tulum, G. (2019). *Fen bilimleri dersi ışık konusuna yönelik geliştirilen bağlam temelli materyalin akademik başarı üzerine etkisi* (Tez No. 584538) [Yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Turan İçke, B. (2017). *Finansal okuryazarlık*. Beta Yayınevi.
- Uzun, F. (2013). *Bağlam temelli yaklaşıma dayalı genel fizik-I laboratuvar dersinin fen bilgisi öğretmen adaylarının başarılarına, bilimsel süreç becerilerine, motivasyonlarına ve hatırlamalarına etkisi* (Tez No. 372287) [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Ültay, E. (2014). *İtme, momentum ve çarpışmalar konusyla ilgili bağlam temelli öğrenme yaklaşımına dayalı açıklama destekli react stratejisine göre geliştirilen etkinliklerin etkisinin araştırılması* (Tez No.381081) [Doktora tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Yıldırım, B. (2018). Bağlam temelli öğrenmeye uygun olarak hazırlanmış STEM uygulamalarının etkilerinin incelenmesi, *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36, 1-20. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ataunikkefd/issue/38134/381353>.
- Yıldırım, G. (2015). *İlkokul 4.sınıf fen ve teknoloji dersinde bağlam temelli öğrenme uygulamaları* (Tez No.395172) [Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Ek- Örnek ders planı, etkinlik örnekleri ve öğrenci ürünleri

Haftalık Ders Planı

Dersin adı: Sosyal Bilgiler

Öğrenme alanı: Üretim, Dağıtım ve Tüketim

Ünitenin adı: Üretiyorum, Tüketiyorum, Bilinçliyim

Sınıf: 6

Konu: Ülkemiz Kaynakları ve Ekonomik Faaliyetleri

Kazanım: Ülkemizin kaynaklarıyla ekonomik faaliyetlerini ilişkilendirir.

Süre: 30 + 30 + 30 dakika (3 ders saati)

Öğrenme ve öğretme yaklaşımı: Bağlam temelle öğrenme yaklaşımı

Beceri: Finansal Okuryazarlık

Öğrenme ve Öğretmen Süreçleri

1. Bölüm Giriş

Öncelikle, öğretmen 5. sınıfta “üretim, tüketim ve dağıtım” öğrenme alanında yaşadığı yerin ve çevrenin ekonomik faaliyetlerini; çevresindeki ekonomik faaliyetlerin, insanın sosyal hayatına etkisini ve üretim, dağıtım ve tüketim ağını gördüklerini öğrencilere hatırlatır. Öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeylerinin ölçmek için öğretmen, öğrencilere toprağın hangi ekonomik faaliyetlerde kullanıldığını sorar. Öğretmen, toprak, su, ormanların ekonomik faaliyetlere etkisini ve doğal kaynakların önemini derste işleneceğini ifade eder.

2. Bölüm Geliştirme

Öğretmen, toprağın ekonomik faaliyetlerde kullanımına yönelik içeriğe ve görsellere yer verir. Öğretmen, Türkiye’de birçok tarım ürünü yetiştirilebilmesinin sebebini sorarak sınıfta bir tartışma ortamı yaratır.

“Akşehir’de Zeytin Gününün Kutlanmasına” ilişkin etkinliğe geçilir. Etkinlikler ilgili sorulara geçilir. Öğretmen zeytinin kullanımına ilişkin görsellere ve içeriğe yer verir.

Öğretmen Akşehir’de zeytin günü kutlandığını ifade ederek, Şanlıurfa’da böyle bir gün kutlanmak istense hangi tarım ürününün seçileceği öğrencilere sorar.

İşbirliğine dayalı grup etkinliğine geçilir. Bu etkinlikte amaç Şanlıurfa için seçilen tarım ürününün tanıtımına yönelik her bir grubun afiş, katalog veya slogan gibi bir etkinlik hazırlayıp sınıfta sunmaları istenir.

Öğretmen, tarımsal verimliliği arttırmak için neler yapılabileceğini öğrencilere sorar ve Türkiye’de yetiştirilen belli başlı tarım ürünlerini öğrencilere tanıtarak tarım ürünlerinin Türkiye ekonomisi için önemine değinir.

“Elazığ’da Balık Bereketi” etkinliğine geçilir. Bu etkinlikle Elazığ’ın coğrafi yapısının Elazığ’ın balıkçılıkta ilerlemesinin üzerindeki rolü öğrencilere kavratılır.

Türkiye’de yapılan hayvancılığın ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisini içeren görsellere ve içeriğe yer verilir.

“Mucizevi Sıgla Yağı Ağaçlardan Böyle Elde Ediliyor?” adlı video öğrencilere izlettirilerek ormancılığın ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisi anlatılır.

Tuz gölü etkinliği ile su kaynaklarının ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisi incelenir.

Öğretmen, hemen hemen bütün bakkallar ve marketlerde tuzun satıldığını vurgular. Tuzun temel bir ihtiyaç olduğu ifade edilir. Özellikle Şanlıurfa’da, yaz mevsiminin sonunda biber salçası üretiminde tuzun kullanıldığı vurgulanır. ***Buradan hareketle öğrencilere yapmış olduğu alış-verişlerinde ihtiyaçlarını mı yoksa isteklerini mi göz önünde bulunduklarına dair sınıfta bir tartışma ortamı oluşturulur.***

3. Bölüm Değerlendirme

Tarım, hayvancılık, su kaynakları ve ormanların ekonomik faaliyetlerle ilişkisine yönelik ölçme ve değerlendirme etkinliğine geçilir.

Örnek etkinlik

Akşehir'de Zeytin Günü Kutlandı

Türkiye'nin sofralık yeşil zeytin ve siyah zeytin üretiminin büyük bölümünün yapıldığı Manisa'nın Akhisar ilçesinde, bu yıl 8'inci kez Dünya Zeytin Günü kutlaması yapıldı. Akhisar Ticaret Borsası'nın ev sahipliğindeki 8'inci kez Dünya Zeytin Günü kutlamaları, dün Şehit Teğmen Tahir Ün Caddesi'nde düzenlenen 'zeytine minnet' yürüyüşüyle başladı. Akhisar Belediyesi Fuaye Salonu'nda zeytin ve zeytinyağıyla ilgili resim sergisi de açıldı. Kutlamaların bugünkü bölümü ise Akhisar-Sındırgı karayolu üzerindeki Taş Konak'ta yapıldı. Burada konuşma yapan Belediye Başkan Salih Hızlı, "Zeytinimizi dünya markası yapmak gibi bir iddiamız var. Bu iddiamızı gerçekleştirmek için elimizden geleni yapıyoruz. İnşallah dünya markası olacağız. Bu iddialı laf ama bunu gerçekleştirecek güce sahibiz" dedi. Akhisar Ziraat Odası Başkanı Ahmet Akbuğa da ilçede 17 bin zeytin üreticisi olduğuna dikkat çekti. Ulusal Zeytin ve Zeytinyağı Konseyi tarafından birkaç ay önce yapılan açıklamaya göre, sofralık zeytinde, Türkiye tüketiminin yüzde 35'ine karşılık gelen oranda ürün, Manisa'da üretiliyor. Etkinlikler kapsamında, televizyonda program yapan Hande Berktaş'ın yönettiği bir panel de düzenlendi.

Kaynak: <http://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/manisa/akhisar/akhisarda-dunya-zeytin-gunu-kutlandi-41030047>

Habere ilişkin sorular

Manisa hangi bölgemizde yer almaktadır? Haritadan gösteriniz.

Akşehir'de zeytin gününün kutlanmasının sebebi nedir?

Zeytinin tanıtımı için neler yapılmıştır?

Zeytinin kullanım alanları nelerdir?

Örnek öğrenci ürünleri

LÜTFEN SULARIMIZI BOŞA AKITMAYALIM

BÜTÇE HAZIRLAMA ETKİNLİĞİ

HAFTALIK GELİR

GELİR TANIMI	TUTAR (TL)
Harcık	8 TL
Kazanç	
Hediye	2 TL
Diğer	
Toplam Gelir	8

HAFTALIK GİDER

GİDER TANIMI	TUTAR (TL)
Yemtin	1
Mektat	3
Toplam Gider	4

(+) Toplam Gelir	8
(-) Toplam Gider	4
(=) Haftalık Tasarruf	4

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacılar verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiklerini beyan ederler.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Investigation of Mothers' Childhood Trauma and Their Relationships with Their Children¹

Annelerin Çocukluk Dönemi Örselenme Durumları ile Çocuklarıyla Olan İlişkilerinin İncelenmesi

Aslı BALCI

Ass.Dr., Atatürk University, Kazım
Karabekir Faculty of Education,
Arş. Gör. Dr., Atatürk Üniversitesi, Kazım
Karabekir Eğitim Fakültesi, Erzurum,
Türkiye
asli.balci@atauni.edu.tr
ORCID 0000-0003-4329-6588

Zeynep KİSHALI

Research Asistant, Atatürk University,
Kazım Karabekir Faculty of Education,
Arş. Gör. Atatürk Üniversitesi, Kazım
Karabekir Eğitim Fakültesi, Erzurum,
Türkiye
zeynepkishali@gmail.com
ORCID 0000-0002-1933-6423

Fatime AKSU

Teacher, graduate student, Gazi
University, Gazi Faculty of Education,
Öğretmen, yüksek lisans öğrencisi,
Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi,
Ankara, Türkiye
faatimeaksu@gmail.com
ORCID 0000-0003-2923-4858

Zeynep Nur AYDIN KILIÇ

Ass.Dr., Atatürk University, Kazım
Karabekir Faculty of Education,
Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, Kazım
Karabekir Eğitim Fakültesi,
Erzurum, Türkiye
zeynepnuraydin@gmail.com
ORCID 0000-0001-9182-5152

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Balcı, A., Kishalı, Z., Aksu, F. and Aydın Kılıç, Z. N. (2023). Investigation of mothers' childhood trauma and their relationships with their children. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 59, 184 – 204.

Balcı, A., Kishalı, Z., Aksu, F. ve Aydın Kılıç, Z. N. (2023). Annelerin çocukluk dönemi örselenme durumları ile çocuklarıyla olan ilişkilerinin incelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 59, 184 – 204.

¹ This research was presented as an oral presentation at the 14th National Preschool Education Student Congress. / Bu araştırma 14. Ulusal Okul Öncesi Öğretmenliği Öğrenci Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 10 January/10 Ocak 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 14 March/14 Mart 2023

Published/Yayın Tarihi: 31 March/31 Mart 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: March/Mart

Issue/Sayı: 59 **Pages/Sayfa:** 184 - 204

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Aslı BALCI- Zeynep KİSHALI-Fatime AKSU-Zeynep Nur AYDIN KILIÇ).

Grant Support/Finansman: The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları **CC BY-NC 4.0** lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**.

Investigation of Mothers' Childhood Trauma and Their Relationships with Their Children

Abstract

This study aimed to examine mothers' childhood trauma situations and their relations with their children. Relational scanning model was used in this research. "Personal Information Form", "Childhood Trauma Questionnaire Short Form (CTQ)" and "Child-Parent Relationship Scale (CPRS)" were used for data collection. The obtained data were analyzed with "Pearson's Product-Moment Correlation Coefficient". The results showed that there was a negative significant relationship between CTQ "physical", "sexual", "emotional" abuse, "emotional", and "physical" neglect subdimensions and CPRS "positive relationship" subdimension. Results also showed that positive, significant relationship between CTQ "physical", "sexual", "emotional" abuse, "emotional" and "physical" neglect subdimensions and CPRS "conflict" subdimension. Research results indicate that positive, significant relationship between CTQ "physical", "sexual", "emotional" abuse, "emotional", and "physical" neglect subdimensions and CPRS "attachment" subdimension.

Keywords

Adverse childhood experiences, mother-child relationships, preschool period.

Annelerin Çocukluk Dönemi Örselenme Durumları ile Çocuklarıyla Olan İlişkilerinin İncelenmesi

Öz

Araştırmada, annelerin çocukluk dönemi örselenme durumlarıyla anne ve çocuk arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu amaca bağlı olarak araştırma ilişkisel tarama modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma 250 anne ile gerçekleştirilmiştir. Verilerin toplanmasında “Kişisel Bilgi Formu”, “Çocukluk Dönemi Örselenme Yaşantıları Ölçeği (ÇÖYÖ)” ve “Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği (ÇEİÖ)” kullanılmıştır. Araştırma verileri Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi ile çözümlenmiştir. Sonuçlar, ÇÖYÖ “fiziksel”, “cinsel”, “duygusal” istismar, “duygusal” ve “fiziksel” ihmal alt boyutları ile ÇEİÖ “pozitif ilişki” alt boyutları arasında negatif yönlü, anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Ayrıca ÇÖYÖ “fiziksel”, “cinsel”, “duygusal” istismar, “duygusal” ve “fiziksel” ihmal alt boyutları ile ÇEİÖ “çatışma” alt boyutları arasında pozitif yönlü, anlamlı bir ilişki olduğu; ÇÖYÖ “fiziksel”, “cinsel”, “duygusal” istismar, “duygusal” ve “fiziksel” ihmal alt boyutları ile ÇEİÖ “bağlanma” alt boyutları arasında ise pozitif yönlü, anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Çocukluk dönemi örselenme yaşantıları, anne-çocuk ilişkisi, okul öncesi dönem.

Introduction

Adverse childhood experiences are defined as “sexual”, “emotional” and “physical” abuse of the child, the parent's substance addiction, psychological disorder, the aggressive behavior of the parents, and the loss of family members due to death or divorce (Dube, Felitti, Dong, Giles & Anda, 2003). Physical abuse, handled under adverse childhood experiences, injuring, or risking injury to children by hand or other objects; emotional abuse, verbal abuse, juvenile delinquency and harsh but nonphysical punishments (Kaplan, Pelcovitz & Labruna, 1999); sexual abuse involves adults exploiting children for sexual gratification (Öner-Demirci, 2019). Although some individuals exposed to such traumatic events in early childhood do not feel the adverse effects of these experiences (Anda, Brown, Felitti, Dube & Giles, 2008), many of them may encounter some physical and mental problems in adulthood. According to Chapple, Tyler and Bersani (2005) even the lightest of such negative experiences can have negative consequences on individuals.

The mental health of the mother is important in the formation of a healthy mother-child relationship (Yavuzer, 2001, p. 15). A mother's ability to care for her child, to show sufficient interest and warmth, depends on her being healthy and happy (Yörükoğlu, 2014, p. 39). If the mother is healthy and peaceful, this will also be reflected in her relationship with the child (Yeşilyaprak, 2004, p. 121). Individuals who have negative childhood experiences can transfer their negative childhood experiences to their children when they have children (Sun et al., 2017; Treat, Morris, Williamson, Hays-Grudo & Laurin, 2017). Exposure to traumatic events in childhood has a negative effect on parenting attitudes, especially mothers who have negative childhood experiences who are prone to perinatal depression and depression (McDonnell & Valentino, 2016). Since the family environment is the first social environment of children, the attitudes and psychological health of parents have important effects on many developmental areas. Depression, conduct disorder and other psychological disorders experienced by the mother affect the quality of her relationship with the child and cause her to be deprived of a consistent and warm family environment that can be a protective factor for the child (Khan & Renk, 2019; Robinson, 2008).

The early childhood period, especially infancy, is very important for the formation of a consistent and continuous relationship between the mother and the baby so that the child can develop healthily (Kazan & Sarısoy, 2021). While the physically, socially, and spiritually healthy mother sees her child as a gift and adopts it, the neurotic mother may perceive her as a care-taking object, a property, a responsibility, a rival, or a punishment. The mother with this feeling cannot adopt her child and cannot show interest and love (Bakırcıoğlu, 2015, p. 173). It is seen that the quality of the relationship between mother and child has various effects on the child. Negative childhood experiences of mothers and related psychological disorders lead to inadequate parenting; inadequate parenting can lead to negative attachment with their children and the child's adaptation and behavior problems (Gelfand & Teti, 1990; Khan & Renk, 2019). In addition, the negative relationship between the mother and the child can negatively affect the moral development, emotion regulation skills and social competencies of the child (Denham, 2007; Özyürek & Tezel-Şahin, 2015; Sullivan et al., 2020).

This information shows that, it is thought that mothers' childhood trauma experiences may have a determining role in the quality of their relationships with their children. Studies have been conducted on the effects of negative childhood experiences on the psychological state of individuals in the later years of life (Davies, Read & Shevlin, 2021; Hardt, Herke & Schier, 2011; Srivastav et al., 2020; Watt, Kim, Ceballos, & Norton, 2022) and their relationships with their children during the parenting process (Brogden & Gregory, 2019; Guss et al., 2020; Treat et al., 2020). At the same time, research on the negative experiences of mothers in childhood shows that attachment styles with their children and behavior problems of children (Cooke, Racine, Plamondon, Tough & Madigan, 2019; Menon, Katz, & Easterbrooks, 2019), the emotional closeness of mothers with their children (Harris et al., 2020), the physical and emotional health of their children (Madigan, Wade, Plamondon, Maguire & Jenkins, 2017; McDonald et al., 2019), their caregiving situations (Şahin-İpek & Tarlacı, 2021) and the child's traumatic experiences are related (Ezen & Açıkgöz, 2017).

In this respect, it is thought that examining mothers' childhood traumatic experiences and their relationships with their children in terms of a "positive relationship", "attachment" and "conflict" dimensions will contribute to the literature. In this direction, this research aimed to examine mothers' childhood traumatic experiences and their relationships with their children.

In line with this information, it is aimed to examine the following research questions and answers:

- Is there a significant relationship between the scores of mothers in the "physical abuse" subdimension of the CTQ scale and the scores they received in the "positive relationship", "conflict", and "attachment" subdimensions of the CPRS scale?

- Is there a significant relationship between mothers' scores on the CTQ scale "sexual abuse" subdimension and their scores on the "positive relationship", "conflict", and "attachment" subdimensions of the CPRS scale?
- Is there a significant relationship between mothers' scores on the "emotional abuse" subdimension of the CTQ scale and their scores on the "positive relationship", "conflict", and "attachment" subdimensions of the CPRS scale?
- Is there a significant relationship between the scores of mothers in the "physical neglect" subdimension of the CTQ scale and the scores they received in the "positive relationship", "conflict", and "attachment" subdimensions of the CPRS scale?
- Is there a significant relationship between the scores that mothers received from the "emotional neglect" subdimension of the CTQ scale and the scores they received from the "positive relationship", "conflict", and "attachment" subdimensions of the CPRS scale?
- Is there a significant relationship between the scores the mothers received from the total CTQ scale and the scores they received from the "positive relationship", "conflict", and "attachment" subdimensions of the CPRS scale?

1. Method

In this chapter, information about the research model, study group, data collection tools, data collection and data analysis are included.

1.1. Research Model

The relational scanning model, one of the screening models, was used in this study to examine the childhood traumatic situations of mothers and their relationships with their children. The scanning model is a research model that aims to detect a current or past situation as it exists. The individual, object or event that is the subject of the research is tried to be defined in its own conditions and as it is, without any effort to change it by the researcher. The present research aims to determine the existence of the relationship between the variables, so it has the feature of the relational scanning model, which is one of the scanning models (Karasar, 2019, p. 109).

1.2. Participants

During the research process, data were collected from 263 mothers but 13 mothers were excluded from the study because the data set did not meet the normality values. In this direction, the study group of the research consisted of 250 mothers who have children in the preschool period in the Yakutiye and Palandoken districts of Erzurum province, which were selected by the easily accessible sampling method. The easily accessible sampling method can be defined as the researcher's orientation to the most easily accessible items

while forming his sample (Patton, 2005).

Table 1.

Demographic Information of Mothers

Variables	Features	n	%
Age	19-24 years old	12	4.8
	25-30 years old	67	26.8
	31-36 years old	84	33.6
	37 and above	87	34.8
Educational Status	Literate	8	3.2
	Primary school	37	14.8
	Middle school	44	17.6
	High school	75	30.0
	Associate degree	16	6.4
Marriage Age	Undergraduate	70	28.0
	18 years and under	38	15.2
	19-24 years old	149	59.6
	25-30 years old	53	21.2
	31-36 years old	9	3.6
Number of Children	37 and above	1	0.4
	One	78	31.2
	Two	91	36.4
	Three	62	24.8
Family Type	Four	19	7.6
	Nuclear family	209	83.6
	Extended family	33	13.2
	Single Parent Family (Death-Divorce)	8	3.2
	Total	250	100.0

Table 1 shows that 4.8% (n=12) of the mothers participating in the study were “19-24 years old”, 26.8% (n=67) were “25-30 years old”, 33.6% (n=84) were “31-36 years old”, and 34.8% (n=87) were “37 years old and above”. Considering the educational status of the mothers, 3.2% (n=8) were “literate”, 14.8% (n=37) had a “primary school education”, 17.6% (n=44) had a “secondary school education”, and 30.0% (n=75) had a “high school education”. Considering the marriage age of the mothers, 15.2% (n=38) were “18 years old or below”, 59.6% (n=149) were “19-24 years old”, 21.2% (n=53) were “25-30 years old”, 3.6% (n=9) were between the ages of “31-36” and 0.4% (n=1) were married at the age of “37 or above”. Considering the number of children, the mothers had, 31.2% (n=78) had “one child”, 36.4% (n=91) had “two”, 24.8% (n=62) had “three” and 7.6% (n=19) had “four” children. Considering the family type of mothers, 83.6% (n=209) have “nuclear families”, 13.2% (n=33) have “extended families” and 3.2% (n=8) are “single parents”.

1.3. Instruments

In the research, the “Personal Information Form” was used to determine the demographic characteristics of the mothers, the CTQ was used to determine the “childhood traumatic experiences” of the mothers, and the CPRS was used to determine their “relationships with their children”.

1.3.1. Personal Information Form

In the "Personal Information Form" prepared by the researcher to determine the demographic characteristics of the mothers, there are a total of 5 questions regarding "the age of the mother", "educational status", "age of marriage", "the number of children" and "family type".

1.3.2. Childhood Trauma Questionnaire Short Form (CTQ)

CTQ is a measurement tool for retrospectively examining the history of child abuse and was Adapted into Turkish by Kaya (2014). The original scale was developed by Bernstein et al. (2003). The Turkish version of the CTQ consists of 28 items. The CTQ is a 5-point likert-type measurement tool and is answered in the form of "Strongly Disagree (1)", "Disagree (2)", "Slightly Agree (3)", "Agree (4)" and "Strongly Agree (5)". It was determined that as the score obtained from the scale increased, the experiences of childhood abuse of the mothers increased (Kaya, 2014).

A reliability study of the original scale was conducted by calculating the internal consistency of the scale. The internal consistency coefficients of the scale were found to be between 0.81-0.86 for physical abuse, between 0.84-0.89 for emotional abuse, between 0.92-0.95 for sexual abuse, between 0.61-0.78 for physical neglect and between 0.85-0.91 for emotional neglect. As a result, it has been reported that the CTQ, which consists of 28 items, has sufficient validity and reliability and can be applied in different groups (clinical and nonclinical samples) (Kaya, 2014). For this study, Cronbach's alpha values for each subdimension of the scale were calculated using SPSS 21: 0.84 for physical abuse, 0.89 for sexual abuse, 0.76 for emotional abuse, 0.62 for physical neglect and 0.86 for emotional neglect.

1.3.3. Child-Parent Relationship Scale (CPRS)

CPRS is a questionnaire that determines the relationships of mothers with their children and was adapted into Turkish by Özkan (2014). The original scale was developed by Pianta (1992). The scale consists of three subdimensions. These subdimensions are; the attachment subdimension, the conflict subdimension, and the positive relationship subdimension.

In the validity and reliability study of the scale by Özkan (2014), exploratory factor analysis, item-total score reliability and Cronbach Alpha reliability analyses were used to determine the overall reliability of the scale. The internal consistency coefficients of the subdimensions were 0.74 in the conflict dimension, 0.72 in the positive relationship dimension and 0.53 in the attachment dimension (Özkan, 2014). For present study, Cronbach's alpha values for each subdimension of the scale were calculated using SPSS 21: 0.68 for the positive relationship dimension, 0.67 for the conflict dimension and 0.76 for the attachment dimension.

1.4. Procedure

Permission to use the CTQ and CPRS, which were determined as data collection tools in the study, were obtained from people who had adapted the scales into Turkish and conducted validity-reliability studies. To conduct research in the schools determined in the Yakutiye and Palandoken districts of Erzurum province, a document declaring that the research complies with the ethical committees was obtained from the Ataturk University Ethics Commission with the decision numbers E-56785782-050.02.04-2200431613 dated 29.12.2022. CTQ, CPRS and voluntary consent forms were sent to the mothers by the teachers of the children who continued their education in the designated kindergartens, and they were asked to complete them. After the distribution of data collection tools, the data collected from 263 mothers were filed by the researchers for analysis.

1.5. Data Analysis

In the analysis of the obtained data, first of all, it was examined whether the data showed a normal distribution. 13 data that did not meet the normality criteria were not included in the study. In this direction, analyzes were carried out with 250 data sets.

Pearson Product Moment Correlation analysis was used to analyze the childhood traumatic experiences of the mothers in the study group and their relationships with their children. In the statistical analysis, the level of significance was determined to be 0.01 analyses were carried out using the statistical package program.

2. Results

In this section, the data related to the childhood trauma experiences of mothers and their relations with their children are interpreted in tabular form.

Table 2.

Correlation Analysis Findings on Mothers' Childhood Trauma and Their Relationships with Their Children

		Positive Relationship	Conflict	Attachment	Sexual Abuse	Physical Abuse	Emotional Abuse	Physical Neglect	Emotional Neglect	CTQ Sum
Positive Relationship	r	1								
Conflict	r	-0.103	1							
Attachment	r	-0.001	0.694**	1						
Sexual Abuse	r	-0.257**	0.234**	0.224**	1					
Physical Abuse	r	-0.291**	0.239**	0.217**	0.680**	1				
Emotional Abuse	r	-0.494**	0.415**	0.324**	0.562**	0.626**	1			
Physical Neglect	r	-0.506**	0.465**	0.397**	0.490**	0.532**	0.731**	1		
Emotional Neglect	r	-0.503**	0.304**	0.216**	0.373**	0.363**	0.555**	0.611**	1	

Neglect										
CTQ Sum	r	-0.516**	0.418**	0.347**	0.771**	0.789**	0.876**	0.844**	0.725**	1
Mean		42.90	29.48	18.64	6.92	7.03	8.89	9.68	12.51	45.04
Ss		7.18	8.58	6.31	3.38	3.71	4.13	3.78	3.65	14.9

* $p < .05$; ** $p < .01$

Table 2 shows that, there were positive and significant relationships between the CPRS “positive relationship” subdimension and CTQ “physical abuse” ($r = -0.291$, $p < .01$); “sexual abuse” ($r = -0.257$, $p < .01$); “emotional abuse” ($r = -0.494$, $p < .01$); “physical neglect” ($r = -0.506$, $p < .01$); “emotional neglect” ($r = -0.503$, $p < .01$) subdimensions and CTQ total score ($r = -0.516$, $p < .01$). This finding indicates that as “physical”, “sexual”, “emotional” abuse and “physical”, “emotional” neglect of mothers increases, “positive relationships” with their children decrease. As “physical”, “sexual”, “emotional” abuse and “physical”, “emotional” neglect of mothers decreases, “positive relationships” with their children increase.

In the study, it was determined that there were positive and significant relationships between the CPRS “conflict” subdimension and the CTQ “physical abuse” ($r = 0.239$, $p < .01$), “sexual abuse” ($r = 0.234$, $p < .01$), “emotional abuse” ($r = 0.415$, $p < .01$), “physical neglect” ($r = 0.465$, $p < .01$), and “emotional neglect” ($r = 0.304$, $p < .01$) subdimensions and the CTQ total score ($r = 0.418$, $p < .01$). This finding indicates that as “physical”, “sexual”, “emotional” abuse and “physical”, “emotional” neglect of mothers increases, conflict situations with their children increase. As “physical”, “sexual”, “emotional” abuse and “physical”, “emotional” neglect of mothers decreases it can be interpreted that “conflict” situations with their children decrease.

In the study, there were positive and significant relationships between the CPRS “attachment” subdimension and the CTQ “physical abuse” ($r = 0.217$, $p < .01$), “sexual abuse” ($r = 0.224$, $p < .01$), “emotional abuse” ($r = 0.324$, $p < .01$), “physical neglect” ($r = 0.397$, $p < .01$), and “emotional neglect” ($r = 0.216$, $p < .01$) subdimensions and the CTQ total score ($r = 0.347$, $p < .01$). This finding indicates that as “physical”, “sexual”, “emotional” abuse and “physical”, “emotional” neglect of mothers increases, their attachment status with their children increases. As “physical”, “sexual”, “emotional” abuse and “physical”, “emotional” neglect of mothers decreases, the level of “attachment” with their children decreases.

Discussion

The results of the research showed that mothers' childhood traumatic experiences were related to their positive relationship, conflict, and attachment situations with their children. In the study, it was observed that as the traumatic experiences of mothers, such as neglect and abuse in childhood, increased, their positive relations with their children decreased, and their conflict situations increased. The negative experiences of individuals in childhood have negative consequences in the long run. Many studies have shown that these negative results are anxiety disorder, susceptibility to depression, suicidal tendencies, aggression, delinquency, antisocial behaviors, substance abuse, etc. (Balci-Akpınar, Küçükoğlu, Ejder

Apay, Karaca & Balci, 2019; Brown, Cohen, Johnson & Smailes, 1999; Chapple et al., 2005; Frias-Armenta, 2002; Jimenez, 2019; Salokangas et al., 2020). Chapple et al. (2005) concluded in their study that physical neglect, which is one of a traumatic type, causes individuals to be more aggressive in the later stages of life; as a result, these individuals are more likely to be excluded by their social environment. Emotional neglect, as a type of neglect, can lead to more destructive consequences than that is usually committed by the person from whom the individual expects to love (Gibb & Alloy, 2006). Such psychological adversities experienced by individuals also significantly affect their parenting skills (Khan & Renk, 2019; Robinson, 2008). Roberts et al. (2004) determined that mothers who were abused during childhood had adverse relationships with their children. Similar studies show that mothers who are exposed to repetitive and multiple traumas in the early period have difficulty coping with parenting stress, are not emotionally available or display introverted parenting behaviors (Kluczniok et al., 2015; McDonald et al., 2019). Harris et al. (2020) concluded that the childhood trauma experiences of the mother negatively affect the accessibility of the mother, especially to her young children. Many studies in the literature show that mothers who are neglected and abused during childhood adopt neglectful attitudes toward their children and are more inadequate in responding to their children's needs (Chung et al., 2009; Greene et al., 2020; Kim, 2009).

It can be shown that mothers with a history of childhood “abuse” and “neglect” can use problem-solving methods such as violence and punishment as a model for their negative relationships with their children. Güler, Uzun, Boztaş and Aydoğan (2002) emphasize that mothers who have been exposed to violence in childhood will try solving it violently when they encounter a problem in the future. In many studies, mothers who were abused during childhood use different punishment methods in raising children and abuse their children physically and emotionally (Frias-Armenta, 2002; Gardner-Thomas & Erskine, 2019; Heyman & Slep, 2002), and they experience similar traumatic situations to their children (Ezen & Açıkgöz, 2017). Olcay (2021) emphasized that physically neglected individuals tend to solve their problems in adulthood in aggressive ways, similar to physical abuse. Therewithal, McDonnell and Valentino (2016) stated that mothers with traumatic experiences are more prone to depression and stated that this may be a risk factor for developing the child. Chung et al. (2009) emphasized that both the traumatic mother's being more prone to depression and having a history of abuse may cause problems in parenting and an increase in child-abusive behaviors in parenting. Barone and Carone (2021) concluded that childhood neglect and abuse lead to a tendency to kill their children, especially in mothers with mental disorders. In line with this information, it is thought that the negative parenting strategies of the mothers and the negative psychological states they experience may prevent their positive relationships with their children.

Another possible explanation for the mothers' childhood traumatic experiences affecting their positive relationship with their children may be that children display problematic behaviors (Cooke et al., 2019; Stepleton et al., 2018). Mothers with a history of trauma such as neglect and abuse cannot provide the necessary safe family environment for

their children, and children are constantly rejected or humiliated within the family. This situation can lead to mental expansion problems in children (Salokangas et al., 2020). Thornberry and Henry (2013) stated that traumatic mothers may exhibit inconsistent and negative parenting, and in this case, toxic stress in the child may lead to lengths. Problematic behaviors, which increase due to the high stress level of mothers and children, may cause increased conflicts in the relationship between mother and child.

One of the most important factors in a healthy and sufficient interaction between mothers and their children is a healthy and sufficient relationship between the parents (Yeşilyaprak, 2004). Mothers' childhood trauma experiences also negatively affect their relationships with their spouses and prevent the establishment of a stable and safe environment in the home (Nguyen, Karney & Bradbury, 2017). Meyerson et al. (2002) concluded in their study with an older age group that individuals who were physically abused perceived the family environment as more conflict. In the study of Yaşar (2009), it was observed that the children of mothers with low marital adjustment perceived the mother-child relationship as more rejecting, while mothers with high marital adjustment perceived the mother-child relationship as more accepting.

Another result obtained in the study is that there is a relationship between mothers' childhood traumatic experiences and their attachment status with their children. A mother's history of childhood trauma can affect both prenatal and postnatal processes. Emotional and physical neglect are accepted as phenomena that cause attachment problems (Wilkerson, Johnson & Johnson, 2008). Studies have shown that adults with a history of maltreatment, such as neglect and abuse in childhood, shape attachment styles (Muller, Thornback & Bedi, 2012) and that these individuals are generally close to an anxious or avoidant attachment style (Bifulco et al., 2006; Widom, Czaja, Kozakowski & Chauhan, 2018). Attachment problems experienced by a traumatic mother in adulthood are an important variable that prevents healthy attachment with her child (Cooke, et al., 2019). Madigan et al. (2017) concluded that the depression and/or parenting stress of the mother due to abuse may cause adjustment problems with the baby after birth or postpartum depression. Öztop (2003) concluded in his study that babies of mothers with depression experienced more problems and had a higher rate of insecure attachment. Martins and Gaffan (2000), in their study examining the relationship between depression and mother-child attachment styles, determined that there is a significant relationship between a mother's depression and mother-child attachment level. Kesebir, Özdoğan-Kavzoğlu and Üstündağ (2011), on the other hand, stated that inadequate parenting, that is, cold and inconsistent parenting, can have a negative effect on mother-child bonding. Studies show similar results to research findings (Cooke et al., 2019; Martins & Gaffan, 2000; Muller et al., 2012). Since the first two years of life are of vital importance for secure attachment, it is thought that this adjustment problem experienced by the mother with the baby may affect the attachment styles between the mother and the child.

In light of these results, the following suggestions can be made:

- As mothers' childhood traumatic experiences related to their positive relationship, conflict, and attachment situations with their children found; it can be suggested that early intervention programs can be organized for expectant mothers who had a history of childhood trauma, mothers, and their children.
- Family education programs can be organized to raise awareness of prospective mothers and mothers about childhood trauma experiences and their consequences.
- The research was carried out with mothers residing in Erzurum province. The results can be compared by conducting similar studies with larger participants in different provinces.
- Similar studies can be conducted out with data collection techniques such as observation and interviews, and more in-depth data can be obtained.

References

Anda, R. F., Brown, D. W., Felitti, V. J., Dube, S. R., & Giles, W. H. (2008). Adverse childhood experiences and prescription drug use in a cohort study of adult HMO patients. *BMC Public Health*, 8(1), 1-9. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3232061/>

Bakırcıoğlu, R. (2015). *Çocuk ve ergende ruh sağlığı*. Anı Yayıncılık.

Balçı-Akpınar, R. Küçüköğlü, S., Ejder Apay, S., Karaca, N., & Balçı, A. (2019). Üniversite öğrencilerinin çocukluk çağı örselenme yaşantıları, toplumsal cinsiyet algıları, şiddet eğilimleri ve şiddetle karşılaşma durumları. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 62, 409-430. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/745985>

Barone, L., & Carone, N. (2021). Childhood abuse and neglect experiences, Hostile-Helpless attachment, and reflective functioning in mentally ill filicidal mothers. *Attachment & Human Development*, 23(6), 771-794. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14616734.2020.1738510?journalCode=rah-d20>

Bernstein, D. P., Stein, J. A., Newcomb, M. D., Walker, E., Pogge, D., Ahluvalia, T., Syokes, J., Handelsman, L., Medrano, M., Desmond, D., & Zule, W. (2003). Development and validation of a brief screening version of the Childhood Trauma Questionnaire. *Child Abuse & Neglect*, 27(2), 169-190. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0145213402005410>

Bifulco, A., Kwon, J., Jacobs, C., Moran, P. M., Bunn, A., & Beer, N. (2006). Adult attachment style as mediator between childhood neglect/abuse and adult depression and anxiety. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 41(10), 796-805. <https://link.springer.com/article/10.1007/s00127-006-0101-z>

Brogden, L., & E. Gregory, D. (2019). Resilience in community college students with adverse childhood experiences. *Community College Journal of Research and Practice*, 43(2), 94-108. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1199495>

Brown, J., Cohen, P., Johnson, J. G., & Smailes, E. M. (1999). Childhood abuse and neglect: specificity of effects on adolescent and young adult depression and suicidality. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 38(12), 1490-1496. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0890856709667125>

Chapple, C. L., Tyler, K. A., & Bersani, B. E. (2005). Child neglect and adolescent violence: Examining the effects of self-control and peer rejection. *Violence and Victims*, 20(1), 39-53. <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1067&context=sociologyf-acpub>

Chung, E. K., Mathew, L., Rothkopf, A. C., Elo, I. T., Coyne, J. C., & Culhane, J. F. (2009).

Parenting attitudes and infant spanking: The influence of childhood experiences. *Pediatrics*, 124(2), e278-e286. <https://doi.org/10.1542/peds.2008-3247>

Cooke, J. E., Racine, N., Plamondon, A., Tough, S., & Madigan, S. (2019). Maternal adverse childhood experiences, attachment style, and mental health: pathways of transmission to child behavior problems. *Child Abuse & Neglect*, 93, 27-37. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0145213419301358>

Davies, E., Read, J., & Shevlin, M. (2021). The impact of adverse childhood experiences and recent life events on anxiety and quality of life in university students. *Higher Education*, 84(1), 211-224. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10734-021-00774-9>

Denham, S. A. (2007). Dealing with feelings: How children negotiate the worlds of emotions and social relationships. *Cognition, Brain, Behavior*, 11(1), 1-48. <https://eds.p.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=c1766f42-d55d-4765-8bab-4b9d8ce5c704%40redis>

Dube, S. R., Felitti, V. J., Dong, M., Giles, W. H., & Anda, R. F. (2003). The impact of adverse childhood experiences on health problems: evidence from four birth cohorts dating back to 1900. *Preventive Medicine*, 37(3), 268-277. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/12914833/>

Ezen, M., & Açıkgöz, A. (2017). Çocukların örşelenmesine annelerin örşelenme yaşantısının etkisi. *Kocaeli Tıp Dergisi*, 6(3), 13-21. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/514071>

Frias-Armenta, M. (2002). Long-term effects of child punishment on Mexican women: A structural model. *Child Abuse & Neglect*, 26(4), 371-386. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0145213402003149>

Gardner, M. J., Thomas, H. J., & Erskine, H. E. (2019). The association between five forms of child maltreatment and depressive and anxiety disorders: A systematic review and meta-analysis. *Child Abuse & Neglect*, 96, 104082. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0145213419302595?via%3Dihub>

Gelfand, D. M., & Teti, D. M. (1990). The effects of maternal depression on children. *Clinical Psychology Review*, 10(3), 329-353. <https://psycnet.apa.org/record/1990-28370-001>

Gibb, B. E., & Alloy, L. B. (2006). A prospective test of the hopelessness theory of depression in children. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 35(2), 264-274. https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1207/s15374424jccp3502_10

Greene, C. A., Haisley, L., Wallace, C., & Ford, J. D. (2020). Intergenerational effects of childhood maltreatment: A systematic review of the parenting practices of adult survivors of childhood abuse, neglect, and violence. *Clinical Psychology Review*, 80, 101891. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32745835/>

Guss, S. S., Morris, A. S., Bosler, C., Castle, S. L., Hays-Grudo, J., Horm, D. M., & Treat, A. (2020). Parents' adverse childhood experiences and current relationships with their young children: The role of executive function. *Early Child Development and Care*, 190(7), 1042-1052. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03004430.2018.1513921>

Güler, N., Uzun, S., Boztaş, Z., & Aydoğan, S. (2002). Anneleri tarafından çocuklara uygulanan duygusal ve fiziksel istismar/ihmal davranışı ve bunu etkileyen faktörler. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 24(3), 128-134. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/344565>

Hardt, J., Herke, M., & Schier, K. (2011). Suicidal ideation, parent-child relationships, and adverse childhood experiences: a cross-validation study using a graphical markov model. *Child Psychiatry & Human Development*, 42(2), 119-133. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/20953830/>

Harris, M., MacMillan, H., Andrews, K., Atkinson, L., Kimber, M., England-Mason, G., & Gonzalez, A. (2020). Maternal adverse childhood experiences, executive function & emotional availability in mother-child dyads. *Child Abuse & Neglect*, 111, 104830. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33307519/>

Heyman, R. E., & Slep, A. M. S. (2002). Do child abuse and interparental violence lead to adulthood family violence?. *Journal of Marriage and Family*, 64(4), 864-870. <https://psycnet.apa.org/record/2002-06586-004>

Jimenez, A. (2019). The effects of emotional abuse and neglect in adulthood. *North Texas Journal of Undergraduate Research*, 1(1), 1-4. <https://journals.library.unt.edu/index.php/undergrad/article/view/74/44>

Kaplan, S. J., Pelcovitz, D., & Labruna, V. (1999). Child and adolescent abuse and neglect research: A review of the past 10 years. Part I: Physical and emotional abuse and neglect. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 38(10), 1214-1222. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/10517053/>

Karasar, N. (2019). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayıncılık.

Kaya, S. (2014). *Çocukluk dönemi örselenme yaşantıları ölçeği kısa formunun Türkçe'ye uyarlanması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.

Kazan, H., & Sarısoy, S. (2021). Anne-çocuk ilişkisi bağlamında okul öncesi dönemde iletişim becerileri üzerine bir araştırma. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 441-472. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1677490>

Khan, M., & Renk, K. (2019). Mothers' adverse childhood experiences, depressive symptoms, parenting, and attachment as predictors of young children's problems. *Journal of Child Custody*, 16(3), 268-290. <https://psycnet.apa.org/record/2019-17440-001>

Kim, J. (2009). Type-specific intergenerational transmission of neglectful and physically abusive parenting behaviors among young parents. *Children and Youth Services*

Review, 31(7), 761-767. <https://psycnet.apa.org/record/2009-08167-008>

Kluczniok, D., Boedeker, K., Fuchs, A., Hindi Attar, C., Fydrich, T., Fuehrer, D., Dittrich, K., Reck, C., Winter S., Heinz, A., Herpetz, S.C., Brunner, R. & BERPPOHL, F. (2015). Emotional availability in mother-child interaction: The effects of maternal depression in remission and additional history of childhood abuse. *Depression and Anxiety*, 33(7), 648-657. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26697826/>

Madigan, S., Wade, M., Plamondon, A., Maguire, J. L., & Jenkins, J. M. (2017). Maternal adverse childhood experience and infant health: Biomedical and psychosocial risks as intermediary mechanisms. *The Journal of Pediatrics*, 187, 282-289. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28549634/>

Martins, C., & Gaffan, E. A. (2000). Effects of early maternal depression on patterns of infant-mother attachment: A meta-analytic investigation. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 41(6), 737-746. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/11039686/>

McDonald, S. W., Madigan, S., Racine, N., Benzie, K., Tomfohr, L., & Tough, S. (2019). Maternal adverse childhood experiences, mental health, and child behavior at age 3: The all our families community cohort study. *Preventive Medicine*, 118, 286-294. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/30468793/>

McDonnell, C. G., & Valentino, K. (2016). Intergenerational effects of childhood trauma: evaluating pathways among maternal ACEs, perinatal depressive symptoms, and infant outcomes. *Child Maltreatment*, 21(4), 317-326. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/27457410/>

Menon, M., Katz, R. C., & Easterbrooks, M. (2020). Linking attachment and executive function systems: Exploring associations in a sample of children of young mothers. *Journal of Child and Family Studies*, 29(8), 2314-2329. <https://psycnet.apa.org/record/2020-47190-001>

Meyerson, L. A., Long, P. J., Miranda Jr, R., & Marx, B. P. (2002). The influence of childhood sexual abuse, physical abuse, family environment, and gender on the psychological adjustment of adolescents. *Child Abuse & Neglect*, 26(4), 387-405. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/12092805/>

Muller, R. T., Thornback, K., & Bedi, R. (2012). Attachment as a mediator between childhood maltreatment and adult symptomatology. *Journal of Family Violence*, 27(3), 243-255. <https://psycnet.apa.org/record/2012-09807-008>

Kesebir, S., Özdoğan-Kavzoğlu, S., & Üstündağ, M. F. (2011). Bağlanma ve psikopatoloji. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(2), 321-342. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/115119>

Nguyen, T. P., Karney, B. R., & Bradbury, T. N. (2017). Childhood abuse and later marital outcomes: Do partner characteristics moderate the association?. *Journal of Family*

Psychology, 31(1), 82-92. <https://psycnet.apa.org/record/2016-17681-001>

Olçay, A. (2021). *Olumsuz çocukluk yaşantıları: okul öncesi öğretmenlerinin, eğitim yöneticilerinin ve destek personelinin farkındalık ve müdahale stratejileri*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Çukurova Üniversitesi.

Öner-Demirci, A. N. (2019). *4-6 yaş arası çocuğa sahip ebeveynlerin istismar farkındalıklarının bazı değişkenler açısından incelenmesi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Özyürek, A., & Şahin, F. T. (2015). Anne-çocuk ilişkisinin ve baba tutumlarının çocukların ahlaki ve sosyal kural anlayışları üzerine etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 40(177), 161-174. <http://eb.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/3672/955>

Özkan, T. (2014). *Çocuğu okul öncesi eğitim kurumuna devam eden babalara uygulanan baba katılımı programının baba-çocuk ilişkisi üzerine etkisi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.

Öztop, B. D. (2003). *Depresyonu olan annelerin bebeklerinde bilişsel duygusal gelişim ve anne bebek ilişkisi*. [Tıpta uzmanlık tezi]. Ankara Üniversitesi.

Patton, M. Q. (2005). *Qualitative research*. John Wiley & Sons.

Roberts, R., O'Connor, T., Dunn, J., Golding, J., & ALSPAC Study Team. (2004). The effects of child sexual abuse in later family life; mental health, parenting and adjustment of offspring. *Child Abuse & Neglect*, 28(5), 525-545. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/15159068/>

Robinson, J. (2008) Empathy and prosocial behavior. In Benson, J. B., & Haith, M. M. (Eds.), *Social and emotional development in infancy and early childhood* (3.th ed., pp 333-343). Cambridge: Academic.

Salokangas, R. K., Schultze-Lutter, F., Schmidt, S. J., Pesonen, H., Luutonen, S., Patterson, P., von Reventlow H. G., Heinimaa, M., & Hietala, J. (2019). Childhood physical abuse and emotional neglect are specifically associated with adult mental disorders. *Journal of Mental Health*, 29(4), 376-384. <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/09638237.2018.1521940?needAccess=true&role=button>

Srivastav, A., Spencer, M., Thrasher, J. F., Strompolis, M., Crouch, E., & Davis, R. E. (2020). Addressing health and well-being through state policy: Understanding barriers and opportunities for policy-making to prevent adverse childhood experiences (ACEs) in South Carolina. *American Journal of Health Promotion*, 34(2), 189-197. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/31597439/>

Stepleton, K., Bosk, E. A., Duron, J. F., Greenfield, B., Ocasio, K., & MacKenzie, M. J. (2018). Exploring associations between maternal adverse childhood experiences and child behavior. *Children and Youth Services Review*, 95, 80-87.

<https://psycnet.apa.org/record/2018-64496-010>

Sullivan, S. A., Kounali, D., Cannon, M., David, A. S., Fletcher, P. C., Holmans, P., Jones, H., Jones, P., B., Linden, D.E.J., Lewis, G., Owen, M.J., O'Donovan, M., Rammos, A., Thompson, A., Wolke, D., Heron, J., & Zammit, S. (2020). A population-based cohort study examining the incidence and impact of psychotic experiences from childhood to adulthood, and prediction of psychotic disorder. *American Journal of Psychiatry*, 177(4), 308-317. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/31906710/>

Sun, J., Patel, F., Rose-Jacobs, R., Frank, D. A., Black, M. M., & Chilton, M. (2017). Mothers' adverse childhood experiences and their young children's development. *American Journal of Preventive Medicine*, 53(6), 882-891. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28919342/>

Şahin-İpek, K. & Tarlacı, S. (2021). Annelerin çocukluk örselenmelerinin çocuğa bakım verme davranışları üzerindeki etkisi ve çocuk için riskleri. *Gelişim ve Psikoloji Dergisi*, 2(4), 141-163. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gpd/issue/66374/933772>

Thornberry, T. P., & Henry, K. L. (2013). Intergenerational continuity in maltreatment. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 41(4), 555-569. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3640695/>

Treat, A. E., Sheffield Morris, A., Williamson, A. C., Hays-Grudo, J., & Laurin, D. (2017). Adverse childhood experiences, parenting, and child executive function. *Early Child Development and Care*, 189(6), 926-937. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03004430.2017.1353978>

Treat, A. E., Sheffield-Morris, A., Williamson, A. C., & Hays-Grudo, J. (2020). Adverse childhood experiences and young children's social and emotional development: the role of maternal depression, self-efficacy, and social support. *Early Child Development and Care*, 190(15), 2422-2436. <https://psycnet.apa.org/record/2019-11658-001>

Watt, T., Kim, S., Ceballos, N., & Norton, C. (2022). People who need people: the relationship between adverse childhood experiences and mental health among college students. *Journal of American College Health*, 70(4), 1265-1273. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32705935/>

Widom, C. S., Czaja, S. J., Kozakowski, S. S., & Chauhan, P. (2018). Does adult attachment style mediate the relationship between childhood maltreatment and mental and physical health outcomes?. *Child Abuse & Neglect*, 76, 533-545. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28522128/>

Wilkerson, D., Johnson, G., & Johnson, R. (2008). Children of neglect with attachment and time perception deficits: strategies and interventions. *Education*, 129(2), 343-352. <https://eric.ed.gov/?id=EJ871571>

Yaşar, F. (2009). İlköğretime devam eden öğrencilerin anne-çocuk ilişkisini kabul ve reddedici algılama düzeyinin annenin evlilik doyumu ve evlilik uyumu düzeyiyle ilişkisi. [Yayınlanmamış

yüksek lisans tezi]. Çukurova Üniversitesi.

Yavuzer, H. (2001). *Ana-baba ve çocuk*. Remzi Kitabevi.

Yeşilyaprak, B. (2004). *Çalışan anne ve çocuk*. Morpa Kültür Yayıncılık.

Yörükoğlu, A. (2014). *Çocuk ruh sağlığı*. Özgür Yayıncılık.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacılar verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiklerini beyan ederler.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Eugénie Grandet Ya da Kentsoylu Bir Ailede Kadının Rolü

Eugénie Grandet or the Role of Women in A Bourgeois Family

Uğur YÖNTEN

Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Fransız Dili Eğitimi A.B.D.
Dicle University, Faculty of Education Ziya Gökalp, French Department,
Diyarbakır/Türkiye
uyonten@gmail.com ORCID 0000-0001-5948-8866

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Yönten, U. (2023), Eugénie Grandet Ya da Kentsoylu Bir Ailede Kadının Rolü. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 59, 205 – 225.
Yönten, U. (2023), Eugénie Grandet or the Role of Women in A Bourgeois Family. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 59, 205 – 225.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 16 December/16 Aralık 2022

Accepted/Kabul Tarihi: 14 March/14 Mart 2023

Published/Yayın Tarihi: 31 March/31 Mart 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: March/Mart

Issue/Sayı: 59 **Pages/Sayfa:** 205 - 225

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited./ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Yazar isim/lerl).

Grant Support/Finansman: The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Eugénie Grandet Ya da Kentsoylu Bir Ailede Kadının Rolü

Öz

Balzac'ın 1833'te yayınlanan Eugénie Grandet'si, 19. yüzyılın ilk yarısında kentsoylu bir ailenin öyküsünü anlatır. Bu aile, cimri ve despot bir baba Félix Grandet, sadık bir eş Bayan Grandet, baba boyunduruğu altında ezilmiş genç bir kız Eugénie Grandet ve oldukça sessiz hizmetkâr Nanon'dan oluşur. Baba Félix Grandet, *İnsanlık Komedyası*'nın en büyük saplantılılarından biridir. Eşiyle çok zengin olduğu için evlenir, büyük emlak vurgunu yapar ve Saumur eyaletinde milyoner olur. Taşrasının en zengin adamı olmasına karşın, servetini tüketme korkusuyla sefil bir hayat sürmeye devam eder. Aynı zamanda cimriliğini evin kadınlarına dayatır ve hayatlarını çekilmez hale getirir. Temel tüketim maddelerinde dahi tutumluluk politikası yürütür. Şeker, kahve, mum ve odun devamlı onun gözlemi altındadır. Tutumlu bir hayatın kurbanları olan evin kadınları, cimriliğinden asla vazgeçmeyen Félix Grandet'ye daima boyun eğmek zorundadırlar. Bu makalede, cimrilik ve açgözlülüğün kentsoylu bir ailede nasıl büyük bir yıkıma yol açtığını ve erkeklerin gözünde hiçbir değeri olmayan kadınların yaşadıkları dramaları izleksel açıdan incelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler:

Balzac, Eugénie Grandet, cimrilik, kadın dramı.

Eugénie Grandet or the Role of Women in A Bourgeois

Abstract

Balzac's Eugénie Grandet, published in 1833, tells the story of a bourgeois family in the first half of the 19th century. This family is made up of a miserly and despotic father Félix Grandet, a devoted wife Mrs. Grandet, a young girl crushed under the paternal yoke, Eugénie Grandet and the very quiet servant, Nanon. The father Félix Grandet is one of the great monomaniacs of The Human Comedy. He marries his wife because she is very rich, he makes great real estate speculations and becomes a millionaire in the province of Saumur. Although he is the richest man in his province, he continues to lead a miserable life for fear of exhausting his fortune. At the same time, he imposes his avarice on the women of the house and makes their life unbearable. He carries out a policy of frugality, even in basic consumer goods. Sugar, coffee, candles and wood are under his constant surveillance. The women of the house, the victims of a frugal life, must always submit to Félix Grandet, who never gave up on his stinginess. In this article from the thematic viewpoint, we will try to examine how stinginess and greed cause great destruction in a bourgeois family and the dramas of women who have no value in the eyes of men.

Keywords:

Balzac, Eugénie Grandet, stinginess, feminine dramas.

Introduction

Eugénie Grandet de Balzac, publié en 1833, est l'histoire dramatique d'une famille bourgeoise dans la première moitié du XIXe siècle où la bourgeoisie, supplantant l'aristocratie, devient de plus en plus une classe riche et dominante. Le capitalisme est à son apogée pendant les périodes de La Restauration et de La Monarchie de Juillet où La Comédie Humaine se fait le jour. L'histoire du roman se déroule dans la maison où vivent Félix Grandet, un homme avare et cruelle, son épouse dévouée Mme Grandet, sa fille Eugénie, écrasée sous le joug paternel, et la servante toute fidèle Nanon. Félix Grandet, chef de la famille, est l'un des grands monomans de La Comédie Humaine. Restant fidèle strictement aux règles du capitalisme, M. Grandet fait de grandes spéculations immobilières et devient un millionnaire dans la province de Saumur. Bien qu'il soit l'homme le plus riche de Saumur, il continue à mener une vie misérable. Les trois femmes, qui vivent avec lui, doivent elles aussi supporter son avarice, être dévouées à lui et souffrir en silence. La maison de Grandet devient ainsi un lieu où se passent les situations dramatiques. "Dans trois jours devait commencer une terrible action, une tragédie bourgeoise sans poison, ni poignard, ni sang répandu; mais, relativement aux acteurs, plus cruelle que tous les drames accomplis dans l'illustre famille des Atrides" (Balzac, 1984, p. 177-178).

Les autres vieux monomanes balzaciens, Balthazar Claes, héros de La Recherche de l'Absolu et Hector Hulot, héros de La Cousine Bette suivant leur prédécesseur Félix Grandet, le premier voue sa santé, son argent et sa famille à la recherche scientifique et le deuxième mine sa santé et tourne le dos à sa famille dans la voie de conquête de jeunes femmes. L'histoire des sentiments extrêmes chez les héros de Balzac se termine ainsi par désastre. Dans Eugénie Grandet, Balzac excelle à démontrer comment une passion telle que l'avarice cause les tragédies dans une maison bourgeoise. Les héroïnes principales du roman, Eugénie Grandet et Madame Grandet, sont vouées à une fin malheureuse. La mère, qui supporte pendant des années les cruautés de son époux, meurt soudainement et Eugénie, qui voulait bien faire une union heureuse avec un homme et avoir des enfants, ne pense jamais à se marier et vivre sous la domination masculine.

La première tâche des écrivains n'est certainement pas de décrire la société de leur temps. Cependant, bien sûr, ils reflètent les conditions sociales, politiques et idéologiques de leur époque dans leurs oeuvres. Balzac, dans Eugénie Grandet, met l'accent sur les mœurs corrompues de la bourgeoisie de son temps. En dénonçant l'avarice et l'égoïsme de Félix Grandet, il porte un regard critique sur la corruption morale des bourgeois qui détruit notamment les rapports familiaux et sociaux. La maison des Grandet où toutes les valeurs morales et humaines sont annihilées par les mains d'un père avide est un lieu de conflits. La jeune fille de la maison, Eugénie, et sa mère Mme Grandet ont beaucoup souffert de l'avarice de M. Grandet. Mais elles n'ont presque jamais protesté contre lui. Dans ce roman où l'on assiste à la rupture à la fois du lien conjugal avec sa femme et de la relation père-fille, Balzac montre comment l'argent gâche les relations familiales. Les sentiments sincères et les soucis d'intérêt sont toujours en duel dans le

roman. La plupart des femmes dans les romans balzaciens cherchent à trouver le bonheur dans l'amour. Pour ceci, Eugénie représente le personnage féminin qui ne sait pas beaucoup de chose sur l'amour et rêve de se marier pour être heureuse un jour. Son plus grand couple est que son fiancé, Charles, comme l'avidité de son père pour l'argent, la quitte pour gagner plus d'argent, et son amour sincère doit s'estomper à cause de son infidélité. "Through most of the novel, naive hope and dreams are allowed to run parallel with spéculations based on material displays and worldly prospects" (Fischler, 1981, p. 101) ('Dans la plus grande partie du roman, l'espoir et les rêves naïfs sont autorisés à aller de pair avec les spéculations basées sur des visions matérielles et des attentes mondaines').¹

1. Le Rôle de L'Argent au XIXe Siècle

Le XIXe siècle est un siècle où se sont déroulés de profonds changements socioéconomiques. Le libéralisme permet aux hommes de vivre selon leur aise. Les hommes d'Etat d'époque utilisent également les intérêts sociaux et politiques à leur profit. Le fait que les libertés sont de différentes formes causent la naissance du capitalisme. Personne ne peut nier l'importance que joue l'argent dans une telle société. Dans les périodes de La Restauration (1814-1830) et de La Monarchie de Juillet (1830-1848) le rôle de l'argent dans la société atteint son apogée.

Les révolutions au XIXe siècle donnent naissance à la corruption des mœurs et des relations humaines. La passion de l'argent change la société en une arène où on met en scène de grandes batailles d'intérêt matériel. Pour être les gagnants, les partis de cette bataille ne voient aucune inconvéniéce de laisser de côté les valeurs, l'honneur et la dignité. La passion de réussite et la recherche de gloire sont les caractéristiques de cette société capitaliste. D'où la naissance des ambitieux qui ne connaissent aucune règle et corrompent les mœurs dans la société. Les jeunes de la province, las de la misère des villages et ivres de la vie somptueuse et des possibilités matérielles de grandes villes surtout celles de Paris, s'aventurent pour tenter leur chance d'être riches. "Paris représente une sorte d'eldorado pour une population qui a soif de bien-être. Une véritable marée humaine se bouscule au portillon de cette métropole à la recherche de la fortune" (Sarr, 2004, p. 12). Les nourritures que l'argent légue attendent surtout chez cette jeunesse provinciale, le désir d'être riches, l'ambition de réussite et de se briller dans les salons les plus somptueux de Paris. Pour réussir et atteindre le but, on n'hésite pas à s'adresser aux méthodes les plus vulgaires. On perd ainsi son identité régionale, ses mœurs pures et même ses croyances religieuses. La jeunesse provinciale se lance dans "un monde où la corruption est omniprésente et les triomphes sont rares." (Latimer, 2013, p. 68). Le fait que les règles morales des hommes ambitieux sont bien corrompues dans ce siècle fait dire à Vautrin, héros du Père Goriot: "Ces gens-là chaussent une idée et n'en démordent pas. Ils n'ont soif que d'une certaine eau prise à une certaine fontaine et souvent croupie: pour en boire, ils vendraient leurs femmes, leurs enfants, ils vendraient leur âme au

¹ Les citations anglaises ont été traduites en français par nous.

diable” (Balzac, 2004, p. 87).

La Révolution industrielle au XIXe siècle ouvre les voies nouvelles d'enrichissement. La bourgeoisie française, qui s'enrichit davantage grâce aux opportunités commerciales et financières, devient de plus en plus une classe dominante. Pour se venger de la noblesse sous le joug de laquelle elle était écrasée pendant des années, elle se livre à un combat de puissance que seul l'argent lui fournisse. Dans ce combat sans merci, les règles humaines sont tout à fait éliminées:

Cette nouvelle morale bourgeoise est synonyme d'accaparement, de lutte pour le pouvoir, de recherche de gloire et de puissance, d'où le mépris du prochain et la négation de sa dignité. Le voisin est considéré comme un concurrent, un ennemi, un adversaire. L'intérêt, l'égoïsme, l'individualisme transforment la société en une foire d'empoigne où l'on cherche à dévorer autrui, à faire de lui son marchepied (Sarr, 2004, p. 1).

Dans ce siècle de cupidité et de rivalité, l'argent joue un grand rôle dans les relations humaines. Ceux qui sont assez riches sont reçus généreusement dans les salons rayonnants des femmes fortes. Les portes des demeures des politiciens sont largement ouvertes à ces gens dont la vraie nature est souvent cachée par la fortune. L'argent, “seul dieu moderne” (Balzac, 1984, p. 45) règne en maître absolu dans presque toutes les couches sociales du temps. “Il trône au milieu des salons, occupe les antichambres, soulève le rideau des alcôves princières, s'introduit chez les ministres, s'assied aux tables bourgeoises, grimpe les escaliers de service, frappe à la porte des mansardes” (Bellesort, 1946, p. 198).

Le XIXe siècle profondément capitaliste crée les êtres qui ne pensent qu'aux triomphes individuels. Tout le monde, qui cherche son propre profit, considère l'autre comme son rivale et son ennemi. Cette guerre perturbe toutes les valeurs humaines dans la société et même sème les conflits dans les rapports au sein de la famille. A cette époque on assiste même à l'anéantissement de la famille pour le profit individuel. “Ah! vous connaissez bien notre époque! Aujourd'hui, madame, tous les sentiments s'en vont et l'argent les pousse. Il n'y a plus que des intérêts parce qu'il n'y a plus de famille, mais des individus” (Balzac, 1851, p. 6). Même dans l'amour, l'un des sentiments les plus sacrés de l'être humain, c'est l'intérêt matériel que l'on guette le plus. Dans ce siècle l'argent est devenu notamment une question d'hommes qui projettent d'être riches en faisant une union matériellement avantageuse:

Dans les accords avant un mariage, la dot a une grande signification. La définition de la dot est essentiellement la promesse financière de la famille de la femme au marié. Néanmoins, dans la contemplation du choix d'une femme, un homme considère l'avantage financier d'une union. La dot devient parfois le seul avantage d'une femme dans un mariage riche et avantageux socialement (Latimer, 2013, p. 44).

N'étant pas basé sur les valeurs solides telles que l'amour, le respect et le dévouement, le mariage, cette sainte institution, risque d'être détruit par la trahison,

l'irrespect et le mépris. On est si cupide et si avide que pour posséder davantage l'argent on foule aux pieds les lois, l'honneur, le droit et le devoir. La possession à n'importe quel prix devient ainsi le slogan d'hommes de ce siècle. Le héros principal d'Illusions Perdues confesse ouvertement cette folie de possession de son siècle. "Mon Dieu! De l'or à tout prix! se disait Lucien, l'or est la seule puissance devant laquelle ce monde s'agenouille" (Balzac, 1974, p. 201-202). A la fin de cette guerre de la possession monétaire, qui crée les victimes et bourreaux, les uns atteignent à l'ascension sociale tandis que les autres échouent et vivent une grande déception.

Dans ce siècle l'argent, au lieu d'être un agent qui permet aux hommes de vivre dans le bonheur, ne fait que gâcher leur vie en causant la destruction familiale et la corruption de la société. La plupart du temps, c'est le père avare et tyran par son pouvoir absolu, qui menace le bonheur et la sérénité de sa famille en rejetant les valeurs morales au profit des soucis pécuniers. Parfois c'est un commerçant qui ne connaît jamais de limites dans la fourberie commerciale pour ruiner les concurrents. Presque dans tous les métiers se trouvent les avares et les fourbes dont la seule mission est de gagner davantage d'argent et d'accumuler sa fortune en dépensant très peu.

2. La Passion Pour L'Or de Félix Grandet

La Comédie Humaine de Balzac donne au lecteur une image réaliste de la société française dans la première moitié du dix-neuvième siècle. Balzac, en tant qu'observateur clairvoyant, excelle à établir une relation entre l'homme et la société où il vit. L'un des thèmes des romans balzaciens est la folie de l'argent des personnages. Félix Grandet, héros d'Eugénie Grandet, le baron Nucingen, celui de La Maison Nucingen et Gobseck, celui de Gobseck sont les principaux passionnés de l'argent. L'avidité a tué chez ces trois personnages les sentiments humains et les a aveuglés à tout jamais. Balzac, créateur de tant de romans aime bien l'argent, il aime aussi faire de grosses dépenses. Il adore le luxe et aime collectionner des vêtements, des bijoux, des meubles etc. Balzac mène une vie pleine des problèmes financiers. Il est toujours endetté car il dépense plus qu'il gagne. Pour gagner davantage il se lance dans le monde des affaires mais la faillite vient tout de suite. Toute la vie de Balzac a passé à acquérir la femme, la gloire et la fortune. "L'avenir doré, l'avidité pour l'argent, le goût des luxueuses fantaisies, hantèrent de bonne heure les rêves d'Honoré" (Bertault, 1946, p. 19).

Dès les premières pages de son roman Eugénie Grandet, l'auteur met l'accent sur la cupidité du père Grandet: "Cette figure, annonçait une finesse dangereuse l'égoïsme d'un homme habitué à concentrer ses sentiments dans la jouissance de l'avarice" (Balzac, 1984, p. 21). M. Grandet a une cachette qu'il a accumulée de Louis. Contempler cette fortune la nuit lui plaisait beaucoup. " Il n'y avait pas dans Saumur personne qui ne fût persuadé que monsieur Grandet n'eût un trésor particulier, une cachette pleine de Louis, et ne se donnât nuitamment les ineffables jouissances que procure la vue d'une masse d'or" (Balzac, 1984, p. 16). Félix Grandet, un des bourgeois enrichis après la Révolution, est un

type de l'avare égoïste qui dépense très peu pour lui et pour sa famille. A la suite de son enrichissement inattendu il perd sa raison et ses sentiments humains. Dès lors sa vie est animée d'une seule passion: accumulation d'argent.

M. Grandet est très habile de se procurer de l'argent. Comme les autres chasseurs des filles riches du roman balzacien, il se trouve une fille d'un homme riche et il fait un mariage d'intérêt qui lui permet de s'élever dans le milieu social. Son beau père, qui est un marchand de planches, dote richement sa fille. Le destin sourit à M. Grandet et il s'enrichit grâce aux héritages de sa femme:

Monsieur Grandet, que la Providence voulut sans doute consoler de sa disgrâce administrative, hérita successivement pendant cette année de madame de la Gaudinière, mère de madame Grandet; puis du vieux monsieur La Bertellière, père de la défunte; et encore de madame Gentillet, grand-mère du côté maternel: trois successions dont l'importance ne fut connue de personne (Balzac, 1984, p. 15).

Félix Grandet est un homme d'affaires qui ne pense qu'à accroître sa fortune. Ses principes et ses habiletés commerciaux lui ont permis de gravir les échelons pas à pas. "Certes, il est un homme ancré dans son époque, un homme habile qui suit le développement économique et politique de son pays" (Marincic, 2000, p. 51). D'abord il n'est qu'un simple tonnelier. Grâce à ses aptitudes dans ce métier, il s'enrichit et il devient l'un des hommes les plus puissants de Saumur, province où il vit. Le narrateur du roman, qui raconte sa réussite commerciale, met l'accent sur la puissance et le respect que l'argent lui fournit:

Les habitants de Saumur étant peu révolutionnaires, le père Grandet passa pour un homme hardi, un républicain, un patriote, pour un esprit qui donnait dans les nouvelles idées, tandis que le tonnelier donnait tout bonnement dans les vignes. Il fut nommé membre de l'admiration du district de Saumur, et son influence pacifique s'y fit sentir politiquement et commercialement. Politiquement, il protégea les ci-devant et empêcha de tout son pouvoir la vente des biens des émigrés; commercialement, il fournit aux armées républicaines un ou deux milliers de pièces de vin blanc, et se fit payer en superbes prairies dépendant d'une communauté de femmes que l'on avait réservée pour un dernier lot. Sous le consulat, le bonhomme Grandet devint maire, administra sagement, vendangea mieux encore; sous l'Empire, il fut monsieur Grandet. Napoléon n'aimait pas les républicains: il remplaça monsieur Grandet, qui passait pour avoir porté le bonnet rouge, par un grand propriétaire, un homme à particule, un futur baron de l'Empire (Balzac, 1984, p. 14).

Le père Grandet mène une vie obsédée par la peur de perdre toute sa fortune. Pour ne pas se déposséder ce qu'il a, il n'hésite jamais à blesser même à torturer son entourage. Il est toujours occupé de faire des calculs et de projeter des intrigues contre ses rivales. Il ne recule jamais devant la destruction d'une compagnie de commerce et la souffrance des familles. Il ne compte sur personne. Il a toujours quelque chose à cacher à sa famille et ne veut jamais qu'elle fourre son nez dans ses affaires. Les seules lois que

connaisse cet homme vraiment avare sont celles qui sont liées à l'argent, au gain et à l'économie impotayable. "Chacun dans Saumur n'avait-il pas senti le déchirement poli de ses griffes d'acier? À celui-ci maître Cruchot avait procuré l'argent nécessaire à l'achat d'un domaine, mais à onze pour cent; à celui-là monsieur des Grassins avait escompté des traites, mais avec un effroyable prélèvement d'intérêts" (Balzac, 1984, p. 17). L'argent et la possession des biens sont les seuls sujets de sa conversation avec les autres. En négligeant sa femme et sa fille, il passe son temps à trouver de nouvelles méthodes commerciales pour accroître sa fortune. Ces méthodes ne sont jamais loyales. Car pour gagner davantage, Félix Grandet s'adresse à toutes les ruses et les intrigues qui causent la faillite de certains concurrents. Il est si rude et impitoyable qu'il ne 'apitoie jamais la destruction des familles à la fin de concurrence:

Ainsi Grandet, traditionnellement perçu comme une figure de l'avare, représente l'une des évolutions possibles d'un fils de 1789, qui passe successivement de la spéculation sur les vignes et le bois à la rente et à ses gains. La ponctuation historique du roman, de la Révolution à la fin de la Restauration, si frappante par contraste dans ce roman de l'étirement morne et de l'existence routinière qu'est Eugénie Grandet, atteste cette volonté du romancier de faire de Grandet le type d'un certain spéculateur à une période précise de notre histoire (Reverzy, 2008, p. 20).

Félix Grandet est l'un des personnages balzaciens qui veut bien s'affirmer et étaler sa puissance devant les hommes. S'il accumule toujours l'argent en en dépensant très peu, c'est parce qu'il est au courant du fait que la richesse procure à l'homme la dignité, la notoriété et notamment le pouvoir. "L'argent n'est ni le moyen de la satisfaction des besoins, ni même le but de l'habileté commerciale. Il est l'indice que l'on est parvenu à prendre possession d'autrui et il constitue en même temps, par son caractère universellement désiré, le moyen de maintenir ce despotisme" (Pignol, 2016, p. 234-235).

Le XIXe siècle étant un siècle où l'argent règne partout, les bourgeois supplantant les aristocrates veulent être les nouveaux maîtres de la société. Grâce à sa fortune immense, M. Grandet devient l'homme le plus imminent de Saumur. En devenant plus riche, il savait bien qu'il sera plus prestigieux:

Monsieur Grandet inspirait donc l'estime respectueuse à laquelle avait droit un qui ne devait jamais rien à personne. Personne ne le voyait passer sans éprouver un sentiment d'admiration mélangé de respect et de terreur. Il s'écoulait peu de jours sans que le nom de monsieur Grandet fût prononcé soit au marché, soit pendant les soirées dans les conversations de la ville. Pour quelques personnes, la fortune du vieux vigneron était l'objet d'un orgueil patriotique (Balzac, 1984, p. 17).

Félix Grandet présente d'une manière dramatique l'esprit et la mode de vie des bourgeois ainsi que les comportements socioéconomiques des années 1830. Dans le roman il n'y a presque personne qui puisse freiner la rudesse et l'avarice du père tyran. "There have been misers in every age; there always will be misers; but probably no period in

history has ever been more conducive to the development of this special type of monster than was the early nineteenth century France” (Chitwood, 1943, p. 3) (‘A chaque époque, il y a eu des avarés, il y aura toujours des avarés mais probablement aucune période de l’histoire n’a jamais été plus propice au développement de ce type particulier de monstre que la France du début du XIXe siècle’). Comme M. Grandet est le pouvoir souverain dans la famille, sa femme, sa fille et sa servante doivent lui obéir en silence. Il veut agrandir toujours sa fortune et ne connaît aucun obstacle sur sa route. Aux yeux du père cupide, une famille veut dire une entreprise rentable dont les revenus sont toujours élevés. Mme Grandet et la servante Nanon sont toujours économes en obéissant aux règles de dépense imposées par un homme cupide. Ce dernier, qui considère le mariage comme une affaire mercantile, ne permet à sa fille Eugénie d’épouser qu’un homme assez riche. L’amour, qui est indispensable pour une union heureuse, est nul à ses yeux. Donc il n’hésite jamais à gâcher le bonheur de sa fille à ses fins égoïstes. “La totalité de ses actes, y compris ceux qu’un reste de tendresse semble motiver, sont déterminés par le thème de l’argent” (Vanoncini, 2006, p. 15).

3. La Maison de Grandet Comme Espace des Souffrances des Femmes

La maison des Grandet où l’action se déroule cache bien des secrets et des drames. M. Grandet fait vivre aux trois personnages féminins, sa femme, sa fille et sa servante, une vie de prison pleine de supplices psychologiques et matériels. Cet homme dont l’avarice est devenue une hantise torture les trois femmes par son pouvoir de souverain octroyé par le Roi aux pères du XIXe siècle. Les femmes qui vivent sous le même toit sont presque ses esclaves. “Dans cette demeure ancienne et triste, la parole du Père Grandet fait loi et ne peut être questionnée par sa femme soumise ou leur fille unique” (Bridge, 1999, p. 53). Le silence et la mélancolie féminins sont le destin commun des demeures bourgeoises au XIXe siècle. Mme Grandet, Eugénie Grandet et Nanon, leur servante, endurent en silence toute sorte d’oppression de Félix Grandet et mènent une vie monotone et mélancolique.

Balzac, romancier réaliste, excelle à présenter au lecteur le cadre d’action de son roman qui reflète l’état d’âme des personnages. “Heureux ou misérable, l’homme prête une physionomie aux moindres objets avec lesquels il vit” (Balzac, 1968, p. 12). La description de la demeure des Grandet à l’ouverture du roman met à nu cette relation du cadre avec l’état d’âme des personnages féminins:

Il se trouve dans certaines villes de province des maisons dont la vue inspire une mélancolie égale à celle que provoquent les cloîtres les plus sombres, les landes les plus ternes ou les ruines les plus tristes. Peut-être y a-t-il à la fois dans ces maisons et le silence du cloître et l’aridité des landes et les ossements des ruines: la vie et le mouvement y sont si tranquilles qu’un étranger les croirait inhabitées, s’il ne rencontrait tout à coup le regard pâle et froid d’une personne immobile dont la figure à demi monastique dépasse

l'appui de la croisée, au bruit d'un pas inconnu. Ces principes de mélancolie existent dans la physionomie d'un logis situé à Saumur, au bout de la rue montueuse qui mène au château, par le haut de la ville (Balzac, 1984, p. 9).

L'image que Balzac a donnée au lecteur dans cette citation est le fait que la maison où se passe l'histoire du roman est l'une des maisons sans mouvement et sans joie: "Taken together, these images suggest a general absence of meaningful life and help explain the immediate and overriding impression of mélancolie which such houses provoke in the observer" (Booker, 1991, p. 43) ('Prises ensemble ces images suggèrent une absence générale de vie significative et aident à expliquer l'impression soudaine et écrasante de mélancolie que de telles maisons évoquent chez l'observateur'). C'est dans cette maison mélancolique que trois femmes mènent une vie cloîtrée et surveillée par M. Grandet. Sous le joug d'un homme avare et tyran, être condamnées à jamais à la monotonie et au silence est le destin des femmes. On peut dire que "l'atmosphère silencieuse de Saumur engendre une attitude silencieuse chez ses habitants. La vie de la famille Grandet baigne dans le silence de sa maison" (Djanfar, 2007, p. 56). Quand on pense aux descriptions minutieuses des objets et de petits détails dans les demeures d'action qu'a faites Balzac dans ses romans, il n'y a aucune exagération dans la description détaillée de la maison des Grandet. Cette maison est le témoin de tant de drames qui s'y passent. La monotonie silencieuse de Mme Grandet et Eugénie est le plus grand signe du caractère mélancolique de la maison. "Depuis quinze ans, toutes les journées de la mère et de la fille s'étaient paisiblement écoulées à cette place, dans un travail constant, à compter du mois d'avril jusqu'au mois de novembre" (Balzac, 1984, p. 32). Mme Grandet et Eugénie, les grands victimes de l'avarice d'un homme impitoyable, se sont habituées aux privations. Elles n'en disent presque rien et ne s'en plaignent jamais. Elles ne sont même pas au courant de la fortune de M. Grandet. C'est le caractère commun de presque de toutes les femmes bourgeoises de ce siècle. N'étant point ambitionnées, ces femmes ne se plaignent de rien et se contentent de petits bonheurs. "La plupart du temps, la médiocrité des ambitions va de pair avec l'absence de mouvement et de communication. Ce que le roman nous donne à voir, ce sont les univers cachés, les replis secrets et les drames muets de la province" (Djanfar, 2007, p. 79).

Que se passe-t-il dans cette maison mélancolique? Les événements pèsent-ils le plus sur qui? La maison des Grandet, qui est un lieu d'isolement et d'enfermement des héroïnes principales, Mme Grandet, Eugénie et Nanon, reflète les caractéristiques d'une prison. "The weathered, dilapidated Grandet house reflects the emotions of the oppressed Grandet women who live inside" (Pryweller, 2006, p. 2) ('La maison Grandet usée et délabrée reflète les émotions des femmes Grandet opprimées qui y vivent'). Félix Grandet est un vrai despote qui veut que tout le monde dans la maison obéisse à ses ordres et fasse sans contester tous ses désirs. "Eugénie and Madame Grandet naturalize their identities—the habitus of a female living in Saumur—which involves subservience and obedience to the male authority of the family." (Pryweller, 2006, p. 40) ('Eugénie et Mme Grandet naturalisent leur identité- l'habitus d'une femme vivant à Saumur- qui implique la

soumission et l'obéissance à l'autorité masculine de la famille'). Il a des règles auxquelles tous les habitants de sa demeure doivent se soumettre. Personne dans la maison ne peut user à son aise le trésor familial. Un jour, sans la permission de son père, Eugénie, de vingt-trois ans, donne de l'argent à son cousin Charles qui en a bien besoin. La faute de l'Eugénie est le résultat de son hésitation combat entre les exigences des habitudes bourgeoises imposées par la société et son désir d'aider qui vient de la profondeur de son for intérieur. Par sa générosité la jeune fille se contredit avec son père avare. En obéissant à la voix de sa conscience, elle désobéit à son père et "bouleverse la structure sociale qui dirige le mode de vie bourgeois" (Bridge, 1999, p. 18). M. Grandet apprend ce que sa fille a fait en cachette. L'obéissance au père a été imposée aux jeunes filles par l'église et la société. D'autre part, toute personne qui transgresse la morale et les règles bourgeoises sera sévèrement punie. Eugénie devait suivre les préceptes des prêtres et les mœurs de la société. Pour voir la colère du père qui se sent humilié par sa fille défiante, citons la scène de la punition:

Eugénie, vous êtes chez moi, chez votre père. Vous devez, pour y rester, vous soumettre à ses ordres. Les prêtres vous ordonnent de m'obéir. Eugénie baissa la tête. Vous m'offensez dans ce que j'ai de plus cher, reprit-il, je ne veux vous voir que soumise. Allez dans votre chambre. Vous y demeurerez jusqu'à ce que je vous permette d'en sortir. Nanon vous y portera du pain et de l'eau. Vous m'avez entendu, marchez!" (Balzac, 1984, p. 188).

Elevée par les religieuses insuffisantes dans un couvent, Eugénie savait bien que la femme au XIXe siècle est un être sous la domination masculine. Chez elle c'est son père qui est le pouvoir autoritaire à qui on doit obéir. La tradition familiale veut aux jeunes filles qu'elles soient toujours obéissantes au pouvoir paternel. Eugénie, qui désobéit seulement une fois à son père, suit strictement la réalité sociale et la morale bourgeoise. Bien qu'elle soit la victime de la violence physique de son père, elle le défend contre le maître Bonfons qui blâme son acte haïssable:

Mon père est maître chez lui. Tant que j'habiterai sa maison, je dois lui obéir. Sa conduite ne saurait être soumise à l'approbation ni à la désapprobation du monde, il n'en est comptable que Dieu. Je réclame de votre amitié le plus profond silence à cet égard, Blâmer mon père serait attaquer notre propre considération (Balzac, 1984, p. 198).

Félix Grandet se fait sentir lourdement chez toi son pouvoir absolu. Les femmes de la maison se soumettent à ses ordres en silence. Comme les intérêts pécuniaires important trop aux yeux de M. Grandet c'est dans l'économie domestique qu'il opprime le plus son entourage. Mme Grandet, Eugénie et Nanon ne peuvent jamais faire les achats sans sa permission et mènent une vie de "régime de forçat, consommant le moins possible" (Mozet, 2000, p. 62). Cette privation dont les victimes principales sont Mme Grandet et sa fille est surtout en matière de la nourriture. Personne dans cette maison n'ose transgresser les règles économes. On peut dire que la maison est une prison dont on surveille toujours les captifs. "Grandet apparaît comme un personnage social qui impose

son régime aux membres de sa famille. Son épouse, sa fille Eugénie et sa domestique Nanon sont toutes trois soumises à une économie rigide, ce qui est très souvent exprimé à travers le rapport aux objets alimentaires” (Brière, 2020, p. 129-130). Dans la table, c’est M. Grandet qui donne du pain à ceux qui mangent. Les vivres quotidiens, qui sont déjà réservés, se cachent dans les endroits fermés à clé. Toute consommation excessive de la nourriture est la cause d’une crise familiale. Cet “homme qui s’enrichit en changeant de méthode selon les circonstances, semble ignorer les circonstances au point d’économiser avec un fanatisme aveugle les choses qui n’ont, au moment donné, aucune ou presque aucune valeur financière: le bois, le sucre, les oeufs, le beurre et la farine “ (Marincic, 2000, p. 51).

Dans la maison des Grandet un système de dépenses tout économe a été établi par M. Grandet tout avare. Ce système a des règles toutes strictes dont la plus importante est de minimiser autant que possible les dépenses familiales. Personne ne peut oser transgresser ces règles. “C’est ainsi qu’il instaure une fausse pauvreté qui détermine l’accès des personnages aux produits alimentaires” (Brière, 2020, p. 130). On ne s’achète presque rien dans cette maison, on utilise la méthode d’échange pour moins dépenser. “Ainsi, rien ou presque ne coûte à Félix Grandet qui dispose de tout ce dont il a besoin en abondance, et gratuitement; ainsi le veut un système de métayage qui suppose un paiement en nature” (Reid, 2018, p. 69). La politique de dépenses toute économe de Félix Grandet a été détaillée racontée dès les débuts du roman:

Monsieur Grandet n’achetait jamais ni viande ni pain. Ses fermiers lui apportaient par semaine une provision suffisante de chapons de poulets, d’oeufs, de beurre et de blé de rente. Il possédait un moulin dont le locataire devait, en sus de bail, venir chercher une certaine quantité de grains et lui en rapporter le son et la farine. La grande Nanon, son unique servante, quiqu’elle ne fût plus jeune, boulangeait elle-même tous les samedis le pain de la maison. Monsieur Grandet s’était arrangé avec les maraichers, ses locataires, pour qu’ils le fournissent de légumes. Quant aux fruits, il en récoltait une telle quantité qu’il en faisait vendre une grande partie au marché. Son bois de chauffage était coupé dans ses haies ou pris dans les vieilles truisses à moitié pourries qu’il enlevait au bord de ses champs, et ses fermiers le lui charroyaient en ville tout débité, le rangeaient par complaisance dans son bûcher et recevaient ses remerciements. Ses seules dépenses connues étaient le pain bénit, la toilette de sa femme, celle de sa fille, et le paiement de leurs chaises à l’église: la lumière, les gages de la grande Nanon, l’étamage de ses casseroles; l’acquiescement des impositions, les réparations de ses bâtiments et les frais de ses exploitations. Il avait six cents arpents de bois récemment achetés qu’il faisait surveiller par le garde d’un voisin, auquel il promettait une indemnité (Balzac, 1984, p. 19).

C’est en matière de la nourriture de sa maison que Félix Grandet surveille les dépenses avec la plus grande attention. C’est lui qui décide ce qu’on mange et combien on mange. En restreignant, sans aucune explication, les dépenses familiales en matière de la nourriture et en privant sa femme et sa fille de l’alimentation suffisante, M. Grandet

s'enrichit davantage. "Le vice du père s'exprime à travers le choix et la quantité des aliments consommés, qui suggèrent l'incompatibilité entre le mode de vie et la fortune du père Grandet." (Brière, 2020, p. 131). Si Mme Grandet et Eugénie sont toujours silencieuses devant une vie de frugalité, c'est parce qu'elles ne savent rien de la fortune de M. Grandet et qu'elles se sont bien accoutumées à se résigner à tout ce qu'il leur ordonne. Ces femmes n'ayant pas la liberté de prendre la décision dans une société toute patriarcale, c'est le père qui choisit le menu du jour le plus économe. Elles se contentent de manger très peu et ce qui est très économe tandis que le chef de la famille accroît davantage son trésor:

Avare et donc autoritaire, il entend ne confier les tâches domestiques à personne: sa femme, qualifiée d'ilote, d'esclave, n'exerce pas les prérogatives habituelles de la maîtresse de maison – on se rappelle que dans le cadre de la sociabilité bourgeoise du temps, le domaine de la nourriture et de la table est clairement divisé: la maîtresse de maison est responsable du menu des repas et de leur réalisation (avec l'aide d'une ou plusieurs servantes au besoin) ; l'expertise du maître de maison, sauf exception, se limite au choix des vins qui accompagneront les plats. Rien de semblable ici où Grandet décide seul de tout (Reid, 2018, p. 72).

Comme nous l'avons déjà mentionné, toute tentative de prodigalité sous le toit des Grandet est la cause d'une crise familiale. Les trois femmes sont fidèlement soumises aux règles de dépense de Félix Grandet. Mais l'arrivée de Charles Grandet, cousin d'Eugénie, chez elles altère tout le programme de détention de l'avare Grandet. "Jusqu'à l'arrivée de Charles, les valeurs paternelles constituaient aux yeux d'Eugénie la norme absolue de tout compartiment. Avec l'arrivée de son cousin, elle comprend brusquement que d'autres conduites sont non seulement possibles, mais tout aussi, et peut-être même davantage justifiables" (Le Huenen et Perron, 1977, p. 114). Par son hospitalité, sa générosité et son inclination sentimentale, Eugénie veut offrir généreusement à son cousin. C'est à ce moment-là qu'elle remarque que son père a géré durant des années la politique de frugalité dans la famille et décide d'être rebelle au patriarcat paternel. Eugénie, "n'ayant rien connu d'autre, doit croire que le mode de vie auquel elle est accoutumée correspond à l'état financier de sa famille" (Brière, 2020, p. 136) D'autre part, le cousin s'oppose à la vie des bourgeois dès le premier pas chez son oncle. Devant la foule dans le salon des Grandet, par sa conduite orgueilleuse, il produit "un singulier contraste avec les bons provinciaux que déjà ses manières aristocratiques révoltaient passablement, et que tous étudiaient pour se moquer de lui" (Balzac, 1984, p. 49) Personne dans le salon ne peut s'emparer de regarder, du pied à la tête, le nouveau venu. Tout le monde est surpris par "le vil éclat que l'élégance du voyageur jetait au milieu des ombres grises de la salle" (Balzac, 1984, p. 51). On dirait que le mode de vie, la façon d'habillement et la conduite aristocratique feraient de grands changements pendant son séjour dans la province saumuroise. "Charles qui tombait en province pour la première fois, eut la pensée d'y paraître avec la supériorité d'un jeune homme à la mode, de désespérer l'arrondissement par son luxe, d'y faire époque, et d'y importer les inventions de la vie parisienne" (Balzac, 1984, p. 49). Tout cela suffit à ouvrir les yeux d'Eugénie et lui fait voir

nettement la différence entre le mode de vie d'un parisien et celui d'un provincial. C'est surtout l'élégance de son cousin charme beaucoup Eugénie qui n'en a jamais vu une pareille jusqu'à ce jour-là:

Eugénie, à qui le type d'une perfection semblable, soit dans la mise, soit dans la personne, était entièrement inconnu, crut voir en son cousin une créature descendue de quelque région sésaphique. Elle respirait avec délices les parfums exhalés par cette chevelure si brillante, si gracieusement bouclée. Elle aurait voulu pouvoir toucher la peau blanche de ces jolis gants fins (Balzac, 1984, p. 53).

Charles éblouit Eugénie avec ses comportements, ses habits et son élégance. A la suite de la comparaison entre sa manière de vivre et celle de son cousin, la jeune fille commence à éprouver pour lui une inclination sentimentale. D'où la nécessité de lui montrer sa générosité et son hospitalité "Il lui avait plus surgi d'idées en un quart d'heure qu'elle n'en avait eu depuis qu'elle était au monde" (Balzac, 1984, p. 55) A la suite du surgissement d'idées, Eugénie décide de faire tout pour que son cousin puisse passer des jours confortables chez elle. Tout d'abord l'idée de lui offrir de l'eau sucrée lui vient à l'esprit. Comme le sucre est trop cher il est l'une des matières alimentaires surveillées toujours et consommées le moins possible. La fille hospitalière hésite un peu car "ses dispositions d'hôtesse butent sur des contraintes financières" (Brière, 2020, p.138). La scène de discussion sur le sucre qu'on va acheter sans la permission paternelle est très importante pour bien comprendre combien les femmes sont dépendantes de Félix Grandet en matière de dépenses:

- Et où prendras-tu donc du sucre? es-tu folle?

- Maman, Nanon achètera aussi bien du sucre que de la bougie.

- Mais ton père?

-Serait-il convenable que son neveu ne put boire un verre d'eau sucrée. D'ailleurs, il n'y fera pas attention.

- Ton père voit tout, dit madame Grandet en hochant la tête.

Nanon hésitait, elle connaissait son maître.

- Mais va donc, Nanon, puisque c'est ma fête! (Balzac, 1984, p. 55-56).

Aux yeux de Félix Grandet, le sucre est une matière très importante. Il n'approuve jamais l'usage sans mesure de ce produit qui est alors le signe de luxe et de richesse. Comme un gardien, il en contrôle toujours l'utilisation. Les trois femmes, qui doivent toujours se soumettre à son régime alimentaire et ses habitudes de dépenses, ne mettent dans leur café que "les deux petits morceaux de sucre pesant on ne sait combien de grammes que le bonhomme s'amusait à couper lui-même à ses heures perdues" (Balzac, 1984, p. 87). Chaque scène de sucre est la cause d'une querelle familiale. Loin d'être un lieu de l'amour et du respect mutuels, la maison des Grandet devient un espace patriarcale où pullulent de drames silencieux des femmes. "Dans sa singularité l'objet-

sucre est porteur d'une charge dramatique qui se trouvera reprise sous forme d'écho amplifié à d'autres moments de la fable: scène du douzain, scène du nécessaire en or" (Le Heunen et Perron, 1977, p. 101).

Après l'idée de l'eau sucrée, Eugénie projette d'offrir à son cousin un beau déjeuner. Elle savait bien que les préparations d'un déjeuner couteux énerveront son père et finiront par une bataille sans merci. "Après deux heures de soins, pendant lesquelles Eugénie quitta vingt fois son ouvrage pour aller voir bouillir le café, pour aller écouter le bruit que faisait son cousin en se levant, elle réussit à préparer un déjeuner très simple, peu coûteux, mais qui dérogeait terriblement aux habitudes invétérées de la maison" (Balzac, 1984, p. 91). Eugénie, en songeant que préparer un tel déjeuner est un défit à l'ordre culinaire d'une maison et aux règles économes d'un père despotique, "pour la première fois, elle eut dans le cœur de la terreur à l'aspect de son père, vit en lui le maître de son sort, et se crut coupable d'une faute en lui taisant quelques pensées" (Balzac, 1984, p. 79). Pour montrer à son cousin son hospitalité, Eugénie décide de faire galette, ce qui est bien étranger aux mœurs de la famille Grandet. A la fin du repas, M. Grandet menace sa femme et sa fille de ne plus faire de telles prodigalités. "Vous vous donnez des airs d'acheter des dragées, de faire des noces et des festins. Je ne veux pas de ces choses-là. Je sais, à mon âge, comment je dois me conduire, peut-être!" (Balzac, 1984, p. 109).

La vie de Mme Grandet et d'Eugénie a été minée par le comportement tyrannique de Félix Grandet. C'est par l'idée de sacrifice et de résignation qu'elles lui obéissent en silence. M. Grandet se marie avec sa femme pour son argent. Grâce à ce mariage sans amour que l'homme cupide possède une grande somme d'argent. Malgré l'héritage qu'a apporté Mme Grandet Félix Grandet la considère comme son esclave. Etant élevée par la conception bourgeoise qui lui ordonne d'être, dans toutes les conditions, une épouse consciente de ses devoirs conjugaux Mme Grandet, de "patience d'ange" (Balzac, 1984, p. 209) cherche toujours à faire ce qui rend son époux heureux. "Et la pauvre femme, heureuse de pouvoir faire quelque chose pour un homme que son confesseur lui représentait comme son seigneur et maître, lui rendait, dans le courant de l'hiver, quelques écus sur l'argent des épingles" (Balzac, 1984, p. 37). Dans la ville provinciale de Saumur, elle passe ses journées dans la servitude conjugale et elle faisait toujours les mêmes travaux imposés par son mari cruel. Comme son époux avide et cupide ordonnait toujours un ordre de frugalité, en pleine hiver elle passait des jours sans chauffage. Pendant que M. Grandet, par l'économie stricte dans la maison, entassait sa fortune elle ne pouvait même pas acheter les matières les plus nécessaires. Le cœur de cet époux est si endurci par l'avarice qu'il hésite à appeler un médecin pour sa femme qu'il a rendu "mortellement malade" (Balzac, 1984, p. 206). Cette femme "dont les derniers regards semblaient prédire mille maux" (Balzac, 1984, p. 209) meurt, sans aucune plainte, comme victime de cruauté et violence conjugales. Citons les lignes qui mettent l'accent sur la soumission, la docilité, la résignation de cette femme sacrificielle:

La pauvre femme gémissait sous l'entière servitude conjugale. Elle était l'une de ces femmes qui semblent faites pour être tyrannisées. Une douceur angélique, une résignation d'insecte tourmenté par des enfants, une piété rare, une inaltérable égalité d'âme, un bon cœur, la faisaient universellement plaindre et respecter. Son mari ne lui donnait jamais plus de six francs à la fois pour ses menues dépenses (Balzac, 1984, p. 45).

Quant à Eugénie de la "nature angélique" (Balzac, 1984, p. 79), elle est une fille soumise à la tyrannie paternelle. La scène où tout le monde pensait aux millions de Grandet est l'un des tableaux les plus importants du roman. Les familles présentes dans cette scène voient Eugénie comme un bien riche à acheter. Mais Félix Grandet ne veut jamais qu'elle épouse un jeune garçon. Ayant peur de la perte de l'héritage de sa fille il la préserve pour lui-même. La réunion dont le sujet est Eugénie, qui ne sait rien de la vie et de l'intérêt matériels, n'est qu'un drame social et familial reflétant le matérialisme des bourgeois du temps:

Cette gaieté de famille, dans ce vieux salon gris, mal éclairé par deux chandelles; ces rires, accompagnés par le bruit du rouet de la grande Nanon, et qui n'étaient sincères que sur les lèvres d'Eugénie ou de sa mère; cette petitesse jointe à de si grands intérêts: cette jeune fille qui, semblable à ces oiseaux victimes du haut prix auquel on les met et qu'ils ignorent, se trouvait traquée, serrée par des preuves d'amitié dont elle était la dupe; tout contribuait à rendre cette scènestrictement comique. N'est-ce pas d'ailleurs une scène de tous les temps et de tous les lieux, mais ramenée à sa plus simple expression? La figure de Grandet exploitant le faux attachement des deux familles, en tirant d'énormes profits, dominait ce drame et l'éclairait. N'était-ce pas le seul dieu moderne auquel on ait foi, l'Argent dans toute sa puissance, exprimé par une seule physionomie? Les doux sentiments de la vie n'occupaient là qu'une place secondaire, ils animaient trois cœurs purs, ceux de Nanon, d'Eugénie et sa mère. Encore, combien d'ignorance dans leur naïveté! Eugénie et sa mère ne savaient rien de la fortune de Grandet, elles n'estimaient les choses de la vie qu'à la lueur de leurs pâles idées, et ne prisait ni ne méprisaient l'argent, accoutumées qu'elles étaient à s'en passer. Leurs sentiments, froissés à leur insu mais vivaces, le secret de leur existence, en faisaient des exceptions curieuses dans cette réunion de gens dont la vie était purement matérielle. Affreuse condition de l'homme! (Balzac, 1984, p. 44-45).

Balzac explore dans son roman le sort déplorable de ces deux femmes opprimées par l'avarice et l'égoïsme d'un homme. Leur souffrance rappelle le sort commun des autres femmes du XIXe siècle. "En toute situation, les femmes ont plus de causes de douleur que n'en a l'homme et souffrent plus que lui" (Balzac, 1984, p. 174). Eugénie dont le seul désir dans la vie est d'être aimée tendrement risque de devenir le jouet des gens aux calculs pécuniaires. Mais son cœur et sa tête ne sont ouverts qu'aux sentiments nobles. L'avarice de son père pèse lourdement sur sa personne. "L'influence de l'avare flétrit toute l'existence d'Eugénie, la rend ignorante du monde dans sa jeunesse et lui inspire de la défiance pour les sentiments dans sa maturité" (Mitchell, 1972, p. 12). Bien qu'elle soit assez riche à la fin du roman elle peut bien garder son cœur et son âme contre

la bassesse des hommes. Son échec amoureux et sa servitude au pouvoir paternel lui ont appris qu'au XIXe siècle c'est toujours aux femmes est réservé le destin déplorable. "Sentir, aimer, souffrir, se dévouer, sera toujours le texte de la vie des femmes" (Balzac, 1984, p. 175). Cette constatation nous permet de dire qu'Eugénie Grandet est le récit déplorable de la condition des femmes dans une maison bourgeoise.

Conclusion

A travers *Eugénie Grandet*, qui est un roman de naïveté féminine et d'égoïsme masculin, Balzac a voulu démasquer une classe sociale du XIXe siècle dont les valeurs sociales et humaines sont presque annihilées par les intérêts pécuniaires. Dans cette classe matérialiste qu'est la bourgeoisie, nous assistons à la victimisation des femmes au profit d'un homme tyran. Eugénie se sacrifie à la volonté patriarcale de son père qui ne voulait point la marier de la peur d'être privé de son héritage, Mme Grandet se soumettant toujours aux malconduites et supplices de son époux, le seul pouvoir dans la maison, garde le silence jusqu'au dernier souffle et meurt soudainement à la suite d'une dispute sans merci et Nanon, défendant "comme un chien fidèle le bien de son maître et enfin pleine de confiance aveugle en lui obéisse sans murmure à ses fantaisies les plus saugrenues" (Balzac, 1984, p. 30). Les trois femmes dont les voix sont étouffées par Félix Grandet ont un sort déplorable duquel elles ne se lamentent jamais. Comme elles savaient bien que forcer le destin ne sert à rien elles cherchent à s'accoutumer à leur situation victimaire dans une société toute patriarcale. Le fait que l'ordre d'utilisation alimentaire est désigné par l'homme montre clairement que les femmes de la maison ne sont point autonomes. Dans le roman, nous assistons donc à "l'asservissement des femmes de la maison qui doivent quémander une once de beurre, supplier pour un morceau du sucre ou dérober une bougie de cet ogre d'un nouveau genre" (Princen, 2018, p. 17). Fidèles aux préceptes du Code civil et de l'Eglise, Mme Grandet et sa fille Eugénie ne font rien pour échapper à la domination masculine qui leur dicte son mode de vie économe.

Par le biais d'Eugénie Grandet Balzac dénonce une société qui ne s'occupe que de son intérêt matériel. Par la sécheresse sentimentale du père, il nous montre un homme dont l'avarice lui fait immoler même sa famille et par l'infidélité du fiancé Charles il démasque un type de personnage pour qui l'argent prime tout. D'autre part en traitant dans son roman les thèmes de l'oppression masculine et de la soumission féminine, l'auteur montre que la femme bourgeoise au XIXe siècle est toujours obéissante à son homme même s'il est tyran. Si Mme Grandet et Eugénie ne peuvent pas être révoltantes contre un homme avare, c'est parce que les mœurs familiales le leur interdisent. Dans son roman, Balzac explore admirablement l'histoire dramatique des femmes victimes des mœurs patriarcales du temps. La fin intéressante du roman nous montre une Eugénie toute forte et toute indépendante pour une courte période. La fortune héritée par la mort de sa mère lui donne le tour d'être celle qui ordonne après tant d'années de soumission. Par cette fin du roman Balzac nous suggère que dans une société d'intérêt l'argent est le seul pouvoir de dominer tout le monde. Si Félix Grandet épouse une femme sans amour

pour en avoir l'argent et Charles quitte Eugénie pour gagner de plus aux Indes, c'est parceque l'amour n'a aucune place dans la société cruelle et sans cœur. Cette victoire de l'argent sur l'amour nous fait dire en conclusion que les femmes dans La Comédie Humaine sont presque toujours opprimées par les lois et les mœurs de la société toutes patriarcales. Etant vues comme des êtres inférieurs, elles sont malheureuses avant et après le mariage. Mme de Grandet et Eugénie dont les destins sont déjà tracés mènent une existence très monotone et dramatique qui leur infligent les terribles malheurs et les souffrances physique et psychologique. En écrivant l'histoire dramatique des femmes bourgeoises, Balzac souligne l'oppression féminine et suscite la sympathie du lecteur à l'égard des femmes victimes de ce mal social.

Kaynakça | References

- Balzac, H. de.(1851). *Le Faiseur*.
- http://libretheatre.fr/wp-content/uploads/2015/10/Mercadet_Balzac_LT2.pdf
- Balzac, H. de. (1984). *Eugénie Grandet*. Grands Ecrivains.
- Balzac, H. de. (1968). *L'Enfant Maudit*. Editions Rencontre.
- Balzac, H. de. (1974). *Illusions Perdues*. Gallimard.
- Balzac, H. de. (2004). *Le Père Goriot*. Stéphane Vachon.
- Bellesort, A. (1946). *Balzac et son oeuvre*. Librairie Académique Perrin.
- Bertault, P. (1946). *Balzac, L'Homme et L'Oeuvre*. Boivin & Cie.
- Bridge, C. (1999). *La Femme En Tant Que Bouc Emissaire Dans La Littérature du Dix-Neuvième Siècle* [Master of Arts, Department of Modern Languages and Linguistics University of Lethbridge]
- Brière, K. (2020). *Les symptômes du manger: troubles et conduites alimentaires dans la littérature réaliste et naturaliste du XIXe siècle* [Thèse de doctorat, Département d'Etudes françaises, Université de Toronto].
- Brooker, J.T. (1981). Starting at the End in "Eugénie Grandet", *L'Esprit Créateur*, Vo. 31, No. 3, 38-48, <https://www.jstor.org/stable/26286619>
- Chitwood, E. A. (1943). *The Miser in La Comédie Humaine* [Doctoral Thesis, University of Wisconsin].
- Djanfar, M. (2007). *Le Silence à Travers Le Roman Eugénie Grandet d'Honoré de Balzac* [Mémoire de Maîtrise Es Lettres, Université de Toamasina, Faculté des Lettres et Sciences Humaines, Département d'Etudes Françaises].
- Fischler, A. (1981). Show and Rumor: The Worldly Scales in Balzac's Eugénie Grandet, *International Fictional Review*, Volume 8, Number 22, 98-105, <https://journals.lib.unb.ca/index.php/IFR/article/view>
- Latimer, S. C. (2013). *La Corruption dans les romans de Balzac: une étude des personnages, des institutions et des mœurs* [Master of Arts, Texas Tech University].
- Le Huenen, R. et Perron, P. (1977). Le Système des Objets dans Eugénie Grandet, *Littérature*, no.26, 94-119, https://www.persee.fr/doc/litt_0047-4800_1977_num_26_2_2070
- Lucey, M. (2001). Legal Melancholy: Balzac's Eugénie Grandet and Napoleonic Code, *Representations*, Vol 76, No 1, 1-26, <https://www.jstor.org/stable/10.1525/rep.2002.76.1.1>
- Marinčič, K. (2000). Eugénie Grandet d'Honoré de Balzac: l'histoire secrète d'une écriture romanesque. *Acta Neophilologica*, 33(1-2), 49-60, <https://journals.unilj.si/ActaNeophilologica/article/view/6512/6190>

Mitchell, D.L. (1972). *La Jeune Fille Dans La Comédie Humaine d'Honoré de Balzac* [These of Master, The University of British Columbia].

Mozet, N. (2000). La Province balzacienne confrontée au temps de la civilisation. Y. Leclerc et A. Djourachkovitch (Ed.), *Province-Paris. Topographie littéraire du XIXe siècle* (p.58-71). Presses universitaires de Rouen et du Havre.

<https://books.openedition.org/purh/11265>

Pignol, C. (2016). Les Pathologies de L'Intérêt dans Eugénie Grandet: Richesse, déraison et despotisme, *L'Harmattan-L'Homme et La Société*. no.200, 223-238, <https://www.cairn.info/revue-i-homme-et-la-societe-2016-2-page-223.htm>

Princen, A. (2018). "L'enchantement romanesque", in: Balzac, H. de (2018) : *Eugénie Grandet*. Flammarion.

Pryweller, A.G. (2006). *Framing The Dominant and The Dominé: Symbolic Violence in Balzac's Eugénie Grandet and Le Père Goriot* [Master of Arts, Miami University, Department of French and Italien].

Reffait, C. (2016). Le don, entre toute-puissance et pathologie, *L'Homme & la Société*, no.200, 205-222, <https://www.cairn.info/revue-l-homme-et-la-societe-2016-2-page-205.htm>

Reid, M. (2018). Pain ou galette? Table et nourriture dans Eugénie Grandet, *LITTERA*, no.3, 66-74, https://www.jstage.jst.go.jp/article/littera/3/0/3_66/_article/-char/ja/

Reverzy, E. (2008). *Balzac, Eugénie Grandet*. Flammarion.

Sarr, A. (2004). *Ethique Bourgeoise Dans L'Oeuvre de Balzac: Eugénie Grandet, La Recherche de L'Absolu, Le Père Goriot, Illusions Perdues* [Thèse de Doctorat, Université de Cheikh Anta Diop].

Vanoncini, A. (2006). Le statut philosophique de l'or dans "La Comédie Humaine", *Presses Universitaires de France-L'Année balzacienne*, no.7, 179-192, <https://www.cairn.info/revue-l-annee-balzacienne-2006-1-page-179.htm>

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacılar verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiklerini beyan ederler.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Çalışım tek yazarlıdır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Dış Politikada Karar Verme Süreci ve Modelleri Bağlamında Bürokratik Politika Modeli Örneği Olarak Cumhurbaşkanlığı Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu

*The Presidential Security and Foreign Policies Council as an Example of a Bureaucratic Politics
Model in the Context of Foreign Policy Decision- Making Models*

Serkan GÜNDOĞDU

Dr. Öğr. Üyesi, Munzur University, Faculty of Economics and
Administrative Science,
Assist. Prof., Munzur Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Tunceli, Türkiye
sgundogdu@munzur.edu.tr ORCID 0000-0001-7597-879X

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Gündoğdu, S. (2023). The Presidential Security and Foreign Policies Council as an Example of a Bureaucratic Politics Model in the Context of Foreign Policy Decision-Making Models. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 59, 226 – 251.
Gündoğdu, S. (2023). Dış Politikada Karar Verme Süreci ve Modelleri Bağlamında Bürokratik Politika Modeli Örneği Olarak Cumhurbaşkanlığı Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 59, 226 – 251.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 29 January/29 Ocak 2023

Accepted/Kabul Tarihi: 12 March/12 Mart 2023

Published/Yayın Tarihi: 31 March/31 Mart 2023

Pub Date Season/Yayın Sezonu: March/Mart

Issue/Sayı: 59 **Pages/Sayfa:** 226 - 251

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Serkan GÜNDOĞDU).

Grant Support/Finansman: The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Dış Politikada Karar Verme Süreci ve Modelleri Bağlamında Bürokratik Politika Modeli Örneği Olarak Cumhurbaşkanlığı Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu

Öz

Dış politikada karar verme süreçleri zaman içerisinde önemli değişimler geçirmiştir. Dış politika bir dönemler krallar/imparatorlar tarafından belirlerken, demokratik yönetim anlayışının yaygınlaşmasıyla birlikte parlamentolar, devletin yetkili organları ve ilgili görevlileri tarafından belirlenmeye başlanmıştır. Özellikle soğuk savaş yıllarında realist yaklaşımın etkisi söz konusu iken, soğuk savaşın bitmesiyle realist yaklaşım yetersiz kalmış, dış politikada karar verme sürecine birçok faktörün etki ettiği görülmüştür. Bunu yanı sıra konjonktürel değişimler, iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler, devletlerin ve toplumların hızlı ve sürekli etkileşim halinde olmaları, karşılıklı bağımlılığın artması devletlerin dış politika yapım süreçlerinin geliştirilmesini çeşitlendirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu bağlamda dış politika analizi ve karar verme odaklı çalışmalar geliştirilmiş, özellikle küresel değişimlere bağlı olarak dış politikada karar verme süreçlerini etkileyen faktörler ve dinamikler incelenmeye başlanmıştır. Bu bağlamda, Türkiye’de 2017 yılında yapılan anayasa değişikliğiyle, karar vericilere dış politika önerileri geliştirmek amacıyla oluşturulan Cumhurbaşkanlığı Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu bu çalışmada ele alınmıştır. Tek bir aktörden ziyade çok sayıda aktör esasına dayanan bürokratik politika modeli çerçevesinde karar verme sürecinde nasıl bir role sahip olduğunu ortaya koymaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Dış Politika, karar verme, bürokratik politika modeli, Cumhurbaşkanlığı Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu

The Presidential Security and Foreign Policies Council as an Example of a Bureaucratic Politics Model in the Context of Foreign Policy Decision- Making Models

Abstract

Decision-making processes in foreign policy have undergone significant changes over time. While the foreign policy was once determined by the kings/emperors, with the spread of the democratic management understanding, it started to be determined by the parliaments, the authorized organs of the state and the relevant officials. While the effect of the realist approach was in question especially during the cold war years, the realist approach was insufficient after the end of the cold war, and it was seen that many factors influenced the decision-making process in foreign policy. In addition to this, cyclical changes, rapid developments in communication technologies, rapid and continuous interaction of states and societies, and increasing interdependence have made it necessary to diversify the development of foreign policy making processes of states. In this context, studies focused on foreign policy analysis and decision-making have been developed, and factors and dynamics that affect foreign policy decision-making processes, especially depending on global changes, have begun to be examined. In this context, the Presidency Security and Foreign Policies Board, which was formed with the constitutional amendment made in Turkey in 2017 to develop foreign policy recommendations to decision makers, is discussed in this study. It has been tried to reveal what kind of role it has in the decision-making process within the framework of the bureaucratic policy model based on many actors rather than a single actor.

Keywords: Foreign policy, decision making, bureaucratic policy model, Presidential Security and Foreign Policy Board

Giriş

Uluslararası ilişkiler alanında karar verme yaklaşımlarının kullanılması pek de yeni değildir. Thucydides şehir devleti liderlerinin karar verme süreçlerine etki eden unsurları çevresel faktörler, algı ve psikolojik açıdan ele alarak açıklamaya çalışmıştır (Dougherty ve Pfaltzgraff, 2006, s. 554). Dış politikayı şekillendiren kararlar, bir süreç dahilinde karar vericilerin almış oldukları kararlara dayanmaktadır. Bu kadar kritik öneme sahip bir alanda politika oluşturmak için alınan kararların nasıl ortaya çıktığının bilinmesi, bir sonraki politikaya yönelik oluşabilecek hataların engellenmesi adına bir gerekliliktir. Bunun için karar verme sürecindeki aktörlerin aldıkları kararları analiz edebilmeye olanak sağlayan karar alma biçimleri ve modelleri geliştirilmiştir. Analiz için kullanılan bu modeller, sadece kararların nasıl alındığını değil aynı zamanda karar vericilerin birbirleri ile olan etkileşimi üzerinden hangi aktörün daha etkin olduğu analizinde de kullanılabilir.

Karar verme biçimlerine bakıldığında, izlenen yöntemlere göre ve karar vericilere göre karar alma süreçleri mevcuttur. Öncelikle izlenen yöntemlere göre karar alma; sezgisel yöntem ve analitik yöntemden oluşmaktadır. Sezgisel yöntem, karar vericinin herhangi bir veriye dayanmadan aldığı kararlardır. Analitik yöntemde ise, veriler ışığında yapılacak analitik bir çözümleme ile kararların alınmasıdır. Karar vericilere göre karar alma durumunda ise; bireysel süreç ve örgütsel süreç olarak iki ayrım bulunmaktadır (Arı, 2006, s. 534). Bireysel süreçte müşterek bir karardan ziyade ferdi bir şekilde karar alınmaktadır. Örgütsel süreçte de örgütteki kurumsallık ön planda yer almakta ve kararlar bu kurumsallıktan doğan özelliklerin etkisi ile oluşmaktadır. Çalışmada yararlanılan bürokratik politika modeli ise, Graham Allison tarafından geliştirilen üç modelden bir tanesidir. Allison, dış politikada ABD ile Küba arasında yaşanan füze krizini örnek alarak bu üç modeli açıklamıştır (Allison, 1969, s. 37).

Dış politikada karar verme yaklaşımları birçok teori esas alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak çalışmada sadece bürokratik politika modeli üzerinde örneklem yapılmıştır. Bürokratik politika modeli, devletin birçok alt birimden meydana geldiğini, karar verme sürecine etki eden faktörlerin birden çok olduğunu ifade etmektedir (Doğan, 2012, s. 91). Bu alt birimleri oluşturan kurumlar bürokrasinin kendisidir. Türkiye’de 2017 yılı anayasa değişikliği sonrası hükümet sisteminin değişmesiyle birlikte merkezi yönetimde (yürütmede) yeni bürokratik yapılar ortaya çıkmıştır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin bir getirisi olan Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları bu yeniliğe örnek teşkil etmektedir. Çalışmada ele alınan Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu da bunlardan bir tanesidir.

Çalışmanın amacı, dış politikaya yönelik politika önerileri geliştirmekle görevli ve yetkili olan Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu’nun, bürokratik politika modeli bağlamında bir aktör olup olmadığı tespitini yapmak hem de karar verme sürecinde nasıl bir role

sahip olduğunu ortaya koymaktır. Çalışmada, 2018 tarihinde yürürlüğe giren, Cumhurbaşkanlığı Politika Kurullarının oluşumu ve genel görev ve yetkilerinin yanında her bir politika kurulunun görev ve yetkilerinin düzenlendiği Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinden yararlanılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yönteminin doküman inceleme tekniği kullanılmış, verilerin yorumlanmasında ise betimsel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Araştırma konusu ile ilgili yabancı ve Türkçe literatür taranmış, dolaylı ve alıntısal araştırma yöntemi kullanılmıştır.

1. Karar Verme Süreci ve Modelleri

Dış politika, esasında karar vericiler olarak adlandırılan bir grup insan tarafından alınan bir dizi kararları ifade ettiği gibi; bu bilgi dış politika davranışlarının dışsal bir uyarıcıya karşılık kendiliğinden meydana gelmediğinin yanı sıra, devlet içerisinde tanımlanan ve bilinen bir mekanizma tarafından üretilen bir çıktı olduğudur (Aydın, 1996, s. 96). Bu tanımlama ışığında dış politikayı oluşurmaya yönelik alınan kararların; bir sürecin ürünü olup olmadığı ve nasıl bir karar verme modeline dahil olduğunun tanımlanması gerekmektedir. Ayrıca bir kararın iyi anlaşılabilmesi ve başarılı bir dış politika analizi yapılabilmesi için üç modelden de faydalanmak gerekmektedir (Halperin ve Clapp, 2007, s. 16).

Bu doğrultuda çalışmada öncelikle karar verme sürecinin neyi ifade ettiği bilgisine yer verildikten sonra, Garaham Allison tarafından geliştirilerek karar verme sürecinin  modelini oluşturan; rasyonel aktör modeli, örgütsel süreç modeli ve bürokratik politika modeli açıklanacaktır. Çalışmada bulunan analiz için ise bürokratik siyaset modelinden yararlanılacaktır.

1.1. Karar Verme Süreci

Dış politika, ülkelerin vermiş oldukları kararlar ve bu kararların hayata geçirilmesiyle oluşmaktadır. Dış politikanın alınan kararlar doğrultusunda şekillenmesi, kararı ve karar verme sürecinin önemini ortaya koymaktadır. Bu durumu şöyle de ifade etmek mümkündür; karar verme, bir süreç çerçevesinde işleyen dış politika için kritik bir sekanstır. Nitekim karar vericiler bu sekansta alacakları kararlar ile politikanın işlerliğine etki etmektedir. Bu sekans da kendi içerisinde kendi sürecini oluşturmaktadır. Çünkü karar varılan son noktaysa, karar vermek de o son noktaya ulaşmak için izlenen yoldur (Işık, 2009, s. 15). Karar vermenin bir süreç dahilinde gerçekleşiyor olması, süreçte farklı seçeneklerin de mevcut olabileceği anlamına gelmektedir. O halde karar vermek, ortaya çıkan alternatifler arasından yapılan seçim olarak ifade edilebilir (Nas, 2006, s. 56).

Bu noktada karıştırılmaması gereken husus, karar ve karar verme sürecidir. Karar, mevcut alternatifler içerisinden birinin kabul ve diğer alternatiflerin devre dışı kalmasıyken; karar verme süreci ise, alternatifleri oluşturabilmek için bilgi toplama, uygulamaları inceleme ve edinilmış tecrübeler gibi süreç içeriklerinden oluşmaktadır

(Yıldırım, 2021, s. 22).

Richard C. Snyder, H. W. Bruck ve Burton Sapin'in "Decision- Making as an Approach to the Study of International Politics" başlıklı yazdıkları makalede karar verme sürecini örgütsel bir davranış olarak ele almış, dış politika yapım sürecini detaylı bir şekilde araştırmış ve aktörlerin durumları, iletişim ve bilginin aktarımı gibi konuları açıklamışlardır. Nihai olarak karar verme sürecinin, devletin eylemine dayanan olaylar, koşullar ve etkileşim kalıplarının altında yatan "neden" sorularını sorgulamak için önemli olduğunu belirtmişlerdir (Snyder, vd., 2002, s. 22). Dış politikaya ilişkin kararların alınmasında farklı faktörlerin, ulusal ve uluslararası çevrenin, psikolojik ve sosyolojik unsurların da dikkate alınması gerekmektedir (Efeğil, 2012, s. 86).

Karar ve karar verme süreci, kararın alınış yöntemi ve karar verme sürecinin işleyiş şekline göre de sınıflandırılmaktadır. İzlenen yöntemlere göre karar verme süreci sezgisel karar verme ve analitik karar verme süreçlerini kapsarken; karar vericilere göre karar süreci ise, bireysel karar verme ve örgütsel/yönetsel karar verme süreçlerini ifade etmektedir (Işık, 2009, s. 16-19).

1.1.1. İzlenen Yönteme Göre Karar Alma Süreci

Karar verme sürecinde izlenen yöntem de alınacak olan kararın özelliğinin ve/veya niteliğinin farklılaşmasına sebebiyet verebilmektedir. İzlenen yöntemlere göre karar verme süreçleri sezgisel ve analitik yöntemlerdir.

1.1.1.1. Sezgisel Yöntem

Bu karar alma tipi, bir belge veya somut bir veriye dayanmadan oluşturulan keyfi bir karar verme süreci şeklindedir (Işık, 2009, s. 16). Belge ve verilerin olmadığı bir süreçte karar vericilerin sezgilerini kullanarak almış oldukları kararlar güven problemini de ortaya çıkarabilmektedir. Çünkü sezgiye dayanan kararlar, karar vericiler içindeki diğer kişilerce kabul görmeyebilir. Bu yöntemdeki bir diğer sorunsal ise, kararlar bilgiye dayanmadan alındığı için doğru ve isabetli karar alabilmek daha güç olacaktır. Bu durum riskleri de beraberinde getirmektedir. Karar alıcıların uzman olduğu alanda da olsa, sezgilerle verilen kararlarda hata olasılığı mevcuttur (Robbins ve Judge, 2017, s. 220). Sezgisel yöntemin bu riskleri barındırması, bu tip bir karar alma sürecinin çok da sağlıklı olmadığını göstermektedir.

1.1.1.2. Analitik Yöntem

Bu yöntemde alınacak karar, analitik düşünce süzgecinden geçerek ortaya çıkmaktadır. Analitik düşünme biçimi ise, bütünün parçalara ayrılması suretiyle yeniden tanım ve tasnifinin yapıldığı bir çözümleme şeklindedir (Güneş, 2012, s. 133). Buradaki kritik soru, çözümlemenin sonucunda ortaya çıkan bu analitik kararlara neden ihtiyaç

duyulduğudur. Analitik kararlara ihtiyaçı doğuran Şey, karmaşık ve çözümü zor olan sorunlar için gerekli bilgi ve teknik veri sayesinde tutarlı ve etkin çözümler üretebilmesinden geçmektedir (Hacıköylü, 2006, s. 15). Analitik yöntemdeki kararların bilgi ve teknik veri kullanımı üzerinden ortaya çıkması, bu yöntemin sezgisel yöneme oranla hem daha sağlıklı hem de daha çözüm odaklı kararların alınmasını sağlamaktadır.

1.1.2. Karar Vericilere Göre Karar Alma Süreci

Karar almada izlenen yöntem kadar, karar vericilerin niteliği de hem karar süreci hem de kararlar üzerinde farklı bir etki yapabilmektedir. Karar vericilere göre karar alma süreçleri, bireysel karar verme süreci ve örgütsel/yönetisel karar verme sürecinden oluşmaktadır.

1.1.2.1. Bireysel Süreç

Bireysel karar verme, hayatımızın hemen hemen her alanında tercih ettiğimiz bir karar alma Şeklidir. Bu denli tercih edilmesi, ya kararın direkt olarak sadece bizi etkiliyor olması ve bizi bağlayan sonuçlar doğurmasından ya da bizim bilgi veya uzmanlığımızı dayanan bir alanla yönelik olmasından kaynaklanmaktadır. Bireysel karar alma gündelik hayatta çok başvurduğumuz karar tipi olsa da, bazen içinde yer aldığımız bir yapı veya örgütteki işler içinde kullanılmaktadır. Öyle ki bireysel bir Şekilde alınan bu kararlar, bireyin ya da kuruluşun hem varlığını hem de verimliliğini etkileyebilecek kadar önemlidir (Hacıköylü, 2006, s. 13).

Karar alıcıların vermiş oldukları bireysel kararların mahiyetini etkileyen değişkenler de mevcuttur. Bireysel kararın oluşumunda etkili olan bu değişkenlere bakıldığında, algılama süreci ve sınırlı rasyonellik gibi iki değişkenin mevcut olduğu görölmektedir (elikten vd., 2019, s. 583). Karar vericiler algılama sürecinde karar verilmesi gereken birçok olay ve durumla karşılaşmaktadır. Bu durumda karar vericiler sahip oldukları farklı deneyimler doğrultusunda karar vermektedirler. Kararların farklı deneyimlere dayanılarak alınması ise, alınan kararların doğruluğunu tartışır hale getirmektedir. Farklı deneyimler sonucunda alınmış olunan bu kararlar, tam bir rasyonellik taşımadığı için sınırlı bir rasyonellik sergilemektedir.

1.1.2.2. Örgütsel/Yönetisel Süreç

Örgütlerde her ne kadar yönetici olarak bireylerin var olması ve kararların bunlar tarafından alınıyor olması gerçekliği olsa da, örgütsel karar verme süreci bireysel sürece oranla farklı bir işleyişe sahiptir. İşleyişte farklılığı sağlayan birtakım ayırım noktaları vardır. Örgütsel karar verme sürecini bireysel sürece ten farklılaştıran temel ayırım noktasından bir tanesi, örgütsel faktörlerdir. Örgütsel süreçte kararları Şekillendiren bu faktörler; örgütün yapısı, kültürü, yönetim biçimi ve politikalarıdır (Lee vd., 1999, s. 10-23). Bu faktörler, bir örgütte alınan kararların Şekillenmesinde son derece etkilidirler. Karar verici pozisyonundaki yöneticiler, örgütsel karar verme sürecinde sahip oldukları kişisel deneyimlerden ziyade bu faktörlere bağlı kalarak gerekli kararları almaktadırlar.

Aksi takdirde keyfi alınacak kararlar örgütün devamlılığını tehlikeye sokabilir.

Asıl amacın örgütün devamlılığı olduğu göz önüne alındığında, karar alıcıların daha rasyonel kararlar alması beklenmektedir. Rasyonel kararların alınması gerekliliği, örgütsel karar verme sürecini bireysel süreçten ayıran bir diğer farklılıktır. Rasyonel kararların alınabilmesi için de bilgi ve zaman gereklidir. Zamana ihtiyaç duyulması, örgütsel karar verme sürecinin bireysel karar verme sürecinden daha uzun sürdüğünü göstermektedir. Bu durum dezavantaj gibi gözükse de, esasen örgüt için daha verimli sonuçların alınmasını sağlamaktadır (Yıldırım, 2021, s. 33). Kısacası örgütün varlığını sürdürülebilmesi alınan kararların doğruluğuna bağlıdır.

1.2. Karar Verme Sürecini Etkileyen Faktörler

Karar vermenin bir süreç dahilinde gerçekleşiyor olması, sürecin şekillenmesinde etkili olan faktörleri süreçle beraber var etmektedir. Bu faktörler arasında sadece süreçle bağlı olarak ortaya çıkan etmenler değil, ayrıca karar alıcılardan kaynaklanan etmenlerde yer almaktadır. Karar verme süreçlerinde de değinildiği gibi süreçten kaynaklanan faktörler daha çok örgüt içinden ya da dış çevreden gelen etmenlerken (Nas, 2006, s. 89); bireyin kişisel özellikleri veya sahip olduğu deneyimler de karar alıcıların bizzat kendilerinden kaynaklanan etmenlerdir (Çavuşoğlu, 2022, s. 8).

Karar verme şekillerini etkileyen beş tane faktör mevcuttur. Kararlar üzerinde etkili olan bu faktörler; çevresel faktörler, örgütsel faktörler, görevin gerekleri, kişisel ihtiyaçlar ve güç ve otoritedir (Nas, 2006, s. 89). Bütün bu faktörlerin aynı anda etki etmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Bu daha çok karar vericilerin durumuna göre değişkenlik gösterebilmektedir. Örneğin devlet başkanının etkili olduğu bir karar verme sürecinde alınan karar üzerinde muhtemelen güç ve otorite faktörü daha ağır basacaktır. Bu gibi benzeri durumlarda liderin sahip olduğu güçlü şahsiyet özelliği de bir faktör olarak eklenebilir. Sonuç itibarıyla, karar verme sürecini etkileyen birçok faktörün olduğu görülmektedir.

1.3. Karar Verme Modelleri

Karar verme modelleri özellikle dış politika analizinde büyük bir önem taşımaktadırlar. Modeller kullanılarak yapılan analizlerde gerek karar vericilerin süreçteki rolleri gerekse de alınan kararların ne derce etkili olduğu yapılan bu analizler ile görünürlük kazanmaktadır. Nihayetinde dış politika analizi, ampirik araştırmalarla bilginin genel ve geçer kılındığı bilimsel bir işlemdir (Hudson ve Vore, 1995, s. 212). Dış politika analizinin bilime konu olması, tarihsel süreç içerisinde birden çok bilimsel çalışma ve analiz modelinin geliştirilmesi anlamını taşımaktadır.

Tarihsel sürece baktığımızda dış politikaya yönelik araştırmaların, özellikle ikinci Dünya Savaşı sonrasında belirgin bir disiplin alanı haline geldiği görülmektedir (Güleç,

2018, s. 86). Dış politika analizinin bir disiplin niteliğine kavuşması, günümüze kadar birçok bilimsel çalışmanın yapılmasına ve bu alanda birden fazla analiz modelinin geliştirilmesine zemin hazırlamıştır. Bu modellere baktığımızda; örgütsel karar verme modeli, çöp kutusu karar verme modeli, çoklu akımlar modeli, inanç sistemleri modeli, oyun teorisi, karma tarama karar verme modeli, etik bazlı karar verme modelleri ve Graham Allison'un kuramsallaştırdığı (rasyonel aktör modeli, örgütsel süreç modeli ve bürokratik politika modeli) modeller gibi birçok karar verme modeli mevcuttur. Çalışmada kullanılacak model ise, Graham Allison tarafından geliştirilen bürokratik politika modeli olacaktır.

1.4. Graham Allison'un Karar Verme Modelleri

Daha önce de belirtmiş olduğumuz rasyonel aktör modeli, örgütsel süreç modeli ve bürokratik politika modeli Graham Allison tarafından 1971 yılında yayımlanan "Kararın Özü: Küba Füze Krizini Açıklamak" isimli kitabında yer almaktadır. Allison, kitabında rasyonel aktör modelini Model I, örgütsel süreç modelini Model II ve bürokratik modeli de Model III şeklinde isimlendirerek açıklamaktadır (Allison, 1971, s. 5-7). Allison'un yaptığı çalışmalarda bu modelleri öne çıkararak kullanması, dış politika analizini üç modele indirgeyerek kuramsallaştırdığını göstermektedir.

Allison bu modellerin teorik açıklamalarını ayrı ayrı yaparak, bu üç modelin koordineli bir şekilde kullanılmasını önermiştir (Allison, 1969, s. 694). Bu modellerden ortak bir şekilde yararlanma fikri önerilse de, Allison rasyonel modelin yetersiz olacağını belirterek ikinci ve üçüncü modeller olan örgütsel ve bürokratik modelleri daha çok ön planda tutmaktadır (Bernstein, 2000, s. 140). Bu durum, dış politika analizlerinde örgütsel ve bürokratik modellerin daha dikkate değer bir noktaya taşınmasını sağlamıştır.

Allison yaptığı çalışmalarla, bürokrasinin dış politika üzerindeki etkisinin daha bilimsel bir temele oturtulmasına yardımcı olmuştur (Bendor ve Hammond, 1992, s. 301). Bürokrasinin dış politika üzerinde bir etkiye sahip olduğunun bilimsel bir temele dayandırılarak bürokratik politika şeklinde modellenmesi, Allison'un yaptığı çalışmalara farklılık kazandırmıştır. Bu çıkarsamayı, diğer yazarların çalışmalarında okuyuculara kısıtlı bir analitik bakış açısı sunarak, bürokratik politika oluşumunun varlığını ve bunun temel özelliklerini onların anlamasına bırakmalarından görülebilmektedir (Bendor ve Hammond, 1992, s. 301). Bütün bu bilgiler, Allison'un düşünce olarak kurgulaştırdığı bu üç modelinin dış politika için elzem birer analiz modeline dönüştüğü gerçeğine götürmektedir. Hem bu savın bir gereği olarak hem de çalışmanın bürokratik politika modeli bağlamında ele alınmasından dolayı, bu üç modeli daha da açarak neleri ifade ettiklerini bilmek çalışma için daha faydalı olacaktır.

1.4.1. Rasyonel Aktör Modeli

Rasyonel aktör modelin çıkış noktasına baktığımızda, bu modelin John von Neumann ve Oskar Morgenstern'in 1940'lı yıllarda geliştirmiş oldukları "beklenen fayda kuramına" dayandığı görülmektedir (Kaya, 2020, s. 43). Öncelikle rasyonel aktör modelinin temel niteliği; devletlerin veya hükümetlerin, uluslararası olayları kendi amaç ve hesapları üzerinden açıklaya bilmesini sağlamasıdır (Allison, 1971, s. 10). Böylelikle rasyonel aktör modeli, uluslararası ilişkilerde karara verme sürecinde karar alıcılara bir kabiliyet kazandırmaktadır. Bu kabiliyet, karar alıcıların kendi amaç ve hesapları için en uygun olanı seçebilme şansıdır.

Bu kuramda aktörün, yani karar alıcı kişi ya da birimin rasyonel davranış sergileyerek akla en uygun seçeneği tercih etmesi öngörülmektedir. Nitekim rasyonel aktör modelinin temelinde de, karar alıcılar kendilerine sunulan seçenek ve seçeneğe bağlı olarak ortaya çıkacak olan sonuçların olma olasılığını dikkate alarak en iyi potansiyele sahip alternatifini tercih etmektedirler (Kaya, 2020, s. 43).

En iyi alternatifin seçilmesi ve maksimum faydanın sağlanması adına, rasyonel karara vermenin gereği olarak gerekli bütün verilere ve bilgilere sahip olunmalıdır. Fakat karar verme sürecinde aktörler rasyonel davranmak istese bile, bu her zaman tam da ifade edildiği şekilde gerçekleşmeyebilir. O halde rasyonel aktör modelinin varsayımına şu şekilde bir karşı çıkış mümkündür; bazı nedenlerden dolayı her zaman bütün verilere ve bilgilere sahip olunamayabilir veya zaman kısıtından dolayı bütün alternatifler gözden geçirilemeyebilir, bu durumda da tam bir rasyonellikten söz edilemez. Modele yöneltilen bu tarz karşı çıkışlar, temelinde rasyonel karar vermenin mümkün olmadığı eleştirisini barındırır da, yine de rasyonel aktör modelinde karar alıcıların sezgisel kararlardan ziyade rasyonel kararlar alma durumu daha gerçekçidir.

Uluslararası ilişkilerde rasyonel aktör modeline göre, devlet ve devleti temsil eden resmi kurumlar aynı bakış açısını ve aynı hedefleri paylaşan tek sesli bir bütündür (Güleç, 2018, s. 90). Dış politikaya ilişkin durumlarda devletin bütün kuvvetleri ile (yasama, yürütme, yargı ve kamu bürokrasisi) aynı hedef için birlikte hareket etmesi rasyonelitenin doğal bir gereğidir. Sonuç olarak rasyonel aktör modelinde devletler, dış politikaya yönelik tamamen rasyonel ve bütüncül kararlar alabilir ve bu yönde stratejiler geliştirebilirler (Turgut, 2020, s. 2).

1.4.2. Örgütsel Süreç Modeli

Graham Allison'un geliştirdiği ikinci model örgütsel süreç modelidir. Bu modelde devlet, birçok farklı yapıdan meydana gelen bir mekanizma ve mekanizmadaki birçok bağımsız parçanın ortak bir hedef için bir araya geldiği sistemsel bir bütündür. Bu bağlamda devleti oluşturan bu yapılar (kurumlar), politik olarak belirlenmiş olan hedefler doğrultusunda koordineli bir şekilde hareket etmek zorundadırlar. Allison, örgütsel

aktörlerin tek parçalı bir yapıdan ziyade, başında hükümet liderinin bulunduğu ve gevşek bir ittifak bağı olan örgütlerden meydana gelen bir yapı olduğunu belirtir (Allison, 1971, s. 79-80). Allison'un bu ifadesinden, yapıdaki (devletteki) her bir örgütün (kurumun) aynı zamanda kendi başına birer aktör olduğu bilgisine de ulaşılmaktadır. Bu aktörler bütünü birer parçası olarak var olmaktadır.

Örgütsel süreç modelinin rasyonel aktör modelinden farklı olarak bizlere sunmuş olduğu tek bilgi, sadece her bir kurumun birer örgütsel aktör olduğu değil, ayrıca karar verme süreci bağlamında da örgütsel bir karar verme mantalitesinin de bu modelin bir getirisi olduğudur. Örgütsel süreç modeline göre, örgütler karar verme sürecindeki bireyselliği ve olası hataları önleyebilmek adına standart işlem prosedürlerini geliştirmişlerdir (Turgut, 2020, s. 3). Bunun yanında, örgütlerdeki karar alma mekanizmalarının bir konuya ilişkin karar alırken, konunun hangi aşamalarında nasıl bir yol takip etmeleri gerektiğine ilişkin yazılı ve yazısız yöntem ve kurallar bulunmaktadır (Güleç, 2018, s. 92). Daha önce örgütsel karar verme biçiminde de belirtildiği gibi, karar verme sürecinde bireyin bilgi birikimi, kültürü, tecrübesi gibi vb. şahsi yollar değil; örgütün sahip olduğu kurum kültürü, yönetim biçimi, örgütü oluşturan formel düzenlemeler gibi faktörler etkili kılınmaktadır. Bu durum, dış politika yönelik karar verme sürecinde de bu şekilde işlemektedir.

Devlet içindeki örgütler (kurumlar) ve bürokrasiler, varlıklarının devamlılığı için birbirleriyle karşılıklı bir mücadele içindedirler. Bu mücadeleden kaynaklı olarak örgütler kendilerini diğerlerinden daha üstün görmekte ve dış politika yapımı sürecinde de en doğru kararı almayı kendilerine verilmiş bir görev olarak bilmektedirler (Gürel, 2018, s. 13). Bu misyonu yerine getirirken, örgütler arasında çıkabilecek bir rekabetin veya çatışmanın yaşanmaması için gerekli koordinasyonun sağlanması elzemdir.

1.4.3. Bürokratik Model

Allison'a göre, uluslararası politikadaki karar verme sürecini anlamak için tek başına rasyonel aktör modeli yeterli değildir (Allison, 1969). Bu nedenden ötürü, örgütsel süreç ve bürokratik politika modellerini de geliştirdiği söylenebilir. Allison'un rasyonel aktör modelini yeterli görmemesinden dolayı geliştirdiği diğer modeller, aslında bir nevi rasyonelliğin karşısında da yer almaktadırlar. Özellikle bürokratik politika modeli, rasyonellik varsayımına bu bağlamda bir karşı çıkış niteliği taşımaktadır (Doğan, 2012, s. 91). Allison'un rasyonel aktör modeli ile yetinmeyip diğer modelleri de geliştirmesi, bizlere rasyonel karar verme sürecinin dışında kalmış olan alanlarda karar verme sürecinin nasıl işleyebileceğini gösterme çabasıdır. Bu bilgiler bize modellerin birbirini dışlamasından ziyade başarılı bir dış politika analizi için bu üç modelden de yararlanması gerektiğinin göstermektedir (Allison, 1971, s. 275).

Model III olarak isimlendirilen bürokratik politika modeli tarihsel süreç içerisinde sadece Allison tarafından araştırmaya konu edinilmiş bir analiz modeli değildir.

Bürokratik politika yaklaşımı ilk olarak 1960'lı yıllarda Richard E. Neustadt, Roller W. Schiling, Samuel P. Huntington gibi birden çok yazar tarafından çalışılmıştır. Bu çalışmalarda devletteki idari yapının dış politikaya olan etkisi ampirik bir şekilde incelenmiş ve karar alıcıların bürokrasideki konumlarının politika üzerindeki etkisi dikkate alınmıştır (Kaya, 2020, s. 54).

Allison, hükümet kararlarının örgütsel çıktılardan ziyade, pazarlıklar sonucu ortaya çıktığını ve bunun anlaşılabilmesi için de üçüncü model olan bürokratik politika modeline ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir (Allison, 1971, s. 144). Bu ihtiyaç, örgütsel süreç modelinin kararları analiz etmede tek başına yeterli olmadığını göstermektedir. Burada öne çıkan bir diğer husus, hükümet kararlarının ortaya çıkış şeklinin bir pazarlığa dayanmasıdır. O halde bürokratik politika modelinin bizlere sunduğu bilgi; devlette alınan kararların önceden yapılmış tercihlerin sonucu değil, farklı kurumların birbirleriyle yapmış oldukları görüşmelerinin (müzakerelerin) sonucudur (Turgut, 2020, s. 3). Kendi çıkarlarına sahip farklı kurum ve örgütlerin devletin bünyesinde yer alması, devletin bir birey gibi rasyonel davranmasını imkansız bir hale getirmektedir (Doğan, 2012, s. 91).

Görüldüğü üzere, bürokratik politika modeli karar verme sürecinde birçok aktöre yer vermektedir. Bürokratik politika modeli, devletin bütüncül bir yapıya sahip olmadığını ve bürokratik birimlerin karar vericiler olarak devlet adına karara aldıklarını açıklar (Güleç, 2018, s. 92). Modele göre bu kadar çok farklı bürokratik kurumun ve bunların alt birimlerinin oluşturduğu karar verme süreci, bir çatışma ortamını da beraberinde getirmektedir (Yıldırım, 2021, s. 47). Ancak bürokratik bilgi uzmanlaşmayı da beraberinde getirerek, bu hal zamanla yapısal bir güce dönüştürebilmektedir (İzci ve Atmaca, 2019, s. 4523). Bu modelde kararlar, bürokrasinin içinde yer alan kurumların birbirleriyle olan müzakereleri sonucu ortaya çıkmaktadır (Sönmezoğlu, 2005, s. 214). Bu karar verme süreci çatışma ortamı, müzakere ya da pazarlık gibi farklı şekillerde adlandırılabilir de esas olan nihai karar üzerinde etkiyi nasıl sağladıklarıdır. Karar verme sürecindeki pazarlıkta görüşlerini veya kararlarını benimsetebilen bürokratik aktör (ler), çıkacak olan nihai kararın nasıl şekilleneceği konusunda da en yoğun etkiye sahip olacaktır (Ak, 2009, s. 21). Böylece bürokratik kurumların etkisi altında çıkacak olan bir karar, rasyonel en iyi alternatif olarak değil de uzlaşma sonucu ortaya çıkan bir karar olacaktır. Çalışmanın bu noktasında Türkiye'nin günümüzde sahip olduğu yürütmenin merkezi yapısının temel hatlarıyla incelenmesi dış politika oluşumunda bürokratik kurumların daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

2. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yürütmenin Merkezi Yapısı

Devlet yönetimi, insanların birtakım ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla güç ve meşruiyet sınırları çerçevesinde belirlenir. Türkiye Cumhuriyeti 2018 yılı itibarıyla, farklılaşan istekler doğrultusunda, hükümet sisteminde değişime gitmiştir. Türkiye'de 2018'e kadar uygulana gelen parlamenter sistemin alt yapısı Osmanlı İmparatorluğu'nda Meclis-i Mebusan' a kadar götürülebilir. Ancak yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti

devletin etkili ve yetkin konuşlanabilmesi adına TBMM'nin açılmasından Cumhuriyet ilan edilene kadar o döneme göre farklı bir yürütme sistemine gidilmiştir. Bu sistem; yasama, yürütme ve yargının mecliste toplandığı meclis hükümet sistemidir. 1921 Anayasasının meclis hükümet şekli 1924'te de etkisini göstermeye devam etmiştir. Takibi dönemde 1961 Anayasası ile tekrar salt parlamenter sistemine, yüz yıllık tecrübeye sahip olduğu parlamenter sisteme, dönemin koşullarıyla tekrar geçmiştir (Akman, 2019, s. 40). Türkiye'nin değişen konjonktür karşısında kendi siyasal ve kültürel özelliklerini göz önünde tutarak hükümet sistemi arayışları günümüzde "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi" yle devam etmektedir. Buradaki süreç; kuvvetler birliği (meclis hükümet sistemi gibi) veya kuvvetler ayımı (sert ayırında başkanlık, yumuşak ayırında parlamenter sistem gibi) hükümet sistemlerinin birbirlerinin alternatifleri olarak şartlara göre konumlanmasıyla ilişkilidir (Boyalı, 2021, s. 118).

Türkiye'de demokratik bir yönetim sistemi arayışı ve dönemsel ihtiyaçlar doğrultusunda farklı hükümet sistemi tartışmaları olağan bir durumdur. Bu durum daha çok Türkiye'de iç dinamiklerin etkisiyle birlikte parlamenter sistemin aksayan taraflarına yönelik eleştirilerdir. Bu eleştirilerin en belirginleri; ekonomik ve siyasal alanda istikrar, yönetimin (sorumsuz cumhurbaşkanı, sorumlu başbakan olarak) iki başlı yapısı, yürütme erkinin yasamanın içinden çıkan milletvekillerinden oluşmasının işleyişte faaliyete geçmeyi zorlaştırması, siyasal kutuplaşmalar ve askeri vesayet gibi birbirini tetikleyen durumlar olarak özetlenebilir (Koç, 2021, s. 101). Bu noktada Türkiye'nin yakın tarihi vakası olarak 15 Temmuz 2016 yılında gerçekleşen darbe girişimi, hükümet sisteminin dönüşümünde tetikleyici etkiye sahiptir. Böylece benzeri iç dinamikler sistem değişiminin fitilini ateşleyen dinamikler olmuştur (Öztürk, 2019, s. 54).

Hükümet sistemi değişimi özelinde başkanlık sistemine bakıldığında Türkiye, 1970'lerden itibaren Necmettin Erbakan liderliğinde başlayan başkanlık sistemi tartışmaları Süleyman Demirel, Turgut Özal ve Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliğinde sağ siyasal partilerin gündeminde yer edinmiştir (Demirhan ve Adıgüzel, 2016, s. 187-188). Talep edilen hükümet sistemi değişikliğinin ilk somut adımı, 2007 yılında Anayasa değişikliği ile halkın Cumhurbaşkanını seçmesiyle birlikte yarı başkanlık sistemine geçiştir. 2014 yılında Abdullah Gül'ün bu şekilde halk tarafından Cumhurbaşkanı seçilmesi ve Bakanlar Kurulu'nun başkanı olarak konumlanması sistemin alt yapısının oluşturulmaya başlandığını göstermektedir, teşkil etmektedir (Kartal ve Demirhan, 2017, s. 576). Akabinde ülke yönetiminde gerekli değişimler hususunda kamuoyu oluşturulduktan sonra 16 Nisan 2017 referandumu ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi kabul edilmiştir. 9 Temmuz 2018 yılından itibaren fiilen bu sisteme geçilmiştir (Akıncı, 2018, s. 2136).

Uzun yıllardır tartışmalara konu olan hükümet sistemi arayışları şu an itibarıyla de yeni sistemin değerlendirilmesi hala devam etmektedir. Özellikle güçlü yürütmenin yasama ve yargıyla konumu üzerinde çalışmaların yoğunlaştığı görülmektedir. Bu

noktada eleştiri veya tavsiyeden ziyade yürütmenin içinde daha önce görülmemiş yeni yapılanmaların tanınması ve geliştirilmesi ehemmiyet taşımaktadır. Özellikle 1 nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi Cumhurbaşkanlığı Teşkilat yapısının temel dayanağını oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında bu kararnamede dokuz adet politika kurulu, dört adet ofis, on yedi bakanlığın teşkilat temel yapısında yer aldığı, politika ve strateji geliştirme konusunda Cumhurbaşkanı'nın onayı ile politikaların uygulamaya geçildiği görülmektedir. Bu bakımdan yeni hükümet sistemi ve yürütme erkinde bulunan değişimler ve yenilikler hakkında temel bilgilerin verilmesi ve akabinde yürütmenin bünyesinde yer alan Cumhurbaşkanlığı Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu incelenecektir.

2.1. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi

Türkiye Cumhuriyeti'nde başkanlık sisteminin gündeme gelişi ve fiilen geçilmesi sürecinin uzun yıllar siyasal bakımdan gündem konusu olduğundan bahsedilmiştir. Başkanlık sistemi ile ilgili tartışmalar, demokrasinin seyri dahilinde zaman zaman gündeme gelmiştir. Özellikle çok partili hayata geçtikten sonra toplumdaki yaygın destek bulan ve bunun sonucunda tek başına iktidar olan partilerin, siyasal iktidarlarını daha da güçlendirmek için başkanlık sistemini arzu ettikleri tarihi hafızada mevcuttur. Demirel'den Erbakan'a, Türkeş'ten Özal'a birçok lider farklı dönemlerde başkanlık sistemini savunan söylemlerde bulunmuşlardır (Dursunoğlu, 2019, s. 1231). Necmettin Erbakan'ın liderliğinde 26 Ocak 1970 tarihinde Milli Nizam Partisi tüzük ve parti programında başkanlık sistemine yer verilmiştir (Turan, 2018, s. 44). Bu sistemin başkanlık sisteminin en yaygın temsilcisi ABD başkanlık sisteminden farklı özellikleri barındırdığı görülmektedir. Örneğin; Cumhurbaşkanının ABD başkanından daha yetkili bir mevkide bulunması, yasama (milletvekilleri) ve yürütme (başı olan Cumhurbaşkanı) seçimlerinin aynı anda yapılıyor olması, yasama ve yürütmenin birbirini feshedebilmesi bazı farklılıklara ışık tutabilmektedir (Çolak, 2017, s. 52). Bu bakımdan yeni hükümet sistemi kendine has özellikleriyle Türk tipi bir başkanlık sistemi olarak atfedilmektedir.

2007 yılında gerçekteşen referandum ile Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçileceğine dair Anayasa değişikliği, hükümet sisteminin yarı başkanlık sistemine dönüştüğünün ve bu konuda ilk ciddi adımın göstergesidir. AK Parti hükümeti, 2012 yılında sürecin anayasal alt yapısını hazırlayarak 2014 yılında ilk cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesini olanaklı kılmıştır. Böylece başkanlık sistemi tartışmaları her zamankinden daha hararetli tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı seçilen Recep Tayyip Erdoğan, Bakanlar Kuruluna başkanlık etmesi neticesinde başkanlık sisteminin fiilen uygulamalarının görülmeye başlandığı yorumunu getirmiştir (Kartal ve Demirhan, 2017, s. 576). 2017 yılında gerçekteşen referandum ile Anayasa değişikliğine gidilmiş ve 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi olarak nitelendirilen kendine has özellikleriyle yeni bir hükümet sistemine geçilmiştir. Cumhurbaşkanının ana aktör olarak görüldüğü sistemde politika kurulları ve ofisler politika yapımında yardımcı aktörler olarak konumlandırılmıştır (Akman ve Akçay,

2019, s. 46).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin temel özelliklerine bakıldığında (Güler, 2018, s. 312, Akman, 2019, s. 662) :

- Cumhurbaşkanı doğrudan halk tarafından seçilen, yürütmenin bütün görev ve yetkisine malik ve yetkisini millet adına kullanan kişidir. Aynı zamanda TBMM seçimi ve Cumhurbaşkanı seçimi aynı zamanda ve beş yılda bir yapılmaktadır.
- Başbakanlık ve bakanlar kurulunun kaldırılarak yürütme organının sadece cumhurbaşkanına aidiyeti sağlanmıştır. Yürütme erki cumhurbaşkanına ait olduğundan koalisyona zemin oluşmaz.
- Cumhurbaşkanı, politika oluşumu sürecinde Cumhurbaşkanı yardımcılarının ve uygulama safında ise bakanların doğrudan atayan üst amiri olarak yürütme kanadını temsil etmektedir.
- Cumhurbaşkanı yürütme yetkisini Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile gerçekleştirmektedir. 1 nolu Cumhurbaşkanlığı kararnamesi yürütmenin teşkilat yapısı ve 3 nolu kararname ile üst düzey kamu görevlilerinin atanması bu düzenlemelerdendir.
- Diğer bir özelliğe gelindiğinde yasama (meclis) ve yürütme (Cumhurbaşkanı) erkinin birbirini feshedebilmesidir.
- Bunun yanında parlamenter sistemde yürütmenin yasamaya karşı sorumlu olması sebebiyle uygulanan gensoru, bu sistem ile Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi sebebiyle sorumluluk halka karşı olduğundan dolayı kaldırılmıştır.
- Cumhurbaşkanına bağlı konumlanan ve tüm bakanlıkları ilgilendiren konularda yeni yapılanmalara gidilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin; yasama ve yürütme erklerinin seçilmesi, yürütmenin yapılanması ve görevleri, Cumhurbaşkanı yardımcıları, Cumhurbaşkanı kararnamesi, yasama ve yürütmenin birbirlerini feshedebilmesi, yargıyla ilgili düzenlemeler ile kendi yönetim kültürüne has özellikleriyle her ne kadar ABD başkanlık sistemine benzemese bile parlamenter sistemden ziyadesiyle ayrıldığını göstermektedir (Akçakaya ve Özdemir, 2018, s. 927). Bununla birlikte dünya genelinde parlamenter hükümet sisteminden sonra devletlerin kendi yönetim kültürlerine göre uyarlanarak en yaygın uygulama alanı bulunan sistem başkanlık sistemi olarak görülmektedir (Erdoğan, 2019, s. 65).

2.2. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yürütmenin Merkezi Yapısı

Türkiye devleti, kendi yönetim kültürüne has özellikleri ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçişle birlikte yürütmenin yapılanmasını gündemine merkez olarak almıştır. Anayasanın madde 104'te yer verdiği üzere Cumhurbaşkanının "yasama,

yürütme ve yargı ile ilgili/ ilişkili olan” görev ve yetkileri kaldırılmış, görev ve yetkileri konusunda herhangi bir sınıflandırmaya gitmek yerine idari işlem ile kendi kadrosunu atayabileceği alan verilmiştir. Böylece yürütmenin merkezi idaresi kapsamında bakan ve üst derece kamu görevlilerinin atamaları Cumhurbaşkanını tarafından tek taraflı düzenleyici asli bir işlem olan Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile gerçekleşmektedir.

Bu bakımdan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile yürütmenin merkezi yapısı, atama işlemleri ve görevden alma, birimlerin kurulması hususları 1 Nolu Kararname ile teferruatlı biçimde düzenlenmiştir. Bu kararnamenin madde 1’de yer verdiği bilgiler ile Anayasa’nın madde 104’ü paralellik göstermektedir. Cumhurbaşkanının devletin başı ve yürütme erkinin en üst makamı olduğu, Devlet başkanı ünvanı ile Türkiye Cumhuriyeti ve milletin birliğini temsiliyeti, Anayasa’nın uygulanması ve devlet organlarının nizam ve intizamlı çalışmasını sağlamakla görevlidir (T.C. Anayasası, 1982; 1 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi). Görüldüğü üzere yeni hükümet sistemiyle Cumhurbaşkanlığı teşkilat oluşumuna gidilmiştir. Cumhurbaşkanlığı teşkilatı güneş sistemine benzetilen bir yapı ile güncel haliyle aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Şekil.1. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı

Kaynak: DETSİS, <https://detsis.gov.tr>

Cumhurbaşkanlığına bağlı bu yeni yapılanmalar şekilde görüldüğü üzere merkezden çevreye doğru; Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanı Yardımcısı, Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürlüğü, Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları, Cumhurbaşkanlığı Ofisleri, Cumhurbaşkanlığı Kabinesi (Bakanlıklar), Bağlı Kuruluşlar, Koordine Kuruluşlar ve Diğer Kuruluşlar olarak kendi içinde bölümlere ayrılmıştır.

Çalışma kapsamında önem arz eden temel teşkilat statüleri; Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanı Yardımcısı, Cumhurbaşkanı Özel Kalem Müdürlüğü, Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları, Cumhurbaşkanlığı Ofisleri, Cumhurbaşkanlığı Kabinesinden oluşmaktadır. Yukarıdaki şekilde görüldüğü üzere her bir nokta bir statüyü temsil etmektedir. Burada yer alan maddelere açıklık getirmek adına Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları; “Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu, Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu, Ekonomi Politikaları Kurulu, Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu, Hukuk Politikaları Kurulu, Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu, Sağlık ve Gıda Politikaları Kurulu, Sosyal Politikalar Kurulu, Yerel Yönetim Politikaları Kurulu” olmak üzere dokuz kuruldun meydana gelmektedir. Cumhurbaşkanlığı Ofisleri; “Dijital Dönüşüm Ofisi Başkanlığı, Finans Ofisi Başkanlığı, İnsan Kaynakları Ofisi Başkanlığı ve Yatırım Ofisi Başkanlığı”ndan oluşmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Kabinesi; “Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı” olmak üzere on yedi bakanlıktan oluşmaktadır (DETSİS, <https://detsis.gov.tr>).

Bahsi geçen bu kamusal yapılanmalarda çemberin dışında yer alan Bağlı Kuruluşlar, Koordine Kuruluşlar ve Diğer Kuruluşların Bulunduğu noktalar güncel merkezi teşkilat yapısının anlaşılması adına sırayla verilmektedir. Bağlı Kuruluşlar; “Devlet Arşivleri Başkanlığı, Devlet Denetleme Kurulu Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, İletişim Başkanlığı, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, Milli İstihbarat Teşkilatı Başkanlığı, Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı, Savunma Sanayi Başkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Türkiye Varlık Fonu Yönetimi Anonim Şirketi Genel Müdürlüğü”nden oluşmaktadır. Koordine Kuruluşlara gelindiğinde; “Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu Başkanlığı, Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı Genel Müdürlüğü” yer almaktadır. Diğer Kuruluşlar başlığında ise; “Bağımsız/ Düzenleyici Denetleyici Kurum ve Kuruluşlar, Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları, Yerel Yönetim Kuruluşları, Diğer Kurum ve Kuruluşlar” yer almaktadır.

Böylece Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Teşkilat yapısı ile yürütmede yer alan çeşitli devlet kurumlarını göstermektedir. Cumhurbaşkanı aktif olarak merkeze konumlandırılan teşkilat yapısında politika oluşturma sürecinde; Cumhurbaşkanlığı Ofisleri politikanın ön hazırlığı ve hazırlık evresinde, Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları politikaları geliştirme ya da oluşturulmasında, Bakanlıklar ise politikaların uygulama safhasında yer almaktadır (Akman, 2019, s. 664). Yürütmede gerçekleşen bu büyük değişiklik Cumhurbaşkanı'nın politika noktasında çok daha etkin bir konumda yer almasını, yeni teşkilat yapılanması ile ofislerin ve politika kurullarının aktör olarak yürütme bünyesinde yer almaları ve bakanlıkların yeni sistemle birlikte sayılarını düşürülüp etki alanının genişlediğini söylemek mümkündür. Böylece Cumhurbaşkanlığı

Hükümet Sistemiyle birlikte yürütme organında yeni ve önemli teşkilat yapılanmalarına gidildiği temel hatlarıyla anlaşılmaktadır.

3. Bürokratik Politika Modeli Örneği Olarak Cumhurbaşkanlığı Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu

Kamu politikası, “Devletin yapmayı ya da yapmamayı tercih ettiği her şeydir” (Dye, 2014, s. 7). Kamu politikasının bu denli geniş bir alana hitap ediyor olması, dış politikaya yönelik izlenen siyasanın da kamu politikası olduğunu göstermektedir. Kamu politikasının devlet tarafından yapılan hemen hemen her şeyi kapsaması ise, politika oluşumu sürecinde birçok aktöründe yer aldığı anlamını taşımaktadır. Politika aktörleri arasında resmi ve gayri resmi olmak üzere birçok aktör yer almaktadır. Resmi aktör kanadında yer alan bürokrasi, kamu politikası sürecinde önemli bir aktör özelliğine sahiptir. Nitekim kamu politikasına yönelik problemin tanımlanması, tasarlanması ve alternatif çözüm seçeneklerinin belirlenmesi gibi uzmanlık ve teknik beceri gerektiren birçok konuda bürokrasiye ihtiyaç duyulmaktadır (Yıldız ve Sobacı, 2013, s. 20). Bürokrasinin sahip olduğu bu teknik beceri ve uzmanlık bilgisi, bürokrasinin siyasal iktidar karşısında statü ve güç elde etme arzusu onu kamu politikası sürecinde bürokrasiyi önemli aktörlerden bir tanesi yapmaktadır (Boyalı ve Gümüş, 2022, s. 233).

Bürokrasinin bu önemli rolü, dış politikanın oluşumu ve karara verme sürecinde de kendini göstermektedir. Dış politikaya yönelik alınan kararları anlayabilmek için kullanılan bürokratik politika modeli, dış politikada aktör bağlamında bürokrasinin karar verme sürecindeki rolünü ve sahip olduğu etki gücünü bizlere göstermektedir. Bunun doğruluğunu bürokratik politika modelinin iddiasında da bulabiliriz. Modele göre, devlet birçok kurumdan meydana gelmekte ve karar verme sürecinde hepsinin ayrı ayrı bir etkisi söz konudur. Burada bürokratik kurumların standart bir etkisinden söz edilemez, bu etki gücü devletin yönetim ve/veya örgütlenme biçimine göre de farklılık arz edebilmektedir.

Türkiye’de 2017 anayasa değişikliği sonrasında, yukarıda bahsedildiği üzere, yeni bir yönetim biçimi benimsenmiştir. Daha önce parlamenter hükümet sistemi ile yönetilirken, anayasa değişikliğiyle birlikte Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmiştir. Bu yeni hükümet sisteminin önemli özelliklerinden bir tanesi, Cumhurbaşkanının yürütmeye ilişkin kararname çıkarabilmesi ve üst düzey kamu görevlilerini atayabilmesidir (Güler, 2018, s. 312). Bu yetkisini kullanan Cumhurbaşkanı, 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile merkezi yönetim yapısını yeniden dizayn etmiştir. Yeni yönetim yapısı; ofisler, politika kurulları, bakanlıklar ve bağlı kuruluşlar şeklinde düzenlenmiştir. Ofisler ve politika kurulları, daha önceki hükümet sistemi olan parlamenter sistemde olmayan yeniliklerdir. Ofisler ve politika kurullarının oluşturulması, bürokrasi içinde de yeni aktörlerin yer alması anlamını taşımaktadır.

Merkezi yönetim yapısı içinde yer alan Cumhurbaşkanlığı Politika Kurullarının görev

ve yetkileri şunlardır (1 Sayılı CBK, 22. madde);

- “Cumhurbaşkanınca alınacak kararlar ve oluşturulacak politikalarla ilgili öneriler geliştirmek.
- Geliştirilen politika ve strateji önerilerinden Cumhurbaşkanınca uygun görülenler hakkında gerekli çalışmalar yapmak.
- Küresel rekabetin getirdiği ani değişimlere karşı strateji ve politika önerileri geliştirmek,
- Görev alanlarına giren konularda kamu kurum ve kuruluşlarına görüş vermek.
- Görev alanlarına giren konularda Bakanlıklar, kurum ve kuruluşlar, sivil toplum ve sektör temsilcileri, alanında uzman kişiler ve ilgili diğer ilgililerin görüşünü alarak uygulanan politikaları ve gelişmeleri izlemek, yapılan çalışmalarla ilgili Cumhurbaşkanına rapor sunmak.
- Cumhurbaşkanı programına uygunluk açısından, bakanlıklar ile kurum ve kuruluşların uygulamalarını izlemek ve Cumhurbaşkanına rapor sunmak.
- Bakanlıklar, kurum ve kuruluşlar, sivil toplum ve sektör temsilcileri, alanında uzman kişiler ve ilgili diğer ilgililerin davet edilmesi suretiyle genişletilmiş kurul toplantıları yapmak.
- Görev alanlarına giren konularda talep, ihtiyaç ve etki analizi yapmak ve/veya yaptırtmak.
- Cumhurbaşkanınca verilen diğer görevleri yapmak”.

Cumhurbaşkanlığı politika kurullarının görev ve yetkilerine bakıldığında, kurulların yürütmenin izleyeceği politikalar konusunda ne denli etkin bir güce sahip olabileceği görülmektedir. Politika kurullarının ortak alanlardaki görev ve faaliyetlerine ilişkin bakanlar, kurum ve kuruluşlar ile koordinasyon toplantıları yapabilmesi (1 Sayılı CBK, 32. madde), politikalara yönelik karar verme sürecinde politika önerileri geliştirmedeki gücünü göstermektedir. Bürokratik politika modelinde de kararların yapılan müzakereler sonucunda alındığı hatta bunun bir pazarlık sonucunda bile olabileceği ifade edilmekteydi. “Koordinasyon toplantılarına Cumhurbaşkanı veya görevlendireceği politika kurulu başkanvekili ya da bakan başkanlık eder.” (1 Sayılı CBK, 32. madde) ifadesi, politika kurullarının en az bakanlıklar kadar bir etki gücüne sahip olduğunu göstermektedir. Yeni hükümet sisteminde yürütmenin tek başlı bir şekilde Cumhurbaşkanının liderliğinde siyasa ürettiği gerçeği göz önüne alındığında, bu durumda Cumhurbaşkanına bu kadar yakın olan politika kurullarının politikalar üzerindeki etki gücü daha da artırmaktadır.

3.1. Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu

Dokuz politika kurulundan bir tanesi olan Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu, özellikle uluslararası ilişkiler konusunda politika önerileri sunmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulunun görev ve yetkileri ise şu şekildedir (1 Sayılı CBK, 26. madde):

- “Türkiye’nin uluslararası ilişkilerine yönelik politika önerileri oluşturmak,
- Bölgesel etkinliği artırmaya yönelik politika önerileri oluşturmak,
- Bölgesel sorunlara çözüm önerileri geliştirmek,
- Küresel gelişmeleri analiz ederek raporlamak,
- Değişen güvenlik ortamını analiz ederek, tehditlere, Türkiye Cumhuriyeti sınırlarının yasadışı faaliyetlere karşı korunması, güvenliğinin sağlanması, ülke içinde ve uluslararası alanda işbirliğinin geliştirilmesi ile sınır yönetimine ilişkin güvenlik politika önerileri geliştirmek,
- Türkiye’nin göç politika ve stratejilerini belirlemek, uygulanmasını takip etmek, Göç uygulamalarını izlemek ve önerilerde bulunmak, göç alanında yapılması planlanan yeni düzenlemeleri değerlendirmek, göç politikaları ve hukuku alanında bölgesel ve uluslararası gelişmeleri takip etmek ve bu gelişmelerin Türkiye’ye yansımalarını değerlendirerek raporlamak,
- Afet ve acil durum halleri ile ilgili önleme, müdahale ve iyileştirme konularında politika önerileri geliştirmek,
- Sivil havacılık güvenliği ile ilgili politikaların belirlenmesi amacıyla çalışmalar yapmak,
- Siber güvenlik ile ilgili politika ve strateji önerileri geliştirmek,
- Karayolu, demiryolu ve havayolu trafik güvenliği ile ilgili politika önerileri geliştirmek.”

Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu, uluslararası ilişkilerde bölgesel ve küresel gibi birçok sorunsala ilişkin politika önerisi geliştirme görevini üstlenmiştir. Kurulun dış politikaya yönelik bu kadar geniş bir alanda görev icra ediyor olması, kurula dış politika için önemli bir bürokratik aktör rolü vermektedir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak dış politika için karar verme sürecinde de etkili bir aktör olmaktadır.

Kurulun geniş bir görev alanına sahip olması, dış politikaya ilişkin birçok bürokratik aktörle (örneğin Dışişleri Bakanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı gibi) iş birliği yapmasını zorunlu kılmaktadır. Yapılacak koordinasyon toplantılarına ilişkin iş ve işlemlerin ilgili politika kurulu tarafından yerine getirilmesi (1 Sayılı CBK, 32. madde), politikaya yönelik karar verme sürecinde Güvenlik ve Dış Politikalar kurulunu daha etkin kılmaktadır. Kurullar, görevleriyle ilgili her türlü bilgi ve belgeyi bakanlıklar ve kamu kurumlarından isteyebildiği gibi, bu durumda ilgili bakanlık ve kamu kurumları bu talepleri öncelikli bir şekilde değerlendireceklerdir (1 Sayılı CBK, 33. madde). Bu bilgi bağlamında Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu, ilgili aktörler arasında daha öncelikli bir aktör olarak konumlanmaktadır.

Bürokratik politika modeli, devleti bütüncül bir yapı olarak kabul etmemekte ve karar verme sürecinde de birçok aktörün yer aldığını belirtmektedir. Türk dış politikasında karar verme sürecinde birçok aktörün yer alması, alınacak kararlarda hangi aktörün ne derece etkili olduğu hususunu da ön plana çıkarmaktadır. Koordinasyon toplantılarında tespit edilen esaslar Cumhurbaşkanına sunulur (1 Sayılı CBK, 32. madde) ve birçok kurulun katıldığı genişletilmiş kurul toplantılarında görüşler müşterek bir şekilde oluşur (1 Sayılı, CBK, 33. madde). Müşterek kararların alınması, karar verme sürecinde karar alıcıların bireysel karar vermeden ziyade, daha çok örgütsel karar verme sürecini kullandıklarını göstermektedir. Biçimsel olarak örgütsel karar verme sürecine dahil olsa da model bağlamında bürokratik politika modeline ait bir karar alma şeklidir. Kurulların alanlarında doğrudan Cumhurbaşkanı ile çalışması (1 Sayılı CBK, 33. madde), karar verme süreçlerinde politika kurullarının etkili bir şekilde yer almasını sağlamaktadır. Sonuç olarak Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu, bürokratik politika modeli bağlamında dış politika alanındaki karar verme sürecinde yeni ve etkili bir aktör olmuştur.

Sonuç

Dış politikaya yönelik üretilen siyasaı analiz edebilmek için öncelikle siyasaı oluşturan kararların nasıl bir sürecin ürünü olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Siyasaı oluşturan son kararın nasıl şekillendiği, karar alıcıların faydalanmış oldukları karar alma biçimi ve kararı analiz edebilmeye olanak veren karar modellerine göre değişkenlik göstermektedir. Buradaki önemli bir nokta karar verme biçimi ile karar verme modellerinin farklı şeyleri ifade ettiğinin bilinmesidir. Karar verme biçimler daha çok kararın alınış şeklini açıklarken, karar verme modelleri ise, kararın süreç ve aktör boyutlu açıklamasını sağlamaktadır. Karar alma sürecinde izlenen yöntemle göre sezgisel ve analitik bir yöntem mevcutken; karar alıcılara göre ise bireysel ve örgütsel bir biçim mevcuttur. Karar alma biçimlerinde, kararı oluşturan düşüncenin sezgiye mi yoksa bilgiye dayalı bir analitik yöntemle mi dayandığı kadar; alınan kararın bir lider tarafından mı yoksa bir örgüt tarafından mı alındığı önemli bir noktadır. Karar alma biçimine göre kararın mahiyeti de değişebilmektedir.

Karar verme modelleri, karar verme biçimlerinden farklı olarak süreçteki aktörlerin ve karar üzerindeki aktör etkilerinin analizinde bizlere çözüm yolları sağlamaktadır. Analiz için çözüm yolu sağlayan birçok modelden bahsetmek mümkündür. Fakat çalışmada kullanılan Graham Allison'un bürokratik politika modeli, bizlere gerekli olan çözüm yolunu sağlamada yeterlidir. Bürokratik politika modeli, adıyla müsemma bir şekilde devletin bütüncül bir yapıdan ziyade, birçok bürokratik kurumdan meydana geldiğini belirtmektedir. Bir nevi parçalı olan bu yapıda dış politikaya yönelik karar alma süreci de farklı bir seyir izlemektedir. Buradaki farklılık, karar verme sürecinde rasyonel bir aktör gibi ya da tek bir örgüt gibi hareket ederek karar alma değil, aksine birçok bürokratik kurumun rasyonel olmayan bir şekilde aralarındaki pazarlık veya müzakere sonucunda bir karara varmalarıdır.

Devleti meydana getiren bu bürokratik yapı, her devlet için genel geçer bir yapıda değildir. Bu devletlerin örgütlenme ve yönetilme biçimlerine göre farklılık göstermektedir. Türkiye için de durum bu şekildedir. 2017 Anayasa değişikliği öncesinde parlamenter hükümet sistemi ile yönetilirken; anayasa değişikliği sonrasında ise Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş yapılmıştır. Bu yeni Türk tipi hükümet sistemi, beraberinde yürütme içerisinde yeni bürokratik aktörlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu yeni bürokratik aktörler arasında yer alan Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları önemli bir politika figürüdür. Politika kurullarından bir tanesi olan Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu, özellikle dış politikaya yönelik Cumhurbaşkanına politika önerileri sunma konusunda görev ve yetkiye sahiptir.

Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu, uluslararası ilişkilere yönelik görevli ve yetkili politika kurulu olarak dış politika önerilerini geliştirirken, görev alanı içindeki diğer bürokratik kurumlarla ortak bir karar verme sürecini yürütmektedir. Burada dikkat çekilmesi gereken ilk nokta; Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulunun, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemiyle beraber dış politika alanında mevcut aktörlerin yanında yeni bir aktör olarak yer aldığıdır. İkinci önemli nokta ise, kurulların sahip olduğu yetkiler bağlamında karar verme sürecindeki baskın rolüdür. Kurulların direk Cumhurbaşkanına bağlı bir şekilde çalışması ve sadece ondan talimat alması, ortak görev alanlarında diğer kurumlardan her türlü bilgi ve belgeyi talep edebilmesi ve ilgili kurumların bu durumu öncelikli bir şekilde yerine getirmesi, politika kurulu başkanvekilinin koordinasyon toplantılarına başkanlık edebilmesi, toplantıya ilişkin bütün iş ve işlemleri yapmaya politika kurulunun haiz olması, karar verme sürecindeki rolünün etki derecesini göstermektedir. Bu etkin rol, dış politika konusunda ilgili kurumlar arasındaki ilişkide yer alan Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu için de geçerlidir.

Kaynakça | References

Ak, Ö. (2009). *Dış politika analizi ve liderlik: Süleymaniye krizi sürecinde R. T. Erdoğan örneği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Akçakaya, M. ve Özdemir, A. (2018). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve siyasal istikrar. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 53 (3), 922-944.

Akıncı, B. (2018). Türkiye’de kamu politikası oluşturma sürecinde yeni aktör: Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları. *OPUS Uluslararası Topum Araştırmaları Dergisi*, 9 (16), 2128-2146.

Akman, Ç. (2019). Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde politika kurulları: Sosyal Politikalar Kurulu üzerinden bir değerlendirme. *Route Educational and Social Science Journal*, 37 (2), 659-676.

Akman, Ç. ve Akçay, E. Y. (2019). Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde politika kurulları: ABD ile karşılaştırması, *Yasama Dergisi*, (40), 33-59.

Akman, E. (2019). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde kamu politikası aktörleri. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 15 (1), 35-54.

Allison, G. T. (1969). Conceptual models and the cuban missile crisis. *american political science review*, 63 (3), 689-718. doi:10.2307/1954423

Allison, G. T. (1971). *Essence of decision explaining the cuban missile crisis* (First Edit). Little, Brown and Company, Boston.

Arı, T. (2004). *Uluslararası ilişkiler teorileri, çatışma, hegemonya, işbirliği* (4. baskı). Alfa Yayınları. İstanbul.

Aydın, M. (1996). Uluslararası ilişkilerde yaklaşım, teori ve analiz. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 51 (01), 71-114.

Bendor, J. & Hammond, T. H. (1992). Rethinking allison’s models. *American Political Science Review*, 86 (2), 301-322.

Bernstein, B. J. (2000). Understanding decisionmaking, u.s. foreign policy, and the cuban missile crisis a review essay. *International Security*, 25 (1), 134-164.

Boyalı, H. (2021). Türkiye’de hükümet sistemleri. İ. Dursunoğlu (Ed.), *Türkiye’de Demokrasi Süreç Yapı Tartışmalar*, (s.115-144) içinde. Efe Akademi: İstanbul.

Boyalı, H. ve Gümüş, K. (2022). Bürokrasi ve siyaset ilişkisinin parlamenter sistem ile cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi özelinde analizi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 55, 232-247.

Çavuşoğlu, F. N. (2022). *Dış politikada karar verme faktörü olarak TBMM: Türkiye Suriye ilişkileri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Ticaret Üniversitesi.

Çelikten, M., Giliç, F., Çelikten, Y. ve Yıldırım, A. (2019). Örgüt yönetiminde karar

verme süreci: bitmeyen bir tartışma. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 581-592.

Çolak, Ç. D. (2017). Cumhurbaşkanlığı kararnamesi yetkisinin amerikan sistemi üzerinden karşılaştırmalı analizi. *Strategic Public Management Journal*, Volume: 3, Special Issue, 51-65.

Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (2018). 1 nolu Cumhurbaşkanlığı kararnamesi, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.1.pdf

Demirhan, Y. ve Adıgüzel, Ö. (2016). Türkiye’de hükümet sistemi arayışlarına halkın bakışı: diyarbakır örneği. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6 (11), 175-210.

DETSİS, <https://detsis.gov.tr> (Erişim Tarihi: 05.10.2022).

Doğan, N. (2012). Uluslararası ilişkiler ve rasyonellik: bürokratik politikanın alana katkısı ve geleceğin öngörülmesinde rasyonellik varsayımının önemi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (3), 85-103.

Dougherty, J. E. & Pfaltzgraff, R. L. (2006). *Contending theories of international relations: a comprehensive survey*. Harper&ROW Publishers Inc. New York.

Dursunoğlu, İ. (2019). Kuvvetler ayrılığı perspektifinden Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yasama. *Turkish Studies-Economics, Finance, Politics*, 14 (4), 1225-1238.

Dye, T. R. (2014). *Understanding public policy* (Fourteenth Edition). Pearson Education Limited. Edinburgh Gate Harlow England.

Efegil, E. (2012). Türk dış politikası karar verme sürecini etkileyen faktörler. E. Efegil, R. Kalaycı, (der.). *Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi Cilt I*. Nobel Akademik Yayıncılık. Ankara.

Erdem, H. B. (2006). *Analitik hiyerarşi karar verme süreci ile Anadolu üniversitesinde beslenme ve barınma yardımı alacak öğrencilerin belirlenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Anadolu Üniversitesi.

Erdoğan, O. (2019). *Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yerel yönetimler*. Sage Yayınları. Ankara.

Güleç, C. (2018). Dış politika analizinde karar verme süreci ve karar verme modelleri. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), 79-102.

Güler, T. (2018). Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ve kamu yönetimine etkileri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (39), 299-322.

Güneş, F. (2012). Öğrencilerin düşünme becerilerini geliştirme. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (32), 127-146.

Gürel, N. (2018). Dış politika analizi ve uluslararası ilişkiler disiplininin sorunlarına katkıları üzerine bir inceleme. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 4 (3), 1-17.

Halperin, M. & Clapp, P. (2007). *Bureaucratic politics and foreign policy*. Brooking Institution Press. Washington.

Işık, H. M. (2009). Yasama erkinde karar verme süreci. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 8-9, Sayı: 8-9-10-11, 11-71.

İzci, F. ve Atmaca, Y. (2019). Yeni hükümet sisteminde Cumhurbaşkanının söylemlerinin bürokrasi üzerindeki etkisi. *Journal Of Social And Humanities Sciences Research*, 6 (48), 4522-4533.

Kartal, N. ve Demirhan, Y. (2017). *Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı hükümeti sistemi ve yeni sistemin kamu yönetimine yansımaları*. Uluslararası Ekonomi, Siyaset ve Yönetim Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ekin Yayınevi, Bursa.

Kaya, E. (2020). *Karar alma yaklaşımı çerçevesinde ABD’nin soğuk savaş sonrası dönemde askeri müdahaleleri* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Trakya Üniversitesi.

Koç, A. (2021). Türkiye’de hükümet sistemi tartışmaları ve Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi. *Avrasya Dosyası Dergisi*, 12 (2), 190-244.

Lee D. P. & Newman, R. P. (1999). *Decision making in organisations*. Pearson Education Limited. England.

Nas, S. (2006). *Gemi operasyonlarının yönetiminde kaptanın bireysel karar verme süreci analizi ve bütünlük bir model uygulaması* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Öztürk, N. K. (2019). Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin temel dinamikleri. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 6 (15), 69-87.

Robbins, S. P. & Judge, T. A. (2017). *Organizational behavior, global edition* (17. baskı). London: Pearson.

Snyder, R. C., Bruck, H. W. & Sapin, B. (2002). Decision- making as an approach to the study of international politics. R. C. Snyder, H. W. Bruck, B. Sapin, V. Hudson (eds.), *Foreign Policy Decision-Making (Revisited)*, (p.21-152) in, NY: Pelgrave MacMillan.

Sönmezoglu, F. (2005). *Uluslararası politika ve dış politika analizi*. Filiz Kitabevi. İstanbul.

T.C. Anayasası (1982). <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/anayasa/>, madde 104.

Turan, M. (2018). Türkiye’nin yeni yönetim düzeni: Cumhurbaşkanlığı sistemi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7 (3), 42-91.

Turgut, K. B. (2020). 1957 Suriye krizi: Bürokratik karar modeli üzerinden Türk dış politikasının analizi. *Business, Economics and Management Research Journal*, 3 (1), 1-10.

Valerie M. H. & Christopher S. V. (1995). Foreign policy analysis yesterday, today, and

tomorrow. *Mershon International Studies Review*, 39 (2), 209-238.

Yıldırım, U. (2022). *Karar verme teorileri kapsamında kriz diplomasisi: Kosova krizinde Martti Ahtisaari'nin kriz diplomasisi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Karabük Üniversitesi.

Yıldız, M. ve Sobacı, M. Z. (2013). Kamu politikası ve kamu politikası analizi. M. Yıldız ve M. Z. Sobacı (Der.). *Kamu Politikası: Kuram ve Uygulama*. Adres Yayınları. Ankara.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacılar verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiklerini beyan ederler.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.